

1908(8)

Viaţa Romînească

nr. 1-3

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

VOLUMUL VIII

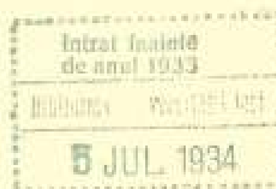
ANUL III

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Carp 6

1908

nr. 1.

Duduia Margareta

II.

Trebue să știi, scumpe prietene, că acuma sînt cu sufletul liniștit. Numaĭ dorul mă muncește; și amintirile pun umbre din cînd în cînd în sufletul meu. Nu mi-aĭ răspuns nicĭ acum. Dinspre partea asta însă nu sînt neliniștită; epistolele acestea lungĭ le scriŭ maĭ mult pentru mine și pentru ce-a fost odată.

... A fost odată!

Staŭ cufundată dinnaintea foculuĭ în jilțul meŭ, în amurg. Lampa încă nu-ĭ aprinsă. Limbile ascuțite și întortochiate ale flacărilor se zbat, îmĭ luminează și-mĭ încălzesc obrajiĭ. Am început încă de cu ziuă o carte: o dragoste ciudată și melancolică. Imĭ plac mult cărțile acestea care te pun pe gîndurĭ și te afundă în visurĭ. Am lăsat cartea pe genunchĭ, mi-am răzimat bărbia în palma stingă. In jurul meŭ clipește o lumină fantastică. Și-mĭ vin, pe aripĭ nevăzute, darurĭ din depărtare, dela noĭ, și din trecut. In tăcerea care mă împresoară mă simt bine, ca într'un fel de voluptate a uneĭ blînde suferințĭ. Sufletu-mĭ parcă se face ușor, ușor, și plutește de-asupră-mĭ în lumina de vis.

Aud pașĭ abia simțițĭ; o foșnire de rochie. Margareta a deschis ușa. O pală de lumină îĭ alunecă pe obrajĭ ca o zîmbire.

«Ce facĭ? te gîndeștĭ? la ce te gîndeștĭ?...»

Răspund c'o voce dureroasă, îmĭ place mlădierea vociĭ dureroase:

«Mă gîndesc la multe și maĭ ales la trecut...»

Fetița tace o clipă și se așează lîngă mine. Amîndouă stăm gîndindu-ne.

Margareta zice: «Domnișoară Amalie, dumneata trebue să fi suferit mult...

— Da, mult, foarte mult...» răspund eŭ suspinind. E foarte ciudată plăcerea aceasta de a spune altuia, în unele clipe, aşa, cu glas duios, că ai suferit mult, foarte mult. Şi duduia Margareta tăcea şi, cu ochii mari ţintiţi în umbră, se gîndea la marile şi necunoscutele mele dureri din trecut. E o fată cu sufletul limpede şi cald şi mi-i tare dragă.

«Şi eŭ încep a suferi, zice ea apoi deodată cu glas scăzut. Am citit cărţile pe care mi le-ai dat. Erĭ noapte n'am putut să dorm de loc. Imĭ era frică să nu vie mama să mă găsească cu cartea lîngă luminare...

— Nu trebue să pierzĭ nopţile, ziseĭ eŭ. Nu trebue să citeştĭ prea mult. Emoţiunile nu fac bine...

— Tare-mĭ place, zise ea zîmbind. Imĭ vin lacrimile, şi parcă mă doare inima, dar nu pot lăsa cartea din mînă... Pe urmă mă gîndesc, şi plîng... Cred că şi eŭ am să fiŭ foarte nenorocită...»

Am început a rîde: «Nu fiĭ copilă... Aşa-ĭ totdeauna în tinereţe...»

Ea mă privea prin umbră cu ochĭ lucitori de lacrimĭ.

«Mama nu ştie, vorbi ea apoĭ, nicĭ tata; eĭ s'ar supăra dacă ar şti că plîng cîteodată; numaĭ ţie îţi spun, domnişoară Amalie... Am să-ţi spun totdeauna decîte orĭ voiŭ avea ceva pe suflet...»

Am sărutat-o cu dragoste pe frunte.

«Bine, să-mi spuĭ, drăguţă, şi eu totdeauna am să te mîngîĭ...»

Intunericul se făcuse depiin; focul murea, sfărmîndu-se în bucăţĭ marĭ, clipitoare, de jar. Se auzeaŭ paşĭ pe coridoare. Margareta sări în picioare:

«Eŭ uitasem... Să mergem, căcĭ e gata masa...»

In adevăr, îmĭ era cam foame, şi vestea că e gata masa mă înveseli; maĭ ales că ştiam ce masă bună mă aşteaptă, ca totdeauna. Trebue să ştiĭ că boeriĭ meĭ traesc foarte bine, din belşug. Ah! n'aĭ idee ce oamenĭ cumsecade.

In sufragerie e lumină puternică; supa fumegă în farfuriĭ. In privinţa supeĭ nu e nicĭ-o deosebire: se face ca la noĭ, şi de obiceiŭ e foarte bună. Cu totul deosebite însă sînt alte mîncărĭ. Coconu' Tudurache nu iubeşte mîncările străine; bucătarul său e gras, negru, urît, şi pregăteşte mîncările romîneştĭ aşa de bine, încît coconu' Tudorache, după cum singur spune, îşĭ linge degetele!

In seara aceasta dumnealuĭ e foarte vesel. Imĭ strigă cu glas mare, ridicînd o mînă în sus:

«Domnişoară Keminger! bucură-te şi te veseleşte, căcĭ avem nişte sărmăluţe dumnezeeştĭ!»

Petrişor, dintr'un colţ de masă, izbucneşte într'un rîs cu cascade nesfîrşite, scuturîndu-şi în toate felurile capul zbîrlit. Cucoana Irena îl mustră cu glas blînd:

«Ce-ĭ, puiule? Nu rîde aşa de mult, să nu-ţi vie răŭ...»

Sîntem numaĭ noĭ cincĭ la masă, toată familia. Tacîmurile sună vesel. Feciorul umblă în jurul nostru cu paşĭ nesimţiţĭ. Coconu' Tudorache mînîncă repede, cu zgomot; îşĭ şterge foarte des mustăţile cu şervetul. Apoĭ se lasă pe speteaza scaunuluĭ şi priveşte zîmbind spre Margareta.

«Azĭ m'am întîlnit cu Iordache Rizu, zice el deodată. Mă întreabă: Eĭ, cînd îţĭ mărițĭ fata, ha?...»

Incepe să rîdă. Cucoana Irena se întoarce spre el: «Şi ce i-aĭ răspuns?

— Cum? îngînă boerul uitîndu-se pe sus, în bagdadie. Ce i-am răspuns? Nu i-am răspuns nimica...»

Bate în palme cu nerăbdare: «Dumitre! Dumitre! adă, frate, sarmalele celea! Şi mămăliguţa, — maĭ repede! Ce fel de vorbă-ĭ asta?»

Pe urmă stă în faţa sărmăluţelor care fumegă, şi pare a le uita. Se gîndeşte la ceva. Cucoana Irena îl mustră:

«Uite mîncarea, frate dragă... Nu scoţĭ?...

— Aha! bine zicĭ... Straşnice trebue să fie... aŭ o aromă extraordinară... Dar mămăliguţa e moale? Aha! e foarte bună. Mare meşter e Gavril!...»

Si iar începe a mînca repede.

Ţi-am maĭ vorbit de mămăligă. Aşa ceva pe la noĭ nu se cunoaşte. Intăiŭ mi se părea ciudată amestecătura aceasta de făină de porumb cu apă clocotită. Pe urmă a început să-mĭ placă. Şi am auzit un lucru ciudat, că tot poporul de jos se hrăneşte cu această fiertură. In adevăr, îmĭ închipuĭ că trebue să le placă mult ţăranilor, de vreme ce o mănîncă într'una, în toate zilele.

Coconu' Tudorache e un om care ştie să trăiască. Să vezĭ ce vinurĭ alese are. Vinurĭ din partea loculuĭ, parfumate şi puternice. Te încălzesc şi te veselesc îndată. Imĭ plac tare mult şi le beaŭ cu o deosebită plăcere. Boerul bea destul de des, şi ne îndeamnă şi pe noĭ. Şi singur spune aşa: «Mie îmĭ plac obiceiurile vechĭ... Din cînd în cînd cîte-un pahar de vin, — şi-mĭ place să închin, cum făceaŭ bătrîniĭ...»

Ş'apoĭ ciocneşte păharele, spune cîte-o vorbă. Mie îmĭ zice totdeauna:

«Noroc şi sănătate, domnişoară Amalie...»

După cîteva păhare stăpînul caseĭ începe a vorbi. El e un om care-şi are ideile luĭ, luĭ nu-ĭ prea place lumea nouă. «La noĭ nu este civilizaţie, strigă el; la noĭ este numaĭ o spoială!» Să vezĭ, dragă prietine, cu ce glas cumplit se ridică împotriva guvernuluĭ! De multe orĭ mă înspăimîntă:

«Nişte trădătorĭ de ţară! zice. Ce-aŭ făcut de cînd aŭ venit? Calcă legile în picioare! Nu vor să ştie de drepturile nimănuĭ; daŭ slujbe partizanilor, fură averea ţăriĭ...»

In adevăr, e ceva grozav. E foarte furios. — L-am întrebat cu oarecare sfială într'un rînd:

«Cucoane Tudorache, dacă lucrurile stau așa de rău, nu se răscoală țara? nu se face revoluție?

— Ce revoluție! ce revoluție! și începe să ridă cu amărăciune. La noi nu se poate revoluție! La noi nu există oameni! Pină mai eri am fost o țară de robi... Acuma deodată a venit un străin care-și bate joc de noi, un rege străin care-și ingroașă punga pe spatele noastre... Nimeni nu zice nimic, toți tac, nimeni nu e in stare să murmure... Vai de țara asta, nu-ți faci idee, domnișoară Keminger, ce țară nenorocită... Toți își fac de cap... Mai bine era in vechime; eu am apucat robi la tatăl meu; atunci era absolutism, dar era dreptate, acuma toate sint minciuni, vai de noi, sintem la marginea prăpastiei!...»

Văzîndu-l așa de turburat, cucoana Irena se întoarce cu grijă spre el:

«Liniștește-te frate, ți se răcește mîncarea...»

Și cuconu' Tudorache se liniștește și minia pare că-i trece. Cu minie tae bucăți mari de friptură și le in degetele minilor. Cu minie tae bucăți mari de friptură și le înghite; apoi bea cu sete un păhar de vin.

Boerul e foarte revoltat împotriva stării de lucruri. El crede că totul trebue schimbat; are și planuri de reforme. E cam distrat dumnealui; dar altfel e un om cu idei foarte înnaintate.

La masă numai el vorbește. Noi îl ascultăm. Din cind in cind își aduce aminte de o istorie nostimă din tinerețа lui și ne-o povestește cu plăcere vădită. Dar atunci cucoana Irena își întunecă sprinceana și face către bărbatu-său semne spre copii, semne zădarnice de altfel, căci cuconu' Tudorache niciodată nu le vede.

Domnișoara Margareta, eleva mea, la masă e mai mult tăcută, cași in celelalte ceasuri ale neinsemnatei ei vieți. Sufletul ei parcă așteaptă ceva să se dezvăluiască. Citește mult, cu pasiune; cîntă din vioară. Pianul nu-i place. N'a voit niciodată să-l învețe. Cucoana Irena a avut oare-care mihniri din pricina asta. Și după masă trecem in salon, unde cuconu' Tudorache fumează cu patimă țigară după țigară în țigareta-i de chilimbar și-și soarbe cu cucernicie cafeaua turcească; eu mă așez la pianul uriaș, Margareta își scoate vioara,—și incepem. Muzica-i ține pe toți deștepți. Cucoana Irena și boerul Tudorache ascultă cu ochii mari, răpiți; Petrișor încremenește înfiorat într'un colț. Eu insămi mă simt dusă pe aripi nevăzute,—fermecată. Trebue să știi că fetița aceasta de cincisprezece ani are o comoară în sufletul ei, are comori de simțiri și melodii pe care le revarsă în juru-i. Cu buzele strînse, ușor încruntată, cu ochii lucitori, pare deodată alta, schimbată; vioara tresare cu sunete adînci, cu sunete înnalte, grele, fine, în tremurări nervoase, în suspine nesfirșite, ca răsunete ale unor depărtări necunoscute, ale altor lumi...

«Și eu cînt din violoncel, zice dînd cu jale din cap boerul; de cind însă a ajuns Margareta stăpină pe vioară, am zvirlit violoncelul in pod... o rablă de violoncel!

— Ba și tata cîntă frumos! zice zîmbind fetița.

— Cum? strigă minios cuconu' Tudorache. Ce face? Cînt eu frumos? Adică poți tu zice că are de a face cîntecul meu cu al tău? Auzi dumneata! Asta nu se poate cu nici un preț!

Și pufnește fumul de țigară în juru-i, dînd din cap repede, în semn de împotrivire.

In unele seri, ne vine lume. Mai adeseori intră cu larmă de glas subțire doamna Lucia Rizu, se lasă alene pe canapea, începe a ride și a spune o mulțime de lucruri. Vine des și cucoana Ecaterina Bălușescu, mîndră și măreață. Nici nu se uită la mine; după ce-mi răspunde la salut, parcă nu mai exist pentru dinsa. Eu stau ici,—și ea are fața încremenită în altă parte. Parcă i-a bătut cineva un par prin trup, așa înlemnește de dirză și dreaptă la locul ei. Mai vin unele rude, prietini mulți, dar n'am avut încă vremea să-i cunosc pe toți. Privirile mi s'au oprit pînă acuma numai asupra unui tînăr subțire, cu mustața neagră, nalt, cu înfățișare nobilă, cu zîmbetul deschis. Un bărbat cu ochii mari, negri, adinci. Il chiamă Artur Crivăț; e magistrat în orașul nostru. Vorbește cu ușurință, cîntă și la piano, are și voce plăcută. Totdeauna după ce-și face datoria către stăpînii casei și către ceilalți oaspeți, se îndreaptă grabnic, cu un zîmbet sfios, spre canapeaua vișinie pe care stau eu cu Margareta mea. Iși trage un scaun, se așează dinnaintea noastră, se pleacă puțin spre noi.

«Domnișoară Amalie, dudue Margaretă, cum ați petrecut azi?...

— Am citit ceva foarte interesant, zic eu. Domnișoara Margareta a fost ocupată cu studiile sale.... Iarna aceasta ne aduce multe ginduri triste...»

Și începem a vorbi despre o carte, despre o întîmplare dramatică pe care ne-au vestit-o gazetele. Magistratul e tînăr, a primit o educație bună, știe să se poarte în lume; nu înțeleg de ce e așa de sfios. Te gîndești poate la ceva și zîmbești; dar nu, iubite amice, trecutul cu amintirile mă impresoară cu tristețа lor, toate s'au trecut; pentru mine viitorul nu păstrează decît lacrimi...

Mult nu stă cu noi totuși. Stă cît trebue. Iși face datoria și către copila stăpînilor casei. Se apleacă încet, cu mînile pe genunchi, spre dînsa:

«Domnișoară Margaretă, v'am văzut azi pe stradă... V'ați plimbat?...

— Da, zic eu, era cu mine.

— Am fost pînă la episcopie, zice domnișoara Margareta. Zăpada era proaspătă. Imi place mult să umblu prin zăpadă și prin frig; mi se înroșesc obrajii, îmi umblă singele mai iute prin vine, parcă mă simt mai sănătoasă...»

Tinărul își răsucește mustața și se uită gînditor spre mine. «Dudue Margaretă, zice el; mată ești o fată serioasă, cred că are să-ți placă vestea pe care ți-o aduc... Mă gîndeam să-ți spun încă de alaltăeri... E vorba să înființăm, înstîrșit, noi tineretul, cercul artistic aici, în oraș...» Iar se uită spre mine. Pare gînditor.

«Un cerc artistic? Știŭ că era vorba! zice Margareta sălțind puțin pe scaun și bătînd veselă din palme.

— Da, cerc artistic... Se vor ține conferințe, se va citi literatură, ne vom abona la reviste, iar muzicanții vor face adevărate serbări. Mai cu seamă mata care ești o artistă, vei avea mare succes.

— Eŭ nu sînt artistă, zice repede fetița, clătinînd din cap și plecîndu-și într'o parte ochii.

— Ba da, ba da, dudue Margaretă!» Și tinărul întoarce capul spre mine, zîmbind, un zîmbet foarte duios, te asigur!

«Vom da și serbări pentru săraci, zice el. Și-și trece palma prin părul luciŭ. Are un păr ondulat, negru, lucios, un păr de artist, te asigur!

— Asta-i foarte bine! zice fetița însuflețită. Și anul trecut voià mama să cerce printre cucoane să înjghebe o reprezentație pentru săraci, dar atunci nu s'a putut...»

Fetița e foarte serioasă, e gînditoare. Cînd stă serioasă și se gîndește, peste genele lungi parcă-i plutește un painjeniș de umbră.

«Uite ce să facem, zice ea întorcîndu-și ca 'ntr'un fulger ochii. Uite ce să facem, domnule Crivăț. Să cumpărăm haine pentru copii, să dăm lemne la văduve... Innaintea Crăciunului aŭ să aibă și ei bucurie...

— Foarte bine! zice grav domnul Crivăț.

— Adică nu, nu! murmură înnăbușit fetița. O să stringem prea puțin. Mai anul trecut nu s'a putut... Cucoanele nu voiaŭ să dee. Eŭ nu înțeleg. Atuncea m'am indignat grozav. In privința asta am convingerile mele...

— Ce convingeri?

— Am convingerile mele!» zice încet și serios fetița și iar i se întunecă privirile.

După schimbul acesta de vorbe, domnul Crivăț s'a uitat spre mine și s'a sculat. Eŭ însă ce puteam să-i spun? Nu-i puteam spune nimic.

«Dar cercul artistic îl facem?... întreabă magistratul. Il facem, dudue?

— Tata are să zică: da. Eŭ atunci n'am să mă împotrivesc...» răspunde cu nepăsare duduia Margareta.—Ea e o copilă, ea nu pricepe că o convorbire este o convorbire; ea nu înțelege că poate tînărul a venit pentru altceva. Dealtminteri privirea lui îmi spunea destul de deslușit pentru ce a venit și pentru ce s'a așezat cu sfială în fața noastră.

Cînd rămaserăm singure, eŭ mă întorsei spre tovarășa mea. «De ce te-ai supărat, drăguță? Ce ai? Ar fi trebuit să vorbești altfel cu domnul Crivăț...

— Cum am vorbit cu domnul Crivăț? răspunse cu hotărîre fetița. I-am spus ce-aveam de spus. In privința asta sînt foarte hotărîtă. Eŭ, domnișoară Amalie, am citit zilele acestea o carte care m'a mișcat mult. Eŭ înțeleg multe lucruri. Oamenii sînt foarte răi, de aceia sînt săraci și bogați, de aceia sînt atîtea nenorociri în lumea asta!

— Ce vorbești tu, fetiță? Cum ai ajuns să te gîndești la lucruri de acestea? Ideile acestea nu-s pentru tine...

— Ba sînt pentru mine. Cînd văd, cînd știŭ că sînt oameni nenorociți și nedreptățiți, cum să nu mă revolt?...

— Taci, are să te audă cuconu' Tudorachi!

— Are să mă audă tata? Las' să m'audă, eŭ sînt foarte hotărîtă, domnișoară Amalie, eŭ am ideile mele... Eŭ din pricina aceasta n'am să mă înțeleg cu oamenii aceștia și am să fiŭ nenorocită!

— Care «oamenii aceștia?»

— Toți! Nu pot să spun, dar mi-i greŭ așa, sufletul; sînt foarte nenorocită...»

Și dintr'odată îi luciră lacrimile în ochii mari, serioși, plini de întuneric. E o copilă neștiutoare; își face idei. Imi închipui că toți copiii sînt așa. Margareta are totuși ceva neliniștitor, cu privirea ei dreaptă și cu încruntarea hotărîtă a sprincenelor. O să caut s'o observ, să-i daŭ sfaturi. Mi-i foarte dragă, și trebue să mă interesez de dînsa. Prietinia mea îi va liniști avînturile copilărești.

In serile acestea cu îmbulzeală, nici mie nu-mi plăcea. Infățișarea pașnică a interiorului aceluia blajin se turbura. Rîsurile răsunaŭ ciudat. Ca o tremurare cristalină de ciocîrlie urca deasupra capetelor rîsul doamnei Lucia Rizu. O vedeam mișcîndu-se fără încetare, dîndu-și capul pe spate, spunînd parcă o vorbă de haz lui cuconu' Tudorache care stătea în fața ei cu mînile la spate. Vedeam pe doamna Ecaterina Bălușescu privind nemișcată înnainte-i, cu un zîmbet abia priceput. Cineva își plimbă degetele pe clapele pianului, care tresare, scandalizat parcă, cu țipete ce răsună prelung. Apoi, cum fumul țigărilor se grămădește, văd cum se arată domni grași, cu lanțuri care se mișcă ca niște șerpișori de aur pe burțile mari. Până acuma nu i-am văzut; stăteaŭ undeva, într'un colț, la taifas. Acuma pășesc cu greutate, se adună într'o odae mărginașă, unde un fecior intră repede cu cîteva părechi de cărți pe o tablă de argint. Și iată pe cuconu' Tudorache deodată în mișcare, turburat, purtîndu-și în toate părțile mînile lungi. Se așează apoi și el pe scaun, întinde și el capu 'nnainte, cu încordare, deasupra mesii verzi, pe cînd mînile răsfiră încet foițele, și ochii urmăresc dezvăluirea lor, lucitori și neclintiți,—arși parcă de un foc

lăuntric. Cuconu' Tudorache e un om pătimaș. Dela o vreme începe să asude, i se umflă vinele dela tîmple, are o ciudată tremurare în degete. Glasul i se schimbă, are tresăriri, are o inmlădiere de minie; gura se stringe într'o încrețitură de răutate. Mi se pare ciudată înfățișarea aceasta nouă, sub care îl văd. Mi se pare străin glasul lui. Cucoana Irena deodată răsare în preajma-i neliniștită. Îi dă tîrcoale. Apoi se apropie rugătoare, îl atinge pe umăr.

Cuconu' Tudorache se întoarce. Are un glas de disperare: «Ce-i, frate? Pentru Dumnezeŭ! lăsați-mă să-mi văd de treburile mele!...»

Fetița urmărește de lîngă mine mișcările lor, ochii i se întunecă și obrazul i se face palid. Nu zice nimic. Cînd o întreabă cineva o vorbă, caută să zîmbească, dar nu răspunde. E un copil foarte simțitor.

In seara în care am vorbit despre săraci și despre cerc artistic, duduia Margareta m'a tras la o parte cu oarecare grijă. M'a întrebat încet:

«Ai văzut pe domnul Crivăț? joacă și el cărți...

— Da, joacă. Ți se pare curios?...

— Asta nu-mi place, zise ea. Mai bine să nu joace. Mai bine ar fi stat cu noi... De-aceia nu-mi place mie cînd se adună la noi multă lume... Și tata iar joacă, și iar are să piardă... Uite, cum privește mama spre el... Mîni sînt sigur că are să fie răŭ dispus, mînios...»

Avea un tremur în glas,—și totuși o hotărîre, ca 'ntr'o pornire de minie. Și parcă și mie mi se innegurează toată bucuria din zilele trecute. Aceasta este cea dintăiŭ umbră deasă pe care o observ în casa de oameni cumsecade în care am intrat.

Ș'adoua-zi pe cuconu' Tudorache îl văd tăcut, cu fruntea încrețită. Nu i se aprind chibriturile. I se stinge țigara. Tresare, plesnește din degete cu mînie și strigă: «Sapristi!» La masă se așează cel întăiŭ și e foarte nerăbdător:

«Pentru Dumnezeŭ, frate! Eŭ trebue să mor de foame în casa asta? Dumitre! Dumitre! De ce nu răspunzi? Unde-ai fost? Unde-i mîncarea? Voiți să mă asasinați prin foame?... Dumnezeule, Dumnezeule! Ce oameni! Unde mă aflu? In Cafreria? unde?

— Indată, într'o clipă, cucoane, zise Dumitru sosind cu gîfîiri grele.

— Indată? Și pentru asta trebue să vii gîfîind? Ce dracŭ aveți, bre omule? Eŭ nu vă înțeleg de loc, pe onoarea mea! Dar cucoana unde-i? A! aici sînteți? Credeam că nu sînteți aici! Bine, Irenă, nu se aduce la masă?...»

Cucoana Irena a tăcut, cu fața tristă. Acum își întoarce spre el doi ochi blajini și mîhniți.

«De ce te turburi așa, dragă? Iaca, îndată se fac toate...»

Cuconu' Tudorache plesnește din degete, pufnește și se saltă

odată pe scaunul lui. Ar voi să înceapă iar; nu mai poate. Apoi întîlnește ochii copilei,—neclintiți, privindu-l stăruitor. Ochii aceia, într'o clipă, mi-aŭ strecurat și mie un fior prin vine. Petrișor în colțul lui de masă părea înfricoșat, cu părul vîlvoiŭ, și se uita numai pe furiș în juru-i.

Am mîncat în tăcere; se auzea în sufrageria goală, într'o lumină cenușie, numai țăcănitul tacîmurilor. Nu mi-a priit de loc masa aceia. Mă simțeam nefericită, străină, înghețată. Și Margareta abia atingea mîncările, și fața ei avea ca o lucire de marmoră.

După masă, cum scăpă în ogradă, cuconu' Tudorache iar începu să răcnească în toate părțile. Unde eraŭ caii? De ce nu s'aŭ pus roibii lui la sanie?

«Bine, mizerabililor, ce-ați făcut azi toată ziua? Ce grijă ați avut? Unde sînteți? Ați intrat în pămînt? Unde-i Ilie? Ilie! unde ești Ilie?...

— Aici-s, cucoane, aici-s...» răspunse vizitiul, ieșind din grajd. Era un Țigan nalt, arămiŭ, cu părul de pe cap și mustățile albe ca zăpada.

«Aici ești? strigă boerul. Văd eŭ că ești aici, dar caii de ce nu-s puși la sanie?...

— Caii, cucoane? De ce să fie puși la sanie? Nu mi-a spus nimeni să-i pun la sanie. Eŭ, cucoane, am slujit și la boerul cel bătrîn, tatăl domniei tale, da'cînd îmi spunea să pun caii, îi puneam, cînd nu-mi spunea, nu-i puneam...

— Ce face? ce face? ce spui, ce spui măgarule? strigă dînd din mîni cuconu' Tudorache.

— Cucoane, eŭ nu sînt măgar! Cucoane, eŭ sînt vezeteŭ!...

— Te obrăznicești, nenorocitule? Așa? te obrăznicești? Te 'mpușc! Te culc la pămînt c'un glonte de revolver!...

— Oiŭ, cucoane Tudorache, culcă-mă, omoară-mă! Ce-mi folosește viața asta, dacă la așa bătrînețe n'am parte de-o vorbă bună?...

— Pune caii la sanie!» zice boerul, și cu gulerul blănei ridicat, cu mînile înfundate în buzunări, începe să se plimbe cu pași mari de colo, colo, prin ograda curată. Eŭ stăteam ingrozită la geam. Deși nu tocmai bine, dar tot înțelegeam răcnetele, și mai ales răspunsurile bătrînului; din zi în zi înțeleg tot mai bine limba țării.

Aud bufnind ușa sălii. Boerul a intrat în casă. Se plimbă prin sală o vreme, bocănind cu botforii pe podele. Apoi intră în odaia lui. Aștept cu inima strînsă. Afară e o zi fără soare, o zi leșietică, cu cerul jos, alburiŭ. Stolul de porumbei al curții se înnalță, se pierde departe, departe, într'o fluturare, până ce nu se mai vede.—Stam pe gînduri, cînd deodată aud glasul lui cuconu' Tudorache:

«Domnișoară Amalie!»

Am tresărit. Am ieșit repede. Am intrat în salon. Boerul era mai liniștit. Se plimba cu mînile la spate pe covoarele moi.

Din vreme în vreme se oprea dinaintea uneĭ măsuţe, întindea o mînă, ridica la gură o ceşcuţă şi sorbea cu poftă din cafeaua care-ĭ risipea aburĭ pe dinnaintea ochilor. Lăsa ceşcuţa şi iar se plimba de colo, colo. Cucoana Irena sta la geam şi privea în liniştea zileĭ de afară. Margareta îşĭ pregătea vioara, avea raze de veselie în ochĭ. Mă apucă tăcută de mînă, mă duse pînă la piano.

«Domnişoară Amalie, să nu-ţi facĭ idee rea de mine...» zise deodată cuconu' Tudorache şi începu a rîde. Apoĭ păru a-şĭ aduce aminte de ceva: «L-aĭ văzut pe moş-Ilie?... E foarte bătrîn... E un om care m'a ţinut pe mine în braţe... A fost rob în casa tateĭ... Margaretă, fata tateĭ, să-ĭ daĭ un franc să bee, săracul, şi el, o garafă de vin...»

Margareta zîmbi, apoĭ trase lin cu arcuşul, şi vioara se cutremură într'o vibrare adîncă, din care porni, se sfărîmă deodată în note dulcĭ o melodie uşurică. Cuconu' Tudorache se opri, cu urechea aţintită, apoĭ, încet, se apropiè de fereastră şi se aşeză lîngă cucoana Irena. Îşi ridică ochii în bagdadie şi începu să se gîndească la ceva, —după obiceiul luĭ.

In ziua aceia, spre seară, Margareta a intrat veselă şi foarte vorbareţă în odaia mea.

«Domnişoară Amalie, domnişoară Amalie, găteşte-te repede; haĭ la plimbare... Incepe să ningă... Azĭ am fost mîhnită; aşa se supără tata cîteodată, aşa face totdeauna, cînd pierde la cărţi... Asta-ĭ ruinează sănătatea... Pe urmă îndată se întoarce; m'a pus să-ĭ cînt... El zice că-ĭ face bine... Dar poate vra să-mĭ facă mie o plăcere... Eştĭ gata? Haĭ; moş Ilie a pus caiĭ...

— Gata, duduiţă, gata!» strigă bătrînul arătîndu-şi la fereastră obrazul arămiŭ şi barba albă.

Ieşirăm. Ne aşezarăm în sanie, ne învălirăm bine. Moş-Ilie întoarse capul peste umăr. Incepu a rîde:

«Să vezĭ mată, duduiţă, cu francul acela m'am dus eŭ întins la crîşmă... Da eŭ rachiŭ nu beaŭ, ferească Dumnezeŭ; mie vinul îmĭ place... Acŭ am o leacă de chef, să vezĭ cum am să-ţi mîn eŭ caiĭ, nicĭ vezeteul împăratuluĭ nu-ţĭ mînă caiĭ ca mine... Hi băeţĭ! Gata. Să vezĭ mată, duduiţă, azĭ boeru' a avut o leacă de harţag... Zice el una, zic eŭ alta. Vra să zică ne-am *duelat* o leacă!...»

Moşneagul dădu din cap, scuturîndu-şĭ pletele, cu un rîs şiret,—şi deodată dădu drumul cailor. Pornirăm ca vîntul, prin roirea fulgilor; o adiere uşurică, ca o muzică lină, mi se strecura pe la urechĭ; aripioare recĭ parcă îmĭ băteaŭ obrajiĭ. Casele, felinarele treceaŭ îndărăt, duse ca de o apă năprasnică.

«Nicĭ n'aĭ idee ce mult îmĭ place să zbor aşa cu sania!» îmĭ zise repede Margareta, ghemuindu-se în blăniţa eĭ albă.—Şi eŭ mă simţeam uşoară, c'o năvală de veselie de copil în toate simţurile.

(Va urmà)

Mihail Sadoveanu

FIOR

Mesteacănul ne zgribură la poartă,
Biet cerşitor ce-i despoiat de fire,
Şi picuri grei ca lacrimi de durere
Se scurg pe coaja albă şi subţire.

Bolnav amurgul tremură pe dealuri...
—Ostrov de flori e odaiţa noastră,
Şi stăm pierduţi... cînd vîntul vine 'n pripă
Şi-şi desluşeşte plînsul la fereastră.

Tot mai aproape vaerul lui geme,
Tot mai pripit cu degetul lui bate.
—Noi ascultăm.—Visarea noastră mută
Pe-acelaş drum cărările-şi abate:

Pe semne-acuma undeva departe
Vre-un călător în taina sării plînge,
Ori înşelat în visu-i de-o viaţă,
El blastămă şi mînile le frînge....

Noi tresărim! Acelaş gînd năprasnic
Ne fulgeră fiorul lui de ghiaţă,
Şi în lemnaţi de-o clipă de cutremur
Cercetător noi ne privim în faţă.

Octavian Goga

Cum se apără specialistul romîn

Printre numeroasele mijloace care există pentru a te face că combați o acuzație, ce ți se aduce cu drept cuvînt, și a scăpa de primejdie bolmojind lucrurile și amețind de cap pe cel care te ascultă ori pe cel care te citește, mijloace cercetate cu mare fineță de retorica grecească (vezi Volkmann, Die Rhetorik der Griechen und Römer, II Aufl., § 25), sînt unele mai fine, mai meșteșugite, iar altele mai din topor, mai necioplite. Trei dintre aceste din urmă mijloace sînt următoarele : 1. Te faci că combați, dar vorbești cu totul despre altceva, spui cai verzi pe păreți, cum se zice. Cel care ascultă fără băgare de samă trage însă concluziea următoare: «Este cu neputință ca acest om să nu fi avînd oarecare dreptate, altfel n-ar putea să vorbească atîta vreme». De pildă, cineva este acuzat că a mințit pentru a trage un profit dintr-o împrejurare oarecare, în feliul acela că a văzut un lucru *galbăn* și a spus că era *albastru*, iar el se apără astfel: «Mai întîiŭ este știut de toată lumea că sara la lumina lămpii se confundă *verdele* cu *albastrul*. Eŭ lucrul, despre care este vorba, l-am văzut sara. El era *galbăn*, nu tăgăduesc, dar fiindcă la lumina lămpii *verdele* se confundă cu *albastrul*, mie mi s-a părut că e *albastru*. Și apoi alta voiŭ spune. Să-și aducă cineva numai bine aminte cum am pronunțat eŭ vorba *albastru* și va înțelege că era să zic *galbăn*, dar m-a luat gura pe dinainte». 2. Ca probă că ești nevinovat arăți că acela care te acuză ți-i dușman. Cineva, de pildă, este acuzat că a furat dela X un inel și furătura a fost dovedită, căci inelul furat s-a găsit în adevăr pe degetul acuzatului, iar acesta se apără astfel: «Cine nu știe că X mi-i dușman și că numai din ciuda ce are pe mine a scornit că inelul lui, care a fost găsit pe degetul meŭ, ar fi fost furat de mine? Trebue să credeți pe dușmani? Unde s-a mai pomenit asemenea judecată?» 3. Acuzatul se apără arătînd că acuzatorul a vorbit răŭ de judecători într-o ocazie oarecare. Cel cu inelul de sub No. 2 continuă, de pildă, a se apăra în modul următor: «Ș-apoi numai de mine credeți că s-a legat acest om? D-apoi chiar pe D-voastră, domnilor judecători, care, precum știe toată lumea, sînteți

infailibili, v-a atăcat în diferite rînduri. Odată a scris, iaca ici în cartea asta, că D-ta, D-le judecător A., ești prea indulgent la darea verdictelor, și că D-ta, D-le judecător B., lași mult de dorit în ce privește cunoștința dreptului civil. Apoi cînd și pe niște oameni ca D-voastră îndrăznește să vă acuze, cum nu va îndrăzni să mă acuze pe mine?».

Dintre cele trei chipuri false de apărare enumerate cel de al treilea este cel mai eficace, pentrucă judecătorul începe să privească cu ochi răi pe acuzator, dar este și cel mai ordinar, care aduce aminte de renumitul *delator*.

Se va întreba poate lectorul: «Oare este cu putință să se fi găsind într-adevăr oameni vinovați care să recurgă la asemenea mijloace de apărare?» Nu știŭ de se vor fi găsind pela curți, tribunale, judecătorii de pace, unde de multe ori acuzații aparțin celor mai degradate categorii sociale. Dar voiŭ aduce aici probe că se găsesc printre oamenii cei care formează elita societății, printre oamenii de știință.

In Zeitschrift für romanische Philologie, XXXI, 283 sqq., cu ocaziea unei introduceri la niște studii etimologice, introducere în care fac o dare de samă pe scurt despre operele lexicale asupra limbii romîne dela Cihac încoace, eŭ am făcut D-lui Sextil Pușcariu următoarele trei acuzații. 1. Schimbă înțelesul unui cuvînt pentru hatîrul unei etimologii: pe *mezin* îl traduce cu *mijlociŭ* pentru a-l putea deriva din *medianus*. 2. Schimbă forma unui cuvînt pentru hatîrul unei etimologii: pe cuvîntul *pănaț* din psaltirea scheiană, ps. 136, 6, îl schimbă în *păraț* pentru a-l putea deriva din *palatium*. 3. *Imprumută* etimologiile altora și le dă drept ale sale, în special dela mine *a împrumutat* 22 *).

In Zeitschrift XXX, 742 Dl. Sextil Pușcariu se apără astfel. Mai întîiŭ despre întiia acuzare nu pomenește nimic. Rămîne, deci, recunoscut de însuș Dl. Sextil Pușcariu că a schimbat înțelesul de *cel din urmă* în *cel dela mijloc*. Cînd traducea Cihac pe *rînă* prin *peau de mouton*, avea cel puțin scuza că cuvîntul *rînă* există numai în izolarea *a sta într-o rînă*, și apoi Cihac nu era așa Romîn get beget, ca Dl. Sextil Pușcariu. Cînd

*) La cele 61 de *împrumuturi*, pe care le-am notat în Zeitschrift, adaug cu această ocazie următoarele două: 1. In „Lateinisches *ti* und *ki*" Leipzig, 1904, pag. 61 Dl. S. P. deriva pe *cĭutură* dintr-un **cytola*, formă metatetică din **cotyla*=κότυλος, κοτύλη. In Arhiva Iași din April 1904 G. Pascu a derivat pe acelaș cuvînt dintr-un **cytula*, deminutiv dela κύτος, care însă, din greșală de tipar, a fost scris cu accent circumflex, κῦτος. Această etimologie a fost *împrumutată* cu greșală de tipar cu tot de dl. S. P. în Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1905: „*ciutură*—*cytola, pronunțat *kiutola*, poate supt influința lui κῦτος, cu metateză din κότυλος, κοτύλη." 2. In Convorbiri Literare din *Ianuar* 1905 dl. S. P. deriva pe meglenul *muntur* din **muturnus*, contaminație din *mutus*+*taciturnus*. In Arhiva Iași din *Mart* 1905 G. Pascu a dat etimologiea *muntur*>*mutulus*. Această etimologie a fost apoi *împrumutată* de dl. S. P. în Etymologisches Wörterbuch (Prefața acestui dicționar este din *Iunie* 1905).

Dl. Sextil Pușcariu a schimbat înțelesul luĭ *mezin*, a știut sigur adevăratul înțeles al cuvîntuluĭ, dar l-a schimbat *inadins*. Aceasta în știință nu este o greșală care se iartă. Știința nu poate avea condescendențele vieții celeĭlalte omeneștĭ, cînd ridică cineva din umere și zice: «Eĭ, lasă-l încolo, că doar nu e un cap de țară!» Sînt unia care nicĭ în poezie nu permit tendințe—și doar pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas. Ce vor zice aceĭa despre un om de știință cu tendințe, care ar schimba, de pildă, coloarea unuĭ precipitat chimic pentru gustul de a-șĭ susține o teorie? Acel care e în stare să schimbe înțelesul unuĭ cuvînt pentru gustul uneĭ etimologiĭ, va fi în stare să schimbe și forma unuĭ cuvînt pentru acelaș gust, căcĭ c'est le premier pas qui coûte. Și în adevăr pe *pănaț* din psaltirea șcheĭană l-a schimbat Dl. Pușcariu în *păraț* pentru a-l putea deriva din *palatium*. Asupra acestuĭ lucru însă vrea Dl. Pușcariu să se îndreptățească, și iată cum: «*pănaț* stă în loc de *păraț*, nu din greșală de tipar, negreșit, ci din cauza următoare. Psaltirea șcheĭană este, după cum știm cu siguranță, o copie după un text maĭ vechiŭ cu rotacizmu. In ceĭ dintîiŭ șapte psalmĭ există încă nesiguranță în reproducerea originaluluĭ și *cine* se găsește alăturea cu *cire*, de acolo înainte până pela ps. 70 se găsește numaĭ forma *cire*, apoĭ ĭar domnește nesiguranță în întrebuințare, până ce treptat treptat forma *cine* capătă preponderanță, așa că între ps. 118 și 143 este singura întrebuințată. In această secțiune, ps. 136, se găsește ἅπαξ λεγόμενον *pănaț*. *Evident* acest rar cuvînt era copistuluĭ necunoscut (Coresi îl înlocuește cu *grumaz*); fiindcă însă el schimba formele cu rotacizmu în forme cu *n*, apoĭ a considerat pe *păraț* din original ca un cuvînt cu rotacizmu și s-a înșelat să creadă că ar trebui să-l schimbe în *pănaț*». In această îndreptățire cuvîntul *evident* este o presupunere a D-luĭ Pușcariu. Pentru aceĭa eŭ mă voiŭ pune în ambele cazurĭ, și în cazul cînd cuvîntul va fi fost cunoscut copietoruluĭ, și în cazul cînd îĭ va fi fost necunoscut. Dacă ne punem în cazul întîiŭ, apoĭ trebue să înțelegem explicarea D-luĭ Pușcariu așa: 'Fiindcă cel care a scris psaltirea șcheĭană vorbia un dialect, în care nu se prefăcuse *n* intervocalic în *r*, ĭar textul, pe care-l copia, era scris într-un dialect, în care *n* se prefăcuse în *r*, apoĭ cîteodată copia exact, de pildă *cire*, cîteodată însă nu copia exact și scria după cum era el deprins să pronunțe, de pildă *cine*. Decĭ, cînd a dat peste cuvîntul *păraț*, pe care el era deprins să-l pronunțe *pănaț*, în loc să copieze exact, cum era scris în textul pe care-l copia, a scris neexact, așa cum era el deprins să pronunțe, *pănaț*.' Și vra să zică el, cel care a scris psaltirea șcheĭană, pronunța *pănaț* cu *n*, ĭar nu *păraț* cu *r*, dupăcum și el ar fi trebuit să pronunțe, dacă cuvîntul ar fi provenit din *palatium*, deoarece toate dialectele romîneștĭ, întreaga limbă romînească schimbă pe *l* intervocalic în *r*. D-apoĭ bine, ce are a face *n* prefăcut în *r* cu *l* prefăcut în *r*? Dacă ar fi fost lucrul *verde* și tu l-aĭ fi văzut la lumina lămpiĭ *albastru*, da; dar lucrul era *galbăn*.

Dacă ar fi fost lucrul dela capul loculuĭ *pănaț*, și l-ar fi văzut copietorul scris *păraț*, și-ar fi putut da în țeapă și ar fi putut scrie după pronunțarea luĭ obișnuită *pănaț*; dar lucrul fusese, *după D-ta*, dela capul loculuĭ *palaț* și toțĭ Romîniĭ îl pronunțaŭ *păraț*, decĭ așa îl pronunța nu numaĭ scriitorul textuluĭ, pe care-l copia copistul cel care a scris psaltirea șcheĭană, ci și copistul acesta însuș! Dacă ne punem în cazul al doilea, că adecă cuvîntul *păraț* nu era cunoscut copietoruluĭ, apoĭ explicarea D-luĭ Pușcariu sună astfel: 'Fiindcă copistul era deprins pe *cire* din textul pe care-l copia să-l pronunțe ca *cine*, așa că în loc de *cire* scria pe icĭ pe colea *cine*, apoĭ ș-a închipuit că și *păraț*, cel necunoscut luĭ, *pănaț* ar fi trebuit să sune, dacă l-ar fi învățat și el dela maĭcă-sa.' Aceasta e o culme. Vorba ceĭa: cauțĭ s-o îndreptĭ și maĭ răŭ o încurcĭ. Așa e cînd n-are omul dreptate. Fenomenul înlocuiriĭ prin voință a unuĭ sunet cu altul pentru a evita o pronunțare presupusă dialectală este într-adevăr cunoscut și răscunoscut (vezĭ Philippide Principiĭ, 237, unde sînt date exemplele inpid—inchid, pirie—chirie, rapiŭ—rachiŭ, movilă—moghilă, viclean—hiclean, miriște—niriște, catastif—catastih, arfiva—arhiva), dar are loc totdeauna, firește, la cuvinte cunoscute și răscunoscute, întrebuințate și răsîntrebuințate, n-are loc niciodată la cuvinte auzite pentru întîĭa oară. Acest copist, care vede pentru întîĭa dată scris *păraț* și iș închipuește că mă-sa l-ar fi pronunțat *pănaț* este un copist sui generis, care trebue D-luĭ Pușcariu, dar n-a fost, nu este și nicĭ va fi vreodată. Dar D-l Pușcariu continuă cu apărarea sa astfel: «Să ĭee cineva numaĭ dicționarul meŭ în mînă și va observa îndată că numărul 1265 în rîndurile 1 și 6 este greșit tipărit.» D-apoĭ iaca îl luăm în mînă și vedem scris așa: «1265 + *părăț* (Psalt. Sch.) sm. [ar. —W.] „Gaumen" zeigt | dieselbe Volksetymologie wie fr. *palais* < palatium „Palast" für | palatum „Gaumen" (sard. ent. *palau*, vgl. sp. *paladar*, pg. *padar* | „Gaumen."). Im Drum. ist die Volksetymologie um einen Schritt | weiter gegangen und das „Zäpfchen" heisst, —neben *părătuș* sm. | (= * *părat*, in Ps. Sch. 136, 6: *pănat* < palatum + *-uș*, eigtl. „der | kleine Gaumen") ,—». Eĭ, cum trebue îndreptat? «Acest număr», zice Dl. Pușcariu, «ar trebui să sune drept așa: La rîndul 1 '+ *părăț* (Ps. Sch. 136, 6: *pănaț*) sm..... etc.', ĭar la rîndul 6 '(*părat < palatum) + *uș*.' Eĭ, da, *ar trebui* să sune, dar pentru ca să sune așa, trebue întîĭŭ în rîndul 6 să puĭ luĭ *pănat* o codiță la *t*, pentru ca să se prefacă din *pănat* în *pănaț*, apoĭ trebue să-l ieĭ și să-l puĭ tocmaĭ hăt sus la rîndul întîiŭ pela mijloc, după aceĭa trebue să te întorcĭ ĭar la rîndul 6 și să ĭeĭ pe *Ps. Sch.* 136, 6 și să le puĭ sus la rîndul 1 în loc de *Psalt. Sch.*, ĭar pe *Psalt. Sch.* din rîndul 1 și pe *in* din rîndul 6 să le daĭ afară. Apoĭ așa! Icea schimbĭ, colo adaugĭ, dincolo ștergĭ. Cu moda asta poțĭ tăgădui orice, dar aceasta nu se maĭ chiamă greșală de tipar, ci anagramă. Dar nu-ĭ nicĭ anagramă, ci este un dublu fals: maĭ întîiŭ a pus D-l Pușcariu pe *păraț* din capul D-sale, pentru a-l

putea deriva din *palatium* și apoĭ puțin maĭ la vale a pus tot din capul D-sale pe *pănat* pentru a proba că cuvîntul *palatum*, din care derivă *părătuș*, a existat odată în limba romînească, de pildă în psaltirea șcheĭană, *pănat*. D-sa a schimbat în două feliurĭ pe unul și acelaș cuvînt, întîĭŭ în *păraț* și apoĭ în *pănaț*, macarcă el sună în realitate *pănaț*.

În ce privește acuzarea că *a împrumutat* dela uniĭ și dela alțiĭ 61 de etimologiĭ (dintre care 22 dela mine) și le-a dat drept ale sale, D-l Sextil Pușcariu se apără în chipul următor: «Philippide însuș a dat în ale sale «Principiĭ» etimologiĭ cunoscute, ca *acaț, auș, cam, derelic, desmierd, iie, sarbăd, subsuară, său, tău*, fără să citeze.» Da, decît cînd am dat eŭ exemple în Principiĭ, nu le-am dat pentru a mă afișa cu ele ca cu descoperirĭ de ale mele, pentru aceĭa nicĭ etimologiĭ grele, de mine întîĭaș dată aflate, nu le-am menționat în Principiĭ ca atare, ci le-am lăsat confundate în masa enormă de exemple, care se găsește acolo. Altceva e însă cînd publică cineva articule de revistă cu intenția de a se arăta descoperitorul unor fapte oarecare și cînd, sub titlul Rumänische Etymologien, publică Dl. Pușcariu în Zeitschrift für romanische Philologie XXVIII, 677, 685: «Amin>a mine.— Rină > ren.» și citează pe toțĭ ceĭ care dăduse asupra acestor cuvinte etimologiĭ greșite orĭ pomenise măcar despre ele, pe G. Meyer, Cihac, Șăineanu, Damé, și numaĭ pe mine nu mă citează, care spusesem deja în Principiĭ 72, 147: «ami'n>a mine.—ri'nă, ri'lă>ren.» «Cum aș fi putut eŭ», zice maĭ departe Dl. Pușcariu, «să copiez din cartea luĭ Philippide etimologiĭ, pe care, după propriea luĭ mărturisire le dăduse maĭ înainte Laurian-Massim, Cipariu, Cihac, Miklosich, Schuchardt și alțiĭ.» Este vorba despre *acaț, arunc, auș, cam, ie, minciună, sarbăd, ușor*. Dar cum că etimologiea acestor cuvinte fusese dată deja de Laurian, Cipariu, Miklosich a aflat Dl. Pușcariu întîĭŭ dela mine, în articulul din Zeitschrift XXXI, 283. Înainte de a-ĭ fi spus eŭ acest lucru, D-sa nu-l știa, iar etimologiile *acaț, arunc, auș, cam, ie, minciună, sarbăd, ușor* le-a luat Dl. Pușcariu *direct* dela mine, tot așa de direct, ca și pe *amin, rină, vită*. «Pentru *adăpost*», continuă Dl. Pușcariu, «citez pe Tiktin, pentru *despica* și *ura* citez pe Densușianu, și cu toate aceste Philippide spune că nu numesc pe autorul etimologiilor acestor cuvinte.» Citează în adevăr pe Tiktin și pe Ovidiu Densușianu Dl. Pușcariu, dar eŭ îmĭ iaŭ bunul la cel dintîĭŭ la care-l găsesc, și macarcă *împrumutul* a mers pînă la Dl. Pușcariu prin mînile D-lor Tiktin și Densușianu, eŭ l-am sechestrat acolo unde l-am găsit maĭ la îndămînă, anume la Dl. Pușcariu.

O nimerește cu oiștea în gard, cum se zice, Dl. Pușcariu, dar nu pot să-ĭ tăgăduesc oarecare finețĕ la întrebuințarea primuluĭ mod fals de apărare. Acolo unde e necioplit de tot, este în chipul cum, și de falșurĭ și de *împrumuturĭ* nemărturisite, se pără prin modurile false No. 2 și 3.

«Philippide repetă aceĭa ce maĭ publicase deja în Viața Ro-

mînească într-un moment de ciudă, pentrucă ĭ-a luat Academiea Romînă lucrarea dicționaruluĭ și mi-a încredințat-o mie.» Așa? Știŭ eŭ bine că Dl. Sextil Pușcariu răspîndește pe unde poate vorba, iar un protector al D-sale, Dl. Iorga, a și publicat-o în Neamul Romînesc, 15 Octombre 1906, că: «Academia Romînă a făcut D-luĭ Sextil Pușcariu onoarea de a-l însărcina cu redactarea dicționaruluĭ limbiĭ romîneștĭ, care [= pentrucă] a găsit în sfîrșit omul de realitate și de măsură, ce-l poate duce, în termen scurt, la bun capăt *).» dînd și unuĭ și altuĭ a se înțelege că Dl. Pușcariu a fost însărcinat de Academie cu facerea dicționaruluĭ, pentrucă D-sa a fost găsit în sfîrșit, după atîtea încercărĭ nenorocite ale altora, ca omul capabil de a duce lucrul la capăt, căruia în mod firesc a trebuit să i se încredințeze dicționarul. D-apoĭ lucrul nu stă așa, ci cu totul altfel. Dl. Pușcariu scrie azĭ dicționarul Academieĭ, pentrucă n-a voit altul să-l scrie, și acel altul sînt eŭ. Împrejurările sînt următoarele. Dupăce în opt anĭ de zile am reușit să adun un material enorm de citațiĭ pentru toate literele alfabetuluĭ și să redactez gata pentru tipărit maĭ mult de un sfert al dicționaruluĭ, făcînd astfel aceĭa ce niciun lexicograf, nu numaĭ din țara noastră, ci nicĭ din țărĭ străine, nu reușise să facă în așa de scurtă vreme înainte de mine, maĭ ales că dicționarul meŭ din punct de vedere al bogăției cuvintelor, înțelesurilor, citațiilor, traducerilor, etimologiilor, nu este inferior operelor unuĭ Littré, Jungmann, Linde (Binevoiască lectorul să compare specimenele publicate de mine în Viața Romînească Decembre 1906, Ianuar 1907 cu articulele corăspunzătoare din operele maiștrilor citațĭ); m-am găsit în fața faptuluĭ următor: Îmĭ luasem însărcinarea să gătesc dicționarul în cincĭ anĭ, iar după trecere de opt anĭ, cu toate silințele mele, era gata numaĭ un sfert dintr-însul. În două feliurĭ ne gîndiam atuncĭ, eŭ de o parte într-un feliŭ, iar comisiunea dicționaruluĭ de altă parte în alt feliŭ. Eŭ mă gîndiam așa: «Am fost cel maĭ prost om, cînd mi-am închipuit că se poate găti un dicționar în cincĭ anĭ. Acum daŭ eŭ dreptate luĭ Șăineanu și luĭ Damé că li-aŭ trebuit celuĭ dintîĭŭ zece anĭ și celuĭalalt douăzecĭ, ca să ducă la capăt dicționarele lor, de altfel destul de defectuoase. Trebuia să mă gîndesc că Littré a lucrat treizecĭ și cincĭ de anĭ, măcarcă avea o putere de muncă, cum la rarĭ oamenĭ se găsește. Un singur mijloc este pentru a maĭ grăbi lucrarea, anume să pun toate citațiile cîte vor fi existînd pentru un înțeles oarecare, fără să maĭ fac o alegere printre dînsele. Cu cît mă voiŭ încerca să fac o alegere printre ele, cu atît maĭ multă întîrziere voiŭ aduce.» Iar comisiunea dicționaruluĭ se gîndia așa: «Acest om nu gătește răpede dicționarul, pentrucă nu vrea și, în loc de a face ceva maĭ

*). Fiindcă dl. Pușcariu este omul *de realitate și de măsură*, urmează dela sine că eŭ n-am simțul nicĭ al realitățiĭ, nicĭ al măsuriĭ. Cred că este locul să amintesc d-luĭ Iorga două lucrurĭ: 1. Nu-ĭ bine să se amestece cineva unde nu se pricepe. 2. Nu-ĭ bine să vorbească cineva de funie în casa spînzuratuluĭ.

mic şi mai modest, doreşte să facă o lucrare, cu care să sperie oamenii.» Şi în consecinţă mi s-a ţinut din partea comisiunii dicţionarului următoarea cuvintare: «Ar fi nedrept să nu recunoaştem puterea D-tale de muncă, conştiinciozitatea şi competenţa, cu care lucrezi. Dacă am fi avut norocul să te intilnim pe D-ta mai dinainte, astăzi dicţionarul ar fi gata. Dar nu mai putem aştepta. Fă toate chipurile şi-l găteşte mai răpede. Prea multe citaţii pui, prea multe cuvinte, prea multe înţelesuri, prea multe traduceri latineşti—Lasă-le pe acestea chiar cu totul la o parte—, prea multe etimologii—Pune numai pe acele care se vor găsi mai răpede—, prea multe transcrieri fonetice. *Alege* cuvintele, pe unele pune-le, pe altele nu; *alege* înţelesurile, pe unele pune-le, pe altele nu; *alege* citaţiile, pune numai pe cele mai importante.» Orice încercare din partea mea de a proba că cu traducerile latineşti nu se pierde multă vreme, că cu *alegerile* cuvintelor, înţelesurilor, citaţiilor se întîrzie lucrul, în loc de a se grăbi, şi în aceiaş vreme se aduce un prejudiţiu enorm ştiinţii, a rămas zădarnică. Comisiunii dicţionarului i se înplintase definitiv în minte iluziea că dicţionarul nu se găteşte răpede numai pentrucă e prea mare. Pentru a mă convinge să fac dicţionarul după metoada propusă de Academie s-a adus la sfirşit cel mai puternic argument din ţara romînească: «Dar dacă ţi se va tăia subvenţiea?» «Voiŭ lucra dicţionarul gratis», am răspuns. Şi m-am ţinut de cuvînt. Eŭ lucrez mai departe dicţionarul *gratis*, aşa cum cere ştiinţa, iar Dl. Sextil Puşcariu a început să lucreze dicţionarul cu subvenţie, aşa cum cere comisiunea dicţionarului. Cum lucrez eŭ dicţionarul, poate vedea lectorul din specimenele publicate în Viaţa Romînească Decembre 1906, Ianuar 1907 (între altele *acu, amu, acel, cel, aci, aicĭ, bat, către, cind*). Cum lucrează Dl. Puşcariu dicţionarul, poate videa lectorul din specimenul *ajung* publicat în Junimea Literară din Suceava No. 12, pentru care să se compare critica făcută de Dl. C. Botez în Viaţa Romînească Decembre 1906. Pe lingă prescripţiile comisiunii dicţionarului Dl. Puşcariu, pentru a sfirşi lucrul răpede, şi-a mai pus încă una, anume pe acela de *a împrumuta* pe Hasdeu. Deci, cum va lucra Dl. Puşcariu o parte a dicţionarului, ştiŭ sigur, fără a fi prooroc. D-sa anume *va împrumuta* pe Hasdeu până la *bărbat*, de acolo înainte *va împrumuta* pe Tiktin, până la *d*, unde se sfirşeşte dicţionarul luĭ Tiktin. Ce va face dela *d* înainte, cind Dl. Sextil Puşcariu va rămînea de capul D-sale, aceasta numai unul Dumnezeŭ ştie. *Nu* eŭ sînt supărat pe Dl. Puşcariu, *nu*, ci D-sa este supărat pe mine şi iată pentru ce. La 28 Decembre, anul 1897, D-sa mi-a trimes o scrisoare cu rugămintea să-l iaŭ colaborator, care scrisoare inchee cu vorbele (Păstrez ortografiea originalului): «Dacă cum-va propunerea mea vă convine şi aveţi trebuinţă de sprijinul mieu, vă rog să-mi indicaţi pe scurt condiţiile ce aveţi să mi-le puneţi în privinţa sistemului, a ortografiei, a consideră-rii dialectelor etc., precum şi beneficiile ce le acordaţi unui colaborator.» La această scrisoare eŭ n-am răspuns. D-l Sextil Puşcariu s-a

supărat şi iată în ce chip vorbeşte doi ani după trimeterea scrisorii pomenite în Convorbiri Literare pe April 1900, pag. 318: «Tot ce s'a făcut la noi pentru cunoaşterea limbii a fost clădit pe piedestale cu mult prea înalte. Rezultatul: saŭ că filologul croind un fundament prea mare pentru clădirea sa a trebuit să lase lucrul neisprăvit, precum ne-o arată Etymologicul D-lui Hasdeŭ, saŭ că voind să zidească un palat de marmoră are să se pomenească că-i lipseşte materialul şi se va trezi că a clădit o casă de lemn, precum e în primejdie să fie Etymologicul Academiei, să nu fie zis într'un ceas rău!» Fireşte, cum s-ar putea face un dicţionar bun, dacă nu lucrează Dl. Sextil Puşcariu la dînsul! Cînd am cetit vorbele de mai sus, mi-am zis: «Iaca încă unul care are să latre contra mea toată viaţa. Răŭ am făcut că nu i-am zvirlit un ciolan acolo, să roadă». Dl. Puşcariu nu ş-a perdut cu toate acestea nădejdea de a-mi fi colaborator şi ce n-a putut face singur a încercat să facă prin comisiunea dicţionarului. Ce e drept, niciunul din membrii comisiunii nu mi-a propus lucrul direct, dar secretarul comisiunii mi-a vorbit aşa: «Comisiunea ar dori ca să iai ca colaboratori pe D-nii Ovidiu Densuşianu şi Sextil Puşcariu». Am refuzat net.—«Va să zică să le spun să-şi iee nădejdea?»—«Da!»

La sfirşit mă denunţă Dl. Sextil Puşcariu areopagului: «Chiar învăţaţii străini sînt dăruiţi de Philippide cu particulare atribute. Meyer-Lübke şi Sandfeld-Jensen n-aŭ, după dinsul, nici idee de fonetică, Schuchardt e un recensent fără scrupul. Tot aşa Herzog. Ca tipuri de recensenţi fără scrupul sînt daţi Gaston Paris şi Tobler». Mă denunţă areopagului că am îndrăznit să mă ating de sacrosancta sa persoană. D-apoi dacă nu m-oiŭ atinge eŭ, cine să se atingă? Vorba e numai dacă am dreptate. Eŭ nu mă tem de fulgerele nimărui, căci doar nu sînt Trac degeaba. In *casta* învăţaţilor din apus ştiŭ bine că nu este permis unui membru să cricnească, ci numai să jure in verba magistri. Infailibilitatea nu se discută decît pe şoptite, în patru păreţi şi cu uşile încuiate. Altfel mori *privat docent* ori eşti pus la locul tăŭ cu un gest neronian, care te face să pierzi gustul de a vorbi pentru restul vieţii. Asemenea gest am văzut şi eŭ dela un mare brahman, căruia-i imputasem cu drept cuvînt, cu *probe*, că vorbeşte despre accent lucruri fantastice. Ei bine, am să mai răbd încă vreo cîteva de aceste afurisenii, dar vorba e am eŭ dreptate ori ba? Nicio frică nu mă poate împiedeca de a spune un lucru adevărat, chiar dacă acel lucru adevărat ar fi supărător pentru Meyer-Lübke, Schuchardt, Tobler. Pentru aceia ia să stăm puţintel de vorbă. Mai întîiŭ şi întîiŭ să reducem lucrurile la adevărata lor proporţie. In Specialistul Romîn, publicat în anii I şi II din Viaţa Romînească, eŭ, pentru a scurta vorba şi a nu zice *recensent indulgent, care dă hotăririle fără să citească cu băgare de samă*, am numit pe acest recensent *fără scrupul*. De soiul acesta sînt nouă zecimi din toţi recensenţii cîţi există şi cîţi aŭ existat pe faţa pămîntului. Se poate zice că nimeni n-a

scăpat de a nu fi fost macar odată în viaţa luĭ recensent fără scrupul. Şi, fiindcă Schuchardt a lăudat pe Dl. Sextil Puşcariu că-l meşter în aflarea etimologiilor, eŭ am scris: «Un recensent fără scrupul, H. Schuchardt...» A scoate însă la iveală izolat pe acest *fără scrupul*, *skrupelloser*, şi a zice că am făcut pe Schuchardt recensent *fără scrupul*, ein *skrupelloser* Rezensent, este a da cuvîntuluĭ un înţeles insultător, pe care el în realitate, în intenţiea mea, nu-l are, este a proceda iar *cu meşteşug*. Apoĭ despre Meyer-Lübke şi Sandfeld Jensen eŭ n-am spus că n-aŭ nicĭ o idee despre fisiologiea sunetelor. Acest lucru despre Dl. Puşcariu l-am spus şi l-am probat. Citez întocmaĭ, Viaţa Romînească, an. II, pag. 234: «Cum că fisiologiea sunetelor este copilul dezmierdat al filologilor, care li dă de gol puţina pregătire înainte de a se avînturа în istoriea limbilor, este lucru foarte cunoscut. Dupăcum un copil răŭ crescut, măcarcă va fi îmbrăcat în mătasă şi împodobit cu tot felĭul de cordele, dă de gol prin vorbe urîte defectele morale ale părinţilor, tot astfel fisiologiea sunetelor descopere, din mijlocul a tot felul de paradă de eruditie, lipsurile de cultură ale filologilor. Toţĭ vorbesc de dînsa, toţĭ jonglează cu terminĭ tehnicĭ dintr-însa, dar numaĭ puţinĭ o cunosc atîta cît trebue pentru a-şĭ asigura o bază solidă în discuţiĭ limbistice. Şi fisiologiea sunetelor este într-adevăr temeliea oricăruĭ studiu asupra limbilor, aşa dupăcum aritmetica este temeliea matematiciĭ. In privinţa aceasta specialistul romîn se poate lăuda că are colegĭ şi în străinătate. Să daŭ un exemplu. W. Meyer-Lübke, Grammatik der romanischen Sprachen, I, Leipzig, 1890: «*r*, *ts*, *dz* sînt sunete *guturale* şi *palatale*.» pag. 63; —«*l*, *u*, *z* sînt sunete *velare*.» pag. 78; —«*a* nazal se disimilează în *ă*.» pag. 106; — «*cină*, *cine*, *mine*, *vinde*, *stinge*, *limbă*, *strînge*, *însu* sînt *proparoxytona*.» pag. 108; —«*diftongiĭ sînt legăturĭ de două vocale care (vocale) aŭ acelaş tărie de accent*.» pag. 112; —«*ng*, *nt* sînt *n* + sunet *palatal*.» pag. 135; — «în *dătus* *ă* se lungeşte în *ā* şi cu toate acestea devine *deschis*, iar în *dăt* *ă* rămîne scurt şi cu toate acestea devine *închis*.» pag. 193; —«*tonlos*=*unbetont* [afon=neaccentuat].» pag. 200; —«*k*, *g* în *lacte*, *cane*, *granum* sînt *palatale*.» pag. 205; — «în prefacerea luĭ *panis* în francezul *pē* influinţa luĭ *n* s-a manifestat prin aceîa că a reţinut pe *a* în treapta sa de maĭ înainte (auf einer früheren Stufe).» pag. 215. —«prefacerea luĭ *arbore* în genuezul *erbore*, a luĭ *barba* în corsicanul *berba* este o *Brechung*.» pag. 221; — «în *tro*, *cro*, *pro*, *mno*, *lno*, *lmo* avem o legătură de *consonant+sonant+vocală*.» pag. 251; — «în *erm* *r* este *sonant* şi formează cu *e* precedent un diftong analog diftonguluĭ *ei* din *leit*.» pag. 251; — «în *tryér* avem o legătură de *consonant+sonant+sonant+vocal*. Primul *sonant* se leagă cu *consonantul*, în urma căreĭ operaţiĭ al doilea *sonant trebue* să se prefacă în vocală, aşa că din *tryér* rezultă *tri-y-er*.» pag. 308. ...Cu toate acestea, dacă nu cercetăm lucrul cu amănunţime, ci-l privim aşa maĭ pe departe, nu putem tăgădui luĭ Meyer-Lübke

o lectură foarte superficială a manualuluĭ luĭ Sievers, singurul
tratat de fonetică, pe care specialistul străin se crede obligat
de a-l răsfoi... Altfel stă lucrul la specialistul romîn. Acesta cu-
noaşte pe Sievers numaĭ din auzite... şi ştiinţa luĭ în fonetică
se reduce la *zero*... Una din cunoştinţele elementare date de fi-
siologiea sunetelor, asămănătoare cu adunarea din aritmetică, este
că unele (dintre multe altele) sunete se produc prin *plesniturĭ*,
iar altele prin *frecăturĭ*, că adecă la unele aerul expirator sfarmă
cu plesnitură un obstacol format de organele vocale, iar la altele
aerul expirator se freacă printre organele vocale. Cele dintîiŭ se
numesc *explosive*, cele de al doilea se numesc *spirante*. Una din
explozive este *k*. Această explozivă se formează prin sfărmarea de că-
tră aerul expirator a unuĭ obstacol format de partea posterioară a
limbiĭ alipită de palatul moale orĭ de palatul tare. Cînd *k* se
formează la palatul moale, se înseamnă de foneticĭ cu *k*, cînd se
formează la palatul tare, se înseamnă de foneticĭ cu *k̑*. Cel din-
tîiŭ se găseşte, de pildă, în cuvîntul romînesc *cap (kap)*, cel de
al doilea se găseşte, de pildă, în cuvîntul romînesc *chip (k̑ip)*.
Şi copilul, cînd începe întîiŭ să înveţe a ceti, pronunţă aceste
două sunete foarte lămurit şi-şi dă socoteală că cel dintîiŭ *ples-
neşte*: *k—a—p kap*, *k̑—i—p k̑ip!* Altceva cu totul o *spirantă*.
Iaca spiranta omorgană a luĭ *k* este *h* în *ham*, de pildă, şi spi-
ranta omorgană a luĭ *k̑* este *h̑* în *h̑irurg*, de pildă. Şi copilul,
cînd începe întîiŭ să înveţe a ceti, pronunţă aceste două sunete
foarte lămurit şi-şi dă socoteala că cel dintîiŭ *se hirieşte*: *h—a—m
ham*, *h̑—i—r—u—r—g h̑irurg!* Da, şi copilul pricepe. Numaĭ
specialistul romîn nu; căcĭ iată ce ni spune Dl. Sextil Puşcariu
în „Lateinisches ti und ki im Rumänischen", Leipzig, 1904, pag.
175: «Sunetul *exploziv k* se preface în sunetul *spirant k̑*». Va
fi o greşală de tipar, va zice lectorul. Nu, căcĭ tocmaĭ autorul
pune mare bază pe acest fapt, cum că adecă *k̑* ar fi o spirantă,
pentru a explica într-un chip oarecare *ingenios* prefacerea luĭ
ki latinesc în africata *tšĭ*, iar recensentul din Zeitschrift für ro-
manische Philologie XXX, 622 se întreabă cu oarecare sfială
(vezĭ că nicĭ el nu e tocmaĭ sigur): «este *k̑* în adevăr o spi-
rantă? vezĭ Sievers [Nelipsitul Sievers!] *)». Altă cunoştinţă
elementară dată de fisiologiea sunetelor, asămănătoare cu scă-
derea din aritmetică, este că vocalele sînt unele maĭ *închise* şi
altele maĭ *deschise*, dupăcum limba se apropie *maĭ mult* orĭ
maĭ puţin de ceriul guriĭ: cu cît la o vocală limba se apropie
maĭ mult de ceriul guriĭ, cu atît e maĭ închisă, cu cît la o vo-
cală limba se îndepărtează maĭ mult de ceriul guriĭ, cu atît e
maĭ deschisă. Lucru clar. Şi un copil, cînd începe să înveţe

---

*) Acesta e Sandfeld Jensen, pe care eŭ, cum vede lectorul, nu l-am citat pe nume, dar pe care l-a numit dl. Sextil Puşcariu, ca să mă induşmănească şi cu dînsul: „Auzĭ, d-le Sandfeld Jensen, ce zice şi de d-ta!" In adevăr, de acum înainte m-am prăpădit. Vaĭ de capul meŭ şi de nenorocita mea familie!

limba franceză şi află întîiŭ că în această limbă este un *e* fermé şi un *e* ouvert şi pronunţă pe cel dintîiŭ într-un cuvînt ca *aimé* şi pe cel de al doilea într-un cuvînt ca *mère*, îş dă bine socoteală că la cel dintîiŭ stă maĭ aproape limba de ceriul guriĭ decît la cel de al doilea. Da, şi copilul pricepe. Numaĭ specialistul romîn nu; căcĭ iată ce ni spune Dl. Sextil Puşcariu în Studiĭ istro-romîne, Analele Academieĭ Romîne ser. II tom. XXVIII, pag. 119: «*ạ* pentru *a* accentuat are sunetul unuĭ *a* foarte deschis spre *o*, aşa cum pronunţă Ungurii pe *a* în *nap, hat*». Vra să zică, dacă apropiĭ articulaţiea luĭ *a* de a luĭ *o*, adecă dacă ridicĭ limba puţin în sus, capeţĭ un *a* deschis? Iar *a* cel la care limba nu se ridică defeliŭ în sus, ci se trage numaĭ puţin îndărăt, acela e un *a* închis? Va fi o greşală de tipar, va zice lectorul indulgent. Ba nu, căcĭ iată ce socoteală şi-a făcut Dl. Puşcariu: dacă ţiĭ limba neridicată în sus defeliŭ şi lipită de partea inferioară a guriĭ, atuncĭ aĭ un *a lipit, închis*, fireşte, iar dacă dezlipeştĭ limba de partea inferioară a guriĭ şi o ridicĭ puţin în sus, atuncĭ aĭ un *a dezlipit, deschis*, fireşte.—Altă cunoştinţă elementară dată de fisiologiea sunetelor, asămănătoare cu înmulţirea din aritmetică, este că, dacă prin schimbarea spontanee a sunetelor cele închise sînt lungĭ şi cele deschise sînt scurte, este imposibil ca să existe excepţiĭ de aşa feliŭ, încît sunetul să fie închis şi scurt. De pildă, în limba latină *toate* vocalele închise eraŭ lungĭ şi *toate* vocalele deschise eraŭ scurte. A admite că s-a putut întîmpla ca să fie şi o vocală scurtă închisă este tot una cu a admite că s-ar putea întîmpla ca doĭ+doĭ să dea cîteodată şi treĭ. Cu toate acestea Dl. Sextil Puşcariu în Convorbiri Literare 1905 pag. 53, ca să poată deriva cuvîntul bănăţean *lis* alb din latinul **lissus*, admite că în acest cuvînt latin «era un *i* închis, dar scurt». Nicĭ pe vremea cînd îş publica Dl. Hasdeu Ialetica, nu-şĭ bătea specialistul romîn maĭ mult joc de fisiologiea sunetelor. Am făcut marĭ progrese dela 1866 încoace!» Şi acum, dupăce am separat vorbele mele de haina falşă, cu care le îmbrăcase Dl. Sextil Puşcariu, vorba e, am eŭ dreptate orĭ ba? Este adevărat că aceĭ care spun că «*diftongiĭ sînt legăturĭ de două vocale, care (vocale) aŭ acelaş tărie de accent*» şi staŭ la îndoială dacă *k* este o explozivă orĭ o spirantă şi trimet cu hezitare la Sievers aŭ o superficială cunoştinţă de fonetică? Adecă, fiindcă cineva e mare romanist, trebue să ştie şi fonetica? D-apoĭ lipsa de cunoştinţĭ în fonetică a romaniştilor e lucru cunoscut de toată lumea. Chiar în cel dintîiŭ an din Kritischer Jahresbericht Emil Seelmann făcea constatarea următoare: «La cultivarea aceşteĭ ştiinţĭ [a foneticiĭ] aŭ contribuit în Germania cel maĭ mult germaniştiĭ şi angliştiĭ, şi cel maĭ puţin din nenorocire romaniştiĭ. Negreşit, nu trebue să îee cineva în consideraţie cantitatea. Nicĭo ştiinţă maĭ mult decît romanistica nu s-a jucat atît de mult şi de bucuros cu copilul răsfăţat [fonetica]. Dar era un periculos joc acesta, şi aceĭ care s-aŭ lăsat ademeniţĭ de dînsul aŭ spus a-

deseorĭ lucrurĭ, pentru care vorba *nebunie* încetează de a fi o
hiperbolă retorică. Acesta e un adevăr amar, dar nu trebue să
ne împiedice o falşă ruşine de a-l spune.» De cînd scria Seel-
mann acestea aŭ trecut 15 anĭ. In vremea aceasta fonetica a
făcut progrese marĭ, cunoştinţile romaniştilor într-însa însă aŭ
rămas la acelaş nivel, ba chiar aŭ maĭ scăzut. Cu cît anume
fonetica s-a desfăcut de filologie şi a devenit tot maĭ mult o
ştiinţă fisiologică, fizică şi matematică, cu atît filologiĭ, în spe-
cial romaniştiĭ, aŭ părăsit-o maĭ tare, până ce la urmă aŭ în-
ceput uniĭ chiar să declare că, deoarece filologiĭ nu pot să ho-
tărască firea sunetelor cu priciziea unuĭ Rousselot, apoĭ ar tre-
buĭ să renunţe la pretenţiea de a hotărî feliul articulaţieĭ lor.
Bartoli, Das Dalmatische, vol. II, 313—314: «Semnele diacritice, de
care mă servesc, nu sînt numeroase. Unele nuanţe vor fi cer-
cetate odată pentru totdeauna la § 270; a le tot nota [nuan-
ţele sunetelor] într-una cu tot feliul de semne diacritice este zădar-
nic şi maĭ mult încurcă. De altfel o asemenea procedare este numaĭ
aparenţa uneĭ adîncimĭ ştiinţifice, deoarece descrierea fisiologică [a
sunetelor] fără ajutorul foneticeĭ experimentale, maĭ ales după me-
toadele luĭ Rousselot, este de cele maĭ multe orĭ cu totul subiectivă.»
Acesta e un pretext pentru a scăpa de o greutate. Nicĭ cauzele
schimbăriĭ limbiĭ nu le poate filologul cerceta cu preciziea unuĭ
filosof (De altfel un asemenea profund filosof, *care în acelaş*
vreme să stăpînească şi un material limbistic bogat, până acum
încă n-a apărut), şi nicĭ firea sunetelor nu o poate studia cu pre-
ciziea unuĭ fisiolog orĭ fizician; dar cu toate acestea nu se poate dispen-
sa de a cunoaşte acele cauze şi acea fire atît, cît îĭ permit mijloacele
luĭ filologice. Astfel toate ştiinţile sînt principale pentru uniĭ, auxiliare
pentru alţiĭ. Un specializm aşa de excluziv, că să se ocupe cineva
cu istoriea limbilor fără să cunoască nimic orĭ aproape nimic din
firea sunetelor, saŭ cu istoriea plantelor fără să cunoască nimic
orĭ aproape nimic din *constituţiea* celulelor, nu poate fi decît dă-
unător. Că n-am să pot prin calcul infinitezimal şi integral să des-
fac în curbe regulate o curbă neregulată, cum face Rousselot,
pentru a afla tonul fundamental şi armonicele luĭ, aceasta nu
trebue să mă împiedece de a căuta să aflu ce-ĭ aceĭa timbrul
unuĭ sunet; şi pentrucă n-am să pot, ca Rousselot, să-mĭ vîr
palaturĭ artificiale în gură, aceasta nu trebue să mă împiedece
de a observa prin simţul nervuluĭ din limbă, dacă la pronunţa-
rea cutăruĭ sunet lipesc limba de ceriul guriĭ orĭ numaĭ o
apropiŭ de dînsul. Chiar acum de curînd însă un tînăr filolog,
unul dintre ceĭ maĭ harnicĭ şi maĭ învăţaţĭ, care a făcut asupra
limbiĭ dalmate un studiŭ atît de amănunţit şi de bogat în iz-
voare de tot feliul, încît cu drept cuvînt lucrarea sa se poate
considera ca una dintre cele maĭ importante ce aŭ apărut dela
gramatica luĭ Diez încoace, Bartoli în Das Dalmatische vorbeşte,
din cauză că dispreţueşte fonetica, atît de nepreciz asupra su-
netelor limbiĭ aceleia, adecă asupra celeĭ maĭ importante părţĭ a
limbiĭ aceleia, încît Gartner în Zeitschrift für romanische Philolo-

gie XXXI 621 face declarațiea următoare: «Se pare că *s*, *ź* ale scriitoruluĭ sînt orĭ *ϑ*, *ĉ* orĭ *s*, *z*, iar *s*, *ś*=venețianele *s*, *z*, deci maĭ degrabă niște *š*, *ž*; cît despre *c*, *g* cu «semiînchidere prepalatală», nu înțeleg ce fel de sunete vor fi. Asupra acestor șase litere aș ruga pe Dl. Bartoli să publice o lămurire.» Bartoli sufere și el de boala generală a romaniștilor, de a cunoaște adecă numaĭ puțin fisiologiea sunetelor. Acel care nu știe *nimic* din această știință este specialistul romîn, în special Dl. Sextil Pușcariu. Nu trebue să arunce D-sa asupra romaniștilor în general o acuzație, pe care i-o aduc D-sale în special.

Pentru a scoate în relief îndrăzneala pe care o am de a spune un defect al membrilor areopaguluĭ, Dl. Sextil Pușcariu reproduce vorbele cu care încheiŭ o parte din recensiea dicționaruluĭ luĭ Tiktin în Viața Romînească an. I, pag. 524: «Dacă munca și priceperea luĭ Tiktin aŭ fost în stare să provoace osanale din partea luĭ Tobler, d-apoĭ dacă ar fi cunoscut Tobler munca și priceperea mea? Lăsînd orice modestie la o parte, eŭ socot că aș merita să capăt în ochiĭ celebruluĭ profesor dela Berlin proporțiile unuĭ... nu găsesc un termen de comparație.» D-l Pușcariu ar dori să facă pe oamenĭ să creadă că eŭ aș fi grandoman. D-apoĭ, dacă aș fi grandoman, n-aș fi eŭ vinovat, ci acel care a exagerat laudele luĭ Tiktin. Căci sînt două felĭurĭ de valori în lumea aceasta, o valoare relativă și una absolută. Ce voiŭ fi prețuind eŭ în mod absolut, aceasta e altceva. Valoarea mea relativă însă, exprimată prin vorbele de maĭ sus, se impune în mod necesar. Cînd anume spune Tobler că «nicio limbă vie n-a fost descrisă, în ce privește partea lexicală, pentru străinĭ cu atîta îngrijire și cu atîta bogăție, cum a fost descrisă aicĭ limba romînă» despre un dicționar, la care am constatat eŭ între altele că lipsesc 17280 de cuvinte și că din 206 înțelesurĭ ale unuĭ cuvînt (*bat*) sînt înregistrate numaĭ 55, apoĭ rezultă numaĭ decît, în mod *relativ* și *necesar*, că pentru dicționarul meŭ laudele cele maĭ marĭ nu sînt îndestulătoare. A fi el bun dicționarul luĭ Tiktin față cu alte dicționare romînești apărute înainte de dînsul, dar eŭ am probat până la evidență în recensiea pe care i-am făcut-o că dicționarul meŭ e nemăsurat maĭ bun. De aceĭa ar fi bine ca aceĭ care conduc opiniea publică să fie maĭ economĭ cu laudele, pentrucă se poate întîmpla ca cineva să ridice glasul și să zică: «D-apoĭ bine, măria ta, uite cu cît e maĭ bună lucrarea mea decît a D-sale. Dacă pe a D-sale aĭ lăudat-o atîta, ce aĭ maĭ putea zice despre a mea?» Și atuncĭ orĭ judecătorul trebue să-și întoarcă vorba înapoĭ, ceia ce nu-i bine, orĭ trebue să recunoască că în adevăr pentru acel cineva nu se poate găsi termin de comparație, și iată-l, deci, ferească Dumnezeŭ, pe acest din urmă bolnav de grandomanie. Dar vorbele celea ale mele nicĭ măcar grandomanie nu-s, ci o glumă, căcĭ doar nu sînt eŭ așa de prost să cred că e mare pricopseală să dovedească cineva pe specialiștiĭ romînĭ.

A. Philippide

Dreptate

Sfînt lăcașul de la Putna mîndru strălucește 'n soare.
Glasuri de argint răvarsă clopotele slăvitoare,
Străduind credința veche din mormînt s'o mai învie.
„Darnici Domni erau pe vremuri, lăudați de-apururi fie!....
Nestricat de viermi rămîne singur numele cel bun.
Darnici Domni erau pe vremuri“—toate clopotele spun.
Ci aude Ștefan Sfîntul, lîngă spada lui culcat,
Cum cîntările slăvirii până 'n cripta lui străbat.
Și, făcîndu-și roată gîndul peste cîte-a fost trăit,
Strigă din mormînt dreptatea marelui nedreptățit:
„Domn am stat Moldovei mele, și norodului părinte—
Dragi mi-s luncile, dragi codrii—toate apele mi-s sfinte....
Dar străjărul lor, ș'a toate purtător de grijă, cine-i?
Cine duce 'n pace greul bogăției și luminei,
Și 'n războiu cine-i viteazul fără slavă, fără nume?....
Domnul milostiv de-apururi—cel mai darnic Domn din lume
E săracul. El palate și biserici, și podoabe
Fără preț a dat Moldovei—el, cu mînile lui roabe!
El mi-a fost puterea 'n lupte, și în liniște norocul.
Cînd ștergeam de sînge spada, și vroiam vremea și locul
Biruinții noastre scumpe c'un dar scump să le cinstim,
El comori căra Sucevei, ziduri mîndre să zidim,
El făcea 'n al clipei stîmpăr, cu durerea lui de țară,
Din pămînt udat cu lăcrimi flori de aur să răsară!“
Domnul tace.—Sfîntu-i nume în războiul vremii scut ni-i.
„Darnic e săracul“—cîntă toate clopotele Putnii.

A. Vlahuță

Frescurile dela Wiesbaden

Dacă ar fi să caracterizez prin cîteva fapte anul artistic 1907, iată cum aş face-o: Germania constată falimentul modernismului in interpretarea Sf. Scripturi cu ocazia expoziţiei retrospective a d-lui Fritz von Uhde la München, care avea să fie falnică, şi n'a fost decît sarbădă; Franţa, plictisită de impresionism, revine încetişor la noţiunea clasică a tabloului orînduit, a operei de artă coordonată şi organică, sub cele trei înrîuriri contradictorii, pe de-o parte a încăpăţînatului grup breton: Cottet, Simon, pe de alta a lui Ganguin, decoratorul cel atît de primitiv, şi în sfîrşit a acelui venețian neisprăvit, numit Cézanne; Orientul pierde în Romînia, odată cu Grigorescu, pe singurul om care până acum a tălmăcit cinstit şi fără meşteşugire calitatea luminii şi a zărilor lui; Rusia, cu teremul (haremul vechilor Slavi) principesei Maria Tenişef, la Talaşkino, a desăvîrşit unirea atît de dorită între arta artiştilor şi arta populară, a căreia posibilitate Romînia a întrezărit'o la Expoziţia ei naţională; în Suedia Gustav Adolf Tjaestad ia moştenirea regretatului Carl Larsson ca interpret credincios al liniamentelor decorative din clipele de viaţă vegetală şi minerală hiperboreală; în Germania iarăşi apar primele lucrări eşite din combinarea filosofiei lui Nietzsche cu muzica lui Mahler. Frescele lui Fritz Erler pentru cazinul din Wiesbaden (ale căror cartoane fac ocolul capitalelor germane) devin tot-odată opera-tip, născută sub ocrotirea acestei filosofii şi a acestei muzici,—rezumatul încordărilor şi năzuinţelor acestui mic grup gălăgios, obiectul glumelor pe de o parte, şi pe de alta fala tinerimii artistice müncheneze care se chiamă *die Scholle* (cum s'ar zice *blocul*).

Astăzi, cu voia cetitorilor romîni, voi vorbi despre aceste frescuri din Wiesbaden. Ele sunt un semn al vremurilor, şi mai sunt, dupăce te obişnueşti cu ele, o operă nu numai puternică, dar frumoasă şi mare. Ele au avut într' adevăr să 'ndure dezaprobarea împăratului german, care le-a făcut astfel o regretabilă reclamă; căci totdeauna este regretabil cînd o operă de artă de atîta însemnătate se prezintă unor ochi preveniţi, şi cînd întăia impresie a publicului poate fi falsificată de idei preconcepute. Şi o adevărată legendă circulă astăzi în privinţa acestor patru imense panouri boltite cari săvîrşesc minunea de a înfăţişa (nu zic simboliza) cele patru anotimpuri prin mijloace cari n'au nici o legătură cu mormanul de accesorii întrebuinţate în asemenea împrejurări şi fără ajutorul alegoriilor tradiţionale. Ar fi se zice

Nota Redacţiei.—Cunoscutul critic artistic, d. William Ritter, a avut amabilitatea de a scrie anume pentru „*Viaţa Romînească*" acest articol, din care cetitorii noştri vor face cunoştinţă mai de aproape cu noile manifestări ale artei moderne din Apus.

un nemaipomenit amestec ţipător de culori, ultima expresie a secesionismului münchenez, înşfirşit ceva nebunesc, sfruntat şi strigător, la un loc. Ei bine, nu! ci numai ceva neobişnuit, cu totul nou, deşi clădit pe nişte principii vechi ca şi lumea, o armonie întemeiată pe un acord de culori până acum osîndit în teorie, dar de aci încolo pus în cinste, în practică. Şi meşteşugul stă în a arăta prin chiar acest acord lucrurile cele mai protivnice: primăvara şi toamna faţă în faţă, iarna şi vara împărechiate. La urma urmei, nu e vorba de alt-ceva decît de şiruri de quinte (odinioară destul de aspru oprite) de a lui Grieg, sau de instrumentaţia gîdilitoare a d-lui Cl. Debussy. Atîta în ceia ce priveşte culoarea; şi nu e tocmai mare grozăvie; te deprinzi, te deprinzi chiar destul de repede.

In ceia ce priveşte fondul, lucrul se schimbă. Aci îndrăzneala cea mare a operei te zăpăceşte mai cu dreptul, căci fond cu adevărat, subiect, nu există. Rămăşagul pus şi cîştigat a fost acesta: să se înfăţişeze fiecare anotimp, nu atît prin fapte concrete sau prin indicii caracteristice, cît prin impresiile produse de unul şi acelaş acord de culori şi anume: alb absolut, negru absolut şi un cenuşiu perfect intermediar; iar pe această bază, cîteva tonuri galbene dela acel al canarului până la portocaliu, dela culoarea alunei până la brun şi un oarecare număr de nuanţe verzui, începînd cu verdele deschis al mlădiţilor fragede şi al vlăstarelor de salcie şi sfîrşind cu verdele întunecat (monoxid de crom). Nici un verde ierbos şi plin de măduvă, nici un verde curat de Prusia, sau Veronese, ci numai verde stricat, verde disonant. Tonurile roşii şi albastre nu sînt, se înţelege, cu totul îndepărtate, dar sunt mereu subordonate la un rol de sclavi adevăraţi. Neîncetat subjugate de armonia disonantă dominantă, aceste tonuri o scot la iveală, sprijinind-o. Orice culoare veselă şi zornăitoare este coborîtă la rolul cenuşeresei din poveste, şi tonurile până acum dispreţuite sînt înălţate în plină lumină şi chemate, împreună cu negrul şi albul marilor dolii şi catafalcelor, să contribue la crearea strălucirii măreţe.

Dar trebue să pătrundem în amănunţimile acestui epicherem de paradoxe construit cu o logică neîndurată. E lucru bine vădit că suntem departe de arta limpede şi cu totul spontană a unui Corot, a unui Grigorescu sau Courbet, ci din potrivă ne aflăm în faţa unei lucrări care atîrnă mai mult dela acea matematică superioară care e muzica, decît dela orice fel de teorie sprijinită pe plăcerea fizică a ochilor. Vine şi plăcerea fizică a ochilor în rîndul al doilea, dar totuşi vine pe calea spiritului, a inteligenţii, nu din cercetări literare, ci pur picturale. E vorba de o extraordinară şi hotărîtoare experienţă de culori. A izbutit? Gustaţi-o. Dealtfel, dacă n'aţi gusta-o, ea ar fi dat greş, atît de sigură e ştiinţa desfăşurată acolo. Miraţi-vă! Strigaţi, cît veţi voi că vi se siluesc sentimentele, impresiunile, credinţele voastre, superstiţiile! Dar reîntoarceţi-vă. Siliţi-vă să vă obişnuiţi, şi are să vă cucerească. Şi încă trebue să vă daţi osteneala de a vă

obișnui, căci încă odată e vorba de răsturnarea tuturor noțiunilor curente asupra culorilor; sinteți poftiți să simțiți măreția veselă a negrului și să gustați grația incintătoare a primăverii supt un cer de cărbune și de plumb. Ce-ai fi spus tu de această pretențiune, Maestre Grigorescu, tu care n'ai vrut niciodată să pictezi o oare neagră, nici un bou murg, nici—suprema groază—un bivol!

Mai sintem poftiți și la alte năzdrăvănii, chibzuite de un creer neasemuit de lucid, cu totul pătruns de inalte declarațiuni ale lui Zarathustra și la care timbrele nemaiauzite și vrăjile diavolești din orchestra lui Mahler se traduc în deslănțuiri analoage de cacofonii joviale, figurate, periculoase acrobații de culori. Și cu toate acestea, sensul picturii mari, al artei mindre stă aci. Și nu sunt astea paiațerii, ci o dibăcie absolută și mai cu samă un cap de maestru decorator. Pagini din *Jugend* și *Simplicissimus* puteau să ne vestească așa ceva; dar la abateri atît de mari dela orice tradițiune, realizate în proporțiunile acestor pereți, nimeni nu s'aștepta.

Pentru a face să se'nțeleagă despre ce e vorba, e nevoe să descriem.

Primăvara (*Der Frühling*) este un tinăr bălan și verzui, călare pe un cal mare alb urmat de un snop de steaguri, dintre care unele de un negru absolut și incunjurat de flăcăi goi, cu carnațiunea de aceiași culoare a ghioceilor ca și a lui, punind pe fugă, cu halebardele lor impodobite cu flori, doi uriași nătingi, amintind pe Fafner și Fasolt ai lui Wagner. Aceștia, imbrăcați în blăni de urs, și agitind o torță aprinsă, reprezintă ghețurile și promoroaca. Picioarele veselilor flăcăi verzi calcă un pămînt încă veșted, dar deja plin de ghiocei și de mari gențiane albastre printre petele de zăpadă rămase încă. In depărtare, sub cerul de ardezie, un munte cu totul alb. Să ne oprim deocamdată aci. Primăvara a fost totdeauna pentru artiști un motiv de aparițiuni inflorite ca la Botticelli, sau de alaiuri vesele dionisiace și pretext pentru culori vii și vesele, trandafiriu, albastru fraged, liliachiu, vioriu... Aici nici o culoare vioae, afară de flacăra torții, de albastrul gențianelor, și de puțin verde la virful picioarelor la flăcăi. Armonie generală: ghiocei și ardezie. In accesorii pretutindeni tonuri de ocru și gutapercă, puțin deosebite de brunul și de galbănul vechilor frescuri bizantine ale bisericilor rominești. In scurt o natură redusă la tonuri minerale și vegetale: zăpadă, cărbune, ardezie—lemn, albumi muguri, scoarțe.... Și deodată ai în fața acestei pînze noțiunea foarte lămurită că această aparițiunea este, fără nici o indoială, chiar Primăvara: cucerirea tonurilor minerale de către cele vegetale; năvălirea, neașteptată, intr'o natură de promoroacă cutrierată de monștri din epoca primară, a unei vieți mai cioplite, mai mlădioase, a unei tinerețe, crudă încă, dar sprintenă, cu linii flexibile și gingașe: tineri zvelți ca niște mlădițe, cărnuri vegetale care se îndrumează spre carnațiunile în fine omenești ale ființilor din fresca Verei.

N'a fost nici o șovăire: toate culorile, care păreau admise odată pentru totdeauna, adevărul concret care cere ca trupul să păstreze culoarea cărnii și ca un cer să fie de un albastru sau de un cenușiu din realitate, iar nu de substanțe minerale, este cu bună știință jertfit unui adevăr abstract, care nu țintește decît la aceasta: să producă *impresia primăverii intr'un mod și mai puternic* decit infățișind o adevărată primavară. «Orice artă tinde continuu cătră condițiunea muzicii», a spus Walter Pater. Și el adaugă: «Arta e mereu în luptă... pentru a se sustrage dela responsabilitățile ei față de subiect și de materie». Vedem noi oare aici alt-ceva decit o muzică primăvăratică? Ea e menită pentru ochi și nu pentru urechi, iată totul. Nu e de încercat nici o parafrază literară, sau aproape nici una, asupra celor ce vedem. Primăvara se arată cu puterea absolută ce ar avea, intr'o simfonie, bucuria alungind jalea ce o are verdeața născind sub neguri în natură, și tinerimea inlăturind bătrinii în viață. Și aceasta cu ajutorul a două fapte subit imobilizate: unul de culoare, altul de mișcare, și care amindouă nu fac decit unul și acelaș lucru: năvălirea neașteptată a tot ce e tinerețe, viață, lumină, în ținuturile frigului și ale morții.

Fresca paralelă a Toamnei, ne dă o minunată variantă în aplicarea aceluiaș procedeu. Primăvara trebue să apară viu și fără de veste ca piraiașele la topirea zăpezilor. Caracterul toamnei va fi incetineala. De aici, acel greoi alai cu taurii albi pe pajiști presărate cu brăndușe. Alte brăndușe în ghirlande moaleșe atirnă pe șoldurile cogeamitelor dobitoace și pe marginile carului, merovingian oarecum, verzui-cenușiu, cu roatele grele și ferecate. Personagiile primăverii țișnesc parcă din fondul intunecos; acest monumental car de vicleim tomnatic abia mai inaintează pe acest pămint deluros, umed și mlăștinos. Iar jocul tonurilor galbene, portocalii și negre se va desfășura pe veștmintele personagiului principal, o figură impozantă ieratică, ridicată în virful carului, intr'o cimpie unde abia se vede un decor de arbori vestejiți, sfirticat pe un fond de nouri grei. Inaintea capetelor enorme ale vitelor, vărgate cu trandafiriu și verde—iarăși un acord bizantin—un ștrengar în zdrențe de culoarea gălbinelelor cintă dintr'un fluer subțire, care imediat reamintește niște trompete infundate din instrumentația lui Mahler. Deci, aci încă odată nimic care să fie anume toamna în afară de o interpretare decorativă a unui fapt de mișcare și a unuia de culoare, ce determină o senzație de incetineală printr'o armonie portocalie și alunie.

Dacă abia găsim cîțiva arbori în fresca toamnei și puțină iarbă care reinvie inflorită din somnul ernatic în acea a primăverii; nu mai e nimic, absolut nimic vegetal în acea a verii. Cum să produci o impresie de căldură, cind stărui în aceste game străine tuturor sistemelor armonice în favoare de atitea veacuri și analoage acelor cintări de asiatisme dintr'o anumită muzică modernă? D. Erler vrea să ne dovedească putința de

a produce impresia de căldură numai prin îngrămădirea tonuri-
lor reci, în virtutea legii că două negațiuni prețuesc o afirma-
țiune. Acelaș cer; ardezie și aripă de porumbel cenușiu, ca și
pretutindeni, care crează unitatea și a cărei impresiune totuși
se schimbă după restul armoniei... Ca o siluetă feerică, un castel
gălbui plutește pe mare, o mare de un ultramarin bihlit și mo-
horit, care cu trei valuri din ce în ce mai deschise, ultramarin,
verde și turbure, se izbește de țărm, unde femei se scaldă sub
privirea unei arăpoaice învelită într'o stofă cu desenuri barbare,
castanii, alunii, cum le vedem pe velințele arăbești de păr de
cămilă sau pe corturile Beduinilor. Această apă tristă pare caldă
mai ales prin culoarea intinată a ultimului talaz (acela care se
sfărîmă de stîncile între care lucește o oxidațiune violetă exas-
perată prin tonul de gutapercă al sandalei din piciorul uneia din
femei), și mai cu samă prin tonul galbăn luminos de supt aripile
pescărușilor care roesc foarte jos sub cerul acesta, vesel în intune-
cimea lui. Nu mai e nevoe să spun că d. Erler a găsit prile-
jul să deseneze acolo, în cămeșile lor transparente, cîteva ființi
de o mare frumusețe; căci, băgați vă rog de samă, în aceste
picturi anormale mai că nu există un element femenin. Femei
nu figurează decît în Vara și Iarna; dar nicăieri femei cu totul
nude. Toată lumina samănă acelei sclipiri fantastice de după
furtună, care îmmoae totul într'un galbăn spălăcit, ca acel al
cremelor cu vin sau cu vanilie... Un grindiș verde, de uscat rufe
sau de dat semnaluri, mișcă brațe de scîndură deasupra acestei
scăldători nemaipomenite.

Și acum a patra și ultima problemă: cu aceleași tonuri
să se producă un efect contrar, un efect rece și alb, ca să zic
așa. Cu alte cuvinte: impresiunea iernei, a zăpezii,—fără ză-
padă. Și iată desigur una dintre paginile cele mai minunate ale
picturii moderne. O paiață uriașă în alb ademenește la joc, cu
o gingășie nespusă, o «Porumbița» în galbăn; în profil un
clovn cu tricou schimonosindu-se, duce pe umeri un ariel
albastru și vioriu. Cei trei Crai, caraghioși ca într'o închi-
puire de carnaval, privesc această agitare. Printr'o deschiză-
tură în colțul din stînga ese mascată o femee în negru cu un
evantaliu, luminată de o luminare pe care o ține un cavaler în-
zăuat, ironie poate pe sama anului trecut... Tocmai sus pe o
«pergolă», tot atît de neînchipuit ca și evantaliul pentru a pro-
duce o impresie de iarnă, un papagal trandafiriu, pasăre de la
tropici, pe un cer de ardezie. Dar să nu ne înșelăm: tocmai
papagalul acesta trandafiriu răcește toate tonurile și produce im-
presia glacială, mult mai mult decît albul agitat al paiaței sim-
patice sau decît acele grinzi de carpeni despuiați care, în fond,
par zărite de pe terasele dela Schleissheim, evocînd goliciunea
unei grădini à la française. Un trunchiu mare de platan, cu a-
cele frumoase colorări verzi cenușii și alunii pe care fiecine le
cunoaște de pe coaja platanilor, ajută menirii papagalului, dînd
trandafiriului special culoarea special complimentară. Vara ne

arăta nemișcarea sau mișcarea foarte alene a femeilor supt îm-
proșcarea valurilor și în fantasmagoria luminii, adică în natura
în mișcare. Aici din contra totul din natură e nemișcat și în-
țepenit ca papagalul în vîrful prăjinii sale, dar oamenii se zbe-
guesc ca și cum ar vrea să se încălzească. Numai Magii iau
parte la neclintirea naturii, fiind împleticiți în niște halaturi
largi. Și Baltazar, harapul, stă în paralelă cu nubiana care în
fresca de alături privește la baia femeilor, și el îmbrăcat cu acel
verde vin la fel cu tulpanul unei fetițe dintre ele.

Se vede astfel cum, pe armoniile generale fundamentale,
aceleași la toate frescele aleargă, se repercutează, se strigă și'și res-
pund între ele aceleași ciudățeni ale instrumentațiunii colorate, și
atunci se va 'nțelege cu prisos cu cită răbdare a fost elaborată,
din cîte cercetări savante s'a întrupat o asemena operă. Aceasta
nu se mai referă la nici o teorie neobișnuită de artă pentru
artă—desfătare a simțurilor,—sau de artă pentru motiv—desfă-
tare a sufletului și a spiritului;—ci la teoria cu totul nouă, sau
cu totul reînoită de artă pentru muzică, de artă care pricinu-
ește o impresie muzicală,—desfătare a simțurilor și a sufletului
și a spiritului în acelaș timp. La o anume adîncime intelectuală
bănuiam noi cam de mult—și Socrate știa ceva despre asta—că
dăm de muzică. Numai că, după Socrate, lucrul fusese dat uită-
rii, și abia de vreo douăzeci de ani încoace am început a ne da
samă din nou. Se'nțelege dela sine că nu mai e vorba de acea
muzică care e o artă de plăcere, ci de Muzica, una și absolută,
adică totdeodată o filosofie senzorială, o disciplină morală, o
gimnastică a sufletului, o atmosferă vitală, un grai universal și
mai convingător decît toate limbile de pe lume, singurul care
îngădue împărtășirea cu infinitul și comunicarea cu lumea cea-
laltă—aproape o Religie.

Nu vreu să zic că d. Erler, care a fost în totdeauna un
pictor ciudat și greu de urmat și pe deasupra un vesel tovarăș,
și-a dat lămurit socoteală de toate acestea. El a ascultat, ca
toți marii creatori, mai mult instinctul decît judecata sa. Dar
oare nu la bețiile Bacanalelor răsuna strigătul Iod Evohe care
trecea din tată 'n fiu prin gura nechemaților, strigătul destăi-
nuitor și înțelesul tetragramului divin? Nu's oare păstorii în
migrațiunile lor—D. Densușianu a arătat-o—cei care au dus
prin lume împreună cu metaforele frumoase din viața eglogelor,
germenii melodiilor populare, sămînța eresurilor albigese și hu-
site? Și astăzi de ce nu s'ar petrece acelaș lucru cu artiștii?
Tarocul e un joc de cărți numai pentru monarhii demenți sau
pentru popoarele în fașe? Și orice formă de artă conține idei
cu atît mai folositoare cu cît sînt mai ascunse. Însemnarea cu-
vîntului „arta" dealtfel s'a schimbat grozav de cînd umblam
noi la școală. Clienții Kurhaus-ului din Wiesbaden de sigur nu
vor căuta decît o recreare de un moment în fața picturilor
d-lui Erler. Dar printre cei cîțiva care le vor căuta un sens,
unul sau doi poate vor înțelege și vor recunoaște în ele un

semn al vremurilor noi, tot atît de caracteristic ca și o simfonie a lui Mahler, un tractat al lui Nietzsche, un strigăt al lui Gorki. Cît despre ceilalți, vrînd nevrînd, li se vor schimba puțin cîte puțin ideile asupra armoniilor și a polifoniei picturale, și li se vor deprinde ochii cu un înțeles nou al culoarei, așa după cum ea se schimbă la fiecare cotitura a istoriei culturii universale. Nimeni nu e până acum în stare să ne spue unde ne duce și ce ne aduce arta lui Mahler și a lui Erler. Cel puțin avem intuițiunea că ea conține un fapt nou. De la aceste decorațiuni până la cele ale lui Puvis de Chavannes, ale lui Chasseriau, Baudry sau Delacroix, e o distanță cu mult mai mare decît dela acestea din urmă până la lucrările marilor Venețieni, ale școalei romane sau ale primitivilor. Toate acestea nu fac decît un singur tot. Este artă creștină. Dar deodată iată-ne față a alt ceva, care nu e nici păgînismul Gentililor și nici n'are nimic elenic, nici celtic... Ce dar! O știu prea bine. Dar nu 'ndrăznesc s'o spun, căci ar însemna să constat înfrîngerea a tot ce mi-e scump, și să prezic în viitor întronarea a tot ce atît sîngele cît și educația mea privește cu groază. Pricep minunat de bine fondul gîndirii și repulsia instinctivă a împăratului german... Dar e trist de spus — măcar că aceasta arată lămurit atotputernicia artei — chiar născută dintr'o stare socială și din tendințe filosofice sau religioase pe care nu le aprob, floarea sufletească ce e o operă de artă va avea totdeauna atîta farmec pentru mine, că am să uit aici din ce pămînt a încolțit, ce îngrășăminte i-au îngăduit dezvoltarea. Să fie ea ce-o vrea, nu rămîne însă mai puțin vădit că ne aflăm aci în fața unei opere de artă care prin frumusețea ei ciudată, de o rară putere ademenitoare, cît și prin inovațiile ei, ia un caracter excepțional. Și deoarece acțiunile și reacțiunile a tot asupra toate sunt legea lumii, eu socot că arta decorativă a unui neam tînăr (la care unele forme de artă sînt încă de descoperit pentru ca ele să existe după caracterul național) ar putea să găsească în acea operă ultra-modernă tot atîtea îndrumări, dacă nu chiar învățături cîte însuși d. Erler a aflat în arta noastră creștină tradițională, cel puțin din frescele lui Hodler sau cîte a aflat d. Mahler în toată muzica anterioară lui. Unui organism tînăr, destul de sănătos și de puternic pentru a mistui totul, nu-i ar strica să se supue la diferite regule și să se mlădieze după anumite gimnastici scabroase. Arta romînă nu poate, în secolul al XX-lea, să reînceapă pe socoteala ei tot șirul de încercări dela Giotto la Gauguin sau la Besnard, la Preissler (Praga) sau la Klimt (Viena), la Hodler sau la Erler, puțin ne pasă de ținta ultra-modernă care poate fi aleasă, șir care a fost întrerupt pe tărîmul ei între plăcuții zugravi ai vechilor biserici și veacul al XIX-lea. Grigorescu ne dă dovada cea mai bună. El apare deodată ca unul care s'a gîndit să privească peste hotare și să importe la el în țară arta apusului din timpul său, precum a exportat subiectele și poezia țării romînești. Descoperirea lui, oul lui Columb, a fost să înțeleagă că Rominia

era bună de pictat ca și Franța și că se putea folosi în țara lui de tehnicele cele mai înaintate ale artei contimporane străine. Și dacă acum s'ar arăta nu un mare realist, ci un decorator de frunte, eu cred că i-ar fi mai ușor să împreuneze tradițiunea zugravilor dela Curtea de Argeș cu modernismul d-lui Erler în Germania sau al d-lui Mehoffer din Cracovia, decît cu a altor maeștri, tocmai pentrucă modernismul acestor doi artiști este mult mai încărcat cu elemente orientale (în afară de discuția cărui fel de orientalism). Las deocamdată cu totul la o parte pe d. Mehoffer, și nu vreau să vorbesc decît de d. Erler. Simt la el disonanțe de culori înrudite în cele empiric întrebuințate de către zugrazii în vestmintele sfinților și ctitorilor. De altfel numai faptul că s'a îngrădit în doctrina lui Nietzsche ne arată deja o imaginație orientală (și la Nietzsche, el însuși de origină polonează, alegerea lui Zarathustra drept crainic al vorbelor sale este tipică). Dar sînt în acea artă stranie a d-lui Erler indicii mai directe încă, mai izbitoare; ceva orgiastic, ceva asiatic se ivește cel puțin în dragostea lui pentru galbăn și în răsturnarea înțălesului creștin al culoarei negre, și în concepția de ființe verzui ca pucioasa, întocmai culoarea anume dată în evul-mediu diavolilor. Cei care sînt în curent cu teoriile istorice asupra mării și decăderii culorilor mă vor înțelege mai bine. Ceilalți să afle în treacăt numai că e lucru dovedit astăzi că culorile, în felul cum le-a întrebuințat omenirea, au o patrie, o istorie, un înțeles.

De altmintrelea, singura învățătură practică pe care cred că pot s'o trag pentru Rominia, în afară de orice esoterism, din faimoasele zugrăviri dela Wiesbaden este acesta: Marele artist pe care-l doresc din toate puterile ca s'o înzestreze cu o artă decorativă, precum Grigorescu a înzestrat-o cu o artă realistă, bine ar face să primească datele lui Erler asupra răsturnării culorilor vesele și culorilor triste, a tonurilor calde și a tonurilor reci, din pricina foarte simplă că obîrșia acestor inovații e orientală și că coloritul său în genere se 'nrudesc mai curînd cu Bizanțul decît cu Italia. Aceste inovațiuni pot sa fie, mai bine chiar ca în Apus, unde e păcat să se strice o tradiție veche de atîtea veacuri, admirabil folosite în țările mai aproape de locul de origină a spiritului lor, fie și dacă însuți nu ești deloc pătruns de acest spirit. Aceasta într'adevăr nu va împedeca nicidecum pe viitorul maestru să le modifice potrivit felului său de a fi, după cum a schimbat și Grigorescu arta dela Barbizon, arta realiștilor și a primilor impresioniști, după cum iarăși nu va fi împedecat, cu toată întrebuințarea formulelor asiatice, păgîne sau semitice, să rămîe atît de naționalist și creștin pe cît noi putem s'o dorim, noi care ne desfătăm aici, fără voia noastră, cu o artă al cărui spirit simțim că ne este dușman.

München, Decemvrie. **William Ritter**

Tannhäuser*

sau

LUPTA CÎNTĂREȚILOR DE LA WARTBURG

Dramă muzicală în trei acte

de

Richard Wagner

ACTUL AL III-lea

O vale în fața castelului, ca la sfîrșitul actului dintâiu. Ziua se îngână cu noaptea. Pe un colț mic de stîncă, la dreapta, zace îngenunchiată *Elisabeta* înaintea icoanei Maicii Domnului. *Wolfram* vine din stînga, coborînd din înălțimile acoperite de păduri; la mijlocul colinei se oprește, zărind pe *Elisabeta*.

Scena întâia

WOLFRAM, ELISABETA, PELERINII

WOLFRAM

Știam c'o aflu-aci în rugăciune,
Cum o 'ntîlnesc ades, cînd singuratic
Din vîrf de codri rătăcesc pe vale.
Cu moartea 'n suflet ea se roagă,
Acolo, ziua, noaptea 'ntreagă
Spre mîntuirea lui în cer.
O sfînt al dragostei mister!
Din Roma ea așteaptă pelerinii.
Cad frunzele,—curînd se 'ntorc și ei...
Cu cei iertați se 'ntoarce oare el?
Cum plînge vai, tot așteptîndu-l!
O Doamne, împlinește-i gîndul!
Și dacă n'o scăpa de chin,
Alină-i jalea cel puțin.

(Cînd era să coboare mai adînc în vale, aude cîntecul pelerinilor și stă pe loc)

*) Vezi „V. R." No. 8 și 12, 1907

ELISABETA

E glasul lor!

WOLFRAM

Sînt pelerini.

ELISABETA

Ei sînt!

WOLFRAM

E cîntecul cucernic
Prin care harul milei se vestește.

ELISABETA

Se reîntorc!

(Corul pelerinilor bătrîni din mare depărtare apropiindu-se încet de scenă:)

Voios pot azi să vin, dulce țară,
Și să-ți salut cîmpiile iară.
De-acum te las, toiag de drum,
Că slujba ți-ai făcut acum.

ELISABETA

O Doamne-arată-mi slujba mea,
S'o îndeplinesc cu vrednicie!

WOLFRAM

O Doamne, dă-i tărie-acum
În cumpăna vieții sale!

PELERINII

Am împăcat prin rugi și chin
Pe Domnul, căruia mă 'nchin,
Și semn de mila lui mi-a dat,—
Să fie Domnul lăudat!

(Aici pelerinii pășesc în scena din dreapta, în planul din față; ei coboară în timpul celor ce urmează, pe după stînci încet, de-alungul văii, spre fund)

De-al milei har smeritul parte'și face.
El va păși spre fericita pace!
De chin, de iad va fi ferit.
Deci fie Domnul preamărit!

RUGĂCIUNE

ELISABETA

(cu adîncă smerenie, căzînd în genunchi)

Fecioară, sfinta mea stăpină,
Spre tine strig și mă frămint!
In fața ta cad în țărină—
O ia-mă de pe-acest pămint!

Curată de-orice cuget rău,
Primește-mă în raiul tău!

O, dacă de vreun vis furată,
Uitam vreodată să mă 'nchin,
Și dac'un dor lumesc vreodată
Simțeam că-mi încolțește 'n sin,

M'am zbuciumat în suferință,
Zdrobind în mine-orice dorință!

Iară dacă nu-s făr' nici o vină,
Aibi îndurare Tu din cer:

Ca slugă de păcate plină
Mă 'ngădue măcar să-ți cer

Ca cel mai 'nalt al milei har,
Să ierți pe cel greșit amar!

(Ea rămine o bucată de vreme ca intr'un extaz cucernic; cind apoi se ridică incetișor, vede pe *Wolfram* care se apropie spre a-i grăi. Ea il roagă printr'un semn să nu vorbească cu dinsa)

WOLFRAM

Elisabeta, pot eu să-ți fiu tovarăș?

(Elisabeta ii dă a ințelege incă odată prin semne că-i mulțumește lui și iubirii sale credincioase din tot sufletul: calea ei insă duce la cer, unde are de indeplinit o inaltă slujbă; el cată dar s'o lase fără tovărășie, și nici să n'o urmeze. Ea urcă până la jumătatea muntelui și dispare incetinel pe poteca ce duce la castel, dupăce silueta ei multă vreme incă se zărea in depărtare.

Wolfram, care multă vreme a urmărit'o din ochi, se așază la poalele culmii din stinga și pornește să cinte din harfă)

Scena II-a

ROMANȚĂ

WOLFRAM
(singur)

Amurgul plin de trista morții taină
Imbracă valea în cerniță haină,
Și sufletul ademenit spre cer
E 'nfiorat în zbor de-atît mister.
Atunci răsai tu sfintă stea senină
Și depărtărilor le-arunci lumină;
Plutind prin negură ca 'n alte dăți,
Din fundul văii cărarea ne-arăți.

O blînd luceafăr depărtat,
Ades cu drag te-am salutat!
Din inima-mi plină de dor
Salută-i sufletul ce-n zbor,
Plutind din valea cea de plîngeri,
Se va 'nălța în sus la îngeri!

(Rămine cu ochii indreptați la cer, cintind mai departe in harfă)

Scena III-a

TANNHÄUSER, WOLFRAM, mai apoi VENUS, WALTHER, SCRIITORUL, BITERHOLF, REIUMAR, LANDGRAFUL, Pelerini și nobili.

FINALE

(S'a intunecat de tot. *Tannhäuser* pășește 'n scenă, poartă haină de pelerin zdrențuită, fața lui e palidă și aiurită, el șovăe cu pas obosit, sprijinit de toiag)

TANNHÄUSER

Un glas de harf' aud. Ce trist răsună!
Doar nu e de la ea!

WOLFRAM

Străine, cine
Ești tu, de umbli singur?

TANNHÄUSER

Cine sînt?
Te știu prea bine doar.
Wolfram ești, cintărețul meșter!

WOLFRAM
(oțerit)

Heinrich, tu?
Ce te-a adus pe-aceste locuri? Zi!
Neizbăvit azi mai cutezi
Spre-acest ținut să-ți îndreptezi tu pașii?

TANNHÄUSER

N'ai teamă, cintăreț cucernic!
De dragul tău și-al tagmei tale nu vin.
Ci vreau un om ca să-mi arate drumul,
Ce așa de lesne-odată îl găseam.

WOLFRAM

Și care drum?

TANNHÄUSER

Drumul spre Venusberg!

WOLFRAM

Păgîne, Fugi! Nu vreau nici să te-aud.
Te chiam'acolo?

TANNHÄUSER

Drumul nu'l cunoști?

WOLFRAM

Smintitule! spaimă mi-e chiar să te ascult!
Acolo-ai fost? La Roma nu te-ai dus?

TANNHÄUSER
(furios)

Taci despre Roma!

WOLFRAM

N'ai fost în ziua sfîntă?

TANNHÄUSER

O nu-mi vorbi!

WOLFRAM

N'ai fost tu doar?
Zi-mi, te conjur!

TANNHÄUSER
(Ca și cum ar sta pe gînduri cu obida 'n suflet)

Ba da, la Roma-am fost!

WOLFRAM

Atunci, să-mi povestești. Sărmane, vai,
Ce milă mi-este de amarul tău!

TANNHÄUSER
(să uită lung la *Wolfram*, cu o duioasă admirație)

Ce-ai spus tu, Wolfram?
Nu-mi ești dușman tu dar?

WOLFRAM

In veci n'am fost, cît te-am știut cucernic.
Dar, zi! La Roma te-ai fost dus.

TANNHÄUSER

Atunci, auzi! Tu Wolfram, tu cată să afli!

(S'așază sfîrșit la poala muntelui. *Wolfram* vrea de-asemeni să se lase alături de dînsul)

TANNHÄUSER

Din preajmă 'mi fugi.
Blestemul paște locul unde stau!

(*Wolfram* rămîne la o mică depărtare în picioare înaintea lui *Tannhäuser*).

TANNHÄUSER

Auzi, Wolfram, auzi! Cu-ardoarea'n suflet, cum
In veci n'a fost vre-un penitent,
Spre Roma am pornit!
Un înger frînse, ah, trufașul jug
Al vinei fără de iertare.

Smerit voiam spășind în patimi
Să-mi capăt iar norocul stins,
Să îndulcesc amar de lacrimi,
Ce pentru mine ea le-a plîns!

Cînd peregrinul cel mai plin de jale
Mergea pe drum, prea lesne îmi părea:
Cînd el pășea pe cîmp prin iarbă moale,
Desculț, prin spini și pietre rătăceam,
Cînd la izvor sta setea să-și potoale,
Eu soarele fierbinte îl sorbeam;
Cînd el cucernic se ruga la Domnul,
Eu sîngeram, cu ochii duși la cer;
Cînd l'adăpost își împlinea el somnul,
Eu mi-așterneam în viscol și în ger.

Orb am trecut, cu genele plecate,
Prin văile Italiei minunate.
O da—căci vream cu preț de mii de patimi
Să îndulcesc a îngerului lacrimi!
La Roma dar, ajuns, răpus de jale,
Pe pragul templului zăceam în cale.

Era în zori, și clopotele toate
Sunau,—și cîntece umpleau tăria,
Și'n chiotul prelung al multei gloate
Vesteau norocul sfînt și bucuria.

Atunci văzui pe. Cel ales de Domnul,
Și toți ingenunchiau in calea lui,
Și mii iertind, la mii dind dezlegare
Voioși se ridicau la semnul lui.

M'am dus și eu, cu frunte-adinc plecată,
M'am plins și-am spus, cu fața 'ndurerată,
Ce vrajă oarbă mi-a furat simțirea,
Ce dor păgin, in veci nepotolit,
Și am strigat, cerșindu-i mintuirea,
Cu glas sălbatic astfel m'am jelit!

Iar el, cu glas inalt, grăi:
«Fiindcă te-ai lăsat sedus,
Și pradă iadului te-ai dat,
Fiindcă 'n Venusberg te-ai dus,
In veci de veci ești blestemat!

Cum ăst toiag din mina mea
In veci nu va inmuguri,
Tot astfel nici iertarea ta
Din iad, in veci nu-ți va 'nflori!»

(Pauză lungă)

Atunci, zdrobit de desnădejde-adincă
Fără simțiri căzui. Era pustiu
Și noapte 'n jur cind m'am trezit, tirziu.
In zări pluteau voioase cinturi incă,
Atunci m'a scirbit măreţul cint!
Cum glasul mincinos purtat de vint,
Tăia adinc in sufletu-mi rănit,
Cu pas sălbatic groaza m'a gonit.
Un dor nebun mă impingea s'alerg
Spre plaiul desfătat, spre Venusberg!

(Cu avint infricoșat)

Spre tine, Venus, caut cale,
Și vin cu dor, să-ți cad la piept,
Din mindra noapte a vrajei tale
In veci să nu mai mă deștept.

O lasă tu, ca altă-dată,
Să nu te caut in zadar!
Vezi, mă blestează lumea toată
Tu, dulce zină, vino dar!

(Noapte intunecoasă, ușoare neguri umplu incetul cu incetul scena)

WOLFRAM
(cu groază)

Nebunule, pe cine chemi?

TANNHÄUSER

Ha! simți tu adieri ușoare?

WOLFRAM

Rămii! Sărmane, nu te temi?

TANNHÄUSER

Nu simți miresme-ameţitoare?
(Negurile incep să ardă intr'un amurg trandafiriu).
N'auzi tu mindre glasuri oare?

WOLFRAM

Se zbate pieptu 'ngrozitor.

TANNHÄUSER
(tot mai apucat, pe măsură ce s'apropie vraja)

Sint nimfele dănțuitoare!
Veniți, veniți, veniți, veniți—v'aștept cu dor!

WOLFRAM

Vai! ceasul rău e-acum venit!
Tot iadu 'n goană s'a pornit!

TANNHÄUSER

Mă 'mbată farmecul uimirii
In noaptea care se făcu—
In mindra țară a iubirii
In Venusberg intrăm acu!

(Intr'o lumină limpede trandafirie apare *Venus*, culcată pe patul ei)

VENUS

Copil ingrat, bine-ai venit:
Blestemul lumii te-a gonit?
Cind n'afli milă nicăirea,
La sinul meu cerșești iubirea?

TANNHÄUSER

O, Venus, tu cea mult duioasă!
Mi-e dor, mi-e dor de-al tău palat!

WOLFRAM

Vrajă din iaduri, lasă-l! lasă!
N'ademeni pe cel curat!

VENUS

Fiindcă iar te 'ntorci la mine,
Iți iert avîntul tău trufaș,
Ți-or curge zile 'n veci senine,
De-mi juri că 'n veci nu mai mă lași!

TANNHÄUSER

(In vreme ce cu o hotărîre sălbatică se rupe de *Wolfram*)

Pe veci, pe veci pierdui norocul!
In sinul iadului mi-e locul!

VENUS

(cu o teamă născîndă)

O vin!

WOLFRAM

(ține din nou pe *Tannhäuser*)

Stăpîne! nu-l uita 'n păcat!
Heinrich, o vorbă și vei fi iertat!

VENUS

O vin! al meu în veci vei fi!

WOLFRAM

Iertat!

TANNHÄUSER

O lasă-mă!

WOLFRAM

Ertarea ta-i *de-aci 'nainte!*

TANNHÄUSER

Nu, Wolfram! Nu! Cată să merg!

VENUS

Vin, o vin! curînd! curînd!

WOLFRAM

Un înger s'a rugat fierbinte,
Curînd deasupra-ți va pluti:
Elisabeta!

TANNHÄUSER

(care tocmai se smulsese, rămîne dintr'o dată ca înlemnit)

Elisabeta!

(Negurile se întunecă încetul cu încetul: lumină de torțe străbate apoi prin ele)

WALTHER, SCRIITORUL, BITEROLF, COR DE BĂRBAȚI

(în culise)

Odihnă sufletului dus
Din bietul trup neprihănit!
Drept plată între îngeri, sus,
Raiul ceresc i-a fost menit!

WALTHER

(cu sublimă emoție)

Ingerul tău se roagă acolo sus.
El e ascultat, Heinrich, ești mîntuit!

(Trîmbițe înapoia scenei)

VENUS

Vai, îl voiu pierde!...

(Ea cade. Negurile dispar cu totul. Zori de ziuă. Din partea castelului încoace pășește convoiul cu torțe în adîncul văii)

WOLFRAM

(Ține dulce îmbrățișat pe *Tannhäuser*)

Și-auzi tu cîntecul?

TANNHÄUSER

(murind)

L'aud eu!...

(Aici convoiul pășește pe scenă în adîncul văii: pelerinii bătrîni înainte, cîntăreții îndată după sicriu, în care cadavrul *Elisabetei* e purtat de ei. *Landgraful*, *cavaleri* și *nobili* vin după sicriu).

CORUL

Sus între îngeri, fără păcat
Stă dinaintea tronului sfînt!
Doarmă în pace, fie ertat
Cel pentru care-a plîns pe pămînt.

TANNHÄUSER

(e adus de *Wolfram* lîngă sicriu, înclinat peste cadavrul *Elisabetei*, cade încetinel la pămînt)

Sfintă Elisabetă, nu mă uita!
(Moare. Toţi inchină torţele şi le sting astfel. Zori de zi umplu de lumină scena)

CORUL PELERINILOR TINERI
(venind de după colţul muntelui)

Sfint! Sfint! E Domnul Dumnezeu!
Iertat a fost păcatul greu!
In taina nopţii, a grăit
Printr'o minune, Dumnezeu:
In mîna preotului său
Toiagul a inmugurit!
Sărmanul suflet osîndit
Iertare-acum a dobîndit!
Strigaţi în zări s'audă dar,
Cel ce-a primit al milei har!
A tot stăpîn e Tatăl Sfînt,
Şi mila lui nu-i vorbă 'n vînt!
De-al milei har smeritul parte 'şi face,
El trece-acum la fericita pace!

St. O. Iosif

Socialdemocratism sau poporanism?

V.

Situaţia politică şi problema democratismului in Rominia

Până acum am cercetat doctrina şi practica socialdemocratismului faţă de problema agrară, precum şi faţă de împrejurările *sociale* şi *naţionale* ale neamului nostru, în genere.

Dar doctrinele şi caracterul partidelor politice pot fi determinate, vădit, şi de situaţia *politică*, în sensul strict al cuvîntului, de problemele puse la ordinea zilei de împrejurările politice propriu zise, externe şi interne, ale unei ţări determinate.

Nici unei doctrine politice, ca şi nici unui partid vrednic de acest nume, nu le este ertat să nesocotească şi aceste împrejurări speciale ţării, în sînul căreia partidul e menit să-şi desfăşoare acţiunea şi în vederea căreia e zidit întreg edificiul său doctrinal.

Sîntem deci datori de a elucida problema şi din acest punct de vedere.

Şi aici, dela început, trebue să constatăm o situaţiune, cu totul excepţională, a ţării noastre.

Dacă orice popor, oricît de mare, puternic şi bogat ar fi, oricît de veche ar fi cultura lui, în politica lui internă nu se poate sustrage cu totul înrîuririlor din afară, totuşi nu se poate tăgădui că pentru marile naţiuni înaintaşe ale lumii putem face abstracţie de aceste înrîuriri în ce priveşte desvoltarea vieţii lor interne: idealurile urmărite de diferitele partide politice, precum şi doctrinele ce sînt la baza acţiunii lor pot fi considerate ca nişte momente de sine stătătoare ale vieţii lor sociale şi sufleteşti. Aceste naţiuni pot chiar năzui la rolul de directivă în istoria universală, pot nădăjdui să impună omenirii întregi idealul lor naţional, adică ideile născute în sînul vieţii lor naţionale.

Gîndiţi-vă numai la atitudinea mîndră a Franţei în timpul marii revoluţiuni! Dacă la sfidarea aruncată „tiranilor", aceştia au răspuns prin coaliţiunea tuturor tronurilor împotriva „hidrei revoluţionare", Franţa, totuşi, chiar în urma sfîrşitului

tragic al epopeii napoleoniane, a putut să determine desvoltarea constituţională a continentului european....

Sau priviţi la cele ce se petrec chiar acum în Rusia, unde partidul de guvernămînt al Rusiei constituţionale de mîne, partidul „constituţional-democrat", are curajul să adopte în chestia agrară un program atît de apropiat de *naţionalizarea pămîntului*. Biruinţa sau înfringerea acestui partid, vădit, atîrnă înainte de toate de raporturile sociale *interne* din Rusia. Şi oricît ar putea înspăimînta „naţionalizarea pămîntului" chiar pe cele mai înaintate *partide de guvernămînt* din Apus, partidul constituţional-democrat rus poate hrăni nădejdea, că biruinţa lui *în ţară* poate determina o nouă îndrumare în politica agrară a statelor civilizate şi, deci, poate privi cu oarecare indiferenţă această spaimă.

Cît de deosebită e situaţiunea unei ţări ca Romînia, care nu numai a servit veacuri îndelungate de cîmp de bătălie pentru toţi vecinii puternici; care nu numai abia a ieşit de sub îndoita tutelă a „înaltelor curţi suzerane şi protectoare", sau de sub controlul colectiv al sanhedrinului „marilor puteri"; care nu numai pînă ieri (dacă nu şi pînă azi!) intra în sfera savantelor combinaţiuni de „compensaţii" între balaurii politicei europene;— dar şi astăzi ea nu e ferită încă, chiar în politica curentă, de amare decepţiuni în ce priveşte realitatea *independenţii* sale.... Oricît de dureroasă ar fi această constatare pentru noi toţi, indignarea şi protestările ori cît de energice nu pot schimba nimic în această lume, în care, mai ales în sfera raporturilor politice, nimene nu e ascultat decît în măsura forţelor materiale de care poate dispune...

Dar tocmai aceste împrejurări impun tuturor fiilor ţării anumite îndatoriri, pe cari nu le cunosc sau pe cari le pot nesocoti cetăţenii altor ţări, dar pe cari nu este iertat să le uite, un moment măcar, nici un om de doctrină şi nici un om de acţiune din Romînia, dacă ei nu vor să cadă sub povara unui greu păcat faţă de viitorul neamului;— şi nu le este iertat să uite aceste îndatoriri, oricît i-ar înflora ticăloşiile vieţii noastre sociale, oricît de adîncă li s-ar părea prăpastia ce desparte realitatea întunecată de înălţimea şi strălucirea idealului până la care s'a ridicat gîndirea lor,—oricît de puternic ar simţi ei datoria să lupte pentru realizarea acestui ideal. Nici un ideal nu se poate înălţa pe ruinele, pe surparea condiţiunilor înseşi de viaţă şi de desvoltare a poporului, pentru care şi în numele căruia stegarii acestui ideal pornesc la luptă.

Şi în aceste condiţiuni, vădit, nu numai că este cu desăvîrşire exclusă, prin firea însăşi a lucrurilor, *orice politică revoluţionară*, şi deci, Romînia, din principiu, nu-şi poate permite luxul unui *partid revoluţionar* (nu putem uita, că până şi evenimentele din Martie trecut au putut da naştere zvonurilor sinistre de posibilitatea intervenţiunii straine....); dar în situaţiunea descrisă, statul romîn, în care s'a putut închega pentru viaţa politică abia o jumătate din neamul nostru, în faţa marilor

probleme naţionale nedeslegate încă, nu numai nu este pus încă la adăpostul unor dureroase încercări, dar e şi dator să fie gata, la orice eventualitate, să răspundă unor chemări, la cari nu poate renunţa nici un popor vrednic de viaţă.

Nu-mi este îngăduit aici să intru în analiza amănunţită a situaţiunii internaţionale ce, cu toate variaţiunile aparente, rămîne în fond neschimbată pentru noi de mai multe decenii, şi vecinic ameninţătoare cine ştie pentru cîtă vreme încă,—situaţiune, care ne impune datoria de a ne încorda în atitudinea de apărare chiar peste puterile noastre reale, şi de a sta nesmintit cu puşca la picior, în faţa tuturor curentelor şi a contracurentelor din „concertul european".

Dar şi cunoştinţi istorice elementare ajung pentru a vădi marea chemare, la care încă nu a răspuns statul romîn.

A. îmi dau seama tot aşa de bine ca şi orişicine de toate scăderile şi de toate nemerniciile vieţii noastre de stat, în faţa acestei chemări!... Dacă însă ele ne îndeamnă spre o politică hotărîtă de *reforme* adînci şi largi—ele nu ne pot ierta, în împrejurările concrete, *o acţiune revoluţionară*, care ar atinge la rădăcină *puterea însăşi a statului*.

Poate rămînea străin de aceste consideraţiuni chiar un socialist *romîn*, oricît de revoluţionar ar fi inspirat el? Căci rostul doctrinei socialiste, — ca şi al oricărei alta, — nu se poate pune în contrazicere cu condiţiunile înseşi de viaţă ale unui popor, pe cari el nu le poate nici înlătura, nici schimba? Cine poate jertfi un popor de oameni vii pe altarul unei formule abstracte, chiar dacă ea ar sintetiza cele mai nobile aspiraţiuni ale omenirii?

De altfel, pentru orice om serios e lămurit că pentru Romînia orice politică revoluţionară, în ce priveşte bazele înseşi ale vieţii sociale, e o fantasmagorie urîtă nu numai din cauza situaţiunii internaţionale.

Ţara noastră nu poate avea prezumţiunea de a deschide cărări nouă în istoria universală.

Nici împrejurările noastre sociale, nici gradul de cultură, nici însuşirile morale ale unui popor, în a cărui ţărănime trăeşte încă sufletul de iobagi, iar în clasa diriguitoare sînt încă vii tradiţiile fanarului,— nu pot îndreptaţi năzuinţa de a ne pune în fruntea omenirii, în ce priveşte premenirea formelor sociale. Să fim fericiţi, dacă ne vom putea ţine nu prea departe în urma înaintaşilor noştri...

Grandomania atrage după sine pedeapsa ridicolului nu numai pentru indivizi, ci şi pentru popoare...

Teoreticianii socialdemocratismului romîn de altă dată, se pare, se feriau tocmai de pedeapsa ridicolului, cînd scriau în programul lor, acum mai bine de 20 ani:

„Realizarea unei ţări socialiste la noi, cînd în Europa nu „s'a realizat încă, ar fi cu neputinţă, himerică. Chiar dacă am

„reuși a pregăti mințile pentru prefacerea socialistă mai iute de„cît în Europa,—*ceia ce este de bună samă cu neputință*,—chiar „atunci noi, o țară mică [numai pentrucă e mică?], n'am putea „realiza o stare de lucruri socialiste în fața Europei burgheze"...[1])

Atunci ?

Dacă chiar cu toții fiind socialiști, „dela opincă până la vlădică", încă n'am putea realiza „o stare de lucruri socialiste",—iar, pe de altă parte, „realizîndu-se" această „stare" în Europa, vădit că nici cei mai feroci „mîncători de socialiști" n'ar mai putea împiedica introducerea ei și la noi (dacă nu s'ar transforma chiar de adouazi ei înșiși în socialiști... fără voe):—ce rost mai poate avea atunci un partid «revoluționar», social-democratic ?

Autorul din „Ce vor socialiștii romîni" înțelege, că nu poate măcar invoca pilda tinerimii revoluționare dela 1848. Aceasta, doar, dacă a reușit să introducă formele unui stat modern în Romînia, a apărut însă pe arena de luptă numai *după* biruința acestor forme în Apus, și totuși succesul ei relativ se datorește nu numai acțiunii sale revoluționare, ci *cel puțin* în aceiași măsură și *intervențiunii directe* a politicei internaționale (Cine nu cunoaște, de pildă, măcar rolul lui Napoleon III?).

„Socialiștii romîni,—urmează programul dela 1880,—ridicînd „steagul proletariatului înainte de realizarea formelor socialiste „în Europa [înainte chiar de nașterea proletariatului însuși!...], „se află tocmai în starea în care s'ar fi aflat o tinerime liberală „romînă pela 1770, *înainte* de revoluția cea mare"...

Oare nu cu mult chiar înainte? Am văzut în capitolele precedente cîtă vreme sîntem amenințați să așteptăm „realizarea stării de lucruri socialiste" în Europa, chiar după judecata de azi a fruntașilor social-democrației europene... N-ar fi mai corectă comparațiunea socialdemocrației romîne de astăzi cu vre-o «tinerime liberală» în țările romîne de prin veacul XVII sau chiar XVI? Trecem însă...

Dar, se întreabă autorul nostru:

«Oare n'ar fi fost ridicată la ceriu această tinerime eroică «de către burghezimea de azi, și oare acest rol n'ar fi fost în «adevăr mai eroic, mai măreț, deși mai greu, mai plin de sufe«rinți, decît al celei dela 1848?... *Unica deosebire* [Excusez du «peu!...] între noi și între tinerimea revoluționară burgheză dela «1848 este deci în folosul nostru, arată rolul nostru ca mai nalt, «mai frumos, mai eroic»...[2]).

Dar *partidele politice* se înființează pentru «frumusețea rolului» (chiar dacă am admite această frumusețe), sau pentru o acțiune *pozitivă*, pentru *luptă*, care nu poate scăpa din vedere nici situațiunea concretă, nici îmbunătățirile realizabile, *prin această luptă însăși*, ale vieții sociale și politice?

Și comparația pe care o face teoreticianul social-democrat în-

1) „Ce vor socialiștii romîni", Iași, 1886,—p. 117—118.
2) *Ibid.*, p. 67—68, *passim*.

tre socialiștii romîni de azi și acei oameni iubitori de țară, cari —(în mijlocul unei Europe feudale și în plin regim fanariot, în sărmanele principate dunărene, vecinicul cîmp de bătălie, jăfuite și umilite, cu domniile efemere cumpărate dela Turci, fără administrație, fără justiție, fără legiuire statornică, expuse pe deasupra competițiunilor Rusiei și ale Austriei)—n'ar fi găsit nimic mai bun de făcut în vremea unui C. Mavrocordat sau Gr. Ghica, bătrînul, în epoca vestitelor «urbarii» și «ponturi», decît, inspirîndu-se de ideile lui Montesquieu depildă, să pună la cale organizarea unui «partid revoluționar-burghez», spre a lupta pentru... principiile constituționalismului englez și separațiunea puterilor în stat!?... Poate fi o mai crudă judecată asupra socialdemocratismului nostru decît însăși această comparație?...

Cu adevărat, foarte „inalt, frumos și eroic", dar... dacă n'am sta în fața mormîntului atîtor visuri nobile sfărmate, greu ne-ar fi să oprim pe buze un cuvînt de sarcasm amar...

E interesant că această exaltare a Frumosului... în sine se face în numele lui K. Marx, pe care, în realismul lui rece, îl încălziau atît de puțin pozele frumoase și „eroice"....

* * *

În adevăr, am putea să rezumăm toată filozofia marxistă, în aceastâ privință, în două teze:

1) Partidele politice se nasc din nevoile reale ale unei anumite faze sociale; ele luptă, în numele intereselor concrete ale unei clase sociale determinate, pentru scopuri ***realizabile, prin propriile lor forțe***, prin cucerirea puterii politice.

Această idee—cu tărie afirmată în toate programele socialdemocratismului apusean incepînd cu „Manifestul comunist"—K. Kautsky, care e mai în drept decît oricine să vorbească în numele ortodoxiei marxiste, o formulează cu multă claritate:

„Orice partid trebue să urmărească ***cucerirea puterii poli„tice***, pentru a organiza statul în conformitate cu vederile sale „și spre a utiliza în acest senz acțiunea puterii statului asupra „formelor sociale".... Mai mult: „un partid, care dela început ar „declara, că el nu poate lucra cu folos decît în opoziție, că el „tinde numai să capete influență (Socialiștii noștri nici la aceasta „nu tind!), și nu puterea,—un astfel de partid, prin aceasta chiar, „s'ar paraliza singur și și-ar instrăina cu desăvîrșire orice încre„dere a maselor populare"....[1])

1) *K. Kautsky*,—„Le Marxisme", etc., p. 332—333. Și în același sens în „Programul din Erfurt" Kautsky scrie: „Orice partid politic trebue să „aibă de scop dominațiunea politică. El trebue să tindă să utilizeze pen„tru sine, adică pentru interesele clasei ce o reprezintă (sau, dacă voiți, în „formă mai îndulcită: pentru ideile sale), puterea statului, el trebue să „tindă să ajungă un *partid dominant în stat* (sau cum se zice la noi: *să „ajungă la putere)*",—*K. Kautsky*,—„Das Erfurter Programm", p. 227. (ed. 8a, 1907).

Cum apare în lumina acestei concepții *marxiste* un „partid", care recunoaște că nu se poate bizui pentru realizarea scopurilor sale pe forțele proprii, ci se declară silit să aștepte realizarea lor, decenii sau poate chiar veacuri, ca.... un *dar* venit din afară,—iar până la realizarea în Apus a „stării de lucruri socialiste", se mulțumește să formeze „un grup de socialiști", care să-și admire în oglindă frumusețea și eroismul?....

Și la aceasta doar se reduce atitudinea „marxiștilor" romîni!..

2) In al doilea rînd, chiar din postulatul de mai sus, rezultă și cealaltă condițiune: orice partid politic trebue să se razime pe elemente sociale însemnate, cari—după starea lor socială și morală—să-l poată virtual alimenta, să-i poată asigura o masă de aderenți în măsura necesară pentru cucerirea puterii politice.

In primele capitole ale acestui studiu am arătat că, după K. Marx și Fr. Engels, socialismul se lămurește numai ca un reflex al mișcării politice și sociale a proletariatului industrial,—fără de care *nu poate avea ființă* un partid social-democrat.

Dar chiar existența unui salariat, fie și industrial, nu ajunge pentru a îndreptăți organizarea unui partid social-democrat, ci se presupun încă și anumite condițiuni politice și culturale (afară, bine înțeles, de condițiunile esențiale, economice și sociale, pe larg lămurite în prima parte a studiului nostru).

„Astfel se prezintă lucrurile,—spune de pildă Ed. Bernstein,—„în țările orientale. O clasă muncitoare, lipsită de drepturi po-„litice, rău educată și crescută în superstiție, *poate, firește, din* „*timp în timp, să se revolte* și să se preteze la mici conspirațiuni „(Parcă anume e scris pentru țara noastră!), *dar ca nu va* „*naște niciodată o mișcare socialistă.* Se cere oarecare *lărgime* „*a orizontului intelectual*, pentru ca un muncitor, care se revoltă „la ocaziune, să *poată* ajunge socialist"....[1])

In această privință e de acord cu antagonistul său în socialdemocratism și ortodoxul K. Kautsky, care ne spune, că „chiar gradul la care capitalismul aduce desvoltarea producțiu-„nii nu este decît *unul* din factorii socialismului. El este însă „un *corp neinsuflețit*, dacă nu vine un alt factor să-i dea viață: „un proletariat *puternic* și politicește *matur*...." [2]).

Cu atît mai puțin un *partid* social-democrat își poate găsi elementele necesare, din cari să se recruteze, într'o țară în care, pe lîngă starea ei înapoiată—socială, culturală și politică,—categoria socială a muncii e reprezentată aproape exclusiv de țărani și meseriași cu toate însușirile caracteristice ale acestor clase. [3])

Ce „partid" e acela care rămîne redus la rezervorul de forțe ce i le poate da jalnicul «proletariat» al celor cîteva mii de salariați ai unei industrii *întreținute* de stat, în Romînia?

Nu ne putem mira, că autorul programului vechilor socialiști din Romînia, după exhortațiuni mișcătoare, de pildă, la

1) *Ed. Bernstein.*—„Socialisme théorique" etc., p. 240.
2) *K. Kautsky.*—„Le Marxisme" etc., p. 344.
3) Cf. *K. Kautsky*, op. cit., p. 333.

adresa meseriașilor, *ruinați de concurența mărfurilor străine*, să organizeze fabrici pe bază de asociațiune,—sfîrșește prin a se mîngîia și cu un rezultat mai modest:—«formarea unui grup de «socialiști.. așa că *în ziua transformării sociale în Europa* (!). «să fie și la noi răspîndit în țară un număr de socialiști» !....[1])

Dar viața politică a unei țări nu se poate opri în loc până în „ziua transformării sociale în Europa":—nu se poate opri nici prin faptul că situația noastră internațională, independent de voința noastră, exclude orice politică revoluționară, și că pentru neamul nostru puterea statului se prezintă încă ca un factor indispensabil al conservării naționale; nu se poate opri nici prin faptul că nu ne este ertată pretențiunea de a merge în fruntea omenirii în calea-i spre formele superioare ale vieții sociale și, smeriți, trebue să ne mulțumim de a o urma, cît ne va sta în putință mai de aproape, în înaintarea-i fără preget;—și nici prin faptul că nu putem avea elemente sociale necesare pentru formarea unui partid social-democrat care să fie în stare de a urmări, prin sine însuși, cucerirea puterii politice sau cel puțin înrîurirea directă asupra mersului afacerilor publice..

Viața politică nu se poate opri, și *în cadrul acestei vieți politice* sîntem datori să luptăm pentru a asigura țării noastre, până la marginile cîmpului deschis puterilor și năzuințelor noastre, tot progresul social, politic și economic, ce-l putem realiza prin noi înși-ne; și în *aceste condițiuni*, impuse de destinul istoric, sîntem datori să întrupăm în viața noastră socială binele întreg și toate aspirațiunele ideale până la cari ne putem înălța, nu prin zborul neînfrînat al închipuirii, ci prin o luminată hotărîre, și bărbătească, de a merge până la ultimul hotar, pe care ni-l pune înaintea noastră legea supremă a neamurilor omenești, ca și a oricăror ființi viețuitoare,—*legea de conservare.*

Și acestei datorii nu i se poate sustrage nimene, spun fără nici o crutare, decît prin lașitate, indiferentism sau egoism, fie conștient, fie inconștient, cînd se îmbracă în hainele strălucitoare ale pozelor... «frumoase și eroice»....

1) „*Ce vor socialiștii romîni*", p. 71.—Despre neo-socialiștii romîni, dela „Viitorul social", nu pot vorbi aici: după programul publicat în No. 1 al menționatei reviste, și căruia nu i se putea tăgădui limpezimea și, mai ales, francheța, cu care marginea lupta pentru proletariat în realitate numai la organizația sindicală, și aproape toată lupta politică, propriu zisă, o reducea la „sprijinul burghezimii" de a dărma „îngrădirile" constituționale împotriva străinilor (vezi „Miscellanea" în No. 8, an. II din „*Viața Romînească*"),—după acest program franc, prin polemicele și lămuririle sale ulterioare, însă „Viitorului social" mă pune în imposibilitate de a mă orienta în adevăratele sale năzuinți,—cu atît mai mult că felul de a polemiza al acestei reviste nu face discuția cu ea nici agreabilă, nici interesantă. Dar întrucît în ultimul Nr. al „Viitorului social" (Decembrie 1907) ni se promite un răspuns al d-lui Gherea, rămîne să așteptăm acest răspuns, care, sîntem siguri, nu numai va îmbogăți săraca noastră literatură cu un nou cap-d'operă al ilustrului nostru critic și publicist, dar va contribui, desigur, mult și la limpezirea situațiunii și la lămurirea grelelor probleme ce ne preocupă.

Nu se pot sustrage datoriei de a lupta în cadrul vieţii noastre politice şi în condiţiunile impuse de istorie mai ales aceia cari, prin studiul istoriei universale şi al evoluţiei formelor sociale din Apus,—în lumina orizontului mai larg deschis privirii lor scrutătoare a viitorului—, însuşindu-şi aspiraţiunile ce însufleţesc avangarda omenirii, au ajuns la credinţa marilor şi neapăratelor prefaceri sociale; fiindcă, cu atît mai puţin, le este ertat lor de a primi cu nepăsare gîndul, că fără o îndărătnică încordare a întregii noastre puteri de viaţă împotriva tuturor lovirilor vremii vrăjmaşe, «ziua transformării sociale în Europa» ar putea găsi aici numai o rasă degenerată, osîndită să se stingă odată cu ultimele umbre ale nopţii,—rasa părinţilor lor...

Şi lupta aceasta, deşi e lipsită de «frumuseţă», de acel nimb strălucitor ce încununează fruntea aleşilor chemaţi să deschidă omenirii cărări nebătute, cere totuşi dela noi, în resemnarea la tonurile şterse ale realităţii, desigur, mai multă înălţare morală şi mai mult eroism, decît acea „politică revoluţionară“, care se reduce la hotărîrea mîndră de a aştepta, învesmîntaţi în cutele largi ale mantiei de intransigenţă „proletară“... darul din Apus...

Astfel sîntem siliţi înainte de toate, spre a putea răspunde chemării noastre morale, să analizăm împrejurările reale ale vieţii politice şi problemele ce ea le pune înaintea noastră.

* * *

Problema, a cărei rezolvire în primul rînd se impune generaţiei noastre, se poate rezuma în puţine cuvinte:

Opera generaţiunii dela 1848 a rămas nedesăvîrşită.

Introducerii formelor de stat modern n'a urmat democratizarea tuturor instituţiunilor vieţii publice, înrădăcinarea democratismului în viaţa poporului însuşi, în legislaţie, în funcţionarea întregului aparat administrativ şi politic; cu alte cuvinte: masele populare au rămas aproape cu desăvîrşire străine vieţii politice;—nu numai că sîntem încă departe de guvernarea poporului prin sine însuşi, dar toate „libertăţile“ înscrise pe faţada edificiului nostru constituţional n'au pătruns încă nici în realitatea vieţii, în adîncimile ei, *nici măcar în conştiinţa poporului.*

Democratismul însă nu este numai o formulă abstractă a celui mai perfect guvernămînt, nici numai un postulat ideal şi moral al demnităţii omeneşti.

In împrejurările vieţii moderne, el este o condiţiune *sine qua non* a reuşitei în lupta popoarelor pentru existenţă, o condiţiune de *conservare naţională*,—ca singurul izvor al energiilor individuale neînfrînate, care poate asigura vitalitatea şi sănătatea unui neam, în mijlocul acestui mecanism de necurmate frămîntări şi ciocniri de interese, în lupta aprigă pentru un loc sub soare, care preface astăzi lumea întreagă într'o singură arenă de războiu neîncetat între toate neamurile pămîntului, chiar în timpuri de pace.

Publicistul englez Stead şi miliardarul american Carnegie au putut, cu drept cuvînt, să afirme, că expansiunea ameţitoare a rasei anglo-saxone—, care dintr'un popor de ţărani de 5½ milioane ce locuia acum vr'o două veacuri un teritoriu aproape egal cu al Regatului romîn, a ajuns astăzi să stăpînească o lume,—se datoreşte în primul rînd străvechilor sale instituţiuni democratice [1].

Această explicare nu este nouă. Intr'o veche carte, în celebra operă a lui Tocqueville asupra *Democraţiei americane*, acest mare cugetător se întreabă, pentru ce Franţa, care altădată stăpînea în America de Nord un teritoriu aproape tot atît de vast cît întreaga Europă,—de la gura Sîntului Laurenţiu pînă la delta Mississipi,—a fost silită să cedeze pasul Anglo-saxonilor în stăpînirea lumii?

«In primul rînd,—răspunde el cu melancolie,—pentrucă *po-«poarele libere* şi deprinse cu *regimul de autonomie locală* reuşesc «mai cu uşurinţă să creeze colonii înfloritoare. Deprinderea în-«rădăcinată de a gîndi prin sine însuşi şi de a se guverna e in-«dispensabilă într'o ţară nouă, unde succesul atîrnă necesar în «mare parte de la sforţările individuale ale colonilor»... [2]).

Dar aceste însuşiri, ca şi instituţiile democratice ce le presupun, condiţionează biruinţa în toate ciocnirile între popoare, nu numai pentru înfiinţarea de colonii înfloritoare.

Astfel, Tocqueville a fost îndreptăţit să vadă în «revoluţiu-«nea democratică ce se săvîrşeşte sub ochii noştri un fapt ire-«zistibil, împotriva căruia nu e nici raţional nici cu putinţă a «lupta» [3]), şi să mărturisească că şi-a scris toată cartea, consacrată acelei creaţiuni înfricoşate în măreţia ei a rasei anglo-saxone, «sub impresiunea unui fel de teroare religioasă, produsă «în sufletul autorului prin priveliştea acestei revoluţiuni irezis-«tibile, care se îndrumează, de veacuri, peste toate piedicile şi «peste toate ruinele pricinuite de ea»... [4]).

E adevărat că în Apus, unde democratismul acum în mare parte este un punct cîştigat, în broşurile lor de propagandă social-democraţii sînt adesea porniţi spre un scepticism uşor, cristalizat în cunoscuta formulă de «libertate de a muri de foame».

Ar fi însă o naivitate neertată, mai ales într'o ţară atît de înapoiată în această privinţă ca Romînia, dacă, împotriva doctrinei unanime a social-democraţiei (concretizată chiar în numele de partid), am lua în serios aceste manifestări,—fiindcă democratismul nu este numai o condiţiune indispensabilă pentru conservarea şi propăşirea naţională, dar şi o condiţiune tot atît de indispensabilă şi a progresului social însuşi.

„Democraţia—spune de pildă Ed. Bernstein,—e o *condi-„ţiune primordială* a realizării socialismului: ea nu se pre-

1) *Stead.*—„Americanisation of the World“, p. 150
2) *A. de Tocqueville*,—„De la Démocratie en Amérique, v. II, p. 423.
3) *Op. cit.*, v. III, p. 2
4) *Op. cit.*, v. I, p. 8.

„zintă în această privinţă, numai ca un mijloc, ci şi ca *substanţa* „însăşi a socialismului. Fără un anumit contingent de instituţii „sau de tradiţii democratice, doctrina socialistă contemporană „nici n'ar fi fost cu putinţă" [1]).

De asemenea cetim în Coranul social-democraţiei germane de astăzi:

„Libertăţile politice sînt de cea mai mare însemnătate pen„tru clasele muncitoare. Ele înseamnă pentru proletariat lumină „şi aer... Şi ar fi cel mai rău duşman al muncitorilor acela care ar „încerca să-i reţină dela lupta pentru cîştigarea sau lărgirea „acestor libertăţi, oricită dragoste ar simţi el ori numai ar ma„nifesta făţarnic pentru ei..." [2])

Democratismul presupune nu numai un regim constituţional sincer, cu care seamănă foarte puţin parodia lui de astăzi; nu numai desfiinţarea privilegiilor electorale şi lărgirea sistemului electoral, până la votul obştesc, egal şi direct; nu numai adevărata «domnie a legilor», care în situaţia de azi nu poate fi decît o vorbă deşartă, oricît de curate ar fi intenţiile celor ce o aruncă; nu numai respectarea desăvîrşită a libertăţilor constituţionale — a libertăţii cuvîntului, a tiparului, a dreptului de întruniri şi asociaţiuni, etc., care astăzi sînt cu totul necunoscute la ţară (încît până şi satele romîneşti din Ungaria trăesc în această privinţă sub un regim neasămănat mai liberal: care candidat de opoziţie ar îndrăzni să organizeze la noi întruniri publice la sate, cum fac zilnic deputaţii şi candidaţii romîni din Ardeal?...); dar şi o participare efectivă şi energică a poporului însuşi la guvernarea ţării, şi mai ales o viaţă cetăţenească reală în adîncimile organizmului de stat, — la sat, la comună, la judeţ.

Intr'un cuvînt, — pentru Romînia, stat de ţărani, de săvîrşirea operei începută de generaţia dela 1848 impune urmaşilor sarcina de a lupta pentru realizarea unei adevărate, puternice şi sănătoase *democraţii rurale*.

Poate lua asupra-şi această sarcină, în Romînia de astăzi, un partid social-democratic, sau mai bine zis: o poate el pune pe umerii cîtorva sute sau mii de bieţi «proletari» născuţi din vecinicile şi fantasticile «avantaje» şi «încurajări» ale «industriei» noastre?

Şi chiar dacă augurii de astăzi ai quasi-proletariatului romîn n'ar privi ţărănimea, cu compătimirea dispreţuitoare a fiinţilor superioare, ca o masă din care urmează numai să fie scoşi, din „viaţa îndobitocitoare dela ţară", viitorii proletari, — sau chiar dacă ţărănimea noastră, ca orice ţărănime de altfel, nu ar fi cu totul refractară propagandei social-democratice, — încă această sarcină, vădit, întrece strivitor puterile virtuale ale unui partid social-democratic în Romînia:

Fiindcă cu istoria ei seculară în spate, — istorie de înjosiri, şi nespusă apăsare, — ţărănimea noastră săracită şi întunecată,

1) *Ed. Bernstein*, Op. cit., p. 239.
2) K. *Kautsky*.—„Das Erfurter Program", 1907 (ed. 8-a), p. 219.

din nenorocire, încă nu poate, *singură*, constitui acea forţă politică conştientă, necesară pentru îndeplinirea misiunii, ce am moştenit dela generaţia dela 1848.

O masă de ţărani, care, după cuvintele citate mai sus ale lui Ed. Bernstein, «se poate din cînd în cînd răscula», dar nu e în stare să susţină, un timp îndelungat (foarte îndelungat!), o luptă politică oricît de vie şi îndărătnică, dar pacinică şi legală, — această masă nu poate servi încă, ea singură, de bază politică, de focar de energie conştientă pentru acţiunea renovatoare.

....Mai ales că nu ne este îngăduit să repetăm de mai multe ori experienţa tristă din primăvara anului 1907: nici riscurile situaţiunii internaţionale, despre care am vorbit la începutul acestui articol, nici represiunile inevitabile şi necesare, cu cortegiul lor fatal de violenţe, acte arbitrare, răzbunări şi prigoniri administrative, cu otrăvirea atmosferii vieţii publice prin isbucnirea de patimi şi exasperarea spiritului poliţienesc, — nu aceasta este cărarea care ne poate duce spre democratism, propăşire şi regenerare naţională.

Nu putem urmări rezolvirea problemelor politice oricît de însemnate şi urgente, decît printr'o acţiune hotărîtă, conştientă şi organizată, — şi această cale, din nenorocire, este în mare parte încă închisă ţărănimii noastre.

De aici cade umbra tragică asupra vieţii noastre politice.

* * *

Vădit, în sprijinul ţărănimii, în elementele ei mai conştiente şi mai viguroase, trebue să vină alte elemente sociale: clasele mijlocii, — *fruntaşii* satelor, „mica burghezime" orăşenească, şi mai ales *intelectualii*, cari în ţara noastră, cu o viaţă industrială şi comercială săracă, formează un element atît de însemnat al claselor noastre mijlocii.

Numai printr'o colaborare strînsă între toate aceste elemente sociale, într'o acţiune şi organizaţiune politică temeinică, în care cu vremea să intre tot mai multe elemente din ţărănime, în măsura în care pentru ea va fi tot mai accesibilă viaţa politică conştientă şi lupta pacinică şi legală, — numai prin această colaborare se poate asigura rezolvirea problemei ce ni se impune în actuala fază a desvoltării noastre politice şi sociale.

Dar şi în afară de atîtea consideraţiuni desfăşurate în cursul acestui studiu, singură neînlăturata necesitate a colaborării politice între elementele menţionate apare cu desăvîrşire necompatibilă cu formulele sacramentale curente ale politicei social-democratice, pătrunsă de credinţa în antagonismul indelebil de clase şi în perfida năzuinţă burgheză de a scoate castane din foc cu mînile altora!....

Dar analiza realităţii şi argumentarea logică nu pot fi înlăturate prin clişee şi fraze «ortodoxe».

E adevărat că «Manifestul comunist», cînd recunoaşte ne-

cesitatea pentru proletariat să colaboreze cu burghezia în lupta pentru libertăţile politice, îl îndeamnă totuşi să-şi păstreze organizaţia politică *independentă*.

Dar această independenţă presupune (bine înţeles, pe lingă existenţa înainte de toate a *proletariatului* însuşi) anumite condiţiuni: dovada cea mai bună e chiar faptul că apelul «Manifestului» a rămas fără răsunet şi că au trebuit să treacă două decenii pînă la primele încercări de organizare a proletariatului în partid politic de sine stătător.

Şi însuşi K. Kautsky recunoaşte categoric relativitatea postulatului de independenţă politică a proletariatului.

«Momentul,—spune el,—în care proletariatul dintr'o ţară «ajunge să facă acest pas hotăritor, de a tăia firul ombilical ce-l «leagă politiceşte cu societatea burgheză, din sinul căreia a eşit, «atîrnă înainte de toate *de gradul desvoltării economice a aces-«tei ţări*, care desigur determină numărul, puterea şi energia «proletariatului. Dar există şi *un şir de alte condiţiuni*, cari au «însemnătate în privinţa realizării independenţii politice a pro-«letariatului. Mai ales următoarele două: *măsura priceperii* «(Einsicht) *clasei muncitoare a raporturilor politice şi economice* «şi *purtarea partidelor burgheze faţă de ea*»!... [1])

Mai la vale K. Kautsky enumără astfel aceste condiţiuni:

«Creşterea proletariatului ca număr, putere morală şi po-«litică şi ca însemnătate economică; desvoltarea spiritului său «de solidaritate şi disciplină; întărirea organizaţiunilor sale; «până ce, însfirşit, proletariatul ajunge în sfera felului capitalist «de producţiune *din ce în ce mai importanta şi, la urmă, chiar* «*unica clasă muncitoare, de la activitatea căreia atîrnă societatea* «*întreagă*.»... [2])

(Comparaţi acest tablou cu situaţia muncitorilor din industria noastră factice, a căreia existenţa atîrnă de capriciul celui dintăiu guvern ce ar voi să-şi modereze «încurajarea», pentru a vă da seamă de seriozitatea întreprinderii de a organiza pe aceşti muncitori într'un partid politic independent!...)

De aici rezultă, după chiar Kautsky, că până la realizarea acestor condiţiuni, proletariatul unei ţări, în lupta politică, *nu poate* încă «tăia firul ombilical ce-l leagă politiceşte cu partidele burgheze»...

Dar nu e numai atîta.

Pretutindeni democratismul s'a născut ca rezultat al *colaborării*, în lupta politică, a *claselor mijlocii* (intelectualii în frunte) *cu masele muncitoare*.

Şi nici că se poate altfel, fiindcă înainte de înrădăcinarea în viaţa publică a instituţiilor şi a moravurilor democratice, înainte de biruinţa hotăritoare a democratismului, clasa muncitoare nici *nu poate avea* acele însuşiri, şi nu pot avea, deci, fiinţă şi acele condiţiuni prealabile pe cari K. Kautsky le stabileşte ca in-

1) *K. Kautsky*,—„Das Erfurter Programm", p. 227.
2) *Op. cit.*,—p. 228.

dispensabile pentru organizarea unui partid independent al muncitorimii, pentru «ruperea firului ombilical» ce o leagă cu clasele mijlocii.

Cu alte cuvinte: organizarea muncitorimii unei ţări într'un partid independent presupune o *prealabilă* întrupare în instituţiuni şi moravuri a principiilor democratice, şi—deci—*pentru* biruinţă, şi *până la* biruinţa acestor principii, se impune *colaborarea* în luptă politică a muncitorimii cu clasele mijlocii şi cu intelectualii acelei ţări.

Triumful revoluţiunii franceze se datoreşte acestei colaborări, şi în primul rînd rolului de conducere luat de burghezimea cu intelectualii săi, acei filozofi, enciclopedişti, cari au colorat toată această mare mişcare revoluţionară.

Deasemenea, numai intervenţiunii claselor mijlocii orăşeneşti şi *fruntaşilor* dela sate (Yeomanry), cu sprijinul energic al maselor populare, trebue să mulţumim şi succesul revoluţiunii engleze, cu un veac înainte, care a asigurat în Anglia regimul constituţional şi a impus astfel, putem zice, omenirii civilizate întregi formele nouă de viaţă politică.

Rolul intelectualilor în revoluţiunea engleză se vădeşte chiar din forma discuţiunilor îmbrăcate în haina disputelor religioase, cari preocupau pe vremuri atîta pe gînditorii tuturor popoarelor.

«In calvinism—spune Fr. Engels,—revolta burgheziei în An-«glia şi-a găsit pregătită de mai înainte o teorie de luptă; acea-«stă revoltă a fost începută de burghezia orăşenească, iar ţără-«nimea fruntaşă (Yeomanry) i-a asigurat isbîndă şi biruinţă... In «orice caz, numai mulţămită intervenţiunii ţărănimii şi a ele-«mentului plebeian din oraşe, lupta a fost dusă până la sfîrşit şi «Carol I a urcat treptele eşafodului...» [1]).

In zilele noastre mişcarea revoluţionară din Rusia a mers,—cîtă vreme clasele mijlocii, intelectualii şi muncitorimea de la oraşe şi dela ţară luptau mînă în mînă,—din biruinţă în biruinţă, până ce în toamna anului 1905 a ajuns să domine în ţară şi a şi smuls autocraţiei manifestul din 17 Octombrie cu promisiunea libertăţilor şi a regimului constituţional, asigurînd astfel, se părea, marelui popor rus o viaţă nouă.

Dar în momentul, în care această coaliţiune iresistibilă a încetat, şi clasele unite până în ajunul victoriei, au început a se lupta între ele,—mai ales mulţămită proletariatului orăşenesc căzut sub înrîurirea doctrinarilor,—partizanii vechiului regim au putut îndrăzni acea încercare de a restabili *statu quo ante*, care durează până azi...

După concepţia vulgară, care predomină astăzi în masele social-democraţiei, clasele mijlocii săvîrşesc întotdeauna un fel de vastă escrocherie, cînd se pun în fruntea revendicărilor democratice, neurmărind alţceva decît să exploateze în folosul pro-

1) *Fr. Engels.*—„Socialism Utopian and Scientific", London. 1892. prefaţa, pg. XXII. Reprodus în *Neue Zeit*, 1892—93, v. I: „Ueber Historischen Materialismus" p. 43—44.

priu şi exclusiv biruinţa asigurată cu ajutorul braţelor vinjoase ale muncitorimii.

Intrucit reorganizarea democratică a instituţiunilor politice, prin firea ei, nici nu tinde la socializarea imediată a mijloacelor de producţiune, e vădit că clasele mijlocii mai culte, mai bogate, mai bine inarmate in lupta pentru traiu, capătă inevitabil o firească preponderenţă in viaţa politică şi socială, iar in sinul societăţii democratice născindu-se noi diferenţiări sociale, accentuindu-se şi noi antagonisme de interese, cari despart pe luptătorii aliaţi până ieri impotriva vechiului regim,—e tot aşa de firesc ca toate avantajele situaţiunii preponderente să fie utilizate de cei mai favorizaţi de soartă.

Totuşi concepţia menţionată e din rădăcină falşă.

In momentul luptei pentru democraţie, interesele tuturor claselor sociale aliate sint identice, ele sint deopotrivă interesate pentru stabilirea unei noi ordine sociale. Clasele ce se află in fruntea mişcării reprezintă nu numai interesele lor egoiste, ci interesele *societăţii intregi*, care are nevoe de această nouă ordine, sub ameninţare de peire.

Şi dacă am putea face aceste distincţiuni, clasele muncitoare poate au o mai mare nevoe de noua ordine de lucruri decit cele mijlocii, care in orice caz sufăr mai puţin sub presiunea vechiului regim, mai uşor se pot apăra sau se adaptează mai bine in acele condiţiuni. Pe cind pentru muncitorime, in adevăr, cum se exprimă K. Kautsky, regimul democratic «e necesar ca şi aerul şi lumina». (Gindiţi-vă, de pildă, numai la situaţia dela noi şi din Rusia !).

Şi această constatare rezultă din însăşi concepţia materialistă a istoriei, şi nimene n'a precizat-o mai limpede decit însuşi intemeetorul socialdemocratismului.

Iată ce ne spune K. Marx despre revoluţia engleză din veacul al XVII-lea şi despre cea franceză din al XVIII-lea:

„In ambele revoluţiuni burghezia era acea clasă, care *in* „*adevăr* s'a pus in fruntea mişcării. Proletariatul şi acele straturi „ale populaţiunii, ce nu aparţineau burgheziei, sau *nu aveau incă* „*interese separate de ale burgheziei*, sau nu formau incă clase „desvoltate independente..... Revoluţiunile din 1648 şi 1789 n'au „fost numai o revoluţiune engleză sau franceză, ele au fost re„voluţiuni europene. *Ele nu erau biruinţa unei singure clase so*„*ciale* asupra vechii ordine politice ; ele erau proclamaţiunea or„dinei politice pentru intreaga nouă *societate* europeană. Burghe„zia a fost aceia care a biruit in ele ; dar biruinţa burgheziei *a* „*fost atunci biruinţa nouei ordine sociale însăşi*...." Şi pentru aceasta, cetim cu citeva rinduri mai sus : „*burghezia s'a unit cu poporul* impotriva regelui, a nobilimii şi a clerului superior"". [1])

Şi K. Kautsky in altă parte a „Istoriei socialismului", scrise

1) „*Neue Rhein. Zeitung*", 15 Dec. 1848, apud : *K. Kautsky*, etc.,— „Geschichte des Socialismus" (Stuttgard, 1895), v. I. p. 507—508, *passim*.

in colaborare cu alţi teoreticiani ai socialdemocratismului, de unde am luat citaţia de mai sus, vorbind de prima fază a *Reformei germane* subliniază că pe atunci interesele tuturor claselor societăţii germane erau *identice şi solidare*, in lupta impotriva papismului, şi numai in urmă s'au diferenţiat, dind naştere răscoalei ţăranilor [1]).

Caracteristica situaţiunii claselor mijlocii şi a celorlalte elemente progresiste in toate aceste momente istorice constă in faptul că interesele lor particulare *coincid cu interesul propăşirii sociale generale*, şi că astfel aceste clase se înfăţişează ca purtătoare ale intereselor superioare ale *societăţii intregi*.

Din acest punct de vedere ele pot fi numite, in faţa judecăţii istorice, clase sociale *pozitive*, spre deosebire de acele elemente sociale, *negative*, cari apără vechiul regim cu privilegiile şi abuzurile lui, temelia situaţiunii lor dominante.

Dacă social-democraţia europeană poate afirma superioritatea socială a proletariatului, aceasta o poate face numai fiindcă ea acolo poate susţine (şi departe de a avea intotdeauna dreptate chiar acolo), că proletariatul se prezintă in faza socială actuală din Apus ca singura clasă *pozitivă*, din punctul de vedere al progresului social, că numai asupra lui cade misiunea istorică de a determina un nou pas inainte pentru *societatea intreagă*, fiindcă numai interesele lui cad in direcţia progresului universal.

Aş putea aduce nenumărate mărturii din literatura clasică a socialdemocratismului, dar mă voiu mărgini numai să citez cuvintele unui fanatic al proletariatului şi al ortodoxiei marxiste :

„Singura clasă,—spune K. Kautsky,—care işi insuşeşte in„teresele colectivităţii este proletariatul ; nu fiindcă noi am fi *mai* „*buni*, ci fiindcă *interesul proletariatului coincide cu interesul* „*evoluţiunii sociale*...." [2])

Am spus că nici pentru Apus aceasta nu este intotdeauna adevărat, fiindcă, cum aţi văzut in unul din capitolele precedente, chiar pentru Germania bătrinul Liebknecht susţinea că „proleta„riatul trebue să meargă incă o lungă cale impreună cu clasele „mijlocii, in luptă pentru democraţie" (fără să mai repet aici cele spuse despre ţărănime).

Cită vreme însă toate elementele sociale pozitive nu şi-au îndeplinit încă misiunea căzută pe umerii lor in progresul universal, ele reprezintă deopotrivă *interesul societăţii intregi*, iar colaborarea politică intre ele, intr'o formă sau alta, apare ca o *necesitate istorică şi socială*, dela care ele nu se pot abate.

Mai mult. Izolarea muncitorimii intr'un partid independent, neputindu-se realiza decit in anumite imprejurări, până atunci colaborarea necesară intre toate elementele conştiente politiceşte nu poate avea fiinţă, prin forţa lucrurilor, decit ca *lupta comună* in jurul aceluiaşi steag, pentru aceiaşi lozincă impusă de momentul istoric.

1) *Op. cit.* v. I. p. 242 urm.
2) *K. Kautsky*,—„Marxisme", etc., p. 37.

* * *

Consideraţiunile de mai sus ne dau putinţa să ne orientăm şi mai bine în situaţiunea noastră politică, faţă de marea problemă a momentului.

Dacă este la noi o clasă care sufere adinc de orientalismul vieţii noastre publice, de neînfrinata gospodărie a oligarhiei întemeiată pe privilegiile electorale, de lipsa de legalitate şi dreptate,—aceasta desigur e ţărănimea, care, ea mai ales, poate numai ciştiga din democratizarea instituţiunilor noastre politice, legată cu stabilirea, însfîrşit, a domniei legilor, a administraţiunii corecte şi a justiţiei neprihănite. Intr'un stat, în care ţărănimea formează peste optzeci la sută din populaţiunea ţării, democratizarea instituţiunilor, vădit ne poate duce numai, cum am spus mai sus, la realizarea unei adevărate *democraţii rurale*,—în felul celor pe cari le găsim astăzi, de pildă, în Danemarca, Norvegia sau în unele cantoane ale Elveţiei,—cind ţărănimea noastră fatal va ajunge să ciştige acea situaţiune precumpănitoare morală, socială şi politică, potrivită cu valoarea ei numerică şi însemnatatea ei economică, cu rolul pe care îl are în procesul naţional de producţiune.

Dar chiar într'o ţară ca Franţa de pildă, istoria a dovedit, cum a fost silit de atitea ori să constate şi K. Marx, că, deşi nici o reformă mai însemnată socială sau politică nu s'a putut realiza *impotriva* ţărănimii, totuşi şi acolo această clasă, singură, nici odată nu a putut să ia asupra-şi vre-o iniţiativă sau să aibă măcar un rol mai activ în luptele politice,—cu toate că în ea de mult a pierit până şi amintirea vremurilor de iobăgie, iar cultura mai veche, practicile administrative şi judiciare mai curate, regimul politic mai sincer, ca şi educaţia politică a maselor mai serioasă ce rezultă din toate acestea, crează pentru ţărănimea franceză atitea împrejurări prielnice, de cari nu are încă parte cea romînească.

A nădăjdui, în asemenea condiţiuni, ca experienţa seculară să fie desminţită *în momentul de faţă* tocmai în Rominia, a crede că la noi ţărănimea de rind poate avea, acum de îndată, un rol de iniţiativă şi o organizaţie politică proprie independentă, chiar în lupta ce se impune, fără aminare, pentru democratizarea ţării, —înseamnă a părăsi terenul ipotezelor permise pentru gîndirea ştiinţifică,—iar cit pentru minuni, ele nu sint mai cu putinţă în sfera socială sau politică, ca în sfera fenomenelor fizice.

După desvoltările de mai sus, şi din tot şirul acestor studii, socot că nu mai e nevoe să stăruim mai mult asupra acestui punct.

Dar în sinul ţărănimii noastre se poate observa diferenţiarea unui nou element social,—al *fruntaşilor satelor*, asămănător cu acea *yeomanry*, a căreia însemnătate pentru luptele politice din veacul al XVII din Anglia o scoate la iveală, cum am văzut, Fr. Engels.

Ridicaţi puţin deasupra mulţimii printr'o împrejurare fericită sau alta, într'o situaţie materială mai prosperă, cu multă autoritate în mijlocul consătenilor, fruntaşii satelor, acest simbure al viitoarei mici burghezii rurale,—oricit de mult s'ar putea desvolta în urmă germenii antagonismului de interese între ei şi obştie,—pentru moment sufăr alături de obştie toate neajunsurile situaţiunii actuale şi, în marea problemă politică a zilei, interesele lor coincid cu ale obştiei. Pe aceşti fruntaşi îi jigneşte adinc situaţia lor intolerabilă în toate privinţile, îi demoralizează şi înjosirea în faţa acestui «parlamentarism», în care nu se găseşte loc pentru ei; îi exasperează lipsa de viaţă cetăţenească la sate, nesiguranţa isvorită din dispreţul legilor şi abuzurile administrative; îi înăduşă mai ales neputinţa oricării expansiuni şi înălţări în acest regim, care nu sufere stări intermediare între gloata robită şi o mînă de potentaţi ai oligarhiei privilegiate, şi care mereu îi ameninţă, pe ei înşişi sau pe copiii lor, să-i afunde din nou în gloată,—regim ce oglindeşte atit de minunat repartizarea proprietăţii noastre funciare.

Alături de elementele mai viguroase ale ţărănimii, îşi găsesc locul lor firesc, între fruntaşi, şi intelectualii satelor, în primul rind *învăţătorii* şi *preoţii*, pe care îi striveşte mecanismul nostru politic şi social deopotrivă cu ţăranii şi care simt prea dureros nepotrivirea între însemnătatea morală şi socială a misiunii lor şi înjosirea şi mizeria, pe care fatal trebue să o împartă cu o ţărănime ticăloasă şi robită, pentru a nu-şi da seamă de solidaritatea ce o leagă în momentul de faţă cu obştia, în lupta pentru desrobire.

Dacă n'am avea alte indicaţiuni, decit rolul ce li se atribue în răscoalele din primăvara 1907, precum şi furia cu care sint atacate de partea reacţionară a societăţii noastre tocmai aceste elemente dela sate,—până la planuri de a deslănţui, *împotriva lor* mai cu seamă, scorpionii unor guvernatori generali *à la* Kaulbars sau Trepov,—încă ar fi destul pentru ca să ne lămurim asupra rolului şi a menirii lor adevărate în viaţa noastră publică, în acest moment istoric.

Iar în oraşe, vădit, aceiaşi menire o are «mica burghezie».

O categorie socială întreagă nu poate fi determinată, în acţiunea ei politică, decit de *interesele ei comune*. Acest fapt sint siliţi să-l recunoască astăzi toţi istoricii, oricărui partid ar aparţinea ei, cînd voesc să ne explice mişcările sociale dintr'o epocă dată şi atitudinea diferitelor elemente ale societăţii. Cetiţi măcar recensia cărţii profesorului Kaindl din Cernăuţi, datorită d-lui Ioan Bogdan, unde d-sa încearcă să ne lămurească politica burghezimii germane din trecut [1]).

Din acest punct de vedere, interesele materiale ale micii noastre burghezii orăşeneşti se află, vădit, într'o strînsă atîrnare de prosperitatea clasei ţărăneşti. Intr'o ţară atit de precumpăni-

1) „Conv. literare", No. 12, 1907, pag. 1178.

tor, putem spune exclusiv, agricolă ca Rominia, oraşele şi tirguşoarele, în afară de caracterul lor administrativ, sînt numai mici centre de comerţ pentru populaţiunea rurală înconjurătoare. Numai înălţarea ţărănimii, ridicarea puterii sale de consumaţiune poate determina înflorirea comerţului şi a micilor industrii orăşeneşti, dela cari atîrnă, deci, înălţarea materială şi a micii burghezii din tîrgurile noastre.

Mai mult. Mica burghezie orăşenească sufere şi ea foarte mult din cauza lipsei de adevărată viaţă cetăţenească, din cauza atotputerniciei oligarhiei privilegiate, a nesiguranţii izvorite din ilegalităţile şi abuzurile administrative, şi are cel puţin tot atîta interes, ca şi ţărănimea şi fruntaşii satelor, de a lupta pentru reformele democratice.

Fiecare membru al acestei clase, luat izolat, e prea slab pentru a putea rezista presiunii celui dintăiu sub-comisar, sau chiar sergent de oraş, însă interesele lui *de clasă* în această privinţă sînt foarte lămurite. Dacă din cauza organizaţiunii noastre electorale, care permite administraţiunii de a influenţa direct şi *individual*, prin prigoniri, ameninţări sau corupţiune, pe fiecare alegător în parte, această clasă nu şi-a putut da încă măsura puterii sale în sfera politică, din acest fapt însă sufere înainte de toate ea însăşi, *ca clasă*, şi tendinţele ei adevărate se vădesc îndeajuns din faptul că, mulţumită ei mai ales, la noi nu pot de pildă reuşi decît ziarele de opoziţie extremă, indiferent dacă e vorba despre «*Adevărul*» quasi-socialist sau «*Neamul romînesc*» cu antisemitismul lui feroce: tîrgovăţul de rînd le ia pe amîndouă, şi le gustă deopotrivă, direct proporţional cu violenţa de limbaj la adresa «guvernului», a «partidelor istorice» a «politicii» sau a «politicianilor»,—fiindcă în aceste atacuri vede, înainte de toate, lovituri îndreptate împotriva *sistemului*, a cărui victimă este şi el. Această stare sufletească a micii burghezii orăşeneşti explică şi aureola, care înconjoară pe cei ce pretind că planează «deasupra partidelor» şi se luptă împotriva «politicii» şi a «politicianilor»,—aureolă care ispiteşte, din cauza aceasta, cu atîta uşurinţă voinţile slabe şi inteligenţele mediocre.

Dar nu poate întîrzia momentul cînd şi cel mai mărginit «mic burghez» va înţelege, că viaţa politică nu e cu putinţă fără... «politică» şi fără «politiciani», şi că interesul superior nu poate cere înlăturarea vieţii politice înseşi, ci numai o îndrumare a ei în alte direcţii, şi, prin urmare, impune crearea unor anumite condiţiuni,—adică tocmai *democratizarea instituţiunilor noastre*.

De altfel, şi K. Marx de atîtea ori arată în studiile sale, că şi în Apus mica burghezie orăşenească, cu tot îngustul ei orizont social, a dat întotdeauna dovezi de multă putere combativă şi chiar de spirit revoluţionar în politică: ea constitue acolo forţa tuturor partidelor *radicale*.

Ne-a rămas să spunem cîteva cuvinte despre ultima categorie socială ce ne interesează aci,— *intelectualii*.

Sub „intelectuali" se înţeleg aici toţi acei oameni de elită, cari, mulţumită inteligenţii, talentului sau cunoştinţilor superioare, servesc societăţii tocmai prin aceste însuşiri şi trăesc în acelaşi timp din *munca intelectuală* în diferite ramuri de activitate,—în ştiinţă, în literatură, în conducerea serviciilor publice sau a diferitelor întreprinderi productive în sfera economică,—ca profesori, scriitori, medici, ingineri, specialişti de tot felul, funcţionari publici, etc. etc.

Dintr'un punct de vedere mai larg, toţi intelectualii, vădit, fac parte din *categoria socială a muncii*, deşi nu participă prin munca fizică la procesul de producţiune, însă situaţia lor socială se deosebeşte, şi s'a deosebit întotdeauna, atît de mult de acea a celorlalte categorii de muncitori, încît e foarte legitimă cercetarea specială asupra rolului lor social şi politic distinct.

Concepţia social-democratică curentă e dispusă să vadă în această categorie o clasă de mercenari, cari pun întotdeauna la dispoziţia claselor dominante ştiinţa şi talentul lor, în schimbul avantajelor materiale.

Această concepţie păcătueşte însă împotriva datelor istorice şi sociologice pozitive.

In antichitate, începînd cu vechile state din India, Egipet, Asiria, Iudea etc., dintre intelectuali se recruta *casta preoţilor*, care monopoliza toată cultura, toată ştiinţa şi arta timpului, în diferitele lor manifestări.

Prin urmare, intelectualii, departe de a se prezinta ca o clasă de mercenari în serviciul *altor clase*, formau atunci ei înşişi clasa cea mai superioară a societăţii, în mînile căreia se concentra puterea şi avuţia.

Şi această situaţie le-o asigura tocmai *funcţiunea lor socială* ca intelectuali,—funcţiune indispensabilă pentru orice societate.

Ideile antichităţii în această privinţă se pot caracteriza prin locul, pe care il ocupă intelectualii, — «*filosofii*», — în Republica lui Platon, ca o clasă cu o situaţie socială mai înaltă chiar decît casta militară.

Ca o supravieţuire a instituţiilor antice în această privinţă se poate considera mandarinatul din China de astăzi, unde la toate treptele sociale nimene nu se poate urca, decît printr'o gradaţie de examene şi concursuri menită să constate măsura culturii şi a talentului aspiranţilor.

Deasemenea, în tot cursul evului mediu şi, putem spune, până la căderea regimului feodal, numai clerul îndestula nevoia pe care o avea societatea de învăţaţi, literaţi, medici sau artişti, —«universităţile» apar în acea epocă ca o instituţie pur clericală, iar monastirile, pe de altă parte, sînt şi focare de cultură; clerul împărţea cu nobilimea şi funcţiunile administraţiunii publice.

Clerul medieval însă, este în acelaşi timp o clasă privilegiată, alături de nobilime. Istoria cunoaşte multe cazuri, cînd la

orice încercare de a se atinge de privilegiile sale, clerul răspundea cu energie, invocînd tocmai funcțiunea lui socială. Și să nu uitați că în fruntea clerului se afla «moștenitorul sfîntului Petru» care, în ierarhia socială a evului mediu, ocupă un rang superior chiar Impăratului, și fiecare pagină a istoriei medievale ne vorbește despre lupta pentru supremație între acest reprezentant al intelectualilor epocii și purtătorul puterii materiale a societății, Impăratul.

Numai cu triumful burgheziei și intronarea capitalismului se poate vorbi despre degradarea clasei intelectualilor din situația ei superioară.

«Burghezia,—spun K. Marx și Fr. Engels,—a desbrăcat de «aureola lor toate profesiunile considerate până atunci ca vene«rabile, și venerate. Din medic, din jurist, din preot, din poet, «din savant ea a făcut simpli salariați»... [1]).

Să nu ne înșelăm însă asupra ințelesului adevărat al situațiunii intelectualilor în societatea modernă, în care ei dela început apar ca servitori ai capitalismului. Nimene nu arată cu mai multă putere caracterul revoluționar al capitalismului în această societate, și rolul lui, cu toate urmările întunecate pentru muncitorime, nu numai necesar și folositor din punctul de vedere al *societății întregi*, ci și pentru viitorul muncitorimii înseși, ca tocmai autorii «Manifestului comunist», din care nu mă pot opri să nu reproduc una din cele mai frumoase pagini scrise de ei:

«Burghezia a dovedit cum brutala manifestare de forță în «veacul de mijloc, atît de admirată de reacționari, își găsește «urmarea naturală în lenea cea mai josnică. Ea, cea dintâiu a «arătat ce poate săvîrși activitatea omenească: ea a săvîrșit «minuni cu mult mai mari ca piramidele Egiptului, ca apeduc«tele romane și catedralele gotice; ea a condus expediți«uni mai mărețe decît anticele migrațiuni ale popoarelor și cru«ciadele...

«Burghezia, dela venirea ei, abia de un secol, a creat for«țe productive mai variate și mai colosale, decît toate gene«rațiunile trecute luate împreună. Subjugarea forțelor naturii, «mașinile, aplicarea chimiei la industrie și la agricultură, navi«gațiunea cu aburi, căile ferate, telegraful electric, defrișarea «de continente întregi, canalizarea rîurilor, populațiuni întregi «eșite ca prin farmec din pămînt,—ce secol anterior putea mă«car bănui, că astfel de forțe productive zăceau ascunse în mun«ca socială?»... [2]).

Dar toate aceste minuni capitalismul nu le-ar fi putut săvîrși fără concursul intelectualilor, cari îi puneau la dispoziție comorile științii și ale talentului lor!...

E de mirare, deci, că intelectualii conștienți de importanța colaborării lor în aceste condițiuni și-au putut însuși în acea

1) *„Manifeste“*, pag. 18.
2) ibid., p. 18 și 21.

epocă interesele clasei ce avea o atît de măreață misiune de împlinit? E drept de a explica, pentru epoca de aur a burgheziei, această psicologie a intelectualilor, ca clasă *cu o anumită funcțiune socială*, numai prin situațiunea lor de salariați, de „mercenari ai capitalismului“?

Doar chiar reprezentantul tipic al „marxismului“ îngust și netolerant deastăzi, K. Kautsky, e silit să mărturisească în privința intelectualilor, că această clasă „se distinge mai întâiu, prin „vastul ei orizont intelectual și prin înrădăcinata facultate de ab„stracțiune. Acest strat al populațiunii se ridică cu cea mai „mare înlesnire pe deasupra prejudecăților de clasă și de profe„siune, deasupra intereselor particulare trecătoare, până la idea„lism, pentru a putea simți și a lua în considerație interesele „durabile ale *societății întregi*, și a le apăra“. [1])

Nu servilismului de „mercenari ai clasei domnitoare“, ci acestor însușiri se datorește în primul rînd faptul, că intelectualii, ca *clasă* socială distinctă, fac parte întotdeauna *dintre elementele sociale pozitive*, stau alături de acea clasă, asupra căreia cade într'o epocă dată sarcina istorică de a duce înainte evoluția societății.

Dar elita intelectualilor întrezărește cărările viitorului întotdeauna chiar înainte de însăși clasa cea mai direct interesată. Ei cei dintâiu aprind făclia; ei sînt apostolii și primii martiri ai „lumii ce va să fie“; asupra lor cade sarcina de a lovi în toate prejudecățile și de a săvîrși o revoluție în idei, în ajunul marilor prefaceri sociale; pentru ei e cupa de cucută și coroana de spini; dintre ei au căzut cele mai multe jertfe pe rugul netoleranței...

Gîndiți-vă la opera intelectualilor dinainte de marea revoluție franceză, și chiar la opera pe care o săvîrșesc ei, și în mare parte au și săvîrșit-o, în zilele noastre.

In aceasta constă chiar funcțiunea lor socială de *clasă distinctă*.

Și socialismul nu s'a născut între proletarii propriu ziși, ci între intelectuali. Pe vremea cînd intelectualii creau un sistem socialist după altul, și chiar scriau „Manifestul comunist“, mișcarea pur proletară de protestare împotriva capitalismului se mărginea doar la acte de vandalism împotriva mașinilor. Numai vr'o două decenii după apariția «Manifestului comunist», cele două curente, *prin sforțările repetate și stăruitoare ale intelectualilor*, se contopesc înfirșit în mișcarea social-democratică modernă. Și în zilele noastre conducătorii de frunte ai acestei mișcări și reprezentanții ei cei mai autorizați sînt tot intelectualii, din cari mulți, prin lucrările lor, au adus un prinos prețios tezaurului științii universale.

In Rominia intelectualii nu pot avea iluzii asupra rolului social al capitalismului, care apare aici în formele brutale ale

1) *K. Kautsky.*—„Le Marxisme“ etc., p. 251.

«capitalului vagabond», și deci nu pot avea ispita de a intra în slujba lui, din motive idealiste, dar nici din motive de ordine materială, față de *acest* capitalism fără vlagă.

Mai curînd, intelectualii, ca și fruntașii satelor și mica burghezie din orașe, au interesul, material chiar, de a lucra pentru înălțarea economică și politică a țărănimii,—ei cari, în majoritate covîrșitoare s'au ridicat chiar din acest mediu dela sate sau orașe, și au deci strînse legături cu toate aceste elemente sociale prin însăși originea lor.

Țărănimea emancipată de sub presiunea împrejurărilor actuale, puternică economicește, așezată temeinic pe pămîntul părinților, fatal se va îndruma spre o cultură mai intensivă a ogoarelor sale, va da naștere industriilor accesorii, întemeiate pe cooperație, și diferitelor alte asociațiuni de producțiune, consumație sau credit, precum ea va avea noi și tot mai multe trebuinți culturale, științifice și literare. Țărănimea daneză, despre care am vorbit într'unul din capitolele anterioare, ne poate sluji de imagine vie a viitorului spre care ne-ar duce desvoltarea în această direcție. Și cît de multă însemnătate are o țărănime viguroasă pentru cultura națională generală, se poate vedea tocmai din pilda Danemarcii sau a Norvegiei, unde niște mici popoare de țărani, mult mai mici decît poporul nostru, au nevoe nu numai de *licee rurale*, anume potrivite pentru copii de țărani ce nu-și rup legătura cu pămîntul, dar chiar și de universități sătești... Și astfel, aceste mici popoare au putut da omenirii, culturii universale, o literatură din cele mai puternice și mai bogate.

E vădit, dar, că propășirea economică a țărănimii nu numai va deschide un vast cîmp de activitate intelectualilor, prin nevoia ce crează de munca specialiștilor de tot felul în gospodăria țărănească,—agronomi, tecniciani, conducători și directori de cooperative, etc.; nu numai ea va spori enorm cererea de medici, juriști, ingineri, veterinari, etc.; nu numai ea va necesita crearea unui număr mare de școli primare, speciale, secundare și deci, va crea un imens „debușeu" pentru învățători și profesori de toate gradele;—dar toate acestea presupun și o extraordinară intensivare a *culturii generale*, școli superioare, laboratorii și institute științifice, înflorirea științii pure, a literaturii, a artei, etc.

Ușor se poate deduce ce rol măreț și ce însemnătate socială ar avea intelectualii în mijlocul unei vieți atît de intense, clădită pe aceste baze.

Mai mult. Din democratizarea instituțiunilor unei țări, intelectualii, cei dintai, cîștigă și direct, nu numai prin faptul că respectul demnității omenești, al libertății cuvîntului și al gîndirii sînt acele bunuri, pe cari nimene nu le poate prețui mai mult decît tocmai intelectualii; dar într'un regim cu adevărat democratic are mai puțină însemnătate, pentru accesul la diferite demnități publice, legăturile de familie și averea, încît talentului și cunoștinților reale li sînt mai deschise toate treptele măririi și ale

puterii, începînd cu administrațiunile locale și sfîrșind cu organele guvernului central.

Astfel, chiar dacă intelectualii, ca clasă, n'ar fi îndemnați decît de interesul lor mai îngust, încă simpatiile lor adînci și reale pentru țărănime, cît și imboldul la luptă pentru realizarea idealului democratic, ar fi asigurate.

Dar, cum am văzut, însuși materialistul K. Kautsky recunoaște, că această clasă, chiar prin orizontul ei intelectual mai vast, e mai capabilă de a se ridica peste interesele înguste de clasă, spre a se pătrunde de interesul superior și general al societății întregi, decît oricare altă categorie socială.

E adevărat că în ultimele două decenii, intelectualii noștri, împotriva acestor considerațiuni, au fost pătrunși mai curînd de un reacționarism fără nici un luminiș. Dar această stare sufletească a fost trecătoare, și astăzi, vădit, asistăm la redeșteptarea spiritului democratic. Nu putem intra aici în digresiuni, care ar fi necesare pentru a explica cauzele mai adînci ale acestei întunecări trecătoare, a pornirii reacționare la intelectualii noștri; voiu spune numai în treacăt, că una din cauzele acestui fenomen e tocmai și acea izolare vremelnică a elementelor mai idealiste, ce s'a săvîrșit în acea epocă sub înrîurirea formulei social-democratice aduse din Apus, și care nu numai le-a sterilizat și le-a zădărnicit orice acțiune publică prin desăvîrșita nepotrivire cu cerințele timpului și ale locului,—dar a și lăsat cîmp liber elementelor mai reacționare, sau pur și simplu «arivistilor» de tot felul, și le-a dat putința să-și asigure un moment exclusiva dominațiune asupra spiritului public.

Am trecut astfel în revistă cele mai însemnate din *elementele sociale pozitive*, cari constitue acele forțe active, pe cari trebue să se razime generația de azi pentru desăvîrșirea operei generațiunii dela 1848; nu sînt singure: în realitate forțele democratice nu au împotriva lor decît cele cîteva sute, maximum 1500—2000 de «familii domnitoare» ale citadelelor electorale, dar cari mulțumită sistemului electoral stăpînesc situația.

Dar aceste categorii sociale formează puterea cea mai însemnată, elementul vital al armatei democratice; și izbînda nu poate rezulta decît din colaborarea strînsă între ele, din organizarea și disciplinarea lor politică [1]).

Din toată analiza situațiunii noastre politice interne rezultă prin urmare, că și proletariatul nostru industrial,—atît de neînsemnat numericește și slab politicește,—întrucît i se impune vr'un rol politic în momentul de față al desvoltării noastre po-

1) Dacă această misiune o poate îndeplini vreunul din partidele politice existente, sau dacă se impune crearea unui nou partid,—e o chestiune, din punctul de vedere teoretic, singurul cari ne interesează, cu totul secundară, iar în discuțiuni de politică curentă nu pot intra aici. Dar *a priori* e lămurit, că partidele politice nu se improvizează, ele nu se nasc decît sub imboldul unor necesități imperioase ale timpului, față de cari partidele vechi își dovedesc desăvîrșita lor neputință și cad astfel iremediabil într'o stare de faliment.

litice și sociale, nu poate, fatal, face altfel decît să-și unească puterile sale cu grosul armatei democratice.

Fiindcă, altfel, el nu poate figura în bilanțul forțelor active ale societății, nu poate fi un factor al progresului politic și social. 1)

* * *

Iată dar situația ce ni se înfățișează, în urma rezultatelor obținute în tot cuprinsul acestor studii:

Poporul romîn, în împrejurările lui excepționale, nu poate nici urmări vre-o politică revoluționară, nici năzui la transformarea bazelor înseși ale ordinei sociale, înaintea popoarelor mai fericite din Apus.

El e silit încă să lupte pentru însăși ființa sa națională primejduită atît prin situația lui internațională, întrucît e supus la încercări violente de maghiarizare, germanizare, rutenizare sau rusificare,—cît și prin o alcătuire socială anormală în regiuni întinse, care îngreune desvoltarea sănătoasă a claselor mijlocii naționale, atît de însemnate în economia forțelor sociale.

Problema națională ce se pune astfel înaintea noastră, în aceste condițiuni, nu e cunoscută de loc popoarelor înaintate ale Apusului.

Pe de altă parte, problema socială arzătoare din Apus, ca *rezultat al desvoltării capitaliste* și al *industrializării producțiunii* moderne, nu se pune încă înaintea societății noastre, sau se pune *cu totul sub altă înfățișare*,—și anume, ca chestie *țărănească* în toată varietatea și lărgimea ei, și nu ca o chestie a *proletariatului*, ca în Apus.

De aici rezultă deosebiri fundamentale și consecinți incalculabile:

Ne putînd avea loc la noi nici desvoltarea capitalistă, nici industrializarea țării, în formele apusene,—toată evoluția noastră socială e fatal să se îndrumeze pe alte căi.

In deosebire de situația din Apusul european, deci, problema socială covîrșitoare în însemnatate pentru noi, e—cum am spus—

1) Cele spuse în text nu exclud organizarea independentă a proletariatului în sindicate, în vederea scopurilor comune *pur economice*, și în afară de orice acțiune politică propriu zisă, după chipul organizațiunilor de acest fel din Anglia, care atîta vreme n'a cunoscut organizațiunea politică independentă a proletariatului. Profesorul W. Sombart, în cartea lui adesea citată în cursul acestor studii, susține cu multă căldură, că tocmai această lipsă de caracter politic al sindicatelor engleze le-a fost foarte utilă chiar politicește, întrucît, neființd respinse prin intransigența îndărătnică a proletariatului, partidele politice spre a-i atrage simpatiile au fost silite la multe concesiuni.

Din acest punct de vedere sindicatele, cu tot caracterul lor exclusiv economic, și la noi ar putea avea și efecte politice utile. Insă desigur, chiar pentru înlesnirea scopurilor economice ale proletariatului, el este interesat în lupta politică a celorlalte elemente sociale pozitive, și deci i se impune colaborarea cu ele, și din aceste motive, și colaborarea în formele impuse de împrejurările noastre,—prin acțiunea politică *comună*.

problema agrară, nesocotită până acum de doctrina social-democratică, care astăzi recunoaște, că agricultura nu urmează legile desvoltării industriale și deci nu-i sînt aplicabile nici formulele și lozincile întemeiate pe evoluția producțiunii industriale.

In aceste condițiuni, nu numai că proletariatul industrial nici nu se poate desvolta, și în orice caz nu poate avea vr'un rol politic apreciabil, dar categoria socială a muncii rămîne aproape exclusiv reprezentată prin țărănime, care nu are nici caracterul social, nici însușirile politice și morale caracteristice proletariatului apusean.

Mai mult. Noi n'am ajuns încă la acea stare de lucruri, realizată și în Apus abia în a doua jumătate a veacului trecut, care face cu putință organizarea muncitorimii într'un partid politic independent.

Iar problema politică urgentă, —democratizarea țării,—nu poate fi rezolvită la noi, cum n'a putut fi rezolvită nici în Apus (unde regimul democratic astăzi poate fi considerat în mare parte ca realizat), decît prin colaborarea strînsă a tuturor elementelor sociale pozitive.

Astfel, nici situația internațională și națională; nici faza actuală socială și politică; nici starea culturală, nici natura problemelor naționale, culturale, sociale, economice și politice; nici caracterul social al diferitelor straturi ale populațiunii, și mai ales al muncitorimii,—nu se pot asemăna în Romînia cu cele din Apus.

Dar întrucît, cum spun înșiși întemeietorii socialdemocratismului, «nici într'o societate nu se poate pune vre-o problemă ce nu e născută chiar în sînul ei», și întrucît nici un partid politic nu-și îndeplinește misiunea, decît rezămîndu-se pe anumite elemente sociale, cari îi pot asigura forța politică îndestulătoare pentru realizarea scopurilor sale,—față de deosebirile semnalate, —e vădită absurditatea încercărilor de a transporta din Apus formulele și practicele «proletare», cum au făcut social-democrații noștri acum aproape un sfert de veac.

Atunci cînd, după doctrina însăși social-democratică, un partid politic e necesar determinat de natura problemelor ce are de rezolvit, într'o fază socială anumită, și de caracterul social al elementelor pe cari se reazimă, sfîrșitul fatal al acestor încercări a întîrziat încă prea mult: chiar energia și devotamentul luptătorilor pentru această cauză desperată apar ca una din pricinile întîrzierii și în rezolvirea problemei democratice reale...

Și, pentru a ajunge la această concluzie,—la care au ajuns, după atîtea decepții și crize sufletești, și vechii socialiști,—n'am avut nevoe să ne atingem de înseși bazele teoretice ale social-democratismului; m'am sprijinit chiar în mare parte tocmai pe autoritatea teoreticianilor social-democrației în analiza împrejurărilor concrete din Romînia.

Avem acum nevoe, pentru confirmarea concluziilor noastre, de certificate din partea acestor teoreticiani, cari vădit nu le pot

elibera, in contrazicere cu premisele însăși ale teorii lor, decît in necunoștința imprejurărilor concrete?

Totuși, fiindca aceste certificate servesc pentru a justifica acțiunea neo-socialiștilor romini, sau a *adevăraților socialiști* de astăzi,—cum iși zic ei pentru a-și manifesta cu mai multă putere disprețul pentru antecesorii lor,—voiu reproduce aprecierile asupra socialismului romin ale unei autorități, în numele căreia „adevărații socialiști" ei inseși zilnic se închină:

„Literatura socialistă germană, născută sub presiunea dom„niei burgheze, este expresiunea literară a revoltei impotriva a„cestei domnii. Ea a fost importată în Rominia în momentul în „care abia au fost introduse și formele unui stat modern. Scrii„torii și semi-scriitorii romini s'au aruncat cu lăcomie asupra „acestei literaturi, insă ei au uitat că, odată cu importarea în „Rominia a literaturii germane, nu a avut loc importarea și a „*condițiunilor sociale* din Germania. Față de condițiunile sociale „din Rominia, literatura germană a pierdut orice semnificare „practică imediată și a luat un caracter pur literar. Literații ro„mini și-au însușit ideile germane, cum se asimilează o limbă „străină, prin traducere...

„Se cunoaște cum călugării au suprapus pe manuscrisele „autorilor clasici ai păgînismului legendele absurde ale sfinților „catolici. Literații romini au operat în sens invers față de lite„ratura germană. Ei strecurau absurditățile lor sub originalul „german. De pildă, sub ideia doctrinei germane asupra rolului re„voluționar al capitalismului, ei scriau—*cămătăria arendașilor*; „sub proletariat, ca clasa socială cea mai puternică numericește „și cu un rol covirșitor în producțiunea națională, ei puneau o „mînă de lefegii din budgetul încurajărilor unei industrii agoni„zante, și așa mai departe....

„Și această frazeologie ei au botezat-o.... *adevăratul socialism*....

„Dar odată cu mișcarea poporanistă, lupta impotriva for„melor învechite din Rominia începe mai energică, intr'un cuvint, „mișcarea liberală ajunge mai serioasă. Astfel, *adevăratul* soci„alism căpătă ocaziunea de mult dorită de a confrunta reclama„țiunile socialiste cu mișcarea politică. El a putut arunca ana„temele tradiționale impotriva liberalismului, impotriva statului „burghez, impotriva libertăților burgheze, impotriva reformelor „burgheze; el a putut predica maselor, că ele nu pot ciștiga „nimic din această mișcare burgheză. Socialismul romin uită, „că critica germană, al cărei ecou stupid este, presupune socie„tatea burgheză modernă împreună cu *condițiunile materiale* „de existență ce-i corespund și o constituție politică conformă,— „lucruri tocmai care trebuesc încă cucerite în Rominia...

„Cu mici escepțiuni, publicațiunile quasi-socialiste, cari cir„culă în Rominia, aparțin acestei murdare și enervante literaturi"...

Dar cine e autorul acestei violente diatribe, pe care eu personal nu mi-așì permite să o adresez socialiștilor noștri?

Sînt . . . . *K. Marx și Fr. Engels*!...[1])

N'am inlocuit in tot pasagiul acesta decît numele de Franța și Germania prin acela de Rominia și Germania (și bine înțeles, încă vr'o două trei expresiuni spre a păstra „coloarea locală"). El se referă la Germania di'nainte de 1848, cînd se introduceau acolo fără rost ideile literaturii socialiste franceze.

Dar condițiunile sociale ale Germaniei din 1848 erau *cu mult mai apropiate* de cele din Franța din aceiași epocă decît condițiunile sociale ale Romîniei de astăzi față de Germania!...

E ușor să deducem de aici, față de acest fel de a gîndi al lui K. Marx, care ar fi fost judecata lui asupra „adevăratului socialism" din Rominia...

Cu atît mai mult, că succesul relativ al socialiștilor noștri nu poate avea de rezultat decît abținerea unei părți din muncitorimea orășenească dela colaborarea cu celelalte elemente sociale pozitive, în lupta pentru democratizarea țării, servind astfel numai cauza reacțiunii,—incit ei, cu drept cuvînt, își pot atrage cuvintele d-lui Gherea, pe care le-am pus ca *motto* în capul acestor studii:

«Socialiștii trebue să țină bine seama să nu dea cu oiștea «socialistă în gardul reacționar»...

Dar n'am isprăvit încă.

(Va urma)

C. Stere

---

1) „Manifeste", p. 50—51, *passim*.

NUCUL

Tot mai ceri puțin-rămasei
Inimi să mai simtă mult ?
Nucule din dosul casei,
Tot al meu și-aici și-airea :
Ziua 'n vînt îți văd doinirea,
Noaptea ți-o ascult.

Umbra ta 'nvălia rotundă
Masa cea de nu-știu-cînd,
Și-amîndoi pe banca scundă,
Eu robind suflarea 'n gură,
Și, cu acu 'n cusătură,
Mama-mea cîntînd.

Jale tu, din legănată
Doina, ce de-amar omori !
Dar tu știi că niciodată
Nu cîntam, urmîndu-i cîntul,
Numai, nuce tu, și vîntul
O 'nsoțiai aori.

Și-urmărind fugara-mi minte,
Mă 'nvățai, prieten bun,
Cum s'adun în gînd cuvinte,
Și-mi cîntai spre-a-mi da cărare,
Și vedeam că ies cîntare
Vorbele ce-adun.

Ca și-atunci, mai coase mama,
Coase și suspină rar,
Dar cînd dă 'ndărat marama
Desvălindu-și cîmpul frunții,
Părul ei e alb ca munții
Ernii lui Ghenar.

A murit pe luncă macul,
A murit și-i mult de-atunci.
Răsvrătit se miră acul
Mîni trudite-acum că vede—
El e tot copil, și crede
Că-i tot vara 'n lunci.

Plînge-acum cîntînd sub tine,
Nucule, pe cel ce-i dus—
Nu mai vine,-o nu mai vine !
Și-și îngroapă 'n palme fața :
Cît de tristă-i stîng ei viața,
Neguri din Apus...

G. Coșbuc.

Datorii Uitate

Fragment.

Cu trenul de dimineață D-na Corbu plecase, chemată printr'o telegramă de tatăl ei, care se afla bolnav la Iași.

Petre Corbu, care-și petrecuse soția până la gară, se întorcea pe jos in oraș singur, necăjit. La capătul șoselei se opri o clipă, parcă-i era urit să se întoarcă acasă. Cum n'avea oră de curs la liceu in dimineața aceia, se îndreptă agale spre port: voia să mai scape de grija care-l stăpinea.

Din capătul șoselei apărea întreaga panoramă a portului cu viața, mișcarea și culorile văzute in zarea albăstrie a luciului apei. Citeva bărci pe Dunăre departe, cu pinzele in vint, păreau niște fluturi albi în zbor, jucindu-se deasupra apei. Un remorcher mic, ca un gindac, sfiriind răgușit, tira în urma lui un șlep de patru ori mai mare, greoiu, cu burta plină de griul pe care-l înghițise.

O pornise desigur spre Brăila.

In port se încărcau la cheu vre-o opt vase cu rapiță și griu.

Și Petre Corbu nu se mai sătura privind toată mișcarea aceia, alergătura, lucrul grăbit și fuga hamalilor desculți pe schelele de lemn cu sacul în spinare.

Cum sta privind la griul auriu ce se scurgea în valuri, ca apa, într'una, el se gindea la bogăția țării acestia:

— Cit aur n'a plutit pe Dunăre și mare, spre țări îndepărtate, hrănind o lume întreagă în scursul atitor vremuri.

* * *

Petre Corbu era de curind numit profesor definitiv de istorie la liceul acestui oraș de pe malul Dunării.

Ridicat de jos de o mină bine-voitoare, muncise ani de zile, chinuit prin școlile statului până izbutise a-și face un loc sigur și tihnit în lume.

Singurul băiat al lui Arghir Corbu, dascălul bisericii din

Cuzăni. Petrică crescuse mai mult prin curtea bisericii, ca un copil fără mamă. Coana Profirița, preuteasa, o femee miloasă și bună, se îngrijise de copilul acesta din ziua în care închise ochii dăscălița. Dascălul Arghir, om sărac și cuminte, nu hrănea năzuinți deșarte și nu visa pentru fiul său o soartă mai mare decit credea că i se cuvenea. Ca să ajungă băiatul mai sus decit dinsul, era bine, dar din cele citeva prăjini de pămint nu-l ajutau puterile să scoată atita cit i-ar fi trebuit băiatului să învețe carte mai departe, la oraș.

Era mulțumit că sfirșise cu bine școala din sat și se fălea chiar cu băiatul care-i ținea isonul în strana din dreapta.

Dar cine poate cunoaște drumul ursitei fiecărui om?

Deși chemarea firească a lui Petre Corbu părea a fi aceia de a urma viața tatului său la lucrul cimpului și in slujba bisericească, o intimplare neașteptată ii schimbă *macazul* vieții, cum spunea chiar el rizind, de cite ori povestea plecarea lui la oraș.

Era in adevăr o intimplare căzută parcă din cer.

Ce frămitare a fost atunci în tot satul, mă rog și până in ziua de azi povestesc bătrinii cum s'a intimplat o asemenea minune, care nu s'a mai pomenit decit doară în evanghelie.

Era tocmai in ziua de Sintă-Mărie, și lumea forfotea pe ulița satului și în bătătura circiumii, ca în zi de sărbătoare, cind așa pe la o toacă se auziră clopote și zurgalăi dinspre podul Trotușului. Și o trăsură de tirg, trasă de patru cai negri înhămați buzis, se vedea venind în goană, intr'un nor de praf, pe șoseaua Bacăului.

In trăsură era un militar cu chipiul roș și o cucoană cu umbrela albă. Nimeni n'a putut bănui ce anume caută boerii aceștia în Cuzăni și de ce se oprise tocmai în poarta bisericii.

Părintele Ilie, pe care povoara celor optzeci și opt de ani il indoise de mijloc, dar nu-i îmbătrinise inima, se'nvirtea printre căpițile de fin proaspăt cosit din livada bisericii. Căuta loc potrivit pentru clăditul stogurilor care trebuia să înceapă a doua zi.

— D'apoi bine părinte, nu lași lucrul nici în zi de sărbătoare? Erai mai ferches cind slujeai la Sfinții Apostoli la Bacău,— zise rizind militarul, care privea pe deasupra zaplazului în livadă.

Părintele, pe care il prinsese vremea numai în cămașă, surprins și rușinat oarecum, nu știa ce să răspundă, dar striga mereu la un băetan să deschidă portița și să-i aducă antereul din tindă.

De cum a intrat in curtea bisericei, militarul a început a căta cercetător împrejur, parcă ar fi vrut să vadă dacă sint toate rinduite la locurile lor.

— Da' ici, lingă biserică, era un măr domnesc, părinte?

— He! de ciți ani s'o uscat saracu.... L-am tăet și l-am pus pe foc.

— Da' dincoace, în spatele bisericii, era casa dascălului Chitic, cela scurt și șchiop?

— D'apoi de cîți ani l'o ertat D-zău pe Chitic..., și casa i s'o dărămat că era o cocioabă. Pesemne c'ai mai fost matale pe la noi prin sat, că tot lucruri vechi de-atîția amar de ani mă întrebi.

Și părintele, ridicîndu-și sprincenele albe și stufoase, căta mirat și în zădar își chinuia fruntea încrețită să poată regăsi în minte înfățișarea acestui om chipos și mîndru, cu barbișonul tăiat după ciocul lui Cuza.

— Profiriţo! Profiriţo! ia gătește de dulceți pentru boeri — strigă părintele, pe cînd intrau cu toții în casa răcoroasă în care plutea mirosul de gutui.

— D-zău, să mă erte și să mă ertați și d-voastră, d-le căpitan, tot stăruia părintele, dè, bătrînețele pesemne, că nu mă mai ajută capu ista al meu. Nu-mi aduc aminte defel să vă fi cunoscut cîndva..... Da' oricum, să nu vă fie cu bănuială, da' cu ce daraveli v'ați abătut și pe la noi prin partea locului?

Militarul se ferea să răspundă limpede, tot schimba vorba și întreba pe rînd despre toți oamenii din sat, pe cînd fața i se lumina de-un zîmbet voios, prietenesc.

— Părinte, da' era și-un băet: Panaite, mititel și nespălat, ia așa de pripas prin curtea bisericii, îți mai aduci aminte de el sfinția-ta? Unde mai e băetul cela, părinte?

— He!... Pitache.... băetu Siritencii. Maică-sa, văduvă, l'o lasat pe drumuri. Cine știe pe unde o mai fi..., ia s'o ales un soiu rău, c'o fugit la tîrg cu niște cărăuși și nici până în ziua de azi nu s'o mai întors. Aminteri s'arăta isteț și cu tragere de inimă la carte, dar ușarnic.... soiu rău și pace.

— L'ai mai cunoaște, dacă l'ai vedea, părinte?

— D'apoi de unde, cînd de-atîția ani i s'o perdut și urma? gîndesc c'a fi murit pe undeva.

Cucoana, care urmărea cu ochii în lacrimi toate vorbele care se schimbau, nu mai putu să se stăpinească.

— N'a murit, părinte, ăsta-i Pitache, părinte,... Și bătrînul stătu o clipă nedumerit cătînd țintă înainte, apoi se răpezi la icoane, luînd în brațe pe Maica Domnului.

— Doamne prea-curată, făcătoare de minuni, mort ai fost ș'ai înviat, perdut ai fost și te-am aflat... Și, printr'o perdea de lacrimi calde, părintele se uita și-l măsura din cap până 'n picioare și nu-i venea să creadă că cel ce se afla înainte-i în haine boerești cu galoane de aur și copilul cela sprințar și de pripas de altă dată erau unul și acelaș om.

Cinci zile cît a stat colonelul în Cuzăni, la casa părintelui Ilie, lumea nu mai contenea venind care dincotro să vadă cu ochii minunea care se povestea.

Dintre dînșii, din satul lor, dintr'un copil de pripas să se ridice un om care să ajungă până la așa mărire și slavă — cine ar fi crezut vreodată?...

— Cine poate ști din toată mulțimea chemată care va fi cel ce este alesul Domnului, — zicea părintele la toți cei care-l cercetau să afle cum s'a întîmplat minunea.

Și părintele, de cîteori vorbea de întîmplarea asta, își arunca ochii la icoane și se apleca de șale cu mînile încovoiate în chip de metanii. Că-și aducea aminte Sfinția-sa de unele fapte pentru care se mustra oarecum.

— Dă... D-zău să mă erte, spunea în taină la cîte unul, iaca l-am și bătut uneori, zău așa, mă rog, ca pe-un copil... ca acuma îmi aduc aminte cînd l-am prins cu mîna în căldărușă la o zi 'ntăi. Dă, de unde puteam eu să gîndesc ce-are să ajungă el odată... cum e scris omului, care trebue să ajungă boer, ajunge; care nu, rămîne țăran pămîntean.

.... Și colonelul a răscolit tot satul și s'a sărutat cu toți tovarășii din vremea copilăriei, de pe cînd umbla desculț și cu capul gol, prăjindu-se pe nisipișul cald, la malul Trotușului.

Și toți erau acum încărunțiți de vîrstă și nevoi, c'o droae de copii pe urmă, cu toții gospodari, care mai cuprinși care mai săraci, după cum le fusese partea fiecăruia pe lume.

Cel dintăiu pe care a dorit să-l vadă colonelul era Arghir Corbu, dascălul bisericii satului; de dînsul îi era mai tare dor, că îi fusese așa de bun prieten, căci se aveau ca frați de cruce amîndoi. Cu el fugise din Cuzăni acum vre-o treizeci de ani în urmă, într'o noapte, c'o tabără de cărăuși, care mergeau cu sare la Bacău.

Și cum aveau băeții condeiu bun, că-i învățase bine a scrie părintele Andrei de peste vale, au fost primiți ca scriitori pe cîțiva sorocoveți pe lună la căpitania poștei, cum era pe vremurile acelea.

Pe mesele șchioape, pe care scîrțiau condeele toată ziulica, se lungeau noaptea visînd visuri frumoase, deși aveau drept căpătăiu grămezile de condici și de hîrțoage.

Copiii fugari crescuți la țară, cînd se vedeau acuma cu degetele albastre de pete de cerneală, și cînd se năbușau de praful din condicile arhivei, lăcrămau și se gîndeau cu jale la viața fără grijă pe cînd hoinăreau pe prundul Trotușului departe.

Însă nu-i pe lume dar mai mare decît o minte îndrăzneață în vremea tinereței. Arghir n'a mai putut răbda de dorul de acasă; și într'o dimineață a pornit'o întins pe jos la țară înnapoi, așa că a rămas numai Pitache singur și încăpățînat să lupte cu viața de oraș.

I se înfipsese în minte o vorbă înțeleaptă, rămasă din bătrîni și pe care i-o spuse părintele Andrei pe cînd era la școală: că fiecărui om norocul îi bate în ușă, macar odată în viață, și dacă nu-i dă drumul atunci, apoi zădarnic se mai căește în urmă.

A stat și s'a hrănit printre străini, până ce, sfătuit de unul și de altul, s'a hotărît de bună voe să intre în oștire. Și cum era pe-atunci, cînd toate se întemeiau din nou, țara avea

nevoe de oameni cu carte și, în lipsă, îi ceruse și lumii de la sate, iar satele i-au dat deajuns și de prisos.

Deștept și muncitor, în școala grea a armatei, încetul cu încetul se înnălțase din grad în grad până la starea pe care n'o visase nici el, nici nimeni dintre ai lui.

Cînd a fost să plece colonelul din Cuzăni, s'a ținut mult de Arghir ca să-i dea băiatul să-l ducă la oraș.

— Am să ți-l fac om, zicea el încrezător și sigur... Dacă eu din nimic am ajuns unde sînt, d'apoi băiatul ăsta, pe care eu am să-l ajut și să-l călăuzesc în viață.

Și Petrică, mititel că abia îi ajungea capul, tuns chilug, până la clanța ușii, cu obrajii umflați și rumeni de arșița verii, cătind cu ochii în jos la picioarele goale și înțepate de mărăcini, asculta cu spaimă cum i se croia soarta vieții lui.

Ce n'ar fi dat să scape mai curînd de-acolo din fața boerilor, și să alerge afară, unde îl aștepta Mitriță, băiatul morarului, cu prinzătoarea de vrăbii cea nouă la care lucrau de-o săptămînă. Și cînd l-a întrebat colonelul de vrea să meargă cu dînsul la oraș, nici n'a fost chip să-i desclește gura; — lui Petrică îi dase ochii în lacrimi, și abia de mai zărea strălucind galoanele la mîna care-l mîngîia, ținîndu-l de bărbie.

— Așa-i el rușinos cu lumea străină.... da' are să se'nvețe el, căuta să-l apere tătucă-său.... să te faci a-l vedea pe-afară, că numai gura lui s'aude.

Părintele Ilie s'amestecă în vorbă:

— D'apoi bine, măi Petrică, tu nu vrai să te faci boer?... macar s'ajungi cînd îi fi mare iote așa de mîndru... că să fi avut și tată-tău minte la vreme, nu se mai canonea acuma.

— He... pesemne așa mi-o fost scris... că dacă ar ști omul dinnainte—și dascălul oftă din greu apăsîndu-și cu pumnul furca pieptului — amu... ce să mai zic... dacă așa mi-o fost partea — sfîrși clătinînd încetișor din cap.

... Și într'o dimineață răcoroasă de August, a plecat trăsura colonelului în sunetul clopotelor, prin mijlocul satului.

Pe capră sta Petrică, premenit curat, ținîndu-și o legătură cu schimburi în brațe și urmărind cu ochii cum s'alungau în goană copitele cailor îndemnați de biciu.

Cînd s'a pierdut din ochi trăsura spre podul Trotușului, departe, atuncia au intrat tăcuți, pe poarta bisericii, părintele Ilie, dascălul și coana preuteasa, care n'a mai putut răbda:

— Nu de alta, zicea ștergîndu-și ochii, dar îi prea mititel... unde s'o mai pomenit să-l dai așa de fraged printre străini...

— Las, că are să fie bine, grăi părintele către Arghir, care mergea tăcut cu ochii în pămînt.

Și până acuma încă mai povestesc sătenii din Cuzăni de întîmplarea asta. Duminica și în sărbători cu toții privesc portretul pe care părintele Ilie l-a pus chiar în pridvorul bisericii din sat,—precum ca să se știe de către tot norodul, că omul care

s'a ridicat de acolo, dintre ai lor, nu i-a uitat, că el a zugrăvit biserica din nou, a refăcut școala și a îngrădit frumos mormîntul părintelui Andrei, care-i pusese bucoavna pentru întâiaș-dată în mînă.

*

Cu știința lui și cu stăruința colonelului, Petrică izbuti să intre ca bursier în internatul liceului din Iași.

Speriat și zăpăcit de zgomotul și învălmășala lumii, cu greu s'a *fasonat* și el în chipul școlarilor din internat.

Mai toți erau băeți săraci, veniți de pe la țară ca să-și deschidă drumuri, să poată să răzbească în vieața de vîrtejuri a lumii de oraș.

Ce luptă cu programul și orele de clasă, care treceau în chinuri până suna afară glasul cel răgușit al clopotului școlii...

De cîte ori nu-l apucase plînsul și dorul de acasă, cînd rămînea cu ochii pierduți, cătînd pe geam în zarea fumurie spre culmile Galatei acoperite de vii și de livezi. Și cîte umilinți nu trebuia să îndure,—de cîte ori nu-și simțise obrajii îmbujorați de sînge. In certuri copilărești pentru un creion sau pentru o calamară, i s'aruncau din partea *externilor* vorbe răutăcioase; «că-i venit dela oi, că-i tot țăran, deși stă tot la un loc cu băeții de familie bună».

Și uneori plîngea de ciudă sara în dormitor cu pătura pe cap, ca să nu-l vadă nimeni. Tîrziu, cînd somnul îl biruia la urmă, visa visuri frumoase văzîndu-se departe pe malul Trotușului, în satul lui, la munte.

In toate duminicile avea eșire în oraș. Cu ce grijă își curățea hainele albastre și nasturii cei auriți... Mîndru în uniforma școlii, pleca întins acasă la colonelul, privindu-se în geamuri la prăvălii pe stradă.

Cît de tare îi bătea inima de cum intra pe ușă,—îl înfiora tăcerea aceia rece din sala de intrare. Și ce încordare în vorbă și mișcări; veșnic cu frica să nu facă vre-o stîngăcie, la masă mai cu samă. Duduia Maricel, fetița colonelului, un drăcușor brunet cu părul creț și prins în panglici roșii, avea niște ochi așa de negri și pătrunzători, că bietul Petrică, simțindu-se privit, trebuia să stea smirna cu ochii în farfurie.

Examenele îl răzbunau de suferința de peste an. Țăranii bursieri ieșise premianți mai în toate clasele liceului din Iași. Și umilința, ce la 'nceput le aplecase capul, cu încetul se prefăcea în mîndrie trufașă sau ascunsă. Patimile se răscoleau de ambiție în cei tari care aduceau în luptă putere de muncă și voință.

Cu cît vremea trecea și Petre se deprindea cu viața și cu lumea în care se 'ndrumase, cu atîta slăbeau legăturile de locul din care se desrădăcinase.

In cei dintăi ani își petrecuse vacanțele la țară. Tot satul se minuna de dînsul, cît de cuminte și invațat era. «Domnul Petrică» îl numeau băeții cu respect.

Iar dascălul Arghir s'a închinat, cînd l'a văzut intâiu; mai nu-i venea să creadă că e Petrică al lui, așa era de mîndru în

haina lui albastră, cu şapca aplecată pe-o parte, tăcut şi măsurat în toate.

Cind s'a făcut mai mare, vre-o cîţiva ani dearîndul, nici n'a mai dat prin sat; găsise o *preparaţie*, de unde putea să cîştige şi în timpul vacanţei de vară.

In cursul superior îl părăsi ambiţia cea şcolărească, cititul îi deschisese orizonturi noi şi largi. El, care ani de zile nu avusese altă ţintă decît să ajungă întâiul, acuma răsfoia cu silă caetele de şcoală, în timp ce sorbea cu lăcomie cărţile oprite, aduse pe ascuns şi ţinute pe sub saltele în dormitorul şcolii.

In scurt timp, era deochiat dealbinelea, direcţia îl trecuse de mult pe lista neagră,—de cînd într'o oră de latină fusese prins citind pe ascuns o revistă urgisită.

Cu'n fel de mîndrie şi innălţare de sine, Petre Corbu îşi primi pedeapsa care-i atrăgea pierderea bursei.

Trebuia să se hrănească singur.

Dar cît de tare şi hotărît era! Un vis măreţ îi îmbăta simţirea în dorul lui de luptă în focul tinereţei. Şi în viaţa-i de student sărac, în vălmăşeală crincenă a luptei pentru trai, cunoscu mizeria, umilinţa, revolta şi descurajarea...

De cîte ori nu a simţit că şovăeşte şi-i gata să cadă îngenunchiat, şi iarăşi s'a ridicat încordindu-şi puterile din nou.

Tîrziu a răzbătut. Ajunsese la ţintă. Era asigurat, dar nu mai era acelaş.

. . . .

Incepuse a se îngrăşa, de cînd se însurase. Musteţile negre, care-i cădeau în jos, le întindea mereu pe obrajii rumeni şi înăspriţi de briciu.

Greoiu, cu pălăria moale trasă pe ochii din care se perduse strălucirea cea vie de altădată, puţin plecat, păşea rar şi potolit, făcînd acelaş drum în fiecare zi de-acasă până la şcoală. Judeca sănătos, dar prea vorbea puţin şi nu putea să lege prieteniii mai strînse.

După ce s'a stins şi dascălul Arghir, el n'a mai dat pe acolo. De satul lui s'a înstrăinat cu totul. De ce, nici el n'ar fi putut să spue. Şi nici n'a căutat vreodată să-şi lămurească viaţa, legînd-o cu trecutul de unde a fost plecat.

Neaşteptînd nimic în viaţa-i tihnită, monotonă, se mulţumea să-şi păstreze locul pe care-l prinsese în trudă şi necazuri.

Corect şi cumpătat, nu încerca a se înălţa mai sus, de teamă să nu cadă. De aceia se ferea să intre în angrenajul roţilor politice, care l'ar fi putut strivi în învîrtitura lor nebună şi fără de măsură.

Din focul ce pîlpîise odată în vremea tinereţii, nu mai ştia nici el de-a mai rămas ceva sub stratul de cenuşă, pe care-l aşternuse nevoile şi vremea.

Resortul sufletesc părea de mult tocit.

Nu se tîra, dar nici nu se încerca să zboare.

* * *

In dimineaţa acelei zile răcoroase de primăvară, Petre Corbu

cutrierase de vre-o două ori portul, oprindu-se la fiecare pas ca un om fără treabă.—Era tocmai să se îndrepte spre oraş, cînd se opri iarăşi în loc, ca să privească pe luciul apei în sus. Un caic turcesc aluneca la vale încet şi lin numai c'o pînză prinsă la unul din catarge.

De departe se zărea o grămădire de oameni, vite şi căruţe, toate claie peste grămadă. Oameni nevoiaşi care se mutau cu tot sărăcăciosul lor avut.

Caicul se apropia uşor de mal, ajutat de cele două lopeţi lungi, care se ridicau încet din apă şi se lăsau să cadă obosite, într'o mişcare greoae, cadenţată. Abia se lipi vasul de cheiul înnalt de piatră, şi începu să se audă dintr'acolo zgomot de strigăte şi ceartă.

Petre Corbu se îndreptă într'acolo. Un gardist din port îi lămuri că sînt nişte veterani, care vin de dincolo, că e ordin să nu-i lase să debarce şi că ei «se pun contra», ci-că nu vor să se întoarcă în Dobrogea.

— Dar de unde sînt? unde vor să meargă?

— Cică sînt de prin ţinutul Bacăului, dela Cuzâni, trebue să le dea pămînt, şi ei acu.....

Dar Petre Corbu n'a mai ascultat sfîrşitul,—plecase în grabă spre caic stăpînindu-şi bătăile grăbite ale inimii.

...Din Cuzâni!... şi un fior cald îi străbătea prin tot trupul... e satul lui... sînt oameni din satul lui, din Cuzâni... nu se poate să nu-i cunoască, dacă sînt din Cuzâni.

Dinspre caic, pe marginea cheiului, venea şchiopătînd un ţăran bătrîn, şi în urma lui un soldat de grăniceri.

De departe, dintr'o aruncătură de ochi l-a recunoscut: «e bădiţa Sandu... de sigur că-i bădiţa Sandu».... şi în minte îi năvăli cu o repegiune uimitoare, în clipe luminoase, o lume de imagini rămase de multă vreme în umbră.

...In trăsături din ce în ce mai clare îşi amintea de chipul unui romîn voinic şi mîndru cu ochii negri, mari sub sprincenele stufoase îmbinate... mustaţa căruntă şi răsucită în sus... purta căciulă brumărie dată înnapoi pe ceafă... şi avea un piept lat de-i plesnea pieptarul cel de piele înflorit în cusuturi de arniciu roşu... cu trei decoraţii prinse în şir în partea stîngă... Copiii se îndesau s'asculte cu gura căscată, cînd se pornea a povesti minunile cu Turcii.... Valea cea largă a Trotuşului, deschisă dintre munţii albăstrii din zare, îi apărea ca printr'o pînză de fum auriu jucînd deasupra apei în razele de soare. Pe coasta înclinată până în prundiş şi în lung până la pod, se întindea tot satul răspîndit... şi prin verdeaţa livezilor de pruni, casele mici şi albe par nişte pietre căzute din cer la întâmplare. ...De cealaltă parte se ridicau fineţele pe culme până sus. ...In fund pe deal sînt tîrlele de vite... se văd în zarea ştearsă bordeele din Corman ca nişte paseri negre lăsate din zbor să se odihnească... în vale biserica şi cei doi plopi tremurători la poartă... alături casa lor cu streşina până în pămînt de joasă, pe care se ridica la fugă cele două

capre negre ale coanei preutesei... moara forfotind pe-ascuns, băgată in sălciile girlei... și in dosul morii căsuța lui bădița Sandu, in capătul iezăturii....

. . . .

Dar cum a îmbătrinit săracul!... Drept in fața lui se opri, ținindu-și răsuflarea:

— Buna ziua, bădiță Sandu. Nu mă mai cunoști ?

Țăranul se opri și scoțindu-și căciula din cap, căta cu mirare.

— Poi... de unde să vă cunoaștem, boerule, că noi nu sintem de pe aici, venim de departe.

— Nu ești dumneta Sandu Clipea din Cuzâni ?

— Ba așa îmi zice. D'apoi matale de unde știi ?

— Nu-ți mai aduci aminte de băetul lui Arghir Dascalu.

— Ira!... nu-i fi Petruță al lui Arghir, nepotul părintelui Ilie?.. Poi de unde, Doamne iartă-mă, să te mai cunosc, că erai numai atitica de-o șchioapă, cind te-o luat colonelu să te dea la scoală la oraș.—Așa-i... iote taman obrazul lui Arghir, îi sameni—da' ceva mai smolit și mai plin la obraz.—Curat vorba ceia, că munte cu munte se întilnește d'apoi om cu om.

— Ei, dar unde vă duceți ? Ce căutați tocmai pe aici ?

— Ia am dat de-o poznă mare, nu vrea să ne dea voe să ne coborim aici în Rominia, ci-că să ne inturnăm înnapoi în Dobrogea. O zis că ni dă pămint, și nu ni-o dat, acum nici înnapoi nu ne lasă... da' noi nu mai vrem pămint, că ne-am hrănit noi de pămintu de-acolo, vrem să ne întoarcem înnapoi în satul nostru.

— Iaca vine și domnul sub-comisar, zise soldatul de grăniceri, care se oprise mai deoparte, dă, eu *izicut* ordinu, ci-că nici un veteran n'are voe să debarce. Dacă el a zice să-i las, îi las.

Sub-comisarul din port, un om innalt și chipeș, cu o țigară specială așezată după ureche, venea agale citind o hirtie desfăcută.

— Bine, mă creștine, da' tu nu știi romînește ? Cind iți spun că așa-i ordinul să vă trimitem înnapoi ?

— Apoi de două săptămini umblăm așa pe drumuri..... de cind ne chinuim așa, ni-o murit și vitele de foame, nu mai avem nici un leu de parale, ce-o să facem noi acolo, vremea de arătură o trecut, nu mai e chip de făcut ceva, vrem să ne întoarcem înnapoi în satul nostru.

Pe cind bătrinul vorbea, ținindu-și căciula într'o mină și cătind rugător în ochii sub-comisarului, Petre Corbu simțea cum singele înfierbintat îi năvălea în obraz; nu se mai putu stăpini.

— Da bine, domnule, oamenii ăștia sint urmăriți ? Au furat ceva ? Nu sint liberi ? Cum puteți să-i opriți așa ?

Domnul sub-comisar, cu toate că fruntea i se încrețise de-o undă de minie, răspunse neted, păstrind un suris rece:

— Cu toate că n'am onoare să cunosc cu cine am de a

face, dar, ca om cult, d-ta trebue să înțelegi mai ușor de cit un țăran cum stă chestia. Mă rog, citiți telegrama primăriei din Cuiusa. Iaca ce zice în original:

„Inapoiați cele trei familii de veterani pentru darea pămint în cătunul nou Prințul Nicolai.

Iscălit primarul comunei Cuinsu".

— Mă rog, pot face altfel decit ordinul ? adăogă omul legii, dind din umeri și băgind tacticos hirtia în buzunar.

— Dar bine, domnule, telegrama asta e un ordin de urmărire ? Dacă oamenii nu vor să ia pămint, o să le dea cu deasila ? Ei vor să se întoarcă înnapoi în satul lor. Mă rog, unde-i d. comisar al portului, să vedem ce zice dumnealui ?

— Nu poate să zică decit ce-am zis și eu; dar n'aveți decit să-l așteptați pe dumnealui.

— Mare nacaz, măi frate, în ce poznă am intrat..... unde s'o mai pomenit una ca asta, să nu te lese nici la casa ta, parcă am făcut moarte de om.

Și moșneagul, blajin și umilit, care se jăluia cu-atita desnădejde, izbucni deodată în furie aprinsă, zmuncindu-și căciula din cap și bufnind-o de pămint: Dar nu mă las nici mort!... că numai sufletul meu știe cit am pătimit, de cind umblăm ca și cinii hoinari pe drumuri,—și în ochii bătrinului scăpărau scintei de încruntare. Iși clătină capul pletos, trecindu-și cu ciudă degetele noduroase prin nițele părului incilcit.

— Dar liniștește-te, bre omule, nu înțelegi că nu poate să vă oprească ? încercă să-l potolească Petre Corbu.

— O să-i vorbesc comisarului, și dacă n'o vrea, mergem la prefectură, nu se poate să nu vă dea drumul.

Bădița Sandu, tăcut, își ridică de jos căciula innălbită de praful de pe drum și, potolit, ștergind'o cu mineca sumanului, oftă adinc și zise într'un tirziu:

— Amu, toată nădejdea la dumnetale ni-o mai ramas.... zău, ț-ăi face o pomană mare cu noi.

— Ia să mai stăm jos pe sacii iștia, până o veni comisarul, să nu-l scăpăm — nu faci o țigară, bădiță? Și Petre îi întinse tabacherea. Moșul o luă cu grijă, și așezind-o pe genunchi își răsuci o țigară groasă.

— De cind s'o scumpit hirtia, fumăm și noi cu cea de gazetă ori cu pănuși de popușoiu uscat.

Apoi tăcură amindoi.

Bădița Sandu, care-și lăsase căciula în jos pe ochi, căta țintă în pămint și trăgea cite un fum de țigară, rar, adinc până în fundul pieptului.

Petre Corbu, privind cu coada ochiului la sumanul rupt și plin de noroiu uscat, nu știa cum să înceapă vorba,—o sfială copilărească îi amuțise;—și cum ar fi voit să știe totul.... să afle toate cite s'au intimplat pe-acolo de-atita vreme în urmă.

O clipă îi fulgeră prin minte un gind chinuitor de frică și mustrare. Se ridică în picioare și azvirlind țigara pe sfirșite, își aprinse alta, trăgind fumul răpede, nervos.

— Bădiţă, începu el încet, da' pentruce aţi plecat din sat, cum v'aţi hotărît să părăsiţi casele, s-o luaţi aşa în lume ?

— He!.. poi ziceam noi că tot de-o moarte era să murim.... ori în satul nostru ori aiurea, răspunse moşul silit, cătînd tot în pămint.

Şi iar tăcu.

Cum sta în picioare, în faţa lui, aşteptînd neliniştit, Petre Corbu simţi că i se tae genunchii şi, biruit, se lăsă jos, moale, şovăitor, un dor neinţeles îi apăsa inima. Şi ca să scape de nodul care-l inneca în gît, cu ochii aproape în lacrimi el începu oftînd :

— Tare mi-i dor şi mie de Cuzăni... da' n'am putut scăpa cu slujba asta a şcolii....

— Apoi tot n'ai gătit cartea ?

— Ba da, acuma învăţ pe alţii.

— A, se chiamă adicălea că eşti de iştia, profesor, cum îi la oraş. Dă, nu pot zice alta, dar îi bună şi cartea. Dacă apuci s'o prinzi, scăpi de nacazuri şi de muncă. Iaca n'a fost tot aşa cu băetul Tuduroaii şi cu cel a lui Măgură, că nu i-am mai văzut, de cînd o plecat la tîrg.

Intr'un tîrziu, după ce şi-a răsucit încă o ţigară, s'a hotărît Bădiţa Sandu să-şi descarce focul care-l ardea la inimă.

— Nu mai este chip de traiu ; s'o înmulţit lumea, domnule, n'ajunge pămîntu şi pace. Poi dacă numai eu să chiamă că am avut şepte copii, patru fete şi trei băeţi. S'o îmbucătăţit pămîntu, toţi să vaită de pămînt, nu-i şi nu-i, ce să-i faci !... Mă rog sînt cincisprezece ani de cînd ne judecăm obştea satului cu boeru aista nou, care o venit după Muruzeşti. Ştii cum îi chestia ?

— Da... îmi aduc aminte ceva... de un proces lung care ţine de mult, îngînă Petre cam ruşinat, cu jumătate de glas.

— Aşa-i, că bine zici, poi de unde să-ţi aduci aminte c'ai plecat de mititel la oraş... Mă rog, din bătrîni ci-că Muruzi, cînd o întemeiat satul, o adus oameni, c'avea nevoe să-i lucreze moşia, şi li-o dat loc de casă şi pămînt de lucru,—mă rog cum li-o fost şi tocmala, că sînt şi hrisoave bune la avucaţi... Dacă o murit Muruzi şi-o venit ista nou, el n'o vrut nici în ruptu capului să se înţeleagă cu oamenii, ci-că el nu le ie de bune toate cum o fost în vechime... 'Ci, am cumparat moşia cu totul, n'aveţi drept la loc de casă, şi pămîntul trebui plătit că şi vatra satului e făcută tot pe moşia boerească... Şi iaca aşa s'o deschis procesul, care ne poartă pe drumuri de-atîţia ani. O cumparat pe primarele şi pe notar, care acuma sînt de-ai lor, şi ţine-te la aminări şi avucaţi, mă rog cum îi treaba judecăţilor. Copiii noştri ori nepoţii dacă or trăi să vadă sfîrşitul. Dacă am văzut că nu mai este chip de trai, că nu mai poţi să ţii nici un cap de vită în imaş, că ne lua din an în an mai mult, zic hai să mă înscriu şi eu, că se zvonise prin sat de darea pămîntului la veterani în Dobrogea. M'am înţăles cu alde Miron Costea, Florea şi Păun, că unde ni-a da, acolo ni-om duce. Astă iarnă facem chip de vre-o cîteva parale şi mergem la Constanţa la ziua hotărîtă. Lume peste lume, din toate colţurile ţării venise veteranii ca să se înscrie acolo. Cascam şi noi ochii la marea, că n'o mai văzusem. Ba unii cîrteau că iaca unde ne dă statul locuri, la marginea pămîntului, că de-aici în colo începe apa. La canţeleria domeniilor statului ni-o dat peticu ista de hîrtie cu pecetea şi cu număru :—La primăvară, moşule, să vii să-ţi iei pămîntul în primărie la Cuiusu. M'am întors frumuşel acasă şi-am început a mă pregăti de strămutare. Am vîndut ce-am putut, să-mi închipuesc ceva parale ca pentru o treabă ca asta. Cum s'o desprimăvărat, ne-am şi încarcat cu toţii, eram trei case din Cuzăni care am plecat odată cu toţi, copchil, căţăl şi purcel, mă rog ca pe vremea bejăniei. Femeile, cum li-i naravu, să boceau de parcă mergeam la groapă. Dela suprefectură ni-o venit bilet de drum, şi-o săptămînă ne-am hodorogit cu capu de păreţii vagonului, că erau de istea de marfă. După ce-am trecut Dunărea, am luat-o pe jos cu carele din sat în sat ca şatrele de ţigani. După patru zile am ajuns la Cuiusu. Catam noi în drum la pămînturi ori pre uscate ori smîrcuri şi bălţi, ne gîndeam cu jind la mîndreţa care o lasasem noi in urmă la Cuzănii noştri. Primaru din Cuiusu, după ce ni caută în condică după bilet, ci-că nu sînteţi înscrişi aici, îţi fi la altă comună, poate la Udeni. N'am mai văzut bine înaintea ochilor, cînd am auzit o vorbă ca asta. Apoi amu, zic, ce-i de făcut. C'o fi, c'o drege... hai cu toţii la Udeni. Cînd acolo, nici habar n'avea de noi. La cine să cei, la cine să te plîngi, cine să te asculte ? Acolo în comună găsim aşezaţi alţi veterani tot de prin ţinutu Bacăului. Venise mai dinainte şi sfîrşise arătura. Ne tocmim cu ei, să le muncim până s'a hotărî şi cu noi într'un chip. Da, primarele, cînd aude asta, nu şi nu, că lui nu-i trebue oameni străini în comună şi ne scoate cu jandarmii din sat. Dacă am văzut ş'am văzut, zic hai acasă înnapoi. Da' pe unde, şi cum ? Mă rog, ce să-ţi mai spun cîte-am pătimit ? Şepte zile pe drumuri desfundate, de intra roata până în butuc; vitele moarte de foame, de-ţi era mai mare jelea. Doi căişori i-am vîndut să mai închipuim ceva parale. Un juncan mi-o pierit, ba intr'un loc nişte pădurari ni-o închis şi vitele pentru amendă, ci-că de ce le-am dat să pască în pădurea statului? Cînd am văzut şi asta, cumătru Florea unde-o pus mîna pe-o furcă, şi cît pe ce să facă moarte de om. Dela Ostrov am luat caicu ista, i-am dat şese lei de parale Turcului, şi ni-o trecut Dunărea de partea asta.

Gardistul din port veni să spue că a sosit domnul comisar.

Victor Ilias, un tînăr zvelt cu înfăţuşare blîndă,—era licenţiat în drept şi intrat în poliţie după legea nouă. Il cunoştea din vedere pe Corbu, îi zîmbi radios, fericit că putea servi pe unul din *intelectualii* oraşului, printre care şi el se număra.

— Cu ce vă putem servi, d-le Corbu ?

— Sînt nişte veterani, care vor să se întoarcă în satul lor, şi nu-i lasă să debarce. Şi în cîteva cuvinte Petre îi lămuri lucrul.

Comisarul părea foarte încurcat, deşi asculta cu multă bunăvoinţă şi nedumerire.

— După cum vedeţi, oamenii nu sînt urmăriţi, nu-i motiv să nu-i lăsaţi liberi, cred că primarul din Cuiusu o fi făcut vre-o greşală; în urmă venind vre-un inspector, s'a lămurit lucrul, şi a dat telegrama asta, termină Petre Corbu, înferbîntat şi convingător.

— E foarte probabil: serviciul domeniilor din Dobrogea e de curind înfiinţat, şi numai bocîucuri ne face... Bine, să-i lăsăm, dar cum se întorc oamenii ăştia în satul lor? — Moşule, aveţi parale de drum?

— Poi de unde, că ce bruma de parale am avut le-am cheltuit pe drum, să tot avem vre-o opt lei de parale cu toţii.

— Ei poftim, zise enervat d. comisar, ca în faţa unei noi piedici.

— Şi cîţi sînteţi?

— Poi om fi de toţi vre-o optsprezece, şi mai avem şi trei minori.

— Cum, ce fel de minori?

— Adecăle să chiamă, să ertaţi, că sug încă la ţiţă.

D. comisar începu să rîdă.

— Vra să zică douăzeci şi unu de suflete?

E vorba ce-i de făcut cu ăştia? E o chestie dificilă.

— Dacă îţi binevoi dumnevoastră, să trăiţi d-le comisar, să vă faceţi o pomană să ne scriţi un bilet de drum cu trenu,— şi moşul căta cu ochii întrebători să vadă efectul vorbelor sale.

— De unde să am eu bilete de tren? Are să fie imposibil de căpătat, nu cred nici prefectura să aibă. Dar încercaţi d-voastră, d-le Corbu. Domnul prefect e un om modern, democrat şi e foarte gentil, termină d. comisar, ridicîndu-se de la birou pentru a da ordin să se permită debarcarea veteranilor din caic.

Dar unde dorm? Ce mînîncă oamenii ăştia? Se întreabă încurcat, neştiind ce să facă mai întăiu.

— Domnule Ionescu, se adresă el către magazionerul staţiei din port care răsfoia un registru, nu s'ar putea să-i lăsaţi în magazia cea mare de cereale?

— Aş, unde se pomeneşte... atîta golănime... se face foc domnul şef, cînd o vedea una ca asta.

— Dar în vagoanele astea de marfă, numai până s'o hotărî cu dînşii?

— Poi vagoanele fac manevră în staţie toată ziulica. Zău nu-i chip.

— Atunci hai la prefectură.

(Va urma) **Jean Bart**

Cronica artistică

Sîntem vrednici de un Muzeu naţional?

> In noi totul e spoială, tot e lustru fără bază.
> Eminescu: Epigonii.

Azi, cînd toată lumea e preocupată de îndreptarea stării economice a ţărănimii, s'ar părea, poate, că nu e nemerit să ne mai gîndim şi la Muzeele noastre. Totuşi, eu cred dinpotrivă că acum tocmai îşi are rostul ei şi chestiunea aceasta, fiind în foarte strînsă legătu.ă cu reformele sociale ce se plănuesc.

Căci dacă într'adevăr una din cauzele revoltei din primăvara trecu'ă este prăpastia ce s'a dovedit că desparte clasele noastre sociale, atunci nu numai prin reforme agrare se va îndrepta răul. Pe lîngă uşurarea traiului ţăranului, trebue să ne îngrijim şi de educaţia lui morală. Şi într'acest sens este încă foarte mult de făcut, faţă de puţinul realizat.

Pămînt i s'a mai dat ţăranului şi în alte dăţi; acum i s'a mai asigurat imaşul vitelor sale şi i se vor mai înlesni şi alte avantagii de ordin material. E momentul să ne întrebăm însă, ce s'a făcut în trecut şi ce se plănueşte în prezent pentru ridicarea moralităţii sale? Căci instrucţia singură—o experienţă dureroasă ne-a dovedit-o—nu satisface şi mai ales nu îmblînzeşte îndestul sufletul ţăranului. Ştiinţa de carte este incontestabil absolut necesară tuturor, nu mai încape îndoială. Ea singură însă nu e de ajuns pentru a da educaţia sau cultura în înţelesul adevărat al cuvîntului. Pe lîngă spririt trebue îngrijit şi sufletul. Intru cît cel ce va şti să citească şi să scrie nu se va simţi lega' de pămîntul patriei sale şi prin alte legături sufleteşti, nu ne vom putea bizui pe statornicia sentimentelor sale. Neavînd nimic sfînt în cugetul său, ţăranul, fie el chiar absolvent al şcoalei primare, într'un moment de orbire va da uitării şi patria, şi pe frate şi chiar avutul său propriu. Se va simţi străin într'o ţară indiferentă, cît timp printr'o educaţie serioasă nu i se va fi lămurit rostul său pe acest petic de pămînt şi nu i se va fi însuflat o adevărată iubire pentru ogorul şi neamul său. Asemenea sentimente trebue deci redeşteptate în sufletul său.

Respectul tradiţiei este incontestabil unul din elementele cele mai puternice pentru educarea morală a popoarelor. La ţăranul nostru tradiţia religiei strămoşeşti împlinea în parte acest rol în educaţia sentimentală. Cu slăbirea credinţii, ţăranul de azi şi-a perdut însă multe din însuşirile sufleteşti ale părinţilor săi. De vom putea pe baza credinţii să reînviem şi celelalte sentimente bune ale poporului romîn de odinioară, nu e loc de cercetat aci. Voi insista numai asupra unui singur factor, de care va trebui să se ţină samă în îndrumarea viitoare a maselor. Şi anume asupra educaţiei artistice a poporului, care trebue să capete un loc de samă în programul nostru cultural. Arta, considerată nu ca o cerinţă a luxului, ci ca o îndeletnicire productivă şi recreativă în acelaş timp, dovedeşte întotdeauna o bună stare sufletească precum şi prosperarea materială a unui popor.

Şi dacă luptăm pe cale de reforme economice să redăm ţăranului un traiu mai omenos şi mai îmbelşugat, trebue neapărat să-i uşurăm şi reluarea ocupaţiunilor artistice ale strămoşilor săi. Căci un belşug mai mare şi o artă mai frumoasă avut şi ţăranul nostru din generaţiile trecute. Dovezile indiscutabile ni le produc tocmai rămăşiţile artistice ce mai găsim. Frumoasele şi numeroasele mănăstiri şi biserici presărate pe întregul pămînt romînesc ne mărturisesc credinţa, sentimentul de patrie şi tot deodată şi simţul artistic al voevozilor şi boerilor; iar sculpturile şi ţesăturile naţionale ne dau dovadă a artei şi a bogăţiei plugarului de odinioară. Căci desigur că nu-l trage inima să-şi înflorească poarta şi tinda casei, sau să-şi împodobească păreţii căminului cu velinţe alese şi scumpe pe cel ce n'are un ceaun de mămăligă.

Cultivarea artei merge paralel cu prosperitatea materială. Să redobîndim pe aceasta din urmă şi în mod firesc se va naşte şi cea dintăi. Cu siguranţă că atunci cînd ţăranul nu va mai duce grija zilei de mîne şi nu va mai fi aşa de greu apăsat de condiţiile muncii sale, atunci va reînvia în chip firesc şi poezia şi arta populară, acum date uitării. Oricare ar fi însă soarta reformelor sociale plănuite, şi deci implicit şi a viitorului artei noastre populare, o misiune avem de împlinit. Trebue neapărat să salvăm rămăşiţele ce mai rămîn din arta de odinioară. Fie chiar numai ca document al unor vremi mai bune şi al unor însuşiri sufleteşti mai înalte, pe care le-a avut, şi desigur că le mai are încă, poporul romîn. Prin asemenea probe, mai mult decît prin vorbe, vom putea dovedi gradul nostru de cultură. Astfel numai am putea înfiera pe răuvoitorii care, judecîndu-ne după un moment de cumplită rătăcire, s'au grăbit să ne trateze de „semisălbatici", contestîndu-ne dreptul de naţie civilizată.

Datoria de a culege aceste testimonii ale trecutului trebue să o împlinim, chiar dacă printr'o orbire momentană nu am fi cu toţii convinşi de însemnătatea lor artistică sau culturală. Să ne ferim de blestemul generaţiilor viitoare, care nu ne-ar ierta greşala de a nu fi salvat la timp asemenea rămăşiţe. Căci nepăsarea de azi nu se va mai putea îndrepta mîne: obiectele dispărute sau distruse nu se mai regăsesc. Ele sînt pierdute pe vecie şi cu ele dispar atîtea titluri ale omeniei noastre. E vreme, cred, ca, după încercările ruşinoase prin care am trecut, să ne desmeticim puţin şi reculegîndu-ne să căutăm să îndreptăm greşelile comise.

Acum, ori niciodată, mai este vreme să înfiinţăm acel muzeu naţional, în care să se oglindească în mod demn trecutul artistic şi cultural al poporului romînesc. Mîndria naţională nu ar trebui să ne îngădue să rămînem, mai ales în această privinţă, într'o prea vădită inferioritate faţă chiar şi de vecinii noştri mai tineri şi mai puţini la număr decît cele douăsprezece milioane de Romîni. Chiar fraţii noştri de peste Carpaţi, cu toate greutăţile ce-i string, au reuşit să ne întreacă. Sibiiul, Clujul şi Cernăuţii, de pildă, au muzeele lor cu mult încă înainte de capitala regatului romîn. Aci, cu toate acestea, ar trebui să se înalţe acest adevărat templu al rominismului. Prin porturile şi obiectele lor uzuale să se vadă cel puţin reunite la un loc ramurile răzleţe ale Romînilor de prin Macedonia, Bosnia, Serbia, Ungaria, Moravia, Bucovina şi Basarabia. Alături de variatele costume ale judeţelor din ţară, această adunare, fie chiar numai de veşminte, ar putea totuşi să ne lase să întrezărim puterea ce-am reprezenta de s'ar realiza vreodată întrunirea numeroaselor populaţiuni romîneşti, azi atît de împrăştiate. Dar nu pentru evocarea unor asemenea utopii, ci în vederea unor scopuri cu mult mai practice şi imediate ar trebui înfiinţat acest muzeu. El ar fi casa de educaţie a sentimentului naţional şi în acelaş timp depozitul izvoadelor artei pămîntene. Prin el ar învăţa generaţiile tinere să aprecieze şi să iubească trecutul; prin el ar afla gospodarul dela ţară mijloacele atît de simple şi totuşi atît de apreciabile prin care bătrînii ştiau să-şi îmblînzească traiul şi să-şi desfete ochiul; prin el în fine s'ar face educaţia artistică a întreg poporului. Săteanul va fi mîndru văzînd considerarea deosebită ce se dă produselor mînilor sale, iar tîrgoveţul va fi uimit descoperind asemenea însuşiri fratelui său dela ţară. Măgulirea primului şi mulţumirea celuilalt ar contribui desigur la apropierea lor şi poate chiar la iubire reciprocă.

In afară de asemenea consideraţiuni de ordin moral, să se ia în samă mai ales însă avantagiile economice ce ar rezulta din renaşterea industriilor naţionale pe urma modelelor din muzeu.

Toate aceste argumente, pe scurt numai enunţate aci, vor fi oare în stare să ne deştepte din amorţeala în care ne perpetuăm?

Şi în momentul în care ne încumetăm să prefacem starea economică a ţăranului, fi-vom în stare să realizăm cel puţin această mică operă din domeniul preocupărilor culturale? Dacă nu din sentiment de datorie faţă de contimporanii şi urmaşii noştri, cel puţin din respect faţă de trecutul nostru ar trebui să ne executăm.

* * *

Cauza neexistenţii unui muzeu romînesc, aşa cum ni s'ar cuveni, nu este, dupăcum s'ar putea crede, numai lipsa de fonduri. In realitate s'au cheltuit sume cu mult mai mari decît ar fi trebuit chiar, ca să pu-

tem fi cel puţin la nivelul vecinilor noştri. Am arătat altă dată [1]) risipa ce s'a făcut cu banii destinaţi Muzeului de antichităţi şi cum în cele din urmă, cu toate creditele de milioane acordate, tot cu nimic ne-am ales.

Din fericire însă nu tot aşa s'a procedat cu Muzeul de Zoologie. Acesta, deşi venit cu mult în urma celui de antichităţi, a ştiut să profite mai bine de împrejurări. Azi îl vedem răsfăţîndu-se în marele şi luminosul local dela Şosea, anume construit într'acest scop. Sumele modeste prevăzute la început au fost cu mult depăşite în urmă. Cu mulţumire am constatat că noile credite nu i s'au refuzat. S'au dat şi se mai dau sume însemnate şi pentru complecta instalare a acestei instituţiuni, cum de altfel se şi cuvine. Căci Statul e dator să facă asemenea sacrificii pentru institutele sale. Cu atît mai mult cu cît era neapărat necesar ca în Capitala regatului romîn să se afle şi un Muzeu de Zoologie. Nimeni nu va avea nimic de obiectat în contra lui.

Iar acum că acest muzeu există, şi e dotat cu toate cele necesare, nu ar trebui oare să ne ocupăm puţin şi de Muzeul de etnografie şi arta naţională, năpustit într'un colţ al desfiinţatei Monetării a Statului? Până cînd oare dobitoacele să se bucure de o mai mare favoare decît oamenii? Oare lupii, urşii, şerpii şi toate celalte lighioane de pe la noi sau chiar din alte continente, ne sînt mai scumpe decît produsele artistice ale strămoşilor şi fraţilor noştri din ţară sau de peste hotare? Oare după varietăţile peştilor sau lipitorilor din apele noastre sau balenelor şi focelor aduse de pe aiurea se poate căpăta mai lesne o imagină a culturii romîneşti, decît după o strană a lui Petru Rareş, o tîmplă a Cantacuzineştilor sau o troiţă, ridicată de bătrînul Burduşel în memoria fiului său mort în războiul Independenţii noastre? Şi-apoi oare, atît pentru vizitatorul indigen cît şi pentru cel străin, este de mai mare interes, de pildă, cuibul berzei din Muzeul de zoologie decît casa cu sculpturile ei unice, a meşterului gorjan Antonie Mogoş, instalată în Muzeul etnografic? Cuiburile de berze cred că sînt aceleaşi peste tot şi bine cunoscute chiar şi de copii, fără deosebire de naţionalitate; pe cînd o casă cu stîlpi la fel cu ai lui Mogoş nu se mai întîlneşte nicăeri pe-ntinsul pămîntului. Şi de aceia socot că atît pămînteanul cît şi străinul va trage mai mare folos din vizitarea muzeului de artă naţională decît a celui de zoologie universală.

Iar în mintea ţăranului mai ales — căci de el trebue să ne îngrijim în primul rînd — se vor naşte, sînt sigur, mai curînd idei de ordin moral sau patriotic din contemplarea unei icoane străbune sau a portretului ctitoricesc al lui Tudor Vladimirescu de pildă, decît în faţa tigrului sfâşiindu-şi prada. Necesitatea unui muzeu de artă şi etnografie romînească se impune deci mai ales moralei, cînd avem chiar unul de zoologie. Căci şi foloasele ce se pot trage pe urma celui dintâi sînt incomparabil mai mari

1) Vezi articolul: *Muzeul nostru naţional*, din Iunie 1906 al acestei reviste.

decît cele ce ne poate da cel dealdoilea. Şi e sigur o nespusă ruşine că ne lipseşte încă un muzeu naţional, cînd avem un muzeu zoologic aşa de splendid şi costisitor instalat. Cu atît mai mult cu cît un asemenea muzeu, fie el oricît de însemnat din punct de vedere ştiinţific—după cum de altfel se pare că este al nostru—nu compensează lipsa unui muzeu naţional[1]). Însemnătatea celui zoologic se datoreşte î n b ună parte caracterului său universal. Un muzeu de etnografie şi artă romînească însă, oricum ar fi el înjghebat, va avea totdeauna un caracter propriu, o originalitate a sa, prin natura colecţiilor chiar. În nici un caz el nu poate suferi comparaţia cu alte instituţii străine decît întrucît priveşte instalaţiunea, căci din punct de vedere al conţinutului el este fără termen de asemănare, fiind unic în felul său. De aceia numai un asemenea muzeu poate da nota caracteristică a poporului nostru, arătînd gradul său de cultură. După importanţa tezaurelor artistice şi culturale, iar nu după speţele de dobitoace, ni se fixează locul ce ni se cuvine în rîndul naţiilor civilizate.

Oricît de vădită e dar superioritatea şi necesitatea unui asemenea muzeu, şi oricît de regretabilă e lipsa lui, totuşi să ne bucurăm că avem cel puţin un bun muzeu zoologic. Căci cu atît mai multă înlesnire vom putea deci consacra pe viitor toată atenţiunea, precum şi mai ales toate resursele disponibile, pentru muzeul artistic. Faţă de cel zoologic nu mai avem îndatoriri noi. Li s'a făcut animalelor onoarea unei clădiri precum şi a unei splendide instalaţiuni; e vreme să aducem aceiaş atenţiune dacă nu aceleaşi omagii şi semenilor noştri. Şi trebue chiar să ne grăbim cît mai mult. Animalele mai pot aştepta. Chiar de nu sînt încă reprezintate în colecţii absolut toate speciile diferitelor familii, nu e o lipsă ireparabilă: ele se reproduc în deajuns şi chiar fără intervenţia sau grija noastră. Nu tot astfel e însă cu obiectele de artă. Acestea dispar pe zi ce merge. Şi e o crimă să mai întîrziem cît de puţin cu colecţionarea lor. O mare şi importantă parte e chiar pierdută. Să salvăm dar cît mai curînd ce ne-a mai rămas. Pericolul e iminent ca în puţină vreme, chiar de-am voi, să nu mai putem alcătui un asemenea muzeu. Obiectele dispar nu numai prin distrugerea timpului sau a nepriceperii posesorilor lor, dar şi prin colecţionarea străinilor. Ei au agenţi numeroşi care cutrieră ţara şi cumpără tot ce e mai important. Şi dacă nu vom lua măsurile necesare, în curînd ne vom trezi în foarte umilitoare situaţie de a fi nevoiţi să ne ducem la Sofia sau la Budapesta să vedem în muzeele de acolo obiectele romîneşti, ce n'am fost capabili să reţinem în ţara noastră. Nu pentru întâia dată [2]) atrag aten-

1) Cu atît mai mult cu cît nici nu este în legătură cu vreun institut care să dea rezultate practice, folositoare vreunei ramuri a activităţii naţionale. Asemenea institute, cum e de pildă cel nou plănuit de geologie, au precădere faţă de toate celelalte. Pentru acestea nu ni se vor putea reproşa cheltuelile, fie ele oricît de mari. Ele sînt necesităţi imperioase.

2) Vezi articolul: *Muzeul romînesc şi cel bulgăresc*, apărut în No. din Decembrie 1906 al acestei reviste.

ţiunea asupra pericolului ce ne ameninţă. Dacă mai tărăgănim, vom îndura şi această ruşine. Vecinii vor veni să vadă la noi lupii din Bărăgan, iar noi vom admira în muzeele lor odoarele poporului romîn. Va fi rezultatul îndărătniciei şi indolenţii noastre. Şi cu drept cuvînt vom merita blestemele urmaşilor noştri.

* * *

Realizarea Muzeului naţional dorit este cu atît mai lesnicioasă, cu cît un început există chiar. In Octombrie s'a împlinit un an dela înfiinţarea oficială, pe cale bugetară, a *„Muzeului de Etnografie şi artă naţională"* dela Şosea.

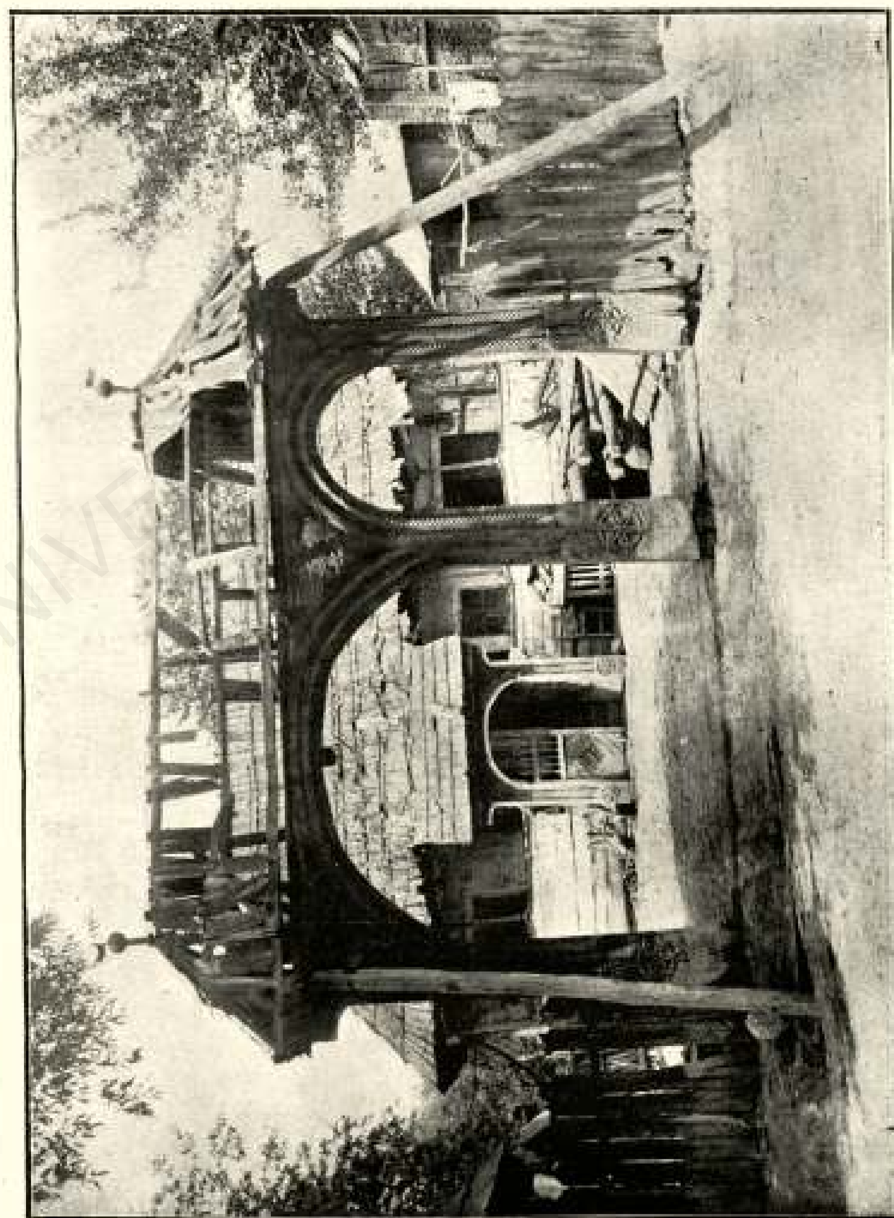
Ce s'a realizat în acest timp dovedesc cele patru săli, redate în parte şi în alăturatele fotografii. Lăsînd altora aprecierea lucrării, relevez numai existenţa acestor săli, care sînt o dovadă materială şi prin urmare apreciabilă pentru fiecare. Convins că lucrarea nu e terminată şi nici perfectă, adaug numai că în timpul dat şi cu mijloacele foarte reduse de care am dispus, cu greu s'ar fi putut face mai mult. E totuş un început, un fel de program de muzeu, după care se poate judeca cam ce ar trebui să fie opera complectă.

Pentru ca muzeul naţional să ia avîntul şi proporţiile ce i se cuvin, şi pentruca să realizăm o instituţie în genul celor similare dela alte popoare civilizate, ar trebui:

I). Să se despartă definitiv cele două instituţii, care se confundă încă. Anume, să se lase în sarcina „Muzeului de antichităţi" numai antichităţile; iar celui nou creat întreaga artă pămînteană. Primul ar cuprinde preistoria, epoca greco-romană, cu bogatul material epigrafic, precum şi numismatica veche. „Muzeul de artă naţională" ar cuprinde întreaga artă a poporului romîn, dela cele mai simple produse ale ţăranului până la costumele voevozilor noştri precum şi întreaga artă a mănăstirilor şi bisericilor din ţară. O secţiune a parte ar forma acea a reproducerilor în gips după sculpturile şi pisaniile principalelor noastre monumente.

Asemenea separaţiune se impune, şi nu ar constitui decît intrarea în legalitate. S'a putut tolera amestecul straniu din vechiul nostru muzeu, cît timp nu a existat un altul; acum însă trebue curmată o aşa ciudată stare. De altfel, tot printr'o asemenea sciziune, s'a creat şi actualul Muzeu de zoologie, care era înainte alipit pe lîngă cel de geologie.

Muzeul de antichităţi, mult prea strîmtorat în actualul local, nu ar putea decît să profite în toate privinţile de separaţiunea propusă. Nu odată am cerut oficial ca să mi se remită obiectele romîneşti ce se pierd cu totul în vecinătatea copleşitoare a pietrelor romane. Un raport al meu a fost chiar aprobat, fără însă ca de fapt să se fi realizat predarea obiectelor. Până cînd însă averea naţională va fi considerată ca posesiunea particulară a unui vremelnic director, care se obstinează a nu ceda obiectele ce nu-i aparţin?

Casa lui Antonie Mogoş din Gorj,
azi din nou instalată în Muzeul de Artă naţională

Reproducerea interzisă.

„Viaţa Romînească", I, 903.

Muzeul de Artă națională.

Vederea din sala sculpturei în lemn.

Muzeul de Artă națională

Vedere din sala costumelor

Muzeul de artă națională.

Vedere din sala ceramicei.

2) Pentru complectarea colecţiunilor acestui muzeu naţional şi salvarea cît mai grabnică a rămăşiţilor artei romîneşti, ar trebui să se acorde fondurile necesare. Mai ales în primii ani ai funcţionării instituţiunii. In această privinţă însă Muzeul de artă naţională se prezintă în cele mai ruşinoase condiţiuni. Tabelele comparative ce urmează vor dovedi tristul adevăr al plîngerilor mele. Pentru a face să reiasă nedreptatea ce se comite, am dat în primul rînd bugetul Muzeului etnografic din Sofia, care întocmai ca şi al nostru este în primul an de cînd funcţionează separat de cel de antichităţi, de care era alipit până aci. Iar pentru a dovedi că şi la noi se cheltueşte incomparabil mai mult cu celelalte muzee, care totuş sînt cu mult mai vechi ca cel etnografic, am dat şi bugetele lor respective. Toate aceste bugete, şi cel bulgar, sînt cele oficiale pe întreg anul 1907—908.

	MUZEELE ETNOGRAFICE		MUZEELE DIN BUCUREŞTI	
	Din Sofia	Din Bucureşti	de Antichităţi	de Zoologie
Director	5.580	2.400	5.160	4.800
Secretar contabil	1.680	1.200		
Desenator		1.800	2.400	[1]
Custode preparator				3.000
Asistenţi			1.400	3.360
Oameni de serviciu	3.000	840	5.196	3.156
Totalul personalului	10.000	6.240	13.896	14.316
Pentru achiziţiuni şi întreţinerea colecţiunilor.	20.000	2.000	9.000	57.500
TOTAL	31.160	8.240	22.896	71.810

Orice comentarii sînt, cred, de prisos, căci inferioritatea muzeului de artă romînească e vădită pentru oricine.

Cu 20,000 lei anual pentru achiziţii, faţă de cele *două mii* numai de care dispunem noi, li e foarte uşor Bulgarilor ca să ne facă, după cum au şi început, o enormă concurenţă în cumpărarea obiectelor din ţară şi în curînd să vedem în muzeul dela Sofia o secţiune valahă.

Şi faţă de muzeele din Bucureşti, cel de artă naţională e pus într'o strigătoare inferioritate. Nu mai vorbesc de cel de antichităţi, care cu toate resursele de care dispune vegetează în aceiaş stare, fără nici o ameliorare vădită.

Chiar muzeul de zoologie, care până în prezent a costat aproape o jumătate de milion, se mai bucură de un buget anual de 71.810 lei. Dintr'aceştia 37.500 lei reprezintă „a *doua* rată pentru plata costului dulapurilor". N'ar mai putea aştepta animalele în dulapurile cele vechi

1) 2 400 lei daţi însă din fondul serviciului de pescării.

până ce să se salveze mai întăi rămăşiţile artistice, pentru care nu se acordă în buget decît 2.000 lei?

E clar că, cu un aşa buget, muzeul—redus la un singur servitor—nu poate funcţiona normal şi deşi gata instalat încă din Maiu, nu poate fi deschis publicului. Nu a mea va fi vina, dacă muzeul de toţi dorit nu se va întemeia. Am arătat, cred, destul pericolul ce ne ameninţă. Mărturisesc, că în afară de reaua voinţă a unora, am întîmpinat şi mult sprijin din partea multora. D. Ministru al Cultelor, în primul rînd, convingîndu-se de imposibilitatea de a face ceva cu un buget aşa redus, a bine-voit să-mi adauge din fondurile extraordinare încă un servitor pe lîngă singurul ce mi se lăsase. Tot prin credite extraordinare mi-a fost posibil să salvez splendida casă de lemn a lui Mogoş, ce era destinată a fi dărămată şi care azi e una din podoabele Muzeului.

Pentru bugetul anului viitor d. administrator al Casei Şcoalelor—proprio motu—mi-a asigurat o subvenţie de vreo 2 mii lei. Aceiaş sumă mi s'a promis şi dela Casa Bisericii. Amîndurora le exprim aci recunoştinţa mea. E mult, neapărat, ce au bine-voit a face, faţă mai ales de nimicul esistent. In tot cazul însă nu e suficient.

Se pare că alte imperioase cerinţi nu permit sporirea bugetelor muzeelor, chiar cînd arta naţională e în joc. Ar fi oare prea îndrăzneaţă cererea, tocmai în anul în care ne preocupăm atîta de îndreptarea soartei ţăranului şi deci şi a artei lui ca bugetul Muzeului de artă naţională să fie cel puţin egal cu acel al Muzeului zoologic?

3). Pentruca noul muzeu să se înfăţişeze în mod demn, ar trebui să aibă şi un local propriu, potrivit cerinţilor cu totul speciale ale muzeografiei moderne. Planurile (publicate pe lîngă articolul meu: Muzeul naţional, din *Convorbiri literare*, Nr. 2, 1906,) ce într'acest scop am alcătuit împreună cu d. arhitect N. Ghika-Budeşti, nu au însă şansă de a fi realizate. Avem doară un splendid Muzeu de zoologie. Ce ne mai trebue şi unul pentru arta naţională!

* * *

Soarta muzeului artistic este, se vede, tare compromisă. Dacă Statul nu se va decide a face datoria ce-i incumbă, nu mai rămîne decît o singură nădejde: *intervenţia particulară*. Aceasta s'a şi arătat foarte eficace în protecţia noului muzeu. Dacă nu cu bani oficiali, să încercăm prin subscripţie publică să întemeem această instituţie cu aşa de înaltă menire naţională. Intr'acest scop propun fondarea unei societăţi, un fel de *Epitropie a Muzeului*, la care sper că vor adera toţi cei cu adevărate sentimente patriotice. Astfel numai vom putea dovedi, dacă sîntem sau nu vrednici de un muzeu naţional.

Al. Tzigara-Samurcaş

Cronica Internă

— Mizeria ţărănimii şi Repartizarea proprietăţii —

Auguste Comte, mi se pare, a spus că, dacă de stabilirea legilor atracţiunii universale ar fi fost legat vre-un interes material, desigur, aceste legi ar fi rămas încă multă vreme nedescoperite, şi recunoaşterea lor ar fi întîmpinat o rezistenţă îndărătnică a tuturor intereselor jignite.

Ca o ilustraţie tristă a adevărului cuprins în această afirmare ne pot servi acele încercări de a tăgădui starea de mizerie a ţăranului, cari au avut loc cu ocazia discuţiei legii tocmelelor agricole în Cameră şi Senat.

Atunci cînd, acum cîţiva ani, la Academie s'a afirmat că ţăranul nostru trăeşte într'o *„foamete constantă“* nimeni n'a protestat împotriva acestei afirmări, fiindcă o declaraţie de această natură nu tulbură pe nimeni cît timp nu atrage după sine vre-o încercare mai serioasă de remediare; poate chiar e interesant să-ţi dovedeşti nobleţa sufletească prin manifestarea de simpatie... platonică pentru cei obidiţi...

Dar cînd se pune în discuţie o măsură de îndreptare cît de modestă, ce torente de elocvenţă în descripţii idilice ale vieţii fericitului de ţăran!...

Am arătat în această revistă nu numai că ţăranii, în majoritate covîrşitoare, se adăpostesc în locuinţe mizerabile; nu numai că se nutresc astăzi mai prost decît în oricare altă epocă anterioară; nu numai că la fiecare doi, sau cel mult trei ani, într'o regiune sau alta a ţării, Statul sau judeţul e silit să distribue porumb ţărănimii muritoare de foame; nu numai că pelagra, oftiga şi alte boli ale mizeriei duc la degenerare această rasă, altă dată atît de viguroasă, etc.,—dar am dovedit că asistăm la un proces economic constant, care duce la o ruină desăvîrşită gospodăria ţărănească, că în treizeci de ani, în mod regulat, din fiecare perioadă de cinci ani în alta scade, *chiar în cifre absolute*, cantitatea de porumb consumată de populaţiunea noastră, dela 99.000 de vagoane în 1876 până la 82.000 de vagoane în perioada 1901—5, cu toate că popu-

laţia, în aceşti treizeci de ani, a crescut cu cel puţin 2 milioane de suflete; dacă vom socoti cantitatea de porumb consumată, pe cap de populaţie, ea scade dela 230 kg. în 1876 numai la 130 kg. în perioada 1901—1905!... In acelaş timp numărul de vite, această principală bogăţie a ţăranilor, scade tot mai mult şi constant în gospodăriile ţărăneşti.

Dacă considerăm acest proces de istovire, care e cu atît mai înspăimîntător prin cruda lui regularitate şi statornicie, paralel cu creşterea suprafeţii agricultate dela 3 milioane până la 5 milioane de ha., a exportului cerealelor dela 60.000 de vagoane la 250.000 (din care exportul porumbului, ce rămîne tot mai puţin pentru hrana ţăranului, a crescut dela 25.000 la 100,000 de vagoane), a dărilor numai către Stat dela 80 milioane în 1876 până la aproape 250 milioane de astăzi: atunci e vădit că toată această expansiune de producţiune şi de export, precum şi desvoltarea bugetară se fac pe sama puterii economice a ţăranului, cu preţul ruinii şi strivirii lui.

Pentru a trăi, ţăranul de mult „işi mînîncă fondul", pierde capitalul gospodăriei sale...

Socot că am dreptul să nu mai revin mai pe larg asupra acestor triste constatări: cetitorii noştri, cari au nevoe de date mai complecte, le pot găsi în studiile noastre anterioare. [1])

De altfel e şi inutil de a discuta cu acei cari contestă evidenţa însăşi. Chiar în politică, pe cei ce orbiţi de patimă sau de interese tăgăduesc adevărul, îi poţi strivi sau supune, dacă eşti în stare, în orice caz ai datoria de a lupta pentru a-i *birui*, dar e naiv să mai încerci a-i *convinge*. Dar, în cadrul unei reviste literare, noi ne putem adresa numai la aceia a căror inimă este deschisă adevărului şi cari sînt în stare să se ridice pe deasupra preocupărilor meschine ale unei conştiinţi întunecate de egoism.

Aşa dar, putem pleca dela afirmarea mizeriei groaznice a clasei ţărăneşti în Rominia, pentru a cerceta cauzele ei mai adînci şi a căuta mijloace de îndreptare.

* * *

In orice manual de Economie politică veţi găsi constatarea că întreg *venitul naţional* anual, adică tot produsul unei ţări dintr'un an, se imparte, în mod firesc, între cele trei categorii economice principale: o parte revine, ca rentă a pămîntului, proprietarilor funciari, a doua apare ca profitul cuvenit capitalului, şi în sfîrşit a treia serveşte pentru răsplata muncii.

1) Vezi: Dr. *N. Lupu*: —„Alimentarea ţăranului", vol. I. şi „Rolul medicinei" etc., vol. III; Dr. *P. Casacu*: „Locuinţele sătenilor", Vol. III; precum şi *Cronicele interne* ale subscrisului: „Foametea constantă", „Reforma morală", vol. I, şi „Fischerland" vol. III din *Viaţa Romînească*.

Cifrele relative la consumaţia porumbului, date în text, sînt complectate, faţă de cele din „Foametea constanta", cu datele Ministerelor de domenii şi finanţe până la 1905.

Categoria muncii e reprezentată la noi prin ţărani. Prin urmare, dacă e adevărat că ţărănimea se ruinează, că e constrînsă să-şi mărginească chiar, cum am arătat, hrana ei principală în porumb, şi totuşi e silită să-şi înstrăineze treptat capitalul, vitele sale de muncă,—apoi aceasta nu poate însemna decît că partea ţărănimii în venitul naţional este tot mai mică.

Şi dacă vom stabili aceasta, este vădit că prin orice mijloace am căuta îndreptarea, scopul la care trebue să tindem nu poate consta decît în rezultatul precis: *mărirea părţii cuvenite ţărănimii din produsul anual al ţării*.

Orice reforme am face, orice cale am alege în vederea acestui *rezultat*, ele pot fi considerate din acest punct de vedere ca secundare numai să fie *eficace*.

Dar, întrucît întregul venit naţional anual, într'un moment oarecare, se prezintă ca o valoare determinată, creşterea părţii cuvenite ţărănimii nu se poate face decît pe sama celorlalte categorii.

Adică, în cazul nostru, îmbunătăţirea stării materiale a ţăranilor, creşterea părţii lor *relative* în venitul naţional, însamnă scăderea părţilor *relative* cuvenite din acest venit proprietarilor, ca rentă a pămîntului, *sau* arendaşilor ca reprezentanţi ai capitalului (venitul lor *absolut* nu se poate urca în viitor decît dacă creşterea venitului naţional total va fi cu mult mai repede decît această scădere relativă,—ceia ce însă nu putem visa într'un viitor apropiat).

Orice eufemism, orice încercare de a întuneca acest adevăr, n'ar fi decît o dovadă de slăbiciune morală sau intelectuală, tot aşa de neertată ca şi în cazul cînd ne-am teme de adevărul clar ce rezultă dintr'o operaţie aritmetică simplă: cînd ai de împărţit în trei o sumă dată nu poţi mări o cifră decît pe sama celorlalte două.

Aceasta ne explică şi rezistenţa tenace ce se opune chiar reformelor celor mai modeste.

* * *

Dar se poate dovedi că partea ţărănimii din venitul naţional scade sau tinde spre scădere?

Cînd din „Acte şi Legiuiri" publicate de Academie rezultă [1]) că, sub Regulamentul organic, ziua de lucru cu braţele se plătea, *în lei noi*, cu 80 de bani, 1 leu şi chiar 2 lei; o zi cu carul cu doi boi se plătea 3, 4, 5, lei sau chiar mai mult; o falce de arătură, cu 12, 16 lei şi mai mult etc.; iar preţul pămîntului luat în arendă costa 8 lei falcea sau mai puţin chiar,—nu sîntem în drept să tragem concluzia că în 75 de ani, preţul muncilor rămînînd staţionar (dacă n'a scăzut chiar), iar preţul pă-

1) *Acte şi Legiuiri privitoare la Chestia ţărănească*, Seria I, Vol. I pag. 180, 292 urm., 305 urm., şi vol. III pag. 200 urm.

mîntului arendat urcîndu-se de zece ori, că partea ţăranului în venitul naţional a trebuit să scadă în aceiaşi măsură ?

Intrucît ţăranul nu poate plăti în realitate pămîntul arendat de el decît prin muncă, e vădit că atunci cînd preţul muncii este acelaş, iar preţul arenzii mai urcat de 8 şi de 10 ori, că pentru aceiaşi întindere de pămînt ţăranul trebue să muncească de 8 şi de 10 ori mai mult şi, prin urmare să sufere o scădere corespunzătoare a părţii din venitul naţional cuvenită lui.

Dar, fiindcă în epoca regulamentară condiţiile de muncă şi de gospodărie agricolă se prezintă cu totul sub altă înfăţişare decît în ziua de astăzi, îmi rezerv să revin altă dată pe larg asupra datelor extrem de interesante din publicaţiunea Academiei, pentru a inzista mai mult asupra vremii dela desfiinţarea clăcii încoace.

Toate datele pe care le avem pentru această epocă confirmă sau chiar accentuiază acelaş proces.

Aşa, de pildă, în interesanta sa broşură d. Sebastian Moruzi citează cifre din lucrarea fostului prefect al lui Lascar Catargiu, Alex. Millo, care nu poate fi bănuit de „idei subversive",—cifre confirmate prin cercetările făcute pentru mai multe moşii. După aceste date, prăjina de prăşit în Moldova de sus se plătea pela 1866 cu 0.65 bani; astăzi ea se plăteşte 0.50, maximum 0.60 bani; o falce de arătură se plătea cu 13, 14 lei *şi o căpiţă de fîn în plus*, pe cînd astăzi ea adesea scade până la 12 lei. In acelaş timp, arenda unei fălci a pămîntului de arătură se urca abia la 27 lei, iar „astăzi acest preţ îl vedem urcat la 80—120 lei falcea, iar cîte odată ajunge până la 160 lei falcea". Urcarea arenzii pămîntului rezultă şi din următoarele date: „părechea de boi la suhat, pentru cari se plătea atunci 13 franci, astăzi se plăteşte de la 30—40 lei; la stînă se plătea 0.60 bani de oaia aplecătoare, astăzi se plăteşte prin părţile noastre, cu sau fără de lapte, dela 2 lei până la 2.50" [1]).

Pentru ultimele trei decenii avem datele precise adunate, pe baza contractelor autentice de tocmeli agricole din ţara întreagă, de către ministerul de interne [2]).

Din aceste date rezultă că numai în 30% din proprietăţi preţul arenzii s'a urcat cu mai puţin de 100%, la 31% din proprietăţi preţul arenzii s'a urcat cu 100—200%, iar pentru 37% din proprietăţi arenda s'a urcat cu peste 200%, adică mai bine de trei ori, urcîndu-se adesea cu peste 500%, adică mai bine de şapte ori, în 36 de ani (la 7% din proprietăţi) !...

Tot aşa în ce priveşte urcarea dijmei în Muntenia: în 1870 aproape în jumătate din moşii dijma luată dela ţărani era mai mică de ⅓; astăzi

1) *Sebastian Moruzi*, „Cîteva vederi în chestia ţărănească". Fălticeni 1907, pag. 7—9.
2) „*Creşterea arendei pămîntului şi a preţurilor muncilor agricole dela 1870—1906*". Bucureşti, 1908. Vezi şi Cuvîntarea d-lui I. Brătianu din Cameră, în discuţia Legii tocmelilor agricole.

aproape nu sînt moşii cu această dijmă... In 1870 abia în 2% din proprietăţi dijma se urcă la ½ din produs; astăzi proprietarii cari se mulţumesc cu dijma „una şi una" sînt consideraţi ca un model de moderaţiune, fără să mai vorbesc de *ruşfeturi*. Dacă am transforma valoarea dijmei în bani pentru Muntenia, am constata cel puţin aceiaş proporţiune în urcarea preţului de arendă.

Şi în acelaş timp, dacă comparăm preţurile de muncă din contractele pe anul 1906, adunate de Ministerul de Interne, [1]) cu cele publicate, de pildă, în Monitorul Oficial pentru 1882 (No. 291 din 1 Decembre), rezultă o scădere în preţul muncilor cîte-odată de 40, 50% şi chiar mai mult, şi în cazul cel mai bun preţul acesta rămîne staţionar.

Şi toate acestea, fără să ţinem samă de partea anecdotică în ce priveşte contractele agricole, toate acele combinaţiuni de o virtuozitate uimitoare, care tind să coboare preţul *real* al muncii până la un nivel fantastic de 20 bani ziua de muncă şi chiar mai puţin,—exemple veţi găsi şi în broşura d-lui Sebastian Moruzi, care citează şi cazuri cînd „un sat rămîne dator după şase ani de muncă cu 70,000 de lei, atunci cînd întreaga valoare anuală a muncilor agricole nu întrece 6,000 de lei" [2]), ceia ce însamnă că munca oamenilor în această genială combinaţiune nu ajunge să acopere dobînda pentru sumele datorite.

Ştiu că, în faţa acestor cifre, cei mai mulţi caută să înlăture încheerea la care trebue să ajungem, pur şi simplu prin contestarea lor. De sigur, din punctul de vedere riguros *ştiinţific*, statisticile noastre oficiale merită puţină încredere, dar aici nu este vorba de rigurozitate ştiinţifică. Atunci cînd toate datele adunate de diferite servicii a trei ministere deosebite, ale Camerilor de Comerţ, ale Consiliilor judeţene, etc., din toată ţara, ne vorbesc cu o statornicie şi regularitate neclintită despre aceiaşi tendinţă în desvoltarea noastră economică, cînd aceste date se confirmă prin lucrările Academiei sau ale publiciştilor, ale medicilor şi ale economiştilor, — nu ne putem închipui o vastă conspiraţie de 40 de ani a tuturor biurourilor publice, a oamenilor de ştiinţă, etc., pentru a înşela opinia publică şi posteritatea.

Aşa dar, putem afirma că dela desfiinţarea clăcii încoace, în cazul cel mai bun pentru ţărani, preţurile muncii au rămas staţionare, dacă n'au scăzut încă, iar preţul arenzilor s'a urcat de 4, 5 şi de mai multe ori.

Pentru a ne da samă de înţelesul acestor cifre trebue să avem în vedere că această situaţie nu se justifică prin urcarea productivităţii pămîntului: ţinînd samă de producţiunea mijlocie pe perioade de cinci ani, spre a compensa fluctuaţiunile de recolte bune şi rele, productivitatea pămîntului în ce priveşte porumbul, dela 1862 până la 1906, chiar a scăzut, iar pentru grîu a rămas aproape neschimbată.

1) *Ministerul de Interne*: „Contracte de învoeli agricole în vigoare pe anul 1906".
2) Loc cit. pag. 12 şi urm.

Nu se justifică această situaţie nici prin urcarea prețului cerealelor, care, cu toate fluctuaţiunile vremelnice, manifestă o tendinţă hotărită şi statornică spre scădere în toată această epocă.

Singura justificare e—posibilitatea unei exploatări mai.... intensive a *muncii țăranului*.

Mai mult. Dacă prețul muncilor a rămas nominal statornic, nu trebue să uităm că puterea de cumpărare a banului a scăzut simțitor. Prețul îmbrăcămintei unui ţăran, de pildă, după socoteala făcută de d. Sebastian Moruzi, s'a urcat dela 55 lei în 1866 până la 228 lei în 1906, iar îmbrăcămintea unei țărance dela 50 lei la 174. Vedeţi şi tabelele extrem de însemnate publicate la sfîrşitul volumului III, seria I, din „Acte şi Legiuiri".

Aceasta este explicarea adevărată a faptului că consumaţiunea de porumb a ţăranului, cum rezultă din datele publicate de mine încă în Cronica Internă din Martie 1906, scade mereu, *şi absolut şi relativ*, pe cînd cantitatea de muncă săvîrşită de ţăran, întinderea suprafeţelor cultivate şi exportul cerealelor creşte mereu:

Partea țărănimii din venitul național e relativ tot mai mică, creşterea producţiunii şi a exportului se face pe sama ei; „bogăţia naţională" creşte, iar ţărănimea se ruinează, îşi dezorganizază gospodăria şi trăeşte pe jumătate flămîndă de azi pe mine, şi la cea dintăi recoltă rea are nevoe de milostenia statului pentru a nu pieri de foame...

* * *

Care este resortul, care este forţa ascunsă care a putut să aducă economia naţională la această stare?

Aice ne dă cheia acea repartizare a proprietăţii noastre funciare, despre care am avut ocazia de mai multe ori să vorbesc pe larg în paginile acestei reviste [1]).

Dar, înainte de toate, trebue să înlătur un echivoc.

S'a vorbit, şi în Cameră şi prin presă, foarte mult despre rolul important, în economia naţională şi în viaţa socială, al *proprietăţii mari*. Şi cu această ocazie se făcea totdeauna o confuziune, voită sau inconştientă, între noţiunile atît de deosebite de *proprietate mare*, pe deoparte, şi *latifundiu*, pe de altă parte.

Pentru a ne orienta în situaţia noastră, trebue să facem o distincţiune necesară între aceste noţiuni, fiindcă, dacă, în faza actuală a desvoltării noastre economice şi sociale, se poate afirma că proprietatea mare are un rol util, nu se poate tăgădui, cum spune d. Radu Rosetti, că duşmanul cel mare este latifundiul.

1) Vezi *Cronicile interne*: „Ţară de latifundii", vol. III, „Piemont romînesc?" şi „Formarea latifundiilor", vol. IV din „V. R.".

Iată ce cetim în această privinţă la un economist conservator, profesorul de Economie politică dela Universitatea din Viena, Eugen v. Philippovich:

„Prin proprietatea mare se înţelege acea proprietate a cărei conducere ajunge pentru a da ocupaţiune unei singure persoane din clasa cultă. Ea se transformă în proprietate latifundiară (Latifundienbesitz) *cînd absoarbe proprietatea mijlocie şi duce la fărămiţarea celei mici, încît face clasa micilor proprietari insignifiantă politiceşte şi socialminte*" [1]).

Şi mai departe profesorul din Viena lămureşte astfel deosebirea între efectele economice ale proprietăţii mari şi ale latifundiului:

„Nu poate fi nici o îndoială că în vremea noastră, fiind date diferitele straturi de populaţie şi răspîndirea limitată a unei instrucţiuni îndestulătoare, e foarte mult de dorit ca cel puţin o parte a solului să aparţie marilor proprietari, în jurul cărora să se grupeze în mod firesc un număr îndestulător de proprietari mijlocii şi de mici cultivatori (ţărani). Din potrivă, *nu există nici o raţiune* de vre-o ordine economică, politică sau socială, care să vorbească în favoarea *latifundiilor*... Această îngrămădire de pămînturi nu poate fi comparată cu marile întreprinderi industriale, pentrucă aceste din urmă reprezintă întotdeauna o formă mai înaltă a organizării producţiunii, pe cînd într'o proprietate latifundiară nu se poate avea o exploataţiune agricolă mai perfecţionată decît a unui simplu proprietar mare; — mai mult, acaparînd pămînturile, latifundiile *împedică colonizarea rurală, duc la depopulaţie...* sînt astfel contrarii intereselor economice" [2]).

De asemenea cunoscutul profesor de ştiinţi de stat din Halle, tot conservator, I. Conrad, sub direcţia căruia a fost publicat celebrul *Dicţionar al Ştiinţelor de stat*, indispensabil pentru orice publicist şi om politic, scrie în această privinţă:

„Proprietatea latifundiară e *dăunătoare* prosperităţii poporului, *îl împedică să participe în măsură mai largă la proprietatea funciară*. Dar nimic nu desvoltă şi nu întăreşte atît patriotismul, nu înalţă atît simţul de legătură între stat şi naţiune, nu înrădăcinează atîta interesul maselor populare pentru linişte şi ordine şi pentru mersul desvoltării culturale, ca participarea la proprietatea funciară. În vremea noastră, cînd propaganda social-democratică împreună cu ideile subversive (Kulturzerstörenden) se răspîndesc cu atîta repegiune, înmulţirea numărului de proprietari are de două ori mai multă însemnătate, şi deci *proprietatea latifundiară e de două ori mai dăunătoare*" [3]).

Cum vedeţi, profesorul Conrad nu poate fi bănuit de simpatie pentru şcoalele sociale extreme.

1) *Philippovich*, „La Politique agraire", pg. 67.
2) Ibid pag. 83—84.
3) *Conrad*, „Latifundien", in Handwörterbuch der Staatswissenschaften, v. IV p. 972.

În cartea d-lui Radu Rosetti *„Pentru ce s'au răsculat țăranii?"* veți putea găsi alte mărturii numeroase din partea oamenilor de stat, publiciștilor sau învățaților, conservatori ca direcție socială, cari cu toții susțin cu căldură utilitatea proprietății mari, dar în zădar veți căuta un singur glas în favoarea latifundiului.

Caracterul inerent al acestei forme de proprietate este de a distruge și de a absoarbe proprietatea funciară mijlocie și de a strînge într'un cerc de fier, ce nu-i dă nici o putință de dezvoltare și de expansiune, proprietatea mică, proprietatea țărănească.

Latifundiul, prin puterea lui de atracțiune, prin puterea financiară pe care o reprezintă, tinde în mod firesc să cuprindă cu timpul în corpul său toate proprietățile mijlocii vecine, și în acelaș timp lipsește și pe proprietarii țărani, cari ar fi pus la o parte micile lor economii, de putința de a se ridica în scara economică prin cumpărarea de loturi mici de pămînt, fiindcă, în aceste condiții, nici nu se pot găsi întinderi mici de pămînt de vînzare, și nici țăranii nu pot ușor închipui mijloacele necesare, sau a se organiza pentru a cumpăra trupuri mari de moșie.

Astfel, pe de-oparte, țărănimea fiind restrînsă la cel mult acea întindere de pămînt în posesiunea căruia se află, e condamnată la o tot mai mare fărămițare cu timpul a pămînturilor ei, iar pe de altă parte gospodăria latifundiară ce o împresoară din toate părțile îi poate dicta legea sa, atît în ce privește arenda pămîntului de care nu se poate lipsi, cît și în privința condițiunilor de muncă, mai ales că, în asemenea împrejurări, din cauza lipsei de fînețe și imașuri, țărănimea se vede amenințată în însăși forța vitală a gospodăriei sale, în vitele sale de muncă.

Dacă dar economiștii ca Roscher, Schmoller, Wagner, etc., susțin că pentru *sănătatea economică* a unei țări, e necesar a păstra o anumită proporție între întinderile proprietății mari, mijlocii și celei mici,— proprietatea latifundiară este necompatibilă cu sănătatea economică.

Și repartizarea proprietății funciare cea mai dezastroasă, desigur, este aceia în care găsim, alături de imense latifundii, numai proprietatea țărănească fărămițată, parcelară, necompatibilă cu o gospodărie rurală independentă și o cultură rațională.

Și tocmai acesta este caracterul repartizării proprietății funciare la noi!

Nu voiu cita aici toate datele statistice, pe cari cetitorii „Vieții romînești" le pot găsi în „Cronicile interne" menționate mai sus.

Voiu reproduce numai o singură tabelă întocmită după datele ultimului recenzămînt, cuprinse în raportul d-lui Căpităneanu.

Spre a învedera mai bine situațiunea, am făcut o singură rubrică pentru *întreaga* proprietate țărănească, adică cuprinzînd și pe țăranii cu 10—50 ha. Această categorie care posedă în mijlociu o întindere de 19 ha. de gospodărie (deci majoritatea covîrșitoare din ea are mai puțin de 20 ha.), — are și ea caracterul de proprietate *țărănească*, din punctul de

vedere economic. Fac aceasta tocmai fiindcă toate încercările de a arăta starea țărănimii noastre cel puțin egală, dacă nu mai superioară celei din alte țări, speculau pe ***excluderea din calcule a acestei categorii de țărani***. Așa încît, depildă, în Dobrogea unde țăranii posedă 71 % din întinderea totală a proprietăților private, și unde chiar în clasa cea mai inferioară de țărani întinderea mijlocie de gospodărie e aproape 9 ha. (față de 3 ha. în restul țării), — ar rezulta cu acest sistem că țărănimea stă acolo mai prost, fiindcă această categorie a țărănimii mai sărace posedă numai 32 ½ % din întinderea totală, față de 42 ½ % din Romînia! [1])

Adică, fiindcă în Dobrogea rămîn cu mult *mai puțini* țărani în starea degradată a celor din stînga Dunării, și nu numai că aproape nu sînt țărani cu mai puțin de 10 ha., dar mulți sînt în stare să se ridice și peste această limită,—ei ar fi mai nenorociți decît în Romînia, — tocmai pentrucă mizerabila proprietate parcelară firește nu poate avea aceași proporție!

Bine înțeles, în tabela de mai jos am exclus cifrele relative la Dobrogea, dar am cuprins cele relative la *întinderea pădurilor private*, fiindcă numai astfel putem avea icoana credincioasă a situațiunii:

Repartizarea proprietății în Romînia (*fără Dobrogea*)	No. proprietarilor	Întinderea în ha.	% din toată întinderea	Mijlocia de proprietate în ha.
Proprietate țărănească (până la 50 ha.)	1.013.091	3.695.423	**42½**	**3.64**
Proprietatea mijlocie (50—100 ha.)	1.814	124.178	1½	68
Proprietatea mare (100—500 ha.)	2.359	866.653	10	363
Proprietatea latifundiară (peste 500 ha.)	1461	4.109.528	**46**	**2.815**
Total	1.018.725	8.795.782	100	8,63

Aceasta e situația: între cele două extreme e un gol, iar proprietatea mijlocie propriu zisă e redusă la 1½ % din întindere! Parcă anume ne-am însărcinat să dăm lumii exemplul celei mai rele alcătuiri agrare, spre a ilustra concepția economiștilor citați mai sus....

1) Aici proporția pentru proprietatea *până la 10 ha.* e arătată, fără să se ție seamă de păduri; din tabela din text vedem că la aceiași proporție de 42½% e redusă *întreaga* proprietate țărănească—*până la 50 ha.*—ținîndu-se însă seamă și de perderi,—față de 71%—cum am spus mai sus—din Dobrogea pentru aceiași categorie.

Și tabela noastră încă nu oglindește toată realitatea, cifra de 1461 din rubrica proprietății latifundiare reprezintă numărul de *proprietăți*, nu de *proprietari*, din cari mulți posedă mai multe proprietăți în diferite județe (deci caracterul latifundiar e și mai accentuat, cum am arătat în altă parte).

Chiar dacă nu vom socoti proprietățile între 500—1000 ha. între latifundii, și vom exclude întinderea lor de vr'o 800.000 ha. (și aici fără să ținem seamă, că mai multe proprietăți de acestea întrunite într'o mînă pot trece peste limita de 1000 ha.),—încă rămîne în mînile a cîtorva sute de proprietari o întindere de 3.300.000 ha.,—aproape 40% din total, cu peste 4000 ha. în mijlociu de proprietate....

Și să nu uităm, că pe cînd în alte părți, ca în Anglia de pildă, organizarea gospodăriilor corijează rezultatele repartizării funciare, întrucît proprietățile prea întinse se subîmpart în mai multe ferme independente, la noi sistemul de cultură e și mai latifundiar, și prin arendări și trusturi de arendași acumulîndu-se în aceiași mînă mai multe proprietăți, situația se mai agravează încă.

Această repartizare a proprietății a creat acel mecanism, care—mulțumită și intervenției agravante a arendășiei—strivește țărănimea noastră scăzîndu-i tot mai mult partea ei relativă din venitul național, până la.... „foametea constantă"....

Sub presiunea acestui regim, în care—cum a spus în strălucitul său discurs din Cameră colaboratorul nostru, I. G. Duca,—proprietarii și arendașii sînt condamnați să fie „cămătari cu voe sau fără voe",—țăranul fiind silit să muncească pentru proprietar—după prețurile *reale*—tot mai ieftin, și deci tot mai mult,—în locul celor 22 zile regulamentare el dă astăzi proprietarului 60, 80 și chiar mai multe zile pe an: —am ajuns la acel paradox economic, că el nu-și mai poate munci cum trebue nu numai pămînturile sale, dar chiar cele arendate, *pentru cari s'a angajat cu munca!...* Și totuși nevoia, și mai ales nevoia de imaș și fînaț pentru vite, îl silește să se angajeze, *și să se angajeze pentru pămînt* (proprietarii și arendașii din Muntenia nici *nu-l pot* plăti în bani)!... Și din acest angrenaj, în situația de până azi el nu putea găsi nici o ieșire.

Și ce rezultate are acest sistem pentru economia națională, se poate vedea din faptul următor.

De trei ani Ministerul de Domenii adună datele relative la producțiunea anuală *separat* pentru proprietatea țărănească și cea mare, și se constată, că pecînd pretutindeni în țară pămînturile țărănești produc cu vr'o 3% (și cîteodată chiar cu 100%!) mai puțin decît celelalte,—în Dobrogea însă, unde repartizarea proprietății e mai normală, productivitatea proprietăților țărănești e cel puțin *egală* cu a marilor moșii și cîteodată, mai ales în Tulcea, unde regimul e și mai prielnic, *chiar mai superioară!...*

Acest fapt e într'o contrazicere atît de flagrantă cu legenda creată la noi, că proprietatea țărănească *prin firea ei* produce mai puțin, încît

reproduc aici datele relative la producțiunea grîului și a porumbului în Dobrogea în anii 1905—1907, pe proprietățile mari în comparație cu cele țărănești:

Anii	Județele	Grîu		Porumb	
		La marii agricultori	La micii agricultori	La marii agricultori	La micii agricultori
		Hectolitri		Hectolitri	
1905	Tulcea	5,0	7,8	1,5	3,9
	Constanța	15,9	15,0	6,9	4,9
1906	Tulcea	15,3	13,0	14,3	14,5
	Constanța	19,7	17,6	25,2	22,2
1907	Tulcea [1]	3,9	4,4	—	—
	Constanța	4,7	3,7	11,1	7,8

O paranteză.

D. P. Carp n'a binevoit să răspundă la întrebarea ce i s'a pus în Cameră, pentru ce, dacă—cum afirmă d-sa—cauza principală a răscoalelor e o administrație rea,—pentru ce nu s'au răsculat și țăranii din Dobrogea?

Vădit, nimene nu poate fi încîntat de administrația noastră,—e detestabilă.

Dar, dacă e o parte a țării, care poate servi de pildă în ce privește ticăloșia administrației, e tocmai Dobrogea, acest loc de scurgere a tuturor elementelor netrebnice din aparatul nostru administrativ.

Mai trebue să căutăm răspunsul, pentru ce această provincie atît de rău administrată și pedeasupra de curînd anexată, locuită de elemente eterogene, unde sînt atîtea condițiuni prielnice pentru agitație, este totuși aproape singurul colț de țară în care răscoalele n'au avut nici un răsunet?

Răspunsul ni-l dau cifrele relative la repartizarea proprietății, și la prosperitatea relativ mai mare a gospodăriilor țărănești...

Dar țăranii din Romînia nu stau numai de vr'o trei sau patru ori mai rău, în această privință, decît foasta raia turcească din Dobrogea,—dar ei pot privi și starea fraților *subjugați* din Ardeal, Bucovina sau Basarabia, ca un vis irealizabil... (vezi—„Piemont romînesc", în „V.R.", No. I din 1907).

Un orator din Cameră făcea aluzii la primejdiile situațiunii inter-

---

1) Datele privitoare la producțiunea porumbului din jud. Tulcea pe 1907 nu s..sise încă la Minister, în momentul în care le-am cerut.

naţionale, şi ne deschidea largi orizonturi în privinţa complicaţiunilo-posibile...

Dar... gindiţi-vă, dacă ostaşii-ţărani, ce luptau pentru „moşie" sub steagurile lui Mircea şi Ştefan, asigurîndu-ne veacuri de neatîrnare relativă şi ziua emancipării desăvîrşite,—dacă ei ar fi putut întrezări răsplata ce aştepta pe urmaşii lor ?...

Gindiţi-vă mai ales la soarta ce ne-o aşternem, dacă vom lăsa să încolţească în inima acestor urmaşi gîndul amar, că vitejia părinţilor în clipele acele de cumpănă a slujit numai pentru adîncirea lor în această ticăloşie, din care ei, fiii luptătorilor mîndri de altă dată, pot privi astăzi, în desnădejde şi amărăciune, cu ochii lacomi spre fii celor căzuţi sub jug... şi chiar la copiii raialelor...

Inchid paranteza...

* * *

Aşa dar problema se pune astfel :

Mulţumită unei repartizări nenorocite a proprietăţii funciare, s'a desvoltat acel mecanism de presiune asupra ţărănimii (pe care îl ilustrează pitoresc extravaganţele învoelilor agricole citate de obiceiu, dar ele au însemnătate mai secundară faţă de grozavul sistem ce se ascunde în dosul lor), prin care partea din venitul naţional cuvenită muncii scade mereu, în favoarea părţii din acest venit a proprietarului *şi* a arendaşului.

Măsurile de îndreptare se pot, deci, judeca din două puncte de vedere :

1) întrucît ele lovesc la rădăcina răului, în repartizarea actuală a proprietăţii ;

2) întrucît ele caută să remedieze măcar efectele ei,—să înlăture *presiunea prea mare* a mecanismului.

In orice caz *eficacitatea* acestor legiuiri se va dovedi numai prin măsura, în care ele vor contribui *la urcarea* părţii din venitul naţional ce primeşte ţărănimea, *sau* pe seama venitului proprietarului, *sau* pe seama venitului arendaşului, *sau* pe a amîndurora.

Restul—sînt vorbe, vorbe, vorbe...

Voiu reveni.

C. S.

Caleidoscop

Glasul lui Memnon.—Neurastenie.—Problemă.—Simbolism.—Hornarul.

15 Decembrie 1907

Mă 'ntrebi' de ce am stat deoparte
Ca un profet într'un pustiu,
Şi-acum ce năzuinţi deşarte
Mă fac să cînt fără să ştiu ?

Era 'n Eghipet cunoscută,
În preajma Tebei, o statue
Ce sta de-atîtea veacuri mută...
Întreab'o dacă vrei să'ţi spue...

Stăpîn peste pustia 'ntreagă
Domnea colosul neclintit—
Arar c'o pasăre pribeagă
Veghind pe fruntea-i de granit.

Cerca Simunul să-l îngroape,
Zvîrlind asupra lui nisipul
Şi nu-l mai cunoşteai aproape,
Aşa i se schimbase chipul.

Săpase vremea răni pe dînsul
Şi-acuma goalele-i orbite
Adesea-i lăcrămau de plînsul
Atîtor ploi nenorocite...

Prin creştetu-i crăpat în două
Spre inimă făcîndu'şi cale,
Se aduna bogata rouă
A nopţilor orientale...

Şi iată că 'ntr'o auroră
Statuia cea nepăsătoare
Deodată deveni sonoră
Cu roua ce urca în soare...

Vibra'nnăuntrul lui granitul
Şi lumea plină de mirare
Pîndea de-atuncea răsăritul
Ca să-i asculte-a lui cîntare...

Şi tu te miri că imnuri nouă
Îmi izbucnesc din suflet mie,
Cînd l'a trezit un strop de rouă
Pe Memnon mut de-o veşnicie!...

* * *

5 Ianuarie

Se spune că neurastenia
E boala marilor oraşe
Şi-i creşte groaznică domnia
Luînd proporţii uriaşe.

În adevăr, e-atîta larmă
În capitalele moderne,
Că omul n'are chip să doarmă,
Oricît de bine şi-ar aşterne.

Atîtea zilnice dispute,
Atîtea mîini care fac game,
Şi-apoi jurnalele-apărute
Cu sîngeroasele lor drame.

Flaşnetele şi precupeţii,
Ţigani cu curse şi grătare,
Schimbarea gărzii cu trompeţii,
Societatea de salvare,

Mari camioane cu gunoae
Şi vehicule de tot neamul,
Trăsuri, cucoane şi tramvae
Şi tot ce poartă macadamul

Uzinele ce prind să cheme
Şi clopotele grele 'n turle...
Oraşul pare la o vreme
Un monstru osîndit să urle.

Tăcerea-i un cuvînt fantastic,
Un pleonasm al morţii poate...
Să ai un nerv cît de elastic,
Din balamale tot te scoate...

De-aceia nu mă mir că'ţi pare,
O provincial ce stai deoparte,
Că 'n Romînia noastră mare
Bucureşteanu-i tip aparte!

* * *

10 Ianuarie

„... păcătueşte prin vagul relaţiunilor în timp şi'n spaţiu..."

M. *Dragomirescu*, în *Convorbiri critice*.

Se 'ntreab' un critic: „Tu Horaţiu,
Ce stai acuma în Olimp,
Pe cînd trăiai, oare cît timp
Şi cam ce loc aveai în spaţiu?

Şi i-a răspuns atunci Horaţiu
Din culmea mîndrului Olimp:
„Dragomirescu are spaţiu,
Horaţiu însă n'are timp."

* * *

14 Ianuarie

Poemul d-lor Iosif și Anghel, apărut în „Viața Românească" cuprinde o notă simbolistă pe care ne mirăm că au aprobat-o poporaniștii de la Iași... etc.
Ervin-Densușianu, în „Viața Nouă" No. 24 c.

Da, simbolist e tot poemul
Și orice erou e un simbol—
Ervin, ajungă-te blestemul!
Căci numai tu i-ai dat de gol?

Da, un simbol e toată drama—
Mi-au spus-o mie autorii:
Petrache Carp e Rilda-mama,
Ce știe bine ce vreau norii!

Ionescu Tache Hunar este—
Pe-un nor călare, iată-l, vine...
Da, „Funigeii" nu-s poveste...
Cum ai ghicit așa de bine!

Dar cin' să fie oare Runa?
Și ce-i cămașa fermecată
Ce-o țese și o distramă 'ntruna?
Aici e drama încurcată!

Cămașa este „fuziunea"
Si Runa-i chiar „partidul", dragă!
Cum altfel să'ți explici minunea
Că țese de-o vecie 'ntreagă?

Și că „Viața Românească",
Mult enigmatica revistă,
S'a și grăbit să tipărească
O dramă—așa de simbolistă!?

* * *

19 Ianuarie

Pe cerul alb se face-o pată,
Apare și dispare iar,
Și pata asta 'ndoliată
E-o siluetă de hornar...

Se pleacă omul de cărbune,
Ținînd în mînă un odgon,
Și'ntr'un ogeag nu știu ce spune
Ca printr'un negru telefon.

Din horn în horn își schimbă locul,
La orice pas primejduit,
Dar neschimbat îi e norocul.
Ș'atunci cu jale m'am gîndit:

Îndur' atîtea suferințe
Acest înalt funcționar,
Cînd sînt atîtea conștiințe
Ce au nevoe de-un hornar!

A. Mirea

Viața Romînească în Ardeal

— Gimnaziul Romînilor din granița bănățeană —

Noembrie 1907

Deschiderea gimnaziului de stat, unguresc, în centrul unui ținut și într'un oraș romînesc, în Caransebeș, s'a îndeplinit cu începutul anului școlar 1907—908.

Din bani romînești, pe pământul romînesc, s'a ridicat, așa dar, o cetate dușmană.

Jertfă s'a adus, din avutul Romînului creștin, pe altarul *Molahului* maghiaro-șovinist.

Ni-a cuprins revolta și... desnădejdea,—văzînd în locul rezistenții energice contra nedemnelor tentațiuni și în locul apărării demne a drepturilor legitime, sancționate, ale urmașilor grănițerilor din „Regimentul No. 13 romîno-banatic", ¹) la cîrma avutului lor: intonarea nemerniciei, pentru care totul este marfă de mezat.

Pe ce mîni a ajuns mîndra și viguroasa noastră graniță?

Din avutul ei școală străină s'a ridicat, pentru zdrobirea sufletelor romînești.

Iar la noua pepinieră de *ienicerie* dau năvală copilașii graniții noastre ca... la „blidul de linte".

Dar nu este „mare taina aceasta",— ci vom căuta a o desluși.

* * *

Furtuna, care a înfrînt cocoțarea neamului unguresc (1848—1849), adusese Romînilor noștri, cu ideile nouă, și nădejdi nouă.

Supt absolutismul austriac (1849—1867) poporul nostru, care fusese păn aci în *iobăgie*, prinsese a se deprinde cu idealurile, cu „misiunea istorică" ce este rezervată de providență unei „prole ilustre".

1) Intâi (1767) „Reg. valaho-illiric", apoi bifurcat în „*romîno-banatic*", și *serbo-german*, cu reședințile în Caransebeș și Biserica-Albă (Weiskirchen).

Și: „credința te mîntuește", îți dă putere, răbdare și suflet de jertfă!...

Constituționalismul ungar, care a urmat dezastrului dela Königrätz (1866) suferit de Austria, altădată „felix", venind la rînd (1867) asigură naționalităților dreptul și sprijinul statului, pentru a se putea cultiva în limba lor, în școalele cu limba ținuturilor în care se află, până la gradul studiului universitar (art. XLIV 1868).

Dar, cu toate speranțele și îndreptățirea, mijloace nu li s'au pus la dispoziție; ba ce e mai mult, legea de naționalităţi, deși nu satisfăcea pretențiile Romînilor, nici așa, rea, nici cînd n'a fost executată.

Astfel, pentru învățătura poporului nostru, oamenii de samă și instituțiunile noastre plăpînde, ce abia se înjghebaseră, trebuiră se caute înșiși izvoare, fîntîni „de aur"...

* * *

De școalele poporale îngrijise împărăția, adecă Maria Teresia cea înțeleaptă și luminatul humanist Iosif al II-lea, („Ratio Educationis" și patenta dela 1776 Noembrie 2), atît de cele din graniţe ¹) cît și de cele confesionale gr. or. și gr. catolice. Dintre aceste din urmă în special a luat avînt, dela anul 1745, anul deschiderii sale, gimnaziul din Blaj, aducînd un însemnat folos creșterii numărului intelectualilor romîni din Ardeal.

Dar toate aceste școli, dintre care numai ale Blajului dau învățătură mai superioară, nu erau suficiente pentru împlinirea nevoilor unui popor deșteptat și dornic de lumină.

Școalele grănițerești, în deosebi cele din Banat, ce e drept au dat o aleasă producțiune dar numai pentru armata împărătească.

Serii întregi de ofițeri au eșit din școalele de graniță pentru armată; ofițeri distinși, oameni cu credință și devotament pentru țară și tron,—ținînd tot odată și întotdeauna, legăturile lor cu poporul graniței.

Nevoile noilor condiții de viață cereau însă, pe timpul absolutismului și în urmă, sub regimul unguresc, pregătirea unei clase de intelectuali romîni; și însăși conștiința deșteptată a poporului nostru, urma să-și ceară adăposturi pentru progresul cultural.

1) Pentru a se vedea caracterul și deosebirea tendințelor culturale dela 1770, veacul XVIII, ale unei autocrații germane (austriace) față cu cele ale unei democrații liberale *constituționale* din 1907, adecă veacul XX, lăsăm să urmeze aci, dispozițiunile Mariei Teresia, în cauza limbii școlare (legea lui Apponyi e cunoscută), în școalele naționalităților din „Ungaria":

„Obiectele de învățămînt sînt: cetirea și scrierea, computul și religiunea, *toate în limba națională* (i. e. romînă ori sîrbească, după ținut); dacă copiii mai învață și nemțește, e lauda învățătorului. Cetirea se învață din abecedarul nou, scris de curînd (din ordin competent), iar *școlarilor mai în vîrstă se dau cărți de cetit*, în care se cuprind bucăți religioase și morale, oricare se referesc la agricultură și prăsirea vitelor". [După Istor. instr. publ. din Ungaria, pe timpul Mariei Teresia.]

In lipsă de alt sprijin şi alte mijloace, se recurge la veşnica jertfă a Rominului, în credinţa, împlinirii strigătului de deşteptare a lui *D. Ţichindeal* [1]) :

„Minte, minte, mărită naţie rominească, şi mai ales neam nu va fi înaintea ta !"

* * *

Astfel s'a întemeiat liceul (gr. cat.) din Beiuş, din dărnicia episcopului Samuil Vulcan (1828) [2]) ; liceul mare (ort. rom.) din Braşov (1850), din veniturile fondurilor bisericilor din Braşov, daruri de ale străluciţilor Voevozi de pe vremuri, ai Munteniei ; gimnaziul din Brad (1869), prin daruri şi colecte, la care „inimile bune răspund" şi astăzi pentru complectarea lui, la liceu ; şi liceul grăniţeresc din Năsăud (1863), ţara lui Coşbuc !—adînc zbuciumat în zilele noastre, de amestecul „controlului" statului ce trece, ca întotdeauna, în ce priveşte afacerile romîneşti, în terorism, pînditor al momentului „bine venit" pentru a zugruma acea instituţiune [3])

S'a mai pus temelie unor fonduri menite a se spori cu timpul pentru întemeiarea de gimnazii romîneşti în două centre romîneşti, în Arad şi Caransebeş. Condiţiile de viaţă, însă tot mai grele, în deosebi in urma situaţiei şi tratării vitrige a masselor poporului şi în special a poporului nostru rominesc, fără bunuri din strămoşi, au oprit sporul ; iar viaţa politică a îndrumat preocupaţiunile pe alte tărîmuri mai puţin prielnice, dar neinlăturabile, ca dezvoltare condiţiunilor vieţii noastre.

1) Primul director al şcoalei pedagogice romine din Arad (1812).

2) Liceul din Beiuş s'a înfiinţat, după obiceiul vremii, cu limba de propunere latină ; şi deşi e şcoală cu caracter romînesc, guvernul constituţional al ţării a forţat, şi a izbutit a impune, propunerea studiilor din cursul superior numai în ungureşte (afară de limba romină), iar în cursul inferior elevii pot răspunde şi ungureşte.—Notăm, că profesorul de literatura romină, d-l Gedeon, după propria sa mărturisire făcută în public, e rutean, dar e... greco-catolic.

3) Sub raportul stărilor interne, graniţa năsăudeană nu stă tocmai bine. Pentru a dovedi aceasta, lăsăm să vorbească „*Tribuna*" dela 24 Nov. a. c. n. în care scrie *Un Grăniţer* năsăudean următoarele :

„Aicea în Năsăud în chiar inima ţinutului grăniţeresc în decursul vremilor s'a încuibat o mînă de oameni parveniţi, mînaţi aicea de foame şi nevoi, caractere slabe, oameni pătimaşi, care ajunşi mai tîrziu în slujbe şi onoruri... azi deveniţi spioni şi denunţiatori, instrumente oarbe în mîna străinilor, vipere crescute la sînul nostru. Urmările se văd mereu, noi începem deja a le experia zilnic, generaţiile viitoare însă vor simţi amar cruda realitate, ce nu pare a întîrzia : Năsăudul aproape jidovit, fondurile grăniţerilor, *stipendiile în mîna străinilor*, în gimnaziu (liceu) încuibat spiritul de oportunitate şi servilism umilitor, şcoalele normale (elementare !) părăsite, desconsiderate, iar viaţa culturală, socială, naţională, moartă... Dovada alegerea din anul trecut, la care „clica" din Năsăud alăturea cu jidanii (guvernul !) au votat contra candidatului nostru naţional".

Notăm că deputat este d. *Ciocan*, fost director gimnazial, amicul lui *Banffy*. Multă asemănare cu Caransebeşul lui *C. Burdea*, după cum se va învedera din cele următoare.

Totuş ca prin farmec a rămas la dispoziţie capitalizîndu-se cu încetul, un *fond destinat pentru înfiinţarea unui gimnaziu rominesc în Caransebeş.*

* * *

Originea fondului păstrat de *„Comunitatea de avere"*, a Regimentului 13 romino-banatic organizată ca administratoară independentă, dar supusă controlului statului, se constitue din proprietăţi de păduri [4]) din munţii şi dealurile mai ales dinspre Rominia a graniţei,—ce s'au dăruit grăniţerilor pentru apărarea ţării prin arme şi sînge, de puhoiul Semilunii în zilele de suferinţe şi de glorie, ale trecutului şi la care s'a mai alăturat echivalentul în bani, dat de împărăţie, în schimbul purtării propriilor îmbrăcăminte, ca ostaşi împărăteşti, paznici ai hotarelor, în timpuri grele cînd împăraţii erau strîmtoraţi de duşmani şi din apus şi din răsărit.

Sub preşidenţia strălucitului general de pioasă aducere aminte, *Traian Dodă* [5]), după regularea proprietăţilor urbariale (1878—1880) prin comisiunile regeşti-ungare, lămurindu-se starea proprietăţii şi fondurilor grăniţăreşti, *Rominii hotărăsc să înfiinţeze un gimnaziu rominesc în Caransebeş* pe atunci (1880—1882) centrul energiei de neam şi de viaţă rominească.

Stăpîn pe dreptul de a dispune de veniturile avutului lor, grăniţerii banatici, aprobaţi, susţinuţi şi încurajaţi de adeziunea întregii opinii publice romîneşti, pornesc o vie mişcare, în frunte cu naţionalistul general *Traian Doda*, pentru *înfiinţarea unui gimnaziu rominesc în Caransebeş*, căci bani adunaţi grămadă, pentru început, erau deajuns, şi garanţie pentru viitor ofereau averile şi buna gospodărie a „Comunităţii de avere".

Şi cu atît mai aleş avea graniţa trebuinţă de o şcoală medie, căci pentru şcoalele de teologie şi pedagogie, înfiinţate cu noua eparhie ort. rom. cu reşedinţa episcopească în Caransebeş (1868), nu se găseşte în Banat şcoală rominească pregătitoare pentru cariera preoţească şi învăţătorească.

Chiar şi şcoalele elementare, şcoalele grăniţereşti [6]) fuseseră trans-

4) Pădurile „Graniţei" au o întindere de 253.089 jugere (hectare). Graniţa proprietară se constitue din 90 comune romîneşti, 6 nemţeşti (colonizat în veacul XVIII de generalul Merey). Administrarea averilor se face de „Comunitatea de avere" a cărei preşedinte se alege tot la cinci ani, de delegaţii aleşi de grăniţeri (comune) şi care ar trebui să fie şi ei grăniţeri după origine.

5) Ca general pensionat ales, într'o serie de ani, până la moarte (1894) preşedinte al „Com. de av". E singurul deputat naţionalist ales în parlamentul din 1884. Refuză a-şi lua locul. Dat în judecată, om în vîrstă, e condamnat la temniţă de 2 ani, dar e graţiat de Maj. Sa. Romîn inimos, până la urmă a respins toate încercările statului de amestec sub titlul de „control" în afacerile instituţiei grăniţereşti. S'a încercat să facă meseriaşi din copii de grăniţeri, dar n'a reuşit.

6) Grăniţerii ardeleni din părţile sudice (Sibiu-Haţeg)—a treia şi cea mai modestă grupare—susţin şi astăzi din modestele lor fonduri, şcoalele foste grăniţereşti, ca şcoale romîneşti.

formate și abătute dela misiunea lor, prin dispozițiile din anii 1871, 1875 și 1877, prefăcute fiind în școale „comunale“, cu învățători instituiți de stat și cu introducerea potențată și progresivă a limbii maghiare, ca limbă de propunere în contul învățămîntului cerut de legile firii și principiile pedagogice.

Ca o consecință vădită a acestei stări de lucruri se răresc ofițerii romîni din părțile bănățene, și dispar cu totul urmele chiar de ofițeri superiori, de generali, de care avusese mai mulți în trecut.

„Comunitatea de avere“, așa dar, pornește lupta pentru întemeiarea gimnaziului romînesc, căci averile grănițerilor li s'au dat pentru scopuri de natură culturală [1]).

Dar cu toate silințile sale întemeiarea gimnaziului romînesc al grănițerilor bănățeni, e oprită de împotrivirea guvernului țării noastre, care, de-o jumătate de veac încoace, nu se dă înlături dela nici un fel de mijloace pentru a impune dominațiunea orgiei șoviniste-maghiare.

Respinsă reclamațiunea grănițerilor, sub cuvînt că sînt școale medii unguresti destule, apoi generalul Doda părăsind această „vale a plîngerilor“,—ceice urmează sînt represintanții „piticilor vremii“ și rostul lucrurilor și *interesul* „afacerilor“ se schimbă...

In locul Generalului, în fața căruia s'au cutremurat cetăți și porțile temnițelor unguresti, urmează, într'o perioadă de cîțiva ani de somnolență morală-sufletească și de uitare a problemei înființării gimnaziului *romînesc*, un locotenent pensionat, *Ilie Curescu.* Noul președinte înalță un palat, pentru locuințe, pe sama funcționarilor „Comunității de avere“, „din prisosul veniturilor“, cum anunță marmora comemorativă din coridorul palatului.

Și nu se va mai găsi oare nimeni, să pună din nou, pîndind doar un moment mai potrivit, de eventuală strîmtorare a guvernanților noștri, sau pe urma vre-unui pas de progres făcut de... noi,—ca să pună din nou în topoariște cu mai mult noroc decît înaintașii dela 1880—1882 chestiunea gimnaziului grănițerilor din confiniul militar romîno-banatic?

O, da! vine; a venit chiar! Dar nu acela, care să pună chestia în topoariște, ci a venit: *Coada de topor!*

* * *

In împrejurările actuale culturale-morale ale Romînilor din ținutul caransebeșan [2]) nu este deloc surprinzător, că s'a deschis cale largă par-

1) *Iustitia regnorum fundamentum* (Iosif II).

2) La alegerea de membri în reprezentanța comitatului, în Caransebeș s'au petrecut următoarele, în ziua de 27 Noembrie a. c.:

„Au venit alegătorii dela vreo 20 de comune. In loc să se vadă preoții în fruntea alegătorilor, aceștia, ca niște turme rătăcite, au fost conduși sau mînați prin codreni (din slujba *„comun. de avere“* !), *învățători*, etc

venitismului, și în consecință, validitării elementelor gata la orice fel de servicii, fără alte considerente decît interesele proprii pur egoiste, pentru împlinirea cărora nimic nu se cruță. Asemenea situații se crează totdeauna acolo, unde e lipsă de educație, cultură și dezvoltare a sentimentului social; acolo unde nu sînt așezăminte școlare [3]) și sociale corăspunzătoare întocmite și conduse în vederea unei menițiuni de ordin superior, ideal.

Dintr'un astfel de mediu, este evident că a fost nu numai cu putință, ci natural, chiar ca un om îndrăzneț, fără orice altă însușire, să fie bombardat de arbitriu al situației.

Acel om, fără nici o pregătire intelectuală, avînd însă simțămîntul realității, recunoscînd situația de exploatat, ajunge, ca un *Deux ex machina*, în fruntea tuturor afacerilor graniței,—el este: *Constantin Burdea*, care începîndu-și cariera, acum 25 de ani, ca polițist nocturn, acum ajuns la o înălțime oarecare, pornește în goană după cuceriri de „merite“, prin care se parvine și la distincții și la beneficii. Și înălțarea acestui om, în timp așa de scurt după dispariția lui Tr. Doda, e privită cu capete plecate,—după cum cu nepăsare e privită și sfidarea simțămîntului romînesc și în deosebi al grănițerilor [4]).

Stirpirea tradiției, falșificarea istoriei, sugerarea unor utopii, cultivarea nemerniciei, distrugerea conștiinții și caracterelor, pe de altă parte ridicarea tîrgoveților imbecili și perverși ce fac samsarlîc din sufletul lor: iată metoda de educație politică, profesată de elemente ca Burdea, cu nelipsiții săi ciraci și de stăpînii lui, care îl bat pe umere și-l felicită, cu potențare de elan, în măsura în care perversitatea și mișelia omenească și tradarea de neam, cum și slugărnicia, i-au fost mai depline.

Și a venit unul dintre închinătorii patimilor urîte și vînduții vrăjmașilor, și a dat semnul de alipirea graniței romînești cătră împăratul

ai partidului contrar (guvernamental)... Purtarea *preoților* a fost sub toată critica... Țăranii nici nu știau că erau și candidați pur naționali... Candidații stăpînirii au întrunit toate voturile, mulțumită lui *Burdea*, care cu un stab de aderenți se înfățișa la alegere, petrecîndu-și afabil cu mulți țărani odinioară dușmanii săi... [„Tribuna“ 28. XI. 1897].

3) In anul școlar 1906—1907 au fost, în patru cursuri pedagogice, în număr total, 24 elevi. Examenul de calificațiune, nu s'a făcut la institut. Numărul profesorilor de studiu a fost: trei. Numărul elevilor scade din an în an.—Ce contrast, față cu afluența dela gimnaziul unguresc (vezi mai jos).

4) *Romînii au* în Caransebeș: Episcopie gr. or. rom., Consistor, institut ped.-teologic, o școală elementară, tipografie și librărie diecezană, un ziar oficios (Foaia Diecezană) redactată mai mult „cu foarfecile“, afară de polemicele cu „Renașterea“, ziar „naționalist“, care tămîiază faptele „romînești“ ale lui C. Burdea, două bănci, conduse de șefii celor două ziare, „conducători“ și altor „afaceri“, primar romîn care acum va scoate un ziar guvernamental, împreună cu un profesor de stat, Comunitatea de avere.— *Nu au*: Nici un fel de comitet, secție sau organizare culturală (Asociație sau Teatru), nici cor, (în Banat!) nici viața socială, nici culturală nici artistică, nimic romînesc decît: o inspecție grea, cu grele consecvențe pentru pedagogiul romîn, venită dela minister, în zilele prime ale lunii Decembrie din a. c.

într'o inscripție străină pentru amîndouă părțile, scrisă în slove de aur, pe monumentul de bronz reprezentînd pe M. Sa, păzit de doi lei de marmoră:

I *Ferencz Iozsef királynak hálás határörei.*

A cui limbă este aceasta?

A nici unuia, dintre cei pe care are să-i reprezinte!

Și așa a început a se da din banii cîștigați cu sîrguință și îngrijiți de Doda și urmașul său domol la muncă, dar și strîns la mînă, cînd e vorba de banul „comunității" romînești.

* * *

Odată primul pas făcut de Burdea, urmează și al doilea.

„Se simte acum necesitatea" unui gimnaziu in Caransebeș! Il pune la cale „patriotul", deputatul *C. Burdea*, președintele comunității de avere", devenit acum „consilier de Curte", după recomandarea guvernului kossuthian, făcută regelui din casa habsburgică, pentru „meritul patriotic" ce și-a cîștigat, un născut romîn, pentru... maghiarizarea patriei, istoriei și dinastiei ungare (?).

Adunarea reprezentanții grănițerilor, după propunerea *„comunității de avere" votează un dar de 230,000 cor.* din banii săi, *pentru înființarea unui gimnaziu de stat, unguresc, în Caransebeș.* Ministerul primește „modestul" ofert, face oarecare restricțiuni cererii graniții, relative la propunerea limbii romîne,—iar gimnaziul se înființează, se deschide.

In mijlocul celui mai viguros element romînesc, ca fizic și ca grupare de massă, ca însușiri sufletești și ca trecut istoric și național,—se răsfață azi seva transformării de suflete, pepiniera răpirii caracterului de neam și zmulgerea limbii copiilor unui popor,—prin ienicerii cei mai odioși și nemernici încă posibil, în veacul al XX-lea.

La conducerea gimnaziului, făcut din ofrandă dată din prețul sîngelui romînesc pentru țară și tron, pentru a fi altar închinătorilor ce se vor lepăda de limbă... s'au pus soli, ce și-au pierdut idealul ce pune Dumnezeu în suflet și fire, pentru a vesti fericitoarea morală a lui Iuda Iscarioteanul...

Profesori chemați a vesti adevărul evangheliei maghiarizării „singure mîntuitoare", sînt trimiși în marginile romînești ale patriei noastre, ca să ne crească copiii de Romîn „cu simțire maghiară" și să pregătească „caractere maghiare",—ca Constantin Burdea, Ioan Ciocan și alți cetași de ai lor.

Și cine sînt acei patriotici slujitori? Iată numele lor—„maghiare", ce sînt și pecetie de caractere:

Director: Kalkbrenner Antal; profesori: Gajda Béla, Elekes Pál,

Iakob Iános, Weigl Géza și Elie Minea, 1) acest din urmă profesor și la pedagogiul romînesc în... strîmtoare.

Și această pleiadă de... apostoli, învățați, adunați de vînturi parcă, străini de neam, lege, obiceiuri, creștere și rost, vor ferici poporul, poporul plecat pe genunchi, cu domni, cu opincari, preoți și orice cărturari, din glorioasa graniță care azi plecîndu-se lui Constantin Burdea, lăcrămînd se bocesc:

— *Ave!*...

Limba romînă o propune în noul gimnaziu d. Minea în două ore pe săptămînă de clasă (fiind trei cl. I. paralele!); dar îl ascultă numai acei elevi, deși sînt Romîni și grăniceri, care vor să învețe *și* limba romînă: căci „înaltul minister",—la primirea „votului graniței" de jertfirea banilor romînești pe altarul utopii „patriotice",—nu a admis, ca *studiul limbii romînești* să se declare de obligat, ci *numai de facultativ*, —ceiace e contrar legii 1)—dar nu supără pe guvernanții, care nu se ascund după legi, ci-și etalează arbitriul oligarhic, fără nici o sfială, în fața lumii întregi.

Și cînd legea lui Apponyi, pentru școalele poporale a fost votată și pusă în aplicare, un organ de publicitate, reprezentînd pe însuși ministrul numit *(Budapesti Hirlap)* a declarat că nu este vreun cîștig mare în strîmtorarea școalelor elementare nemaghiare, ci: „Să statificăm nu școalele elementare ale naționalităților, ci pe cele secundare".

Aici însă, a mers și mai departe, cu opera sa „coada de topor" a grănicerilor...

Căci nu numai trecutul s'a făcut praf, nu numai prezentul s'a transformat în contrar legilor firii și nevoilor reale ale poporului, ci și asupra viitorului „s'a tras poliță",—în contul graniții.

Pentru vînzarea sufletelor generațiilor grănițărești, ce au să vină, s'a pregătit, nu numai duhului, ci și slăbiciunilor nemernicului trup, culcuș... „cald și moale".

Spre zugrumare s'a dat nu numai drum deschis și mînă liberă, ci s'au întins și gîturile de porumbei nevinovați...!

„Comunitatea de avere" a instalat, și susține un *internat* pentru întreținerea și provederea grăbuită a fiilor de grăniceri; și a învestit pentru această „binefacere", pân acum 36.000 de coroane,—pentru care

1) O părere competentă: „De sigur îl vom închina *lor*" (*Luceafărul* No. 19—20 a.c.) pe acest profesor romîn, amic al... prezidentului „Comunității de avere".

1) La anul 1883 s'a făcut legea și planul de învățămînt pentru școalele medii. Pentru studiul limbii romîne nu s'a făcut nici un fel de plan sau normativ (deși sînt și școalele de stat, ca gimnaziile din Sibii și Lugoj, cu jumătate numărul elevilor romîni, unde se propune și limba romînă, Romînilor, de mărturie, prin profesori unguri!), iar astăzi, guvernanții procedează volnic, oprind întrebuințarea de cărți romînești din altă țară și dela noi chiar, și pentru motivul că locul tipăririi nu ar fi indicat în limba statului, adică maghiara.

lucru, „reprezentanţa comunelor“ grănicereşti, „in termini aleşi şi încălziţi de căldura simţimintelor eşite dintr'o inimă plină de recunoştinţă“, a adus „mulţumită ostenelilor şi îngrijirii speciale a d-lui president *Constantin Burdea*“ 1).

Cită ironie amară în ziceri:

„La aşa cap, aşa căciulă“,—atit de trist, in aplicarea sa aci!

Căci nu este un cuib de salvare a rominismului, al simţimintului dela Dumnezeu şi de-acasă primit, în internatul „Comunităţii de avere“, *cum s'ar fi putut contempla, ca uşă a mintuirii,* ci oprită este acolo vorbirea între elevi a limbii lor materne! Pentru garantarea culturii curat ungureşti şi educaţiunii în spiritul maghiar, s'au instituit doi unguriţi, dintre profesori, de conducători, educători şi pedagogii salariaţi, interni, stăpîni peste sufletele copiilor grănicerilor şi în orele libere, pentru a-i putea izola sufleteşte şi forma—după reţeta din „Budapesti Hirlap“.

Elevii înscrişi la acest gimnaziu sînt 151, împărţit în trei clase paralele (I gimn.); internatul întreţine 106 gratuiţi, toţi grăniţeri.

Ce dor de... carte ungurească, pe Romini, pecînd pedagogiul romîn din loc aproape moare, *şi* încă de... inaniţie: din lipsa de elevi (şi profesori)!

Ce va urma din această situaţie, cînd nu numai cămeşa, ci şi sufletul ţi-l dai de pomană, necuratului?

Aceasta este *era slugoilor!*

Dar în slugărnicie se cuprinde deja germenele destrucţiunii,—şi nu va fi departe furtuna, care va curăţi şi mătura fărmăturile acestor vremuri de patimi şi întuneric.

Borlova (Banat). **S. Secula**

1) Citat din „*Renaşterea*“ (24 Nov.—1 Dec. a.c.) „naţionalistului“ şi puritanului în cele bisericeşti, director *de bancă*, advocatul Dr. N. Ionescu.

Viaţa romînească în Bucovina

— Societatea arheologică romînă din Cernăuţ —

Cu prilejul Expoziţiei generale romîne din anul 1906, apăru în Cernăuţ o carte cu titlul „Rominii din Bucovina“, care a fost la timpul său aspru dar pe drept criticată în *Viaţa Romînească*, anul I, No. 6, de către un tînăr profesor bucovinean, sub pseudonimul *Văleanu*. În această carte sînt înşirate toate societăţile culturale şi economice din Bucovina romînească, fără să se amintească cît de cît şi despre rodnica activitate a societăţii arheologice romîne din Cernăuţ, care a contribuit mult la cunoaşterea istoriei Romînilor din Bucovina. Cauza uitării vom istorisi-o mai pe urmă.

Societatea arheologică romînă din Cernăuţ s-a înfiinţat în Iunie 1886 de către vreo cîţiva Romîni cu interes şi dragoste pentru istoria ţării lor. Sufletul acestei societăţi erau prezidentul *Dionisie O. Olinescu*, concepist la finanţe, şi secretarul *Constantin Morariu*, actualul paroh din Pătrăuţ pe Suceava, un preot vrednic şi Romîn ales. Toţi membrii erau profani în ale arheologiei, dar cu toate aceste au răspîndit numele societăţii lor şi printre străinii din Apus.

Societatea arheologică romînă din Cernăuţ avea de gînd în sensul §-lui 2 din statute: 1) să lucreze printre Romîni la deşteptarea interesului pentru anticităţile lor naţionale, bisericeşti şi seculare în genere, precum şi a contribui, pe cît va fi cu putinţă, la răspîndirea ştiinţilor arheologice printre ei; 2) a aduna, a descrie şi a conserva orişice antichităţi bisericeşti sau seculare aflate în Bucovina sau pe aiurea; 3) a stărui pentru conservarea zidirilor, monumentelor şi ruinilor istorice; 4) a face cercetări (explorări) arheologice [1].

Colecţiunea de anticităţi era la început mică, dar, prin intervenţia *d-lui Dionisie O. Olinescu*, soţia decedatului conservator din Sirete, *Iosif cavaler de Gutter*, a dăruit societăţii o colecţiune însemnată de anticităţi din diferite timpuri. Colecţiunea spori prin mai multe daruri făcute de unele persoane binevoitoare societăţii, mai ales domnii *Dimitrie Bucevschi, Vasile Morariu, Zaharia Voronca, păr. paroh Sbiera din*

1) Gazeta Bucovinei, 1891, No. 64.

Sirete, V. Vasiloschi, Diomed Nosievici, Onofrei Mironovici, W. Wikenhauser, Emanuel Ciuntuleac, Emil Cozub, Mihail Dracinschi, Dionisie O. Olinescu, ş. a. [1])

Astfel înavuţită a expus societatea arheologică romînă colecţiunea sa de anticităţi la expoziţia oraşului Cernăuţ în Septemvre 1886, în localul şcoalei c. r. de meserii de acolo.

După lista din catalogul expoziţiei [2]), societatea arh. romînă avea in anul 1886 un total de 47 obiecte felurite.

Societatea arheologică romînă a fost premiată la această expoziţie cu medalia de argint pentru merite, şi i s-a făcut elogii meritate în foi romîne şi străine, precum în Tribuna, Voinţa naţională, Revista politică din Suceava, Neue Freie Presse, etc. Incurajată chiar la început într-un mod atît de măgulitor, tînăra societate dezvolta o activitate febrilă sub conducerea neobositului ei preşedinte, care nu cruţa nici timp nici bani, ci necontenit năzuia să răspîndească printre Rominii din Bucovina cunoştinţi arheologice prin publicaţii diferite şi conferinţi publice, spre a stîrni un interes mai viu pentru scopurile societăţii [3]).

Părintele *Constantin Morariu*, autorul opului *Culturhistorische und etnographische Skizzen über die Romänen der Bukowina*, spune că societatea ar fi stîrnit interes pentru arheologie prin publicaţiuni. Poate Sfinţia Sa se gîndeşte la rapoartele anuale ale societăţii, din Gazeta Bucovinei, an. I, 1891, No. 64 şi an. II, 1892, No. 3, precum şi la cel din Romänische Revue, loc. citat, căci alte publicaţiuni de ale d-lui *Dionisie O. Olinescu* nu-mi sînt cunoscute, afară de studiul d-sale „Tezaurul dela Pietroasa", despre care nu mai ţin minte unde a fost publicat.

Societatea arheologică romînă poseda şi un registru cronologic despre toate descoperirile arheologice din ţară şi străinătate. In No. 3 din Gazeta Bucovinei an. 1892, se mai vorbeşte că „Darea de samă despre mersul general al ştiinţii arheologice la Romîni, care se cere în înţelesul §-lui 18 al statutelor, va urma mai tîrziu." Această dare de samă n-am aflat-o nicăiri; probabil că nu s-a făcut nici una.

Comitetul societăţii n-a lăsat să treacă nici o ocaziune, cînd a aflat despre vreo descoperire arheologică, fără să se fi adresat către persoane de încredere, dela care spera să capete descrierea obiectelor, precum şi obiectele înseşi. La ce vază a ajuns societatea arheologică romînă în ochii lumii străine, pe baza descrierii obiectelor ei în feluritele foi, aceasta o dovedesc unele corespondenţe ce le-a primit dela alte societăţi arheologice. Aşa de pildă a cerut renumitul Muzeu central germano-roman din Mainz, ca societatea arheologică romînă să-i trimită obiectele

1) Raport despre activitatea societăţii arheologice romîne din Bucovina, în răstimpul dela Iunie 1886 până in Decemvre 1891. Gaz. Buc. Cernăuţ, 1892. No. 3.
2) Katalog der Ausstelung. Cernăuţ 1886 pg. 80.
3) Romänische Revue, 1890, anul VI, pag. 363.

ei de bronz spre decopiare, şi societatea arheologică din Spalatto s-a adresat ministeriului de culte să-i mijlocească publicaţiunile arheologice ale societăţii romîneşti. Mai amintim că societatea arheologică romînă e citată şi în cartea *Handbuch der archäologischen-und Kunstvereine in Österreich*, editată sub egida ministeriului de culte. [1])

Părintele *Morariu*, secretariul societăţii, mi-a comunicat personal că şi Muzeul din Turin avea legături cu societatea arheologică romînă din Cernăuţ.

Nu poate fi trecută cu vederea şi o altă împrejurare, care face onoare societăţii arheologice romîne:

„In anul 1888 fu adecă delegat căpitanul c. r. *Heinrich Himmel* de către societatea antropologică din Viena de a face studii etnografice asupra feliuritelor poporaţiuni ale Bucovinei şi spre acest scop el fu strămutat la regimentul 41 de infanterie din Cernăuţ. Domnul *Himmel* îşi compuse nişte cestionare în mulţime de exemplare şi le trimise pe la toate societăţile, ba chiar pe la persoane particulare, rugîndu-le să răspundă la întrebările etnografice formulate în ele. [2])

Atunci se puse pe muncă straşnică părintele *Constantin Morariu*, secretarul societăţii, care era pe atunci administrator la biserica Sf. Paraschiva din Cernăuţi, cerceta şi studia toate teancurile de acte ce zăceau colbăite prin arhivele căpitalei bucovinene şi dădu în scurt timp la iveală valorosul său op în limba germană, retipărit din *Romänische Revue:* „Culturhistorische und etnographische Skizzen über die Romänen der Bukowina". Această carte e prima istorie temeinică a Romînilor bucovineni; ea făcu mult zgomot pe vremea aceia, căci i se făcură recenzii chiar în reviste din Londra. In Bucovina bîntuia atunci o nemaipomenită prigoană în contra a tot ce-i romînesc, şi de aceia cartea Sfinţiei Sale, care a zvîrlit în faţa asupritorilor adevărurile cele mai crude, a făcut mult sînge rău prin cercurile înalte din Bucovina şi imperiu. Cartea aceasta e şi un product al societăţii arheologice romîne; păcat numai că Sfinţia Sa n-a publicat şi partea a doua, etnografică, ce-o are în manuscript, şi care conţine preţioase date despre obiceiurile romînilor din Bucovina.

Cercetările şi dezgropările arheologice întreprinse de societatea arh. romînă din Cernăuţ pe moşiile fondului religionar gr. or., precum şi de conservatorul *Iosif cav. de Gutter* pe la Hatna şi Dănila, atrase atenţiunea *Comisiunii centrale c. r. din Viena pentru artă şi monumente istorice*, asupra descoperirilor arheologice din Bucovina şi de aceia îl trimise comisiunea pe exploratorul *Szombathy* în ţara noastră. Acesta povesteşte, că d. *Olinescu* proiectase o hartă arheologică a tuturor locurilor din Bucovina cu rămăşiţi preistorice şi romane, de pe

1) Gaz. Buc. la locul citat.
2) Gaz. Bucovinei, l. cit.

care hartă a luat societatea antropologică din Viena o copie. Această hartă îi înlesni foarte mult lui *Szombathy* cercetările sale. 1).

Societatea era în toiul activităţii sale, cînd căpătă fatalul act dela Curatorul pentru înfiinţarea unui Muzeu al ţării, prin care act se cerea cu împrumut colecţiunea de anticităţi a societăţii arheologice romîne. Iată în traducere romînească, actul, care, nevrînd, a pus capăt societăţii, şi pe care l-am copiat din archiva Muzeului c. r. al ţării:

Onorabile Comitet al Societăţii,

Subsemnatul, Curator al Muzeului ţării din Bucovina, roagă pe onorabilul comitet al Societăţii arheologice romîne din Cernăuţ, să-i *împrumute* Muzeului ţării din Bucovina colecţiunea sa arheologică spre a lăţi şi propaga interesul pentru istoria ţării. Aceasta (colecţiunea) va fi expusă în localul Muzeului; iar mai ales faptul că actualul director al societăţii arheologice romîne, d. Dionisie O. Olinschi-Olinescu, a fost ales în şedinţa Curatorului din 6 Mart a. c. custode pentru secţia arheologică a muzeului ţării, garantează că obiectele vor fi expuse într-un mod sigur şi corăspunzător.

Cernăuţ, în 12 Mart 1892.

Secretar. *N. N.*

Pentru Curatorul Muzeului ţării din Bucovina.

Preşedinte. *N. N.*

In archivele Muzeului c. r. al ţării am aflat următorul act din partea societăţii arheologice romîne, prin care răspunde Curatorului:

Onorabile Curator,

Subsemnatul Comitet are onoarea să răspundă preţiosului act cu data de 12 Mart, 1892, No. 80, că colecţiunea societăţii arheologice romîne se va *împrumuta* Muzeului ţării din Bucovina, numai cu învoirea adunării generale, care se va ţine cît de curînd.

Cernăuţ, în 26 Iunie 1892.

Secretar, *N. N.*

Preşedinte. *N. N.*

Intreaga colecţie, care-i o avere naţională nepreţuită, se află şi acuma, de 14 ani, în Muzeul c. r. al ţării, fără să-i fi trăsnit cuiva prin cap să o reclame.

Fiindcă guvernul Bucovinei persecuta pe atunci pe cei mai înverşunaţi luptători ai Romînilor, şi deoarece societatea arheologică romînă nu era privită cu ochi buni de către cei dela putere, s-au împrăştiat mai toţi membrii societăţii prin diferitele colţuri ale ţării, unde nu li prea venia să facă arheologie. Stîlpii societăţii, *Dionisie O. Olinescu* a părăsit ţara din cauza vîntului pustiirii ce bătea atunci în Bucovina şi a trecut în regat şi acuma se află pare-mi-se în Caracal; iar pe părintele *Constantin Morariu*, cel mai cerbicos dintre aşa zişii „iredentişti" l-a trimis în satul Pătrăuţi lîngă Suceava, ca să-i treacă pofta de arheologie şi de a scrie cărţi ca „Schiţele" şi altele.

1) Szombathy. Die erste prähystorische Recognoscierungstour nach der Bukowina, im Jahre 1893, pag. 4.

Societatea există numai pe hîrtie.

D. *Dr. Polek*, bibliotecar al Universităţii din Cernăuţ şi membru în Curatoriu, precum şi *d. Stupnicki*, secretar la Muzeul c. r. al ţării, mi-au comunicat personal, că o adunare generală nu s-a ţinut, iar colecţia s-a împrumutat aşa dela mînă la mînă (kurzer Hand) fără formalităţi. Părintele *Constantin Morariu* însă ni spune: „Ca să poată vedea fiecare lucrurile societăţii arheologice romîneşti, societatea a *hotărît şi a dat* (prin urmare trebue să fi fost o adunare generală a societăţii), aceste lucruri în 14 Mai 1893, ca să se păstreze cu totul deosebit în Muzeul ţării din Bucovina. [1]) D. prof. universitar dr. *R. Fr. Kaindl*, care a descris obiectele societăţii după rapoartele *Comisiunii centrale c.r. din Viena pentru artă şi monumente istorice*, şi după scrierile păr. *C. Morariu*, zice că colecţiunea s-a predat încă înainte de deschiderea Muzeului. [2]) Dar asta puţin ne interesează.

Societatea nu mai există, averea societăţii nu se ştie pe ale cui mîni a ajuns, iar actele sînt pierdute, afară de vreo trei care se află încă în posesiunea fostului ei secretar, părintele *C. Morariu*, dimpreună cu sigilul societăţii. In statute se spunea apriat, că în cazul dizolvării societăţii, trece toată averea dimpreună cu colecţiunea de anticităţi în mîna Mitropoliei gr. or. din Bucovina, care singură are un Muzeu de anticităţi bisericeşti, ce stă veşnic închis pentru orişicine. Dar să nu se uite că mitropolia este greco-orientală, adecă a Romînilor şi a Ruşilor, şi în caz cînd ar face pretenţiuni la colecţia de anticităţi, ar trebui să vedem iaraş, cum din cauza cuvîntului *gr. or.*, atît de fatal pentru Romînii din Bucovina, vor pune Ruşii mîna pe averea noastră strînsă cu atîta cheltuială. In cazul unei reactivări a societăţii, va fi de lipsă deci să se schimbe acest punct din statute.

Dovadă că totuş se mai păstrează măcar amintirea despre societatea arheologică romînă, este că la toate adunările generale ale Curatorului Muzeului c. r. al ţării se invită şi consilierul dela Curtea de Casaţie din Viena, d. *Vasile Morariu*, ca reprezentant al societăţii arheologice romîne. Insă d-sa nu apare nicicînd, şi de aceia Nemţii noştri dispun de colecţie după plac, bunăoară cazul cu Expoziţia din 1906, cînd obiectele societăţii arheologice romîne n'au fost expuse supt o etichetă proprie, ca să ştie şi ceilalţi Romîni că muncim şi noi, ci au fost orînduite supt eticheta Muzeului.

1) Constantin Morariu, Părţi din ist. Rom. buc. Cernăuţi 1894, p. 308

2) Dr. Raimund Friedrich Kaindl. Der rumänische archäologische Verein in der Bukowina, Cernăuţi, 1894, pag. 3.

Un fapt caracteristic pentru indiferenţa Rominilor bucovineni, este că la predarea colecţiunii nu s-a scris nici un act din partea Muzeului, că a primit sau nu colecţia; ba ce-i mai mult, nu s-a făcut nici macar o listă completă şi o descriere amănunţită a obiectelor predate, ci s-a luat totul la hurtă: *100 de numere, 450 de bucăţi şi 300 de monete!!* Ce fel de bucăţi şi monete sînt acele, habar n-au.

De aceia m-am decis să compun eu o listă completă după indicările din scrierile păr. *C. Morariu* din Romänische Revue 1890, an VI, pg. 362—363 şi părţi din Istoria Rominilor bucovineni Cernăuţi, 1894 pg. 307 şi 308; rapoartele anuale din Gazeta Bucovinei 1891 No. 64 şi anul 1892 No. 3; Catalogul expoziţiei din Cernăuţi, 1886 pg. 80 şi cartea d-lui *Dr. R. Fr. Kaindl*, Der rumänische archäologische Verein in der Bukowina, Czernowitz, 1894. Acesta din urmă a întrebuinţat şi descrierea obiectelor după rapoartele *Comisiunii centrale c. r. din Viena pentru artă şi monumente istorice*. Definiţia obiectelor nu-i totdeauna adevărată. Iată deci din ce constă colecţia de anticităţi a societăţii arheologice romine din Cernăuţi:

1) Patru urice dela Constantin Mihai Racoviţă Vodă, dtto 14 Mai 1756, şi celelalte dela Voevodul Grigore Ioan, dtto 14 Iunie 1763.

2) O evanghelie armenească cu 9 icoane şi o psaltire romînă, ambele cărţi în manuscript.

3) 12 copii de pe pietre mormintale.

4) 9 bucăţi de feliurite unelte, anume cuţite, toporaşe, ciocane, etc., şi doi idoli de lut din epoca de piatră.

5) 43 obiecte de lut din epoca preistorică.

6) O garnitură de obiecte pentru cusut; constau din oase de peşti, coarne de animale, ciocuri de păsări etc.

7) 3 obiecte fosile.

8) Un inel de argint de construcţie foarte primitivă.

9) 39 obiecte paleontologice.

10) 16 obiecte din epoca de bronz, anume lanţuri, lănci, vîrfuri de săgeţi, inele etc.

11) O urnă pentru cenuşă, două cărămizi, 6 monete de argint, una de aramă, 11 de aramă (la Kaindl, No. XI mi se pare că-i o greşală de tipar, căci în loc de 11 se află 1 monetă de aramă), toate din timpul Romanilor şi aflate pe pămîntul Bucovinei.

12) 101 obiecte din epoca de fier, între care se află încuetori din secolul al XI-lea sau al XII-lea, apoi vîrfuri de săgeţi, săbii, lănci, bucăţi de zale, cuţite, aparate pentru signaluri, furculiţe, zăbale dela cai, ancore, cue, pinteni etc.

13) Un inel antic de argint.

14) O chee de aramă.

15) O cersală (perie de cai) împietrită de lemn, de pe timpul Mongolilor.

16) O cruce de piept, care, după cum se pare, aparţinea unui prelat.

17) 15 obiecte din timpul mai nou: anume săbii, vîrfuri de săgeţi, arcuri, straturi ornamentate de puşcă, gloanţe de piatră de feliurite mărimi, pistoale, cuţite, furculiţe, etc.

18) Două obiecte de argint şi două de aramă, anume pinteni şi sigile.

19) 12 monete romîneşti de aramă şi 8 de argint din timpul ocupaţiunii ruseşti; altele de ale lui Petru Muşat (1375) şi ale Voevozilor Ilie (1433—1434), Alexandru, Ştefan, Bogdan, cele mai multe cu inscripţii latine.

20) 18 monete polone de argint şi 29 de aramă.

21) 21 monete germane de diferite tipuri.

22) 15 monete austriace de argint şi 54 de aramă.

23) 15 monete turceşti.

24) 9 monete ruseşti.

25) 1 monetă grecească, una spaniolă, una italiană, şi una svedeză.

26) 5 monete de origine necunoscută.

27) 10 medalii.

28) 10 bucăţi bani de hîrtie din diferite timpuri. [1]

Dacă comparăm articolul păr. *C. Morariu* din Romänische Revue, 1890, anul VI, pag. 362—363 cu acel al d-lui d-r. *Kaindl* din 1894, vedem că colecţiunea de anticităţi a societăţii arheologice romine s-a înmulţit în decurs de 3 ani cu 8 obiecte de lut. Ar fi foarte bine, dacă *Societatea pentru cultura şi literatura poporului romîn din Bucovina*, ar pune mîna cît mai degrabă pe această bogată colecţie, şi ar aşeza-o în una din salele Palatului naţional din Cernăuţ, ca să o poată cerceta şi studia oricine, sau să o dăruiască Muzeului naţional din Bucureşti.

Ion Gramadă

---

1) Multe din obiectele citate pe lista expoziţiei din 1886 nu se află acuma. Ce s-a făcut cu dînsele?

Miscellanea

RONETTI ROMAN

Zilele acestea a murit Ronetti Roman în vîrstă de cincizeci şi cinci de ani. Născut dintr'o familie evreiască săracă din nordul Moldovei, a cunoscut de timpuriu literatura ebraică şi talmudul.—Şi-a complectat apoi cultura, studiind în străinătate, mai ales în Germania. Intors în ţară, familiarizîndu-se cu limba, a început a scrie, făcîndu-se cunoscut printr'un pamflet spiritual îndreptat împotriva lui V. A. Ureche şi mai cu samă prin poema romantică „Radu" apărută în 1877, lucrare mult apreciată pe atunci în urma criticii ce i-a făcut d. Carp în „Convorbirile literare". Funcţionar la ministerul de externe, ziarist la „Timpul", în redacţia căruia a lucrat cu Eminescu şi Caragiale, retras apoi la ţară, unde s'a ocupat cu agricultura, Ronetti Roman n'a produs nimic remarcabil până la 1900, cînd a dat la iveală drama „Manasse". Această operă, care a fost un mare succes de teatru şi asupra căreia s'au scris nenumărate articole, e desigur cea mai de samă din producţiile lui. In ea Ronetti Roman a ştiut să facă cu multă pătrundere psihologia aproape complectă a rasei evreeşti în reprezentanţii ei tipici, să creeze caractere vii, cum sînt acele al bătrînului Manasse şi al misitului Şor şi mai ales să pună, cu o netăgăduită putere de cugetare şi adîncime, una din problemele importante ale vremii noastre, acea a asimilării Evreilor cu popoarele în mijlocul cărora vieţuiesc. Aceste calităţi reale, cu toate imperfecţiile limbii pe care Ronetti Roman n'a posedat'o niciodată deplin, fac din „Manasse", oricare ar fi sforţările numeroşilor săi detractori, o operă de o valoare durabilă şi asigură autorului său un loc onorabil în literatura noastră.

IN SUBURBIA LITERARĂ...

Sfîrşitul de an a slujit de îndemn aproape tuturor publicaţiunilor noastre literare să ne dea cîte o „revistă a anului" consacrată literaturii.

Tristă impresie, mărturisim, ne-au făcut cele mai multe din aceste reviste: ca ţară mică, se vede, nu ne putem desbăra de porniri „suburbane" nici în literatură...

Mulţi dintre „confraţi" ne-au onorat şi pe noi, aceştia grupaţi în jurul „Vieţii romîneşti", cu înalta lor atenţie.

Cel mai puţin pătimaş a fost tot d. N. Iorga, care numeşte *Viaţa Romînească* „cel dintăiu mare *Magazin* literar" (acest nume îl poartă marile reviste engleze,—însă lor le lipseşte *unitatea de direcţie*, pentru ca denumirea să fie potrivită şi pentru noi).

Cei mai mulţi însă deplîng „mercantilismul" introdus de noi în literatură şi plîng şi pe literaţii romîni pe cari noi îi „stricăm" prin... onorarii „fabuloase"...

Ce e asta? Ori suburbanul e ignorant, ori, în neruşinarea lui, presupune pe cetitor ignorant, căci cine nu ştie că de o sută de ani marii artişti şi literaţi din toată lumea civilizată trăesc *numai* din munca lor!

Dacă aceste plîngeri le-ar afla un european, ciudată impresie i-ar face această pretenţie ca tocmai munca literară, care cere atîta încordare nervoasă, şi care e atît de utilă, să fie gratuită... Şi ce ar crede despre o astfel de concepţie un Balzac, un Maupassant sau V. Hugo?... E, în orice caz, o psicologie născută din dispreţul muncii, din lipsa de mîndrie a *muncitorului* pentru cîştigul cinstit.

Poate aceasta ar uşura unui străin să înţeleagă expresivul nostru cuvînt de „ciocoism"....

Mai ales dacă va afla în acelaş timp, că după tradiţiile noastre... literare răsplata colaborării la revistele cele „dezinteresate" constă în dreptul ce se recunoaşte colaboratorilor—bine-intenţionaţi,—îndată ce apucă condeiul spre a combate ideile subversive,—la burse, misiuni în străinătate şi catedre universitare...

Dezinteresare literară... pe seama visteriei publice...

Vedeţi, cînd un literat scrie după cum îi spune cugetul, şi nu se călăuzeşte decît de inspiraţie şi de conştiinţa sa, dar primeşte un onorar ori-cît de modest,—e „mercantil" şi se coboară de pe Parnas...

Dar cînd i se impune să tămîeze pe toţi idolii marelui... refectoriu al culturii naţionale, cînd zelul său împotriva „ereziei" se răsplăteşte cu onorarii... pe viaţă din lada statului, cînd el este ameninţat să-şi piardă cariera profesorală pentru simpla colaborare cu „ereticii" (da, *ameninţat*, vreţi numele?),—o, atunci e *dezinteresat*, şi se poate aşeza la dreapta... Părintelui, în templul cristalin al Literaturii neprihănite...

Dar trebue să isprăvim odată cu toate aceste insinuări şi şoapte perfide,—şi măcar pentru a curăţi literatura pe viitor de aceste apucături de suburbie trebue să ne coborîm până la... suburbanii ei.

Şi ne permitem o întrebare indiscretă:

Nu ştim tirajul confraţilor din suburbie, dar dacă el este egal cu al nostru, ce fac ei, în *dezinteresarea lor*, cu aurul vulgar ce curge în lăzile lor? (căci beneficiile lor trebue să fie cu mult mai mari ca ale noastre,—preţul şi dimensiunile revistei noastre neputînd da decît beneficii relativ modeste chiar cu tirajul nostru).

Și acum să judecați acest curios fel de a gîndi.

Dacă noi, membri de redacție, n'am munci, cum muncim, *gratuit* —și față de proporțiile pe care le-a luat opera noastră noi muncim mai mult decît toți „confrații" împreună,—dacă, zic, n'am munci gratuit, ci am încasa noi înșine toate beneficiile realizate,—noi am da, după adorabilii noștri confrați, dovada de... dezinteresare!...

Iar fiind-că noi am reușit să facem pe cetitorii romîni să ne dea puține mijloace pentru onorariile, foarte modeste încă, ale *unora* din muncitorii pe ogorul literar,—din afară din redacție,—noi introducem „mercantilismul" în literatură!....

Cerem iertare cetitorilor.

Doi ani de zile am păstrat o tăcere disprețuitoare față de toate insinuările și calomniile, chiar cînd veniau de la oameni, cărora situația lor înaltă nu le îngăduia uneltiri dosnice. Am stăpînit dezgustul nostru intrînd în aceste detalii, pentru a le pune, însfîrșit capăt,—și tot numai dezgustul ne oprește să desvălim, cu acte și probe, cîtă josnicie morală se poate ascunde în dosul unei gesticulații de dezinteresare.

Dar dacă am dori, pentru atmosfera morală a literaturii, să dispară din ea astfel de porniri și apucături,—ele nu ne vor descuraja, nu ne vor opri în calea noastră.

Dacă, întemeind această revistă, noi am urmărit în primul rînd să creăm o tribună pentru propaganda ideilor noastre, sîntem fericiți, că în același timp putem aduce literaturii un mare serviciu și în altă ordine de idei.

Scriam în acest loc după încheerea primului an al revistei:

„Munca literară cere încordarea tuturor puterilor sufletești; o dez„voltare normală a literaturii și, în consecință, a culturii naționale, nu e cu „putință cîtă vreme, pentru a-și asigura pînea zilnică, un Brătescu-Voi„nești e silit să facă advocatură, un Vlahuță, Coșbuc, sau Sadoveanu să „zgîrie hîrtia șease sau opt ceasuri pe zi într'o cancelarie oare-care, un „Caragéale sau Gherea să se apuce de negustorie, în loc ca, în mod fi„resc și fără sforțare în direcție străină, să-și găsească în îndeplinirea „misiunii lor proprii și răsplata muncii, atît de necesară neamului *). Vă „închipuiți pe un Goethe, Heine, Maupassant sau Balzac, etc., tăind „toată ziua șuncă, pledînd pentru „aplicarea art. 151", sau scriind circu„lări administrative, *pentru a putea trăi?*

„Dacă membrii redacției noastre au muncit și muncesc și acum „fără nici o remunerație, totuși, făcînd apel la forțele literare din toate „părțile Romînimii, am socotit că ar fi și nedrept și chiar imoral, ca o „revistă ce se adresează unui popor de peste 12 milioane,—fiindcă pentru „literatura și cultura națională nu există hotare—să nu poată *forța* pe „cetitorii ei să contribue, în schimbul momentelor de distracție sau ins„trucție ce li se oferă, la o răsplată cît de modestă a muncii literaților,— „punîndu-se ast-fel *un început modest, e adevărat, al unei dezvoltări „literare normale*"...

*) „Dacă Gr. Alexandrescu n'ar fi fost toată viața lui amploiat, ar fi devenit unul din cei dintăi literați ai Orientului..." (*Eminescu*, „Scrieri politice și literare", Vol. I, pag. 29).

Colaboratorii noștri, asigurînd revistei simpatiile statornice ale cetitorilor, ne-au înlesnit această sarcină, chiar peste așteptările noastre.

Putem privi cu mîndrie îndărăt și cu încredere în viitor: *Viața romînească* va însemna *și* din acest punct de vedere o epocă în istoria literaturii noastre.

*

Post-scriptum.—Rîndurile de mai sus erau scrise, cînd am găsit în No. 7 al „Neamului romînesc" următoarea afirmare:

„A fost cu neputință ca din sărăcia *Sămănătorului* să se poată „împărți salarii ca acelea care se puteau oferi de *Viața romînească* ce se „razimă și *pe o puternică organizație politică, ai cărei membri o susțin „cu toții*, înțelegîndu-i însemnatatea față de *Convorbirile literare* ju„nimiste"...

Mai trebue să repetăm, că aici d. Iorga, în a cărui bună credință nu avem motive să ne îndoim, prin cuvintele subliniate se face ecou, acelorași calomnii și insinuări?

Nu, d-le Iorga, nu sîntem nici organ de partid, și n'am avut nici un sprijin *material*, sau măcar *moral*, din partea *vreunui partid*,— deși, bine înțeles, avem mulți colaboratori dintre liberali, dar și dintre conservatori și chiar junimiști, și mai ales dintre oameni ce sînt în afară de ori-ce partid. Oricine primește să conlucreze cu noi, în *cadrul concepțiunii moderne și democratice* pe care o reprezintăm în viața noastră intelectuală,—e bine venit,—ori unde l'ar fi dus „combinațiunile" de partid, de cari, după caracterul publicațiunii noastre, nu putem ține seamă.

„PENTRU CE S'AU RĂSCULAT ȚĂRANII?"

Cetitorii cunosc volumul „Pămîntul, stăpînii și sătenii" al colaboratorului nostru, d. Radu Rosetti,—cea mai însemnată lucrare istorică din ultimele decenii. Sub titlul de „Pentru ce s'au răsculat țăranii?", d. Rosetti publică acum un nou volum, care se prezintă ca o continuare a celui dintăiu. In numărul viitor al „Vieții romînești", vom publica o recensie amănunțită a acestei extrem de importante scrieri, pe care o recomandăm cu căldură tuturor cetitorilor noștri, cari voesc să-și dea seama de cauzele adînci ale situațiunii actuale.

ULTIMA OARĂ

D. Mehedinți, fericitul tată al lui „Kebias", făcînd luna trecută o mică explorație în pampasurile literaturii americane, a descoperit pe un oarecare scriitor... „*Samuel Klains (M. Twain)*..." Detalii senzaționale la „Revista Revistelor"....

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Shakespeare, *Romeo și Julieta* tragedie în 5 acte, tradusă în versuri de *Haralamb G. Leca*. „Biblioteca pentru toți". Prețul 30 bani.

Am vorbit altădată („V.R." I, 9) despre traduceri. Spuneam atunci că, pentruca o traducere să fie *ideală*, ar trebui ca traducătorul să fie tot atît de mare artist cași scriitorul din care traduce și să-i fie congenial. Greșeam, sau, mai bine, nu eram complect: Pentruca traducerea să fie *ideală*, ar trebui ca traducătorul să fie mai mult decît congenial scriitorului din care traduce, să fie „sosia" intelectuală a aceluia!... Și tot n'ar fi de ajuns, căci cuvintele unei limbi nefiind o sumă de semne algebrice convenționale, ci niște rezumate ale unei mentalități și sensibilități *specifice* unui popor, un cuvînt dintr'o altă limbă, numai prin faptul că e dintr'o *alta*, *spune* altăceva decît cuvîntul tradus... Așa dar, o traducere *ideală*, nu numai că nu poate exista, dar nici nu se poate imagina,— ...decît doară dacă un autor s'ar traduce pe sine însuși din volapük în esperanto...

Dar, cum spuneam și altă dată, deoarece e nevoe ca un popor să aibă, traduse în limba sa, operele literare ale altor popoare, trebue să ne mulțumim cu traducerile conștiincioase făcute de traducători care să aibă măcar *oarecare* talent literar.

Și d. Leca are, de sigur, „*oarecare*" talent literar, încît, din acest punct de vedere, nu poate fi recuzat, dar... Dar mai întâiu o chestie „prealabilă".

Cea mai ușoară condiție de îndeplinit, pentru un traducător, este, fără îndoială, aceea de a traduce orginalul complect,—de a nu suprima nimic și de a nu adăoga nimic, căci, altmintrelea, *traduttore* e mai mult decît un *traditore*...

D. Leca însă, care a tradus pe Romeo și Julieta pentru scenă, a făcut — ne spune d-sa — „prescurtări" și „transpuneri" în drama lui Shakespeare, ca la „Teatrul Imperial din Viena și cel Național din București".

Știu că pentru „reprezentare", Shakespeare sufere asemenea operații hirurgicale, după cum, pentru livret de operă, e nevoit să sufere altele și mai grozave,—dar să ne dea d. Leca, nouă, publicului, care nu sîntem actori, „rolurile" de teatru, drept opera genialului dramaturg!... „Biblioteca pentru toți" n'are menirea să *tipărească* „rolurile" pentru actori, ea se adresează marelui public, căruia are pretenția că-i dă operele mari din toate literaturile și nu, încă, odată, „rolurile" pentru actori!...

Nu e locul aci de a face comparații pe larg între original și traducerea d-lui Leca, și, dealtmintrelea, nici n'am putut avea vremea și răbdarea să ce-

tesc toată traducerea în comparație cu originalul. Așa dar, mă voiu mărgeni să indic numai cîteva din suprimările ce am observat.

Unul din cele două sau trei pasagii celebre din Romeo și Julieta este monologul Julietei din noaptea de căsătorie: ei bine, d. Leca a suprimat mai mult de jumătate din el; e posibil ca, pentru „Teatrul Imperial din Viena și cel Național din București", să fie prea lung acel monolog, dar pentru cetitor el nu e de loc prea lung, și, dacă și pentru simțul estetic al d-lui Leca el poate fi prea lung, D-sa n'are, totuși, dreptul să-l mutileze!—Apoi o scenă întreagă, monologul Fratelui Laurențiu și dialogul acestuia cu Romeo, absolut semnificative și caracteristice (Fratele Laurențiu reprezintă aci pe însuși Shakespeare) sînt lăsate cu totul afară. Și nu mai vorbesc de suprimări de sferturi și jumătăți de scenă, pe care am putut să le observ, deși, încă odată, n'am avut vremea să controlez totul. Dar d. Leca suprimă chiar dela 'nceput: suprimă corul, suprimă din primul dialog al servitorilor.—Mai mult, suprimă personagii întregi. Traducerea d-lui Leca e în deficit cu vre-o 500 de versuri față cu originalul. Și, dacă ținem samă că d-sa, pe lîngă suprimări, are și adaosuri, atunci de sigur că deficitul e mai mare, căci versuri ale lui Shakespeare sînt înlocuite prin altele ticluite de d. Leca.

...Căci d. Leca „amplifică", *corectează* pe Shakespeare, ...socotind că nu sînt deajuns corecturile pe care le-a făcut însuși Shakespeare, mai întâiu cînd și-a scris piesa și apoi dela 1591, cînd era gata, până la 1599 cînd i-a dat forma definitivă!

Înainte de celebrul pasagiu, în care Mercutio vorbește de regina Mab, d. Leca *face* dela dînsul versuri, lungind dialogul între Romeo și Mercutio. Chiar în scena despărțirii, unde e un sacrilegiu să te amesteci, d. Leca, cum vom vedea, după ce suprimă din Shakespeare, adaogă dela d-sa... Dar e evident că noi am prefera versurile lui Shakespeare versurilor d-lui Leca...

Dar cel puțin acolo unde d. Leca n'a suprimat—și n'a adăogat—unde l'a dat pe Shakespeare, l'a redat?

Dar mai întâiu: putea d. Leca, era d-sa indicat să ne redea, cît de modest, pe Shakespeare, și anume pe Shakespeare din Romeo și Julieta?

Traducătorul să fie congenial autorului! Dar Shakespeare care a zugrăvit iubirea feciorelnică a Ofeliei și cinismul lui Falstaff, impulsivitatea lui Othello și îndoiala hiperintelectualului Hamlet, iubirea pasionată, tare ca moartea, a Julietei și a lui Romeo și bîiguiala ridicolă a „Doicii", imbecilitatea lui Caliban și spiritul fin al lui Mercutio, nobleța Cordeliei și „veselia" cumetrelor dela Windsor,—Shakespeare care a fost un liric, un tragic, un comic, un psicolog realist și un romantic până la misticism, Shakespeare care a zugrăvit trecutul și prezentul, Nordul și Sudul, și a pus probleme morale pentru eternitate,—Shakespeare e așa de *multilateral*, încît cu greu se poate găsi un traducător care să-i fie... congenial!

Și dacă d. Leca ar fi ales o piesă în care Shakespeare să utilizeze numai o însușire a lui,—însușire pe care, în grad cît de mic, s'o aibă și d-sa!...—Dar ipoteza e absurdă, pentrucă Shakespeare e, mai mult sau mai puțin, multilateral în toate piesele sale.

În Romeo și Julieta, Shakespeare e un îndrăgostit (Romeo și Julieta), un om de fantezie delicată și de spirit (Mercutio), un filozof comprehensiv și indulgent (Fratele Laurențiu), un *radoteur* („Doica"), etc. etc. Și e un psicolog realist în analiza sufletelor, și un romantic exuberant în atmosfera

ce răspindeşte asupra acelei pasionate poveşti de iubire...

Şi d. Leca? D. Leca are ceva din acel spirit rece, „ce nimica nu visează", ce, in loc de a arunca vălul iluziei albastre asupra prozei vieţii, mai degrabă ştie să-l spintece acolo unde alţii, comunul oamenilor, l'au aruncat... D-sa e dintre aceia pentru care lacrimile sint nu ştiu ce combinaţie chimică...

Şi, dacă e ceva care predomină in Romeo şi Julieta, ceva care, dacă ar fi redat, macar el, traducerea şi-ar indeplini cel puţin in parte datoria,—apoi e tocmai lirismul inflăcărat, iluzia splendidă ce amorul tinăr aruncă asupra prozaicii realităţi.

Şi rău, deci, a ales d. Leca, „tragedia" pe care trebuia s'o traducă! Il socot mai degrabă in stare să traducă pe Hamlet,—...mai ales scena groparilor, ori a actorilor,—decit pe Romeo şi Julieta... O paranteză: Ce bine ar fi tradus Eminescu această poemă a iubirii nefericite!... De altmintrelea, *numai* el ar fi putut'o traduce bine.

Dar această recenzie ia proporţii neaşteptate...

Scurtez...

Lirismul din Romeo şi Julieta se manifestează mai cu strălucire, mai pasionat, in celebrele scene: declaraţia la bal, monologul Julietei innainte de noaptea căsătoriei şi despărţirea.—Am comparat aceste pasagii cu originalul şi... Nu voiu bănui d-lui Leca că n'a băgat de samă că declaraţia e scrisă de Shakespeare aproape in forma sonetului (formă potrivită pentru cuvintele pasionat galante dintre doi tineri Italieni din vremea Renaşterii); nu-i voiu bănui, dacă voiţi, nici schimbarea măsurii şi a ritmului—defect al intregii traduceri; nu-i voiu bănui rezumarea acelor *concetti*, adesea de un gust indoelnic pentru moderni, dar caracteristice lui Shakespeare;—voiu trece cu resemnare şi peste injumătăţirea celebrului monolog; mă voiu sforţa să nu-i bănuesc—dacă se poate.—suprimarea imaginilor lui Shakespeare. Dar ii voiu bănui banalizarea imaginilor.

Dar ii voiu bănui suprimarea poeziei din original.

N'am loc pentru multe citaţii. Mă voiu mărgeni să citez sfirşitul din scena despărţirii.

(*Romeo*.... să vorbim, nu-i ziua).—*Julieta*. Ba da, ba da, pleacă, du-te, depărtează-te!—E ciocirlia care cântă *atit de fără armonie,—Incordind acorduri aspre şi supărător de ascuţite.*—Unii spun că ciocirlia *scoate acorduri dulci,*—Aceasta nu face aşa, căci ne desparte;—Unii spun că ciocirlia işi schimbă ochii cu scirboasa broască.—Ah, acum aşi vrea să-şi fi schimbat şi glasurile.—*De oarece glasu-i ne smulge cu spaimă pe unul din braţele altuia,—Gonindu-te de aici cu fanfarele-i in onoarea dimineţii.*—Ah, du-te acum, din ce in ce mai mult se luminează.—*Romeo*. Din ce in ce mai mult se luminează? Din ce in ce sint mai intunecate suferinţele noastre.—*Doica*. *Madam!* Julieta. Ce e doică?—*Doica*. Doamna mama d-voastră vine incoace.—*S'a luminat de ziuă*, păzeşte-te, fii cu băgare de sam (Ese).—*Julieta*. *Atunci, fereastră, lasă să intre ziua şi lasă să iasă viaţa.*—*Romeo*. *Adio! Adio!* o sărutare *şi mă scobor*.—*Julieta*. Şi-ai plecat *aşa*? iubitul meu! stăpinul meu! prietenul meu!—Imi trebuesc veşti despre tine in fiecare ceas al zilei,—Căci intr'un minut se cuprind multe *zile*. Ah, socotind aşa, *voiu număra mulţi ani*.—Până ce voiu vedea iaraşi pe Romeo al meu.—*Romeo*. *Adio! Nu voiu perde* nici un prilej.—Care să-ţi poate aduce, iubito, *salutările* mele.—*Julieta*. Ah, crezi tu *că ne vom mai vedea vreodată?*—*Romeo*. De aceasta nu mă indoesc

şi toate aceste nefericiri ne vor servi—*Pentru dulci convorbiri* in timpul ce o să vie.—*Julieta*. Ah, Dumnezeule, am prevestiri rele in suflet,—Imi pare că te văd, acum cind eşti jos,—*Ca pe un mort in fundul unui mormint*,—Ori privirea mă inşală, ori eşti palid.

Bine inţeles că aceasta e, şi ea, o traducere, şi incă in proză, ceea ce răpeşte mai tot farmecul originalului [1], —şi incă făcută de cineva care nu e poet!

Să vedem acuma traducerea d-lui Leca, care are avantajul—ar putea, adică, să-l aibă—de a fi in versuri, in acea formă menită să adaoge sută la sută lirismului:

Julieta.—*Ba nu! aveai dreptate, iubitul meu. Aşa e*
E ziuă, *Uite-o*.... *Vine*.... *O vezi?*.... *Intră'n odae*...
Şi-aceea care *ţipă acum in aer*, e
Ea, ciocirlia.—*Doamne!* s'a zis, *nu ştiu de ce*,
Că cintecul ei este placut. *O fi; dar poate*
Să-mi placă mie-un cintec, care-mi dărimă toate
Speranţele? Nu.—Alţii pretind, *cu drept cuvint*,
Că ochii ciocirliei şi-ai broaştei *la fel sint*
Şi că fac schimb adesea. Mai bine schimb ar face
Cu glasurile; *poate că ne-ar lăsa in pace*
Atunci, şi nu te-ar smulge de lingă mine. *Vai!*
Lumina se măreşte din ce in ce...
Romeo.— *Mai stai!*
Julieta.—*Nu, nu! Eşti in pericol... Te rog, Romeo, pleacă*...
Romeo.—Cu cit ne-ineacă ziua, mai mult, cu-atit se-ineacă
Si viaţa noastră 'n neguri!
Julieta.— *Taci, nu mă dispera*
Şi du-te.
Doica.— (din uşe).—*Julieto!*
Julieta.— Ce, doică?
Doica.— Mama ta
S'a deşteptat, se'mbracă şi-mi pare c'o să vie
Incoa. Să bagi de seamă. (dispare)
Julieta. . . . *Pe voia ta să fie.*
Lumină: intră'n casă,—şi lasă viaţa mea
Să zboare
Romeo.—Incă, incă o sărutare.
Julieta.— *Da.*

(După ce se sărută, Romeo se scoboară)

Cum! Pleci? *Mă laşi, Romeo? Aşa curind?* Iubitul,

[1] Iată originalul:

(*Romeo*... let us talk, it is not day.)—*Juliet*. It is, it is, hie hence, begone, away!—It is the lark that sings so out of tune,—Straining harsh discords, and unpleasing sharps.—Some say, the lark makes sweet division;—This doth not so, for she divideth us:—Some say, the lark and loathèd toad change eyes;—O, now, I would they chang'd voices too!—Since arm from arm that voice doth us affray,—Hunting thee hence with hunts-up to the day.—O, now be gone; more light and light it grows. *Romeo*. More light and light?—more dark and dark our woes.—(Enter Nurse).—*Nurse*. Madam!—*Juliet*. Nurse?—*Nurse*. Your lady mother's coming to your chamber:—The day is broke; be wary, look about. Exit).—*Juliet*. Then, window, let day in, and let life out.—*Romeo*. Farewell, farewell! one kiss, and I'll descend. (Descends).—*Juliet*. Art thou gone so? my love! my lord! my friend?—I must hear from thee every day in the hour,—For in a minute there are many days:—O! by this count I shall be much in years—Ere I again behold my Romeo.—*Romeo*. Farewell! I will omit no opportunity—That may convey my greetings, love, to thee.—*Juliet*. O, think'st thou we shall ever meet again?—*Romeo*. I doubt it not: and all these woes shall serve—For sweet discourses in our time to come.—*Juliet*. O, God, I have an ill-divining soul—Methinks I see thee, now thou art below,—As one dead in the bottom of a tomb:—Either my eyesight fails, or thou look'st pale.

Prietenul, stăpînul meu... *Parcă e sfîrşitul*
Pămîntului fereastra pe care te cobori!
Să-mi scrii des, des... de două, de cinci, de zece ori
Pe zi... Auzi, Romeo? să-mi scrii, căci, pentru mine,
In fiecare clipă va fi *o lună*.
Cine,
Ah, cine-mi poate spune, de-aşi socoti aşa,
Cîţi ani vor trece până să te mai pot vedea.
Romeo. —*Promit, promit, iubito, să născocesc* oricare
Prilej, spre a'ţi trimite *o lungă sărutare*.
Adio!
Julieta —*Vai! adio.*—*Şi spune-mi*: mai *speri* tu
Să *fii al meu vreodată şi eu a ta? sau nu?*
Romeo.—Sper,—şi-atîtea chinuri *ce azi ne stau nainte*,
Vor fi atunci *o dulce aducere aminte*
Si vom vorbi de ele *cu drag*.
Julieta. — Eu insă sînt
Cu inima cernită de-un trist presimţimînt.
Da, cînd mă uit acuma cum te cobori, îmi pare
Că te cobori, cadavru, intr'un mormînt, *în care*
Te voiu urma.
Romeo.— *Părere.*
Julieta. *Poate, iubitul meu*
Dar ce-i? Mă'nşeală ochii? sau palid eşti?

Ceea ce am subliniat în bucata d-lui Leca nu este în original, şi ceea ce am subliniat în original (vezi mai sus) nu e în traducerea d-lui Leca.

Şi ce a lăsat afară d. Leca? Tocmai imaginile cele mai frumoase şi lucrurile cele mai semnificative, ca de pildă acele „acorduri aspre şi supărător de discordante", care arată ura Julietei împotriva ciocîrliei, parcă ea ar fi cauza că noaptea s'a sfîrşit, etc. etc. etc.

Iar ceea ce a pus d. Leca dela sine sînt umpluturi („Ba nu! aveai dreptate iubitul meu. Aşa e. E ziuă. Uite-o! Vine... O vezi?... Intră'n odae". — „Cum! Pleci: Mă laşi Romeo? Aşa curînd?..."), ori vulgarităţi de fete de suburbie („Doamne!"—"Un cîntec care-mi dărîmă toate speranţele (!!)" — „Vai!"—„Nu, nu! Eşti în pericol... Te rog, Romeo, pleacă."—„Taci, nu mă dispera."—„Auzi Romeo, să-mi scrii" (!!)—„Promit, promit, iubit'o!" —„Vai, adio!" etc...) — Mai observaţi, apoi, că d. Leca lungeşte dialogul: De unde Julieta vorbeşte de şase ori şi Romeo de patru ori, la d. Leca Julieta ia cuvîntul de nouă ori şi Romeo de şase ori.

Iar rezultatul este că „poezia", a dispărut, iar în schimb a rămas un dialog, din care Julieta ne apare ca o eroină din Noaptea Furtunoasă, dar dementă, căci o fată care vorbeşte cu „Vai", cu „Doamne", cu „dărîmarea speranţelor", cu „Auzi, să-mi scrii, Romeo" („Auzi, să-mi scrii, Costică!), dar, în acelaşi timp vorbeşte de ciocîrlia care-şi schimbă glasul cu broaştele, este, pur şi simplu, o suburbiană din Bucureşti care a luat cîmpii...

Shakespeare, de altmintrelea, n'a avut niciodată noroc în romîneşte,—şi nu va avea, până ce un scriitor de talent, un poet liric, nu-şi va lua însărcinarea să-l traducă, şi să-l traducă în proză, pentru a nu fi silit să renunţe la nici o imagină din original, căci strălucirea şi puterea de evocare a imaginilor este jumătate din puterea de creaţiune a celui mai mare poet al omenirii.

*

George Ranetti. *Fabule.* „Biblioteca pentru toţi", 1907. Preţul 30 bani.

De cîtva timp asistăm la inviarea unui gen care murise demult în literatura noastră... Tratatele de poetică ne spuneau lămurit că *fabula* este un gen al copilăriei unei literaturi, cînd omul e încîntat de naivele povestiri care formează „alegoria" fabulei şi cînd, în acest chip concret, el se poate pătrunde mai uşor de unele adevăruri morale. Aceleaşi tratate ne mai spuneau că fabula înfloreşte în vremuri de opresiune socială cînd prin aceiaşi „alegorie", ea este una din puţinele căi, prin care se poate face critică „socială" şi „politică"...

Si iată că, în vremea noastră de rafinare intelectuală — luaţi cuvîntul în ce înţeles voiţi, dar, în orice caz, unul foarte relativ,—în vremea noastră de straşnică libertate a cuvîntului, scriitori mari ca Vlăhuţă şi Caragiale, scriitori de mult talent ca d. Ranetti, îşi consacră uneori vremea acestui gen „inferior", aproape „patriarhal"...

Care să fie cauza?

Dar, mai întâiu, trebue să observăm că, din toate genurile poetice, genul didactic e cel mai *tezist*, iar cea mai *tezistă* specie a acestui gen e fabula: Un fabulist, chiar cînd se numeşte Lafontaine, caută întotdeauna, dacă nu chiar *să îndemne*, cel puţin să *dovedească*.

Puneţi aceasta în legătură cu caracterul vremii în care trăim, vreme de luptă, vreme în care se pun mari probleme sociale, — cînd nu rămîne om care să nu fie solicitat de aceste probleme,—şi veţi găsi, poate, un început de explicare a apariţiei acestui gen, căci, băgaţi de samă, şi Vlahuţă, şi Caragiale, se'nvîrtesc, în „fabulele" lor, în jurul problemelor dela ordinea zilei.

Dar la aceasta trebue de adăogat un alt fapt: tocmai acea libertate a cuvîntului care, ne spun tratatele de poetică, ar face inutilă fabula. Libertatea cuvîntului, mai ales aşa cum a fost practicată la noi, a ajuns să se compromită pe sine însăşi. Atacul direct, gazetăresc, s'a banalizat, nu mai face impresie. Şi atunci *ideea*, pentru a învinge, a căutat, ca'ntotdeauna, o altă formă,—şi, în mod firesc, forma aceasta a trebuit să fie indirectă, *alegorică*. Scriitorul, pentru a nu cădea în vulgaritatea zilei, a trebuit să recurgă la „aluzii", care sînt un mod de exprimare mai fin, decît cel direct.—Şi faptul că Caragiale a scris şi o broşură, nu infirmă cele spuse, dimpotrivă, le confirmă, căci aceasta arată că, în adevăr, scriitorii noştri—chiar un *Caragiale*!—n'au mai putut răbda să stea izolaţi în turnul lor de fildeş...

Acum, bine înţeles, aceste „fabule" nu au tocmai „naivitatea" clasică a genului, ele sînt mult mai vibrante, mult mai „polemice", — sînt, în fond, adevărate satire...

Şi iată, nostima bucată a d-lui Ranetti *Herr von Frankfurter şi Nenea Cartaboş*, în care cel dintâiu reprezintă „străinismul" şi cel de-al doilea „rominismul",—antagonism la ordinea zilei în publicistica romînă. — D. Ranetti reuşeşte să ne arate foarte bine pe ridicolul şi păcătosul Herr von Frankfurter şi pe ţanţoşul mitocan Nenea Cartaboş, — dar intenţia „polemică" care, cum am spus, caracterizează fabulele de azi, e prea evidentă aici. D. Ranetti n'o poate stăpîni şi mască, spre sfîrşitul fabulei, şi iată ce tiradă pune în gura lui Nenea Cartaboş:

Scuzaţi mă rog, cam brusc mă port,
Dar nu putui să mai suport!
Păi bine nene 'n ţar' aici
E un azil de venetici?
Tot ce este Romînesc
Romînii dispreţuesc.
Şi tot ce este strein
Admirabil e, divin, etc. etc. etc.

***

Fabulele d-lui Ranetti sînt de mai multe feluri.

Şi mai întâiu sînt acele fabule... care nu sînt fabule. Aşa, *Scaunnul Şchiop-*

e o fantezie, și foarte frumoasă; *Ouăle roșii* e o legenda, ar putea fi intitulată *Legenda ouălor roșii*; altele sînt „alegorii", dar simboliste, cum e *Grădina mea*.—

Intre „fabulele" care sînt fabule, unele sînt foarte frumoase, indeplinesc toate condițiile frumosului, ca *O și I*, *Omida* și *Furnica*, *Măgarul* și *Privighitoarea*, *La Sf. Gheorghe*, *Gheata* și *Șoșonul*, etc., dintre care întăia și a patra ar putea să intre in Antologii.... dacă n'ar conținea cîteva „apropouri"... licențioase...

Insfîrșit sînt fabulele, care intrunesc condițiile genului, dar nu intrunesc toate condițiile frumosului; căci „morala" unora e insignifiantă, a altora exprimată prea lung și explicit, a altora de prisos, căci ea se pricepe dela sine, etc.

Insfîrșit, d. Ranetti, ca „fabulist", cu toate că nu mă entuziasmează, îmi place. Dar in „Fabule", ca și in bucățile de la sfîrșit, pe care le intitulează „Diferite", ceea ce este incîntător, sînt acele scinteeri de spirit, care poartă marca proprie a autorului, pe care le găsim imprăștiate cu o dărnicie de risipitor in *Furnica*, și care rezultă din acele bizare, extraordinare și neașteptate asociații de idei, al căror secret il are d. Ranetti,—urmașul neuitatului Anton Bacalbașa:

In ziua de... dar ce importă data?
Un biet șoșon voi
A convorbi
Cu gheata.
Aceasta își ciuli urechea...
. . . .
„*Cu Louis Quinze*, prin tocuri,
„*Sunt rudă*. Prin bizeț,
„Port numele de mare preț
„*Al lui Bizet, compozitorul*,
„*Care-a cîntat toreadorul*",—

sfidează gheata pe bietul șoșon, căruia,

In negrăita lui durere
Plesnitu-i-au două artere
De cauciuc...
(*Gheata și Șoșonul*)

Sau, în *O și I*, apostrofa lui *Unu* către *Zero*:

Nu te vezi
„In ce hal ești, măi firtate?
„Un nimic!... *O nulitate!*"

la care *zero*, între altele, îi răspunde:

„Darnic n'ai fost niciodată,
„*Nici bărbat*,
„Probă că nici nu'mpărțești,
„*Nici nu'nmulțești*:
„*Acest fapt e demonstrat.*" etc.

Și totuși, nu aci e partea esențială a talentului d-lui Raneti: Dacă d-sa n'ar fi in stare să ne dea și alt ceva decît bizare și surprinzătoare asociații de idei, n'ar avea dreptul să ocupe in literatura romînească acel loc însemnat pe care d-sa și l'a dobîndit. Dar d. Ranetti, cum se știe, e unul din acei umoriști care a reușit adesea să ne zugrăvească ridicolul societății noastre, mai ales pe acel al „mahalalei", — pînea de toate zilele a scriitorilor noștri satirici. Găsesc și in acest volumaș o bucată de natura aceasta: *Nea Nae Patriotul* și cu soția sa călătoresc prin Apus, dar nici Parisul, nici Viena, nici Veneția, nu le fac nici o plăcere... Pe Nea Nae îl apucă nostalgia patriei,

Incît la Munchen într'un birt
Nea Nae s'aprinsese spirt
Și, vrînd pe țalul neamț să-l arză,
Cu vocea tunătoare-i strigă:
—„Pen' ce n'ai mai rață pe varză
„Și ciulama cu mămăligă!?!"
Dar țalul zise:—„vais nicht",
S'atunci Nea Nae desperat
Solemn și grav a pronunțat
Către consoart'acest verdict:
—„Măndico—auzi și te crucește
„Nemții nu știu nici romînește!!!"
Iar Dumneaei oftă din greu:
„*Cum îi mai rabdă Dumnezeu*?!!"

Și cine s'ar aștepta ca d. Ranetti să fie duios pănă la lacrămi? — Dar lucrul nu e de loc curios: In *orice* humorist se ascunde un sentimental...,

In plîns și 'n rîs, un copilaș
E tot atît de drăgălaș...
Ș'un leagăn mic ciopîind dulgherul,

El nu-și dă seamă in neștire
Ca e trăsura de unire
Unind pămîntul și cu cerul!

E iad pămîntul?... Calomnie!
E-o vale jalnică de plîngeri?..."
Dar nici in cer nu cred să fie
Atîți copii... atîția îngeri!

Dar vom vorbi odată despre întreaga operă a acestui scriitor, despre toate coardele muzei sale.

G. I.

* * *

St. O. Iosif și D. Anghel. *Legenda Funigeilor*, Iași, Editura „Vieții Romînești", 1907, prețul 1 leu.

D. Iorga a zis cîndva vorba înțeleaptă că in arta și literatura noastra trebue să fim *noi înșine*, să nu imităm operele străinilor, oricît ar fi aceste opere de superioare, și d-sa nu e vinovat, desigur, dacă cei ce i-au împrumutat ideia o răsfring prin oglinda strîmbă a inteligenții lor diformînd-o. Imitația este in seria culităților animale un mijloc de adaptare inferior, este la om, cum zice Rémy de Gourmont, (Problèmes du Style), un fel de mimetism, și totuș, în evoluția fiecărui scriitor, este o periodă cînd *imiți* pe un *alt scriitor*, perioda cînd admiră, cînd e încă in stare de formațiune și nu și-a desfăcut încă personalitatea, fizionomia lui originală. Cînd însă scriitori formați, personalități ce-și au deja originalitatea, produc opere ce poartă in ele reflexul unei întregi mișcări literare intelectuale din apus, atunci nu mai poate fi vorba de o „*imitație*", este o influență, și de această influență d. Iorga nu cred că ar fi bănuit ceva scriitorilor noștri. Acelaș Rémy de Gourmont, care, cu voia criticilor noștri, nu e primul venit in lumea intelectuală din apus, zice că orice schimbare în literatura unei țari este datorită influențelor culturale din afară, făcînd, prin aceasta, deosebire între „imitație", procedeul *invertebraților intelectuali*, și *influența* ce produc opere originale cu manifestare artistică, dar reprezintă analogia în tendințile generale ale spiritului modern ce se manifestă în toate popoarele cu un nivel cultural apropiat la un moment dat al evoluției lor. Acestea însă sînt lucruri subțiri care cer oarecare lectură și cugetare, pe cînd bagagiul criticei noastre e numai un stoc de injurii grosolane.

D. Anghel in versurile sale reprezintă, ce e drept, tendința scriitorilor apuseni din cenaclul ce alcătuește azi „poezia nouă", de a da viață și realitate unor simțiminte și idei ce nu încap in graiul nostru precis și direct, ci se exprimă prin *simboluri*. Simbolul, legenda, mitul, sînt semnele prin care poezia nouă evocă, suggerează, acele nelămurite și tainice impresii izvorîte din necunoscutul ce domnește îndărătul aparențelor lumii senzibile.

Legenda Funigeilor a d-lor Anghel și St. Iosif e un simbol, „o aluzie" menită să deștepte in sufletul nostru adîncul simțimînt al miraculosului; legenda e limbagiul de care s'au servit autorii pentru a ne reda, într'o sinteză și in imagini concrete, armonia universală răsfrîntă in cele mai mici și mai neînsemnate acțiuni omenești. Runa, Hunar, Funigeii, nu sînt individualități concrete, luate din realitatea ce ne înconjoară, create de împrejurări anumite, ele sînt *reale* ca taina ce ne înconjoară și ca taina ce e in ființa noastră intimă.

E acest poem o muzică mai mult decît o poezie, o muzică vrăjită ce incîntă și ochiul prin imaginile ei prețioase și urechea prin ritmul variat și atît de strîns legat de simțirile și ideile pe care vor să le evoce autorii. Cînd plin și armonios ca farmecul de lună, ce cîntă în sufletul și stativile Runii ca și in sufletul cetitorului; cînd misterios în corul Funigeilor ca glasul însuși al necunoscutului, cînd scurt și sacadat ca suflarea spaimei supre-

me; cînd trint și îngăimat ca glasul nebuniei, revărsîndu-se apoi solemn, dureros și liniștit, impunător și măreț, ca marșul funebru al lui Beethowen, pentru a exprima simțimîntul de nimicnicie zdrobitoare în fața atotputerniciei morții și a vieții, în imensul cu care se termină poemul și în care se preamărește suferința, pentrucă numai ea singură deschide perspective adînci asupra tainii și necunoscutului de dincolo de cunoștință.

E un juvaer rar și prețios acest poem dramatic al celor doi mai talentați poeți din generația actuală. Fantazia bogată, senzibilitatea fină și darul imaginii prețioase a lui D. Anghel se îmbină cu duioșia și impresionabilitatea lui St. Iosif, în care tremură toate durerile omenești, găsind cînd accente adînc omenești care-ți sfîșie sufletul, cînd acel glas suprafiresc ce turbură cu o suflare a unei groaze nelămurite sau se coboară ca o alinare și o chemare, din liniștea veciei, de undeva din taină și necunoscut.

Ai vrea să ai în glas toată armonia muzicii lui Beethowen pentru a reda imlădierea ritmului în toate nuanțele versului ce urmărește, cu o așa perfecțiune, caprițioasa și strălucitoarea fantazie a lui D. Anghel, ca și duioșia și farmecul intim al simțirii lui Iosif. Și nu poți îndeajuns să admiri armonia cu care calitățile acestor două firi de artiști, atît de deosebiți și de originali, se îmbină se leagă și se răsfring într'o operă unică ce aparține deopotrivă lui D. Anghel și lui St. Iosif.

I. S.

* * *

Michel Bréal, *Pour mieux connaître Homère*. Hachette. Paris VIII+309, prețul 3 lei 50 bani.

Din îndepărtata vreme cînd acei diascevastes au alcătuit, după dorința lui Pisistrates, cea dintăi ediție a poemelor homerice și pînă în zilele noastre, cîte nu s-au scris asupra lui Homer și cîte teorii și hipoteze—începînd cu acei vechi chorizontes și pănă la cartea de față—nu s-au susținut! Și rezultatul cel mai sigur, după atîta muncă și frămîntare, pare a fi convingerea pe care o exprimă cu resemnare bărbătească Ulrich von Willamowitz-Moellendorff: „Nașterea acestor epopei, lungul drum pe care opera poetică trebue să-l fi străbătut mai înainte, va rămînea pentru noi deapururi un secret".

Teoriea care păruse a da explicarea definitivă, după care poemele homerice trebuiau considerate ca produsul spontan al geniului poetic al întreg poporului grec dintr'o îndepărtată epocă anteistorică, nu mai este astăzi admisă; Willamowitz-Moellendorff nu se sfiește a o numi „eine verkehrte Annahme". Aplicarea acestei teorii asupra eposului în general cu cunoscuta diviziune în epos popular, spontan și epos cult, artificial, pe care și acum o învață școlarii din manualele noastre de poetică romînă, a căzut și ea. Comparetti, vestitul cercetător al eposului finic, Kalevala, spune lămurit: „epopee creată de popor nu există, nici nu se poate aștepta".

Pentru Bréal, ca și pentru W.-M., poemele homerice sînt poezie artistică; ele presupun concepția și voința unui poet. Cum ar putea fi populare aceste poeme, cînd ceia ce caracterizează poezia populară este scurțimea și lipsa de continuitate? Nici din mici poeme răzlețe, adunate mai tîrziu (teoria lui Lachmann, admisă și de G. Paris), n'a putut rezulta Homer. Cine să fi putut pune în ordine 16.000 de versuri, și ce imbold putem noi presupune, în acea îndepărtată vreme, de a colecta poezia populară și a o așeza încă în hexametre? Și afară de aceasta, observă B., nu trebue să se uite un lucru de mare însemnătate: în Homer se vede o desăvîrșită lipsă a pasiunii populare, a opoziției etnice; el arată o deopotrivă bunăvoință și față de Greci și față de Troeni. Niciodată însă în adevărata poezie populară nu se păzește această dreaptă obiectivitate față de poporul dușman.

Dacă se mai adaogă că în aceste poeme poporului nu i se dă nici o importanță, și că tocmai zeii adevărați populari, ai sămănăturilor și ai agriculturii, lipsesc din olimpul homeric, rămîne în afară de orice îndoială că poemele homerice sînt poezie artistică; pentru B. acest lucru nu mai are nevoe de discuție. Ceia ce însă vrea el să cerceteze în această carte, este determinarea mai deaproape a epocii, locului și împrejurărilor în care s-au născut epopeile homerice. În privința timpului el vrea să dovedească că Homer nu e așa de vechiu, precum obișnuit se crede. Aparența de vechime, zice el, se datorește unei „mise en scène" speciale: astfel Homer se ferește d. p. a pomeni arta scrierii, măcar că săpăturile recente din Creta au dovedit întrebuințarea ei curentă chiar prin veacul al XV a. Ch.; tot așa evită de a vorbi de statui, picturi, monedă.

Lucrul acesta se explică prin faptul că poetul se supunea unor anumite reguli ale genului în care scriea. Tot așa e și cu arhaismul moravurilor: Ulysse care-și construește singur patul, Nausicaa care spală rufe, Achille care pregătește singur mîncarea, etc. E un arhaism de convenție fiindcă poetul știe că vorbește de personaje legendare, pe cînd starea reală de pe timpul lui Homer se poate ușor vedea: în locul simplității domnește luxul; la fiecare pagină întîlnim aurul, argintul, ivoriul, purpura; eroii au foarte dezvoltat gustul pentru obiecte de artă și-s foarte cunoscători, interesîndu-se de origina și proprietarii lor; elocvenții i se atribue o importanță care nu se poate înțelege într-o epocă primitivă; religia se prezintă cam uzată, se vede bine că legendele mitice nu sînt crezute, etc. etc. Toate acestea tradează o epocă de cultură deja înaintată. Pe de altă parte stilul lui Homer, cu expresiile sale stereotipe, cu epitetele sale, și cu versificația sa presupune o limbă mlădiată deja printr'o îndelungă întrebuințare literară. Dealtmintrelea că Homer a avut predecesori se poate ușor dovedi, zice B.: mai întăiu el singur pomenește de alte poeme în cinstea lui Meleagru și Bellerophon; apoi presupune ca cunoscută poziția luată de zei față de cele două popoare în luptă; Agamemnon, Ulysse, Achille, Priam sînt prezentați ca vechi cunoștințe, etc. Că aceste poeme au luat naștere într-o epocă relativ cultă, se poate deduce și din auditoriul pentru care ele se văd a fi fost compuse: e un auditoriu instruit, care pricepe cu înlesnire toate aluziunile mitice și legendare; cu spirit liber, așa că-și permite și glume la adresa zeilor; nobil, cum se vede din tonul distins și niciodată vulgar pe care-l păstrează poetul. Nu poate fi vorba deci de sec. X, IX, VIII; nici într-un caz, zice B., alcătuirea poemelor homerice nu poate fi pusă mai înainte de începutul veacului al VII a. Ch. Cînd aceste poeme au fost aduse la Athena, pe timpul lui Pisistrat (561—528), ele nu puteau fi de mult timp sfîrșite de compus; entusiasmul stîrnit pentru ele atunci nici nu s'ar putea explica, dacă ar fi fost vorba de o exhumație. Elaborarea lor a putut dura cel mult 150 de ani, căci un timp mai lung ar fi avut de efect schimbarea personajelor și stricarea unității. Timpul deci în care s'au închegat poemele homerice nu e cu mult îndepărtat de epoca în care Thales inaugurează filozofia ionică, Hecateu compune cea dintăi carte de istorie, Alcman și Mimnerm crează poezia lirică.

In ce loc însă s-au creat aceste poeme? Dacă examinăm Olympul lui Homer, zice B., și ne gîndim că totdeauna cerul s'a conceput după modelul statului, apoi vedem că concepția de stat a lui Homer este aceia a monarhiilor asiatice, pe cînd societatea lui e o societate feudală. Intr-un asemenea stat deci, probabil Lydia, s'a născut Homer. După multe alte amănunte se poate vedea că poemele au fost scrise pentru curtea unui prinț, poate pentru curtea lui Alyatte sau Cresus.

Cine a fost autorul? Poporul nu, dar nici un singur om. Un prim poet —numit poate Homer—a scris-o sub forma primitivă și simplă, apoi a fost succesiv mărită și complectată de către poeți de meserie, care cînd compuneau complectînd, aveau prezent în mintea lor întregul. Deci întîiu un poet, apoi o corporație.

Aceste complectări succesive trebuiau să aibă loc cu ocazia revenirii periodice a unor serbări, probabil religioase, un fel de jocuri cum erau la Greci. E prin urmare o operă colectivă. Legătura între aceste poeme și celebrarea unor jocuri se vede și din ideia de glorie care stăpînește așa de mult pe eroii lui Homer și poate de aceia, atunci cînd au fost duse la Athena, s-a hotărît ca ele să fie recitate în toți anii la serbarea Panatheneelor.

Cum se vede, în privința locului, autorului și împrejurărilor în care s-au născut aceste poeme, B. propune o serie de hipoteze care nu pot fi nici odată probate și poate nu-s nici probabile; rămîne însă din acest volum analiza fină a stării culturale contemporane poetului. Cartea se termină cu un foarte interesant *lexilogus*, în care se explică un număr însemnat de cuvinte și expresii homerice.

C. B.

* * *

†**Const. C. Diculescu.** *Originile limbiĭ romîne. Studiĭ critice. Rezultate Noŭă. Vocalismul.* Extras din Analele Academieĭ Romîne seria II, tomul XXIX. Memoriile secțiuniĭ literare. Bucureștĭ, Göbl, 1907, un volum în 4° de 164 pg., prețul 1.60.

Toțĭ cercetătoriĭ încep cu articole de revistă. D. Diculescu începe deodată cu un volum. Și încă ce volum, și mai ales ce titlu: *Originile limbiĭ romîne—Studiĭ critice—Rezultate noŭă—Vocalismul!* Judecînd după acest titlu sunător, chiar zgomotos (orice om de știință, cînd publică o carte, este evident că pretinde, prin însuș faptul, a aduce „rezultate noŭă"), te-aĭ aștepta ca lucrarea să îmbrățișeze epoca de formație a limbiĭ romîne, fixarea în timp a aparițieĭ diverselor fenomene limbistice romîneștĭ; totuș cartea este un lanț de studiĭ etimologice, înșirate sub formă de prefață, introducere și vocalisme.

Patru marĭ cusururĭ staŭ la baza cărțiĭ d-luĭ D.: lipsa de metodă, latinomania, tendința de a fi original cu orice preț, nedeprinderea stilistică și tehnică. Din cauza acestor grave defecte bogatul material discutat, pe icĭ pe colo bine utilizat, este zvîrlit într'o harababură, cum foarte de multă vreme nu s-a maĭ văzut în filologia romînă. S-o încep de undeva. Autorul admite elemente romîneștĭ în limba veche slavonă, principiu just, dar foarte greŭ de aplicat la exemple concrete. Pentru a admite că cutare cuvînt vechiŭ slovenic se derivă din cutare cuvînt romînesc, va trebui neapărat să stabileștĭ că *fonetismul* și *înțelesul* cuvîntuluĭ slav sînt străine spirituluĭ slav și caracteristice celuĭ romînesc, dupăce prealabil veĭ fi stabilit că cuvîntul romînesc, pe care vraĭ să-l daĭ ca etymon celuĭ slav, este la Romînĭ băștinaș. Procedînd astfel autorul a reușit să dovedească că vsl. *komkati* este rom. *cuminecare*, vsl. *komerkati*—rom. *cuminecare*, vsl. *paunŭ*—rom *păun*, vsl. *mitorŭ*—rom. *mitur*, vsl. *ţerŭ*—mr. orĭ vr. *ţeru*, vsl. *capa*—rom. *apă*, vsl. *popŭ*—rom. *popă*. Dar autorul a trecut limita permisă admițînd că și vsl. *nevesta* și vsl. *lebedĭ* sînt romîneștile *nevastă* și *lebădă*, și nu invers, după cum se crede, propunînd ca etyma romîneștĭ: pentru *nevastă* pe presupusul **nebestra* și pentru *lebădă* pe *albida* (scilicet *avis*)!—In ce privește „raportul dicționaruluĭ romîn cu dicționarul limbilor vecine", autorul admite ca împrumutate din romînește cuvinte ca *bearcă*, *mancă*, *măgar*, *baciŭ*, *glugă*, *traistă*, *ciomag*, *cimpoiŭ*, *fluer*, *mămăligă*, *vatră*, *mała*, *baligă*, *gălbează*, fără a dovedi maĭ întîiŭ că aceste cuvinte sînt băștinașe la Romînĭ.—Autorul nu face deosebire între elementele latine populare și cele medievale din limba noastră pe de o parte, și între elementele latine și cele străine pe de alta. Din această cauză este adus a admite abaterĭ fonologice, care în realitate nu există, și pe care le explică prin cunoscutul subterfugiu al pătrunderiĭ cuvintelor dealectale, cu fonetisme presupuse, în limba comună. Așa, pentru a explica cazurile, în care *á+n* se păstrează nealterat față de cazurile în care *á+n* se preface în *î+n*, d. D. spune că „trebue să admitem existența în limba romînă veche a unuĭ dialect în care, cașĭ în italiana și celelalte limbĭ neolatine, *a* urmat de *n* se păstră nealterat" (pg. 62). Odată acest șurub învîrtit, autorul dă o listă de etimologiĭ, care de care maĭ imposibile. Pănă și sufixul *-an* (din *gol-an*) și *-andru* (din *băeț-andru*) este considerat de autor ca latinesc (=*anus*, din *paganus*)!—Autorul nu face deosebire nicĭ între cuvinte moștenite și cuvinte dezvoltate pe însuș teritoriul limbiĭ romîne, între fonetisme curate și fonetisme provenite din amestecul diverselor prin-

cipiĭ de schimbare a limbiĭ. Iată astfel o lege fonologică enunțată de d. D.: *o lung accentuat a devenit u.* exemple: *mursec*—morsico, *cuget*—cogito, *cum*—quommodo, mr. *tut*—totus, *puscă*—posca, *turtă*—torta, *ură*—horror. Insă la *mursec*, *cuget* prefacerea luĭ *o* în *u* este datorită *analogiei* formelor neaccentuate; *ură* este *derivat imediat* dela *urăsc*: în mr. *tut* prefacerea luĭ *o* în *u* este datorită *poziției neaccentuate* a cuvîntuluĭ în tact; *puscă* și *turtă* aŭ corespondente pe lat. *pusca* și *turta*; prefacerea luĭ *o* în *u* la *cum* este datorită ĭarăș pozițieĭ neaccentuate în tact (cașĭ *tut*). Sînt într-adevăr și cîteva cuvinte la care *o* accent. s-a prefăcut în *u*, ca *mură*—mora, *curte*—corte, *cute*—cote, dar aceste cuvinte aŭ o explicație specială (v. Arhiva din Iași, 1906, pg. 272).—Pentru a nu maĭ lungi vorba zadarnic, ĭată o listă de cîteva din groaznicele etimologiĭ ale d-luĭ D.: *glie*—gleba, *carpăn*—*colberus=coluber șerpe, *guler*—*collilum =dimin. dela colum, *pămătuf*—lat. pannus+germ. Tuch, *prepeleac*—perpenniculum, *bulgăr*—bloccelus, *colb*—pulvere, *toiag*—taleaca, *cumpănă*—campana, *colir*—cantherius, *țandură*—scandala, *manc*—mancus, *sanie*—sagnia „navis species", *Vulcan* localitate și nume de familie—zeul Vulcanus, *burcă* bracca, *ghiolbană*—glabraria, *blană* scîndură—plana, *moacă*—maca, *dop*—tappus, *ploscă*—pilasca, *rufă*—racha, *pafta*—plactella, *oftică*—ectica, *obor*—emporium, *ovreiŭ*—hebraeus, urducare—erecticare, *geandă*—cila, *geantă*—cincta, *holteiŭ*—fetilius, *ciutură*—situla, *șuștar*—sixtarius, *copil*—pupillus, *sponcă*—spincula, *condeiŭ*—contilius, *tron*—strunnus, *sobă*—stuba, *pisăluș*—pistillicolum, *troacă*—truca, *colibă*—calyba, *Glad*—Cladus, *pălărie*—piliolilea, *cimpina*—campula, *țarină*—terrula, *codină*—codula (cu prefacerea luĭ *u* în *i* ca în *maxi-*

mus din *maximus* şi cu „netacizarea" lui *r* în *n* (?), *intimpin*—anteambulo. Un comentariŭ asupra acestor etimologiĭ este de prisos, ele caracterizează singure şi în deajuns pe „filologul" nostru.—Trec peste lipsa de orîce sistem în aranjament şi mă voiŭ opri asupra unor „împrumuturĭ". D. D. nu s-a putut dezbăra de nevrednica apucătură a specialistuluĭ romin, apucătură care consistă în a-ţĭ însuşi munca altuĭa. D-sa dă ca ale sale propriĭ etimologiĭ ca: *aricĭŭ* = **arice* — lat. **erix ericis*=*ericius*, *conciŭ*—lat. *comtus*, *mindru*—lat. *mundulus*, *porcină* —lat. *porcina*. Primele două aparţin însă d-luĭ A. Philippide (Altgriechische Elemente im Rumänischen); ultimele două, subsemnatuluĭ (Arhiva din Iaşĭ, Iunie 1906).

Cartea d-luĭ D. nu este însă lipsită de absolut orîce valoare. In haosul acesta de curiozităţĭ se găsesc totuş cîteva lucrurĭ bune. Astfel sînt bune orĭ cel puţin interesante următoarele etimologiĭ: *scol* — lat.**excollevare*, *stat* =statură—lat. *status*, *craidon*-*craĭŭ*+*domn*, *gingină*-*gingina*, prefixul *ne*— ca fiind de origină pur latinească, mr. *mutresc*, *muntresc* dr. *mutră*— germ. *muntran*, *amuĭesc*—lat. *emutire*, *brăcinar* — lat. *brachionarium*, *brîncă* — alb. *blândză* burduf, *platoşă* — lat *plata*, *turchez* albastru—lat. *turkesus*. Sînt bune cîteva lucrurĭ spuse asupra neologismelor, şi, cu cîteva excepţiĭ *tot* ce spune asupra lipselor din dicţionarul etimologic al d-luĭ Sextil Puşcariu (Dicţionarul d-luĭ S. P. e aşa de sărac, încît orĭcine se poate ilustra semnalîndu-ĭ lipsurĭ). D. D. să nu se supere însă, dacă, la vreo ocazie, noĭ vom uĭta de a face cuvenita citaţie pentru vreuna din etimologiile sale bune, fiindcă indicele final, fără de care o carte nu se poate utiliza, este defectuos făcut. Astfel din el lipsesc cuvinte ca *cuĭă*, *fluer*, *falg*, *corîlţir*, *dezmeţic*, iar pentru un cuvînt ca *amuţire* sîntem trimeşĭ la o singură pagină, deşi cuvîntul maĭ e discutat şi la alta.

Cele cîteva lucrurĭ bune pe care le-am recunoscut, şi pe care trebue să le recunoască orîce om cinstit, nu salvează însă modul *general* de a face ştiinţă al d-luĭ D, adică diletantismul cel maĭ reprobabil. Această constatare nu se opreşte însă aici. Cartea d-luĭ D. este publicată de *Academie*. Şi atuncĭ te întrebĭ: dupăce *criteriu* judecă Academia manuscrisele filologice trimese spre a fi publicate pe socoteala eĭ; care este comisia *filologică* care să-şĭ dea vredictul eĭ competent?, căcĭ în definitiv, afară de d. A. Philippide care trăeşte cu totul retras, *Academia nu maĭ are niciun filolog*. Dar să lăsăm cuvîntul d-luĭ D.:

„Cu redactarea aceasta, manuscrisul —anume partea care formează acest volum — era gata de acum treĭ anĭ Anul din urmă a stat neîntrerupt la Academie spre cercetare, în care timp eŭ n-am maĭ dat ochĭ cu el, spre a-ĭ aduce treptate îmbunătăţirĭ. Imediat după aprobare, a fost trimes la tipografie, rămîindu-mĭ mie prea puţin timp şi puţină latitudine de a-l revedea. Aş fi dorit să refac multe părţĭ şi maĭ cu samă să daŭ altă expunere celor cîteva legĭ şi fenomene fonetice relevate pentru întăia oară aicĭ. Aceasta cu atît maĭ virtos, cu cît astăzĭ îmĭ stă la îndămînă un bogat material filologic comparativ bazat pe cele maĭ recente lucrări şi studiĭ făcute asupra dialectelor romanice din Apus"

Iata decĭ cum se face ştiinţă la Academie. Depuĭ la Academie un manuscris, să zic de filologie, cu rugămintea de a se publica. Academia deleagă pe unul din membrii eĭ, orĭcare-ar fi, spre a-l cetĭ şi da avisul. In treacăt fie zis ştĭ maĭ dinainte că ţĭ se va delega un „prietin". (La Academie nu poţĭ încerca nimic, dacă maĭ întăiŭ nu te-aĭ asigurat de un număr însemnat de „prietinĭ"). Prietinul ia manuscrisul acasă, îl răsfoeşte — să admit chiar şi acest lucru — dar nu înţelege nimic. Aşa fiind el amînă fireşte răspunsul de azi pe mîine. Trece o săptămînă, trece o lună, trece un an. Insfîrşit „raportorul" îşĭ depune „raportul": "lucrarea d-luĭ *** se prezintă în condiţiile cele maĭ ştiinţifice, sînt decĭ de părere a se admite publicarea eĭ pe socoteala Academieĭ". Academia fireşte aprobă, şi manuscrisul însfîrşit se dă la tipar. Dar a trecut doar un an la mijloc. In acest timp autorul ş-a maĭ schimbat ceva din părerile emise altă dată şi ar vrea fireşte să revie. Nu se poate! Academia a admis publicarea manuscrisuluĭ *prezentat*, nu a altuia! Şi în aşa a apărut acest prim volum al d-luĭ D., căcĭ nĭ se maĭ făgăduesc şi altele.. Haide maĭ degrabă d-le D., că doar tot Academia plăteşte... gloaba..

G. P.

* * *

Ilie Ghibănescu. *Fenomenele fizice şi psihice. Raportul şi valoarea lor în faţa cunoştinţii.* Iaşi, 1907, Tipografia „Dacia", Iliescu, Grossu & Comp.

Această lucrare, prima teză de doctorat trecută la Facultatea noastră de Litere, tratează în 96 pagini despre una din cele maĭ dezbătute, grele şi poate, irezolubile probleme ale filosofieĭ. Autorul eĭ a utilizat în mare parte bogata literatură germană a chestieĭ, aproape deloc pe cea engleză şi franceză, care totuşi nu e totdeauna de neglijat.

Concepţiile asupra naturiĭ fenomenelor psihice şi fizice d-sa le studiază din două puncte de vedere, acel ontologic şi acel al teorieĭ cunoştinţiĭ. Primul punct, în care consideraţiile istorice primează, are, cum era de aşteptat, o extenziune maĭ mare. Materializmul luĭ Vogt, Moleschott, Büchner, energetizmul luĭ Ostwald sînt expuse în 14 pagini şi combătute cu obişnuitele argumente. Spiritualizmul luĭ Leibniz, Berkeley, Herbart, Lotze e pe scurt analizat în şepte pagini. Spiritualiştiĭ francezi din prima jumătate a secoluluĭ al XIX sînt pomeniţi numaĭ. Despre neospiritualizmul francez recent autorul nu pare a avea cunoştinţă. Tot pe scurt e expus dualizmul luĭ Descartes şi ocazionalismul luĭ Geulincx. Dintre partizaniĭ actuali aĭ aceşteĭ concepţiĭ, d-sa nu numeşte decît pe Külpe, ignorînd pe însămnatul cugetător american Ladd. Maĭ pe larg (33 pagini) e analizat paralelizmul luĭ Paulsen şi Wundt. Părerile celuĭ dintăi, teoria sintezelor creatoare a celuĭ din urmă, sînt combătute pe larg cu argumentele luĭ Sigwart, ale căruĭ păreri, împreună cu d. Rădulescu Motru, autorul le adoptă în întregime. Obiecţiile aduse paralelizmuluĭ de Büsse, Stumpf şi Külpe sînt deasemeni expuse, şi valoarea lor contestată. In partea a II-a a lucrăriĭ, care cuprinde 36 pagini, autorul studiază problema din punctul de vedere al teorieĭ cunoştinţiĭ, expunînd pe scurt ideile anterioare luĭ Kant, criticizmul Kantian, în care vede cu alţiĭ pricina teorieĭ contemporane a actualităţiĭ sufleteşti, pe care o analizează maĭ pe larg, criticînd-o cu argumente din Spencer şi Külpe. Reproducînd ideile principale expuse de Spencer în prima parte a „Primelor Principiĭ" asupra relativităţiĭ cunoştinţiĭ şi a existenţiĭ necesare a absolutuluĭ, autorul le adoptă în totul, declarîndu-se cu cugetătorul englez partizanul teorieĭ reciprocităţiĭ cauzale şi al unuĭ monizm paralelist agnosticist, legat de cel maĭ strict fenomenalizm, soluţie prudentă şi vagă, care lasă problema deschisă şi nicĭ nu contribue mult la clarificarea eĭ. Lucrarea pe care am căutat s'o rezum cu fidelitate, dacă dovedeşte din partea autoruluĭ muncă şi erudiţie, nu dovedeşte desigur nimic maĭ

mult. Cititorului cult, care are răbdarea de a o citi până la capăt, ca nu-i poate procura decît o vie decepţie, nu numai prin lipsa totală a celei mai palide scintieri de cugetare personală, dar prin expunerea lipsită de claritate, defectuoasă, stingace, greoae a doctrinelor, şi prin slăbiciunea vizibilă a argumentării. Obiecţiile aduse diferitelor doctrine sint unele extrem de sumare, altele lipsite de precizie, obscure, sau vagi.

Iată principala obiecţie pe care autorul o aduce spiritualizmului:

„O consecvenţă contestabilă a cugetării spiritualiste e consideraţia că sufletul fiind substras observaţiei şi experienţei prin natura sa materială, nu poate exista a priori o psihologie ştiinţifică: avem ştiinţă numai acolo unde putem experimenta, pipăi, împărţi, etc. Substanţa sufletului nu e de această natură, deci, în laturi cu o ştiinţă a sufletului. In această privinţă, spiritualizmul se apropie de filozofia materializmului dogmatic" (pg. 26).

Combătind ideile lui Wundt asupra cauzalităţii psihice separate de acea a ştiinţilor naturii, asupra valorilor calitative şi a sintezelor creatoare, d-sa susţine întăi, după Mill, că aceste sinteze nu sint specifice vieţii sufleteşti, că ele se găsesc şi în lumea fizică, susţine apoi că ele se pot explica împreună cu legea creşterii energiei, despre care vorbeşte Wundt, prin influenţa mediului social. Părerea aceasta e adoptată de autor dela d. Rădulescu Motru, care a exprimat-o în Problemele sale de Psihologie apărute la 1898. Dar, ca şi d. Rădulescu Motru, d-sa nu ne arată cituşi de puţin care e natura cauzalităţii manifestate în viaţa socială. Se poate susţinea oare că această cauzalitate e de natură pur fizică? De răspunsul care se dă acestei întrebări atîrnă în mare parte valoarea obiecţiilor făcute lui Wundt, obiecţii care constitue unul din punctele principale ale lucrării de faţă, punct care, după cum vedem, rămine cu totul nelămurit. Dar ceia ce izbeşte în chip cu totul displăcut în această lucrare e forma externă, stilul abstract, confuz, sec, anemic, complect lipsit de viaţă şi calităţi estetice. Construcţii incorecte şi fraze ca acestea: „Cu toate că doctrina spiritualistă e mai cugetabilă şi prin urmare mai probabilă decît metafizica materialistă, ea nu e scutită de oarecare obiecţii, ce i se pot aduce. Argumentul teoretic, privitor la valoarea cunoştinţelor omeneşti, îl lăsăm să-l discutăm în partea a doua a studiului de faţă", nu se întîlnesc rar în lucrarea d-lui G. Pentru cuvinte ca *dispută*, *veritate* d-sa arată o deosebită predilecţie. Numeroase greşeli de tipar întunecă înţelesul atît de adesea obscur al conţinutului, şi contribuesc a face aproape imposibilă citirea acestei lucrări, cu care regretăm că nici facultatea noastră de litere, nici tînăra noastră literatură filosofică nu se poate mîndri.

O. B.

* * *

C. Bouglé. *Qu' est-ce que la Sociologie?* Paris, 1907, „Bibliothèque de Philosophie contemporaine", Felix Alcan. Prix 2.50.

Cine s'ar aştepta să găsească în acest volum un studiu sintetic asupra sociologiei, după cum se pare că ne-ar da dreptul să ne aşteptăm titlul lui, cine ar căuta aice o definiţie complectă a acestei discipline, o privire generală asupra evoluţiei şi asupra stării ei actuale, aşa cum a încercat acum cîţiva ani să ne dea G. Palante, tot în această colecţiune, în al său *Précis de Sociologie*, ar găsi prea puţin din aceasta în cele 175 de pagini ale cărţii profesorului dela Universitatea din Toulouse.

Autorul a adunat aice o serie de articole publicate în diferite reviste franceze. Ceia ce le leagă oarecum, şi îngădue publicarea lor într'un singur volum şi cu un titlu general, e faptul că din toate se desface o idee centrală: progresul mare pe care sociologia l-a făcut în ultimul timp întru lărgirea şi precizarea domeniului şi metodei sale de cercetare.

O încercare în acest senz e primul articol—*Ce e Sociologia?*—în care autorul arată, cu numeroase exemple luate din viaţa zilnică şi din istorie, cum sociologia, ocupîndu-se cu *formele sociale*, cu cercetarea *consecinţilor* acestora, cu descoperirea *cauzelor* lor, are în mod necesar un domeniu foarte vast şi foarte variat, din pricina mulţimii fenomenelor pe care are a le studia şi a varietăţii şi multiplicităţii raporturilor dintre ele.

Urmează apoi două articole care, deşi publicate în reviste şi la epoci diferite, se ocupă de aceiaş problemă: raportul dintre sociologie şi istorie. In cel dintăiu autorul îşi expune constatările sale proprii, iar în al doilea studiază acest raport după ideile lui Cournot.

Sociologia populară şi istoria este titlul celui dintăiu. Ce e „sociologia populară?" E rezultatul sforţărilor pe care conştiinţa populară le face pentru a defini şi caracteriza fenomenele sociale care au atingere cu viaţa poporului, sforţări care se învederează în diferiteziceri populare, în care e concentrată observaţia populară.

Dar astfel de ziceri şi de consideraţii cu caracter de generalizări sociologice se găsesc—autorul dă citaţii—şi la istorici ca Guizot, Renan, Langlois, Seignobos şi alţii, cu toate că cei mai mulţi istorici pretind că ei se ocupă numai de fapte şi nu vor să facă generalizări. Ei nu pot însă scăpa de generalizări, pentrucă aşa-i mintea omenească: nu poate studia faptele fără să caute să şi le explice, şi explicarea e ori un fapt anterior, care joacă rolul de cauză, ori o teorie generală.

Insă din cauza dorinţii de a evita generalizările, istoricii se feresc de sociologie şi de aceia pun în operile lor numai observaţii din domeniul sociologiei populare, comune, care fatal e neregulată şi nesistematică.

De aceia, crede autorul, ar fi timpul ca istoricii să-şi dea samă că nu pot face istorie fără sociologie şi să caute s'o studieze în mod ştiinţific.

In celalalt articol, al III-lea din volum, *Raporturile istoriei şi a ştiinţii sociale după Cournot*, autorul, faţă cu lupta dintre cele două curente care domină azi în metodica istoriei: „istoricii-istorizanţi" şi „istoricii-sociologi", caută să găsească o soluţie mijlocie, bazîndu-se pe ideile lui Cournot.

Concepţia lui Cournot, teoreticianul „hazardului", nu exclude posibilitatea unor legi generale. Orice ştiinţă are, după el, şi partea sa de „teoretic" şi partea sa de „practic". Chiar în acele ştiinţi, al căror material îl formează faptele şi în care „hazardul" („întîlnirea a două serii de cauze nesolidare") are cel mai mare rol, tot nu ne e interzis de a distinge fapte dominante, de a deosebi tendinţi generale, chiar de a formula şi legi.

Intrucît istoria propriu zisă, acea aplicată la societăţile omeneşti, poate face aceasta?

In istoria societăţilor omeneşti, e drept că avem de-aface mai mult, de pildă, decît în studiul naturii, cu fapte neexplicate, cu hazardul. Aici „individualul", influenţa „marilor personalităţi", „loviturile soartei", „curiozităţile destinului", toate au un rol mai însemnat. Trebue însă pentru asta ca istoria să se mulţămească numai cu notarea curiozităţilor? Evident că nu. De-aceia „analele", notarea faptelor deosebite, nu merită numele de istorie. Pentruca să avem istorie, trebue „un oarecare amestec de legi necesa-

re şi de fapte accidentale." Chiar rolul „personalităţilor" mari în istorie trebue delimitat în sensul că aceste personalităţi sînt un produs al mediului social şi al timpului lor. Numai apariţia exact la anumit timp a unui anume individ—Napoleon, Luther etc.—e un hazard; actele săvîrşite de ei s'ar fi îndeplinit însă numaidecît (poate ceva mai tîrziu, cu mai puţină strălucire etc.) chiar şi fără ei, pentrucă erau necesare, erau cerute de starea societăţii.

Astfel, între diferitele „fapte" ale istoriei, se pot distinge fapte esenţiale şi oarecare tendinţi generale,—şi deci se pot formula legi.

Aceasta ne dovedeşte necesitatea unei organizări a ştiinţilor sociale.

In sfîrşit, al IV-a şi cel din urmă articol se ocupă cu *teoriile recente asupra diviziunii muncii.*

In ceia ce priveşte definiţia şi *formele* diviziunii muncii autorul arată că vechea teorie, a lui Adam Smith (explicarea diviziunii muncii prin schimb) e prea simplistă, şi că cercetările moderne în domeniul economiei politice ne arată că, pentru a avea o idee clară despre diviziunea muncii, trebue să ţinem samă şi de mediile în care ea are loc, de regimurile cărora e supusă, de modurile după care se efectuează, de materiile la care se aplică, de condiţiile de existenţă a muncitorilor, etc...

Ocupîndu-se de *urmările* diviziunii muncii, autorul arată că, dacă pentru primii economişti care s'au ocupat de diviziunea muncii, ele sînt numai bune (scăderea preţurilor, perfecţionarea produselor etc.), pentru economiştii noi ele sînt adesea rele (crizele de supraproducţie, maşinalizarea şi „chômage"-ul muncitorilor; sterilizarea în artă şi ştiinţă, lipsa de vederi generale şi de coordonare, etc.), deşi sînt şi unele bune (emanciparea individului şi coheziunea societăţii, după cum arată Durkheim).

Care sînt *cauzele* care determină apariţia diviziunii muncii? După economiştii vechi, pricina, una şi singură, era: nevoia de schimb. Dar azi s'a observat că diviziunea, specializarea, există şi fără schimb. Azi se admit dar pentru diviziunea muncii o serie de cauze. In primul loc, după cum arată Tarde, invenţiunile, perfecţionarea tehnică; apoi, ceia ce Adam Smith nu admitea odinioară, diversitatea aptitudinilor oamenilor. Afară de aceste cauze oarecum naturale, sînt şi unele sociale: diferenţiarea politică, inegalitatea economică, situaţia socială. Dar toate acestea nu sînt, propriu zis, cauzele, ci condiţiunile care fac posibilă diviziunea muncii. Care e însă *primum movens*? Este densitatea socială, care obligă pe individ la specializare pentruca să poată trăi, care dă mai mare libertate individului pentru a se abate dela tradiţie, şi totodată rafinează şi multiplică trebuinţile oamenilor. De aceia la naţiunile mari, şi mai ales în oraşele mari, diviziunea muncii e mai mare.

La sfîrşitul volumului, autorul dă, într'un „Apendice" o *notă* asupra publicaţiei *L'année sociologique*, în care arată rolul pe care ea îl are în cercetările sociologice, scopul pe care-l urmăreşte şi felul de a lucra al colaboratorilor. E o preţioasă îndrumare pentru toţi acei ce voesc să utilizeze cunoscuta publicaţie de sub direcţia sociologului Durkheim.

Luat în total, volumul bogat în fapte şi subtil în analiză al lui Bouglé e foarte interesant şi instructiv. El ne lasă să întrevedem cu claritate dezvoltarea mare pe care cercetările sociologice au luat-o în timpul din urmă, şi mai ales rolul pe care sociologia e din ce în ce mai mult chemată să-l joace între ştiinţi.

*

C. Rădulescu-Codin. *Cuvîntări pentru popor.* Vol. I. Cîmpulung, 1907. Editura Tipografiei şi Librăriei Gheorghe N. Vlădescu. Preţul 1.50.

Volumul acesta de peste două sute de pagini cuprinde primele 12 conferinţe—celelalte vor urma în alt volum—din acele ce se ţin la „Cercurile culturale".

Aşa dar lucrarea se adresează numai sătenilor cu carte şi mai mult încă acelor care, fiind în atingere cu ţăranii şi dorind să le fie de folos, şi-ar lua sarcina de a le da oarecare îndrumări folositoare pentru viaţă;— iar interesul ei pentru noi nu stă, de sigur, în cunoştinţile cuprinse în ea şi care, potrivit scopului şi publicului căruia se adresează, sînt cu totul restrînse, ci doară în chipul cum autorul a ştiut să aducă la îndeplinire ceia ce urmăreşte.

Şi stilul limpede şi curgător al expunerii, graiul popular şi adesea plin de imagini, numeroasele pilde din viaţa de ţară, anecdotele, zicerile populare, citaţiile din poezia populară,— toate ne dau dreptul să spunem că autorul a izbutit în mare parte să-şi realizeze scopul. Poate că el abuzează pe alocuri de citaţii, poate că unele fragmente din poeziile culte pe care le utilizează nu pot fi decît prea puţin înţelese de săteni, poate că unele din cunoştinţile de care se foloseşte autorul sînt prinse cam în grabă şi nu destul de precis redate,— acestea însă sînt lipsuri mici şi nu sînt de natură a micşura valoarea lucrării.

Autorul arată foarte bine publicului său relele ce izvorăsc din lene, risipă şi minciună, foloasele învăţăturii, urmările cumplite ale alcoolismului, însemnătatea locuinţii, a hranei şi a îmbrăcămintei, mijloacele pentru a face pămîntul cît mai productiv, chipul cum trebuesc îngrijite vitele, etc.

Astfel cum e alcătuită cartea d-lui Rădulescu, ea ar folosi, de sigur, ţăranilor,—dacă ei ar ceti...

*

I. G. Ciorescu. *Cooperativele săteşti, starea lor actuală şi menirea lor în viitor.* Bîrlad. 1907. Tip. Munteanu. Preţul 50 bani.

Plecînd dela constatarea, justă în parte, că până acum aceste cooperative n'au făcut tocmai mult pentru îndreptarea stării materiale a ţărănimii, autorul îşi arată desăvîrşita sa nemulţumire pentru starea actuală a băncilor populare mai ales.

Pesimismul d-lui Ciorescu ne pare însă exagerat. Fireşte, „Băncile Populare" sufăr încă de multe neajunsuri, şi unele fapte date de autor ne arată cît de mult e încă de făcut pentru ca ele să-şi îndeplinească menirea, sau cum spune autorul, „să aducă foloasele ce li se impun"..

Şi conducătorii acestor instituţii cunosc aceste rele,—dovadă că chiar d. Ciorescu se serveşte de exemple luate dela d. Neniţescu, unul din membrii consiliului de administraţie al Băncilor,—şi luptă pentru îndreptarea lor.

Nu se poate însă să nu ţinem samă de scurtul timp decînd Băncile funcţionează, de faptul că nu avem deloc oameni pregătiţi anume pentru conducerea lor la sate, de starea de inapoere a ţărănimii etc.,—cînd voim să apreciem rezultatele pe care le-au dat până acum Băncile Populare.

Oricum, d. Ciorescu, care, spre cinstea sa, pare animat de cele mai bune intenţii pentru ţărănime, face bine că atrage atenţia asupra relelor, de care sufăr instituţiile create pentru ridicarea stării economice a sătenilor.

Căci, pe lîngă multele lucruri cunoscute pe care le pune în broşura sa, d. Ciorescu dă şi cîteva fapte şi constatări, de care e bine să aibă cunoştinţă toţi acei se ce interesează de cea mai mare problemă a Romîniei de azi, —starea ţărănimii romîne.

M. C.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare. (Decembrie și Ianuarie).—D. Mehedinți, care pornise un teribil asalt impotriva *direcției* revistei noastre, își concentrează, acuma, intreaga-i artilerie impotriva a două fraze ale unui colaborator al nostru (din care pe una o mutilează după cunoscutul sistem al d-lui M. Simionescu-Rimniceanu). Și aceasta n'o face d. Mehedinți decît pentru a denunța d-lui Haret lipsa de știință și de pedagogie a colaboratorului nostru.—Trecind peste faptul că colaboratorul nostru a fost numit profesor in urma unui concurs prezidat de d. Maiorescu, care l'a clasificat printre cei dintăi,—admitem că colaboratorul nostru ar merita, cum vrea d. Mehedinți, să fie scos din invățămint,—dar, totuși, ne mirăm de confuzia pe care o face d. Mehedinți intre rolul său de director al „C. L." și intre atribuțiile de membru in consiliul permanent al instrucției,—căci in Decembrie incă nu se demisionase din acel post.—In orice caz, d. Mehedinți atinge chestii foarte delicate, căci ia inchipuiți-vă că near veni și nouă gustul să intrăm in chestii „pedagogice", și am pune o intrebare, desigur indiscretă, și anume: in virtutea cărui concurs, ori in virtutea căror opere științifice monumentale ocupă d. Mehedinți catedra pe care o onorează cu știința sa?

Intr'o notă a articolului din Decembrie, d. Mehedinți declară că are nevoe de un timp mai indelungat, ca să răspundă in privința celebrului „Kebias", cît și in privința „restului comentariilor și intrebărilor provocate de articolul *Politica și literatura*"...

Am așteptat, a trecut luna, a apărut fascicula de pe Ianuarie a „C. L." și d. Mehedinți n'a răspuns nici in privința lui „Kebias", nici la „intrebările și comentariile" provocate de articolul d-sale.

In schimb insă, d. Mehedinți scrie un articol, pe care, in stilul său intotdeauna inaripat, il intitulează, „Americanism literar" și in care, in acelaș stil, injură pe toți scriitorii romini, afară de d-nii Bassarabescu și Tutoveanu, numindu-i „mercantili", pentrucă nu scriu gratuit la revista d-sale...

Nu ințelegem doleanțele d-lui Mehedinți: dacă scriitorii romini (afară de d-nii Bassarabescu și Tutoveanu) n'au nimic de spus din fundul sufletului lor, ci fac numai compoziții pentru bani, atunci de ce atita durere că ei nu scriu in revista d-sale? Ce i-ar putea da ei d-lui Mehedinți decit maculatură?...

Dar mai bine să ne folosim de articolul d-lui Mehedinți, pentru a continua psihologia literară asupra scrisului său, pe care am inceput'o in numărul trecut, tot in această rubrică: cetitorul și-aduce aminte de acea „ispită", in care a căzut d. Mehedinți, de a caracteriza proza lui Odobescu cu

aceste cuvinte ale lui Horatius: *Ut pictura poesis*, „ispită" cu atita mai indreptățită, cu cit Odobescu, in chiar bucata analizată de d. Mehedinți, caracteriza cu aceste cuvinte proza lui Turghenieff...

In articolul acesta nou, d. Mehedinți, planind deasupra literaturii americane cu aripi de condor, descopere un scriitor, pe care, insoțindu-l cu un epitet inaripat, il numește „Samuel Klains (M. Twain)"... Cine să fie acest „Samuel Klains"? Fără nici o indoială că nu poate să fie Samuel Klain, contemporanul lui Șincai și Maior... Dar dacă „M. Twain" (?), e cumva Mark Twain, cunoscutul humorist, care nicidecum nu poate fi M. Twain, după cum Papă lapte nu poate fi „P. Lapte",—atunci de sigur că nu e vorba de blindul călugăr dela Blaj, Samuel Klain, ci de scriitorul Samuel Clemens[1].

Departe insă de noi pretenția că d. Mehedinți n'ar cunoaște opera scriitorului american, căci d. Maiorescu a tradus vre-o două schițe din el, alăturea cu cîteva din Bret Harte, pe care, firește, d. Mehedinți il citează impreună cu „Samuel Klains", scriindu-l aproape corect („Bret Hart" in loc de Bret Harte).

Și, cu aceasta, fie-ne ingăduit—cum ar zice d. Mehedinți... căci am ajuns să-l știm pe de rost!—fie-ne ingăduit să revenim la acel celebru „Kebias", la Kebias din „platonicul dialog" (expresie poetică pentru dialog al lui Platon)... Care „Kebias", incă odată? Ce „Kebias"?

D. Mehedinți vorbea de acest nenorocit ca de o persoană foarte cunoscută d-sale: „Kebias" e necesar, căci ii aduce aminte de Platon; „Kebias" va trăi cît va trăi și Platon; „Kebias" in sus, „Kebias" in jos.. Dar cine e „Kebias"?... Este el—sau ea—o ființă pămintească? Este inchipuirea unui poet? Este o pură fantasmagorie? Cine este?

Vorba lui Iancu Văcărescu:

Fost'a, n'a fost, ori a fost vis
Acel.... Costache Ghica?

Viitorul social. (Decembrie).—Acum un an și jumătate, vorbind de broșura d-lui Gherea asupra „socialismului", manifestam bucuria de a putea ceti incă odată proza luminoasă a celui dintiiu publicist pe care-l avem. Articolul de acuma al d-lui Gherea, *Judecata posterității și judecata contemporanilor*, ne-a pricinuit o adevărată emoție și ne-a făcut să regretăm cu mai multă amărăciune voința soartei care face ca literatura noastră să fie lipsită de contribuția marelui nostru critic... Iar cuvintele d-lui Gherea, din scrisoarea către redacție, că *speră* numai, că va continua și că nu poate intrebuința „un termen mai afirmativ", pentrucă, zice d. Gherea: „odată ajuns la o anumită virstă, și mai ales cind ai ajuns să ai un sistem nervos cum il am eu, atunci, vorba lui Miron Costin puțin schimbată: nu mai e omul deasupra vremilor, ci bietul om e sub vremi",—cuvintele acestea sint atit de intristătoare pentru noi! — In articolul acesta, d. Gherea arată cum a ajuns la concluzia că singura răsplată a faptei bune e mulțumirea că ai făcut bine, și nu vre-o altă răsplată din afară: dela contemporani, posteritate, ori Dumnezeu; arată că fapta bună, odată făcută, nu piere in lumea morală, cum nu piere o singură undă de energie in lumea fizică; arată că *bună* e acea faptă omenească care contribue la progresul omenirii; arată că, progresul omenirii fiind făcut de anumite clase, in anumite epoce istorice, și progresul ce are să-l facă omenirea acuma fiind sarcina clasei proletare, etica cea mai superioară, azi,

1). Este cunoscut că *Mark Twain* (pe romînește: *Insamnă două!*) e un strigăt de comandă, pe care Samuel Clemens, fost marinar, și l'a ales ca pseudonim.

„se rezumă în cuvîntul *Socialism*". Oricît am putea să ne deosebim în această privință de d. Gherea, și din punct de vedere teoretic și din acel al idealului, rămînem cu impresia că d. Gherea, cu acest articol, a adăogat o pagină admirabilă la admirabila sa operă, — pagina cea mai frumoasă, poate, prin sinceritatea, innălțimea de gîndire și de simțire, și prin o discretă dar puternică subiectivitate care, în anumit chip, stă așa de bine uneori unor anumiți oameni,—celor aleși.

Sămănătorul (Decembrie-Ianuarie). Frumoase poezii datorite d-lor Iosif și Anghel.—D. A. Mirea își urmează cu multă vervă și cu un *brio* crescînd „Cronicele Vesele", din care remarcăm una: *Vulcanii glodoși*, o invectivă scrisă în forma cea mai impecabilă a lui Dante și în care fondul—un oribil vis rău—se incadrează așa de potrivit. E, poate, cea mai bună invectivă de până acuma a d-lui A. Mirea. Acelaș autor publică un cînt (XI) dintr'un Carmen Saeculare, scris în corecte hexametre...

D. M. Sadoveanu, în *Subiect de nuvelă*, scrie una din cele mai frumoase și mai evocătoare bucăți ale sale.

Luceafărul (Decembrie și Ianuarie). Poezii, originale sau traduse, de Octavian Goga, dintre care remarcăm frumoasa *Poezie*.—Versuri de d. A. Seca, d-na Elena Farago, d-ra Maria Cunțan.—Proză de M. Sadoveanu (două schițe, frumoase ca tot ce scrie acest mare scriitor), de d. A. Ciura, d. Agîrbiceanu, etc.—O cronică vioae.—Ilustrații după pictori clasici, vechi sau moderni.—Revista anunță caricaturi de d-nii Murnu și Iser...

Neamul Romînesc (Ianuarie), prin incetarea revistei *Floarea Darurilor*, a devenit politico-literar. Revista își urmează acelaș program, în acelaș ton. D. Iorga spune de multe ori lucruri bune, și le spune bine... Ne miră însă *sentimentul* d-sale față cu cele ce se petrec în Portugalia: d. Iorga „ține" cu Franco, cu „dregătorul" Franco, care a voit să guverneze Portugalia după concepții „junimiste"... Cum nu simte d. Iorga că un Franco pe d-sa, printre cei dintăi, l'ar fi băgat la pușcărie, ori l'ar fi exilat, ori l'ar fi impușcat?—In Nr. din 23 Ianuarie, găsim, intr'o corespondență din Focșani, un rezumat al unei conferenți a d-lui Mehedinți, ținută acolo. Subiectul, firește: „Demagogia contemporană"... Invățatul bărbat a vorbit, innaintea Focșănenilor „stupefăcuți" de admirație, de „dezechilibratele idei ale lui J. J. Rousseau" (d. Mehedinți și J. J. Rousseau!), a vorbit de „smintitele idei de libertate, egalitate și fraternitate" (Aristocratul d. Mehedinți nevoit să stea alăturea cu fiii ridicați din țărănime!); a vorbit de „opera cîtorva dezechilibrați: revoluția franceză" (Concepție de sociolog: *cîțiva dezechilibrați* mișcă un popor de zeci de milioane, care, la rîndul său, schimbă fața Europei!); a vorbit de „cererile de pămînt nedrepte ale țăranilor, căci cel vrednic are, cel leneș n'are" (In d. Mehedinți vorbește instinctul de clasă: d-sa e fiu de boer mare!); a vorbit de „pericolul de astă primăvară datorit demagogilor".

Dar ce să mai vorbim atîta de d. Mehedinți? Să cugetăm puțin la *specie*:

Și să vorbim clar: Dacă n'ar fi fost acea „operă a cîtorva dezechilibrați", cîți din parveniții din ziua de azi ar fi *rămas* ciobani la oi, bătuți cu biciul la scară de către vătafii boerilor, a căror clientelă fudulă sînt acuma?—Și în acest moment, cînd o lume'ntreagă, tot ce e mai bun în această țară, se agită pentru a face să străbată măcar o slabă rază de lumină la sate, acești opincari parveniți, care-și au părinții, frații, surorile, rudele acolo, în satele intunecate,—ce fac ei pentru aceștia?... Iar dacă cineva, care poate că nici nu s'a ridicat din clasa din care

face parte ei, își intoarce privirile către acea clasă, în loc să-i fie recunoscători, ei îl înjură, îl tratează de „demagog", parcă s'ar teme să audă de suferințele acelora pe care i-au renegat. Este, poate, singurul omagiu pe care acești renegați îl pot aduce memoriei celor pe care i-au părăsit... Sau poate acei „demagogi" le evocă umbra lui Banco,—amintirea a cine știe ce biet țăran bătrîn și necăjit dintr'un fund de munte?..

Săptămîna. (Ianuarie).—Spicuim. In *Iarăși automobilele*, d. Panu stăruie asupra nerespectării legilor, la noi, de către cei mari, care nu pot concepe că legea e și pentru ei: Se știe cum un automobil a mers anume asupra sergentului, care reprezintă, cît e el de mic, majestatea forței publice,—și l'a zdrobit.—In *Chestiuni social-femenine*, d. Panu arată cît de ușor desfac judecătorii căsătoriile („familia"!),—în dauna femeilor.—In *Oamenii și animalele la circ*, după ce-și arată iarăși dezgustul pentru campioni și campionat, d. Panu face psicologia publicului spectator, și arată că singurul lucru, în adevăr interesant la circ, sînt animalele,—mai ales pentru un observator al psihologiei animale...

Revista Idealistă. (Decembrie). Această anostă, deși clandestină, publicație (*deși*, căci publicațiile clandestine păcătuesc de obiceiu prin piper și nu prin papaver somniferum) conține, în acest număr, un articol al unui oarecare August Scriban, mai mult scriban decît August, care, după stil, simțire și ceia ce s'ar putea numi „idei", trebue să fie un arendaș devastat... Să i se dea mai repede despăgubiri, căci altmintrelea e în stare să mai scrie un „articol"!...

Revista Generală a Invățămîntului. (Ianuarie 1908. București). Comitetul de redacție al revistei, rămasă văduvă de director, ține să publice în acest No. o scrisoare colectivă de mulțumire, adresată d-lui Pangrati, dela care d-nii din comitet „au putut deprinde precizia și devotamentul cu care se servesc interesele școalei".

Al II-lea **Congres internațional de Higienă Școlară** datorit d-nei *Adela Proca*, e o conștiincioasă și interesantă dare de samă a congresului dela Londra, unde autoarea ne-a reprezentat. D. *St. C. Ioan* — **Rolul Școalei** — arată necesitatea ridicării culturale a țăranului. Contribuțiile d-lui *Ionașcu* sînt pline de „precizie și devotament pentru școală".

La Nouvelle Revue. (Ianuarie 1908).

O ochire repede asupra situației politice și asupra celor mai insemnate din acest domeniu, în cursul anului trecut, ne dă Roger Trousselle în articolul său. **Politica externă în 1907.** In *Asia* s'au incheiat anul trecut trei acorduri între puteri: între Franța și Japonia pentru asigurarea liniștii în China și apărarea intereselor lor de puteri învecinate; între Rusia și Japonia, un fel de răspuns la celalt acord, tot în privința Chinei; și în sfîrșit între Anglia și Rusia asupra Persiei, Afganistanului și a Tibetului. Tot în anul expirat Corea a dispărut ca stat independent, cu toate revoltele poporului și cu toate încercările Coreenilor de a aduce cauza lor înaintea conferinții de la Haga,—lucru care nici nu a fost primit. In *Africa*, Egiptul se pune în evidență prin renașterea naționalismului, care tinde la liberarea țării de tutela britanică, și prin criza financiară pe care au adus-o speculațiunile neinfrînate de ultimii ani. Marocul a dat foarte mult de lucru diplomației europene și un moment, în jurul conferinții de la Algesiras, era cît pe ce să aprindă focul unui războiu european. Situația nu se limpezește cu incheerea anului 1907, care lasă anului acestuia o moștenire din-

tre cele mai încurcate acolo. In *Europa*, Spania, relativ liniştită, a dat spectacolul unor alegeri singeroase (la Barcelona); in Portugalia lupta între rege şi popor a ajuns la atita încordare incit s'a suspendat constituţia şi s'a stabilit dictatura lui Franco, şi anul 1907 se închee in astfel de împrejurări incit drama din zilele trecute era aproape de aşteptat. In Rusia a doua Dumă, care chiar prin felul cum era constituită nu putea să lucreze nimic, a fost dizolvată şi guvernul, mulţumită presiunilor pe care le-a exercitat, şi-a ales o Dumă mai docilă,—iar frămintările şi ororile continuă în marele imperiu al nordului. Germania stirneşte oarecare mirare prin rezultatul alegerilor pentru Reichstag, în care socialiştii pierd un mare număr de scaune, întreţine neliniştea şi neincrederea in Europa prin atitudinea sa mai ales în chestia Marocului, şi se manifestă prin persecuţia Polonilor, care nu se lasă deloc germanizaţi, şi prin deficite bugetare care par a sili guvernul să recurgă la impozite nouă. In Austro-Ungaria luptele între naţionalităţi continuă: împăratul dă un moment de îngrijit lumii politice prin boala grea de care e atins; alegerile austriace dau oarecare însemnătate in politica partidelor înaintate. In Balcani continuă luptele şi asasinatele, fără ca ele să emoţioneze prea mult cercurile europene, deoarece chestia orientului a pierdut mult din însemnătatea ei de odinioară. In Italia e linişte; în Belgia chestia Congului şi puterea regelui stirnesc mari nemulţumiri; Olanda adună conferenţa de la Haga, ale cărei rezultate *practice* sint aproape nule; Anglia se manifestă prin expanziunea socialismului, agitaţiile femeniste şi lupta contra Camerii Lorzilor; Norvegia se separă de Suedia, al cărui rege încetează din viaţă. In America sint de observat: criza financiară şi conflictul cu Japonia. Numeroase întrevederi între capete încoronate ori între diplomaţi aduc dezlegarea multor neînţelegeri şi îndulcirea multor încordări, aşa că impresia generală e că popoarele se arată din ce în ce mai doritoare de pace.—Doctorul I. Thomas propune o teorie pentru a explica starea generală rea a organizmului bolnavului de cancer, **cachesia canceroasă**. Aceasta se datoreşte faptului că celula canceroasă se izolează şi nu lucrează în acord cu celelalte celule ale organizmului. Cum însă viaţa e o otrăvire lentă, pentrucă protoplazma, chiar numai prin faptul că e o substanţă vie, dă naştere la produse toxice; cum aceste produse toxice nu-şi pierd toxicitatea lor decit prin reînoire, prin curentele de endosmoză şi de exosmoză din organizm; cum păreţii celulii canceroase se îndesesc şi se îngroaşă, aşa că nu permit schimbul cu substanţele produse de celulele vecine,—urmează că celula canceroasă, care continuă de a fabrica secreţiune internă, toxică, nu permite ca această secreţiune să-şi piardă toxicitatea cum se întimplă cu acea a celulelor sănătoase, prin combinaţia cu celulele vecine. Astfel această secreţiune toxică a celulelor canceroase se împrăştie prin singe în tot organizmul şi dă bolnavului acea înfăţişare caracteristică, pe care o are cancerosul la care boala e intr'un grad înaintat.

Mercure de France. (Ianuar 1908).

Asupra **responzabilităţii criminale** şi a rolului pe care prezenţa ori absenţa acestei responsabilităţi il are în justiţie, Marcel Réja ne dă interesante consideraţiuni. Plecind dela constatarea că invocarea iresponsabilităţii a ajuns un mijloc prea des întrebuinţat în justiţie, şi că graţie acestui mijloc foarte mulţi criminali scapă de orice pedeapsă, autorul caută să precizeze rolul pe care responsabilitatea trebue să-l aibă în judecarea actelor omeneşti. De obiceiu noţiunea de responzabilitate sileşte justiţia să opteze între două soluţii contradictorii: dreptatea absolută şi aplicaţia practică. In adevăr, după dreptatea absolută, nu trebue să pedepsim pe un rău făcător dacă el nu e responzabil; dar ca aplicaţie practică, acel rău făcător e totuşi vătămător societăţii şi, dacă-l lăsăm liber, expunem pe alţii să sufere din cauza lui. Ce face în acest caz justiţia socială? Ceva foarte curios: mai întăiu sacrifică siguranţa societăţii absolute şi apoi sacrifică dreptatea absolută, siguranţii!... In adevăr, dacă un om arată înclinaţii rele, fără să facă vre-un rău, justiţia îl lasă 'n pace (şi astfel siguranţa societăţii e sacrificată), căci după dreptatea absolută nu i se poate face nimic; după ce comite însă vre-un fapt rău, justiţia îl pedepseşte (şi atunci dreptatea absolută e sacrificată siguranţii societăţii) şi-l pune în situaţie ca să nu mai poată face rău. De aceia autorul crede că noţiunile de dreptate şi de nedreptate ar trebui să cedeze locul noţiunilor de primejdios ori neprimejdios. Tot din acest punct de vedere trebue considerată şi responzabilitatea. Astăzi de obiceiu se zice că un om e neresponzabil cind actul său nu e premeditat; cind e la mijloc reflexiunea, justiţia condamnă. Ştiinţificeşte însă această apreciere e cu totul greşită, de vreme ce mulţi alienaţi (idioţii, epilepticii, etc) premeditează crimele lor, —şi ei sint neresponzabili... Dealtfel, nimeni nu mai admite azi liberul arbitru, şi atunci orice act poartă în sine dinainte raţiunile sale determinante, în mod absolut nimeni nu e responzabil, toţi purtăm fatalitatea noastră internă: atavismul, educaţia, temperamentul. Trebue dar ca justiţia să aibă în vedere nu responzabilitatea, ci putinţa de corijare a indivizilor. Atunci cei care nu pot fi corijaţi ar fi scoşi din societate şi puşi în situaţie ca să nu mai fie vătămători, iar cei corijabili ar fi trataţi anume pentruca să devie membri buni ai societăţii. Altfel, după cum foarte fericit se exprimă autorul „crima e o boală socială pe care o tratăm cu lovituri de ciomag".—Z. Hippius dă citeva sumare **note asupra literaturii ruse din timpul nostru**. Autorul scoate mai ales în relief lipsa de orientare, haosul care domneşte în literatura rusă de azi, şi caută să deosebească oarecare grupări şi tendinţi în ea.

Revue des idées, 15 Ianuarie.

Intr'un articol asupra **Sinonimielor**, *Alphonse Chide* tratează această chestie mai mult din punct de vedere filosofic. El tăgădueşte existenţa sinonimelor, susţinind că conţinutul cuvintelor variază dela o cugetare la alta şi orice comunicare intimă e interzisă între două suflete. Jocul sinonimelor cuprinde după el mai mult decit o problemă de logică. Ideaţia, expresia, acţiunea sint atit de strins unite incit nu pot fi izolate decit prin abstracţie. Intre gindire şi act se interpune cuvintul care joacă rolul cel mai important. Cuvintele au putere magică, multe acte îşi au în cuvinte unicul lor izvor. Antiintelectualist aprins, autorul crede că în morală şi în limbă şi în logică, în lumea actelor, ca şi în acea a cuvintelor, nu sint sinonime. După cum între toate cuvintele unei limbi este ceva distinct, cu toate coincidentele parţiale, tot aşa o nuanţă mai mult sau mai puţin determinată separă dela individ la individ actele provenite din cuvinte, cugetări sau voliţiuni. Deasemeni aceleaşi cuvinte nu deşteaptă aceleaşi idei în diferite minţi, şi formula căzută din gura unui magistru întilneşte adesea în crierul discipolilor săi greutăţi ireductibile de asimilare. Actele discipolilor sint determinate nu de cu-

getarea magistrului lor, ci de modul cum ei s'au asimilat'o.

Revue Internationale de L'Enseignement, (15 Ianuarie).

După ministerul muncii Franţa are acum şi o *Catedră de Istoria muncii* la Collège de France. Catedra o ocupă *Georges Renard*, care şi-a deschis cursul arătînd direcţiunea generală a cursului şi subiectul pe care îl va trata în acest an, istoria muncii în republica Florenţei.

„Civilizaţia întreagă este fructul muncii multiple săvîrşite de braţele şi crierul muncitorului neobosit care este umanitatea. Munca este instrumentul universal care asigură victoria omului asupra materiei, asupra timpului, asupra distanţei; ea este, în adevăr, însăşi condiţia vieţii".

Cum s'a făcut însă ca avînd o importanţă atît de esenţială să scape curiozităţii istoricilor?

„Pentrucă evenimentele strălucitoare, care se petrec la suprafaţa societăţilor, ascundeau ceia ce se petrecea în adîncul lor".

Şi numai cînd un nou spirit a început să influenţeze omenirea, numai atunci istoria a priceput: „că regulele şi procedeele după care o societate dată produce, schimbă şi repartizează bogăţia conţin cea mai bună parte din legile şi actele sale".

Arată apoi Renard cum în acest fel istoria va pierde desigur mult din elementul dramatic dar va cîştiga printr'o „serioasă înţelegere a lucrurilor".

Revue de métaphysique et de morale. Ianuar 1908.

Analizînd doctrina lui William James asupra experienţii religioase, *Emile Boutroux* crede că vederile emise de marele cugetător american şi expuse cu o rară putere de viaţă şi ingeniozitate, sînt de cel mai mare interes pentru cugetarea contemporană. James a eliminat din esenţa religiei tot ce era intelectual şi material: dogme, rituri, tradiţii, punînd pe primul plan elémentul ei emotiv şi voluntar. Religia adevărată nu e pentru James un misticism pasiv şi contemplativ, ci o exaltare a activităţii. Scoţînd în lumină caracterul ei propriu şi personal, el a arătat că religia face parte din viaţa normală a omului şi că e favorabilă conservării, integrării şi prosperităţii acestei vieţi. Situaţia religiei faţă de ştiinţă în această *doctrină* Boutroux o crede solidă. Péntru James niciun conflict nu poate fi conceput între ele, religia fiind în întregime în schimbările de sentiment ce constitue centrul personalităţii noastre, pecînd ştiinţa observă şi notează fenomenele reprezentate. Pe de altă parte amîndouă au acelaş scop, fericirea şi puterea omului; o aceiaşi metodă: experienţa, inducţia şi hipoteza; un acelaş cîmp: conştiinţa omenească, din care religia e totul şi ştiinţa o parte. Totuşi Boutroux crede că doctrinei lui James i se pot face puternice obiecţii. Experienţa religioasă, lipsită de date obiective, amestecată cu acte de credinţă, nu poate fi considerată de oamenii de ştiinţă ca o experienţă adevărată, ci ca o simplă stare de sentiment Impreună cu Höfding, Boutroux susţine că această stare de sentiment, nu poate fi caracterizată decît prin noţiunea sau credinţa care o însoţeşte. Pentru ca o emoţie să fie religioasă, trebue să fie considerată ca avînd în Dumnezeu principiul şi scopul său. Crédinţa nu numai că însoţeşte emoţia religioasă dar uneori o poate produce. Şi dacă e aşa, experienţa religioasă nu e, cum spune James, ceva independent de noţiuni, dogme, instituţii, tradiţii, căci aceste condiţii exterioare sînt elementele credinţii şi conţinutul său. Nu se poate susţinea că religia personală e ceea ce este esenţial religiei, aceasta fiind înainte de tóte şi mai ales la origine, un fapt social.

Dacă sentimentul e sufletul religiei, credinţile şi instituţiile sînt corpul său şi, spune Boutroux, pretutindeni în lume sufletele sînt indisolubil unite cu corpurile.

Nuova Antologia. (16 Ianuarie 1908). Cunoscutul sociolog *Achille Loria* publică un admirabil articol intitulat **Sîntem noi mai fericiţi decît strămoşii noştri?**. Fericirea, zice Loria, pentru a se putea produce, are nevoe de patru factori: dorinţi, mijloace de a le satisface, muncă proprie şi siguranţa viitorului. E uşor de văzut prin urmare, că e imposibil de a întruni toate aceste condiţii şi că fericirea perfectă e un vis ce nu poate fi realizabil. N-o găsim nici în mănăstiri —mai degrabă morminte în care se-ngroapă nefericirea, decît leagăne în care să se nască fericirea—; nici în viaţa rustică, nici în ştiinţă ori artă. Dar dacă nu poate fi vorba de fericirea absolută, putem găsi macar fericirea relativă, care poate fi partea omului pe pămînt? E clar că o societate compusă din diferite clase sociale în mod fatal ştirbeşte neamului omenesc o parte din fericire. Muncitorii, d. p., împlinesc două condiţii: dorinţa şi munca, dar le lipseşte satisfacerea; clasa bogată posedă dorinţa şi satisfacţia şi uneori şi siguranţa viitorului, dar e lipsită de munca proprie; clasa medie sufere de monotonia existenţii şi nicio clasă prin urmare nu poate fi fericită. Faţa însă cu alte organizaţii sociale, din cîte a percurs omenirea, cum stă cu organizaţia actuală? E drept, se vede o superioritate: bogăţia a crescut şi prin urmare bunăstarea materială; munca a devenit mai puţin penibilă şi satisfacerile şi plăcerile mai accesibile. Dar faţă cu aceste avantaje, cîte părţi întunecate! Dacă munca azi cere o mai mică sforţare musculară, în schimb consumă forţa nervoasă. Să se gîndească cineva la funcţionarii telefonului, telegrafului, tramvaiurilor. Dar ziariştii! Viaţa mijlocie a unui director al ziarului *Times* nu trece peste patru ani. Siguranţa viitorului dispare din ce în ce; clasele bogate chiar sînt torturate de conştiinţa că proprietatea lor nu e justă nici legitimă; viaţa familiară se distruge; libera concurenţă suscită ambiţia; amorul propriu se ipertrofiază într'un mod anormal. Apoi lupta pentru viaţă înăbuşă senzibilitatea, iubirea de aproapele — cel mai însemnat izvor de fericire—dispare, şi dispare şi mîngîierea credinţii. Aceste constatări nu trebue să producă numai quietismul resemnat. Dacă principalul vinovat e organizarea actuală a societăţii, atunci această organizare trebue schimbată într-un sens democratic şi nivelator: dispărînd munca proletară şi proprietatea trîndavă, realizîndu-se universalitatea, siguranţa şi uşurarea muncii, s-ar ajunge la acea linişte harnică, condiţia fericirii. Fiecare deci, conchide Loria, trebue să se devoteze schimbării stării actuale şi creării unei stări nouă, pentruca astfel fericirea să zîmbească tuturor, şi apăsaţilor de astăzi şi privilegiaţilor.

Rivista d'Italia (Decembre 1907). *G. Limo*, **Japonia şi Japonejii**. Autorul îşi publică impresiile şi observaţiile culese în timpul şederii sale în imperiul soarelui ce răsare, vreme de doi ani. Pentru un italian, zice autorul, Japonia e frumoasă, dar e departe de a fi un paradis, cum pare scriitorilor americani sau inglejii. Mai frumoasă ar părea Japonia, dacă n-ar ploua 300 de zile pe an. Şi atunci cînd plouă e aproape imposibil de a eşi pe jos, din pricina glodului. Casa japoneză, ridicată numai de o jumătate de metru dela pămînt, are păreţii externi de lemn şi cei interni, despărţitori ai odăilor, tot de lemn şi aşa de şubrezi încît rezemîndu-te de ei, poţi cădea în odaia de alături. Arhitectura lor, cum se vede, e foarte simplă. Unii din aris-

locrați au inceput a-și face case europene, dar nu le locuesc, ei stau tot in case japoneze. Mobile aproape n-au, nici chiar mese și scaune, căci ei mănincă, citesc, scriu, pe pămint. In privința mincării sint foarte sobri, se hrănesc numai cu orez și pește. Țăranul japonez nu ciștigă mai mult de 60 până la 80 fr. pe an, și nu poate prin urmare fi prea pretențios la mincare. Femeia japoneză e o foarte devotată mamă și soție, și o foarte harnică gospodină, cu toată aparența de ușurință copilărească pe care o are. Cursele pe stradele Tokio-lui, lungi de cite 10 km. se fac intr-o trăsurică pe două roate, trasă de un om. La 1904 s-a construit cea dintăiu linie de tramvai și acuma sint patru companii, din care numai una are 500 de trăsuri.

Sufletul japonezului de astăzi nu se poate pricepe de acel ce nu cunoaște trecutul țării și vechile ei instituții. Organizația feudală, cu acel codice al principiilor cavalerești, numit *bushido*, a lăsat urme adinci. Și astăzi japonezul simte ca un *samurai* și de atunci a rămas acel obiceiu, care pare atit de barbar, numit *harakiri*, adecă deschiderea pintecelui pentru a proba nevinovăția sau pentru a ispăși vina. Două insușiri caracterizează sufletul japonez: nobleța de sentimente și puterea de reținere a pasiunilor. In ziua cind amiralul Makaroff a fost ucis, s-a oprit imediat, in semn de doliu, o serbare care avea loc in Kobe. Și aceasta nu din ipocrizie, ci in mod sincer. Cea mai mare nenorocire nu poate impedeca pe un japonez de a-și primi afabil și cu zimbetul pe buze, pe vizitatorii săi.

Deutsche Rundschau (Ianuar 1908). Unul din cei mai iubiți poeți ai generațiunii tinere din Germania, unul din acei care au făcut „școală" și care a fost proclamat de critici admiratori fanatici drept cel mai mare poet german de după Goethe, este **Hugo von Hofmannsthal**. Acestui poet ii consacră *Arthur Schurig* un studiu critic, in numărul de față. Hugo von Hofmannsthal s-a născut in anul 1874, ca unic fiu al unui bogat negustor vienez, de origină semită. Și-a făcut studiile in gimnaziul academic din Viena, remarcindu-se prin pasiunea sa pentru lectură și prin talentul său pentru limbi. Acasă lua lecții particulare de limba și literatura franceză. După isprăvirea gimnaziului, a urmat puțin dreptul la Viena, apoi filologia romanică, specialitate in care și-a luat la 1901 și doctoratul, cu o disertație asupra lui V. Hugo. Dela vrista de 14 ani a inceput să facă versuri, sub influența mai cu samă a simboliștilor francezi. Incă inainte de a termina gimnaziul, el scrie studiul dramatic „Gestern", care il face cunoscut publicului. Din această primă parte a activității sale fac parte și poemele: „Der Tod des Tizian" și „Der Tor und der Tod". In această primă perioadă poetul iși cintă sentimentele sale, incorporindu-le in simboluri. In a doua perioadă, depe la 1895 până la 1902, poetul se instrăinează din ce in ce mai mult de viața reală. In această epocă scrie el șepte mici drame: Das kleine Welttheater, Der weisse Fächer, Die Frau am Fenster, Der Abenteurer und die Sängerin, Die Hochzeit der Sobeide, Der Kaiser und die Hexe, Das Bergwerk zu Falun, și novela Reitergeschichte. Cu toate că se poate observa influența altor poeți ca: Stephan George, Keats, D'Annunzio, Mallarmé, totuși această perioadă de productivitate este cea mai insemnată și mai originală. Două insușiri o caracterizează: eleganța fermecătoare a formei și predomnirea meditativității. Ultima perioadă in care poetul se află incă, se caracterizază prin aceia că operile sale nu mai sint creații originale, ci, supt altă formă, repetă pe cele dintăi. Ceia ce e caracteristic acestui poet, zice autorul, este ușurința cu care el asimilează din bogata sa lectură, elemente nouă, care ii modifică sufletul. Un „spirit de cameleon", cum s-a caracterizat odată singur, il face să evolueze continuu, dar și să fie lipsit de o proprie individualitate.

Deutsche Revue (Ianuar 1908). —*Gabriel Maura Gamaso*, **Opinia publică in Spania și problema marocană**. Chestia marocană, zice autorul, are două laturi: una internă și alta externă. Marocul, cași alte state africane ori asiatice, oferă un cimp favorabil activității supraplusului de energie al țărilor europene; cu toate acestea niciodată această țară n-a putut fi supusă de vreo altă putere: nici de Spania, nici de Turcia. Studiul cauzelor acestei stări, formează problema internă marocană. Pe de altă parte, situația geografică a acestei țări, o face să fie cauza unor lupte diplomatice intre puterile Europei, lupte care-și au origina in Europa și care alcătuesc laturea externă a chestiunii marocane. Care e judecata opiniei publice din Spania, asupra fiecăreia din aceste fase a problemei marocane? E adevărat că cele șepte veacuri de lupte dintre Mauri și Spanioli au săpat pe veci un abis intre sufletele celor două popoare, totuși această ură moștenită nu e de natură de a impiedica orice raport intre aceste două nații. Pe la inceputul veac. XIX, ginduri vagi de cucerire nu erau străine opiniei spaniole și de aceia, cind guvernul generalului O'Donnell a declarat războiu sultanului, poporul l-a primit cu entuziasm. Pela 1880 insă, o grupă de oameni politici și publiciști și-au luat sarcina de a lumina opinia publică in această chestie și ei au reușit să convingă poporul spaniol că singura politică princioasă e numai aceia a influenții pașnice. Convingerea aceasta este astăzi generală, după cum s-a putut vedea cu ocazia conferinții dela Algeciras, in care s-au arătat lamurit lealitatea alianței cu Franța și intenția de a nu jigni nici interesele Sultanului nici acele ale tuturor puterilor interesate in Maroc. Spania va urma și pe viitor să-și indeplinească in mod fidel insărcinările impuse de tratatele internaționale, fără să depășească limita drepturile acordate de acele tratate, pentru a nu da ocazie vreunei alte puteri de a ocupa fie chiar și o palmă de loc depe coasta Marocului, a cărui integritate este de o importanță vitală pentru insăși existența Spaniei.

Sozialistische Monats-Hefte (9 Ianuar 1908). In zilele dela 21 pină la 23 Noembre 1907, a avut loc in Berlin adunarea partidului social democrat prusian. *Eduard Bernstein* examinează, intr'un articol din acest număr, ce hotăriri a luat adunarea cu privire la **chestiunea modificării sistemului de vot pentru Landtag**. De la inceput constată că cu tot entusiasmul arătat și cu toate indemnurile la luptă, ceia ce era mai important și mai necesar nu s-a discutat: determinarea tacticei ce trebue urmată pentru a ajunge la vreun rezultat practic. Adunările de protestare și demonstrațiile făcute, oricit ar fi fost de impunătoare, nu insamnă mult; prin ele nu se va putea ciștiga nimic de oarecare insemnătate. Sistemul de vot de până astăzi nu mai poate dăinui; introducerea insă a votului universal, direct și secret, cum o doresc socialiștii, nu se poate obținea acuma, trebue prin urmare să se mulțumească cu o reformă parțială. Modul in care se va face această parțială reformă, nu poate fi indiferent pentru socialiști și de aceia ei trebue să ia parte la luptă. Singuri ei, prin ei inșeși, nu pot opera nimic; dacă grupa radicalilor (Freisinnsgruppe) ar putea primi alianța socialiștilor, atunci ar fi ușor

de luptat, dar aceşti din urmă, de cînd fac parte din bloc, nu mai primesc o a asemenea alianţă. Ce trebue să facă deci socialiştii ? Singurul lucru pe care-l pot face, e următorul. Alegătorii mandatarilor radicali din Landtag nu sint o masă unitară; în afară de mari capitalişti, între ei se mai află şi mici negustori şi proprietari, funcţionari, profesori şi chiar muncitori. Aceştia, în chestia sistemului de vot, au anumite interese şi cu dînşii s-ar putea ajunge la o înţelegere pentru a influenţa, la alegeri, candidaţii radicali în sensul de a-i îndatora să lupte pentru o reformă mai democratică a dreptului de vot.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie (Ianuarie 1908). In acest număr, d. *Weigand* recensează broşura d-lui O. Densuşianu, Din istoria migraţiunilor păstoreşti la popoarele romanice, Bucureşti 1907. Pentru recenzent lucrarea aceasta conţine „ipoteze fantastice"; autorul ia drept un popor, o sectă religioasă; Waldensii; admite, fără să aducă nici o probă, că Waldensii italieni erau păstori, şi nu bagă de samă că prefacerea lui *n* în *r* nu probează nimic, deoarece fenomenul acesta nu e general în limba romînă.

Byzantinische Zeitschrift, herausgegeben von *Karl Krumbacher*, 31 Ianuarie 1907.

E de relevat recensia pe care savantul bizantinist german K. Dieterich o face cărţii d-lui Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*. Recensentul, dupăce arată că opera d-lui I. e o lucrare serioasă, care va aduce servicii lumii străine, îşi fixează atenţia asupra primei părţi, privitoare la procesul de desprindere a poporului romîn din haosul de popoare din sudestul Europei şi cum se formează *habitus*-ul său etnografic şi moral, „căci acest proces nu numai cade în timpul perioadelor însemnate ale istoriei bizantine, dar primeşte dela dînsa lumină şi se învîrte în cercul spiritual al ei".

Aici are de făcut cîteva observaţii asupra operei d-lui I. Ii impută că n-a scos îndestul în relief influenţa culturală bizantină, chiar dacă uneori e latentă şi venită prin mediul bulgar. Arată că autorul nu e în curent cu ştiinţa bizantină, că ediţiile vechi pe care le citează sunt greşite şi dăunătoare chiar unui istoric.

Că afară de opera lui Jiriček, autorul nu cunoaşte noua literatură istorică rusă referitoare la primele începuturi ale istoriei romîneşti.

Regretă că autorul n-a pus în evidenţă caracterul latin al limbii, şi n-a arătat îndeajuns influenţele interne şi externe ce le-a suferit; că sînt confuzii şi contraziceri regretabile în partea privitoare la toponimie.

Revine apoi asupra influenţii culturii bizantine şi afirmă că d. I. face o mare greşală cînd cuvinte ca: aspru (ἄσπρον), ctitori, drum, farmec, etc... le pune pe sama epocii fanariote. Compară expresii ca: fraţi de cruce, absolut egal lui σταυραδελφοί, fiul de suflet, corespondent lui ψυχογιός; mărginaş şi lateraş cu însemnarea lui σύμπλιος, care se pot explica numai prin influenţa bizantină, în timp ce d. I. le tratează ca pe nişte lucruri specific romîneşti.

Concluzia la care ajunge recensentul e că o Istorie a vieţii interne a poporului romîn nu se poate face fără cunoaşterea filologiei bizantine şi fără serioase cercetări balcanice, că Romînii nu-şi pot despărţi trecutul de trunchiul balcanic, cu care formează o unitate, şi că chiar azi această despărţire e grea.

North American Review. (Ianuarie 1908, New-York). — D. *L. S. Rowe*, profesor de Ştiinţi Politice la universitatea din Pensilvania în **Cîteva păreri fundamentale greşite asupra Americii de Sud** arată cît de departe de realitate sînt părerile curente asupra Americii de Sud. Cei care voesc să cunoască adevărata stare socială a ţărilor din sudul Americii să nu judece numai după informaţiile ziarelor, care nu văd decît certele şi luptele politice de suprafaţă, şi care cred că fluctuaţiilor politice din America Sudică le corespunde zdruncinul adînc al ordinei sociale şi economice. America de Sud e departe de starea feodală: revoluţiile politice şi conflictele cu arma în mînă nu oprese progresul liniştit al ţărilor, cel mult ele au indus în eroare pe unii scriitori, care au zugrăvit romantic şi fantastic starea ţărilor latine din America Sudică. Politica acolo e o profesie şi sportivă şi rentabilă, ea nu reprezintă exact treapta de civilizaţie a ţărilor; lumea se uită cu indiferenţă la politicianii ca la nişte profesionişti, şi luptele lor nu afectează afacerile publice. Acum, cînd Statele-Unite încep să intre în relaţii din ce în ce mai întinse cu popoarele latine din America de Sud, împrăştiarea atmosferei romantice, care de atîta timp învălue partea sudică a noului continent, e o datorie naţională a scriitorilor. Prima greşală şi totodată prima dovadă că acei care au scris până acum asupra acestei părţi de continent n-au avut cunoştinţi serioase asupra subiectului ce-şi propuneau să-l lămurească, e faptul că America de Sud întreagă a fost tratată *en bloc*, caşi cum ar fi o singură ţară, caşicum ar prezenta un singur tip de dezvoltare istorică. Cu toate aceste, între ţările Americii de Sud sînt deosebiri tot aşa de profunde caşi între diferitele ţări din Europa. Republica federală a Braziliei nu poate fi pusă la un loc cu aristocraticul Chili ori cu democratica Argentină. America de Sud trebue studiată ţară cu ţară, şi pentru a înţelege o ţară trebue să-i studiem mai înainte de toate organizaţia socială. Până acum America de Sud a fost zugrăvită numai după jocul partidelor politice, fapt care explică lumina absolut falşă în care se cunoaşte această regiune de pe glob. In toate ţările din America sudică o adevărată prapastie se deschide între viaţa politică a poporului pe de o parte, şi între activitatea lui economică, industrială şi socială pe de alta. Virtuţile casnice în familie, şi virtuţile civice ale cetăţenilor, în multe privinţi, fac adeseori din latinul de sud un om superior anglo-saxonului de nord. Istoria Americei de Sud e plină de fapte eroice, iar amintirea acestor fapte constitue în permanenţă un îndemn spre mîndrie şi patriotizm. Cei care cred ca latinii din sudul noului continent nu se fălesc cu trecutul ori nu îngrijesc de viitor, dovedesc că nu cunosc temperamentul acestui popor activ şi prosper.

Varietăţi

Lord Kelvin. De curînd a murit în reşedinţa sa de la *Ayrshire* (Scoţia) unul din cei mai de samă fizicieni. Născut în 1824 dintr'o familie de *fermeri*, se ocupă, după terminarea universităţii, cu studiul matematicei şi a fizicei, mai ales cu electricitatea şi magnetismul. Atît ştiinţa teoretică cît şi cea aplicată îi datoresc un număr mare de invenţii şi de experienţe, şi nu-i tratat de fizică unde să nu se expună metodele de măsură sau teoriile lui *Sir William Thomson*. A construit aparate pentru cercetarea electricităţii atmosferice, un compas de mare foarte perfecţionat, electrometre, galvanometre etc. Puţini ştiu că el a prezidat la punerea unui mare număr de cable submarine şi o bună parte din progresele telegrafiei se datoresc lui. Ca inginer electrician a pus cablul atlantic francez, apoi cablul Brasiliei şi al La Platei, al Indiilor occidentale, cablul atlantic *Mackay-Bennett*. In 1892 guvernul britanic îl făcu pair şi de atunci *Sir William Thomson* deveni *Lord Kelvin*. A fost nu numai un mare spirit ştiinţific dar şi un întreprinzător iscusit şi îndrăzneţ; a luat întreprinderile cablelor submarine şi a creat institutul *White* şi *Kelvin* pentru fabricarea instrumentelor ştiinţifice de precizinne inventate de dînsul.

Azot solid. Doctorul *H. Erdmann*, evaporînd în vid aerul licid fără apă şi anhidridă carbonică, a reuşit să-l solidifice. Studiul minuţios a arătat că masa cristalină obţinută este constituită din *azot solid*, ceia ce permite fabricarea celui mai curat azot, întrebuinţat la fabricarea termometrelor, a azotaţilor, şi la umflarea pneumaticelor de automobile.

Manuscrise de-ale lui Beethoven. Marele „British Museum" din Londra s'a îmbogăţit de curînd cu un număr de manuscrise rămase dela genialul compozitor german. E vorba de primele sonete pentru piano, dedicate lui Haydn, şi a căror manuscrise, trecute prin mai multe mîni, împreună cu nişte manuscrise de-ale lui Mozart, au ajuns în cele din urmă în stăpînirea familiei Plowden, care le-a lăsat acum muzeului din Londra.

Aducerea la viaţă a asfixiaţilor.—In general se încearcă respiraţia artificială pentru ajungerea acestui scop, dar procedeul obişnuit reclamă multă răbdare şi putere, şi nici nu reuşeşte totdeauna. Acum de curînd a fost inventat pentru acest scop un aparat de către prof. *Poë* o rudă a lui *Edgar Allan Poë*. El constă din doi cilindri, în care se mişcă nişte pistoane; rînd pe rînd acestea sug din plămînii asfixiatului aerul, pentru a-l înlocui cu oxigen. Cu ajutorul aparatului său, *Poë* a reuşit să redee viaţă unui mare număr de înecaţi. De multe ori cînd doctorii voesc să adoarmă bolnavii pentru a-i opera, intervin accidente mortale, datorite narcoticilor. Aparatul lui *Poë* readuce şi pe aceştia la viaţă. Fapt curios, oamenii *beţi*, supuşi tratamentului cu oxigen prin aparatul lui *Poë*, se trezesc în cîteva minute. Aparatul pare astfel menit să aducă mari servicii în cazuri de moarte datorită frigului, narcoticelor ori asfixiei.

Hîrtia-Pergament. — Mulţi întrebuinţează această hîrtie şi puţini ştiu cum se face ea. O scurtă descriere a fabricării ei ne dă *Revue scientifique* din Noembrie 1907. Se ea hîrtia sugătoare albă şi se ţine cîteva secunde în acid sulfuric, preparat prin

amestecul a 2 părţi de acid sulfuric concentrat, cu o parte de apă. Hîrtia este apoi spălată bine cu apă, şi în cele din urmă cu o soluţie de amoniac ori carbonat de sodiu. In urma acestui tratament hîrtia capătă proprietăţi nouă, din cauza schimbărilor ce le-a suferit celuloza aflătoare la suprafaţa ei; hîrtia e mai subţire, mai grea şi rezistenţa ei la rupere e de trei ori chiar de patru ori mai mare.

In loc de acid sulfuric se poate întrebuinţa clorură de zinc în soluţie, ori licoare amoniacală de oxid de cupru.

O nouă Evanghelie.—Al cincelea volum din textele papirologice găsite la Oxyrhynchos de către învăţaţii Grenfell şi Hunt, dă la iveală, între alte curioase rămăşiţe cum sînt: fragmentele din culegerea perdută (Pean) a lui Pindar, o continuare a cărţii a opta a istoriei lui Tucidide etc..., —şi o foae de manuscris din sec. IV-a, care e un fragment dintr'o Evanghelie necunoscută. Epizodul povestit se asamănă cu acel de la Marcu VII 1—23 şi dela Mateiu XV 1—20, dar e cu totul altfel redat.

Până acum nu s'a putut stabili nici autorul acestei Evanghelii şi nici măcar data compunerii ei.

O conductă de petrol în Statele-Unite.—Rafineriile din *Texas* se consideră că vor fi cele mai avantajate în ziua cînd va fi gata canalul Panama. De aceia Americanii au căutat să le lege prin o conductă (pipe-line) cu terenurile petrolifere de pe teritoriul indian. Conducta pleacă dela *Glenn Pool* şi ajunge la *Sour Lake*, de unde se leagă cu conducta care merge la Port-Arthur în statul Texas. Canalul e lung 730 km. şi gros de 0,20 m., a fost aşezat în 6 luni, şi a costat 25 milioane franci. Ca să umple această conductă este nevoe să se toarne în ea 125.000 de butoae de petrol. Se crede că cu ajutorul acestei conducte se vor putea transporta zilnic cel puţin 12000 poloboace de petrol.

Dispariţia aparentă a sateliţilor lui Jupiter.—La ³/₁₆ Octombrie dela oarele 8 la 8 şi 10' sara Jupiter nu s'a mai văzut întovărăşit de sateliţi, căci 3 din aceştia erau în dărătul planetei, iar unul în faţa ei. Fenomenul a putut fi văzut numai din Asia şi Oceania. Dispariţia complectă a sateliţilor lui Jupiter a mai fost observată şi alte dăţi, şi chiar Galileu a observat-o la 13 Mart 1611.

Relicvii napoleoniene. — Cu prilejul unei comunicări, pe care secretarul comitetului pentru întreţinerea grădinii „Kensington Square", a făcut-o prin ziarul „Times" cum că în acea grădină se află o salce care provine dintr'o mlădiţă de pe mormîntul lui Napoleon,—au mai eşit la iveală şi alte încercări de a comemora în acest chip pe marele războinic. Astfel colonistul John Tinline, oprindu-se în drumul său către Noua-Zeelanda în insula St. Elena, a luat din sălciile plîngătoare de pe mormîntul lui Napoleon mai multe mlădiţe şi astăzi în Noua-Zeelandă sînt foarte multe sălcii de acestea. Unul din păzitorii lui Napoleon la St. Elena, căpitanul Lesson, a luat şi el un smochin de la mormîntul lui Napoleon şi l-a plantat la South Cave (în East Iorkshire); acel smochin s'a uscat de mult, dar urmaşii lui trăesc şi dau şi astăzi încă roade foarte bune.

Ridicarea corăbiilor cufundate. Până acum vasele cufundate se scoteau în chipul următor: se treceau pe sub corabie lanţuri ale căror capete se legau de un doc umplut mai dinainte cu apă; cu ajutorul unor pompe se scotea apa din doc şi acesta se ridica trăgînd după dînsul şi vasul cufundat. Docul şi vasul erau apoi conduse la basinul trebuitor sau ap oape de mal. Metoda aceasta-i foarte înceată şi nu se poate aplica decît cînd marea e liniştită.

Acum de curînd Americanii au întrebuinţat alt procedeu pentru scoaterea la suprafaţă a vasului *Bavarian*, cufundat pe coastele Canadei. Au scos cu ajutorul aerului compsimat apa din vas şi acesta uşurindu-se a eşit singur la suprafaţă. Acest procedeu tinde să se generalizeze, deoarece reuşeşte sigur cu unele

vase mai ales cu submarinele. Pentru uşurinţa şi repeziciunea salvării vaselor au început chiar să se ia măsuri, ca în caz de accidente să se poată pompa repede în interior aer comprimat.

Crăpături în lună.—Canalele lui Marte. *W. H. Pickering*, astronom la observatorul dela *Harvard College*, a luat acum cîtva timp diferite vederi fotografice ale vulcanilor din insulele *Havai*. Pe una din fotografii se vede o crăpătură lungă de mai mulţi kilometri, aflătoare toată în coaja produsă de lavă; pe fundul acestei crăpături cresc vegetale. Asemenea crăpături a observat *Pickering* şi în lună. In 1904 observînd craterul lunar *Eratostene*, el a găsit că în jurul craterului sînt multe crăpături; a studiat cu atenţie unele din acestea, cînd erau luminate de soare şi le-a văzut lărgindu-se, modificîndu-se necontenit şi luînd aspect de canale.

Aceste fapte şi altele îl fac pe Pickering să admită că în lună ar fi apă sub formă de ghiaţă; cînd soarele ar lumina fundul crăpăturilor, apa s'ar transforma în vapori şi ar fertiliza pereţii crăpăturilor; vegetaţia ar da crăpăturilor aspectul de canale. Această explicare s'ar aplica şi canalelor din Marte, care devin vizibile numai în anumite epoce ale anului, după topirea omăturilor polare marţiane; apa ar inunda crăpăturile, producînd cursurile de apă care ar produce vegetaţie şi aceasta ar explica lărgirea periodică a canalelor.

Crăpătura cea mai mare pe lună ar avea o lungime de 643 km. Asemenea crăpături există şi în scoarţa pămîntului. Se ştie deja că vulcanii din *Anzi* se ridică deasupra unei crăpături enorme, care începe în Peru şi se termină în Ţara de foc pe o întindere de 4000 Km. O crăpătură enormă se întinde dela marea Moartă pîn la lacul *Nyassa* în Africa de răsărit pe o întindere de 5,600 Km. cît cel mai lung canal din Marte. In unele părţi această crăpătură e acoperită; în altele, ea apare la suprafaţa pămîntului. Un rol însemnat joacă aceste crăpături în teoria actuală a vulcanilor.

Undele electrice şi Meteorologia. Intr'o lucrare recentă *G. J. Garcia* din Barcelona arată tot folosul ce-l putem avea dela undele electrice pentru prevederea timpului. Ori-decîteori o descărcare electrică, se produce în atmosferă, ea dă naştere la unde electrice, care sînt prinse de aparatele telegrafiei fără fir.

Garcia a construit o sumă de aparate, numite de dînsul *ceraunografe*, *ceraunofone* etc. care înregistrează undele electrice provenind dela descărcările atmosferice. Cu ajutorul lor el poate şti dacă furtuna se apropie ori se îndepărtează şi aproximativ la ce distanţă se află. Ţinînd samă şi de observaţiile barometrului etc. se poate prevedea timpul.

O nouă cavalerie. Autorităţile militare germane din Africa orientală, văzînd ravagiile pe care boalele tropicale le fac între caii cavaleriei, au încercat să înlocuiască acest animal prin zebre. Incercările de a domestici zebra au reuşit în adevăr, zebrele conduse de urechi sînt foarte docile, şi se pare că în curînd cavaleria germană din Africa va putea întrebuinţa în chip regulat zebra, care are asupra calului marele avantaj că e refractară boalelor tropicale.

Imprăştierea ceţii şi a fumului prin electricitate. Se ştie de multă vreme—în urma experienţelor scoţianului *Aitken*—că firele de colb din atmosferă joacă un rol covîrşitor în formarea negurelor; împreună cu *Tyndall* şi *Gérardin* el a reuşit să dovedească că firele de colb se înconjoară cu o pătură de apă, silind vaporii să se condenseze.

Dacă deci vom reuşi să îndepărtăm colbul, chiar cînd atmosfera va fi încarcată de vapori, ei nu se vor condensa şi nu vom avea ceaţă. Se înţelege de la sine cît de mare e interesul ce 'l prezintă problema curăţirii aerului de colb, cînd ştim că negurele zdruncină siguranţa drumurilor de fer, a navigaţiei şi contribue la dezvoltarea unui mare număr de boli.

In 1884 cunoscutul învaţat englez *Oliver Lodge* a constatat că colbul din jurul electrozilor maşinelor electrostatice se depunea pe aceşti electrozi în urma discărcărilor electrice. la 1905 *Lodge* reluă studiul acestei chestiuni; în acelaş an inginerul francez *Dibos* se ocupă de aceiaşi chestiune. Pe cînd *Lodge* lucra cu *dinamuri*, *Dibos* a lucrat cu maşini electrice de potenţial foarte înalt, 140000 Volţi.

Dibos lucrează într'o vilă situată lîngă Pas-de-Calais. Pe cînd ceaţa era aşa de deasă, încît nu se vedea omul la 2 m 5, el a putut să limpezască cu ajutorul descărcărilor electrice, atmosfera pînă la distanţa de 60 m. El a mai observat că cu cît negura e mai bogată în fire de colb, cu atît îndepărtarea ei e mai uşoară.

Sir Oliver Lodge a reuşit să împrăştie negura cu ajutorul undelor electrice pe o distanţă de 100—110 m. Cu toate că chestiunea se găseşte încă la început, totuş rezultatele căpătate sînt din cele mai importante. Deja obţinerea unei zone luminoase de 100 m. poate fi de un folos imediat pentru navigaţie, căci permite uşoara intrare şi eşire din porturi. E de ajuns ca corăbiile să fie prevăzute cu maşinele electrice necesare. Incercările ce le face *Sir Oliver Lodge* în acelaş timp în Anglia şi în America sînt urmărite cu interes de învăţaţi, şi se prevede că ele vor avea o enormă însămnătate din punct de vedere practic.

Tramvae electrice fără şine. Sînt numai patru tramvae de acestea în Germania (Vestfalia); ele au fost propuse încă din 1901 de un inginer *Schiemann*. Cablul electric e aerian şi varga care leagă canalul cu tramvaiul permite acestuia o deplasare laterală de 3 m, aşa că poate întrece trăsurile ce sînt înainte, trecînd pe lîngă dînsele. Modul acesta de tracţiune este cel mai economic. Din raportul oficial adresat de *Volkorts*, inginer în Münster, Ministrului de drumuri de fer, şi din studiul inginerului *Ernst Nickel* din Berlin, se vede că transportul unei tone pe Kilometru costă 0,125 fr., pe cînd cu tracţiune animală varia între 0,32—0,37 fr.

Nou procedeu pentru conservarea lemnului. In urma încercărilor făcute de municipalitatea oraşului Londra în cartierul *Whitehall* s'a văzut că procedeul *Powell* pentru conservarea lemnului prezintă serioase avantaje asupra celor întrebuinţate până acum. După acest procedeu lemnele fine se pun şi se încălzesc în soluţie de zahar, iar cele mai puţin fine în melasă. Zaharul pătrunde înlăuntru lemnului şi, fără să-i schimbe aspectul ori colorarea, îl face foarte rezistent.

Incălzitul electric în Statele-Unite. După *Electrical World* încălzitul electric, care e o raritate în Europa, tinde să se lăţească cît mai mult în Statele-Unite, unde numeroase societăţi au căutat să răspîndească cît mai mult această întrebuinţare. Aşa, încălzirea electrică a maşinilor de călcat tinde să se generalizeze nu numai la spălătorii, ci şi la particulari. O companie, pentru a răspîndi această aplicaţie la spălătorii, ia asupra sa toate cheltuelile de instalaţie, cumpărarea ferelor, şi face clienţilor şi o altă mare înlesnire, lăsîndu-i în timp de două luni să facă încercare plătind 15 bani de Kilowat—oră, de 5 ori mai eftin ca la noi în Iaşi. Se constată că acest încălzit e de 3 ori mai eftin decît cu gaz. O altă companie pregăteşte bucatele, încălzind cu ajutorul electricităţii; în casele moderne arhitecţii prevăd totdeauna instalarea bucătăriei electrice. La New-York multe restaurante se servesc numai de electricitate şi se citează manufacturi numeroase, care pregătesc masa lucrătorilor la căldură electrică. Dar întrebuinţarea căldurii obţinută din electricitate pătrunde în stabilimentele industriale; din multe dispare vechiul suflaiu şi cărbunele pentru a face loc instrumentelor cu electricitate mai elegante şi mai economicoase. In fine cînd iarna conductele de apă îngheaţă, dezgheţarea lor cu ajutorul electricităţii este o operaţie repede şi uşoară.

Spicuitor

Mişcarea intelectuală în Străinătate

FILOSOFIE

Albert Bazaillas. *Musique et Inconscience.* F. Alcan, 5 fr.

Studiu de psihologie asupra raportului dintre inconştient şi muzică. Autorul defineşte muzica: „o artă a inconştientului".

Albert Keim. *Notes de la main d'Helvétius, publiées d'après des manuscrits inédits, avec une introduction et des commentaires.* F. Alcan, Paris.

Sînt diferite note scrise de mîna filosofului, interesante pentru cunoaşterea caracterului marelui om.

Alberto Straticò. *Pedagogia Sociale.* Sandron, Palermo.

Autorul examinează evoluţia familiei, proprietăţii, societăţii şi statului, arătînd raporturile lor cu teoriile pedagogice şi cu educaţia.

Giovani Cesca. *La filosofia dell' azione.* Sandron, Palermo.

Autorul cercetează condiţiunile şi necesitatea acţiuni, arătînd cum omul poate modifica prin acţiunea sa mediul fizic şi social.

ISTORIE

Edme Campion. *Vue générale sur l'Histoire de France.* Colin, Paris.

Reeditarea operei publicată de autor în 1882 sub titlu de „Philosophie de l'Histoire de France". E o privire generală asupra istoriei Franţei.

Georges de Pascal. *Lettres sur l'Histoire de France*, 2 v. Paris, Nouvelle Librairie Nationale.

Autorul trece în revistă împrejurările mai însemnate din istoria Franţei, explicîndu-le şi comentîndu-le.

A. Mézières. *Hommes et Femmes d'hier et d'avant-hier.* Hachette.

Studii asupra diferitelor personalităţi care au jucat un rol mai mare sau mai mic în istoria Franţei, începînd de la al II-a consulat încoace.

Silbert Stenger. *La Société française pendant la consulat*, sixième série: *L'Armée, le Clergé, la Magistrature, l'Instruction publique.* Perrin, Paris.

Continuarea interesantelor studii înterprinse de autor asupra societăţii şi a instituţiilor din timpul Consulatului.

Ieseph Turquan. *Du nouveau sur Louis XVII.* Emile Paul.

Lămurirea ministerului care învălue moartea micului Ludvic XVII, ucis, după cum probează autorul, de către duşmanii regalităţii.

M. G. Schmidt. *Geschichte des Welthandels*, Leipzig, Teubner.

Un volum din colecţia „Aus Natur und Geisteswelt". Un rezumat al istoriei comerţului, dela Egipteni până în zilele noastre.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE

Arthur Bauer. *Essai sur les Révolutions.* Paris, Giard et Brière.

Lucrarea, premiată de Institutul international de sociologie, e o încercare de explicare a revoluţiilor prin studiarea diferitelor lor faze: fermentaţia, criza şi renaşterea.

E. van Bruyssel. *La Vie sociale et son évolution.* Flammarion, 3.50.

O privire repede şi superficială asupra instituţiilor omeneşti din toate timpurile: familie, religie, industrie, artă etc...

Neera. *Les Idées d'une femme sur le féminisme.* Paris, Giard et Brière.

Traducerea din italieneşte a unui studiu în care cunoscuta romancieră îşi arată ideile sale asupra chestiunii femenismului.

ŞTIINŢA

I. Loeb. *Le Dynamique des phénomènes de la vie.* Alcan, 9 fr.

O expunere a tuturor cuceririlor nouă ale ştiinţii cu privire la explicarea vieţii şi la posibilitatea reproducerii ei pe cale chimică

M. Pozzi-Escot. *Théorie moderne sur la matière.* Prix 1.50.

Scriere de popularizare: expunerea noilor teorii asupra materiei.

Véry. *Agenda aide-memoire agricole.* Paris, Baillière.

Se dau în această carte lămuriri pentru îngrăşarea pămîntului, pentru cultura plantelor, îngrijirea vitelor, şi chiar asupra legislaţiei, asupra tarifelor drumurilor de fier şi asupra măsurătorilor.

Albert et Alexandre Mary. *Le soulèvement du Bray.* Jules Rousset, 1 fr.

Studii geologice asupra ţinutului Bray, care se întinde dela Beauvais până la Picardia, şi care e cunoscut prin locurile sale pitoreşti.

CRITICA. STUDII LITERARE ŞI ARTISTICE

Gh. M. Des Granges. *Le Romantisme et la Critique. La Presse littéraire, 1815—1830.* „Mercure de France".

Autorul cercetează raporturile dintre romantism şi critica timpului, arătînd cum multe din judecăţile critice de altă dată nu mai sînt primite azi. In partea a doua a studiului său, autorul caută să reconstitue atmosfera epocii dela 1815—1830, prin cercetarea revistelor şi ziarelor timpului.

Maurice Louriau. *Moralistes et Poètes.* Vuiberg et Nowy.

O încercare de critică literară ştiinţifică. Autorul enumeră până şi rimele bogate şi cele sărace ale lui Lamartine, pe care-l învinueşte că „şi-a răsipit geniul, după cum şi-a risipit şi averea".

Maxime Collignon. *Scopas et Praxitèle.* Paris, Plon-Nourrit.

O caracterizare a unei din cele mai însemnate epoce din istoria artei la Greci, acea în care artiştii în cercetarea noutăţii, o caută şi o găsesc în expresiunea pasiunilor.

Dr. Ernst Foerster. *Die Frauenfrage in den Romanen englischer Schriftstellerinnen der Gegenwart.* Marburg. N. G. Elwert, 1907.

Autorul se ocupă în special cu trei scriitoare: George Eggerton, Mona Caird şi Sarah Grand, arătîndu-ne ce părere au asupra femeii din patru puncte de vedere: femeia ca mama, ca iubită, ca soţie şi ca membru a societăţii.

Anathon Aall. *Henrik Ibsen als Dichter und Denker.* Halle a. S., Max Niemeyer.

Autorul, profesor la universitatea din Halle, e norvegian de naştere. El consideră pe Ibsen ca un genial teoretician dramatic, pentru care faptele n-au importanţă, ci numai ideile Oamenii din piesele lui Ibsen, nu-s oameni reali, ci principii concretizate.

LITERATURA

H. G. Wells. *L'Utopie moderne.* Paris, „Mercure de France", 3.50.

Traducerea franceză a operei cunoscutului romancier englez. Autorul ne descrie o planetă care ar fi asemenea pămîntului nostru, cu aceleaşi continente, aceleaşi oraşe, cu aceiaşi locuitori,—dar cu altă viaţă.

Jean Lorrain. *Maison pour dames.* Ollendorff, 3.50.

Un roman din viaţa femeilor literate, între care se rătăceşte şi o provincială care îşi dezorganizează astfel viaţa casnică, până ajunge la adulter.

Silbert de Voisin. *Le Démon secret.* Ollendorff, 3.50.

Descrierea vieţii unui băutor de o-

plum, cu toate mizeriile pe care aceastâ patimă le aduce.

E. Toucas-Massillon. *La Double Aventure.* Paris. Société d'Editions littéraires, 3.50.

Roman din viața pariziană; ni se redă în el viața societății înnalte cu viţiile şi convenţionalul care domnesc în ea.

Mary Floran. *Mystérieux dessein.* Calmann-Lévy, 3.50.

Povestirea luptelor unei fete, pe care mama ei o făgăduise bisericii, încă de cînd era în leagăn, din cauza unei boale grele,—şi care acum nu voeşte să ştie de jurămîntul mamei ei, ci voeşte să se mărite. Un preot îi dă această învoire, dezlegind-o de jurămîntul mamei.

Antonio Palmieri. *Le Novelle Maremmane.* Milano, Fratelli Freves, 1907.

Un volum care cuprinde cinci nuvele, a căror acțiune se desfăşură in mijlocul naturii dezolate a Maremmei.

CHESTIUNI MILITARE.

Col. Desbrière. *Trafalgar et la compagne maritime de 1805.* Chapelot.

Un studiu amănunțit asupra împrejurărilor care au precedat şi au cauzat dezastrul de la Trafalgar, cum şi o descriere fidelă a desfăşurării luptelor.

Col. Kvitka. *Journal d'un Cosaque du Transbaïkal.* Paris, Plon.

O dare de samă, zi cu zi, asupra părţii celei mai puţin cunoscute din războiul ruso-japonez. Cartea are multe fotografii luate chiar la faţa locului şi în momentul desfăşurării evenimentelor.

A. Gallizioli. *Cronistoria del naviglio nazionale da guerra (1860—1906).* Roma, Officina poligr. italiana, 1907.

O carte plină de amănunte asupra tot ce priveşte flota de război italiană, dela înființarea ei şi pînă astăzi.

ARHEOLOGIE. CALATORII.

A. Doigneau. *Nos Ancêtres primitifs.* C. Clavreuil, 5 fr.

Un rezumat al cunoştinţilor culese asupra celor mai vechi epoce din viaţa omenirii, şi al noţiunilor asupra originii omului.

Marcel Raymond. *Grenoble et Vienne.* „Collection des Villes d'art célèbres", Laurens, 4 fr.

Ca şi în celelalte volume apărute până acum din această colecție, se studiază oraşele din titlul sub raportul producţiunilor artistice.

Anne de Bovet. *L'Ecosse.* Hachette, 4 fr.

Impresiuni dintr'o călătorie prin Scoţia. Pe lîngă descrierile pitoreşti, autoarea ne dă şi foarte multe tradiţii şi legende ale ţării lui Macbeth şi Walter Scott.

Paul Mimande. *Le Mamoul.* Juven, 3.50

Călătorii în India. Autorul ne dă multe detalii asupra religiei, asupra organizării politice, a vieţii sociale a diferitelor populaţii pe care le-a vizitat.

Manfredi Grovina. *La Cina dopo il Millenovecento.* Milano, Treves, 1907.

Autorul, ofiţer de marină pe bordul vasului Marco Polo şi apoi secretar al comisiunii italiene pentru încheerea unui tratat cu China, dă amănunte foarte preţioase asupra Chinei moderne.

Compilator

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii)

I. G. Bibicescu. *In chestiunea agrară.* Bucureşi, 1907. Inst. de Arte Grafice Carol Göbl. Fără preţ.

Radu Rosetti. *Pentru ce s-au răsculat ţăranii.* Bucureşti, 1907. Atelierile Grafice Socec et Co. Preţul 10 lei.

Dem. Teodorescu. *Domnul Traian Traianescu-Laocoon.* Un act. Bucureşti, 1907. Preţul 0.50 b.

H. Sienkiewicz. *Quo-Vadis.* Traducere de Haralamb G. Lecca. Bucureşti, 1907. „Biblioteca pentru toţi". Alcalay. Preţul 1,20.

Grigore Hohor. *Din rezultatele legii pentru organizarea meseriilor. Casele de ajutor de pe lîngă corporaţiile din judeţele Botoşani, Dorohoiu şi Suceava.* Botoşani, Tipografia Reînvierea, 1907.

I. Ionescu-Quintus, deputat. *Cei de sus şi Cei de jos,* conferinţă. Ploeşti. 1907.

George G. Antonescu. *Pestalozzi şi rolul moral-social al educaţiei.* Bucureşti, 1908. Tipografia Curţii Regale „F. Göbl Fii". Fără preţ.

Teodor T. Stefănescu. *Contribuţiuni la tratamentul chirurgical al spinei bifide.* Bucureşti, Eminescu, 1907, 1 vol. de 88 p.

Ion T. Ghica. *Date statistice asupra locuitorilor care nu au pămînt, proprietarilor mici şi mari, islazurilor, populaţiunii, numărului vitelor din jud. Vlaşca.* Bucureşti, Ionescu, 1903, o broşură in folio de 36 p.

I. G. Tofescu. *Chestia agrară şi adevarata ei soluţie.* Iaşi, Dacia, 1907, o broşură de 41 p., preţul 60 b.

Edmond Rostand. *Princesa 'ndepărtată* piesă in 4 acte traducere de M. Codreanu. Bucureşti, 1907. „Biblioteca pentru toţi". Alcalay. Preţul 30 bani.

Wolfgang von Goethe. *Suferinţele tînărului Werther.* Traducere de I. Hussar, Bucureşti. „Biblioteca pentru toţi". Alcalay. Preţul 30 bani.

Elena Văcalogiu. *Două forţe.* Roman. Bucureşti, Socec, 1908, vol. de 255 p., preţul 3 lei.

Ioan Adam. *Pe lîngă vatră.* Pilde şi glume ţărăneşti. „Minerva". 1908. Preţul lei 1.50.

Ioan Adam. *Năzuinţi.* Povestiri. „Minerva". 1908. Preţul lei 1.50.

C. I. Băicoianu. *Ce înţelegem prin politică comercială? Cum se pune problema ei actuală? Convenţiunea comercială cu A.-Ungaria.* Bucureşti, 1908. Instit. de Arte Grafice „Eminescu".

M. Sadoveanu. *Insemnările lui Neculai Manea.* Minerva, 1907. Preţul lei 2.

Constantin Muche. *Hazlii.* Minerva. Preţul lei 1.25.

„ „ *Embleme.* Poezii, Minerva, 1905, Preţul lei 1.25.

Nell Cornea. *Irena.* Dramă in patru acte. Bacău, 1908. Preţul lei 1.50.

Gh. Christodorescu. *Păreri Economice*. Constanța, 1908. Prețul lei 2.50.

Const. Giurescu. *Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană*. Studiu istoric. București, 1908.

Const. Giurescu. *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene*. (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian). București, 1907. Prețul 40 bani.

Emil Maur. *Satira Iubirii*. Versuri. Galați, 1908. Prețul 60 bani.

Emil Mihail Brancovici. *Problema fonciară și Problema noastră agrară*. Constanța, 1907.

M. A. Rădulescu. *Statistica criminală*. București. 1907. *Raportul anual al societății academice romine „Junimea" Cernăuț, al XXIX an administrativ*. Cernăuț, 1907.

Upton Sinclair. *Discursul unui agitator*. Traducere. Editura revistei „Viitorul social", Iași. Prețul 15 bani.

Statutele societății culturale și de ajutor „Dragostea creștină" din com. Ștefănești-Zlătărei, jud. Vilcea. Tirgu-Jiu, 1908.

Traian Alexandrescu. *Votul Universal*. Tipografia „Lumina". Roman. 1908. Prețul 40 bani.

O. Tafrali. *Schițe din viața dobrogeană*. București, 1906. Prețul 1 l. 50 b.

TABLA DE MATERII

Viaţa Romînească

n. 2

TABLA DE MATERII

Duduia Margareta

III

In scrisoarea aceasta, prietine, am să-ți vorbesc despre niște serbări foarte ciudate populare, care se fac la Crăciun și la Anul-noŭ. Am făcut mare haz.

Maĭ întăiŭ de toate să vezĭ ce pregătirĭ se fac în gospodăria luĭ cuconul Tudorache! Cucoana Irena și-a pus un șorț mare, alb, dinnainte, și-a suflecat mînicile și a intrat în bucătărie,—o bucătărie uriașă, curată ca'n palmă. Gavril bucătarul cel negru tot dă din mînĭ, zîmbind, parcă se pregătește să frămînte ceva. A intrat și Margareta în urma cucoaneĭ, am intrat și eŭ; e un fel de procesiune. Și văd pe Ilie, vizitiul, aducînd patru claponĭ tăiațĭ; iese și intră iar, c'un curcan; iese și intră iar, cu două giște.

Eŭ am bătut din palme și m'am speriat: «Ce-o să facețĭ, mă rog, cu atîtea paserĭ tăiate ?...

— Ce ? zice Gavril, și-șĭ pune cu ifos mînile în șoldurĭ. Avem noĭ ce să facem, duducă...

— Din claponĭ are să facă și potroc! strigă veselă Margareta. Tateĭ îĭ place grozav. Curcanul,—fript... Pieptul de curcan îĭ place luĭ Costică: el trebue să sosească desară... Din giște facem răciturĭ, domnișoară Amalie! Ceva maĭ minunat nicĭ nu se poate. Vorba tateĭ, ceva dumnezeesc, domnișoară Amalie!»—Răciturĭ, potroc, habar n'aveam de-așa mîncărĭ.

Vizitiul Ilie făcea oarecare gesturĭ de orator:

«Să vedețĭ dumneavoastră, ce fragedă are să fie carnea curcanuluĭ! L-am îmbătat cu două pahare de rum... Unul luĭ și unul mie... Am încălecat pe-un cal ș'am început să-l alung, sărut mîna,—și unde s'a oprit și s'a pus jos, drept lîngă trunchiŭ, acolo i-a căzut și capul...»

Duduia Margareta făcea haz de vorbele moșneagului, și-ĭ strecură pe furiș un bănuț alb. Ilie îl îndosi ca un scamator, îl mistui pe dată. Apoĭ se întoarse spre ușă. Se opri și începu a rîde: intra spălătoreasa, madama Iulia, și era mînioasă.

«Aha! aha! mormăi bătrînul abia auzit. Ss! ss!»

Cucoana Irena, cercetînd paserile, părea că știe ce are să se întîmple. O întrebă fără să se uite la dînsa:

«Ce-i, Iulie? ce aï de spus?...»

Atuncï ochiï Nemțoaiceï se bulbucară și fața i se înroși ca o coajă de rac. Intinse înnainte mînile cu degetele rășchirate. Incepu a-șï tremura buzele...

«P...p...p... conița!... P...p...p... conița!... P...p...p... conița...»

Și-șï tremura degetele și privea furioasă pe cucoana Irena.

«Ce-i, Iulie? Iar te-aï sfădit cu Gavril?...

— P...p...p... Gavril, conița!... P...p...p... spus la mine: p... p... na dracu!... p...p... du-te na dracu.... p...p... vaï, vaï!...» Și deodată începu a plînge.

Ilie bătrînul voia să iasă. Se oprise în prag, încovoiat puțin și rîdea, privind îndărăt peste umăr. Bucătarul parcă se scula dintr'un somn greŭ, cu o nedumerire grozavă în privirï.

«Eŭ, coniță? vaï de mine, coniță! Ferească sfîntul! Unde se află! Se poate așa-ceva? Nu mă cunoștï mată, coniță?...

— Te cunosc, te cunosc... Cam tragețï dumneavoastră la măsea, în ajunul sărbătorilor...

— Da' unde se află, cuconiță, da' să chiorăsc, dac'am pus în gură strop de băutură...»

Iar Nemțoaica îșï ștergea lacrimile cu pestelca și se ruga:

«P...p...p... conița... P...p...p... daï la dinsu' nafara!...

— Eï haï, haï, împăcați-vă zise zîmbind cucoana. Altădată m'aș supăra... Așa mi-ațï făcut și anul trecut, drept înnaintea sărbătorilor... Impăcați-vă, că altfel mă supăr...»

Iulia începu a rîde dintr'odată.

«P...p...p... zicï așa coniță... P...p...p... pacam!... Zic... p...p... p... zic și eŭ na tine... p...p... na drac!... P...p... Acŭ pacam...»

Și era foarte veselă; iar bucătarul intrase cu nasul în spuza foculuï și rînjea, c'o gură colosală cu dințiï ca de fildeș.

După scena aceasta, de care eŭ și Margareta am făcut un haz nespus, s'aŭ început pregătirile paserilor, a vînatuluï, a plăcintelor. Era o mirodenie aspră în încăperea largă. Focul uriaș ardea în cuptor și ne dogorea; afară bubuia un vînt iute de iarnă; iar Gavril tăia și împărțea, se strecura în toate părțile, îșï suna cuțitele și vasele, sub supravegherea cucoaneï.

După aceia, în zilele Crăciunuluï, iubite, s'aŭ întins niște mese, de-am scos adevărate țipete de pasere îngrozită cînd le-am văzut. Și o mulțime de prietinï și rudeniï se așezaŭ la mesele acelea și ședeaŭ ceasurï întregï benchetuind. Eŭ ieșeam cu Margareta, ne căutam noï de ale noastre treburï, ne maï întorceam, toțï eraŭ roșï și veselï și într'una închinaŭ paharele, ridicîndu-se în picioare, în cinstea cuiva.

Ziua intraŭ copiï zgribuliți, încotoșmațï în straele părinților lor, niște bieți copiï săraci, carï întrebaŭ la poartă:

«Primițï stelarï?»

Moș Ilie le făcea semn de îndemnare cu capul:

«Haï, măï Țică, haï, aicï avețï noroc...»

Și intraŭ cu sfială, purtînd steaua; o stea mare de hîrtie, în vîrful unuï băț. Are zugrăvelï felurite, cu roș, cu albastru, cu aur, și'n mijloc o mîzgălitură, din care totușï se înțelege că e vorba de un staul, de un Isus,—se vede o fecioară Marie țapănă, un Iosif cu o prăjină in mînă, niște boï cu capete uriașe, niște oï cu înfățișare de lupï. Și cînd așează steaua o îndreaptă spre icoane, apoï o scutură, și un clopoțel sună deodată sfios, ca prevestirea naivă a uneï taine. Copiiï îșï înnalță capetele și ochiï umezï spre icoanele ferecate în argint,—și încep să cînte. Aș putea zice că unul strigă într'un fel și altul în altfel... Cîntarea lor e cam sălbatică; și uitîndu-se la icoane, parcă prind putere în glasurï. Margareta zîmbește cu îngăduință. Iar unul din copiï se pregătește și, pe scripțï care scîrțîie, trimete o stea maï mică spre icoane. Aceia e steaua magilor; și clopoțelul iar sună vestind taina.

«Brava, băețï, zice cuconu' Tudorache. Să nu uitațï și să venițï și la anul...» Și le pune în mînă gologanï: cîte cincizecï de banï la fiecare. Și copiiï ies. Iï vedeam pe fereastră cum pășesc mărunt prin ogradă, cu ciubotele lor marï, cu nasurile roșiï, lîngă poartă se opresc față în față, îșï alătură capetele și-șï socotesc, în palmele întinse, averea.

«Uite, de asta nu mă pot lăsa, zice vesel cuconu' Tudorache. Eŭ vreaŭ să rămîn cu obiceiurile părinteștï... Atîta bucurie aŭ și copiiï...»

Cucoana Irena, în scaunul eï, stă gînditoare cu mînile împreunate în poală. Margareta s'a apropiat de frate-săŭ Costică. Incă nu și-aŭ isprăvit destăinuirile, și nu s'aŭ văzut de multă vreme.

Domnu' Costică e un tînăr voinic, nalt, cu obrazul smead. Are ochiï neliniștițï aï luï cuconu' Tudorache. Abia îï înfierează musteața. Stă cu mîna dreaptă pe genunchï, cu stînga îșï necăjește puținul puf de sub nas. Vorbește cu soră-sa, rîde și se bate cu palma dreaptă peste genunchï, iar din cînd în cînd mă privește pe furiș.

Petrișor face mult haz în asemenea zi mare. S'a pus innaintea mea, cu picioarele indepărtate în lăturï, cu mînile în șoldurï, și mă țintește cu privirile luï iscoditoare:

«Domnișoară Amalie, pe la dumneavoastră sînt așa obiceiurï?..

— Nu, pe la noï nu sînt...

— Domnișoara care a fost înnainte la noï, zicea că acestea sînt obiceiurï barbare. Tot așa zicï și dumneata?... Să vedem ce zicï dumneata...

— Mie îmï plac, Petrișor. Eŭ nu zic așa...

— Bine, zice Petrișor mulțămit. Atuncï aï scăpat de o mare primejdie...»

Eŭ priveam nedumerit spre el. Domnul Costică se ridică rîzînd, pe cînd copilul se depărta serios, cu mînile în buzunarï.

«Nu te înspăimînta, domnișoară Amalie, zise Costică. Iată

despre ce-i vorba... Petrişor e un drac şi jumătate... Innaintea dumnitale era la noi domnişoara Fani, — şi ei nu-i plăceaŭ barbariile noastre, resturile noastre de barbarie. Atuncea Petrişor s'a ințeles cu moş-Ilie şi într'o noapte aŭ adus un buhaiŭ, de cele cu care umblă flăcăii la sfîntul Vasile... O bute acoperită strîns la un capăt cu o peliță de burduf... Prin mijlocul peliții trecut un smoc de fire de coadă de cal. Cu mînile umede tragi de fire, — şi butoiul, adică buhaiul, începe a mugi adînc; — aşa ceva poate ai mai auzit, domnişoară Amalie... Şi iaŭ ei, Petrişor şi Ilie, acest buhaiŭ, noaptea, — şi-l pun în uşa domnişoarei Fani... Il ţinea bătrînul. Şi Petrişor îşi toarnă, după toate regulile artei, borş în palme, şi începe a trage buhaiul de coadă... In mugirile acelea grozave, se cutremuraŭ păreții... S'aŭ deşteptat toți din toate părțile, iar în odaia domnişoarei s'a auzit un ţipăt sfîşietor... Parcă intrase cineva s'o înjunghie...»

Priveam spre Petrişor. Se zvîrlise cu fața în jos pe o canapea şi rîdea înfundat acolo. Rîdeaŭ şi ceilalți toți. Mie însă, cum îți închipuĭ, nu-mi prea venea a rîde.

Sara vin *irozi*. Scot săbiile, Irod şi magii; vorbesc despre naşterea Mîntuitorului. Un harap urît se răsteşte către toți cu un buzdugan; iar un Jidov ghebos, cu barba de cîlți, sare în toate părțile cu ţipete de spaimă, cu degetele răşchirate de o parte şi de alta a bărbii. In sală, moş-Ilie îl aşteaptă, îi iese înnainte, îi dă foc bărbii c'o lumînare, şi toate slugile se grămădesc cu haz mare, se îmbulzesc; iar la urmă, rîzînd cu lacrimi care i se scurg pe fața roşie, se poticneşte şi madama Iulia, chinuindu-se să rupă două vorbe romîneşti.

«P... p... p... asta... p... p... Ili... asta drac mare!...»

Urmează, după bucuriile Crăciunului, cîteva zile de odihnă. Pe urmă iar zarvă şi pregătiri, iar gişte tăiate pentru răcituri, iar curcani îmbătați, alungați, — nici nu-ți faci idee, prietine, ce veselie nebună. Toată lumea pare a-şi uita grijile şi necazurile.

Şi'n ajunul Anului-noŭ, *buhaiul* începe să mugească la ferestre. In jurul lui flăcăi se îmbulzesc. Unul sună un clopot, rar, domol, şi rosteşte în versuri line istoria colacului de griŭ; unul zice din fluer o frîntură veselă de cîntec, pe cînd o tobă zurue şi bumbăeşte tactul. Harapnice închipuesc mînarea boilor în ogoare şi pocnesc asurzitor; flăcăii, la îndemnuri, mînă boii: hăi, hăi! cu glasuri care ar deştepta şi pe morți din morminte. Stam la fereastră cu Margareta şi ascultam urarea aceasta pentru an bun şi holdă îmbielşugată. Ce poate să fie mai frumos într'o țară de plugari? — Unele roate de flăcăi veneaŭ cu adevărate pluguri, şi argații curții se puneaŭ la tocmeală pentru arătură, pentru sămănătură, se spuneaŭ glume, clocoteaŭ rîsurile, şi clopotul de aramă suna rar, şi cuvîntătorul saluta pe gazdă:

«La mulți ani, cucoane Tudorache!...»

Ilie le aducea un colac de grîu, după cum se vorbeşte în versurile lor; Petrişor ieşea c'un pumn de gologani. Şi'n vremea asta lumea se punea la masă, în mirodeniile mîncărilor, o lume pe

care niciodată n'am fost în stare s'o cunosc în întregime. Un taraf de lăutari se aşează lîngă uşă, şi începe o petrecere «ca'n vremurile vechi», cum spune cuconu' Tudorache. Eŭ nici nu înțeleg unde intraŭ atîtea mîncări felurite. Desigur că toată lumea se va îmbolnăvi, mă gîndeam. Dar într'un tîrziŭ am înțeles că nimeni nu se va îmbolnăvi; toți eraŭ senini şi voinici, ca şi 'n ceasul dintîiŭ.

Din cînd în cînd se opreaŭ lăutarii. Intra, ca să veselească pe boeri, o capră. O piele de căprioară, împodobită cu oglingioare, cu flori uscate, pe care o ia în cap şi'n spinare un flăcăŭ. La botul caprei două lemne lucrate în chip de plisc, clămpănesc, purtate pe dinlăuntru cu un meşteşug foarte simplu. Un moşneag cîntă din fluer şi capra joacă şi clămpăneşte. O melodie de trei note, melancolică, care curge în tactul pliscului de lemn. Şi căprarul îşi îndeamnă capra, îi cîntă domol:

«Ța-ța-ța! căpriță, ța!

Atît. Şi pot să-ți spun că am fost mişcată de lucrurile acestea simple care s'aŭ păstrat în popor de sute şi sute de ani. Lucrurile vechi şi simple totdeauna mă mişcă.

Pe urmă a intrat, spre bucuria oaspeților, un urs cu blana de fîn, care mormăia înfiorător, şi pe care îl juca, zmuncindu-l de lanț, un ursar uns cu funingine, cu chimirul bătut în ținte de alamă, cu căciula şi cu zeghea jerpelită.

Şi capra şi ursul aŭ plecat, după ce aŭ băut cîte un pahar de vin bun dela boeri, — iar lăutarii aŭ început iar să cînte din viorile lor. Şi unul, cu ghitara, ieşea înnainte, îşi scotea pieptul în afară, îşi umfla guşa şi începea cu un glas care cutremura flacăra lumînărilor cîntece de dragoste, foarte vechi, se zice, şi foarte triste.

Dar mesenii eraŭ veseli. Impărțeaŭ o plăcintă uriaşă din care scoteaŭ bilete cu versuri. Petrişor îmi aduse partea mea pe-o farfurie, — apoi se aplecă pe umărul meŭ, ca să-mi cunoască soarta. Şi el dădu de veste tuturora, dînd semnalul rîsului şi zbîrlindu-şi părul cu degetele, de plăcere. Imi citea cu ifos biletul meŭ:

«Eşti o roză, eşti un crin,
Pentru tine eŭ suspin!...»

Şi-şi ducea, privindu-mă cu foc, mînile la piept şi le zvîrlea spre mine, caşicum voia să-şi zmulgă inima şi să mi-o dea mie. A fost un haz nemaipomenit.

După sărbători, liniştea mi s'a părut mai mare; iarna părea mai albă. Mă strîngeam friguroasă înnaintea focului care pîlpîia vesel. Cuconu' Tudorache începea să lipsească de-acasă; în schimb, după-amiezile le petreceam cu domnul Costică. Cîteodată ne cîntă; cîteodată ne punem să jucăm cu dînsul *domino*; zice că se plictiseşte acasă; totuşi îi place să stee cu noi. Are rîsul foarte uşor; face haz de multe lucruri, de amintiri, de întîmplări dela universitate, pe care le povesteşte cu uşurință. Margareta pare însă a avea ceva; stă pe gînduri, şi rareori se

veseleşte la ghiduşiile studentului. Citeodată Costică işi bate joc de dînsa:

«Asta-i babă, zice el, asta nu-i fată...»

Şi fetiţa il priveşte fără să zică nimic, o privire tare şi neinduplecată.

Iarna e cu viforuri, cu virtejuri de zăpadă. Viscoleşte zile întregi. Apoi deodată firea încremeneşte într'o albeaţă nesfirşită. In unele nopţi, tremură la geamuri un vint subţire, cu modulaţii chinuite,—şi nu pot dormi. Intr'o noapte, alaltăieri, stam aşa, trează. Oftările crivăţului aveaŭ în adevăr în mlădierile lor ceva omenesc. Şi nu înţeleg cum, deodată, cum stam aşa cu ochii deschişi prin întuneric şi ascultam, mi s'a părut că se deschide înainte-mi o cîmpie nemărginită, într'o lumină vînătă.—Şi deodată din necunoscutul, din pustiul acesta, aŭ inceput a izvori mişcările vieţii; deodată am văzut toate împrejurările în care s'a dat serata cercului nostru artistic,—şi dintr'odată, pe neaşteptate, am înţeles o mulţime de lucruri, o mulţime de taine din viaţa care mă împresura.

Serata cercului artistic s'a organizat cu uşurinţă. La o petrecere plăcută e uşor să aduni lumea, mai ales iarna. Şi iată pe Costică al nostru, iată pe domnul Artur Crivăţ, iată tot tineretul mai ales din tîrgul nostru umblînd din casă în casă şi vinzind bilete. E vorba de ajutorarea săracilor: lemne şi haine. Cu oarecare stăruinţă se string bani; se fac repetiţii pentru o piesă de *Labiche* în care mi s'a dat şi mie un rol de fată bătrînă, pe care, pot să-ţi spun cu siguranţă, că-l joc minunat. Tînărul nostru Costică va rosti anecdote în versuri; fetiţa va cînta din vioară, numai citeva bucăţi... Insfirşit, la o reprezentaţie de binefacere nu trebue să fie cineva aşa de pretenţios.—Lui domnul Artur Crivăţ îi plăcea sucot, din piesă, mai mult jocul meŭ. In ziua cu pricina s'a adunat, pentru o ultimă repetiţie, toată lumea, acasă la noi. A cîntat fetiţa întâiŭ, foarte gravă şi gînditoare. Eraŭ o mulţime de tineri, o mulţime de fete, eraŭ şi cucoane. Vorbeaŭ cu toţii. Fetiţa s'a oprit deodată şi şi-a lăsat arcuşul în lungul trupului.

«Ce este? a întrebat cucoana Lucia Rizu. De ce te-ai oprit, drăguţă?

— Vă rog să tăceţi, nu pot cînta altfel...» a răspuns cu glas blajin fetiţa.

Pe urmă, a urmat piesa. Toată lumea rîdea; Petrişor sărea în jurul nostru. Costică s'a ploconit înaintea mea cu ceremonie. Zice:

«Domnişoară Amalie, eşti o adevărată fată bătrînă...»

Era cam aspră gluma. N'am zis nimic. Am tăcut. Cîţiva aŭ cercat să rîdă. Eram rănită, cred că eram palidă; fetiţa s'a alăturat de mine şi mi-a zis cu glas trist:

«Domnişoară Amalie, te rog nu te supăra... Citeodată şi oamenii cei buni fac şi spun prostii...»

Cugetarea aceasta de «fată bătrînă», m'a făcut să zîmbesc. I-am zis: «Ce copilă eşti! Aşa de sentenţioasă...Ce ai tu, fetiţo?...»

Costică îşi rostea tare versurile lui, se apleca, se înnălţa, dădea din mîini,—vorbea de Ţigani şi de Ovrei, şi toţi din jur se stricaŭ de rîs.

Iar sara, în sala îngustă a teatrului, în care mirosea a praf răscolit şi udat, ne-am îngrămădit cu toţii printre paravanurile afumate şi sfîşiate şi am aşteptat până ce s'a adunat lumea. Era o innăbuşeală grozavă. Priveam printr'o gaură a cortinei la mulţimea de pălării ale cucoanelor, aşa de mari, aşa de pline de pene, de flori şi de mărgele. In juru-mi clocoteaŭ murmure, se aşezaŭ mese, se aducea pianul. Treceaŭ tineri ca'n izbiri de vînt.– Şi din sală deodată porniră tropăiri şi bătăi de bastoane în duşamele.

«E nerăbdătoare lumea!» zise bucuros Costică. Apoi se apropie de mine: «Domnişoară Keminger, cred că nu mai eşti mînioasă, m'ai iertat...» Era şi Artur Crivăţ de faţă. Nu puteam decît să zîmbesc şi să mărturisesc că nu sînt o fiinţă cu mînii veşnice.

Şi iată că se ridică cortina. Scena e goală. Mulţimea se mişcă un timp, apoi capetele se liniştesc.—Şi înaintează în lumina puternică Artur Crivăţ, cu părul scînteetor şi ondulat, un adevărat cap de artist. Vorbeşte către lume despre *binefacere*. Vorbeşte foarte uşor. Inteleg şi eŭ bine vorba lui înflorită, rostită cu grijă. Il ascult din culise glasul limpede. Lîngă mine, atentă, cu genele plecate, cu urechea aţintită, ascultă şi fetiţa. E vorba despre nenorocirile celor umiliţi şi slabi, despre bunătatea celor «cari aŭ avut parte de bunurile soartei, în valea aceasta a plîngerii». Cuvîntarea e din ce în ce mai mişcătoare. Imi vin lacrimile cînd sfîrşeşte:

«Doamnelor şi Domnilor, fiţi buni, fiţi milostivi... Şi Domnul a zis aşa: Fericiţi cei milostivi...»—Şi deodată încep să răpăiască aplauzele. Tresar. Mi se zbate inima. Pentru întăia oară aud de pe scenă aplauze. Aŭ un răsunet cu totul deosebit.

Tînărul îşi şterge fruntea de sudoare, pe cînd cortina se lasă. Il felicităm. Pare fericit de succes. Costică Amărăscu îi zice rîzînd: «Ai întors'o bine la urmă...»

Vine rîndul duduii. Işi încruntă sprinceana. E mişcată; dar arcuşul nu-i tremură în mînă. Pare preocupată. Cortina se ridică din nou; murmurul încetează. In rochia ei albă, în lumina puternică, fetiţa pare că pluteşte într'un nouraş de ninsoare.— A început, şi-a culcat un obraz pe vioară; ochii îi lucesc. Şi într'o adiere adîncă, stranie şi sălbatică, tremură parcă o durere veche; o melodie aşa de mişcătoare parcă n'am auzit încă. Ştiŭ că e un marş funebru de Chopin, dar nu mi-am închipuit că-mi va tresări, îmi va tremura aşa inima... Inchid ochii. Şi cînd ridic pleoapele, într'un colţ al sălii, jos, feriţi parcă, văd pe cuconu' Tudorache şi pe Lucia Rizu. Ea rîde,—de ce rîde? Vorbeşte încet. De ce vorbeşte, cînd fetiţa cîntă? Iar boerul stă cu ochii aţintiţi asupra ei, cu fruntea uşor încreţită, cu ochii mistuiţi ca de foc,—ca şi'n sara cînd l-am văzut pătimaş, jucînd cărţi...

Cintecul incetează deodată. Un marş funebru lasă după sine o tăcere, o tăcere adincă, prin care filfiie nevăzută ceva, ca o suflare de durere din altă lume. Toţi stăteaŭ incremeniţi. Şi deodată fetiţa a dat un ţipăt uşor. A inchis ochiĭ, a scăpat arcuşul din mînă. Ne-am repezit spre dînsa. Crivăţ a ajuns-o întăiŭ, a sprijinit-o; in salǎ s'a iscat tumult; boieriĭ sar peste băncĭ; într'o clipă a ajuns lîngă Margareta şi coconu' Tudorache... Dar fetiţa s'a făcut bine; s'a înţepenit în picioare, a încercat să zîmbească; numaĭ ochiĭ iĭ ardeaŭ ca de boală.

«Nu-ĭ nimic, zise; o ameţeală. A trecut acuma...

— A cîntat prea cu pasiune!...» zice gîfîind, pierdut, coconu' Tudorache. Şi se invîrte în jurul fetiţeĭ.

N'a maĭ avut haz reprezentaţia de binefacere. Nicĭ eŭ n'am maĭ avut, fireşte, nicĭ-un succes. Numaĭ Costică şi cu domnul Crivăţ răcneaŭ ca nişte nebunĭ pe scenă, ca nişte adevăraţĭ artiştĭ, pentru carĭ amănuntele vieţiĭ nu pot fi turburărĭ.

Iar fetiţa nu zicea nimica. Ea a fost tăcută şi tristă cîteva zile. N'a maĭ voit să audă de cerc artistic. O rugam eŭ, o ruga domnul Artur Crivăţ, o ruga Lucia Rizu.

«Ce voiţĭ? zicea zîmbind duduia, şi ochiĭ iĭ luceaŭ. Sînt convinsă că *cercul* e o zădărnicie... Şi cred că se poate face fără mine...

— Gîndeşte-te la săracĭ, dudue, şoptea magistratul.

— Eŭ sînt foarte hotărîtă, zise liniştit Margareta; nu maĭ pot...»

Cucoana Irena era mîhnită. Lucia Rizu avea o mare părere de răŭ:

«Păcat. Face răŭ. De ce, dragă Irenă, e aşa de încăpăţînată copila?...»

In noaptea mea de nesomn, pe cînd se strecura pe la geamurĭ vîntul,—vedeam curat icoanele şi auzeam cuvintele. Şi deodată înţelegeam limpede că intre cuconul Tudorache şi Lucia Rizu este ceva. Inţelegeam ochiĭ boeruluĭ înflăcăraţĭ deodată de patimă. Şi înţelegeam privirea ascuţită şi rîsul cu trilurĭ al cucoaneĭ Lucia. Şi am o simţire de teamă, parcă o greutate îmĭ apasă inima.

15 Ianuarie.

Aicĭ, iubite amice, mi-am întrerupt scrisoarea. Mă pusesem la masă s'o urmez, mă gîndeam la iarna dela noĭ, la gheţariĭ noştri, pe cînd afară, pe geamurĭ, se vedea învăluirea ninsoriĭ.

Uşa se deschise. Ştiam că-ĭ fetiţa. Intorseĭ capul.—M'am speriat, m'am sculat în picioare. Era palidă, cu ochiĭ în lacrimĭ, şi tremura.

«Ce-ĭ, Margareto? Pentru Dumnezeŭ, ce aĭ?»

Ea se aşeză pe un scaun, se trînti maĭ degrabă; apoĭ îşi ascunse faţa în palme. Trupu-ĭ era scuturat de fiorĭ.

Cercam s'o mîngîĭ. Stam lîngă dînsa, plecată asupra eĭ, iĭ ridicam fruntea, iĭ cuprinsesem mîna. «Ce aĭ, drăguţă? Ce s'a întîmplat?...»

Şi fără să ştiŭ de ce, îmĭ veneaŭ şi mie lacrimile.

Deodată se întoarse spre mine.

«Am vrut să spun mameĭ, zise ea încet. Dar nu pot. Asta ar fi grozav...» Şi plînsu-ĭ încetă. Işĭ scoase batista subţire de mătasă, îşĭ şterse ochiĭ. Avu un gemăt uşurel, şi mă privea cu ochĭ arzătorĭ, bolnavĭ parcă. Eŭ tăceam, presimţeam o nenorocire.

«Iată ce este, zise fetiţa dintr'odată, cu glas innăbuşit. Azĭ am văzut ceva cumplit... A fost la noĭ Lucia Rizu... A sărutat pe mama, a stat cu ea de vorbă, a făcut haz... Şi tata era foarte turburat... Incă dela reprezentaţie am bănuit eŭ ceva... Atuncea i-am văzut într'un colţ... Tata avea privirea luĭ pierdută, privirea luĭ pătimaşă... Şi Lucia rîdea, ea are un rîs foarte răŭ, parcă sfarmă între dinţĭ ceva, parcă muşcă... Şi atuncea am avut o izbire în moalele capuluĭ, o fulgerare în ochĭ, şi eram să cad din picioare...

Nu ştiŭ dacă mă 'nţelegĭ, domnişoară Amalie... Eŭ iubesc mult pe tata, şi pe mama...

Pentru mine tata a fost ca un sfînt... In închipuirea mea era curat, îl vedeam limpede, fără păcat; sărutarea luĭ nu putea să fie decît curată, pe fruntea mea... Eŭ am fost un copil, eŭ nu înţeleg nimica... Şi deabia acŭ văd cît e de rea lumea... Sînt foarte nenorocită... N'am prietină; numaĭ pe tine te am, domnişoară Amalie... Poate mă înţelegĭ, poate pricepĭ ce se petrece în mine, cum mă doare în piept... Am ca un ghimpe la inimă...»

Iĭ gîlgîia glasul în lacrimĭ. Vorbea repede; avea o flacără în privirĭ.

«Şi astăzĭ, zice, rîdea iar cu rîsul eĭ... Şi tata era neliniştit. A vorbit şi cu mine. A voit să mă sărute... Eŭ însă am început a rîde, m'am ferit... Dar nu rîdeam, mi se zbătea inima şi simţeam că mă 'nnăbuş... A sărutat pe mama. A ieşit. A petrecut-o tata. A ieşit după dînsa. Şi 'ncet, fără să mă simtă, am ieşit şi eŭ în sală, pe altă uşă... Ş'atuncĭ i-am văzut în sală... I-am văzut, domnişoară Amalie, cu groază!... Ea avea ca o sclipire de fulger în ochĭ, şi tata a sărutat-o lîngă ureche, şi o ruga încet: «Cînd?»

Ce fac? ce fac eŭ acuma? şopti repede fetiţa. Domnişoară Amalie, ce fac? Spune, ce să fac? Intăiŭ am vrut să strig... Mi s'aŭ înnegurat ochiĭ... M'am tras încet îndărăt. Mama m'a întrebat: Ce aĭ, puiule? Nu ştiŭ cum i-am răspuns: Mă doare capul...—M'am gîndit o clipă să-ĭ spun totul...»

Eŭ tresăriĭ:

«Nu, să nu-ĭ spuĭ...»

Fetiţa se gîndea. Iĭ atîrnaŭ de gene boabe de lacrimĭ. Se gîndea, cu privirile drepte şi întunecate.

«Nu, n'am să-ĭ spun, zise ea încet, foarte hotărîtă. Asta e o mare nenorocire... Parc'a murit cineva. Dacă i-aş spune, eŭ cred că ar cădea jos, ş'ar muri...»

După o tăcere, zise iar:

«Aş voi să-i spun lui Costică... El e aproape bărbat; pot să-i spun, că-i bărbat... Dar nu ştiŭ ce hotărîre are să ia el... Eŭ n'am încredere într'însul... El poate n'ar face nimic... Şi poate mi-ar spune şi mie să nu fac nimic... Eŭ ştiŭ ce-are să facă el? Şi eŭ vreaŭ să iau numaidecît o hotărîre... Ce să fac?...»

Iar tăcu. Două lacrimi i se scurseră în lungul obrajilor palizi.

«Mă doare capul!...» şopti ea, cu glas duios.

Apoi se ridică încet în picioare.

«Eŭ zic aşa, domnişoară Amalie... Eu zic să mă duc la tata şi să-i spun curat: Tată, trebue să te întorci la noi... Atîta am să-i spun, şi el are să priceapă că dacă nu se 'ntoarce, eŭ mă duc... de ce să mai trăesc? In privinţa asta sînt foarte hotărîtă... Eu am suflet drept... Ce zici? Eŭ atîta am să-i spun... Dar atuncea, cînd l-oiŭ vedea, poate-am să-i spun mai multe... Acuma nu mă mai pot gîndi... Ce zici, domnişoară Amalie?...»

Eŭ eram spăimîntată. Tremuram.

«Nu, să nu faci nici asta, drăguţă!... Nu se poate. Cum ai să te duci? Ce-ai să faci?...

— Ba da, trebue să mă duc! şopti fetiţa. Tata-i singur în odaia lui...»

Işi şterse lacrimile, făcu doi paşi şi ieşi. Rămăsesem încremenită, fulgerată parcă. Ii auzeam paşii lini prin sală. Auzii o uşă deschizîndu-se. Şi inima mi se strînse dureros în piept. O mare nenorocire trebue să se întîmple. Căutam să întind urechea; făceam presupuneri. Imi înfăţişam pe cuconu' Tudorache. Poate va izbucni intr'o mînie grozavă. Nici nu ştiŭ cînd m'am înfiorat ca de frig. M'am trezit tremurînd ca varga. Poate să fi trecut un sfert de ceas. Nu, n'a trecut nici atîta. Deodată auzii paşii fetiţei. Ii cunoşteam bine. Deschisei repede uşa. Era albă ca varul, cu ochii ca două flacări.

Am strigat perdută: «Ce este? Cum a fost?...

— Linişteşte-te, zise încet copila... A fost bine... Am intrat s'am zis aşa: Tătuţă, ce vrai să faci? Eŭ te-am văzut cu Lucia... Deodată i s'aŭ mărit ochii. A sărit in sus. Am zis repede: Tată, eŭ simt că trebue să mor... Nu pot să rabd... S'a surpat ceva în sufletul meŭ...—Şi nici nu ştiŭ cînd s'a apropiat de mine, m'a cuprins, mi-a sărutat mînile... mi-a sărutat tata mînile!... S'a început să plîngă el, domnişoară Amalie... dar eu nu plîngeam. Eŭ îl priveam hotărîtă... Şi-mi zicea: Iartă-mă, puiule... S'a isprăvit... A fost o nebunie... M'ai bine mă 'mpuşc!... Aşa a zis: mă împuşc cu revolverul... Numai iartă-mă... Şi eŭ am zis: Te iert, tată...—M'a întrebat cu grijă: Ai spus mamei?—Nu, nu i-am spus... Numai între noi rămîne... Eŭ am să mă 'mbolnăvesc, dar n'am să spun mamei... Atîta a fost... S'acŭ trebue să mă duc în pat, nu mai pot...»

Eŭ o priveam înspăimîntată. Gemeam: «Ce-ai făcut, Margaretă! Ce ai?...»

Ea zîmbea: «N'am nimica... Are să-mi treacă...»

Işi duse mîna la frunte. Şovăi. Era ca ameţită. Deschise uşa. Ieşii şi eŭ după dînsa. Intră în odăiţa ei,—ş'acolo se lăsă pe pat şi începu să plîngă şi să geamă.—N'am mai putut. Am prins a răcni îngrozită. Strigam pe cuconu' Tudorache, pe cucoana Irena. Ceream apă, ceream colonie. Copila tremura şi gemea.—Ca 'ntr'o izbire de furtună sosiră cu toţii. Nimeni nu ştia ce s'a întîmplat. Mă întrebaŭ toţi, mă priveaŭ cu ochi înspăimîntaţi, iar cuconu' Tudorache căzuse pe un scaun şi se apucase cu mînile de cap...

A venit doctorul. Fetiţa era bolnavă. Avea frigurî.—Ş'acuma, mai liniştită, stă în patul ei alb... A slăbit, are o faţă ca de marmoră lucie, nu zîmbeşte, nu vorbeşte. Numai spre sară are uşoare friguri, şi aiurează... Chiamă cu glas uşor, stins, pe Lucia Rizu... Staŭ ceasuri întregi la căpătîiul ei, iubite prietine, cuget cu uimire la sufletul acesta tînăr, care a tresărit deodată intr'o nenorocire, în faţa vieţii,—şi cînd mă gîndesc c'ar putea să moară, îmi vin lacrimile.

IV

... Nu pot, nu mă lasă inima să nu-ţi povestesc înnainte despre patimile mele. In multe nopţi ale sfîrşitului acestuia de iarnă n'am închis ochii. Am stat la căpătîiul bolnavei, i-am priveghiat ceasurile chinuite, i-am zîmbit în clipele de alinare.—Stam întinsă într'un jilţ larg de catifea roşie; o candelă de argint ardea într'un colţ al odăii, supt icoane, şi răspîndea o lumină palidă, slabă, care nu supăra somnul copilei. Focul pîlpîia, plimba umbre mari pe păreţi. Duduia Margareta sta deşteaptă un răstimp, tăcută, cu ochii în bagdadie,—după aceia părea că o învinge oboseala şi pleoapele cernite cădeaŭ peste florile ochilor ei: avea doi ochi trişti, ca nişte flori bolnave. Era linişte în odae şi'n jurul meŭ. Intra fără să simt, în vîrful degetelor, cucoana Irena. Nu zicea nimic. Intindea capul şi privea în culcuşul odorului ei. ofta şi se aşeza şi ea într'un colţ. Şi tăcerea ne împresura. Focul avea tresăriri, jarul se risipea încet, clipea cu ochi de rubinuri. Şi cucoana Irena iar avea oftări adînci şi grele. Un vînt tremurător se ridica afară. îi simţeam pipăirile la ferestre,—trecea, şi ne lăsa în muţenia şi 'n jalea noastră.

Ziua, venea cuconu' Tudorache. Fetiţa era totdeauna cu pleoapele închise cînd intra el. Se apropia de mine şi mă 'ntreba mai mult din ochi: «Ei, cum îi mai este? Ce-a mai spus doctorul?...

— I-i mai bine...» şopteam eŭ. Şi el dădea repede din cap. Apoi rămînea cu ochii duşi, gîndindu-se la ceva. După un timp se întorcea spre pat, privea iar lung spre copilă,—se trăgea tăcut îndărăt şi ieşea, furişîndu-se parcă.

Costică plecase cu pălăria pe-o ureche. El de-un lucru era mirat: nu putea să înţeleagă de ce s'a îmbolnăvit soră-sa. «Bine,

frate, doctorul spune că nu-i răceală... Dar ce-i atunci? El nu poate să spue ce-i... Ei bine, dar asta e ceva scandalos...»

Cucoana Irena nu întreba, nu se mira. Peste sufletul ei apăsa o greutate ucigătoare. Ea nu înțelegea nimic, nu voia să știe nimic. Fetița ei era bolnavă,—atît. Ofta și plîngea.

Așa, cu greŭ, cu amar, trecură nopțile lungi în care se văita austrul, zilele mohorîte de sloată, cu picușuri monotone din streșină; și 'ntr'o zi cu soare, dupăce deschisesem ferestrele și dăduse năvală în odae o undă răcoroasă cu miros de pămînt dezghețat,—într'un fum mingiios de raze duduia Margareta deschise ochiĭ limpezi. Imĭ zîmbi deodată—și'n piept simții o înflorare de bucurie, o căldură care mi se ridica spre gît și spre ochi, și parcă se șterseră toate oboselile mele, toate clipele de durere, toate spaimele. Copila îmi era dragă—ș'acŭ o vedeam dintr'odată zîmbind vieții.

Și din ceasul acela, cu începutul primăverii, soarele umplu de bucurie casa și inimile. Petrișor intra c'un comanac năstrușnic în cap; își puse mască într'un rînd; își puse barbă de cilți; se îmbrăcă altădată cu rochie, se legă la cap cu grimea, și se împiedeca de covoare,—ca să facă haz fetița și să nu-i pară lungi ceasurile în pat. Cucoana Irena aducea cu mîna ei supa, se așeza pe marginea divanului; nu știa ce să mai zică, ce să mai facă:

«Iți place supa, puișorule?

— Imĭ place, răspundea zîmbind fetița.

— Și ți-i foame?...

— Da, am o foame de lup...»

Și abia mînca. Era slăbuță. Cucoana Irena ofta.

«Mănîncă puțin, ca o păsărică, dar tot îmi pare bine, tot is bucuroasă...»

Intr'o zi cuconu' Tudorache a intrat pe neașteptate,—s'a apropiat de pat, a luat de pe plapumă mîna ca de ceară a copilei și a sărutat-o. A zis încet:

«Draga tatei...»

Il priveam mișcată. Și prin ochiĭ fetiței trecu ca o lucire de milă. Apoi îl privi drept și zîmbi. Vorbi trăgîndu-și încet mîna.

«De-acŭ am să mă fac zdravănă și voinică...»

Acŭ stăteam de vorbă amîndouă. Iĭ spuneam fetiței despre veghierile mele din două săptămîni, despre nopțile lungi, despre așteptările mele ș'ale cucoanei Irena.

«Nu credeam c'am să mă'mbolnăvesc...» zicea ea domol. Și stătea cu ochiĭ ațintiți înainte, cu obrazul palid și neclintit.

Zilele treceaŭ curînd; zăpezile se topiseră. Fata se înzdrăvenea văzînd cu ochiĭ. Iĭ plăcea să simtă mirosul primăverii și mă ruga să-i deschid fereastra. Sta în pat între perini, în capul oaselor; vorbea cu mine, cu maică-sa, ori încerca să citească o carte. O opream dela citit: așa hotărîse doctorul, un om grăbit, firește cu ochelari, care rîdea și făcea glume: «Ei, ce mai face bolnava? n'a fugit pe-afară, nu?...»

O opream dela citit, și fetița mă ruga:

«Domnișoară Amalie, tu știĭ cît de tare îmĭ plac cărțile... Nu pot fără asta... Lasă-mă, te rog, măcar cîte două ceasuri pe zi...»

Iși lăsa cartea pe genunchĭ și rămînea cu ochiĭ duși. Cercam s'o întreb despre suferința ei, despre gîndurile care-i veneaŭ. Imĭ răspundea c'un zîmbet;—tăcea.

Intr'un rînd, spre sară,—stăteam singure numai la lumina focului. Cucoana Irena și cuconu' Tudorache ieșiseră. Duduia Margareta își întoarse spre mine capul. Iĭ jucaŭ umbre și lumini pe obraz și'n ochi.

«Domnișoară Amalie, tare te rog să-mĭ facĭ o plăcere... Aud mormăind prin ogradă glasul lui moș-Ilie... Chiamă-l oleacă aici... El a ținut pe tata în brațe, m'a ținut în brațe și pe mine și mă dezmierda cînd eram mititică. Acŭ aș vrea să-l văd...

— Bine, fetițo...»

Și bătrînul părea speriat, cînd intră plecat din șele, în vîrful degetelor, cu căciula în mînă. Numai barba albă i se vedea prin lumina fugarnică a focului.

«Sărut mîna, duduiță...

— Moș-Ilie, zise încet fetița; iți aducĭ aminte cînd mă purtai în brațe și-mĭ spuneai povești?»

Bătrînul de bună samă că rîdea în barba lui albă, dar noi nu-l vedeam. Era slugă veche și nesfioasă. Se apropie de sobă și se cinchi jos, lîngă flăcări.

«Duduiță dragă, zise el vesel, tare-mĭ pare bine că aĭ scăpat... Mai bine să mor eŭ, că-s o căzătură... Moartea asta e o păcătoasă; pe semne că i-i spaimă de mine... Nu vrea să-și tocească dinții de ciolane tari... Acŭ s'a dus pe pustiĭ locuri...»

Moșneagul tăcu. Margareta îl asculta. Se lăsase pe spate cu fața în sus și-l asculta cu ochiĭ deschiși spre bagdadie.

«Duduiță, zise iar moș-Ilie, am să-ți spun o veste... Să vedem, poate-aĭ să te bucuri oleacă... Mi se pare că cuconașu' are de gînd să ne ducă la moșie din vreme, anu' ista... Cum s'a desprimăvăra bine—ș'or începe a înflori grădinile...»

Margareta începu să rîdă veselă: «De asta îmi pare bine... De cînd tot aștept să se facă primăvară!...»

O vreme am tăcut. Mi se părea cam ciudat un schimb de vorbe între'o fetiță de boer și un Țigan bătrîn, un fost rob. Și ție, poate ți se pare ciudat lucrul. Dar trebue să știĭ că din vechĭ vremuri copiiĭ aŭ crescut în brațele dădacelor, în legănările cîntecelor monotone,—și, după cîte am auzit, barbarii aceștia aŭ înrîurit mult cu istoriile lor întunecoase, cu legendele lor, mai ales asupra cuconițelor, care până ce se măritaŭ nu ieșeaŭ din cămările lor, dintre roabe. Acestea mi le spunea duduia Margareta; ei îi place mult să vorbească despre vremurile de odinioară... Imĭ zicea cu un zîmbet ciudat: «Pe-atuncea, domnișoara Amalia, aŭ fost altfel de oameni...»

S'acŭ, în întunericul odăiĭ, în fîlfîirile de aripĭ ale flăcărilor,—stăteam tăcuţĭ, eŭ, fetiţa şi fostul rob. Era o pace adîncă în toată casa; părcă eram despărţiţĭ cu ziduri şi de lume şi de vremurile acestea. Iar moşul parcă înţelegea că, dacă sta el lîngă foc, şi dacă stă prin întuneric o domniţă în pat, şi tace, el trebue să spue o istorie veche, din alte vremurĭ.

«Duduiţă, vorbi el cu glas moale, era odată, tare de demult, un boer bătrîn prin ţinutul Vasluiului... Eŭ l-am apucat...»

Şi parcă vorbele acestea două ale bătrînului: «Era odată...» aveaŭ un farmec nespus. Simţeam cum îmĭ pătrund în inimă, cum staŭ gata să dezvăluiască o taină plină de întuneric, o tragedie din trecut...

După două săptămînĭ, se făcură pregătirĭ de plecare, într'o bucurie nespusă. Era vorba să facem Paştile, care cădeaŭ la sfîrşitul luĭ Aprilie, acolo în curţile bătrîneştĭ dela moşie.—Eŭ n'am văzut niciodată o plecare la moşie. Trebue să ştiĭ c'aŭ venit două harabale uriaşe, de-acolo, dela Domneştĭ, harabalele boereştĭ cu cîte patru boĭ albĭ, cu coarnele marĭ luciĭ şi frumos aduse. S'aŭ pus în ele tot felul de lucrurĭ, s'aŭ încărcat vasele de bucătărie, cufere cu straele boerilor, în una cred că a intrat o băcănie de coloniale. Şi boerul Tudorache, nerăbdător şi minios, privighea totul, se învîrtea în jurul oamenilor şi era într'una nemulţămit.

«Am spus luĭ Iorgu Bacalu să trimeată o putinică de masline... S'a pus putinica de masline?...

— Zăŭ nu ştiŭ, sărut mîna, gîfîia Timofte vîrîndu-şĭ căldările de aramă în harabă, în sudoarea frunţiĭ.

— Ce face? prinse a striga cuconu' Tudorache ieşit deodată din sărite. Bine, brutelor, dar ce grijă avețĭ voĭ, măĭ? Nu v'am spus eŭ să luaţĭ sama? Apoĭ bine, bre, tot eŭ să ţin socoteală de toate? ce fel de vorbă-ĭ asta?... Duceţi-vă draculuĭ, nu sînteţĭ bunĭ nicĭ de zeama ouluĭ!...

— Conaşule, s'avem iertare, vorbi liniştit de după car, moş-Ilie; putinica de masline-ĭ aicĭ, în fundul coşuluĭ; am pus-o întăiŭ şi'ntăiŭ.

— Poftim!...» strigă cu năduf, întinzînd mînile, cuconu' Tudorache; şi după aceia nu maĭ zise nimic despre putinica de masline.

Dar nu trecu mult şi începu iar:

«Rogojinĭ de acoperit harabalele sînt?

— Sînt, zise Ilie.

— Da' boiĭ i-aţĭ adăpat?

— Nu ştiŭ, conaşule, ce-aŭ făcut oamenii...

— Aşa? oamenii? Bine, bre, ce grijă aveţĭ voĭ, bre! de ce sînteţĭ voĭ bunĭ, bre! Bată-vă Dumnezeŭ să vă bată, ştiţĭ să mîncaţĭ şi să beţĭ, altceva nu ştiţĭ nimic...

— I-am adapat, cucoane, cuvîntă unul din ţăranĭ, cu căciula în mînă.

— Poftim! strigă iar boerul.—Eĭ, acŭ-ĭ gata? Încă nu-ĭ gata? Măĭ, voĭ sunteţĭ bunĭ de spînzurat, pe Dumnezeul meŭ! Unde-ĭ vătavul? Unde-ĭ vătavul? De ce-a venit el aicĭ? Dacă nu plecaţĭ într'un ceas... Unde-ĭ vătavul? De ce staŭ eŭ aicĭ? ce-s eŭ aicĭ? Dacă nu plecaţĭ într'un ceas, vă'mpuşc!...»

Şi foarte indignat, cuconu' Tudorache se îndreptă cu paşĭ marĭ spre casă. La uşă, se întoarse în loc.

«Da' puştile mele le-aţĭ uitat? Desigur că le-aţĭ uitat!

— Sărut mîna, conaşule, nu le-am uitat...

— Bine», răspunse boerul răsuflînd greŭ, şi iar făcu doĭ paşĭ în ogradă, privind cum încărcaŭ oamenii...

Harabalele porniră cu zgomot. «Luaţĭ sama! striga boerul cît ce putea. Luaţĭ sama la hopurĭ! luaţĭ sama la podurĭ!»

Pe urmă intră în casă. Noĭ eram gata. Ne puneam pălăriile.

«Aş bea o cafea!» zise boerul, cu fruntea încreţită. Apoĭ uită cafeaua.

«Pe Dumnezeul meŭ, răcni el, cu oamenii aceştia nebuneştĭ! Iaca, acuma sînt sigur că nicĭ trăsurile nu-s gata.... Pe urmă, sînt sigur că la mijlocul drumuluĭ avem să ne-aducem aminte: Aha! am uitat cutare lucru!... Pe onoarea mea, dacă nu s'a întîmpla aşa, să-mĭ radeţĭ mustaţa! Ştiŭ eŭ, aşa-ĭ totdeauna.

— De ce te turburĭ, dragă? vorbi cucoana Irena, aşa facĭ totdeauna.

— Poftim! totdeauna! Dar aşa-ĭ, cum spun eŭ. Poftim...— Şi făcu paşĭ marĭ pînă la uşă, o deschise şi ieşi afară. Poftim. Gata trăsurile, Ilie? Să vezĭ că nu-s gata! Gata trăsurile, Ilie?

— Sărut mîna, cuconaşule,—gata!» strigă bătrînul.

Cuconu' Tudorache pufni şi nu maĭ zise nimic. Apoĭ se întoarse furios spre noĭ.

«Bine, frate, încă nu v'aţĭ gătit?... Cît o să staţĭ înnaintea oglinzilor?

— Sărut mîna, cuconaşule, gata!...» zise de lingă mine fetiţa, zîmbind veselă.

Cuconu' Tudorache izbucni într'un hohot de rîs şi se linişti.

Eŭ şi duduia Margareta, într'o trăsură mlădioasă şi largă, pornirăm înnainte. Din urmă, moş-Ilie, dela trăsura cealaltă, strigă flăcăuluĭ de pe capra trăsuriĭ noastre:

«Măĭ băete măĭ, să iaĭ sama la mînat, că pe urmă aĭ de-a face cu *noĭ!...*»

Vizitiul nostru întoarse o faţă tînără, fără mustaţă, îndărăt, ne privi o clipă şi dădu din cap spre moşneag: «Las, moşule, n'aĭ grijă!»

Şi deodată dădu drumul cailor, se aşeză bine pe capra luĭ şi scoase un şuer ş'un strigăt vesel. Pe drumul zbicit, fără pulbere, mergeam lin, fără zdruncin, în tropotul înnăbuşit al fugacilor, doĭ caĭ măruntĭ, negri, cu coamele tunse.—Cîmpiile în aburĭ se arătară curînd, cu muncitorii împrăştiaţĭ în întinderĭ, pe ogoare, şi duduia Margareta din mantaua eĭ largă, cenuşie, îşĭ înnălţa faţa palidă ca să privească maĭ bine cuprinsurile şi să

soarbă aerul proaspăt. Era o zi liniștită și luminoasă din mijlocul luĭ Aprilie; parcă simțeam o furnicare, o destindere în toate mădularele; vîntul fugiĭ îmĭ susura ca o cîntare domoală pe la urechĭ. Fetițeĭ i se luminaseră ochiĭ, i se rumeneaŭ obrajiĭ. Avea un zîmbet dulce ca de vis.

«Domnișoară Amalie, zise ea întorcîndu-se cu o mișcare vioae spre mine; tare mă simt bine... și fericită... Parcă sînt alta...» Tăcu o clipă. Se gîndea. «Da... șopti ea. Acŭ sînt alta... Nici nu bănuiam eŭ ce schimbărĭ aŭ să se facă în mine... Și-ĭ o lumină așa de ciudată pe cîmpiĭ... Uite și cocostircĭ...»

Deasupra uneĭ girezĭ singuratice se învîrteaŭ cîteva părechĭ de cocostircĭ, cu aripele desfășurate, nemișcate parcă, plutind, cu gîturile întinse înainte, cu picioarele zvîrlite îndărăt.—De pe o arătură neagră, umedă, sări un iepure deodată.

«Iaca un iepure! iaca un iepure!» strigă fetița tresărind. Vizitiul dădu drumul uneĭ șuerăturĭ ascuțite. Și sălbătăciunea parcă ar fi zis: să ne vedem cu bine!, se opri o clipă, se uită spre noĭ mișcîndu-șĭ urechile, apoĭ o luă la sănătoasa. Il urmăream. Departe, se opri și se piti în niște haturĭ. Apoĭ îĭ zăriĭ numai urechile alergînd la linia uneĭ brazde.

Nu-l maĭ văzurăm. Copila se destinse parcă și se așeză la locul eĭ, își trase mantaua peste piept, după aceia, în legănările trăsuriĭ, în mîngierea soareluĭ călduț, închise ochiĭ.

«Soarele îmĭ face bine»... vorbi ea încet, ridicînd numaĭ o clipă pleoapele și uitîndu-se spre mine.

Așa am mers mult. Trecurăm printr'o pădure; un vînt rece și umed ne învălui. Copaciĭ ne fugeaŭ pe dinnainte. Copitele cailor, roatele trăsuriĭ aveaŭ vuete deslușite care se înfundau adinc pe supt bolțile abia înmugurite. Icĭ colo răsăreau pîlcurĭ violete de toporașĭ; în unele locurĭ, ca niște steluțe de ninsoare, sta presărată floarea-paștelui. Duduia se învălea friguroasă în mantaua eĭ; privea în juru-ĭ fără de nicĭ-un cuvînt. Apoĭ deodată ieșirăm în lumina cîmpieĭ, într'o vale liniștită, în soarele amieziĭ. O apă sticlea departe într'o luncă; maĭ încoace, într'o risipire de pomĭ înfloriți, se înnălțaŭ acoperișurĭ roșiĭ de olane. Pe coasta cealaltă a văiĭ un sat își împrăștia căsuțele.

«Iaca Domneștiĭ! strigă fetița. Acolo unde se vede acoperișul de olane e curtea noastră... Am ajuns foarte repede... Să vezĭ ce odăiță am eŭ.. Dă drept în florărie...»

Ridicase capul și privea, cu ochiĭ marĭ, pe cînd caiĭ alergaŭ maĭ repede pe valea trăgănată. Vizitiul dădu un chiot prelung care trecu răsunînd prin văĭ; și deodată duruitul se strînse parcă între două șirurĭ de sălciĭ care întindeaŭ, răsfiraŭ plete lungĭ verzĭ, palide, deasupra șoseleĭ.

Apărură deodată din noŭ acoperișurile roșiĭ, pe urmă două porțĭ marĭ date în lăturĭ pe care trăsura intră cu zgomot în pocnete de biciŭ. Ne așteptaŭ fețe zîmbitoare de servitorĭ; argațĭ în strae albe își scoteaŭ cușmele din cap. Trăsura se opri la scărĭ de piatră. Un cerdac larg înnălța stîlpĭ marĭ de lemn pe

care se agățaŭ edere; ferestre luminoase, uriașe; în jur grajdurĭ, hambare; verdeață în fund; într'o parte, după gard de ostrețe, un popor nenumărat de paserĭ,—dintre care gîștile își înnălțaŭ strigătele lor scurte, ca de clarinet. Pe cînd ne coboram cu picioarele amorțite,—șosea, trăgea la scară și trăsura boerilor, și moș-Ilie zicea vizitiuluĭ nostru:

«Brava ție, Niculăeș! Imĭ place cum mi-aĭ întors-o la poartă!... Ș'aĭ pocnit din biciŭ, chiar cum te-am învățat eu!»

Cuconu' Tudorache își zvîrlea brațele în toate părțile:

«Eĭ, ce zicețĭ? Așa-ĭ c'am ajuns repede?—Cum vă simțițĭ? bine? bine? Eŭ știŭ c'aș bea o cafea neagră, nimic maĭ mult decît o cafea neargă!..»

Cîteva slugĭ bătrîne se apropiară. Sărutară pe rînd, plecîndu-se, dreapta stăpînilor.

«Ce maĭ facețĭ? întreba repede boerul. Cum te chiamă pe tine? Gahița?... Nu te chiamă Gahița? Te chiamă Profira? Brava! Iaca, te uitasem!... Eĭ, vă pare bine c'am venit? Da' tu, Ioane, ce maĭ zicĭ?...

— Bine, cucoane, sărutăm dreapta...

— Ion te chiamă, așa-ĭ?

— Nu, cucoane, Costache... să fie cu ertăciune...

— Bine zicĭ, bine zicĭ,—iaca, te uitasem...—Eĭ, Irenă, ce facem? Să intrăm în casă. Da' fetița? Așa-ĭ că te-aĭ bucurat? Am făcut barcă nouă pe iaz...

— Acŭ nu maĭ zic nimica, îmĭ pare bine c'am ajuns...» vorbi zîmbind fetița. Și avea o lucire de mare bucurie în ochĭ.

In sărbătorile Paștelui livada mare a curțiĭ era toată înflorită. Eraŭ cireșĭ carĭ scuturaŭ ninsorĭ de florĭ albe, merĭ cu florile ușor rumenite în bătaia luminiĭ. Eșiseră toate gîzele pămîntuluĭ în căldura potolită, țîrîiaŭ rîndunele și lăstunĭ în preajma cuiburilor.—Pe o potecă de liliecĭ ne îndreptam spre iaz, ne opream pe o punte și priveam cum se urcă din adîncurĭ în unda limpede, cum încep să se țese, lianele apelor. Deoparte și de alta pădurea veche de ulmĭ înnălța trunchiurĭ uriașe care săgetaŭ și'n fundul apeĭ, spre cerul senin de dincolo—unde părea o altă lume de lumină, văzută printr'un geam limpede.

Alăturĭ de fetiță umblam cu pașĭ domolĭ; ne întorceam. Eșeam din parc pe o portiță veche, și'ndată, acolo, în marginea satuluĭ, sub poală de pădure rărită, dădeam peste scrînciob și peste horă. Vedeam cu mirare cum ciocnește toată lumea ouă roșiĭ. După ce rosteaŭ întăiŭ vestea cea bună: Hristos a înviat!—unul ținea oul, altul ciocănea cu luare-aminte... Parcă se săvîrșea o faptă din cele maĭ însemnate. Cîntaŭ lăutarĭ, se învîrteaŭ părechĭ-părechĭ în jocurĭ forte iuțĭ, orĭ porneaŭ lanțurĭ, vîrtejurĭ cu chiote... Era o bucurie aprinsă și sălbatică.

Ne întorceam spre casă. In scaunul eĭ larg, în cerdac, în după amiaza caldă, fetița rămînea pe gîndurĭ într'un colț,—pe cînd în cealaltă parte boeriĭ primeaŭ vizitele de sărbătorĭ ale noblețeĭ din partea loculuĭ, din sat, de pe moșie.

Veni întâiŭ învățătorul, un tînăr fără mustață, destul de stingaciŭ. Era sărăcuț îmbrăcat, dar purta mănuși de piele. Sărută mîna cucoanei, dădu mîna cu boerul, luă o dulceață,—apoi întrebă despre sănătate, și se bucură, frecîndu-și mănușile, cînd află vești bune dinspre partea aceasta.

«Am aflat că domnișoara a suferit... zise el cu sfială, privind pieziș spre noi.

— Da, zise cuconu' Tudorache, fumîndu-și țigara și privind în depărtări; dar acuma e bine, pot să zic că e foarte bine... Dar dumneta cu școala, cum o duci?...

— Eŭ, cam greŭ, nu prea vor să-și dea oamenii copiii la școală...

— Nu? și de ce mă rog?... Adică da—ce să faci? așa-s ei... Incă nu-s deprinși... Copilul trebue să lucreze,—ce folos înțelege țăranul de la școală?... Parcă cei cu carte o duc mai bine?... In privința asta, domnule Vîrlan, îmi am eŭ ideile mele...»

Fetița zîmbea și asculta. Invățătorul se așeză mai bine pe scaun și tuși, cam încurcat. Pe urmă îndrăzni să îngine:

«Domnule Amărăscu, să nu vă fie cu supărare... Am avea nevoe și de o leacă de bibliotecă... Dacă ați avea bunătatea...

— Domnule Vîrlan, zise repede cuconu' Tudorache, dumneta ești om inteligent, te știŭ, dar nu știŭ dacă pricepi că o bibliotecă n'aduce nici-un folos... Ce să citească țăranul? El trebue să muncească, el parcă mai are cînd să citească? Ce să citească? Asta nu mi-am închipuit-o niciodată... De lucrurile acestea sînt convins, crede-mă... Eŭ cunosc oamenii, ascultă-mă, eŭ sînt un om care țin la obiceiurile vechi, știŭ eŭ ce lucruri sînt de îndreptat în țara asta...»

Cuconu' Tudorache privea foarte mulțămit spre învățător. Parcă voia să-i zică: Dumneta ești un om cumsecade... Cucoana Irena îl mai întrebă de una de alta, apoi băiatul sărută mîna cucoanei, dădu mîna cu boerul și se coborî în vîrful degetelor pe scări.

«La revedere, tinere!» zise vesel cuconu' Tudorache; apoi prinse a urmări cu luare-aminte fumul țigării, care se răsfira în rotogoale în limpezimea aerului.

«De-acŭ' trebue să vie preotul... zise rîzînd ușor duduia Margareta. Lucrurile care se spun sînt foarte interesante...»

Preotul venea în adevăr, mîngîindu-și barba sură și pășind rar pe drumușorul prunduit. Iși ferea cu grijă reveranda de tufele de trandafiri care creșteaŭ dese dela portiță pînă la scară. Iși ridică fața: un obraz ars de vînturi, cu ochi de o umilință în adevăr creștinească. Zîmbi suind scara, apoi, în cerdac, se ploconi spre boer și spre noi.

«Sărut mîna, părinte! zise cuconu' Tudorache. Ce mai faci? Cum merge cu sănătatea. Bine? Dar cu afacerile? Și mai bine? Nu merge bine? Cum se poate? Poftim, șezi colea și ia o dulceață... Ce zici, Irenă, părintele parcă s'a mai îngrășat... Vra să zică nu merg bine afacerile... Atuncea de ce ești slujbașul lui Dumnezeŭ?... Ce-am înțeles, părinte, dacă se poartă ast-fel cu sfinția ta?... Mai rău de cît cu o slugă. Asta nu-i frumos, iți spun drept!...»

Cuconu' Tudorache rîdea. Rîdea, cam stînjenit, și părintele. Apoi mărturisi cu un surîs umilit:

«Ce să facem, cucoane Tudorache, dacă vremurile-s grele...» Și deodată se hotărî: Mărturisi boerului că ar avea nevoe de cîteva care de lemne...

«Așa părinte? Vra să zică mai degrabă dăm noi, decît cel de sus... Și eŭ nici macar un sfînt nu-s... Da eŭ țin la obiceiurile vechi, și-ți daŭ, cum nu... Numai să-ți spun, părinte, toate ca toate, da' vremurile nu mai sînt acuma ca altădată... Acŭ a început a se duce credința...»

Părintele Ion oftă și dădu din cap: Așa-i, așa-i... Apoi se grăbi să ceară țidula...

«Care țidulă?

— Țidula de lemne, cucoane Tudorache, dacă nu vă supărați... Altfel nu-mi dă *festerul*...»

Eŭ priveam cu luare-aminte și ascultam dezbaterile acestea a doi oameni binecredincioși.—Și după ce plecă popa Ion, veniră primarele și notarul, în haine negre, cu minicile cam scurte. Amîndoi se ploconiră odată și-și trecură mînile prin mustățile lungi:

«Sărutăm dreapta, cucoane Tudorache...

— Aha! bine că mi-am adus aminte... zise deodată cuconu' Tudorache... Uite ce-i, Cojocarule... Cred că nu ești degeaba primar în comună...—Iar primarele întinse gîtul spre boer.—Nu mi-aŭ eșit trei oameni, ori patru, la arat... Să ceri lista de la vichil... Să-i urmărești numaidecît... Cu mine nu se joacă... Ințelegi?... Pe urmă, notarul... Domnule notar..

— Ordonați, cucoane Tudorache...

— Vezi cu învoelile, poartă-te harnic... Eŭ am încredere în dumneata.. trebue să-ți cunoști poporul... Să meargă strună, cu regulă, ca la militărie...»

Amîndoi funcționarii plecară, cu hainele lor negre cu minicile scurte. Iar cuconu' Tudorache, vesel, își zvîrli țigara și începu să se plimbe prin cerdac.

«Aceștia-s oameni energici, zise el cu hotărîre. Imi pare bine că-i am la primărie.. Aŭ venit la mine și s'aŭ rugat... Cucoane, pune-mă primar, zice, că am să te slujesc cu credință... Și notaru-i băiat bun... Amîndoi aŭ fost sergenți în oaste... Se pricep cum să 'nvîrtă treburile...»

Cu plecarea *administrației* încetară vizitele. In după-amiaza caldă, cîntaŭ cucoșii; - un păun striga speriat în desișurile livezii. Se întinse apoi tăcerea. Și duduia Margareta se ridică în picioare și zise:

«Să mergem s'auzim cucul...»

Eșirăm în livadă. Parcă ploua lumina, străpungînd pomii înfloriți. Frunzele tinere luceaŭ în soare; nici șoapte, nici înfi-

orări nu treceaŭ. Păşeam prin iarba tînără, ca pe un covor moale.

«Toată tinereţa primăverii parcă se urcă în mine din pămînt, zicea fetiţa. Tare mă simt bine! I-auzi, şi cucul... Dar trebue să fie departe, abia s'aude...»

Ne oprirăm ca să ascultăm în depărtare cucul.—Apoi ne îndreptarăm iar spre iaz, printre tufe dese de liliecĭ, printr'o mireazmă ameţitoare. In opust ţiriiaŭ apele; zidul ulmilor se răsfringea limpede în adîncurĭ. Ne aşezarăm în iarbă, aproape de apă, pe tapşanul prăvălatic.

«Nu înţeleg de ce mă bucur acuma de singurătate, vorbea fetiţa. Parcă n'aşi maĭ putea trăi la un loc cu multă lume. Acŭ mă mişcă şi cîntarea cucului; acuma florile parcă aŭ un înţeles... Nicĭ eŭ nu înţeleg ce am... Parcă îmĭ vine aşa, un dor... Parcă aşi vrea să mă duc... Pe urmă aşi vrea să mă pun cu faţa în sus, supt un măr înflorit, şi să mă bată aşa soarele, şi să-mĭ abureascà prin păr vintul...»

Mă privi însufleţită, cu obrajiĭ rumeniţĭ. «Nu pot să-ţi spun, domnişoară Amalie, toate cîte îmĭ trec prin minte şi prin suflet... Nicĭ eŭ nu înţeleg... Iţĭ spun numaĭ ţie... Parcă aştept să mi se întîmple ceva fericit... Acŭ parcă aşi vrea să am vioara cu mine,—să cînt ceva în singurătatea asta...»

Rămaserăm privind pe luciul tapeĭ, până ce copila tresări. Dădu drumul unuĭ strigăt înnăbuşit de mirare şi întinse mina. In lumină, în faţa noastră, pe malul celalt, din ţihla măruntă eşise la lumină o vidră. Blana castanie îĭ lucea ape-ape, mişcătoare. Iĭ sticleaŭ ochiĭ. Privea cu luare-aminte în juru-ĭ. Se înnălţa puţin apoĭ,—şi fără nicĭ un salt, fără zgomot, deodată se cufundă în iaz; rămaseră cercurĭ în urmă-ĭ, care se tot lărgeaŭ spre malul nostru; apoĭ o dîră argintie prinse a alerga spre coada iazuluĭ, în lungul maluluĭ...

«Aĭ văzut cum se uita la noĭ?» zise veselă duduia Margareta.

Iar tăcurăm; şi iazul n'avea nici-un fior. Departe, cine ştie unde, în sat, prin livezĭ, un flăcăŭ cînta de dor cu voce mlădioasă şi dulce. Fetiţa se lăsase pe spate în iarba tînără şi asculta. Inchisese pe jumătate ochiĭ. Zimbea ca uneĭ înfăţişerĭ dragĭ. Mi s'a părut că o aud oftînd.

(Va urmà) **Mihail Sadoveanu**

Decebal. Traian. Luptele lor.*)

Au trecut optzeci de ani dela naşterea lui Hristos. Dacii, desfăcuţi de Geţi, îşi au ţara lor toată dincoace de Dunăre,—dincolo, pănă 'n mare, e Moesia Romană. In fruntea lor stă acum Decebal, om harnic şi cu vederi largi, ostaş ager şi neînfricoşat în războae, stăpîn hotărît, înzestrat cu toate însuşirile unui minunat cirmuitor. In tronul împărăţiei Romane stă molaticul Domiţian, ostaş fricos şi om neînsemnat.

Decebal îşi întocmeşte ţara, aduce de pretutindeni meşteri iscusiţi, alege pe oamenii cei mai pricepuţi şi-i pune la treabă, întăreşte oraşele, armează pe toţi supuşii lui în stare de a se lupta, leagă prietenie cu neamurile nestăpînite încă de Romani, şi în această obştească înviorare, în această măreaţă însufleţire, un popor nou pare că se ridică la poalele şi 'n lăuntrul Carpaţilor. Iar în anul 86, mai uşurîndu-se din griji, regele munţilor se răpede cu arcaşii lui în Moesia vrăjmaşă, împrăştie oastea împărătească, ucide pe Sabinus apărătorul acestor ţinuturi, pustieşte ţara şi pune stăpînire pe cetăţile ei. Atunci se hotărăşte însuşi Domiţian să vie împotriva Dacilor. El pleacă din Roma cu oaste multă şi cu planuri mari de biruinţă, dar în pragul Moesiei se răsgindeşte şi trimete să se măsoare cu fiorosul Decebal, pe Cornelius Fuscus, un general bătrîn, încercat în războae.

Trec Dunărea şi 'naintează 'ncoace falnicele steaguri Romane, zorite de dorul izbinzii. Dar iată că de sub poalele unei păduri o năprasnică vijelie de săgeţi s'abate asupra lor. Viteazul Fuscus e ucis, şi oastea lui sfărîmată. Cimpiile Moesiei sint din nou pustiite.—Silit să 'nchee pace, Domiţian se leagă a da lui

*). Din „Trecutul nostru", carte ce va apărea în curînd.

Decebal meşteri şi oameni învăţaţi, ca să-i intăriască ţara şi să-i lumineze neamul; afară de asta, se mai leagă a-i plăti ş'un tribut în bani, pe fiecare an. Iar pentru a-şi ascunde umilinţa, fudulul împărat trimete veste la Roma c'a biruit pe Daci, pune să i se ridice statui şi arcuri de triumf şi îmbătat de vinul ospeţelor şi de laudele linguşitorilor, îşi adoarme astfel mustrarea şi ruşinea în cea mai deşartă slavă ce s'a pomenit vr'odată în istorie.

Ci tu veghează, rege cutezător şi paznic ne 'nfricoşat al Carpaţilor, veghează şi te pregăteşte pentru lupta cea mare, că de-aci 'nainte ai a da piept cu adevăratul tău protivnic!

Se 'nchee un veac dela naşterea Mîntuitorului. Impărat la Roma e Traian, om hotărît, cumpănit la minte—făptură mîndră de ostaş şi fire aleasă de stăpîn în toată puterea cuvîntului, şi de părinte al poporului său. Cel dintăi gînd, grija lui neadormită, e să spele cît mai degrabă ruşinea tributului dac, şi să plece fruntea acelui rege trufaş, care stă încă neclintit în marginea împărăţiei romane. La izbîndirea acestui gînd păşeşte cu multă luare aminte. Trimete înainte lucrători să abată stîncile şi să tae un drum prin strîmtoarea cea lungă şi prăpăstioasă a cheilor Dunării, din sus de Porţile de Fier, pe unde-aveau să fie trase şăicile cu provizii din Moesia; iar el cu oastea porneşte în primăvara anului 101; la Viminacium, unde vine azi satul Costolaţi din Serbia, aşterne-un pod de vase peste Dunăre şi, în fruntea legionarilor, păşeşte el întăi, pe pămîntul Daciei. Aşezările din cîmp sînt toate părăsite. Ţara pare pustie. Dacii sînt strînşi în munţi, în locuri apărate, de unde trimet iscoade să pîndiască mişcările Romanilor.

Traian cercetează bine locurile, ştie că intră 'ntr'o ţară primejdioasă şi înaintează încet, cu pază mare, lăsînd întăriri în urmă, pentru ca nu cumva la o retragere silită, să rămie descoperit. Inainte de a intra în munţi, îl întîmpină o solie din partea Burilor, un popor supus Dacilor: pe un burete mare scriau împăratului în latineşte, că nu-i cuminte să strice pacea şi să le calce ţara, şi-l sfătuesc mai bine să se întoarcă. Povaţa o fi vrut ea să fie îndrăzneaţă, dar solul cînd a văzut chipul măreţ a lui Traian a înlemnit de spaimă ş-a căzut de pe cal.

Incep zările să se 'nchidă. Păduri nesfîrşite se 'nalţă 'ntre pămînt şi cer şi par c'amenință cu tăcerea şi cu 'ntunericul lor. Şir după şir se 'nfundă sclipitoarele coifuri în umbra văilor

întortochiate şi înguste. Cercetaşii furnică în toate părţile, şi străji sînt puse pe 'nălţimi, ca nu cumva, prin locurile acestea viclene, oastea să fie lovită pe neaşteptate.

De-odată un strigăt de trîmbiţă vesteşte de sus gătirea de luptă....

Un freamăt de arme—şi rîndurile să string apropiindu-şi scuturile şi 'nvălindu-se ca 'ntr'o platoşă uriaşă: nu mai sînt oameni,—e un zid de fier care 'naintează. Pe Timiş în sus, în meterezele lor dela Tapae, Dacii stau la pîndă cu arcurile 'ntinse. Pe-aici e drumul cel mai scurt spre inima ţării, spre mîndra Sarmisegetuza, cuibul lui Decebal. Aici valea se lărgeşte puţin; în dreapta Timişului, sub straşina unui munte se 'nalţă, ca o prispă, minunata aşezare pe care şi-au ales-o Dacii pentru întăriturile lor. Din jos, în marginea pădurii, încep deodată crengile să se mişte, ca 'nfiorate de-o suflare de vînt, şi cele dintăi coifuri ies în luminiş.

Un şuer de vijelie ş-o răpăială de grindină cutremură valea, —o pînză mişcătoare de săgeţi zbîrnie de-asupra pămîntului între cele două puteri. Dar pînza se scurtează. Zidul de scuturi ce fulgeră de izbirea săgeţilor, se'mpinge tot mai aproape, tot mai îngrozitor în clocotul Dacilor. Se prăbuşesc mulţi din oastea Romană, dar şiruri proaspete izvorăsc mereu din pădure, s'ar crede că toţi copacii se prefac în ostaşi, şi vin din ce în ce mai mulţi, din ce în ce mai îndîrjiţi,—eată-i aproape, nu-i mai desparte decît o lungime de suliţă. Dacii aruncă arcurile şi se apără cu lăncile; întăriturile trosnesc din toate părţile şi prin spărturile lor se 'ndeasă năvala morţii, braţele se 'ncleştează într'o luptă oarbă, desnădăjduită. Şi peste această urgie îngrozitoare, deasupra acestui învălmăşag de strigăte şi de răbufneli, cerul se 'ntunecă deodată, ş'o ploaie năprasnică vine să spele valea de sînge. Dacii —cîţi au mai rămas cu zile—o rup de fugă, încredinţaţi că şi zeii s'au ridicat în potriva lor. Se povesteşte că în lupta asta Traian văzînd că nu mai au ostaşii lui cu ce să-şi lege rănile, îşi rupse cămaşa de pe el şi-o împărţi răniţilor.

Dela Tapae, legionarii se ridică pe Timiş în sus pân' la gura Bistrei şi pe valea ei, tăiată între două şiruri de munţi, se 'ndreaptă înspre cetatea lui Decebal. O solie din oameni de rînd, capete descoperite îi întîmpină cu rugă de pace. Traian îi trimete 'ndărăt să spună regelui lor că nu primeşte pacea decît cu supunerea ţării. Şi 'n mersul lui pe Bistra, dă foc unei cetăţi părăsite, cruţă un sat în care erau numai bătrîni, femei şi copii, împrăştie o

ceată de călăreți ce vor să-i ație calea, apoi—văzind că se lasă vreme de iarnă și-i tot mai greu de înaintat, pune lagăr întărit la jumătatea văii și, pe tot drumul cuprins pîn' aici, rîndueşte oaste de pază, iar el cu fruntașii se 'ntoarce să ierneze 'ntr 'un oraș din Panonia, Ungaria de azi.

Iarna trece în liniște. Cum se desprimăvărează, împăratul e în lagăr. De aci 'ncolo încep greutățile cele mari. Valea se strimtează, drumul e astupat de bolovani și de copaci răsturnați, cete de arcași izvorăsc din toate părțile, stînci se rostogolesc din înălțimi peste călăreți. Cu o muncă și o putere de uriași, legionarii desfundă calea, înfruntă moartea sub toate chipurile ei și trec înainte spulberind orice împotrivire, îngrozind pe vrăjmaș mai mult decît cu armele cu pasul lor hotărît și cu înfățișarea lor măreață. După o luptă crincenă, cuceresc o cetate în care găsesc pe sora regelui și cîteva steaguri romane, amintiri umilitoare din zilele lui Domițian. De astă dată vine-un sol, ales dintre fruntași, îngenunchiază, întinde mîinile, [cerșește pacea, dar nu cu'nchinarea țării. Traian face un semn, și oastea pășește înainte. Încă un urcuș greu, peste dărîmături de stînci și printr'o întețită împroșcare de săgeți, și eată că, în sfîrșit, nebiruiții legionari răsuflă 'n larg, pe înălțimea unui tăpșan descoperit, în fața minunatei cetăți a lui Decebal. Dacii se năpustesc din cuibul lor și mai încearcă o luptă îndîrjită, dar sînt zdrobiți și de astă dată. Atunci porțile cetății se deschid și Regele apare. El vine 'ncet, abătut și 'ntunecat de durerea umilinții; cu ochii în pămînt, se pleacă 'naintea biruitorului, ș'așteaptă. In urma lui, în genunchi și cu mîinile 'ntinse, în mută rugăciune ca'n fața lui Dumnezeu, stau căpeteniile și norodul cetății. Văzînd împăratul atîta supunere, se'nduplecă și închee pace. Decebal se leagă: «A înapoia toate armele, mașinile, meșterii și fugarii prinși dela Romani, a-și dărîma toate întăririle, a părăsi ținuturile cotropite dela vecini și a cunoaște de prieteni și de dușmani pe prietenii și pe dușmanii poporului Roman».

Traian punînd temeiu pe cuvîntul regelui, lasă numai o mică pază în cetăți, și se'ntoarce cu oastea la Roma, unde poporul îi sărbătorește și-i dă numele de «Dacicus».

Curînd însă după asta, sosește veste că Decebal, rupînd toate legăturile păcii, cu mai îndîrjită pornire se pregătește de luptă, adună arme, întărește cetățile și răscoală neamurile vecine 'npotriva Romanilor.

Din nou Traian e în fruntea legionarilor. El pune din vreme pe Apolodor din Damasc să dureze un pod de piatră peste Dunăre, în dreptul orașului dac Drubetis, unde-i azi Turnu-Severin, și în primăvara anului 105, calea fiind deschisă și apărată din toate părțile, înaintează cu oastea spre capitala Daciei, hotărît de astă dată de a răzbate la ea prin trecătoarea dela Turnu-Roș. Dacii, crezînd că vor fi loviți tot prin valea Timișului și-a Bistrei, astupaseră drumul pe-acolo, așezînd pază mare și curse viclene prin ascunzătorile munților. Romanii pășesc încet; pela jumătatea verii sînt în valea Oltului; în mersul lor dau de un lan de grîu și îl seceră; puțin mai în sus găsesc un oraș întărit, ridică berbecii și bat în ziduri până ce-l supun. Dacii se'mprăștie prin văgăunile munților. Acum deschide ochii Decebal și vede cumpăna 'n care-a intrat, primejdia 'ngrozitoare care se apropie și pe care singur a ridicat-o asupra țării lui. El încearcă în vremea asta toate mijloacele de scăpare, iertate și neiertate. Plătește oameni fărădelege să ucidă pe Traian. Aceștia sînt prinși.

Atrage prin vicleșug pe Longinus, fruntaș de oaste și sfetnic al împăratului și, văzînd că nu poate afla nimic dela el, trimete vorbă că-l va omorî în cele mai groaznice chinuri, dacă Romanii nu-i vor părăsi țara. Longinus se otrăvește, după ce scrie lui Traian să meargă înainte fără nici o îndurare.

Ș'a mers Impăratul. Ca o putere dumnezeească a pășit înainte, înlăturînd toate piedicile, rupînd toate stăvilarele ce i se puneau în cale. Și eată-l pentru a doua oară în fața Sarmisegetuzei.—Multe triburi dace, încă dela început, văzînd că nu mai e nici o scăpare, se plecaseră de bună voe steagurilor romane. Dar floarea oștirii, tăria neamului stă aci, în cetate și așteaptă cu nerăbdare ceasul de luptă, ceasul de jertfă măreață, pentru cinstea țării dacă nu se mai poate pentru mîntuirea ei.

Incep Romanii să se pregătiască. Din turnul palatului, Decebal cată cu neliniște jos, în larga deschizătură de plaiu, unde mulțimea de coifuri, ce mișună scînteind în bătaia soarelui, înfățișează o priveliște de pe alte tărîmuri, și'n clocotirea aceea de aur, legionarii par mai mari, mai mulți, mai răpezi în mișcări, —o lume de uriași înveșmîntați în flăcări.

Cea din urmă solie trimeasă pentru încercare de pace, aduce răspuns aspru, scurt, hotărît: «Supunere, sau moarte». O clipă stă regele pe gînduri, în tăcerea îngrijată a sfetnicilor; apoi, ridicînd fruntea, rostește cu mîndrie: «Să murim!»—Arcașii de pe metereze vestesc Romanilor, c'un rînd de săgeți cuvîntul Regelui. Un freamăt surd se ridică din vale. In șiruri lungi, oastea se mișcă spre cetate. Berbecii — namile spăimîntă-

toare, îşi intind spre ziduri capetele lor de fier. Urcînd din greu, scuturile despică pîrte prin desimea săgeţilor. De-odată pornesc toate catapultele cetăţii să'mproaşte cu pietre, la început mai mici, apoi din ce în ce mai mari; aprigii năvălitori se opintesc să răzbată 'nainte, cînd eată că o groaznică prăbuşire de bolovani şi de stînci purcede de pe ziduri; vueşte valea şi se cutremură toată ca de-o năprasnică dărîmare de munţi—învălmăşite rîndurile romane se dau îndărăt. O fulgerare de speranţă lunecă pe faţa lui Decebal. Inimile Dacilor se'nviorează şi strigăte de bucurie zbucnesc din toate părţile.

Dar prinde-a bubui pădurea de lovirile topoarelor, copacii abătuţi sînt tîriţi pe tăpşan, grinzi mari se'nchee una de alta,—o cetate nouă creşte ca din pămînt în faţa Samisagetuzei. Şi iată că, din pereţii acestei cetăţi vrăjite, întărituri mişcătoare se despart, încep să umble, purtate de-o putere nevăzută îşi împing la deal colţurile lor ascuţite, înfruntînd săgeţile şi pietrele răpezite de pe metereze. Dacii simt că îndărătul acestor minunate întărituri e oastea romană care înaintează, şi cea din urmă speranţă se duce cu cele din urmă săgeţi. Porţile şi zidurile prind să se clatine de izbiturile berbecilor: sună ora pieirii. Viteiii apărători sînt biruiti, dar nu supuşi. Zoriţi, de pretutindeni dau foc cetăţii, scumpei lor cetăţi pierdute; ş'acum sub steagurile ei de flăcări—în luptă pentru biruinţa morţii—parte se asvîrl, cu piepturile desfăcute, în suliţile năvălitorilor, alţii aleargă în mijlocul pieţii, unde în jurul unui vas mare, plin cu otravă, duhul lui Zamolxis îi chiamă şi-i adapă cu băutura vieţii celei de veci. Decebal, c'o frîntură de oaste, părăsise cetatea şi se 'ntărise mai în lăuntrul munţilor, pe-o înălţime apărată de stînci, dar cînd văzu că şi aci e descoperit şi împresurat de legionarii lui Traian, îşi sprijini spada cu mînerul în pămînt ş, desfăcîndu-şi haina în dreptul inimei, mai privi odată spre cuibul lui în flăcări şi se lăsă cu toată greutatea trupului în fierul ascuţit.

Moartea regelui închee istoria neamului dac. Fruntaşii, cari mai rămîn în viaţă, îşi răscumpără zilele cu bogăţiile cetăţii. Capul lui Decebal e adus înaintea lui Traian. Lung îl priveşte împăratul, şi mult stă pe gînduri, ca şi cum ar căta să pătrundă tot înţelesul, adînc şi mişcător, din ochii aceştia liniştiţi, ce par a-şi fi întors luminile spre o altă vieaţă. Şi zice 'nduioşat: „A fost un om!"

A. Vlahuţă

O idee genială

Poetul

(Poetul intră pe scenă foarte radios)

De mult n'avuiu ca astăzi atîta chef să scriu!
Simt focul sacru 'n mine umblînd c'argintul viu!
Ah, am găsit, în fine, ideia genială
Menită să-mi deschidă o poartă triumfală
În templul Nemuririi!... E-aici, supt frunte-aici!
Şi-mi furnică tot capul!... Hi-hi, ce gîdilici!...
Ha, vrei ca la lumină să fii îndată scoasă?
Nu te iuţi, drăguţă, nu fii aşa nervoasă!
Până să-mi cazi în mînă, eu cît te-am aşteptat?...
Şi ce timpit fuiu, Doamne: te căutam prin stele,
Prin lună şi prin soare; toceam în van pingele
Umblînd să te descopăr, departe, prin Parnas,
Iar tu, răutăcioaso, tu îmi rîdeai supt nas!
Mi 'nchipuiam, pe urmă, ce proastă 'nchipuire!—
Că o idee care'ţi dă drept la nemurire
E o idee mare, măreaţă... Ţi-ai găsit!
Cînd am văzut ce simplă-i, rămas-am buimăcit!
Da, simplă, cum sînt toate ideile de geniu,
Idei ce încă nouă ne par dup'un mileniu!
Subiectul meu da-i simplu, dar ce original!
Pe tema lui pot scrie-un poem fenomenal!

(Se-aşează la masă, scoate din buzunar un creion şi hîrtie)

La lucru, deci! Plaivazul ş'un petec de hîrtie...
Fii liberă idee ce gemi supt pălărie!
Hei, iat'o: „*El s'adoră. Ea moare. El, zdrobit,*
Se 'mpuşcă pe mormîntul fecioarei ce-a iubit".
Să 'ncepem dezvoltarea superbei mele teme.

(Scrie. Cuvintele subliniate le declamă emfatic; celelalte le vorbeşte cu ton natural.)

Ei s'adorau !... Ei ? cine ? N'am spus cum o să-i cheme.
Romeo-Julietta... Paul-Virginie... Spanac!
Sînt nume prea banale, ș'apoi nici nu'mi prea plac.
Alfred-Elvira... Nume mai romînești nu strică.
Hristache și Didina? Marița și Mitică?
Pantelimon și Veta?... N'au niciun chichirez.
Dar nu ar fi mai bine la urmă să-i botez?
E-un amănunt ce n'are nici-o 'nsemnătate.
(Reincepe să scrie)
Ei s'adorau întocmai cum în antichitate...
Cu doi eroi celebri nu-i rău să îi compar!
Se adorau... Hm, cine?... *Iosif și Putifar!*
Ba nu! Din contră!... Altul era 'n stare să scrie
Asemenea năzbîtii. Dar eu, cînd vr'o prostie
Îmi scapă cîteodată, o șterg numaidecît...
Dac'aș șterge tot versul?... Să-l șterg, e cam urît.
Dar începutu-i bine; de ce l'aș șterge oare?
(Scandează, numărînd pe degete)
Ei s'a-do-rau!... Sînt patru silabe vibrătoare.
Și doar în patru, totuși, ce înțeles profund!
Ce raiuri sau infernuri în ele nu s'ascund!
Ei s'adorau... Prea bine!... *Ei s'adorau...* Pe urmă?
(Stă un moment gînditor cu tîmplele strînse 'ntre palme. Apoi, deodată sare brusc în sus, trîntind cu pumnul în masă. Vine în fața publicului, și furioso și crescendo:)
Hei d'aia, ca Horațiu, urăsc vulgara turmă!
Nu știe să respecte momentul sfînt, divin,
Cînd un poet se zbate în voluptosul chin
Al zămislirii unei poeme geniale!
Mă rog, cine, acuma, cînd scriu, găsi cu cale
Tușind să mă 'ntrerupă? Mă rog, cine-a tușit?
Domnul de ici?... Nu?... Doamna? Probabil. S'a 'nroșit
Cînd m'am uitat la dînsa. Ca racul se făcuse!
De ce-ai tușit, cucoană? Păi zău e timp de tuse
Cînd vezi un bard ca mine lucrînd la un poem?
Dar e o profanare, cucoană! Un blasfem!!...
Ce? Dai din umeri? Ce fel, negi c'ai tușit? Se poate!
M'oiu fi 'nșelat... Dar ceilalți, de ce-și dau acum coate
Și rîd pe înfundate? Aud? Doar nu sînt chior!
Ce rușinos!... Ș'altminteri, după exterior,
Păreți a fi din lumea cea bună... cu cultură...
Atît mai trist! Vezi d'aia n'avem literatură!
Vezi d'aia țara noastră e bună să-i dai foc!
Fiindc'un bard ca mine nu-și poate găsi loc
Să scrie'n tihnă!... Bravos! Halal de așa țară!

(Mică pauză. Poetul își pune palma dreaptă pe inimă. Oftează adînc; apoi, cu accent de dureroasă resemnare:)
Dar stăpînește-ți, suflet, durerea cea amară!
Toți marii genii fură, de farisei haini,
Toți adăpați cu fiere și 'ncununați cu spini.
(Se reașează la masă. Versurile de mai jos le debitează cu o vădită nervozitate:)
Ziceam deci... Unde oare mă 'ntrerupsesem?... Drace,
Mă doare capul groaznic... Parcă mi-e'mpuns cu ace...
În primul vers spusesem, îmi pare... Ce am spus?...
Of, cum îmi uriă capul!... Poftim, s'a dus!... S'a dus
Și inspirațiune și chef de scris!... Și asta
Mi se întîmplă zilnic!... Am uitat tot... Hei, basta!
O șterg la berăria de colo peste drum
Ș'o să găsesc eu altă idee!
(Se ridică dela masă)
Dar... oricum,
Îmi pare rău de-aceea pe care-o-avuiu în minte
Până mai adineaori... Pe cît mi-aduc aminte
Era fenomenală! Ceva nemaivăzut!!
(Face cîțiva pași spre eșire, apoi se reîntoarce spre public)
Zău, n'ați găsit vre unul ideia ce-am perdut?
Nu a găsit-o nimeni? Mă duc să-mi caut versul.
Anunț cu recompensă voiu da la „Universul..."
(Falșă eșire)
Suflerul **(scoțînd capul din cușcă)**
Dai recompensa? Jură!
Poetul **(întinzînd dreapta, solemn)**
Pre viul Dumnezeu!
Suflerul
Ideia...
Poetul
Hei?
Suflerul
Ideia, ți-am regăsit-o eu!
Poetul *(cu glas zugrumat de emoție)*
Vorbește!
Suflerul (recitind ca un școlar)
„Ei s'adoră. Ea moare. El, zdrobit,
„Se 'mpușcă pe mormîntul fecioarei ce-a iubit!"
Poetul **(pufnind de rîs)**
Ideia mea?!
Suflerul
Aceasta-i.
Poetul **(trăznindu-l cu o privire indignată)**
Auzi, ce calomnie:
Să spue că-i de mine așa gugumănie

George Ranetti

Creşterea populaţiunii este dovadă a progresului economic?

Intr'o lucrare de curind apărută, relativă la creşterea populaţiunii celor mai principale state europene în ultimii 25 ani, găsim următoarele date statistice (Die Bevölkerungszunahme der grösseren Staaten in den letzten 25 Iahren von Dr. Karl Sentemann):

Ani	Populaţie	Pe klm. patrat	Procent anual de creştere	Ani	Populaţie	Pe klm. patrat	Procent anual de creştere
	Germania				**Austria**		
1880	45.236.061	83.7	1.14	1880	22.144.244	73.8	0.75
1885	46.857.704	86.7	0.70	1885			
1890	49.428.470	91.5	1.07	1890	23.895.413	79.6	0.76
1895	52.279.901	96.7	1.12	1895			
1900	56.367.178	104.2	1.50	1900	26.150.708	87.2	0.90
1905	60.641.278	112.1	1.46	1905			
	Ungaria				**Rusia**		
1880	15.739.259	48.4	0.13	1880			
1885				1885	81.725.185	16.9	1.17
1890	17.463.791	53.7	1.04	1890			
1895				1895	93.442.864	19.4	1.11
1900	19.254.559	59.3	0.98	1900			
	Franţa				**Italia**		
1881	37.405.090	69.8	0.27	1881	28.459.628	99.3	0.60
1886	37.930.759	70.8	0.28	1886			
1891	38.133.385	71.1	0.11	1891			
1896	38.269.011	71.4	0.07	1896			
1901	38.961.945	72.6	0.36	1901	32.475.253	113.3	0.69
1906	39.252.267	73.2	0.15	1906			
	Spania				**Finlanda**		
1877	16.341.201	32.4	0.25	1877			
1886	17.257.983	34.2	0.55	1886	2.060.782	5.5	1.49
1896				1896	2.380.140	6.4	1.44
1901	17.731.114	35.2	0.27	1901	2.712.562	7.3	1.31
1906	18.618.086	36.9	0.88	1906			

Ani	Populaţie	pe klm. patrat	procent anual de creştere	Ani	Populaţie	pe klm. patrat	procent anual de creştere
	Romînia				**Serbia**		
1889	5.038.342	38.4	1.61	1889	2.161.961	44.7	*2.13*
1894	5.406.249	41.2	1.49	1894	2.312.484	47.9	1.35
1899	5.956.690	45.4	*1.94*	1899	2.492.882	51.6	1.50
1905				1905	2.688.747	55.7	1.51
	Grecia				**Bulgaria**		
1889	2.187.208	33.7	*2.63*	1889			
1894	2.433.806	37.6	1.52	1894			
1901				1901	3.744.283	39.1	1.54

Din precedentul tablou se poate constata, că procentul cel mai urcat l'a obţinut în creşterea anuală a populaţiunii Grecia, cu 2,63 şi Serbia cu 2,13, în anul 1889, iar în anul 1899 Romînia cu 1,94.

Este consecinţa progresului sau nu, sporirea cu un procent atît de mare al populaţiunii în ţările mai sus citate?

Acesta va fi obiectul acestui studiu.

I

Malthus, cu teoria sa relativă la creşterea populaţiunii în progresie geometrică pe cînd hrana creşte în progresie aritmetică, cu toate discuţiunile pro şi contra ce i-au succedat, au avut consecinţa de a fi stabilit odată pentru totdeauna, că popoarele tind normal la sporirea populaţiunilor respective.

Dacă ne adresăm economiştilor contimporani, iată cum se exprimă relativ la acest adevăr constatat Adolf Wagner:

„Sporirea populaţiunii este la fiecare popor tendinţa normală, care este consecinţa organizării psiho-fizice şi etice a fiecărui popor. Această tendinţă este influenţată de sporirea sau scăderea înlesnirilor întreţinerii vieţii zilnice." (Grundlegung, I Teil 2 Halbband.) Faptul că popoarele sporesc în număr este un fenomen obişnuit.

Spencer explică în modul următor această tendinţă de sporire a popoarelor, care va dispărea treptat cu civilizaţia. În fiecare individ se produc două procese: Unul de individuaţie, în care viaţa individuală este perfecţionată, şi unul de reproducere. Cu cît procesul de individuaţie este mai mare, cu atît cel de reproducere va fi mai mic. Procesul de individuaţie stă în legătură inversă cu mărimea, mobilitatea şi diferenţiarea organismului fiecărui individ. Prin creşterea civilizaţiei, procesul de individuaţie va creşte fatal în dauna celui de reproducere. Individul, prin perfecţionarea sistemului nervos, va determina în mod neaparat creşterea procesului de individuaţie, în dauna celui de

reproducere, echilibrul între numărul populației și hrana disponibilă se va stabili dela sine. (Prinzipien der Biologie, Deutsche Ausgabe II).

Această teorie este dovedită și de practica lucrurilor. S'a constatat un procent mai mare de copii în clasele sărace decît în cele bogate, fiindcă la indivizi aparținînd claselor sărace procesul de individuație este mai mic și cel de reproducere mai mare.

Statistica următoare ne va dovedi raportul invers de feconditate între clasele sărace și bogate. (J. V. Tallquist. Recherches statistiques sur la tendence à une moindre fécondité).

N-rul departamentului	Cota din impozitul mobiliar și din impozitul asupra ferestrelor raportată pe cap de locuitor	Numărul nașterilor la 100 de femei căsătorite
10	0.75—1.21	23.63
9	1.29—1.41	21.88
11	1.46—1.59	18.06
8	1.65—1.73	16.66
9	1.80—1.93	15.84
10	1.98—2.06	16.33
10	2.13—2.42	15.94
9	2.52—2.82	17.77
10	2.98—4.34	14.73
Seine	6.73	13.24

Procentul copiilor scade cu cît cota impozitelor crește deci averea. Teoria lui Spencer mai este incă odată dovedită de practica lucrurilor.

Dintre toate popoarele mari europene singurul care sporește în număr cu un procent foarte mic este poporul francez. Este fapt în deobște cunoscut, că acest popor ține recordul civilizației. Procesul de individuație, după Spencer, e foarte dezvoltat. Leroy-Beaulieu atribue la trei cauze creșterea înceată a populațiunii franceze: 1) Creșterea și întinderea bogăției peste toate clasele sociale. 2) Cultura poporului a suferit, prin școală, schimbare. Școala nu mai pune mare preț pe educațiunea religioasă, școala lucrează mai mult „à rendre l'homme ambitieux, moins résigné, à lui faire davantage rechercher comme but exclusif de la vie, les honneurs, la richesse". 3) Indatoririle sociale și militare au sporit. Acest mănunchiu de trei cauze, rezultatul inaltului grad de civilizație la care a ajuns acest popor, dovedesc marele proas de individuație de care se bucură națiunea franceză.

Creșterea populațiunii este o tendință normală a neamurilor, tendință care, după Spencer, cu evoluția progresivă va scădea în mod treptat.

II

Este deci neîntemeiat ca dela procentul mare de creștere al unui popor să tragi direct concluzia progresului. Este necesar o scrutare de aproape a economiei naționale și a vieții sociale a poporului respectiv pentru ca concluzia să fie întemeiată.

Faptul marelui procent de creștere al poporului romîn să nu ne îndreptățească la optimism, până ce nu vom analiza economia noastră națională și viața noastră socială.

Este constatat că înlesnirile traiului zilnic prin ușurința cîștigării subsistenții, belșugul, joacă un rol determinat asupra contractării căsătoriilor. In vreme de belșug, căsătoriile sporesc, numărul copiilor nelegitimi scad. Dacă procentul de creștere al populației este coexistent cu sporul căsătoriilor și scăderea copiilor nelegitimi, atunci vom avea și progres economic.

Să cercetăm anuarul statistic din aceste două puncte de vedere. In anuarul statistic al Imperiului German găsim relativ la Rominia și celelalte state următoarele date (Bd. 150 anul 1903):

PROCENTUL CĂSĂTORIILOR LA 1000 LOCUITORI

Ungaria		Serbia		Rusia		Austria	
anul	procent	anul	procent	anul	procent	anul	procent
1871	10.2	1862/70	11.7	1867/70	9.9	1841/50	8.2
1872	10.7	1871/80	11.4	1871/80	9.3	1851/60	7.6
1873	11.2	1881/90	10.9	1881/90	8.5	1861/70	8.6
1874	10.7	1891/99	9.7	1891/97	8.6	1871/80	8.4
1875	11.1					1881/90	7.8
						1891/900	8.0
Franța		**Germania**		**Rominia**		**Scoția**	
1845/50	8.0	1861/75	7.7	1861/70	6.9	1861/70	7.0
1851/60	8.0	1876/80	8.6	1871/80	6.4	1871/80	7.2
1861/70	7.8	1881/85	8.5	1881/90	7.2	1881/90	6.7
1871/80	8.0	1886/90	7.7	1891/900	7.1	1891/900	7.2
1881/90	7.4	1891/95	8.1				
1891/900	7.5	1896/900	7.8				
Norvegia		**Belgia**		**Suedia**		**Irlanda**	
1841/50	7.8	1841/50	6.8	1841/50	7.5	1864/70	5.2
1851/60	7.7	1851/60	7.4	1851/60	7.6	1871/80	4.7
1861/70	6.6	1861/70	7.5	1861/70	6.5	1881/90	4.3
1871/80	7.2	1871/80	7.3	1871/80	6.8	1891/900	4.8
1881/90	6.5	1881/90	7.0	1881/90	6.3		
1891/99	6.6	1891/900	7.9	1891/900	5.9		

Dacă analizăm precedentul tablou in ce priveşte Rominia, vom constata că procentul a scăzut intre anii 1861—1880. Dela 1880 a crescut spre a descreşte intre 1891—1900, epoca cind procentul de sporire al populaţiei a fost mai mare. Aceasta dovedeşte că in ultimul deceniu numărul procentual al căsătoriilor la 1000 de locuitori a descrescut. Creşterea populaţiei nu-i coexistentă cu sporul căsătoriilor.

Să cercetăm din punctul de vedere al copiilor nelegitimi, anuarul statistic al Rominiei, care ne dă următoarele date relativ la această chestiune:

LA 100 DE NĂSCUŢI COPII NELEGITIMI

ANI	Comune urbane	Comune rurale	Ţara întreagă
1893	12.6	5.4	6.5
1894	12.7	6.0	7.1
1895	14.2	6.8	7.9
1896	15.0	6.6	7.9
1897	14.6	6.5	7.8
1900	16.3	7.5	8.8
1901	17.9	2 4	9.3
1902	18.7	7.8	9.4

In comunele urbane intre 1893—1902 procentul copiilor nelegitimi a crescut colosal. La ţară mai puţin până la 1900, cind ajunge la 7,1, spre a descreşte in 1901 la 2,4, iar in 1902 a se urca bruse la 7,8.

In ţara intreagă coeficientul este in creştere. Concluzia fatală este că şi din acest punct de vedere creşterea populaţiunii noastre nu dovedeşte progres al economiei noastre naţionale.

In Germania media coeficientului copiilor nelegitimi intre 1851—1870 creşte până la 11,5; dela 1870—1905 merge scăzind pină la 8,9—9,1 oscilind intre aceste două procente. In tot cazul la 1870 se observă o scădere simţitoare, dovadă că sporul populaţiei Germane este in legătură cu realul progres al acestei naţiuni.

Mai vin in considerare şi alţi factori. Cu progresul, condiţiunile vieţii s'au inbunătăţit, viaţa higienică măreşte media anilor de viaţă a indivizilor, astfel că'n ţările de cultură europeană se observă un procent mai mic la morţi. Excedentul populaţiei nu-i compus numai din plusul naşterilor asupra morţilor, ci şi din micul număr al morţilor. Acest fapt dovedeşte progres real.

Spre a invedera cele spuse vom face o comparaţie intre Germania şi noi in ce priveşte impărţirea populaţiei după etate:

Germania

Anii	Procent
1—10	24.75
10—21	21.61
21—45	33.77
45—70	17.43

Rominia

Anii	Procent
1—20	49.36
21—40	28.25
41—70	19.84

Pe cind in Germania majoritatea populaţiei este formată din indivizi intre 21—70 ani cu un procent de 51.20, in Rominia majoritatea populaţiei este formată din indivizi intre 1—20 ani cu un procent de 49.36.

La noi condiţiunile nehigienice ale vieţii celor mulţi, lupta grea pentru agonisirea vieţii zilnice, fac pe om să trăiască mai puţin ca in Germania. De aceia procentul populaţiei pină la 20 ani este la noi mai mare decit in Germania.

Concluzia generală din cele precedente va fi:

Creşterea populaţiunii noastre nu-i coexistentă cu progresul real economic, este consecinţa unei tendinţe normale a popoarelor, şi nu-i indreptăţit a crede că marea masă a populaţiunii noastre, fiindcă coeficientul de creştere este mare, trăeşte in belşug şi igienic.

Berlin 5/2—1908

C. Moteanu

IELELE

Căutându-i pășune,
Mînă ciobănașul
Turma, pe imașul
Ielelor nebune.

Păștea, pe răcoare,
Turma lui de oi
Frunză de trifoi,
Ierburi date 'n floare.

Și-acum,—cînd ciobanul
Din fluer de soc
Cîntă mai cu foc,
Mărindu-și aleanul,—

De ce-și tae cîntul,
Și ce mi-ți vedea?
Trei Iele abea
De calcă pămîntul,

Trei vesele fete,—
Cu brîul descins,
Cu cîte-un aprins
Mac roșu în plete—,

În juru-i tustrele
Rotescu-se 'n zbor...
Dar încetișor
Cad genele grele

Și-adoarme păstorul
De-al macilor joc,
Vîrtej ca de foc,
Supt ucigătorul

Surîs de fecioară...
Trec, roată, sclipiri
De negre priviri
Și-i zboară 'n jur, zboară.....

* * *

Și eri l'adormiră...

. . . .

Pe pajiștea 'n floare,
Un cîrd de mioare
Acum se răsfiră—

Și iarăși nebune
Trei Iele răsar,
Cu ochii de jar,
Frumoase minune;

Trei vesele fete,
Cu brîul descins,
Cu cîte-un aprins
Mac roșu în plete;—

Și fac un ocol
De-l prind la mijloc.
Le tremură'n joc
Bogat sînul gol;

Pe guri pătimașul
Sărut licări...
Dar, fulger, porni,
Din loc, ciobănașul

Spre una din fete:
Un șoim pe-o răsură!
Si macul i-l fură,
I-l zmulge din plete.

O spaimă de-o clipă
În inima lor—
Și două, în zbor,
Grăbesc din aripă.

* * *

Scoboară colnicul
Turma de mioare;
Merge, pe 'nserare,
În frunte voinicul;

Rîd de bucurie
Ochii luminoși:
Arde macul roș,
Prins la pălărie.

Vine, rușinată,
Copila în urmă—
Și-apoi alba turmă
Valuri adunată.

* * *

Povestea se știe,
Bate-o-ar norocul:
E o nebunie
Să te joci cu focul!

A. Stavri

Datorii Uitate

Fragment

(Urmare)

Departe, tocmai lingă debarcader, rezemată de fundul magaziilor de cereale, se afla cafeneaua lui Osman. O lădiță de lemn văpsită în roșiu, cu o semilună albă pe capac, citeva scăunele șchioape, inalte numai de patru degete dela pămint, și, afară, sub cerul liber, un samovar de tinichea in care clocotea toată ziua apă limpede de Dunăre, pentru fiertul cafelelor—asta era toată zestrea cafenelei din port. Osman, un turc bătrîn, cu barba deasă și albă ca fuiorul de lînă, veșnic în genunchi în fața samovarului, tăcut și grav, își făcea serviciul cu sfințenia unui patriarh in fața altarului.

Aci așteptau călătorii sosirea și plecarea vaporașului local, și tot aci era locul de intilnire al funcționarilor din port. Cafeaua era eftină: cinci bani ceașca și zece filigeanul; serviciul foarte cinstit, dar cam agale; cit despre curățenie, Osman reușise a face pe toți mușterii să creadă că iese cafeaua tare și gustoasă, dacă nu spală ibricele. Ca și la cafenelele din Stambul, ibricele lui Osman aveau prinsă un fel de coajă groasă de cafea impetrită.

Colțul acesta din port era minunat: anume parcă ales ca loc de adunare pentru autoritățile portului, mai cu samă în toiul verii, cind arșița soarelui dogorea birourile așa de tare, că bieții funcționari se intindeau a lene moleșiți pe scaunele care-i frigeau. Atuncia cind simțeau că nu mai pot lupta în fața condicilor prăfuite și's gata să cadă biruiți de somn și de căldură, căci brațele moi ca ciara nu mai puteau purta condeele grele ca plumbul, atunci ieșea unul cite unul să mai răsufle aer curat, pe malul apei. Și aci se intilneau cu toții la umbră, cu batistele infășurate in locul gulerelor scrobite, bucurîndu-se de adăpostul acesta bine-cuvintat. Din sus de pe Dunăre, mai în totdeaun bătea un vint ușor în adieri dulci și răcoroase, mingiind frunțile asudate ale celor veniți acolo, ca să-și uite amarul muncii in citeva momente de liniște și de odihnă.

E foarte drept că in fiecare zi momentele acestea se prelungeau cam mult, dar vremea se scurgea ușor, pe nesimțite, în

palavre, discuții și *taifas*, pe cind se *tratau reciproc* cu gingirlii dulci sau cu limonade gazoase ținute de Osman la ghiață.

Din colțul acesta se desfășura întreaga viață și mișcare a portului. Era totul supt ochii lor: sosirea vaporului, inspecția șefilor. Orice intimplare neprevăzută ii găsea in picioare la posturi, gata în totdeauna. Și pentru ca nu cumva serviciul să sufere prin asta, mulți își aduceau registrele acolo, așa că toți erau cu ochii și cu gindul mereu la datoria serviciului lor.

Aci, in fiecare dimineață, în jurul samovarului lui Osman, se punea la cale soarta intregii stări politice și economice a orașului, a porturilor, a țării, și, am putea zice, chiar a mai multor țări din Europa, căci Trandafir Ionescu, agentul vamal, în fiecare zi citea *Universul* cu glas tare; și ceasuri intregi se comentau de către toți cei adunați fiece informație și telegramă din țară și din străinătate. Iar cel puțin odată pe săptămină, se discuta chiar și asupra celorlalte continente vechi și nouă, căci d. Cristea, secretarul căpităniei portului, era un vechiu și pasionat cititor al *Ziarului Călătoriilor*. Din descripția Tibetului sau povestirea strangulatorilor din Bengal, el potrivea totdeauna cite ceva pentru a-și imbogăți istorisirea *voiajurilor* sale in Orient, intreprinse pe cind era sergent major in marina militară.

Dar tot aci, in fața lui Osman, care părea mut și surd la tot ce se intimpla in jurul samovarului său, se fierbeau patimi omenești, ambiție, invidie, ură și interese; aci se urzeau intrigile și răsbunările partidelor care se formau în port,—păcatele omenirii pururea vor incolți în orice petic de pămint, pe care se va hrăni o populație mai mare decit doi oameni.

Cea din urmă și cea mai puternică *cualiție* era alcătuită din toate autoritățile portului. Ura și vechile lupte dintre partide se uitaseră și toți își daseră mîna pentru a lupta cu puteri unite impotriva dușmanului comun, care nu era altul decit noul comisar din port „*acel infumurat, care făcea pe grozavul, mergînd cu nasul pe sus, ca un ministru*".

Petre Corbu inainte de a se hotări să plece la prefectura, ca să ceară biletele de drum pentru veterani, se îndreptă spre cafeneaua lui Osman. De mai multe ori văzuse adunați acolo funcționarii din port.

De departe se zărea un grup strinse în jurul samovarului; ca de obiceiu, se ceteau jurnalele de dimineață.

După formele și culorile șepcilor, Corbu căuta să-și dea samă de autoritățile care se găseau strinse impreună.

Cel dintăiu, pe care l'a cunoscut, după șapca lui roșie, a fost șeful haltei din port; unul cu o șapcă neagră de marină cu șnur auriu era secretarul căpităniei portului; altul cu o șapcă mai inaltă cu șnur de argint era agentul Navigației fluviale Romine (N. F. R.); agentul vamal avea o șapcă mică lustruită și cu o bandă verde; pe alți doi cu bande albăstrii la șepci nu i-a putut cunoaște decit de aproape, cind a văzut la unul *S. H.*—pi-

cherul serviciului hidraulic și la cellalt doi pești brodați cu fir de aur—era revizorul dela pescărie.

— Buna ziua, domnilor! și Corbu se îndreptă către funcționarul căilor ferate.

— Mă rog, ce dorește domnul?

Dupăce îi lămuri împrejurarea cu veteranii, Corbu termină întrebînd dacă nu s'ar putea ca nenorociții aceștia să fie transportați cu trenul fără plată, căci, după cît se știe, sînt chiar ordine la calea ferată pentru a înlesni transportul veteranilor.

— A!... vă înșelați, domnule. Direcția a dat bilete de favoare numai din țară în Dobrogea, iar nicidecum vice-versa —și un zîmbet de ușoară ironie alunecă pe buzele amploiatului cheferist.

— Ei bine, dar în cazul ăsta ce-i de făcut?

— Treaba Direcției, dacă o vrea să le dea bilete, n'are decît să le dea; știu că n'o să le dau eu din punga mea. Dar vă pot asigura că nici Direcția n'o să le dea, căci e sătulă până în gît de buclucurile și încurcătura ce s'a făcut pe linie cu vagoanele de marfă, tocmai acum cînd țipă gazetele că-i lipsă de vagoane.

— Până s'o lămuri lucrurile, nu se poate să-i lăsați să doarmă aci în magazie?

— Apoi asta nu-i magazia noastră, e a Serviciului Hidraulic—și arată cu mîna către picherul din port.

De la locurile lor, de pe scăunașele joase așezate în cerc, funcționarii portului cătau pe furiș spre Corbu, măsurîndu-l pentru a vedea *cu cine au de-a face*.

— Magazia e construită de noi, dar am dat-o în *isploatare* la Navigația Fluvială, zise picherul, arătînd către agentul Navigației.

— Cum vă închipuiți una ca asta, să băgăm atîția oameni străini în magazie? Avem *colete*, marfă de mii de lei, răspundere mare, domnule. Nu vedeți că nu putem lipsi nici un minut de la birou? termină agentul, care se și sculă gata să plece.

— Ei bine, dar puteți lăsa oamenii ăștia sub cerul liber? Au copii mici și noaptea e rece, timpul mereu ploios. Cum o să stea afară pe cheu?

— Apoi noi, căpitănia portului, nu le permitem staționarea nici pe cheu. Nu admit să'mi încurce mie operațiile din port, zise liniștit, dar hotărît, secretarul căpităniei.

— Bine, dar le-a permis debarcarea domnul comisar al portului.

Secretarul se schimbă deodată la față, furios se sculă în picioare de pe scăunașul lui din colț. Toți ceilalți funcționari îl imitară.—Corbul, fără să știe, pusese degetul pe rană.

— Nu are drept d. comisar ca să dea permisii de astea. He!... ce crede dumnealui că e suveran în port? Dacă-i pe asta, apoi noi facem poliția aci în raza portului, dumnealui are numai controlul pasagerilor și nimic mai mult. Articolul 103 din Legea Porturilor nu permite depunerea pe cheu a mărfurilor de orice natură mai mult de 24 de ore. Dacă merge treaba pe ambiție, să vedem care-i mai tare, și d. secretar, roș de mînie, își azvîrli cît colo țigara stinsă și începu a se plimba tulburat. Pe cînd își îndesa pumnii în fundul buzunarelor, fruntea i se încrețea în căutarea mijloacelor tactice pentru un nou plan de luptă.

Agentul Navigației se amestecă din nou în vorbă.

— Legea nu'i dă drept comisarului decît să pue viza pașapoartelor; atîta are el în port, alta nu. Credeți că poate el să facă așa favoruri după chef, mai cu samă că țăranii ăștia sînt foarte îndărătnici... Mă rog de ce au venit pe Dunăre în caicul turcului și n'au luat vaporașul statului?

Corbu începuse a se neliniști.

— Dar bine, domnule, nu-i vezi în ce hal sînt săracii, că n'au nici cu ce să-și cumpere pîne.

— He!... dumneta parcă îi cunoști? Așa se milogesc ei. Da turcului n'a trebuit să-i plătească? Așa sînt nărăviți; ori merg pe gratis, ori plătesc la barcagii greci și turci. Dai un ban, doi mai mult, dar știi că mergi încaltea cu vapor rominesc...... adică de ce să nu cîștige statul?... degiaba a făcut statul vapoare? Dar zi mai bine că așa e Rominul al dracului, domnule, că banul lui, mult-puțin cît are, îl dă tot străinului, care se îmbogățește în țara rominească. Și statul, săracul, se îngloadează în datorii în străinătate.

Agentul vamal, care stase mai de o parte bîndu-și cafeaua în liniște, se apropie vorbind politicos dar rece:

— Pardon, domnule. Scuzați, dar acești oameni, la care d. comisar, de la sine le-a permis să debarce, nu și-au făcut nici formalitățile vamale.

— Cum, ce fel de formalități, cînd vin din Dobrogea? Acolo nu-i tot țara rominească?...

— A!..... scuzați, vă rog, domnule, dar avem legea înainte de toate. Așa cere datoria, că dacă vine pe Dunăre, ori cu ce ar fi, marfă sau bagaje, din Dobrogea, trebue să-și facă *permisul* de debarcare și să plătească taxa; mă rog toate formalitățile, după cum zice legea. Care va să zică, eu vama, cum vrei d-ta să știu, cum și ce fel vin oamenii ăștia și ce aduc cu ei? Și statul pentru asta se chiamă că ne plătește, ca să facem un control cît se poate de sever.

Corbu, care simțea că nu se mai poate stăpîni, îi răspunse răstit:

— Mă rog, cît trebue să plătească? D-ta n'ai decît să-ți faci formalitățile, taxe, amende.... ce vrei, și spune cît face peste tot; plătesc eu acuma chiar, numai să lăsați oamenii în pace.

Agentul vamal supărat, dar încă stăpîn pe sine, zmunci creionul albastru de după ureche și un registru din lădița-cafenea a lui Osman. Mîndru și sigur, cu sprîncenele puțin încruntate, îl privi drept în față și îi puse întrebarea într'un chip poruncitor:

— Cum vă numiți, și ce profesiune aveți D-voastră?

— Petre Corbu, profesor.

— A !..., sinteţi dela Liceu ?—şi intr'o clipă sprincenele agentului vamal se descreţiră, iar faţa i se lumină de un zimbet binevoitor.

Uşor, aşeză iar creionul la locul său după ureche, şi pe cind intorcea registrul pe-o parte şi pe alta fără a-i găsi loc, se încerca intr'un chip dulce să lege iarăşi vorba.

— Vrea să zică d-voastră sinteţi d. Corbu dela liceu..... îmi pare bine, iaca n'am avut onoare până acuma.... am şi eu un băiat acolo, pe Tică, îi intr'a doua gimnazială.... Tică Ionescu, unul scurticel, aşa negricios.... ci-că la franţuzeşte merge mai greu, dar e tare silitor altfel.... dă, ce să zic ?.... mă-sa ţinea să-l dea la meserii, dar eu zic, oi face ce-oi face, să ştiu că rup din bucăţica dela gură, dar tot il dau la liceu, că dacă are băiatul talent la carte, de ce să-l las ? Şi d. Trandafir Ionescu, surizător, se aplecă aşezind două scăunaşe mai deoparte—Scuzaţi, vă rog, îmi faceţi onoarea să gustaţi o cafea neagră ; e mare meşter turcul ăsta. Efendi, două filigiane cu caimac.... n'aveţi idee ce tare e ăsta in cafele turceşti.

Corbul, neştiind cum să scape mai curind, băgă mina in buzunar şi zise scurt :

— Cit spuneaţi că trebue să plătesc pentru formalităţi?

— A !..... nu-i nevoe, ca ce să mai plătiţi dumneavoastră ?.... Unde se poate, facem şi noi cite un bine personal....

— Mă rog, eu n'am nevoe ca să-mi faceţi nici un bine.

— Scuzaţi, vă rog, nu este nevoe să plătiţi.... ce-are de-a face ?.... dacă dv. veniţi şi ne declaraţi in persoană că-i cunoaşteţi pe oamenii ăştia, cum, şi de unde vin, asta ne este prea de ajuns.

Şi după plecarea lui Petru Corbu la prefectură, încă vre-o două ore, autorităţile din port au mai rămas acolo ca să discute *cazul* şi să ia măsurile cuvenite faţă de noua *mişelie* făcută de comisarul portului.

Abia ajunse Corbu in dreptul vămii, cind îi sosi din urmă Bădiţa Sandu, care venise fugind intr'un suflet.

— Amu, de alt bucluc am dat.... ci-că să nu ne urnim deacolo până ce n'a veni la inspecţie.... ista.... doftorul de vaci.

— Cum ? de ce ? nu v'a spus ?

— Poi de unde să spue, dar îmi dau şi eu cu ideia că poate a fi boală in Dobrogea, şi de aceia nu lasă să treacă dincoace nici o vită nevăzută.

Şi Corbu, care se oprise in loc, dupăce se uită la ceas, îi zise hotărit :

— Lasă-i aşa, cu ăştia nu mai sfirşim. Hai, bădiţă, şi d-ta la prefectură.

Pe drum, tăcut, cu ochii in jos, mergea din ce in ce mai iute, parcă anume să nu dea pas minţii nimic să mai gindească. Avea un fel de teamă de o judecată chinuitoare, căci o simţea cum se închiagă din zbuciumul de ginduri ce i se încrucişau prin minte.

Fără a-şi da samă, mărea paşii din ce in ce mai mult, şi uneori se intorcea către bătrinul ce nu mergea alăturea de el şi se ţinea tot la un pas in urmă.

— Hai mai iute, bădiţă, că-i tirziu.

— Haide, hai, că doar merg eu intr'o nădejde.

Cind au ajuns in poarta prefecturii, bădiţa Sandu întrebă îngrijat :

— Oare ne-a da ? Ha.... ce zici ?

— Sigur că trebue să vă dea.

— Da oare de ce n'o vrut ceia din port să ne dee. Nădejdea de-amu îi la prefectu, că să chiamă că tot el îi mai mare. Iştia din poliţie sint mai cinoşi, că cel care îi boer adevărat îi mai bun la inimă.

Pe sala intunecoasă şi goală un uşier îi ajunse din urmă.

— He !.... încotro ai luat'o aşa repede, moşule ?

— E cu mine, căutam pe d. prefect, îi răspunse Corbu, oprindu-se in dreptul unei uşi.

— D. prefect nu-i aici, dar puteţi vorbi cu d. director al prefecturii. Daţi-mi cartea d-voastră că aşa-i ordinul... altfel vine şi prostime multă.

Pe cind Corbu îşi căuta prin buzunare o carte de vizită, bădiţa Sandu, care îşi pusese căciula jos lingă uşă, scotocind prin sin îşi scoase o legăturică in care avea învechite in cirpe cele trei decoraţii şi un vrav de petice de hirtie ingălbenite.

— Iaca, poate să facă trebuinţă şi aestea.

— Nu-i nevoe ; aşteaptă-mă aici ; şi Petre Corbu intră in biroul directorului.

— A !.... Salutare onorabile, cu ce ocazie pe la noi ? îi strigă Stelică Hincu de după o movilă de dosare. In redingota lui ce strălucea de lustruită, omul acesta uscăţiv, avea o figură ciudată cu ochii mici şi verzi, care-i jucau in cap prin sticlele ochelarilor, cu nişte fire de mustăţi roşii, ţăpoase şi rare, parcă mincate de molii—era una din acele fiinţi a căror vristă nu poţi s'o ghiceşti.

— Il căutam pe d. prefect, am să-i fac o rugăminte.

— E dus la Bucureşti, dar vine cu trenul de amiazi, că avem desară balul funcţionarilor. Apropo, bine că te-am prins. Ne faci onoarea ?—şi directorul îi intinse un bilet de bal.

Corbu voi să se opue murmurind ceva nelegat şi fără hotărire.

— Nu..... nu cred, n'o să pot veni ...

— Ei ce-i cu aia, cine te obligă să vii, n'are a face.... ştii, e chestia de o faptă caritabilă, e pentru mărirea fondului filantropic al societăţii. Dar nu mi-ai spus afacerea cu rugămintea. Ce dracu, doar putem şi noi ceva in prefectura asta,—şi directorul iar începu numărătoarea teancului de bilete roşii.

— Au venit in port nişte veterani din Dobrogea şi vor să se intoarcă înapoi la locul lor in Bacău.

Sint prăpădiţi de tot, nu mai au nici bani de drum nici de

hrană. Nu s-ar putea ca prefectura să le dea niște bilete pentru tren ?

— A !.... Imposibil, drăguță, că noi n'avem bilete. Dispoziția ministerului e ca să libereze bilete din țară in Dobrogea, iar contrar nu, imposibil.

— Ei bine, dar ce să facă oamenii ăștia ?

— Asta-mi place ! Să facă ce-au făcut și până acuma. De asta te ingrijești dumneta ? Ei nu ; că-i nostim, pe onoarea mea !... Așa sint cărturarii ăștia !—și directorul rizind zgomotos, ii mai intinse incă cinci bilete.

Comptez incă pe cinci, le desfaci pe la dascălii ceilalți. Nu, zău, că are să fie frumos, desară sintem siguri de reușită. Numai nițică răbdare, ascultă ici afișul.

Rar, cu glas tare și c'o intonație de discurs oficial, directorul incepu a citi :

SOCIETATEA FUNCȚIONARILOR PUBLICI

Cu ocazia implinirii unui an de la fondare și pentru mărirea fondului ei filantropic va da un

SPLENDID BAL

cu Muzica Regimentului de Infanterie

Salonul va fi fermecător decorat stil Venețian și luminat *a giorno* rezervindu-se astfel publicului cele mai frumoase și amuzante surprize.

Comitetul de organizare făcind numeroase sacrificii pentru ca să rămie un suvenir neșters pentru toți care vor lua parte, pe lingă celelalte surprize va aranja in sara balului o *„Luptă Amuzantă“* cu confette și serpentine intre Cavaleri și Domnișoare.

Pentru ca modul de petrecere să intreacă toate așteptările, și distracțiile să nu mai contenească, la oara 12, fix, din noapte se va proclama prin vot secret *„Regina Balului“*, căreia i se va decerne de către societate un frumos coșuleț cu flori ca cadou.

Un cavaler 2 lei, o damă 3 lei

Familie compusă din un cavaler și două dame 5 lei

Ținuta cuviincioasă e de dorit

Pentru cavaleri va fi cea de bal (retingot), iar pentru Domnișoare mai cu samă e de dorit

Costumul Național

— Eu am ținut să punem costumul național. Știi, e mai frumos decit cu falbaralele cele franțuzești. Nu trebue să ne fie rușine de portul nostru țărănesc. La orice ocazie trebue să fim mai patrioți. Nu-i așa, spune sincer dacă n'am dreptate ?

Petre Corbu, in starea de spirit in care se găsea, nu putu să răspundă la intrebarea care il strimtora decit prin citeva cuvinte fără șir :

— Da.... sigur.... natural....—și deodată iși reveni in fire.

— Domnule director, dar ce-i de făcut cu nenorociții ceia ? Cred că n'o să-i lăsați așa. N'au nici unde să se adăpostească, nici mincare. Ceva, insfirșit, trebue să faceți, de ce nu dați o telegramă la Ministerul de Interne să vă trimită niște bilete de drum de fer?

— Ha !.... Ha !..., ce copil ești ! Poi ne vine peste trei săptămini. Se cunoaște că ești om de carte, filozof de cabinet ; n'ai fost in administrație, nu ești hirșit pe aci, ca să știi tot mecanismul.

Imi pare rău că te bagi in lucrurile-astea, zău, imi pare rău. De asta porți grija d-ta, că ce-or să facă aia ; cind ai ști ce necaz tragem noi cu dinșii ! Ascultă-mă pe mine... lasă-i in pace... ce-ți pasă dumitale? ăsta-i cel mai bun lucru. Niciodată nu trebue să te bagi singur, crede-mă pe mine că am imbătrinit in administrație, in d'al de astea. Dacă ții numaidecit, vorbește-i prefectului sau primarului. Dar nu face pentru d-ta ca să te bagi in lucruri de astea, zău nu face... ascultă-mă pe mine.

Tocmai in capătul scării bădița Sandu incercă să intrebe :

— Oare ne dă, ha !... ce zici ?

— Da sigur că trebue să vă dea ; nu-i prefectul aici și directorul n'are bilete la el; mergem acum la primărie, ii răspunse Petre Corbu, cătind preocupat in jos.

— Stai nu mai sui scările degiaba, au șters'o toți de la birouri inainte de 12, zise Iuliu Dudescu, un advocat tinăr, care se intilnise cu Petre Corbu in ușa primăriei.

— Ai vre-o treabă cu unchiul ? și observind că Petre nu ințelege intrebarea, Dudescu ii explică.

— Așa-i spunem noi primarului : „unchiul Nae“ și, de cind cu furnitura pentru pavarea orașului, i s'a mai adăugat și numele de *Bazalt*.

— Aș vrea să-i vorbesc intr'o afacere, nu știu unde l-aș găsi, ii spuse Corbu ingrijat.

— A !.... dacă ai ceva urgent, trebue să-l prinzi acum, că dacă o apuca să intre in *conclav*, cum e obiceiul, nu mai apare decit după patruzeci și opt de ore. Hai cu mine, e ora aperitivelor ; il găsim la băcănia din colț, la Tase sau, cum ii zice el, la *biblioteca* din centru.

Și plecară amindoi alături pe strada mare. In urma lor mai departe venia și bădița Sandu incet, șchiopătind. Corbu mergea tăcut și chinuit de ginduri, Dudescu era vesel și radios, repurtase o victorie strălucită la judecătorie impotriva unui adversar politic, și nu putea să-și mai potolească pofta de vorbă.

— Vra să zică nu-l cunoști pe unchiul ?

— Ba da, il cunosc, dar puțin.

— A !... n'ai idee ce tip nostim și original. Cind il vezi așa scurt și gras, cu burta lui de arhimandrit, ai zice că-i tipul burghezului respectabil, părintele comunei. Cind colo el e cel mai

rafinat boem, mă rog artist în viaţă, ce mai vrei! chefurile şi le face cu tabiet şi în papuci acasă, patruzeci şi opt de ore stă în conclav şi vardistul la poartă ca să nu-l supere nimeni.

Altfel e un om admirabil şi de spirit. Are o bibliotecă plină de sticle în loc de cărţi, şi pe etichete scrie numele autorilor de drept: Mourlon, Demangeat... A!... e nostim să-l vezi la el acasă.

Cînd intrau pe uşa băcăniei, se auzi un glas puternic din fundul sălii:

— Iaca şi pisălogul de Dudescu.

In fund, în jurul mesei încărcate cu gustări, se aflau la ţuică primarul, inginerul comunii şi căpitanul de jandarmi rurali.

— E!... crai nou,—începu vesel şi zgomotos primarul la vederea lui Corbu—au început şi dascălii de la liceu să mai consulte biblioteca noastră; era de dorit, domnilor! Se poate tocmai intelectualii să trăiască într'o ignoranţă complectă? Ionică, adă cinci volume din autorii cei mai vechi. Domnul Corbu, ca profesor de istorie, trebue să-şi dea părerea asupra autorilor din anticitate; eu vă declar de la început, că am o pasiune pentru clasici, îi sorb, nu-i gust.

— Nu, eu nu beau... nu pot... zău, nici nu am vreme, venisem numai să vă fac o rugăminte,—încercă să spue Petre Corbu, îngrozit parcă de încurcătura în care intrase.

— Nu ascult nici o rugăminte înainte de a-ţi da părerea asupra acestui autor,—şi primarul făcea un haz nespus, rizînd aşa de tare că-i tremura pintecele, iar ochii lui mici abia se mai vedeau licărind, îngropaţi cu totul în grăsimea obrajilor.

Pănă să aducă Ionică paharele, inginerul se apucă iar să-şi explice planul, schiţînd cu creionul pe masa de marmoră albă. Era vorba de parada de la 10 Maiu, pentru care se luau măsuri din vreme, căci avea să se facă ceva deosebit anul acesta în ciuda opoziţiei locale. Anul trecut la 10 Maiu, sub fostul regim, se întîmplase în oraş un scandal unic în felul seu. Fostul prefect se certase cu generalul comandant al garnizoanei, şi acesta după Te-Deum, în ultimul moment, a schimbat locul defilării: pe cînd prefectul, autorităţile, damele şi tot poporul aşteptau pe bulevard unde se construiseră tribunele, generalul, numai cu statul său major, a primit defilarea în celălalt capăt al oraşului, spre gară.

S'a vorbit mult asupra acestei nenorocite afaceri, care a învrăjbit lumea civilă şi militară. Pănă în ziua de azi, de şi pacea s'a încheiat cu mutarea generalului şi schimbarea prefectului, totuşi părerile sînt deosebite, şi oraşul se găseşte împărţit în două tabere: unii care susţin că prefectul e mai mare, şi alţii că mai mare e generalul, comandantul garnizoanei.

— Bravo, inginerule! nu degiaba umbli cu figuri în text, zise primarul privind cu admiraţie la schiţa tribunelor.

— Ei nu!... cînd vă spui că anul ăsta o facem lată, ca să plesnească amicul ispravnic de anul trecut, care mi-o făcură fiartă. Aşa!... la mijloc estrada autorităţilor, un spaţiu gol pen-

tru generalu şi statul major—sigur că o să fie toţi călări—în faţă muzica, la dreapta tribuna damelor, la stînga tribuna militară. Mă rog, cînd vă spun că o facem ca la Bucureşti! O să vorbim cu revizorul pentru micii dorobanţi.

— Splendid ar fi să aduceţi şi pe veteranii din judeţ, adică de ce să nu defileze şi ei, dacă e aşa?—zise căpitanul de jandarmi, trîntind cu pumnul în minerul săbiei aşa de tare, încît teaca se izbi cu zgomot de un butoiu cu masline.

— O idee genială, pentru care ţi se va aduce mulţumiri în public—adaugă primarul rizînd cu hohot—mă rog, tot complect ca la Bucureşti.... ca ce provincia să rămie mai pe jos decît capitala?

Petre Corbu, care ascultase tăcut, măsurîndu-i pe fiecare în parte, crezu momentul potrivit:

— Tocmai aveam să vă rog pentru nişte veterani care au sosit azi în port. Vor să se întoarcă din Dobrogea la locul lor în Bacău. Au isprăvit banii de drum, n'au nici de mîncare.... nu s'ar putea face ceva? Mi se pare că primăria are şi un fond de ajutor pentru cazuri de felul acesta.

— Poi bine, onorabile, dar ştii că eşti slab în materie de fonduri—începu primarul grav şi glumeţ totdeodată—eu, părintele acestei comuni, abia pot îndestula pe copiii legitimi, dar să mă mai îngrijesc şi de soarta celor orfani sau abandonaţi!.... ba nu, zău, judecă drept!.... Ionică, bibliotecarule, mai dă-ne încă cinci volume tot de acelaş autor.

— Eu trebue să plec,—şi Corbu puse mîna pe pălărie, dar primarul îl şi cuprinse de mijloc.

— Nu te las fără să bem încă un rînd. Asta însamnă că te-ai supărat pe mine; eu sînt un om care n'am duşmani. Nu, zău, te rog chiar să mergi la prefect, ştii el e cu daraveri deastea. Ia de ici o bucăţică de lacherdă, dacă nu iai înseamnă că te-ai supărat pe mine, îmi pare rău, pe onoarea mea. E teribil, domnule, cu umanitarismul ăsta al dascălilor idealişti!..... Ionică băete, ce idee ai tu despre umanitate?....

— Nu are în băcănie marfă de asta,—se grăbi căpitanul să răspundă în locul lui Ionică băiatul, care aştepta cu tava în mînă, neştiind ce răspuns să dea.

Şi Petre Corbu, aruncîndu-şi ochii din întîmplare spre uşă, tresări deodată: bădiţa Sandu, care aşteptase smerit afară în stradă, neîndrăznind să intre în prăvălia plină de boeri, se încerca aplecîndu-se cu sfială, îndoit dela mijloc, să privească înnăuntru. Intr'o mînă îşi ţinea căciula, iar în cealaltă îşi stringea legătura de cîrpe, căci se gîndea şi el că poate să facă trebuinţă decoraţiile şi hîrtiile lui îngălbenite acolo unde era sigur că se vorbea şi despre dînsul.

— Trebue.... mă aşteaptă, îngînă Petre Corbu, răpezindu-se spre uşă, pe cînd toţi ceilalţi, cu paharele în mînă, cătau nedumeriţi pe urma lui. In stradă, ţinînd încă pălăria făcută ghem în mîna stîngă, se opri, cu capul gol, în faţa bătrînului care aş-

tepta să-i vorbească. Dupăce îşi trecu mîna dreaptă într'o încleştare dureroasă pe frunte şi pe ochi, îi zise încet, stăpînindu-se :

— Bădiţă, întoarce-te şi d-ta în port, aşteaptă-mă acolo, că o să vin eu să vă aduc răspunsul... las că fac eu tot ce trebue.

— Apoi aşa ! aşa om face !... om aştepta... dă... nu ni-i lăsa... că-i greu tare de străbătut pe-aici fără nimeni, între străini... şi dac'a fi... te-om pomeni şi noi şi copiii... că dacă trăia şi dascălul, D-zeu să-l ierte, se chiamă că se bucura şi el... da vezi pe semne aşa-i... de ce să zic şi eu...—şi bădiţa Sandu îşi înecă vorba într'un oftat adînc, în loc de a-şi limpezi gîndul pe care-l avea în minte.

Clătinînd din cap, îşi grămădi cu degetele lui noduroase legătura de cîrpe, hîrtii şi decoraţii iarăş în sîn, la locul lor. Şi dupăce îşi îndreptă la gît cămaşa şi sumanul, o porni la vale spre port, trăgînd încet, cu greutate, piciorul stîng, rămas beteag din timpul războiului.

Iar Petre Corbu o luă şi el la deal spre casă. Călcînd şovăitor, cu genunchii îndoiţi, cu braţele moi, căzute 'n lungul trupului curbat, părea că urcă supt povara unei greutăţi cu mult mai mare decît îl ajutau puterile să ducă.

Un grup de băeţi zgomotoşi veneau dinspre liceu. Sigur că are să-l salute..... şi ca să nu răspundă, se abătu din drum cotind pe altă stradă. Un fel de teamă fără de înţeles îl chinuia amar, pe cînd mergea abătut cu ochii în pămînt, singur, să nu vadă pe nimeni şi nimeni să nu-l vadă, nimeni să nu-l simtă... ar fi voit să treacă aşa cum se strecoară o umbră.

Din cîte socoteli şi planuri îşi făcuse în minte Petre Corbu, nu izbuti ca să îndeplinească nimic până la amiază. Dar era hotărît s'o ducă până la capăt. Avea să meargă la prefect, la poliţaiu, să facă o listă de subscripţie, şi, dacă n'o putea, să-şi ia leafa dela şcoală, are să se împrumute... în sfîrşit trebue să găsească un mijloc de ajutor, şi cît se poate de răpede, pentru nenorociţii care-l aşteptau în port, căci numai într'însul îşi puseseră ei toată nădejdea.

Era ora trei cînd Corbu suia scările prefecturii. Incepuse a se plictisi măsurînd sala de aşteptare şi totuş ce politeţă şi bună-voinţă din partea prefectului, cînd l'a primit.

— A !... ce surpriză... poftim *colega*. Trebue să ştii că nu-mi uit nici odată breasla din care am ieşit, în totdeauna îmi face deosebită plăcere... la loc, te rog... ai să mă scuzi ; numai cîteva minute să termin afacerea asta, şi sînt cu totul al d-tale.

Prefectul se aşeză la birou. In picioare, în faţa lui, aştepta un inspector comunal cu teancul de hîrtii la supţioară.

Petre Corbu cautā a se îndepărta cît mai mult de birou, căci se temea să nu-i stinghirească dela lucru.

Din fund, de pe scaunul lui, cerceta tot cuprinsul acestei săli reci şi impunătoare. O mobilă de birou greoae, masivă ; jilţurile, îmbrăcate în marochin roşu, erau aşa de mari că te afundai cu totul în ele ; în rame late aurite, portretele suveranilor şi două tablouri mari : copii după Grigorescu. Jumătate din păretele din faţă era acoperit de o bibliotecă mare cu o înfăţişare de catedrală, lucrare de artă—stejar sculptat—imitînd un fel de stil romînesc. Sub sticlele uşilor erau întinse nişte pînze verzi, aşa că nu se puteau vedea cărţile din rafturi. La un colţ pînza era desprinsă şi se putea zări un teanc de monitoare oficiale.

Privirea i se opri la biroul unde lucra prefectul. Ingropat în jilţul lui monumental, mîndru şi grav, prefectul impunea oarecum prin felul de a se prezinta. O figură mare pătrată, un păr aspru roşietic, tăiat scurt ca peria, mustăţile scurte şi răsucite, scoase de curînd din bandaj, ciocul ascuţit îi acoperea bărbia rotundă ; în ochii lui albaştri se cetea tărie, voinţă, încăpăţînare. Un trup bine legat, chinuit parcă în redingota-i strîmtă, colţurile gulerului alb, prea înalt, se îngropau în guşa care începuse a se forma.

Petre Corbu neavînd ce face, căuta să-şi dea samă de sfiala fără de rost pe care o simţea aşteptînd în biroul acesta, în faţa unui om care nu-i era străin.

Pe Jean Stroescu îl cunoştea foarte de multă vreme, din Universitate, pe cînd toţi îl cunoşteau sub numele de Ioan al Stroii, de loc din comuna Netoţii de Jos din judeţul Teleorman. Făcuse seminarul şi, în loc să-şi urmeze meseria începută, se înscrisese la litere. Dar pentrucă i se păruse şi aci un cîmp prea mic de acţiune, făcuse şi dreptul. Sănătos, muncitor şi calculat, izbutise a băga în buzunar deodată două diplome de licenţă. In totdeauna trecuse victorios prin toate cotiturile şi piedicile puse în calea vieţii studenţeşti.

Puţini erau acei care îl cunoşteau bine; tot se găseau unii care, pe şoptite, îi ziceau : *Echilibristul*.

Ca profesor în provincie, n'a stat decît trei ani, dupăce trecuse cu nerăbdare prin toate culorile, îşi găsise în urmă o aripă protectoare.

In schimbul serviciilor aduse partidului, îl băgase şi pe el în cameră, odată cu o întreagă *pleiadă* de talente tinere, ridicate din popor.

După doi ani, nu se ştie prin ce împrejurări, făcuse o partidă strălucită—o văduvă bogată a unui senator mort de apoplexie.

Se lăsase de dăscălie şi făcea numai advocatură şi politică. La venirea partidului său din nou la putere, i se dase pe mînă întreaga situaţie a judeţului.

Şi Petre Corbu, cum sta deoparte, urmărind din colţul lui mişcările prefectului, se încercă să surprindă în trăsăturile feţei urmele vechi, regăsind în nuanţe chipul acela aşa cum îl văzuse pentru întâia dată. Işi amintea bine de el : era cu vre-o doi ani mai vechiu în facultate... parcă îl vedea : deşirat, cam îndoit, cu părul dat în sus, cu figura mare şi numai cîteva fire de mustăţi, iar un puf neras îi umbrea fălcile late.

L'a întîlnit întîia dată într'o căsuţă turtită... din înfundă-

tura noroioasă in dosul halei Traian, venise la un prieten să ceară un caet de note... acolo intr'o singură cameră cu trei zeci de lei pe lună şedeau trei studenţi la un loc... citva timp mincase la acelaş birt—La Pirjoala ideală—in Şelari... era un grup mare de studenţi săraci care mincau acolo... D. Nae Capama, patronul, scurt şi gras, cu favoriţii albi ca Franţ Iosef...

Ce tip original era acest birtaş-bucătar!...

Şi Corbu, c'un fel de mulţumire işi opri gindurile asupra lui. Nu-l văzuse de multă vreme, până anul trecut, cind l'a intilnit in tren mergind la Ploeşti să mai facă ceva incasări, după cum spunea el. Se lăsase de birt şi, cu multă răbdare, urmărea datoriile vechi ale foştilor studenţi.

Avea un carnet gros—*catalogul universităţii*, cum ii zicea el —ţinut la curent după Monitorul Oficial.

Acolo erau trecuţi datornicii cu numărul meselor, anul, luna şi ziua de cind şi până cind aveau de plătit şi, in dreptul fiecăruia, d. Nae scria pe rind numirile care se făceau cu data, funcţia şi locul unde se află fiecare. Erau acolo inscrise citeva generaţii de profesori, magistraţi, avocaţi, doctori, funcţionari mici şi mari—toată scara ierarhiei sociale intr'o statistică desăvirşită.

Carnetul lui domnu Nae Capama ar fi, desigur, un preţios document de cercetare pentru istoricii care ar căuta să pătrundă spiritul şi prefacerea societăţii romineşti din a doua jumatate a secolului al XIX-lea... Şi Petre Corbu incepu să zimbească la ideia ciudată care-i veni in minte: „Ce mutră ar face prefectul, dacă i-ar aminti că i-a văzut trecut, in carnetul nenorocit, numele şi suma ce avea de achitat pentru mesele de la *Pirjoala Ideală* de acum vre-o opt ani in urmă?"...

Zbirniitul tremurat al unei sonerii il făcu să tresară. D. prefect, supărat, chemase pe registrator....

După o bătae sfioasă in uşă, registratorul intră indoindu-se de şale.—O figură veştedă, imbătrinită inainte de vreme; un suris acru ii increţia buzele supţiri, pe cind işi incheia nasturii jachetei.

Făcuse de sigur vre-o greşală, ceva, la inregistrare, căci prefectul se incruntase privind hirtia ce o ţinea in mină.

— Ţi-am spus domnule, să-ţi bagi minţile in cap... uită-te la număr.... asta e pentru a treizecea oară....

— Nu sint eu vinovat, am spus lui d-nu şef că..... dar prefectul ii tae scurt vorba:

— Am terminat! şi dupăce ii aruncă hirtia jos, făcu spre uşă cu mina un semn hotăritor şi stăpinit.

— Ştiam că-i o secătură, nu-i spuneam eu lui Vasilescu, cind mă plictisea la alegeri cu protejaţii lui? şi prefectul, parcă simţind nevoia de a se explica, se intoarse către Corbu:

— E groaznic, monşer!.... sint sătul până in git de politică..... De cind crezi că lupt să scot politica din administraţie in judeţul meu.... uite, citeşte ici: —şi el arată mindru spre uşă.

Numai atunci Corbu văzu, lipit pe sticlă, un aviz pe care nu-l observase la intrare. Prefectul ceti rar şi apăsat:

AVIS

Funcţionarilor din acest serviciu le este absolut interzis de a recurge la intervenţii exterioare, meritele lor proprii şi interesele serviciului fiind, singure, bazele aprecierii şefilor lor. Orice fel de intervenţii in acest fel constituesc o notă rea pentru funcţionarul respectiv....

— E! Nu-i clar?.... spune?.... ei bine, te despereazā uneori, pe onoarea mea!—şi prefectul se ridică din fotoliul in care şezuse infundat. Dupăce-şi agăţă degetele in răscroiala jiletcei, subţioară, scoţind pieptul inainte, bombat, făcu vreo ciţiva paşi largi in lungul camerei. Lingă fereastră, in dreptul lui Corbu, se opri:

He!.... nu-ţi inchipui, monşer,—incepu prefectul dindu-şi capul pe spate şi privind pe geam afară—nu ştii cit am avut de luptat aci! Aveam adversari tari, politiciani vechi.... acum pot zice că sint aproape stăpin pe situaţie...

Dar nu-ai spus incă afacerea pentru care ai venit?

— Sint nişte veterani care vin din Dobrogea....—şi Corbu ii lămuri cazul, inşirind toată istoria pe care o mai repetase incă de citeva ori in ziua aceia

— Chestiunea e mult mai dificilă decit ţi-ai inchipui. Nu pricep de ce nu rămin oamenii ăştia in Dobrogea. Guvernul face sacrificii colosale pentru dinşii, şi ei nu vor să stea acolo. E de speriat, frate, cit e de ignorant şi de indărătnic ţăranul nostru; nu, nu trebue să ascundem defectele.

— Bine, dar nenorociţii ăştia nu vezi că sint victimile administraţiei? se incercă să spue Petre Corbu. Prefectul insă ii tae vorba.

— Exageraţii, monşer, dacă te-i potrivi la toate pretenţiile, apoi nu ştiu, zău, unde am ajunge.

Nu, nu, cu sentimentalism nu se poate face administraţie. Voi, care nu faceţi politică, aveţi o mentalitate curioasă. Ministerul dă ordine severe pentru a inlesni mutarea şi stabilirea veteranilor in Dobrogea, şi eu să fac contrariul, să mă apuc să-i transport din Dobrogea inapoi, la locul lor!... Nu vezi că-i absolut imposibil? E absurd, monşer!...

Ce-ar zice prefectul de Constanţa, care imi dă telegramă să-i trimit inapoi?... şi n'ai idee ce tip susceptibil... şi-i foarte tare la centru.

— Ei bine, dar ce-i de făcut? O să-i lăsaţi aşa să moară de foame?—şi Petre Cerbu se sculă enervat de pe scaun.

— Dar până acum de ce n'au murit? Lasă-i, cum au mers până aici, merg şi de-acum incolo. Nu le purta grija. Mai intăiu că nici nu sint oameni din judeţul meu, ce o să mă amestec eu in atribuţiile altora? Mă rog, dacă ţii numai decit, o să dau ordin poliţaiului ca să-ţi dea concurs pentru o listă de subscripţie. Dar cred că cel mai bun lucru ar fi să-i indemni să se intoarcă inapoi. Dacă nu vor, atita pagubă. Las'că nici nu avem

bilete de drum, dar și dacă ași avea, iți spun sincer că nu le-aș da, pentrucă a-și lucra contra convingerilor mele.

Și prefectul începu a-și desfășura o intreagă teorie asupra colonizării Dobrogei după sistemul din antichitate al Romanilor; asupra drepturilor și naționalităților din această provincie, adevărat mozaic de rase; trecind apoi la mica și la marea proprietate, cultura intensivă și extensivă, pentru a sfîrși tot cu chestia raselor —partea sa favorită, ca fost profesor de geografie, pe care o predase după noile metode.

Inspectorul comunal, care regula dosarele la birou, își ridicase capul, privindu-și cu admirație șeful. Iar Corbu, care la inceput ascultase și el, la urmă își pierde răbdarea; sta privind nedumerit la bustul lui Costache Rosetti, care părea că și-a intors capul ca să vadă mai bine și el pe prefect.

Statuia aceasta de teracotă iți făcea, la prima vedere, o impresie stranie; cercetată mai de aproape, găseai pricina: fusese stricată și i se lipise gîtul strîmb.

Dupăce se lămuri și asupra privirii lui Costache Rosetti, Corbu se găti să plece, iar prefectul infierbîntat izbi cu pumnul în soneria de pe birou:

— Alecule, dă-mi pardesiul!

Cînd a ajuns Corbu la liceu, numai era decît directorul și încă doi profesori.

— Salutare, Corbule, da parcă n'ai curs azi, ce cauți pe aici?

— Venisem pentru leafă. Am mare nevoe de parale.

— He!... tocmai peste șese zile încasez mandatul.

Și după cîteva momente de șovăire, Corbu se hotărî să încerce:

— Mi-ai face un mare serviciu, dacă ai voi să-mi girezi o poliță.

— A!... îmi pare rău, dragă, că nu mă cunoști; apoi nu știi că eu din principiu nu dau giruri? In viața mea n'am iscălit o poliță. Îmi pare rău, dar mi-i imposibil, nici lui frate-meu nu-i girez, pe onoarea mea. Dar uite Tuduriu se ocupă cu daraveri de astea.

Sache Tuduriu, profesorul de matematici, era un om scurt, gras și roșu, care gîfîia într'una de oboseală, căci era în adevăr foarte activ. Avea atîtea ocupații, încît umbla toată ziua cu una din trăsurile primăriei, care il aștepta la poartă până își făcea ora de clasă. Pe lingă slujba școalei, mai era și consilier comunal, director la o casă de economie și ajutor, membru în consiliul de administrație a băcăniei cooperative, și cultiva sistematic o vie din apropiere, pentru care primise medalie de aur la expoziția jubilară, căci prezintase cea mai frumoasă varietate de struguri din județ.

Tuduriu il trase pe Corbu deoparte lîngă fereastră. Și pe cînd îi vorbea încet, asigurîndu-l că va cerceta el... să-i facă un bine... știe el undeva într'un loc sigur... se pipăia prin buzunare

necăjit că nu găsește ceia ce caută.—De obicei avea asupra lui cîte o poliță în alb pentru orice întîmplare. Numai funcționarilor și ofițerilor le găsea el bani, pentru alții străini niciodată nu putuse să facă rost de imprumuturi.

— Uite!... trece și d. prefect *Arivescu*—zise rîzînd Aurel Stamatin, profesorul de franceză, care se oglindea în geamul celeilalte ferestre, răsucindu-și firele unei bărbuțe blonde frizate.

— Păcat că nu l'ați văzut ce poză avea în trăsură, e tipul clasic de arivist, parole d'honneur.

Stamatin, care avea conducerea ziarului opoziției din localitate, își făcea o plăcere necăjind pe director pe tema aceasta.

— Stroescu!, izbucni directorul. Stroescu! orice mi-ați spune d-voastră, e un om de resort; și-a pus în joc toate mijloacele ca să ajungă acolo unde rîvnește oricare. El a triumfat în viață, a învins, a dovedit că e mai tare decît noi toți în lupta pentru traiu... Ce-mi vorbiți mie de scrupule, cinste, morală... mofturi de idealiști impotenți!... Până cînd, mă rog, cutare loc în conducerea statului să-l ocupe vre-un ciocoiu bogat sau un imbecil cu pretenții, și nu un om de valoare, cu talent și calități reale.

Tocmai pentrucă Stroescu s'a ridicat de jos, cu drept cuvînt i se poate spune că e fiul meritelor sale. Ce!... țara n'are nevoe de talente tinere și viguroase?

De unde vrei să le ia, dacă nu de jos din popor?...

Și pe tema aceasta urmau discuții înfierbîntate, nesfîrșite, în cancelaria liceului, între profesori, care de multe ori aduceau ca martori umbrele lui Darwin, Nietzsche și ale altor răposați cugetători, pentru a sprijini, cu teoriile lor, unele păreri care se desfășurau ciasuri întregi, chiar după sunarea clopotului de intrare în clasă.

De două ceasuri Petre Corbu se frămîntă pe scaun fără a putea prinde un moment de hotărîre. A băut două cafele și a fumat vre-o șese țigări. Venise la cafeneaua din centru—la clubul lui Sărdică, cum îi spuneau orășenii—pentru a vorbi polițaiului. El ar putea găsi vre-un adăpost și hrană veteranilor din port; sau, în tot cazul, ar aduna cîțiva lei printr'o listă de subscripție.

Sala geme de lume, de fum și de zgomot. Strigăte în gura mare, ciocnituri de bile și tacuri de biliarde, izbirea pietrelor de domino pe marmora meselor, rostogolirea zarurilor la jocul de table—un amestec de atîtea zgomote deosebite, înecate în forfotul nesfîrșit și monoton al celor două lămpi mari—*sistem modern*—care sfîrîie întocmai ca două oale de fasole grasă puse la fiert.

Singur, dela masa lui din colț, Petre Corbu urmărește toate mișcările polițaiului, care joacă pocher cu doi necunoscuți la masa din față.

Din cînd în cînd capul acela chel, rotund și lustruit dispare învăluit în norii de fum de tutun. Si cînd fumul subțiat se risipește, îi apare iarăș deslușit figura șefului poliției locale: obra-

jii plini şi fălcile mari, ochii mici şireţi, şi sub nasul scurt cu nările lărgite o păreche straşnică de musteţi sure şi afumate. Şeful pare a fi un jucător foarte calculat; cugetă adînc în faţa problemelor jocului, strînge crunt din sprincene la fiece carte aruncată pe masă. Pentru a recăpăta puteri nouă, soarbe setos dintr'o veche ţigaretă cu un capăt de chihlibar cît nuca de mare— „o giuvaeră foarte antică, suvenir de cînd cu anchetarea crimei grecilor din port", le spunea el celor care-i admirau această piesă vrednică de muzeul de antichităţi.

Petre Corbu nu îndrăzneşte se întrerupă jocul,—are să aştepte, işi zicea el în gînd, momentul potrivit, cînd s'o termina partida şi s'o face cărţile din nou... are să-i explice cazul, aşa ca să-l mişte, să-l facă să se intereseze.... şi mai la urmă e chiar dator, în slujba lui, să se îngrijească de soarta acestor nenorociţi... e cel mai în măsură să meargă cu lista, cunoaşte pe toţi din sală.... ce Dumnezeu! tot trebue să se strîngă ceva dintr'atîta lume... un pic de inimă numai şi... oricum nu poţi lăsa nici un cine să piară de foame afară în ploae....

Hotărît cere o foae de hîrtie şi scrie cu litere mari: „Listă de subscripţie pentru ajutorul celor trei familii de veterani care mor de foame în portul nostru." Numărul curent, Numele şi pronumele, Suma subscrisă.

Afară toarnă cu găleata. De cîteva ori se deschide uşa şi apare cîte-o umbrelă leoarcă de ploae; din întunericul de afară o suflare rece de vînt străbate făcînd să tremure flacăra lămpilor, de pare că se clătina întregul cuprins al cafenelei.

Petre Corbu începe să se neliniştească; şi-a pierdut răbdarea aşteptînd.

Atîta vreme de cînd amînă şi nu e în stare să găsească un moment hotărîtor de voinţă. De necaz începe a se judeca singur mustrîndu-se de slăbiciunea asta revoltătoare.

De ce atîta sfială?.... Ce are de riscat?... Parcă cere pomană pentru el? E chiar o faptă frumoasă a contribui la o facere de bine. Oricum ar fi mulţimea asta, dar în simţirea fiecărui om există o coardă care vibreaza de mulţumire, cînd ştii că ai făcut o faptă bună. Şi Petre Corbu işi freacă tîmplele necăjit; îl doare capul, a fumat, se vede, prea mult. E aşa de acru şi înecăcios aerul acesta cald din cafenea... Prin nouraşii de fum albăstriu, care plutesc într'o încolăcire moale şi leneşă, abia se zăreşte ciasornicul din părete purtîndu-şi în cadenţă limba lui neobosită.

O sforţare eroică; se scoală hotărît în picioare; dar tocmai în acelaşi moment îi trece pe dinainte un tînăr elegant, care se opreşte drept la masa poliţaiului.

E Trăcuică, grefierul tribunalului sau *arbitrul eleganţei*, cum îi spun prietinii.

„Fir'ar al dracului de secătură pomădată, acum şi-a găsit şi el să vie?" borborosi cu necaz Petre Corbu, trîntindu-se din nou pe scaun. Grefierul însă avea gînd de stat; de obiceiu el

nu juca, dar îi plăcea grozav ca să privească. Dupăce-şi atîrnă în cuer, cu multă grijă, pardisiul cenuşiu vărgat mlădiindu-şi talia, se aşeză pe scaun, işi scoase mănuşile *gris-perle*, instalindu-se dealbinelea la masă.

Petre Corbu amărît, ca să-şi mai liniştească necazul, ia o revistă de pe masa vecină. Un număr vechiu din *Illustration*. Gravuri cu scene din revoluţia rusească: „Foametea în Rusia de Sud", „Vînzarea copiilor". Se văd ţărani zdrenţuiţi, figuri sălbatice cu părul vîlvoi, cu bărbile mari încîlcite... femei slabe cu priviri rătăcite, cu pletele în vînt, işi tîrîe copii goi şi diformi ducîndu-i la vînzare, pentru o bucată de pîne.

Îi face rău atîtea grozăvii. Întoarce foaia: „Popa Gapon şi turburările din Petersburg".

O mare de capete în clocotul nebunei răzvrătiri. Mii de braţe ridicate ameninţător, strîngînd cu degetele încleştate pietrele scoase din pavajul străzii... în fund un escadron de Cazaci crunţi aplecaţi pe cai, şerpuind cnuturile în aer, se reped la şarjă în zidul omenesc al mulţimii turbate.

Înfiorat, Petre Corbu închise revista şi o aruncă pe scaunul de alături.

Ridicîndu'şi capul, dă cu ochii de afişul care se legăna atîrnat la globul lămpii. Cu litere mari, pe hîrtie roşie, se anunţa splendidul Bal al Societăţii Funcţionarilor Romîni. În colţuri, scris oblic, cu litere de o şchioapă: *Regina Balului, Regina Balului; Un cavaler 2 lei; O damă 3 lei*...

Şi secătura ceia care nu mai pleacă de la masa poliţaiului!... Visător, pe altă lume dus, arbitrul eleganţei, cu privirea pierdută în vag, işi freacă între două degete cîrligele mustăcioarelor şi viţa de păr lins ce-i cade pe frunte drept la mijloc.

„Ce lume fericit de stupidă!" işi zice Petre Corbu şi, pe cînd işi scoate ceasornicul din buzunar, i se pare că trebue să se corije: „ce lume stupid de fericită!" Se uită şi la pendula din părete: 9 ore fără cinci minute. Şi el care încă n'a reuşit să facă nimica... E teribil să nu fii capabil nici de atîta acţiune. Înseamnă că nu are nici un pic de voinţă.... Cînd va bate ora 9, punct, se va scula de la masă şi va da lista poliţaiului.

Cu ochii ţintă înainte, pe cînd numără bătăile ceasului, işi stăpîneşte bătăile inimii ce i se par de două ori mai dese. La ultima lovitură se scoală hotărît şi, pe cînd işi pregăteşte lista, zăreşte în fund spre uşă pe comisarul cel tînăr din port, care işi scutură pelerina de ploae. Fără al slăbi din ochi, îi aţine calea zîmbindu-i bucuros. Simte bine că e un sprijin tare de care trebue să s'apuce.

— A!.... salut d-le Corbu!.... Ce făcuşi cu protejaţii d-tale din port? Ai fost la prefect?

— Da, însă n'a vrut să le dea bilet de drum.

— Dar primarul? Dar cu lista de subscripţie?

— Nici el n'a voit să le dea nici un ajutor. Cu lista tocmai acum voiam s'o dau d-lui poliţai.

— Ha !... eram sigur, m'așteptam eu la asta din partea dumnealor. Dați lista încoa, trebue să scoatem ceva de la atîta lume.

Și comisarul se duse întins la masa polițaiului. Fără a-și ridica ochii de pe cărțile de joc, ascultă toată povestirea cazului până ce deodată d. polițai explodă, adresîndu-se celor doi jucători.

— E teribil, domnule, pe onoarea mea, cu filfizonii ăștia, care au intrat în poliție!... ce-mi umblă dumnealor cu *traviate* de astea ! — traviată numea d. polițai orice fapt pe care-l considera prea modern.

Petre Corbu urma mașinalicește pe comisar, care întindea lista pe la mese, spunînd în gura mare :

— Pentru niște veterani, care mor de foame în port, domnilor !

— Ei, asta-mi place, iar cu liste ciupitoare !... nu se mai sfîrșesc pomenile astea, domnule ? zise indignat șeful poștei.

— E rușine, monșer, să umblați cu cerșitul, adăugă furios un altul.

— Cu veteranii ăștia a ajuns o adevarată halima. Nu te mai poți întoarce de răul lor ; pe toate drumurile îi întîlnești ! Atîtea pretenții, e scandalos, pe onoarea mea !...

— Nu sînt ei de vină : statul care i-a învățat cu nărav — Cînd spuneam eu să nu le împartă porumb astă iarnă, că-i învață rău, nu voia nimeni să m'asculte, zise un bătrîn respectabil, fost membru în consiliul județian.

Unii se făceau că nu aud, își făceau de lucru și se arătau din ce în ce mai adînciți în socotelile jocului. Alții se iscăleau cu îngrijire pe listă și, în schimbul gologanilor pe care îi număraru, se simțeau în drept a face cîte o morală bine simțită.

— Foarte rău că nu stau în Dobrogea... Statul face sacrificii, țara noastră are nevoe de o populație romînească viguroasă acolo în mijlocul străinismului.

— Sînt nărăviți, domnule! Nu trebue încurajați... de atîtea ori am zis și zic că cea mai mare crimă este de a încuraja în asemenea ocaziuni lucruri de astea, care în loc să muncească într'un mod sărac și curat, dumnealor îmi umblă după căpătat ca și calicii.

— Dar i-ați văzut ? Mor de foame în ploae, domnule, cu femei și copii, se încearcă să spue comisarul.

Vre-o cîteva voci deodată s'amestecară strigînd :

— Nu moare nimeni de foame în țara romînească.... muncă, domnilor ! muncă !... în străinătate cum trăesc oamenii ?... sfîrși convingător rentierul Dănilă Zălogeanu, veneratul președinte onorific al societății pentru protecția animalelor din localitate.

Arbitrul eleganței, care se sculase îndată ce văzu pe comisar venind cu lista la masa polițaiului, izbuti să se strecoare printr'o manevră iscusită, așa că nu se mai întîlni cu lista fatală.

Căpitanul Lulea, un bătrîn pensionar, își făcea, ca de obi-

ceiu, somnul de după masă la cafenea ținînd sub cot jurnalul *Timpul*, spre necazul celor care voiau să-l citească.

— De ce n'o fi dormind omul ăsta acasă ? întreba adesea cîte unul.

— Ca să țină pe loc sub mîna lui *Timpul* cît mai are de trăit, răspundea altul, încîntat de înțepătura spiritului, ce trebuia să usture pe bătrînul căpitan, care totuș sforăia înainte liniștit și senin.

Ușurel, ca să nu-l sperie, comisarul îl trezi din somn.

— Domnule căpitan, vă rog pentru niște veterani... știu că d-voastră sînteți un om.... care....

Și căpitanul, după ce-și potrivi ochelarii pentru a ceti lista dela depărtare de un metru, își scoase din punga lui de mărgele o patacă de doi lei și zise tare cu glas răgușit și aspru :

— Hai, remonților, puneți ici cîte un franc ; e rușine pentru oștirea de azi să-i lăsați pe drumuri pe cei bătrîni, care au făcut războiul și ridicat țara asta. Ofițerilor tineri strînși în jurul biliardului li era rușine să nu se înșire și ei pe listă, dar mai toți se jurau că nu mai au parale.

— Dacă vine acum înainte de soldă ! Punem nu cîte un leu, dar și cîte zece tigri, cînd vom lua solda.

S'a hotărît ca să pue pentru toți remonții căpitanul și să-i încaseze pe urmă la 20 ale lunii.

Doi greci și un evreu de lîngă masa căpitanului, au pus cîte jumătate de franc, iar Tane, turcul cu chiristigia din port, scoțînd din brîu o pungă de ibrișin roșu, numără tacticos un leu și trei zeci în gologani de cîte zece bani. Apoi înșirînd pe două linii niște cîrlige strîmbe, își puse pe listă cu sfințenie iscălitura lui *a la turca*.

— Este greu tare asta nume bre scris a la franca, — sfîrși el oarecum rușinat.

Dupăce se depărtă comisarul cu lista, Tane zise în gura mare ca să audă și ofițerii de la biliard :

— Asta mare rușine vine la obraz, bre... om sarac este asta veteran... el fost așchir ama bre !...

Cînd a ajuns cu lista la masa cea mare din fund, jucătorii erau înfierbîntați la culme. Da un banc monstru domnul Tase Ostroveanu, un arendaș din județ — om bogat și sărbătorit de toată lumea cafenelei, căci el însuflețea jocul de cîte ori se răpezia de la moșie cu afaceri prin oraș.

— Domnilor, niște veterani care mor... Dar înainte de a termina vorba, treizeci de glasuri izbucniră deodată în furie aprinsă — cîștigase bancul și perduse ponții :

— Ce te vîri, domnule, aici, să ne strici jocul !

— De pomeni ne arde acuma ?

— De unde dracul ați mai ieșit și cu sfănțuiala asta ?

— N'aveți nici rușine, domnule, să umblați ca orbeții !...

— E teribil, pe onoarea mea, cu obiceiul ăsta oriental..... e o mizerie care numai la noi o poți vedea.

— Zi-i țara romînească și pace!

— In altă parte se cere la ușa bisericii, la pod, dar nicăeri nu se permite așa ceva intr'un club civilizat.

Dupăce s'a mai potolit zgomotul infernal pe care-l ridicase indignarea și revolta generală, Lică Tiberian, care făcea pe crupierul aruncînd și culegînd banii c'o ușurință uimitoare, zise cu un ton dramatic și plin de duioșie:

— Nu-i așa, coane Tase, că'n țara romînească nu moare nimeni de foame? Dar vai! cîți n'or fi murind de sete!... Max!... două halbe aci la conu Tase.

Și jocul urmă in hazul tuturora.

Corbu rămase cîteva minute lîngă ușă, căutînd în jurul lui la toată lumea aceia care foia în cuprinsul cafenelei. Dar simți că nu se mai poate stăpîni; sîngele i se suise în obraji, ii vîjîiau urechile; și, fără a-și da samă, strîngea cu degetele încleștate speteaza unui scaun. Scuipă în jos răstit și ieși trîntind ușa după dînsul.

Afară începu să soarbă cu lăcomie aerul rece care-i umfla pieptul; aer, avea nevoe de mult aer ca să nu se innăbușe. Simția o trebuință de a se judeca, de a se lămuri, vorbind cu sine insuși fără milă, fără slăbiciune.

.... Ce ridicul!... ce naiv!... să nu cunoști lumea în care te invîrtești.... asta-i lumea din care faci tu parte.... mai este o lume, dar aceia e departe, afară, necunoscută... Desigur sînt două lumi aparte...

Nu-i venea să se intoarcă acasă. O trebuință de a rătăci il împingea înainte. Dupăce ocoli cîteva străzi fără de țintă, mergînd grăbit, alunecînd la fiecare pas prin noroiul cleios, se pomeni fără să știe iarăș pe drumul dinspre port. Ploaia încetase. O ceață deasă ca fumul se lăsa în jos greoae, apăsătoare, pe stradele pustii întunecate. Portul era gol. Lucrul încetase de mult și în noaptea asta neagră și ploioasă nu se vedea țipenie de om. Era o umezeală rece, care pătrundea până la oase și un aer incărcat, înăbușit de mirosul greu și acru de canale, de la butoaele cu pește sărat și de la niște porumb stricat, aprins intr'un șlep din port.

Dupăce trecu peste cîteva rînduri de șine, strecurîndu-se printre vagoanele cu cereale, se opri pe cheiul vechiu de piatră. O umbră mare ii închidea drumul; se apropie cu grijă,—recunoscu o movilă de saci cu grîu pregătiți pentru încărcarea de a doua zi.

Un surîs amar îi încreți buzele și nu putu să-și stăpînească un gînd care îi venise în minte, fără să știe cum: grîu... pînea noastră cea de toate zilele... să mori de foame lîngă sacii cu grîu... ce crudă ironie... Dar unde s'ar fi băgat ei?—se întreba Petre Corbu, căttînd în jurul lui prin întuneric, pentru a-și da samă de locul în care se găsea. Nicăeri nu se simțea nici o mișcare. Felinarele abia licărind, ca niște pete roșii, se înșirau în lungul digului departe. Tîrziu recunoscu un rînd de magazii...

pe aci desigur trebue să fie grămădiți... s'or fi adăpostit de ploae.

Și dacă i-ar vedea ce-ar putea să le spue?... Desigur că ei l'au așteptat toată ziua... Ce rușine ar simți, dacă ar da ochii cu dînșii... Nu, nici nu trebue să-l vadă până mine, cînd o putea să-i ajute într'un fel...

Și deodată un fluer ascuțit, prelung ca un strigăt plîngător, venind dinspre apă il făcu să tresară o clipă. Era desigur vre-un vapor care plutea prin ceață.—Surprins, se intoarse și se opri pe marginea cheului.

Pe Dunăre nu se putea zări nimic din haosul întunecat pe toată întinderea fără de capăt. Numai jos, la picioarele lui, apa neagră, lucioasă se vedea fierbînd răscolită în valuri. Pe cînd se chinuia cu ochii ațintiți ca să străbată noaptea, îi sfîșii iarăș auzul un fluer lung și repetat, care vibra ca o chemare de ajutor parcă din ce în ce mai tare. Cu încetul se deslușì o umbră neagră, care creștea prin ceață, și coada-i uriașă părea că se tîrește în urma ei pe apă. Și deodată îi apăru un ochiu viu de lumină roșind prin întuneric.

Era un remorcher cu patru șlepuri care forfotea pe dibuite tăindu-și cu frică drumul prin ceața și noaptea întunecoasă.

Corbu se intoarse iar printre magazii, ar fi voit să-i vadă numai, dacă mai sînt acolo.

La spatele unei clădiri se desprindeau în forme ciudate umbrele caselor cu toată încărcătura lor. Cîteva pete se zăreau albind printre casele înșirate la rînd,—erau boii dejugați, care rumegau ghemuiți de frig și umezeală.

Ca să nu fie simțit, el pășia încet în vîrful picioarelor, ținîndu-și răsuflarea. Acolo jos, pe pămîntul ud, în noroiu, dormeau oameni și vite grămadă la un loc. Se auzeau sforăituri adînci, răgușite; un oftat prelung; din grămada de jos venea un scîncet slab de copil și parcă cineva gemea încet, înăbușit....

Deodată izbucni fără de veste un lătrat furios și se ivi la doi pași capul unui cîne lățos, zbîrlit, cu ochii scăpărînd, printre roțile unui car, de unde se afla legat.

— Cine-i acolo, mă?...

— Ia sai, măi Neculai, că pe aici la oraș sînt mulți pîrlaci!—se auzi un glas răgușit de supt un car.

Și Petre Corbu, tresărind de spaimă și de rușine, se depărtă în fugă. La marginea cheului se opri. De pe apă, de departe, venea un scîrțîit jalnic sfredelindu-i chinuitor auzul,—cîrma vre-unui vas, învîrtindu-se în țîțîni, se văita bătută de valuri.

Incepuse a sufla un vînt rece dinspre apă, și picături mari de ploae șfichiuiau prin aer.

Și el, cu nervii ațîțați, înfierbîntat își sălta pălăria, ca să-și răcorească fruntea înecată de sudoare. O suflare repede de vînt îi zmunci pălăria înainte ca el s'o poată apuca. Se repezi după dînsa căttînd s'o reție în rostogolirea ei dealungul cheului prin noroi. Dar vîntul o mîna de-a dura cu atîta repegiune, că n'a

fost chip s'o prindă până la capăt, cind s'a oprit privind'o cum se duce plutind pe faţa apei.

Jos, in faţa lui, la capătul cheului, valurile gemeau de minie, invirtite in loc, după ce izbeau furioase in colţul de piatră care li se impotrivea cu indărătnicie in drumul lor la vale.

Un fior de groază ii săgetă prin trup şi-l cutremură silindu-l să plece de-acolo de pe cheu. Şi-atunci o teamă copilărească il cuprinse, teamă neinţeleasă şi cumplită ii ingheţă suflarea. O luă la fugă perdut şi in neştire, aşa de-a dreptul, prin noroi şi apă, năuc, gonit parcă de cineva din urmă. De citeva ori se'mpedecă de şinele drumului de fier in fuga lui nebună prin intunericul nopţii, prin ploaia care-i curgea pe capul gol infiorindu-l din creştet până in tălpi.

Departe, dupăce eşi din port, se opri reculegindu-se... Ce copilărie,—ii era frică să nu intilnească pe cineva care să-l vadă in halul in care se găsea.

Stradele erau pustii.

Huruitul unui şir de trăsuri răsuna făcind să zbirnie ferestrele caselor. Trăsurile intrau in curtea prefecturii, unde se zărea lumină la geamurile din rindul de sus. Balul funcţionarilor publici incepuse. De-acolo, din lăuntru, scăpau afară picurind sunete dulci, pe care vintul le fura gonindu-le răzleţe prin aer şi prin ploae.

De undeva de departe se auzea un cine lătrind indirjit, cu duşmănie, prin negura acelei nopţi urite şi intunecoase.

*

Corbu, cind a ajuns acasă, era ud până la piele. Suia scara pe din dos, cind ii ieşi inainte servitoarea....

— Vai de mine, conaşule, incepu uimită mama Marghioala, d'apoi pe unde v'aţi băgat, staţi să vă aduc papucii că prăpădiţi covoarele cu noroiul ista.

— Lasă că nu-i nevoe,—şi Corbu intră inăuntru, se aşeză pe un scaun şi incepu să-şi pipăe părul ud cu batista.

Pe uşa deschisă, din camera de-alături, se repezi in fugă un copilaş ca de vre-o cinci ani, grăsuţ; venea numai in cameşa de noapte, lipăind cu picioarele goale.

— Ce, nu te-ai culcat incă, Sorică? şi Corbu il luă pe genunchi, mingiindu-i părul creţ, inelat.

— Da' de ce n'ai mai venit, tată?

— Am avut treabă in oraş. Dar tu ai fost cuminte? Ce-ai făcut toată ziua?

— Nu, n'am plins deloc, da' eu credeam că şi mata ai plecat cu mama. Să vezi, fără ca să fiu vinovat, mama Marghioala m'a făcut că sint ţaran; a spus că numai băeţii de ţaran umblă desculţi, boerii umblă cu pantofi prin casă. Ş'apoi dacă am umblat aşa, sint ţaran?....

— Da sigur.... dacă umbli aşa,—murmură Corbu, ducind in braţe pe copil până la pat.

— Hai... culcă-te... şi lui tata i-i somn.

Dupăce făcu vre-o citiva paşi nesiguri prin casă, abătut, Petre Corbu se trinti pe pat zdrobit de oboseală. Voia să adoarmă, să uite totul, să scape de gindurile negre care-l chinuise in ziua aceia. Dar somnul nu venea să-l prindă. Gazeta, pe care-o citea in fiecare sară, acuma o aruncase chiar dela primul rind. Ce scirbă ii era de aceiaş comedie proastă, care se repeta pe aceleaşi coloane zilnic, mereu cu titluri mari aşa de strigătoare: Triumful opoziţiei!.... *Glasul poporului!*.... Ciţi vicleni? şi ciţi naivi?.... Nu, n'are să mai citească gazete.... o lună, două.... citeva zile la inceput e mai greu, ca şi cind te laşi de un obiceiu, pe urmă e uşor.... nu ai nimic de perdut.

Ca să mai uite, luă să răsfoiască o carte de-a lui Tolstoi, *Dezmeticiţi-vă*,—ultima scriere din timpul războiului ruso-japonez.

Rindurile ii jucau supt ochi; şi fără a-şi da samă, ii căzu cartea din mină. Câtind printre gene, cu ochii in tavan, in lumina slabă ce tremura de para luminării, se desprindea din ce in ce mai clar chipul acela de bătrin cu barba albă, răsfirată peste cămeşa de pinză groasă ţărănească. Ce sfintă şi măreaţă figură de apostol, rămas parcă din alte vremuri, ca să propovăduiască pacea, făcindu-şi din dragostea către aproapele cel mai inalt scop al vieţii sale.

Dar e tirziu şi ar voi s'adoarmă odată. Aşa-i de obosit, că-i pare peste putinţă de greu să sufle in luminare. Abia işi urneşte mina, turtind cu cartea mucul luminării care să stinge innăbuşit.

Cu cit se chinueşte să ţie ochii inchişi, cu atit i se luminează in minte oglinda trecutului uitat. Vedenii, culori şi chipuri se perindează unele alungate de altele, ca 'ntr'un virtej de joc ameţitor.

De ce nu poţi să fii stăpin intotdeauna, ca să opreşti cind vrei morişca asta ce se 'nvirteşte intr'una fără de voinţa ta? Şi'n invirtirea ei, de unde scoate oare imagini prinse odată şi reţinute in umbră, undeva, ca să le treacă numai prin cercul de lumină şi apoi să le 'ntoarcă iarăş la loc, in intuneric?....

.... Şi ploaia care nu mai incetează afară! Curg streşinile intr'una c'un zgomot aşa de uniform şi de nesuferit, că i se pare un sfredel ce se invirteşte in urechi adinc până la crier.

Şi parcă cineva ii repetă, prin ropotul de ploae, cuvintele pe care le auzise de-atitea ori in timpul zilei: „domnilor, sint nişte veterani care mor de foame in port".

.... Şi-i vede inşirindu-se zgribuliţi in ploae, tirindu-şi opincile in noroiu.... femeile stringind la piept copiii slăbănogi, ca să le dea căldură.... vitele slăbite mugind şi tremurind de foame şi udeală.... şi carăle in drum, cu lucruri grămădite, restul gospodăriei risipite, puţinul rămas din tot avutul pe care-l mai pot duce pribegii in rătăcirea lor.

E parcă o mină nevăzută care anume ii poartă vedeniile acestea in şir pe dinainte. Şi ca să scape odată, el se intoarce cu faţa la părete, trăgindu-şi plapoma pe cap.

De teama de-a gîndi, voeşte să adoarmă pe loc, nimic să nu mai simtă. De cite ori se încearcă să fugă, parcă-l întoarce cineva înnapoi, un glas care-i suflă în ureche mereu, chinuitor: „Sînt fraţii tăi!... Nu-i mai cunoşti?".

. . . .

Risipite vin amintirile, într'un amestec zbuciumat de umbre şi lumini. Cu încetul se limpezesc şi se 'ntrupează icoane din trecut, pe care cu ochii închişi le vede din ce în ce mai vii:

.... Un băeţel desculţ pe prundul Trotuşului, departe, se chinueşte s'adune un cîrd de gişti, şi-l frige la tălpi pietrişul care arde în arşiţa de-amiază.... În poarta bisericii un om negricios, tăcut şi năcăjit,—e tatul lui,—stă de vorbă cu'n unchiaş, care se jăluește că s'a uscat pămîntul, că dacă s'or pierde popuşoii, ce-or mai mînca la iarnă. Şi parcă se vede amestecat prin mulţimea aceia care se trăgănează încet pe drum, înspre ogoare.... părintele Ilie în veştmintele de slujbă.... tot satul a eşit cu prapuri şi icoane la cîmp, să facă rugăciuni.... şi toţi îngenunchiază pe bulgării uscaţi din arătură.... căţind toată mulţimea cu ochii în zarea albăstrie a cerului de vară, rugînd pe Dumnezeu ca să dezlege ploaia.....

Apoi se revedea în dealul dela Coman, unde şezuse zile şi săptămîni întregi, la tîrlele de vite..... Tîrziu, spre asfinţit, cînd creasta cea mai din fund se rumenea în zare, atunci s'auzeau tălăngile sunînd şi începeau să vie spre bordee flăcăii şi băeţii mai mărunţei cu vitele dela păscut.

La focul de găteje uscate care trosneau în bătătură fierbea ceaunul până se strîngeau cu toţii la mîncare. Îşi amintea cum s'aşezau cu toţii roată la pămînt în jurul mesei mici cu trei picioare joase, cum cei bătrîni îşi făceau cruce, scoţindu-şi căciulile din cap şi, muţi, fără a scoate vre-o vorbă, îşi rupeau din mămăliga ce aburea pe fund şi întingeau în strachina c'o zamă roşie spălăcită. — Saramură de ardei cu mămăligă... desigur că ş'acum cu asta se hrănesc acei care au rămas acolo.—Dar dacă rămînea şi el în sat, în loc să plece la şcoală la oraş?... Desigur că ar fi ca şi toţi ceilalţi...

Şi el se chinuia, cu mintea aprinsă, să se vadă aşa cum ar fi fost, dacă o întîmplare nu l-ar fi ridicat acolo unde se găsea acum. C'un fel de plăcere crudă şi îndărătnică, îşi răscolea trecutul şi se vedea supt altă înfăţişare, căci crierul lucra cu iuţeală şi cu putere, înfierbîntat de friguri.

Se vedea pe drumuri noroioase, îmbrăcat ţărăneşte, zdrenţuit şi flămînd, dormind pe pămîntul gol.—Şi îndesîndu-şi capul în perna moale de puf, simţea că o apăsare greoae îl înăbuşă; îşi grămădi pumnii amîndoi supt cap, cercînd să oprească zvicnirea sîngelui sub tîmple.—Şi din mulţimea care-i treceau pe dinainte, i se opri un chip bălan cu ochii mari albaştri, Mitriţă,—băetul lui Zamfir morariu, tovarăşul copilăriei lui. Oare ce s'o fi făcut săracul? Ce ager şi priceput era la toate, ieşise cel dintăiu în şcoala lor din sat...

În cîteva clipe i se închegă o întreagă judecată, care-l apăsa ca o nedreptate cumplit de strigătoare:

Pe acelaş drum doi oameni merg alături, şi la o cotitură se despart; unul pe drumul lui se ridică păşind din treaptă în treaptă pe scara lumii în sus, iar celălalt rămîne jos fără a putea vreodată să se înalţe... Şi poate cel rămas era cu mult mai bun, căci numai întîmplarea i-a despărţit odată. De ce atîţia ani n'a m'ai văzut pe nimeni dintre ai lui? De ce i-a părăsit şi i-a uitat cu totul? Şi toate i se luminau, cînd le punea în faţa unei imagini care i se înfipsese în minte: pomul scos din ţărîna lui şi răsădit aiurea.—Îşi amintea de cele dintăi zile, cînd a intrat în viaţa de oraş, cît de străin şi rătăcit era, cît chin până să prindă rădăcini în lumea în care se înălţase. Îşi aducea aminte de-atîţia fii de ţărani, care-şi ascundeau tulpina, şi unii care-şi schimbase şi numele părintesc de-acasă. Intrase în altă lume, trecuse în cealaltă tabără şi căuta ca ea să se asemene.

Şi el îşi răscolea păcatele trecute. Nu s'a ascuns şi el? nu s'a rugat, nu s'a umilit de atîtea ori în viaţă? Îşi amintea de tatăl lui cînd pentru întâia oară a venit la şcoală ca să-l vadă... ce ruşinat era atunci... Dar conferinţa pe care o ţinuse odată la o serbare naţională, „Patriotismul", lupta pentru moşia strămoşească... Cum?... care moşie?... Dar nu umblau în judecăţi de ani întregi pe drumuri? Şi ca o mustrare aspră îi reveni în minte glasul lui Bădiţa Sandu.

Şi vorbele care-i treceau prin minte erau aşa de limpezi, că parcă le-auzea. Deodată i se păru că'n mugetul vîntului s'aud strigăte omeneşti, ţipete de copii, fluere ascuţite, un zgomot de mulţime tulburată.—Îşi aţinti auzul. Ploaia bătea aşa de tare în geamuri, parcă ploua cu piatră. Buzele îi ardeau de sete, îşi simţea capul greu cercuit. Făcu o sforţare şi deschise mari ochii în întuneric. Numai în fund o lumină slabă bătea în geamul pe care se scurgeau şiroaele de ploae, şi în puterea nopţii părea că-i un ochiu înecat în lacrimi. Pipăi cu mîna pe mesuţa de lîngă pat, dar nu găsi cutia cu chibrituri. Îşi reculese puterile şi se sculă; la primul pas tresări ferindu-se în lături, i se păruse că a pus piciorul pe un cojoc, că doarme cineva lungit acolo jos—călcase pe o blană de lup, pe care o avea în loc de covor la picioarele patului. Dupăce aprinse luminarea, bău pe nerăsuflate un pahar de apă şi se aşeză pe-un scaun, parcă-i era groază să se mai culce în pat.

Deodată se ridică în picioare, împins de-un gînd care-i fulgeră prin minte. Găsise o scîndură de scăpare, se duse întins până în fundul camerei la un dulap mare cu oglindă. Zgîlţîi uşa de vre-o două ori; era încuiat—desigur că nevasta uitase să-i dea cheia la plecare. Răscoli prin cîteva săltare, căută prin toate cutiuţele de pe masă fără să poată găsi aceia ce căuta. Începu a se necăji; încercînd un smoc de chei străine; nici una nu se potrivea. Se opri din lucru, ştergîndu-şi sudoarea de pe frunte în faţa uşii care i se împotrivea; îi era aşa de necaz, că-i venea

să izbească un picior în oglindă să o sfărîme în țănduri Se stăpîni, și luînd lumînarea de pe masă, se apropie, observînd deaproape broasca. Cu ajutorul unui cuțit de tăiat foile și cu o chee care prindea zăvorul pe jumătate, izbuti să deschidă ușa dulapului.

Incepu să răscolească grăbit printre lucruri; tocmai în raftul de sus, printre batistele curate păturite în teancuri, din care venea un miros de levănțică, dădu cu mîna de ceva tare, o carte... un carnet?... îl scoase afară și-l apropie de flacăra lumînărei: era libretul casei de economie, scos pe numele copilului. De patru ani depunea cîțiva lei pe lună economii din leafă. Ceti el de cîteva ori suma totală: 865 de lei—și pe cînd își făcea socoteală cît ar costa drumul și cît ar mai rămînea de împărțit veteranilor, i se păru că aude un zgomot.

Ușa în odaia de alături era deschisă; cu lumînarea în mînă păși în vîrful picioarelor până la patul copilului. Sorin, cu fața în sus, cu mînile supt cap, se prefăcea că doarme; printre genele, pe care le strîngea ușor, se vedea jucînd globurile ochilor. Corbu, fără să-și dea samă, trase la spate mîna în care ținea libretul pe cînd se apleca de-asupra patului.

— Nu dormi, Sorică?

— Ba dorm, tăticule, dar dacă mi-i sete ce să fac? îi răspuse copilul, fără să deschidă ochii.

Corbu se întoarse și, dupăce băgă libretul sub perină, îi aduse copilului un pahar de apă.

— Haide, liniștește-te, dormi odată că-i tîrziu.

— Iaca dorm,—și copilul strîngea pleoapele ochilor cît putea mai tare.

Intors în camera lui, Corbu puse lumînarea pe fereastră și se așeză iarăș pe scaun, lăsîndu-și capul greu între mîni.—Il chinuia un gînd de grijă și mustrare. Oare l-o fi văzut copilul, cînd se lupta ca să deschidă ușa dulapului? Desigur,—a făcut atîta zgomot cu cheile... Ce s'o fi petrecut în mintea lui de copil?... De unde poate el să priceapă?... Dar nevasta?... Ce să-i spue Mărioarei, cînd o vedea ea că i-a luat libretul?... Oare o să-l înțeleagă ea?...

Și Petre Corbu rămase până tîrziu așa în prada gîndurilor, privind flacăra lumînării ce pîlpîia bătută de vîntul strecurat prin crăpăturile ferestrei.

Din vijelia dezlănțuită afară suflări răpezi intrau din cînd în cînd, gemînd cu răutate,—și para lumînării se zbătea tremurînd, atinsă parcă de-o aripă nevăzută, se întindea clipind, din ce în ce mai mică... până se potolea vîrtejul acela răutăcios, care bătea în răstimpuri.

. . . .

. . . .

Jean Bart

Pesimistul

S'aud de pretutindeni tălăngile sunînd,
Pling unele cu zgomot, și altele 'n surdină
Răspund și dau de știre că turmele 'n curînd
Vor coborî la șesuri.....

În galbena lumină
De-abia le-auzi cum sună mai jos, tot mai departe...
Le-adună vîntul parcă în negre văgăuni
Și-apoi le-alungă iară pe văi și le împarte
Ca glasuri de alarmă ce prevestesc furtuni....

Trezite din prăpăstii de sunetele lor
Cresc negurile sure, alunecînd tăcute,
Ies după stînci în pripă și pier ca un decor
Retras de mîna unei ființe nevăzute.

Apar din altă parte, sporind acum treptat,
Și 'n falduri, ca o mantă, se lasă peste munte,
Iar piscul singuratic, supt cerul întristat,
Posomorît își trage căciula peste frunte....

St. O. Iosif

Revoluția ce trebue s'o facem [1]

Nimeni n'ar mai putea susține acum că in urma răscoalelor țărănești nu s'au făcut legi destule. Guvernul are, cu votate, cu nevotate, 15 legi felurite și, dacă se va ținea de făgăduiala dată că se va aplica intregul manifest regal, va mai veni încă cu cîteva proiecte. Ar fi mult de discutat asupra calităților acestor legi, adică dacă toate sînt oportune și dacă fiecare din ele va răspunde nevoilor țării, sau măcar scopului ce-și propune guvernul cu dînsele.

Din nenorocire e foarte greu, la noi în țară, să ne putem da bine samă dacă o lege e bună sau rea, fiindcă aplicarea legilor e o excepție și călcarea sau neaplicarea lor aproape regula generală. Dacă legile ce s'au votat de 40—50 de ani incoace s'ar fi aplicat strict și cinstit, nu știu de-am mai fi avut răscoale sîngeroase, nu știu deci cum s'ar fi pus astăzi problemele economico-sociale, și mai puțin încă e de știut dacă și ce fel de legi nouă ar mai fi trebuit acum.

Sînt vre-o 12 ani, de cînd am spus prin ziarul «Adevărul», că cea mai profundă și folositoare revoluție de făcut in Romînia ar fi instaurarea domniei legilor. Dacă s'ar fi realizat aceasta de atunci, cine ar fi plecat din țară pe acea vreme și s'ar fi reintors astăzi, atîtea schimbări adînci în bine ar fi găsit la întoarcere, încît aproape nu și-ar fi recunoscut țara.

In primele timpuri după răscoale acest adevăr, care pare banal, dar e cu atît mai profund adevărat cu cît e mai banal, era în gura tuturor. Până și cei mai reacționari, cari nu voiau să audă de reforme, recunoșteau franc că reaua administrație, reaua justiție, neaplicarea legilor sau aplicarea lor deandoasele,

1) Dăm publicității cu deosebită plăcere acest însemnat și interesant studiu al vechiului și distinsului publicist, d. I. Teodorescu, care, în sfîrșit, s'a hotărît, pentru „Viața Romînească", să-și rupă îndelungata tăcere.
E de prisos să mai insistăm, că, de și nu împărtășim unele afirmări ale autorului, de ordine secundară, ideile fundamentale ale studiului d-sale au mai fost susținute pe paginile noastre, și intră în cadrul unei adevărate concepții politice moderne și democratice.

Nota redacției.

constituiau una din pricinile de căpetenie ale răscoalelor. Numai întru atît însă nu aveau dreptate, cînd dădeau vina exclusiv pe organele aplicării legilor, ca și cum aceste organe ar fi avut o putere de sine stătătoare în Stat, mai presus și in afară de guverne și de clasele sociale in luptă de interese.

Oare prefecții, suprefecții, judecătorii, jandarmii și chiar miniștrii călcau legile din pur capriț personal, pentru comptul lor propriu, năpăstuind de o potrivă întreaga țară? Nu era cine să-i supravegheze, să-i îndrepte sau să-i pedepsească? Nu erau peste dînșii autorități și puteri cu mult mai mari, de care ei atîrnau în mod absolut și nemijlocit? De ce au fost lăsați, ingăduiți pot zice, că să se poarte astfel? Fără îndoială fiindcă modul lor de a lucra nedrept sau prost, pentrucă incorectitudinea, cruzimea, venalitatea, reaua lor voință, profitau cuiva. Mă tem că tocmai cei ce s'au convins la urmă de reaua noastră administrație și justiție, au tras cele mai mari foloase dintr'o asemenea stare de lucruri, și ei aveau o atît de covîrșitoare putere economică, socială și politică, încît reaua voință, incorectitudinea, venalitatea și cruzimea organelor aplicării legilor găsiau pe de o parte foloase proprii de la acești atotputernici, pe de alta protecție cînd cei năpăstuiți strigau împotriva năpăstuirilor.

Să punem deci lucrurile la locul lor. Administrație, justiție și chiar guverne, au fost numai niște organe de mîna a doua, niște arme în slujba unor interese, care le dictau să fie cum au fost și le recompensau, fiindcă erau precum au fost. Incît, cînd auzim astăzi, chiar pe unii mari proprietari, politiciani, etc., strigînd împotriva administrației noastre, putem zice că niciodată nu s'au aplicat mai bine cuvintele evangheliei: «Gura păcătosului adevăr grăește».

Așa dar guvernul face legi multe, bune după unii, rele după alții, mai probabil mediocre, ca toate legile care se dau de sus, fie și cu cele mai curate intenții, dar fără colaborarea celor de jos, în folosul cărora se pretinde că se fac. Insă calitatea legilor nouă importă mai puțin decît se crede. Aplicarea lor strictă și cinstită e totul. E totul aplicarea, chiar dacă legile ar fi și rele, cum se poate să fie unele din ele sau părți dintr'insele, căci numai prin aplicarea lor strictă și cinstită se va putea vedea cu adevărat dacă și in ce sînt rele și numai așa se va putea ajunge la modificarea sau suprimarea lor în mod rezonabil. Cum vor putea cunoaște cetățenii, guvernele și legiuitorii că cutare lege e bună, dacă va eși rea prin neaplicare sau cu voință greșită aplicare; ori, cum vor putea cunoaște că în adevăr cutare lege e rea cînd se va putea da, cu drept cuvînt, vina răutății pe neaplicarea ei? Nimic nu falsifică mai mult cunoștința stării reale a țării și a nevoilor ei, și nimic nu îndrumează mai greșit pe reformatori și pe legiuitori decît neaplicarea legilor. La un moment dat norodul se răscoală, și credem că e din pricina răutății legilor. Se pun deci pe tapet reforme și pe urmă iar se răscoală poporul. Care să fie cauza? E greu de știut dacă din

cauză că noua reformă nu trebuia, că ea nu corespundea nici unei necesități, sau numai că părți din legile reformatoare erau rău chibzuite sau împilătoare, căci legi nouă, ca și cele vechi nu se aplicaseră ori se aplicaseră greșit, și poate că în fond numai de aci provenia suferința insuportabilă care prilejise răscoala. Prin urmare, înainte de toate era și este de neapărată trebuință ca legile în vigoare să se aplice, ca să se vadă cum se împacă ele cu nevoile și cerințele lumii. Și tocmai asta nu se face, nu s'a făcut niciodată.

Incît, cum am spus, calitatea noilor legi importă cu mult mai puțin decît buna lor aplicare.

Atunci, dar, remediul situației apare ca foarte simplu și foarte ușor: să se aplice legile de aci înainte. Da, acesta ar fi un mare remediu, aș putea zice că ar fi cea mai mare revoluție mănoasă de înregistrat în analele neamului romînesc. Instaurarea domniei legilor ar însemna în istoria țării un eveniment mai însemnat decît toate cele înregistrate până astăzi, mai mare și decît Unirea Principatelor, și decît războiul glorios pentru Independență, decît toate marile evenimente istorice la un loc. Nu mă ia condeiul pe dinainte cînd scriu acestea, le scriu ca fiind adînca și îndelungata mea convingere, mult și matur cugetată.

Dar cum să ajungem la dobîndirea acestei domnii a legilor? Ce ne împiedică să realizăm reforma asta, revoluția asta? Cei mai mulți găsesc obstacolul în caracterul personal al celor ce formează administrația și justiția țării. Se susține că în marea lor majoritate ei sunt ignoranți, corupți, slugarnici, gata, pentru favoruri, avansări sau bani, să facă orice, să calce orice lege, să comită orice samavolnicie. Și cum oamenii nu se pot îndrepta dela o zi la alta, ci trebuesc formați cu încetul, iar alții nu avem, leac imediat nu există. Poate peste 20—30 de ani!...

Cu toate astea cată să facem reforma cu oamenii ce-i avem, căci altă soluție decît de a ne folosi de elementele indigene, nu există. A-i importa din afară, cum se face pentru Egipt, Macedonia și Bosnia, nu e cu putință, și chiar de ar fi cu putință, n'o putem face.

In Macedonia, în Bosnia și în Egipt, de altă natură și origină sînt suferințele decît la noi. Acolo trebuia țărmurită numai anarhia unei stări primitive, pentruca, într'o liniște ce nu exista mai înainte, țările să se dezvolte pașnic, pentruca de acum înainte, urmînd mersul natural al tuturor popoarelor, să înceapă a intra și ele în felul de traiu modern, și de acum încolo să li se deslușească luptele de clase ale vremurilor noastre, pentruca mai tîrziu, să apară și acolo fenomenele economico-sociale care la noi s'au produs deja.

Bosnia, Egiptul și Macedonia sînt ca niște copii, cărora legături artificiale le opreau creșterea. Intervenția străină a tăiat legăturile barbariei, și jandarmul străin păzește creșterea normală a copilului. Noi sîntem adulți și mergem spre maturitate, sîntem cu mult mai bătrîni pe calea progresului.

O intervenție străină cu jandarmi străini ni s'ar fi potrivit, spre a ne putea compara cu Bosnia și Egiptul, pe vremea fanarioților. Din fericire am trecut de vama aceasta, pe cînd țările de mai sus deabia o traversează, numai că cu pași mai repezi decît noi, după cum noi alergăm spre drumul urmat acum de Occidentul Europei, cu pași mai repezi decît i-a trebuit Europei să-l parcurgă. De aci și o serie de anomalii în mersul nostru.

Deci chiar de am îndrăzni și de am putea lua calea aceasta, ea nu ni s'ar potrivi. Cată dar s'o luăm pe cealaltă, să ne slujim tot de oamenii vechi, de cei localnici, dar cu mijloace noi.

Nu trebue să exagerăm incapacitatea și răutatea slujbașilor romîni, nici să credem că la noi e ca la nimeni.

Oamenii, în genere, nu sînt cu mult mai răi în țara romînească ca aiurea. Un administrator romîn poate fi aproape tot așa de bun ca unul francez, german sau englez. Tot astfel și un judecător și un jandarm. Dacă îi găsim pe-ai noștri cu mult mai răi, vina e a noastră și nu a lor, căci judecăm lucrurile prin comparație cu străinătatea civilizată, în loc să le judecăm față cu starea noastră dinlăuntru.

Nu există în fond bun sau rău administrator, judecător, etc., ci fiecare e omul timpului și al condițiunilor în care trăește. Să luăm o pildă care sare în ochii tuturor, și va supăra pe mulți c'o dau, dar nu-mi pasă, că nu sînt profesor universitar. De profesorii noștri universitari vreau să vorbesc. Mai toți au fost excelenți studenți în străinătate, unii chiar floarea școlilor străine, și dacă ar fi continuat să-și trăiască acolo întreaga viață, cine știe cîți din ei nu deveneau celebrități mondiale, sau măcar excelenți profesori locali!

Dar s'au întors în țară, au dat de alt mediu și au devenit, mai toți... ceia ce sînt. De unii nici elevii lor nu pomenesc, și, dacă pomenesc, e și mai rău.

Cum poate administratorul, judecătorul, etc., romîn să fie alta decît ce este? D. Carp vrea să le pue guvernatori pe cap ca să-i îndrepte. Sistemul e practicat deja. Controlorii, de pe unde sînt, au și ei controlori, dar pe controlorii controlorilor cine să-i controleze? Alți controlori? Dar pe aceștia? Controlul care se complică tot mereu în sus, devine tot mai slab, până ce se subțiază ca vîrful unei piramizi, și din vîrf punctul nu mai vede baza și nici n'o mai poate stăpîni.

Acolo unde publicul însuși controlează grădinile publice, tramvaele, etc., nimeni nu cutează a devasta grădinile, și nici un conductor de tramvai nu fură, deși controlorii oficiali sînt suprimați. Cine a călătorit prin Germania, cunoaște lucrul și l'a admirat. Așa e în toate.

Controlul administrației, al justiției e eficace numai dacă vine tot atît de jos în sus ca și de sus în jos.

Cu alte cuvinte, administratorul, jandarmul, judecătorul, etc., oameni și ei ca noi toți, nu sînt, în funcția lor, decît un rezultant al forțelor reale ce există în țară.

Cine e mai tare azi în ţara romînească? Oricine, afară de ţăran, peste care apăsăm cu toţii. Cum voiţi dar ca instrumentele aplicării legilor să fie cu cei mai slabi împotriva celor mai tari? Atunci s'ar întîmpla o minune, pe care în zadar o evocaţi ca să se întîmple din senin: prefectul, subprefectul, judecătorul şi jandarmul ar fi mai presus de toate forţele de Stat, mai presus de forţele sociale şi economice, ar fi ei arbitrii progresului nostru. Se poate una ca asta? Unde s'a mai văzut una ca asta, şi prin ce minte care-şi dă samă de ce cugetă, poate trece o asemenea năzdrăvănie?

Adică cînd marele proprietar e şi mare alegător, mare elector, senator, deputat, ministru, atotputernic şi singur atotputernic în ţară, voiţi ca administratorul, judecătorul, etc., să se pue alături de ţărani şi să le apere interesele împotriva intereselor celor de sus?

Cei ce se aşteaptă ca lucrurile să se întîmple astfel dela sine, nu pot fi decît nişte naivi, nişte nebuni sau nişte şarlatani. Alt epitet nu văd.

Este cu putinţă, fără îndoială, la noi, ca şi aiurea, ca organele aplicării legilor să le aplice drept, dar pentru asta le trebue neapărat un punct de sprijin. Daţi-le acest punct de sprijin şi veţi vedea că păcătoşii, corupţii, răii, pleava noastră de administraţie se va schimba în bine. Nu de azi pe mine, dar işi va lua îndemnul şi viitorul va fi altul decît trecutul.

Dacă voiţi să vă convingeţi că ai noştri nu sînt mai ticăloşi ca alţii şi, ca şi alţii din afară, se pot îndrepta, nu-i comparaţi pe cei de acum ai noştri cu cei de acum din străinătate. Luaţi administraţia, organele financiare, justiţia, etc., de sub Ludovic XVI-lea din Franţa şi vedeţi cu cît erau mai ticăloase, mai corupte, mai nedrepte decît ale noastre de azi. Şi ce au devenit? Bine înţeles faţă de ce erau, nu faţă de ce e idealul ca să fie.

Imediat după marea revoluţie tot Francejii aceia au fost, dar mai semănau cu ce fuseseră? Şi asta fără guvernatori, din contra, dupăce se suprimaseră guvernatorii.

Prin aceleaşi mijloace prin care s'a făcut să fie acolo administraţie şi justiţie, se va face şi la noi. Nu putem inventa nimic în materie politică şi economică. Chipul viitorului nostru să-l căutăm în trecutul popoarelor civilizate de astăzi.

Acolo s'a dat administraţiei şi justiţiei un alt punct de sprijin decît cel vechiu, şi pe dată lucrurile s'au îmbunătăţit. Căci, după cum azi la noi ar fi fără de milă şi pentru totdeauna jertfit un subprefect care ar lucra împotriva intereselor clasei de sus, tot astfel ar fi jertfit—ceva mai milos şi mai vremelnic, e drept, fiindcă nici acolo n'a sosit timpul perfectei domnii a legilor—unul din Franţa care s'ar pune exclusiv în serviciul unui mare proprietar şi nu ar face decît asta.

In Occident organele aplicării legilor trebue să ţie cumpăna ceva mai dreaptă, nu fiindcă au în serviciu oameni cu mult mai perfecţi decît ai noştri, dar fiindcă dacă ar strîmba-o prea mult, partea de capul căreia s'ar lovi cumpăna ar azvîrli-o energic în sus până la restabilirea unui echilibru.

Am vorbit de prefecţi, subprefecţi, judecători şi jandarmi care s'ar face la noi apostolii legilor. Dar s'au găsit şi alţi apostoli, pe care de drept şi de fapt n'ar fi putut să-i atingă nimeni în apostolatul lor, şi ce au păţit totuş! Voiu aduce numai un exemplu care va rămînea clasic în istoria ţării.

E exemplul cunoscut al acelor oameni de inimă şi de jertfă, care cu cea mai pură dezinteresare şi cu cea mai curată iubire de popor, s'au scoborît în mijlocul lui ca apostoli ai Constituţiei, ai Codului Civil şi legii tocmelilor agricole, voind să-i înveţe pe ţărani adevărurile din aceste moderne evanghelii. Constituţie şi legi au fost confiscate de autorităţi ca *subversive*, iar apostolii lor au fost duşi la puşcărie şi înfieraţi ca escroci.

De acest fapt se leagă o amintire personală, care a rămas până astăzi cea mai tristă şi mai deziluzionantă din viaţa mea.

Cunoşteam de aproape pe un însemnat bărbat politic al ţării, la care ţineam mult. Mi se părea o fire dreaptă, înainte de toate. Cînd am aflat de confiscarea Constituţiei, am alergat la el într'un suflet ca să-i aduc ştirea, aşteptîndu-mă că o să-i facă o impresie grozavă şi avea să intervie pe lîngă guvern într'un fel sau altul.

Cînd am ajuns, gîfîind, acasă la el şi emoţionat i-am dat vestea, el s'a încruntat, căci îmi ghicise gîndul, şi-mi zise:

«E adevărat, Constituţia e o carte subversivă la sate. Bine au făcut de-au confiscat-o».

Am rămas ca trăsnit.

Omul nu mai e printre cei vii. Cu greu s'ar putea spera ca să avem, încă multă vreme de aci înainte, miniştri cari să posedă o fire mai înţeleaptă şi un sentiment mai desăvîrşit de dreptate ca el. Şi iată-l cum judeca!

Acum închipuiţi-vă că un jandarm, un suprefect, un prefect chiar, ar îndrăzni să dea dreptate ţăranilor, să aplice legile, nu odată întîmplător, ci zilnic, să le vorbească de existenţa unor anumite legi cum le vorbia tinerii apostoli, cari nu erau slujbaşii guvernului, şi că ministrul de interne va fi în totdeauna un om ca cel de care vă povesteam mai sus, adică aproape maximul ce se poate spera ca om, şi spuneţi-mi ce ar păţi nenorociţii aceştia de slujbaşi?

Dar sub miniştrii răi, pătimaşi, direct interesaţi în cauză ca mari proprietari sau rude de mari proprietari, reacţionari, etc, ce se va întîmpla oare?

N'avem însă a ne descuraja prea mult făcînd aceste constatări. Tocmai fiindcă nu sîntem, în marea noastră majoritate, nici copii, nici nebuni şi nici şarlatani, ştim că oamenii s'au luptat de cînd lumea, se luptă şi se vor mai lupta încă multă vreme între dînşii şi pentru interesele lor, cu orice armă le vine la îndămînă şi nu prin vorbe goale o să-i îndreptăm.

Nu putem deci cere ca, din senin, o categorie din acești oameni, organele aplicării legilor, să facă excepție de la restul omenirii și să lucreze dezinteresat, drept, cinstit, ca niște zei cari stau în afară și mai presus de semenii lor și de interesele lor, avînd numai menirea de a produce armonia pe pămînt.

Intr'un anumit regim, administrația și justiția vor lucra intr'un anumit fel. Cu timpul regimul nou, dăinuind și tot perfecționindu-se, chiar firea organelor aplicării legilor se va modifica.

Trebue deci schimbat regimul, adică trebue slăbit punctul de sprijin actual al administrației și justiției și de dat un nou punct de sprijin, de creat o putere nouă protivnică celei vechi în stare s'o contrabalanseze. Prinși între aceste două puteri, prefecți, suprefecți, jandarmi și judecători vor lua ca drum rezultanta dintre ele, și de se vor poticni cîteodată mai mult într'o parte sau în alta, dela sine vor fi readuși iar la rezultantă. Legile, vechi ca și noui, se vor aplica atunci ceva mai bine și mai cinstit, apoi din ce în ce tot mai bine și mai cinstit.

Așa s'au petrecut lucrurile în lumea întreagă, de ce să ne credem atît de inferiori ca să ne dăm singuri ca o excepție unică în felul ei?

* * *

Pentru îndreptarea acestei stări de lucruri, pentru a face acea mare revoluție care se chiamă domnia legilor, *nu sînt decît numai două căi de urmat*: prima e acea indicată de conservatori—adică nu de «partidul conservator», ci de conservatori, intituleze-se ei oricum—și care s'ar putea numi **«Domnia bunului tiran»**; a doua e acea indicată de democrații din întreaga lume, și care se numește **«Domnia suveranității naționale»**. A treia cale cu putință, amestecătură hibridă de tiranie și de pretinsă suveranitate națională, adică sistemul care hălăduește la noi de la acordarea Constituției, a dat faliment atît la noi cît și ori în care țară s'a urmat.

Fără îndoială că așa cum sîntem nu mai putem rămînea, că calea urmată până azi nu mai poate avea partizani nici sinceri, nici numeroși. Trebue ori să ne ducem înapoi, ori să apucăm înainte sau, ca să nu prejudecăm prin calificative consacrate bunătatea ori răutatea sistemelor ce sînt față 'n față, să zicem mai bine că trebue să apucăm la stînga sau la dreapta. Calea la dreapta ne-o recomandă d. Petre Carp. Calea la stînga ne-o indică mersul tuturor țărilor civilizate. Ori *domnia bunului tiran*, ori *votul universal*, între aceste două avem numai de ales.

In teoria domniei bunului tiran se presupune că vre-o cîți-va oameni de inimă și de bine, buni patrioți, iubitori ai dreptății, dorind ordinea în Stat dar și umana tratare a populației, formează un guvern tare care se ridică deasupra intereselor și patimilor personale sau de clasă și, cu severitate dar cu dreptate, pune pe fiecare la locul lui, dîndu-i ce i se cuvine și împiedicînd de a i se face năpăstuiri prea strigătoare.

Acest sistem este ceva cam analog cu domnia bunului Dumnezeu peste oameni. Bunul Dumnezeu n'are nici un interes omenesc, nu poate veni deci nici în conflict, nici în concurență cu dînșii, n'are dar de ce să fie mai bun cu unii și mai rău cu alții. Pe cei buni îi răsplătește, pe cei răi îi pedepsește. Legea o face el, sau mai exact legea e el, fericiți cei ce vor respecta-o vai de cei ce vor calca-o. Pentru răi și nesupuși are iadul îngrozitor cu pedepsele eterne.

E bunul tiran în toată gloria lui neprihănită, e sistemul redus la cea mai simplă, dar și cea mai sublimă expresie.

Precum în cer și pre pămînt. Teoria bunului tiran se poate realiza și de oameni, după chipul și pilda Dumnezeirii.

Bunul tiran pămîntesc e un prim-ministru drept, cinstit, fără interese personale în țară sau jertfindu-le, nu ține de nici o clasă, ci le *protejează deopotrivă* pe toate. El capătă dela rege misiunea de a guverna cu dreptate egală pentru toți, dar cu voia de-a pedepsi straşnic pe oricine se va purta rău. El e legea și dreptatea, și calitățile lui personale garantează despre el insuși. Dacă populația e ascultătoare și muncitoare, va căpăta ce i se cuvine. Dacă cineva face o nedreptate, i se răsplătește îndată cu pedepsă grea. Prefecți, suprefecți, judecători, jandarmi, trebue să se poarte bine, altfel vor fi destituiți și dați judecății ca nimic, fără nici o crutare.

Lucrul nu e nou, el își trage obîrșia din epoca patriarhilor, care conduceau noroadele de sub cort și le judecau supt umbra copacilor. Dar sistemul a degenerat cu timpul și a ajuns, pe vremuri, la sistemele absolutiste ale Asirienilor, Babilonienilor, Egiptenilor și ale altora, care se știe cum au sfîrșit și de ce au sfîrșit astfel. In zilele noastre sistemul domnește în Rusia, în statele asiatice, în micile stătulețe negre, a domnit și în acel Paraguay, unde iezuiții au reușit să fundeze cel mai perfecționat regim al domniei bunului tiran, care a ajuns să fie cel mai stupefiant sistem de cretinizare al maselor.

Domnia bunului tiran, noi am avut-o pînă la Unirea Principatelor, din timpuri imemoriale. In Franța a existat până la 1789, în Anglia până la 1688, [1] în restul Europei, cu mici excepții, până la 1848. D. Carp voește s'o reinvie în Rominia, ca și d. João Franco în Portugalia.

La urma urmei, din toate posibilitățile cîte-s pe lume, e și aceasta una. Să ne închipuim că am cădea peste ea. Dar cît ar dura ea? Cel mult cît durează un guvern, sau un om. Ce va mai fi apoi? Iar un guvern bun și iar unul bun, la infinit? Va să zică ar fi să cădem dintr'un extrem în altul. De unde s'a zis până acum că n'am avut decît guverne detestabile, de azi înainte să ne închipuim, așa din senin, că se va întîmpla, fară excepție, tocmai contrarul?! Stranii iluzioniști cari ar împăr-

[1] D. I. Teodorescu greșește. In Anglia acest regim n'a existat nici înainte de 1688, data „revoluțiunii înțelepte" a burghezimii engleze. (N.R.).

tăși o asemenea idee n'au decît să întrebe pe conservatori dacă cred în posibilitatea unui bun guvern liberal și viceversa, și vor vedea ce răspuns vor căpăta. Și, pentru un timp destul de îndelungat, nu văd ce altfel de guverne putem avea decît unul liberal și altul conservator, cu rîndul.

A admite teoria bunului tiran este a lega soarta unei țări de bunavoința unui om sau a grupului de oameni ce se numește un guvern. Dacă omul sau oamenii sînt perfecți, totul va merge bine, teoria bunului tiran va triumfa. Iar dacă vom da peste un guvern rău, totul va fi din nou compromis.

Dar problema ce se pune e tocmai dinpotrivă, ca soarta unei țări să nu mai depindă exclusiv de bunătatea sau răutatea unor oameni puțini la număr, ci, urmeze-și fiecare, mare și mic, firea sau interesele, să domnească totuș o oarecare statornicie în aplicarea legilor și țara să-și aibă soarta pusă mai presus și în ceva mai solid și mai statornic decît buna sau reaua voință a cîtorva.

Tocmai că până acum a domnit teoria și practica bunului tiran și s'a văzut că am ajuns, aproape în totdeauna, la răi tirani. Chiar «tiranii» s'au convins de aceasta și n'o ascund.

Domnia bunilor tirani aparține trecutului, omenirea a practicat-o din caverne și până astăzi, fără alt rezultat decît că, după mii de ani de experiență, a trebuit s'o părăsească ca funestă. De ce am relua-o noi? Ca să dovedim că și după x mii de ani plus un an ea tot nu e bună?

In Rusia buna tiranie e la putere în toată splendoarea ei, și știm ce e acolo. In Portugalia un Carp local, deștept, cinstit și energic, Franco, a reușit să convingă pe un rege slab că anarhia politică a țării—foarte asemănătoare cu a noastră—se poate vindeca numai prin domnia bunului tiran. Rezultatul a fost, după suspendarea Constituției, una din cele mai tragice catastrofe.

Persoane demne de încredere afirmă că d. Carp se gîndește și d-sa la un fel de lovitură de Stat, cu care să poată întrona și face să domnească legile și dreptatea în țară.

Cei ce vorbesc de nebunia inovațiilor fantastice, să se gîndească întâi la ideia domniei bunului țiran și apoi la altele.

A dori să se facă dreptate de sus și numai de sus, prin voința unui om sau a unui grup de oameni, e pentru vremurile noastre cea mai primejdioasă himeră din cîte trec prin capetele oamenilor. De mii de ori e mai preferabilă starea de astăzi.

A guverna cu dela sine putere, ca bun tiran, împotriva unui popor, fie el și cel mai mizer, mai ignorant și mai îngăduitor din lume, duce fatal la revoluție. A guverna tot astfel împotriva unei clase luminate, puternice economicește și politicește, este a merge fatal la comploturi și la asasinate politice. A crede că se poate guverna cu egală dreptate peste unii și peste alții, dar împotriva ambilor, e o curată nebunie.

Aceasta e dealtminteri, în puține cuvinte, istoria tuturor neamurilor, din toate vremurile. De ce să ne închipuim că numai noi să facem excepție? In ce privește guvernarea prin apăsarea masei populare, s'a văzut că n'am făcut excepție la istoria universală. Nici cu guvernarea personală împotriva claselor de sus n'am face excepție. Cine nu știe că și în țările romîne Domni buni dar drepți au fost răsturnați sau asasinați?

Prin urmare să abandonăm calea aceasta, cea mai înfundată și mai plină de prăpăstii din toate cîte ni se deschid.

Inlăturînd ideia guvernării personale, nu rămîne decît să alegem pe aceia care se așează mai presus de persoane, care stabilește guvernarea oamenilor pe un principiu permanent și de ordin general. La afirmația de mult sfărîmată că puterea emană dela Dumnezeu, și la faptul azi pretutindeni discreditat că puterea emană dela persoane și se exercită de persoane, de buni tirani, trebue de opus principiul că puterea emană dela popor, dela totalitatea inșilor care sînt legați prin interese comune ca colectivitate, principiul suveranității naționale realizabil numai prin votul universal.

Văd, cu imaginația, o mare mișcare prin cititorii ce mi-au făcut cinstea de a mă urma până aci. Ii văd cum pun revista jos, cum unii respiră adînc, alții se încruntă, alții clatină din cap, în fine afară de partizanii ideii, pe care mă măgulesc a-i crede destul de numeroși, dau semne diverse de cele mai diverse sentimente ce li s'au răscolit deodată.

Au dreptate. Chestia e spinoasă, e complicată, ea ridică o sumedenie de întrebări, de îndoeli. Oricine pronunță la noi cuvintele «votul universal», în afară de partizanii lui hotărîți, simte un fior, un cutremur, ca în fața unui mare necunoscut din care nu se știe ce poate eși.

Eu unul cred că nu poate eși decît bine. Să încercăm a dezbate puțin chestia.

* * *

Impotriva introducerii votului universal și în Romînia s'au opus și se opun multe argumente chiar de partizanii lui în teorie. Sînt pe urmă adversarii lui în sine, cari nu-l admit ca bun nicăiri.

Obiecțiile partizanilor în teorie, dar a adversarilor în fapt, sînt că poporul romînesc e prea incult și prea sărac, într'un cuvînt necopt pentru această reformă, căci ignoranța și sărăcia fac din suveranitatea națională o ridiculă și tristă parodie. Poporul trebue prealabil pregătit prin instrucție și prin o mai bună stare materială pentru greaua sarcină de a-și conduce singur destinele.

Să zicem că ar fi așa, deși nu e așa deloc, cum voiu arăta mai jos. Dar cine să-l pregătească prin instrucție și prin îndreptarea stării materiale? *Doar bunii tirani*, că pe alții nu-i văd. Imediat ce se încearcă prima și cea mai simplă analiză a chestiei, se vede că nu sînt decît două căi deschise, absolut numai

două: ori domnia bunilor tirani, ori domnia suveranității naționale. Dacă o abandonăm pe cea dintăi, cădem fatal în a doua: dacă abandonăm pe-a doua, cădem fatal în cea dintăi. Și dacă noi punem ca premisă că domnia bunurilor tirani, care durează de mii de ani, nu poate fi favorabilă instruirii, ridicării materiale și emancipării poporului, iar dacă adversarii pun ca premisă că poporul prin sine insuși nu se poate emancipa, ci trebue ca alții să-l formeze, atunci ajungem la un impas. Ca să eșim din impas, noi partizanii suveranității naționale n'avem alta de făcut decit să afirmăm că ideia noastră e cea mai bună și să voim a pune in practică, după cum partizanii domniei bunilor tirani nu se sfiesc a afirma eficacitatea ideii lor și a cere s'o pue în practică.

Dacă puterea in stat se exercită de bunii tirani, cum voiți ca ei să pregătească poporul pentru votul universal, pe cită vreme ei sint adversari și ai ideii că domnia poporului e legitimă și ai ideii că e posibilă cu folos? Vă așteptați oare că ei să lucreze impotriva propriilor lor convingeri și interese?

Și ce fel de instrucție să se dea poporului pentru ca el să se formeze in vederea intronării suveranității naționale? Să știe carte? Cită carte? Patru clase primare e prea puțin, căci ce poate invăța cineva *ca cetățean* din clasele primare? Sau sint grade? Depildă cel cu patru clase primare e un sfert de cetățean, cel cu liceul o jumătate și cel cu universitatea un cetățean intreg? Atunci ar urma ca să avem un corp electoral cu trei colegii inegal de puternice, unul al licențiaților, altul al bacalaureaților, un al treilea al absolvenților școalelor primare, iar analfabeții să rămie pe din afară. Așa ceva nu s'a cerut nicăeri, nu s'a propus de nimeni, nu s'a susținut niciodată. Asta dovedește că critieriul instrucției nu e un criteriu serios pentru căpătarea drepturilor cetățenești. Chiar în sistemele electorale restrinse, cine poate susține că cei cu carte mai multă ar fi cetățenii cei mai conștienți, mai demni, mai curagioși, cei cu carte mai puțină ar fi cetățenii mai mediocri și cei fără carte sint lipsiți de orice calități cetățenești? Nimeni nu poate susține aceasta, căci, mai cu samă la noi, faptele l'ar dezminți pe dată. Intru cit colegiile *universitare* sint mai pline de virtuți cetățenești decit celelalte?

Averea? Cită avere trebue să aibă cineva și de ce natură, ca să fie un bun cetățean? Este averea un bun criteriu? După zecimi de ani de experiență, in toate țările s'a văzut că colegiile cenzitare sint cu totul departe de a fi dat roade bune. In Anglia, in Franța, in Belgia, in Germania, oriunde a domnit un regim electoral cenzitar, el s'a desființat și s'a inlocuit cu votul universal. Aceasta nu fiindcă toți cetățenii au devenit egal de instruiți sau egal de bogați, ori aproape, ci s'a suprimat cenzul ca rău, ca un criteriu nedrept și nefast, și s'a inlocuit, ca un progres, cu votul universal.

In orice țară din lume in care s'a introdus votul universal, poporul fusese până atunci neformat, necopt, *căci până atunci el* **fusese exclus** *de!a practicarea suveranității naționale și n'avea deci cum să se formeze prealabil*, iar introducerea votului universal nu s'a făcut fiindcă prin regimul anterior se reușise a se forma și educa poporul, ci tocmai fiindcă se innăbușiau drepturile masselor printr'un regim care crea și se rezema numai pe favoruri sociale și politice și ajunsese astfel la ultimul grad de corupție și de descompunere.

Și în aceste țări, ca și acum la noi, se combătea votul universal pe motiv că masele nu sint coapte.

Prin urmare nu prin educare, prin formare, prin instrucție specială, ca niște copii la școală, ajung popoarele de la robie la emanciparea politică, nici prin examene sau scotociri prin pungă. Diploma școlară sau chitanța perceptorului nu pot fi certificate de maturitate politică.

Maturitatea politică, ca orice maturitate, se capătă numai prin luptele și suferințele vieții. Oamenii au invățat mai întâi trăind tot ce au știut, și pe urmă, din invățămintele vieții, s'a alcătuit școala. Intăi e viața și apoi școala ca un rezultat al vieții, după cum limba e mai întâi și apoi gramatica, ca un rezultat al existenții limbii.

Oricine s'a născut, a viețuit și a suferit, e un om deplin, copt pentru tot ce este viață. Sint grade de inteligență, de pricepere, de fineță printre oameni, pe care cultura le poate încă diferenția, dar deosebiri fundamentale, prăpăstii morale și intelectuale nu sint intre oamenii normali.

Chiar dacă vom lua tipurile cele mai extreme, pe cel mai rafinat și cult intelectual și pe cel mai ignorant și rustic țăran, punindu-i pe amindoi in fața unui număr oarecare de chestiuni, cu siguranță că se vor găsi multe din ele pe care țăranul acesta le va cunoaște și pricepe mai bine.

Cind e vorba de suferințele lui, de interesele lui, de tot ce formează viața lui, nimeni nu e mai profund cunoscător și mai specialist ca fiecare pentru dinsul. In unele privinți și un sălbatic ne poate fi superior, după cum fiecare din noi față de un altul are și superiorități și inferiorități.

Politica e viața. A trăi este a face politică, in fiece zi, in fiece oră, cu sau fără drepturi. Toată istoria omenirii e un șir nesfirșit de fapte politice, de chestiuni și probleme politice. Cind a început a fi omenirea coaptă pentru politică? De bună samă din ziua cind primii oameni au existat ca atare. La care școală au invățat ei să facă ce-au făcut in decursul mileniilor pe intreaga suprafață a globului? Noi invățăm în școli istoria făptuită de popoare, dar ele unde au invățat ca s'o făptuiască?

Orice om, prin faptul că există, e un factor cosmic, social, economic și politic. Nimeni n'are să aștepte pentru aceasta consacrare dela altul, fie acela și geniul geniilor. Altmintreli ar trebui pentru fiecare om cite un tutor, chiar pentru faptele cele

mai obișnuite ale vieții, căci de multe ori problemelor ce se pun zilnic fiecăruia sînt tot așa de grele și de complicate ca și cea mai înaltă politică.

Votul universal nu crează ceva nou în omenire, nu e în afară de firea, de nevoile și de capacitatea oamenilor pentru a le trebui acestora învățătură specială ca să-l exercite. E numai o formă, mai civilizată și mai perfectă, a exercitării puterii politice a masselor, care de altminteri nu au așteptat forma aceasta pentru a fi in totdeauna un factor politic activ. Din caverne și până astăzi popoarele au votat necontenit, dar cînd cu pumnul, cînd cu cuțitul, cînd cu foc și sabie, prin răscoale groaznice în massă, aci izbutind, aci fiind invinse, întocmai ca și la alegeri, căci nu în totdeauna mulțimile triumfă în alegeri, după cum nu in totdeauna triumfă prin revoluții.

Dar pentru fiecare timp, manifestarea voinții populare îmbracă altă formă, și cred că pentru timpurile noastre forma cea mai pașnică, mai eficace și mai rodnică, este numai forma buletinului de vot.

Iată la ce se reduce în fond chestiunea votului universal, care e tot atît de veche cit e de vechiu omul pe pămînt, numai că s'a manifestat sub diferite forme, prin urmare nu poate fi nici un moment vorba de o învățătură specială ca massele să-l exercite.

In rezumat, îndelunga corupție și marile abuzuri de sus, unite cu marea și îndelunga suferință de jos, iată ceia ce face ca un popor să fie copt pentru o acțiune politică, nu școala sau averea.

La noi ambele măsuri s'au împlinit. Sistemul politic urmat de mai bine de 40 ani a ajuns sus la uzura cea mai desăvîrșită. Cu toții recunoaștem aceasta, cu toții cerem o îndreptare. Suferința poporului, după cum așa de grozav s'a vădit în Martie trecut, a ajuns și ea de nesuferit. Țara e deci coaptă pentru o adîncă reformă economico-politico-socială. Reforma nu se poate realiza decit sau prin domnia bunei tiranii, care să pue ordine de sus, sau prin suveranitatea națională, care să pue ordine de jos în sus și de sus în jos. Altceva nu există. N'avem decit să alegem după temperament, după interese, după convingeri, după pilde de aiurea, dar numai între aceste două avem de ales.

Intrebarea ce se poate pune e numai dacă, pentru actualii privilegiați ai soartei, nu va rezulta cumva vre-o imediată primejdie personală sau de clasă din acordarea votului universal.

In această privință partizanii în teorie, dar adversarii în practică, ai votului universal în Romînia, se împart în două categorii: reacționarii (căci sînt la noi ca și pretutindeni și reacționari partizani ai votului universal), care se tem că poporul romîn, stăpîn politicește pe destinele lui, va deveni o unealtă docilă în mîna revoluționarilor de tot soiul; democrații (căci, *numai la noi*, sînt unii democrați adversari de fapt ai votului universal), care se tem că cu suveranitatea națională partidele de guvernămînt se vor juca mai ușor decît cu regimul de azi. Ei prevăd o îndelungă perioadă de absolutism întemeiat pe votul universal, guverne care vor sta zecimi de ani la cîrmă, sprijinite pe aceleași majorități mereu realese de turma electorală mînată la vot ca o turmă de oi.

Asemenea temeri sau argumente ar putea fi invocate dacă am discuta votul universal ca pe o idee nouă, ce s'ar fi născut acum, și ca pe un fapt care încă nu s'ar fi produs nicăieri. Dar după o sută de ani de discuții și cincizeci de ani de practică, de o practică cum nu se poate mai variată și mai diversă, de la Englezi și Francezi și până la Pieile roșii și la Negri, la nord, la sud, în Europa, în America, în Asia și în Australia, chiar în Africa pe alocurea, e de prisos, e chiar copilăresc de-a mai vorbi despre asemenea temeri și argumente.

Votul universal n'a produs *nicăieri* și *niciodată* așa ceva. Popoarele cu depline drepturi cetățenești nu s'au lăsat a fi nici prada necondițională a revoluționarilor, nici prada docilă a tiranilor. *Tocmai că caracteristica esențială, fundamentală a țărilor cu votul universal, fie ele civilizate sau înapoiate, este că*, **în absolută opoziție cu țările cu regimuri electorale mai restrînse sau fără drepturi politice**, *n'au îngăduit, n'au lăsat să se producă nici revoluție, nici intronări de tiranii.*

De ce numai în țara romînească am avea, cu votul universal, fie o permanentă revoluție, fie o nesfîrșită tiranie? De-a doua teamă ne garantează însăși conservatorii noștri—iarăș repet, nu e vorba de «partidul conservator»—care, dacă ar ști că votul universal înseamnă domnia fără sfîrșit și fără control a oligarhiilor, de mult ni l-ar fi dat chiar fără să se fi cerut.

Cei ce se tem că un popor incult, ignorant și sărac ca al nostru ar deveni, în noul regim politic, prada revoluționarilor, n'au decît să-și arunce ochii în Bulgaria, Sîrbia și în Grecia spre a se convinge că n'avem de ce ne teme. Bulgarii au trecut la votul universal direct de sub domnia Turcilor, și în 30 de ani n'am auzit că ar fi fost acolo *măcar una, și cît de mică, revoltă a maselor populare*, fie ea provocată ori de cine, de revoluționari sau de alții.

A raționa, ca cele două categorii de mai sus, este a nu ține samă de fapte reale, ci a-și face sperietori din cuvinte deșerte. Cauzele și posibilitățile unei stări revoluționare jos, sau ale unei tiranii sus, trebuesc căutate în altă parte decît în exercițiul dreptului de vot. Nu le-am avut, și nu le avem noi necontenit fără votul universal? Căci dacă e să le căutăm în ființa unui regim electoral, apoi mai curînd le găsim pretutindeni unde există un regim electoral restrîns sau unde lipsește dreptul de vot, pe cînd în țările cu vot universal ele au dispărut aproape cu totul ori s'au atenuat mult.

Franța, mereu frămîntată de revoluții dela 1789 până la 1870, a intrat pe calea unei dezvoltări din cele mai pașnice de

la această dată, de cînd în adevăr domină regimul votului universal. Starea revoluționară din Belgia, care a culminat în 1886, a dispărut și ea odată cu reforma electorală. In Irlanda nu se mai aude de feniani și de revolte grozave de cînd se practică și încă un sistem electoral mai larg.

De 30—40 ani încoace Europa civilizată a început să uite de baricade, de războae civile, pentrucă de atunci s'a realizat domnia suveranității naționale, care face revoluția și inutilă și nelegitimă.

Tot astfel va fi și la noi. Țara își va regăsi liniștea și își va lua îndrumarea unei dezvoltări normale numai cu regimul votului universal. Bine înțeles că nu se vor întîmpla minuni, nici schimbări profunde dela o zi la alta, dar încetul cu încetul vom începe și noi a trăi o viață nouă, în care va fi mai multă dreptate, mai puțin egoism, mai mult interes pentru nevoile generale, vom trăi într'o atmosferă mai curată și mai prielnică tuturor.

E de răspuns, însă mai pe larg, acelora care combat votul universal în sine, care-l găsesc rău pretutindeni, care-l consideră ca pe o reformă funestă pentru orice țară, fie ea oricît de înaintată, de civilizată.

Intr'un număr viitor al revistei îmi propun a face o discuție mai întinsă cu aceasta de a doua mare categorie a adversarilor votului universal, cu care ocazie voiu încerca a analiza și fețele specifice romînești ale chestiunii, adică întrucît și cum chestia votului universal trebue privită din punctul de vedere special al situației din Romînia și al menirii poporului romînesc ca factor civilizator în Orientul Europei.

I. Teodorescu

Alesul

S'a deșteptat prisaca din poiană
Supt uriașul clopot de azur,
Și sună tot cuprinsul dinprejur,
De-ai spune că o harfă-eoliană
E aninată undeva de-un ram....

De-ar fi să stai nesigur la răscruce,
Căci pretutindeni murmurul l-auzi,—
Asemeni unui tainic călăuz
Te chiamă, te îmbie și te duce,
Fără să vrei, al florilor parfum.....

Poiana pare-o uriașă floare,
Ce schimbă curcubee de culori,
Dar nu-i o floare, ci sînt mii de flori,
Din care ies scîntei rătăcitoare
Ce se aprind în aer și dispar.

Ca niște temple în miniatură
Ce ar serba un cult misterios,
În raiu-acesta-atîta de frumos
Lăsat anume parcă de natură,
Stau albii stupi sub streșinele lor.

Neobosite-aleargă în lumină
Albinele zburînd din loc în loc,
Acum se 'nclină-un fir de siminoc,
Acum se 'nalță galben'o sulcină,
Și mursa 'n aur se preschimbă 'ncet.

Dar iată că pe-un urdiniş apare
Aleasa între-atîtea mii de vieţi,—
Şi trîntorii-amanţi de soare beţi,
Simţind imperioasa ei chemare,
Tresar prelung din somnolenţa lor.

Din urdiniş zburînd ea scrie-o dungă,
Un fulger de beteală în senin,
Şi cetele de miri cu freamăt vin
Şi 'n urma ei se 'nşiră şi s'alungă,
Dar ea se 'nalţă 'n slavă tot mai sus.

Mai sus se 'nalţă, tot mai sus, şi 'n goană,
Se luptă mirii s'o ajungă 'n zbor,
Dar ea-i un punct de aur mişcător,
Şi-un punct e şi prisaca din poiană,
O floare scuturată dintr'un ram.

Treptat se farmă ceata lor rărită,
S'abat din drum cei fără de puteri,
Şi 'n prăvălirea răpedei căderi
Cu jind revăd scînteia urmărită,
De unul singur din alaiu 'ntreg.

Acela unul are pe regină,
Dar după clipa asta de amor
Ea se coboară domolită 'n zbor,
Iar el recade 'n marea de lumină
Supt uriaşul clopot de azur.

D. Anghel

Dicţionarul Academiei Romîne sau Basmul cucoşului roş

Şi era un moş,
Ş-avea un cucoş.
Hi, cîntă, cucoşule,
Semn de joacă, moşule,
etc.

In Viaţa Romînească din Decembre 1907 s-a publicat la pag. 479 notiţa următoare: „Un dicţionar secret. S-a aflat, graţie unuĭ indiscret, că Dl. Sextil Puşcariu a început tipărirea dicţionaruluĭ limbiĭ romîne, cu care a fost însărcinat din partea Academieĭ. Curioşĭ să vedem rezultatul activităţiĭ filologuluĭ dela Cernăuţĭ, am căutat să ne procurăm fasciculele apărute, dar nĭ-a fost peste putinţă. Ne-am adresat atuncĭ cîtorva academicianĭ, ştiind că Academia e datoare să trimită orice publicaţie a eĭ. In zadar! Academicianiĭ, la care ne-am adresat, nu erau, nicĭ eĭ, într-o situaţie maĭ fericită decît noĭ. Care va să zică, dicţionarul limbiĭ romîne stă sub sticlă, păzit de o companie de soldaţĭ, ca şi vestita cloşcă de aur? Este, credem, cazul să spunem că nu maĭ înţelegem nimic!“ S-a primit după aceia dela Academia Romînă un anunţ că dicţionarul va apărea în 3 volume de cîte 800 de paginĭ volumul, în măsură de cîte 2 fascicule a 5 coale fascicula pe an, şi cu preţ de 40 de leĭ în abonament, de 60 de leĭ fără abonament. În urma acestuĭ anunţ trebue să repetăm cu întărire că *nu maĭ înţelegem absolut nimic*.

D-apoĭ, va să zică, dacă coala e de 16 paginĭ, 2 fascicule cuprind 160 de paginĭ, şi, în caz cînd cele 2 fascicule vor apărea regulat pe an, pentru cele treĭ volume vor trebui 15 anĭ. Dar comisiunea dicţionaruluĭ se spăriase de ceĭ cel mult 15 anĭ, care îĭ trebuiaŭ d-luĭ Philippide pentru a găti dicţionarul cel cu multe cuvinte, cu multe înţelesurĭ, cu multe exemple, cu traducerĭ latineştĭ pelîngă cele franţuzeştĭ, cu transcrierĭ fonetice, şi acum nu se sparie că trebuesc 15 anĭ pentru un dicţionar cu puţine cuvinte, cu puţine înţelesurĭ, cu puţine exemple, fără traducerĭ latine

și fără transcrieri fonetice ? Căci doar tot tărăboiul era că dicționarul nu se poate găti repede, pentrucă e prea bogat, și trebue scurtat, stilcit, prostit, numai ca să se gătească repede. D-apoi acum, cind s-a scurtat, s-a stilcit, s-a prostit, și cu toate acestea tot așa de încet merge, acum ce zici ?, am avea indiscreția să întrebăm pe comisiunea dicționarului. Frumoasă treabă ! Cum că Dl. Philippide ar fi gătit dicționarul, dacă i s-ar fi acordat 15 ani, o probează faptul că în 5 ani a gătit un sfert dintr-însul. În adevăr, din cei 8 ani, cîți a lucrat D-sa, 2 ani și jumătate aŭ servit pentru adunarea materialului și clasificarea lui, iar în restul de 5 ani și jumătate a scris mai mult de un sfert (A—De) și a perdut pela sfirșitul perioadei mai multe luni în hărțueli din partea comisiunii dicționarului, care-i tot cerea ba să publice ca prubă citeva coale, ba să le modifice pe acestea după indicațiile ei, ba să alerge pe la București, ca să-i audă prețioasele sfaturi orale, ba să înjghebe un al doilea grup de lucrători, numai și numai ca să se gătească dicționarul repede, căci se prăpădia lumea, se prăpădia țara. De 15 ani, cîți cerea Dl. Philippide, vai, nici vorbă nu putea să fie. Cel mult 5, 6 ani i se mai acordaŭ D-sale. Era sigură comisiunea dicționarului că în cinci, șase ani s-ar fi putut duce lucrul la capăt, dacă i-ar fi intrat Dl. Philippide în voe. „Păcat, că n-am eŭ vreme !", a exclamat odată cu o ocazie un membru din comisiune, frecindu-ș minile ca cum ar fi făcut o chiftea. Ei, iaca, ți s-a făcut pe plac. S-a strimbat, s-a scilciat, s-a prostit bietul dicționar, și-l vezi că nu merge repede ? Acum dai 15 ani pentru un lucru prost ? Acum nu mai piere lumea, nu se mai prăpădește țara ? Frumoasă treabă ! Dar dicționarul acesta, al Academiei Romine, se va găti oare în 15 ani ? Nu, de aceasta sintem siguri, și iată ce probe aducem. Mai intiiŭ nu vor fi numai 3 volume de cite 800 de pagini, cum presupune anunțul. În adevăr, cele 8 coloane, alipite ca prubă la anunț, cuprind cuvintele dela *Albeală* până la *Alboare*. Aceste cuvinte ocupă în dicționarul Tiktin 2 coloane. Deci dicționarul Academiei, în caz cind va păstra proporțiile necesare unei opere de știință—altfel ar fi un monstru—,este de 4 ori mai mare decit al lui Tiktin, și, fiindcă dicționarul Tiktin are pentru un sfert (A—C) 500 de pagini, apoi dicționarul Academiei va avea pentru un sfert 2000, iar pentru opera întreagă 8000 de pagini, iar nu numai 2400, cum presupune anunțul. Și deci, dacă vor apărea cite 160 de pagini pe an, apoi vor trebui 50 de ani, până cind se va sfirși acest basm al cucoșului roș. Căci e mare, mare tare aceastà operă săracă în cuvinte, înțelesuri, citații, traduceri, transcrieri fonetice, e mare din cauza impluturilor, a vorbelor degeaba, care se potrivesc numai în dicționare de conversație ori în monografii, à la Hasdeu, de pildă la *Albină* : „*Albina* se mai numește *muscă, biză, băză, găză* (și : *găză de miere* sau *folositoare*) și *găzuță*.—*Albina*-femeie se numește *matcă* (și : *albină lucroaie, împărăteasă, mumă, mumină, albină împărătească, crăiasa albinelor*), bărbatul : *trântor* (și: *trântore, lăutar, bondar*).

—*Albinele* se țin în *stup* (și : *uleiu, ștubeiu, știubeiu, matcă, coșniță, cușniță ;* pentru terminologia specială v. „stup").—*Albinele roiesc* (terminologia specială subt „roi").—*Albinele* fac *miere*, care se depune în *fagur(e)* (și : *fagor, stredie*), din care se scoate *ceara* ; fagurul fiert, din care s'a stors mierea și s'a scos ceara se numește *hoștină* (și : *boștină, jintiță* și *băbuș*). Apa amestecată cu miere : *mursă ;* iar apa în care se spală vasele în care s'a scurs mierea : *mursă* (sau : *lapte de miere*). Din aceasta, după ce s'a lăsat să fiarbă ca mustul, se face *mied*.—Oul sau puiul albinei : *cățel* (și : *puiu*, verbul : *cățeli*) ; materia vâscoasă din care se nutrește „cățelul" : *păstură* (și : *păstrar*), iar cea din care se formează „cățelul" : *plămadă*. *Găselnițe* sânt niște viermi care se fac în stupii slabi și care mănâncă mierea.—Celulele în care se reproduc albinele și trântorii : *căsuici* (și : *chilioare, chiluțe, găoci, găuri*), iar cele în care se reproduc matcele : *botce* (și *țițe*).—Sunetul produs de *albină* se numește : *bâzâit* (și : *bombănit, bombăit, bombănat, zuzâit, zumzet, vâjâit, zbârnâit*), ap. HEM [adecă Hasdeu Magnum Etymologicum] 743—744 ; Marian Ins. 144—147 ; Damé T. 119—120". Aceasta se chiamă Hasdeu cu viri și îndesat. Și mai departe : „*Albină*=*Frumoasă plantă erbacee din fam. Orchidaceelor ; tulpina cilindrică ; frunzele sânt oblonglanceolate sau lanceolate ; florile frumoase, dispuse într'un spic lax, seamănă foarte mult cu o albină, de unde și numirea populară a acestei rari plante. Crește pe locuri argiloase, pe coaste și râpe cu iarbă, sau pe marginea pădurilor, în Maiu—Iunie.* (Scăieni, în Prahova). Panțu Pl." Ce a mai rămas să spună o botanică descriptivă ? Decit atita poliloghie la *albină*, mai bine nu se uitaŭ cuvintele *albeniu, albescent, albeță, albinoaică*, și înțelesul de *suliman* la *albeață*, și nu s-ar fi presupus din cap *albel, albică*, și nu s-ar fi amestecat cu *înălbei* și cu *dălbică*, și nu s-ar fi identificat *albeață* cu *cataractă* (măcarcă *albeață* înseamnă și *cataractă*), și nu s-ar fi confundat *albeață* cu *apă albă* și *apă neagră* într-un loc din Uricariul, reproducîndu-se orbește o greșală a lui Hasdeu, bazată pe înțelegerea greșită a acelui loc, și nu s-ar fi spus că „*albia* servește foarte adesea de „leagăn", așa încât poate primi și această însemnare" (Măcarcă *se leagănă* copiii în *albie*, dar *albiea* nu înseamnă niciodată *leagăn*, nici *leagănul* albie), și nu s-ar fi stilcit biata franțuzească în „regarder avec *des* grands yeux" și „petit auge" și „petit abeille !" Da, e mare această operă, e cit și acea a lui Hasdeu, căci cuvintele dela *Albeală* până la *Alboare* cuprind în dicționarul Academiei 8 coloane format octav mare, tipărite cu *petit* fără linii, cu rinduri lungi și cu spațiuri mici între titluri, iar aceleaș cuvinte la Hasdeu cuprind 33 de coloane format octav mic, tipărite cu *garmond* cu linii, în rinduri scurte și cu spațiuri mari între titluri. Oricine a avut a face cu tipografiea va înțelege că dicționarul Academiei are cel puțin aceleaș proporții ca și renumitul Magnum Etymologicum Romaniae și că, dacă acest dicționar al Academiei va îmbrăca haina *garmond* cu linii și cu spațiuri, va fi

taman dicționarul luĭ bĭetul Hasdeu săracul, și cu drept cuvînt, căcĭ este sînge din sîngele luĭ și os din osul luĭ. Apoĭ, vor apărea cîte 160 de paginĭ pe an? Dar cîte paginĭ aŭ apărut în aceștĭ doĭ anĭ trecuțĭ? Cele patru paginĭ alipite ca probă la anunț ajung pănă la numărul 100. Celelalte 60 sînt tipărite? Apoĭ atuncĭ pentru ce nu s-aŭ pus cele două fascicule în circulație? Probabil că aŭ apărut pănă acum, după doĭ anĭ trecuțĭ („La 1 Ianuarie 1906 lucrarea a fost încredințată D-luĭ profesor Sextil Pușcariu," zice anunțul), numaĭ 100 de paginĭ. Dar noĭ ne punem în cazul cel maĭ favorabil pentru dicționarul Academieĭ și admitem că cele 2 fascicule, care trebuesc să apară pe fiecare an, sînt gata tipărite și le ține încă administrațiea Academieĭ, pentru cine știe ce motiv, în rafturĭ. Bine, dar aceste 2 fascicule aŭ apărut în doĭ anĭ trecuțĭ, învremece pănă acum ar fi trebuit să fie 4 fascicule gata, știĭ, cîte două pe an. Decĭ, aĭ reușit să tipăreștĭ numaĭ cîte 80 de paginĭ pe an, iar nu cîte 160. Ia presupune, ceĭa ce e foarte probabil, că nu veĭ putea dovedi să tipăreștĭ (adecă să scriĭ, să facĭ) decît, ca pănă acum, numaĭ cîte 80 de paginĭ pe an, așa e că veĭ avea trebuință nu numaĭ de 50 de anĭ, cum făcusem socoteala maĭ sus, ci taman de 100? Dar dacă cumva dela *D* înainte, cînd nu veĭ maĭ avea de *împrumutat* nicĭ pe Hasdeu nicĭ pe Tiktin, te încurcĭ, doamne ferește, așa e că nicĭ suta de anĭ n-are să fie de ajuns? Te spăriase Hasdeu? Țipaĭ, ca să-ĭ facĭ zile amare, săracul, că o viață de om n-ajunge pentru ducerea la capăt a opereĭ sale, și acum nu te spariĭ de ceĭ 100 orĭ 200 de anĭ care trebuesc pentru nașterea avortonuluĭ? Nu te spariĭ, pentrucă similes similibus conveniunt. Știĭ, corb la corb nu scoate ochiĭ, cumu-ĭ Turcul și pistolul, și-a găsit sacul peticul. Magnum Etymologicum nu-țĭ plăcea, pentrucă era o lucrare originală; dar copiea luĭ ițĭ place, pentrucă așa ți-ĭ firea, să-țĭ placă *împrumutul*. Dicționarul D-luĭ Philippide nu-țĭ plăcea, pentrucă era prea bogat și se putea găti în 15 anĭ, iar istalalt ițĭ place, pentrucă e sărac în conținut, umflat cu palavre și nu se va găti nicĭ într-o sută; căcĭ așa ți-ĭ firea, să-țĭ placă forma goală, dar umflată. Iaca-ĭ vezĭ, pe aceștĭ copiĭ răsfățațĭ? Aŭ să ajungă să-țĭ dee bobirnace peste nas și apoĭ să-țĭ bată în pumnĭ, și aĭ să te tăvăleștĭ totuș înaintea lor în genunchĭ, pentrucă ți-s copiiĭ tăĭ prea iubițĭ, prentrucă-țĭ samănă și li samenĭ. Să-țĭ trăĭască! Să aĭ parte de dînșiĭ și eĭ de tine! Pănă una alta așteptăm cu mare nerăbdare apariția celor două fascicule, pe care le vom cumpăra cu numărul, căcĭ, de abonat la această operă matusalemică, nu ne vom abona, doamne ferește: 40 de leĭ cu dobîndă compusă produc într-o sută de anĭ 40960 de leĭ. Maĭ bine lăsăm prin testament ordin urmașilor să cumpere opera, cînd va apărea în întregime, cu 60 de leĭ, pe care-ĭ va lua din suma de 40960 de leĭ, la care se vor urca ceĭ 40 de leĭ, pe care avem să-ĭ depunem la o casă de economie. Dacă fiecare din cetățeniĭ (cel puțin vreo 10000), la care a trimes Academia Romînă liste de abonamente, ar face ca noĭ—și-ĭ sfătuim la aceasta din tot

sufletul—,peste o sută de anĭ 10000 de familiĭ din Romînia ar posede la un loc un capital de 409.600.000 de leĭ, produșĭ numaĭ din economiea celor 40 de leĭ cerșițĭ de Academia Romînă. Cerșițĭ, zicem, și cu drept cuvînt, căcĭ cînd o bogătașă ca dînsa, care n-a cheltuit și nu cheltuește pentru facerea dicționaruluĭ niciun ban—pentrucă, doar, se spune în anunț că dicționarul se publică cu cheltuiala Maestățeĭ Sale Regeluĭ Carol I și doar nu voește Maestatea Sa să-șĭ scoată cheltuiala înapoĭ—,cînd o bogătașă ca dînsa vrea să încaseze dela niște bĭețĭ contribuabilĭ sume de banĭ, pentru a le face să se ridice peste o sută de anĭ la colosala sumă de 409 milioane în profitul eĭ, aceasta se poate compara numaĭ cu fapta bogatuluĭ celuĭ care, cînd îĭ venia un drumeț nevoĭaș în gazdă, se îmbrăca în strae de cerșitor și venia de cerea de pomană drumețuluĭ. Prea multă răbdare are Maestatea Sa. Să fie altul în locul Maestățeĭ Sale, s-ar supăra de acest scandal oferit de specialiștiĭ romînĭ dela Academia Romînă, care profită de subvenția Maestățeĭ Sale pentru a stoarce dela țară zecĭ de miĭ de abonamente la o operă ce va apărea la paștele caluluĭ. Maĭ bine cu subvenția ceĭa ar înființa Maestatea Sa o nouă *fundațiune Carol* aicĭ la Iașĭ, în acest oropsit de Iașĭ, ca să aĭbă și studențiĭ din acest capăt de țară unde cetĭ o carte; pentrucă biblioteca universitățiĭ, singura bibliotecă din Iașĭ, a ajuns într-un grad de sărăcie și de confuzie imposibile de descris din cauza lipseĭ de ajutor din partea statuluĭ.

Philologus

Spre roman

— „Însemnările lui Neculai Manea" —

Evoluția unui scriitor repetă, adesea, istoria literaturii țării sale, după cum aceasta repetă întotdeauna istoria literaturii universale. Un pedant ar găsi, poate, locul să amintească că „ontogenia repetă filogenia".

Sadoveanu care a scris, mi se pare, și în versuri, și-a început strălucita sa carieră literară cu acele povestiri al căror caracter, mai întotdeauna liric sau epic, a fost relevat de atîtea ori. Epicul, în opera sa, constă în evocarea impetuoasă a faptelor mari, „legendare", întrupate în personagii aprige, „romantice" (unele din *Povestiri*, *Șoimii*, etc.). Iar lirismului său îi datorim acele minunate bucăți, în care scriitorul își ilustrează un sentiment puternic prin scene din viața reală: sentimentul „singurătății" omenești, printr'o întîmplare tragică *(Într'un sat odată)*, sentimentul de melancolie față de caracterul trecător al lucrurilor omenești, printr'o întîmplare de vînătorie ori de dragoste *(Hanul Boului, Moarta)* etc...

Acestui caracter,—epic sau liric,—al primelor sale lucrări se datorește „romantismul" lui Sadoveanu. Și, în adevăr, epicul și lirismul sînt însușirile principale, am putea spune definiția romantismului.

Dealtmintrelea, nici un scriitor romîn n'a fost curat obiectiv. Chiar Caragiale, prin faptul că e un *satiric*, nu e un scriitor curat obiectiv, căci un scriitor satiric, după definiție, e prea stăpînit de sentimente în fața realității, pe care, din cauza acestor sentimente, o diformează până la un punct.—Se știe că exagerarea este un procedeu inerent acestui gen literar. — Pe lîngă aceasta, un scriitor satiric, tot prin definiție, alege *numai* aspectele ridicole ale societății, diformînd, deci, realitatea și din această cauză.... Iar Brătescu-Voinești, ca să vorbim de celalt mare scriitor obiectiv al nostru, e prea duios, pentru a fi curat obiectiv (după cum Maupassant e prea mizantrop, pentru a fi, și el, curat obiectiv,—orice ar zice majoritatea criticilor săi).

Dar dacă subiectivismul lui Caragiale e inerent genului în

care a scris; dacă subiectivismul lui Brătescu-Voinești e numai un *adaos*, și fericit, la zugrăvirea vieții;—subiectivismul lui Sadoveanu, în bucăți ca acele pe care le-am amintit, e pur și simplu *lirism*. Scriitorul, repet, își ilustrează un sentiment prin scene reale din viața reală....

....Scene reale din viața reală!... Prin aceasta se deosebește Sadoveanu de *poeții lirici* care scriu nuvele și care, neputînd eși din cercul propriei lor personalități, nu pot crea decît un singur personaj real, pe ei înșiși,—celelalte personaje fiind ori repetarea, în alte exemplare, a aceluiaș personaj, ori personaje convenționale, moarte. Eminescu, care a creat pe Dionis, pe călugărul Ieronim, etc., n'a creat decît un singur personaj, căci toate sînt el însuși, imaginat în diferite posibilități și împrejurări,—celelalte personaje ale sale sînt convenționale.—Sadoveanu însă, a creat, în bucățile sale lirice, o mulțime de personaje *vii*, și nici unul nu e imaginea autorului lor.... Se poate spune, în scurt, că el a făcut *lirism*, exprimîndu-și sentimentele prin cea mai *obiectivă* zugrăvire a vieții,—oricît s'ar bate cap în cap aceste cuvinte....

Și de aceia, cu tot puternicul său lirism, care e o însușire romantică, Sadoveanu n'a fost niciodată, în bucățile sale lirice, un adevărat romantic. Mai degrabă găsim urme de romantism în bucățile sale epice, acolo și atunci cînd a voit să redee personaje din veacurile trecute, în loc de a se mulțumi să încadreze în poezia trecutului personaje actuale....

Dar echilibrul acesta stabil, dacă mi se iartă această expresie, între lirism și obiectivism s'a rupt. Zugrăvirea vieții a ajuns pe primul plan, sentimentul reducîndu-se la ceia ce am numit aiurea atitudinea scriitorului față cu viața pe care o zugrăvește. Puternica sa obiectivitate, vădită și în primele lucrări, degajată deja mult de lirism în *La noi în Viișoara*, acum s'a degajat cu totul,—și *Însemnările lui Neculai Manea* marchează cu putere această dată însemnată în evoluția scriitorului nostru și *deci* în evoluția literaturii romînești.

Însemnările lui Neculai Manea nu mai sînt nici o operă lirică,—ilustrarea unui sentiment,—nici o operă epică,—zugrăvirea unor fapte mari, datorite unor ființe cu facultăți sufletești exagerate.—Aci, scriitorul s'a supus, cum se zice, obiectului, a observat viața de toate zilele și a redat'o—pentru a o reda! Că și aci se poate constata sentimentul și concepția scriitorului față cu viața—e altă chestie: absența scriitorului față cu opera sa e cu neputință!

Această evoluție a lui Sadoveanu ne explică și *forma* în care sînt scrise *Însemnările lui Neculai Manea* (cași aceia în care scrie *Duduia Margareta)*....

Bucățile lirice și epice erau unitare; și această unitate de compoziție o căpătau dela *sentiment* care, prin natura sa, este concentrativ și regulator, căci sentimentul grupează arhitectonic imaginile asociate cu dînsul și prin care el se exprimă. *(Me-*

lancolia lui Eminescu este un exemplu desăvirșit al acestui fapt sufletesc).—Acuma însă, supunîndu-se obiectului, vieții, opera sa, *Însemnările lui Neculai Manea* (cași *Duduia Margareta*), nu mai are acea unitate, căci viața este variată și complicată,—și sentimentul, căzut pe planul al doilea, nu se mai poate *impune* materialului, pentru a selecta mai întăiu și a alege ceia ce-i convine, pentru a-l unifica apoi și a-l încadra, aș zice, într'o formă geometrică regulată.

Ultimele două lucrări ale lui Sadoveanu, dacă e vorba să le dăm un nume, sint romane,—și e sigur că forma, în care compune acuma Sadoveanu, (de „jurnal" ori de „scrisori"), nu poate fi definitivă, căci este prea departe de forma obișnuită, firească a romanului.

Desigur, viața apare ca ceva fragmentar și caprițios, dar de aici nu urmează că *și în privința compoziției* arta trebue s'o imiteze: Arta, dimpotrivă, are menirea să prindă, să imobilizeze o clipă din viața caprițios fugară și s'o fixeze, pentru totdeauna, prin formă.

Dar Sadoveanu, traducătorul lui Maupassant,—și deci, desigur, admiratorul lui,—nu *știe* el oare acest lucru? Și, dacă știe, pentruce compune *încă* fragmentar, pentruce redă *încă* viața în episoade, aproape juxtapuse?

Pentrucă romanul, ultimul termen al evoluției literare, e genul cel mai greu, nu numai din punct de vedere al fondului: putere de observație, analiză, pricepere, memorie, sinteză; ci și din punct de vedere al compoziției: puterea de a stăpîni materia, de a disciplina concepția, talentul de a înjgheba, de a construi. Și, la această compoziție, mai ales într'o literatură fără tradiție, nu poți ajunge deodată: Tinzi către ea, încercînd, dibuind, făcînd preludii,—exercitîndu-te. Forma de „jurnal" ori de „scrisori" este perioada de tranziție, pasul pe care-l face Sadoveanu spre forma definitivă a romanului. *Însemnările lui Neculai Manea*, cași *Duduia Margareta*, sint, ca să întrebuințăm un termen de pictură, niște adevărate „studii"....

— Dar Sadoveanu a scris deja *Șoimii* și *Floare ofilită*,—mi se va obiecta!—Tocmai: slăbiciunea relativă a acelora e o dovadă de cele ce înnaintăm aici. *Floăre ofilită*,— de *Șoimii* nu vorbesc, căci ei sint o poemă epică!—*Floare ofilită* a fost o încercare pripită.

Iar această „reculare" a lui Sadoveanu dela forma clasică a romanului (din *Floare ofilită)* la „studiile" din *Însemnările lui Neculai Manea* și *Duduia Margareta*,—„reculare" care, cum se știe, are avantajul de a te face „să sari mai bine"—e dovada unei mari seriozități și conștiințe artistice.

A face numai ceia ce cu adevărat poți, este o mare virtute artistică, deoarece în artă se pare că ar fi „posibil și imposibilul",—dovadă atîtea „opere literare", în care autorii vorbesc de lucruri pe care nu le cunosc, de sentimente pe care nu le-au simțit, de probleme pe care nu le-au cugetat...

Că Sadoveanu nu încearcă, aproape niciodată, acest „imposibil", ne dovedește perfect și faptul că opera acestui scriitor este oglinda experienții sale, în acel înțeles că, după ordinea scriselor sale, putem face istoria experiențelor sale asupra vieții...

Am observat cu altă ocazie că acest mare poet al naturii n'a zugrăvit până acuma decît cîmpia, singura pe care o cunoaște bine, singura în care a trăit și pe care a putut s'o observe îndelungat... Și tot atunci spuneam că acest scriitor, proclamat dela 'nceput „țărănist", nu și-a meritat acest nume decît mai tîrziu, cînd a scris *La noi, în Viișoara*...

La începuturile sale, îndrăgostit de trecut, cu o copilărie și adolescență petrecute în orășelele Moldovei și cu experiența vieții de cazarmă, Sadoveanu a zugrăvit, *mai ales*, scene eroice din trecut, scene din viața mahalalei moldovenești și scene din viața militară; cînd a eșit din cercul său, cînd a străbătut, pe de o parte în afară de oraș, pe de altă parte în clasele mai de sus: a intelectualilor și a societății mai înnalte de provincie, atunci, pe lîngă viața cunoscută mai de demult, a început să zugrăvească și viața acestor păturí sociale.

Așa dar, *Însemnările lui Neculai Manea* marchează, pe lîngă afirmarea definitivă a obiectivismului lui Sadoveanu, și zugrăvirea unei pături nouă, a păturii așa numiților intelectuali, reprezentați, în romanul său, prin exemplare foarte umile, „provinciale", de un rang inferior... (Bine înțeles că, avînd să zugrăvească mediul în care trăesc eroii săi, Sadoveanu a zugrăvit încă odată mahalaua moldovenească, și mai bine decît oriunde aiurea).

Dar pe lîngă aceste progrese,—obiectivitatea și lărgirea cîmpului de observație,—Sadoveanu a mai făcut un altul, foarte important.

Intre stările sufletești ale unui om, unele sint mai primitive, mai inferioare, mai generale și mai *naturale*. Mai naturale, în acel înțeles că sint condiționate mai mult de natură, decît stările sufletești mai superioare, care sint mult mai mult condiționate de împrejurările sociale.—S'ar putea zice că primele capitole ale psihologiei țin mai mult de domeniul științelor naturale, pe cînd ultimele capitole țin mai mult de acela al științelor sociale.

Sadoveanu a zugrăvit, până acuma, mai ales stări sufletești de prima categorie, senzații și instincte. Și cum acestea au rădăcini adînci în natură, Sadoveanu, care și-a dat samă de acest lucru sau care a avut intuiția acestui lucru, a încadrat întotdeauna pe om în natură în așa fel, încît natura să explice și să complecteze pe om. De aci marea însemnătate a naturii în opera acestui scriitor și felul deosebit, unic, cum el o zugrăvește.

Ne zugrăvind până acuma, decît incidental, și nu în bucățile sale cele mai bune, viața sufletească superioară și complicată, nefiind până acuma, pentru a tranșa cu un cuvînt, un psiholog analist,—împrejurările sociale, acelea care explică viața su-

fletească complicată, ocupau un loc neînsemnat în opera lui Sadoveanu.

Zugrăvirea acestor împrejurări este un alt progres al lui Sadoveanu,—și mai cu samă priceperea influenței lor asupra personajelor.

Dacă în *Floare ofilită* Sadoveanu ne arată o bună parte din împrejurările sociale care lucrează asupra eroilor săi, el nu-și dă destul de bine samă de rezultatul acestei influențe asupra acelor eroi. Sadoveanu ne arată perfect, în acel roman, ce victimă a lui Negrea este nevasta acestuia, Tinca, pentru care ne solicitează toată mila, dar nu ne arată ce victimă vrednică de milă este acest Negrea însuși, omul acesta vițios, călăul nevestei sale! Dacă Tinca este victima lui Negrea,—lucru ușor de văzut,—apoi Negrea este și el victima unui călău anonim,—anonim, căci nu e un om, ci un întreg complex de împrejurări, din care unele, cum spuneam, le zugrăvește și Sadoveanu.

Acuma însă, în *Însemnările lui Neculai Manea*, Sadoveanu nu numai că zugrăvește toate împrejurările sociale, în care trăesc eroii săi, ci arată și chipul cum aceste împrejurări lucrează asupra acestor eroi.—Și să se observe ce puțin loc ocupă natura aici, unde, cași'n nuvelele lui Brătescu-Voinești, ca nu prea are ce explica.

În *Însemnările lui Neculai Manea*, Sadoveanu ne arată *dezorganizarea sufletească* a doi oameni, Neculai Manea și Ion Radianu, dezorganizare care-i duce, pe unul la amorțirea simțului moral, pe altul la vițiu și la moarte. Scriitorul ne arată cum acești doi oameni, ne avînd nici un scop în viață, n'au ce face cu puterile lor sufletești care, neutilizate, se'ntorc împotriva lor și-i distrug.—Și aceasta, din pricină că ei nu sînt nici destul de răi, ca tînărul Leonard Iliescu, pentruca, confundîndu-se în turmă, să trăiască numai pentru dînșii, utilizînd în favoarea lor inconștiența turmei; nici destul de buni, pentruca să pună, ei, pentru concetățenii lor, scopuri vieții. Păcat că Sadoveanu nu ne-a dat, în romanul său, tipul unui asemenea om bun, căci atunci am fi avut toată seria: Jos Leonard Iliescu, la mijloc Manea și Radianu (în această ordine, căci Radianu e superior lui Manea), sus omul bun, luptătorul idealist... Am fi înțeles atunci și mai bine că... speciile mijlocii, într'o societate ca acea zugrăvită de Sadoveanu, sînt menite distrugerii... Aiurea, unde există o adevărată viață socială, societatea însăși dă tipurilor mijlocii scopuri în viață, ba poate feri de înjosire chiar tipuri inferioare ca Leonard Iliescu... Aiurea, societatea nu e o juxtapunere de indivizi, ca la noi; aiurea diferitele forme de solidaritate,— dela societățile de muzică până la partidele bazate pe interese sociale,—sînt tot atîtea îngrădiri, care nu lasă pe om izolat. Și izolarea e cea mai mare dușmană a omului: Un sociolog, făcînd statistica sinucidерilor, a constatat că ceia ce ferește de sinucidere este îngrădirea în asociații,—de orice natură ar fi ele...

Această concepție, sau această intuiție, a dependenții omului de societate a adus un mare serviciu lui Sadoveanu, căci un scriitor, care vede toate înrîuririle ce sufere omul dela natură și mai ales dela societatea în care trăește, poate săpa mai adînc în viață.

Iar indulgența pentru păcatele omenești, ce rezultă din această adîncire a vieții, este, și ea, o mare însușire artistică, pentrucă mai bine pricepe viața acela care o privește cu indulgență, decît acela care o privește cu ură. Fără simpatie artistică pentru obiect, nu poate fi scriitor mare, și indulgența este o condiție esențială pentru a avea acea simpatie artistică.

E știut că romanul englez și cel rusesc,—George Eliot și Tolstoi,—își datoresc superioritatea lor, *adîncirea vieții*, tocmai acestei concepții asupra vieții. Oricît de mare *artist* e Flaubert (tot atît de mare, desigur, cași George Eliot), el e mult mai prejos de Tolstoi și mai prejos de George Eliot, din cauza concepției sale asupra vieții. Lui îi lipsește indulgența, mai ales în *Bouvard et Pécuchet* care, din cauza urii sale pentru nevinovata prostie, are caracterul unui pamflet... Comparați *Bouvard et Pécuchet* cu *Pickwick* al lui Dickens, ori chiar cu *Tartarin de Tarascon* al lui Daudet.—Comparați, și mai bine, pe „funcționarii" ridicoli din nuvelele lui Maupassant cu bieții funcționari din al său *Sur l'eau*... Cînd a scris *Sur l'eau*, durerea vieții sale îl făcuse pe Maupassant comprehensiv și indulgent: atunci nu l'a mai lovit aparența: vulgaritatea, ci ceva mult mai adînc, mai adevărat, suferința, eternul omenesc!

Și Sadoveanu a priceput că, dacă Neculai Manea ajunge un egoist imoral, el merită milă; că, dacă Radianu ajunge vițios și răutăcios, el merită și mai multă milă;—și încă cu atîta mai multă milă, cu cît acești oameni, în care a rămas un punct luminos în conștiință, își dau samă de ticăloșia lor, împotriva căreia, însă, nu pot face nimic. Și ertîndu-i el, Sadoveanu a plecat, fără să vrea, pentru ei și i-am ertat și noi. — Și sînt sigur că, dacă Radianu ar fi fost însurat și și-ar fi chinuit nevasta, mai mult decît Vasile Negrea, Sadoveanu ne-ar fi solicitat și mai multă milă pentru eroul său, căci ce poate inspira mai multă milă decît un om silit, condamnat să devină rău, împotriva firii sale?

Din aceste cauze, cu o intrigă tot atît de banală cași acea din *Floare ofilită*, *Însemnările lui Neculai Manea* sînt atît de *interesante!*... Interesul, care nu vine dela intrigă (într'o operă de *artă*, el vine numai într'o mică măsură dela intrigă), vine aci dela *semnificația* pe care scriitorul o dă vieții ce zugrăvește, căci aici nu mai e vorba de lucrurile care se întîmplă lui X sau Y, ci de ceva mult mai interesant, pentrucă autorul pune o mare problemă, pentrucă el ne arată cum o întreagă stare de împrejurări lucrează asupra unor sărmane ființe omenești.... Personagiile, aci, sînt numai niște „subiecte", asupra cărora *experimentează* un întreg complex de împrejurări în care trăim cu toții.... Cunos-

cuta definiție a artei ca o „critică a vieții“ se poate aplica aici mai bine decît oriunde.

Pentru frumuseța operii, aș fi dorit ca Radianu, în care strigă toată durerea ce rezultă din această stare de lucruri, să aibă o vervă strălucită, o ironie nimicitoare, la înnălțimea exasperării sale răutăcioase.... Dar poate că această coardă lipsește lirei lui Sadoveanu....

Dacă Brătescu-Voinești, în admirabila schiță de roman, care se numește *În Lumea Dreptății*, ne arată cum se distrug, învinși în luptă, cei superiori, dar fără energie mare, din cauză tocmai că sînt superiori; Sadoveanu, în *Însemnările lui Neculai Manea*, ne arată cum exemplare din aceiași categorie, cînd n'au un scop în viață, se dezorganizează sufletește tot din cauza relativei lor superiorități....

Și cum faptele zugrăvite de acești doi scriitori sînt dintre cele mai caracteristice pentru epoca noastră de transiție, avem tot dreptul să sperăm că ei ne vor da romanul adevărat, pe care-l așteptăm de atîta vreme. La acești doi scriitori trebue să adăogăm pe Jean Bart care, după o îndelungată tăcere, dă dovadă, —în fragmentele ce publică aici, și mai cu samă în acela din numărul de față,—că știe să vadă adînc în viață și s'o redee cu un puternic realism.

G. Ibrăileanu

Amintiri din călătorie

Nevesca-Vlaho-Clisura

Au trecut mai bine de zece ani de cînd am întreprins o călătorie de studiu în Macedonia cu privire la chestiunea aromânească. Polemici pasionate se încinseseră pe vremea aceia în ziarele noastre în jurul acestei chestiuni pe care însă foarte puțini o cunoșteau altfel decît din auzite. Din îndemnul prea regretatului George Lahovary, directorul ziarului *L'Indépendance Roumaine*, în inima căruia chestiunile naționale găseau un ecou puternic, m'am dus dar în primăvara anului 1897 la fața locului în vederea unei documentări mai serioase. Nu mă duceam să descopăr pe Aromîni—alții o făcuseră înaintea mea—dar ca să culeg impresiuni și științe folositoare cauzei romînești. Împrejurări defavorabile m'au împedecat până acuma de a le publica. Poate că cetitorii *Vieții Romînești* vor primi cu oarecare bunăvoință cîteva amintiri fragmentare din acea călătorie.

Războiul turco-grec nu se sfîrșise încă bine, și situațiunea, de obiceiu nesigură în Macedonia, era mai precară ca oricînd. Mulțumită însă căldurosului sprijin al primului ministru și ministru de externe de atunci, d. Dimitrie Sturdza, care mi-a asigurat un concurs eficace al agenților noștri diplomatici și consulari din Turcia, am găsit toate ușile deschise și o primire binevoitoare pe lîngă Marele Vizir Rifaat-Pașa. Înarmat de scrisori mari-viziriale am putut călători nesupărat de autoritățile turcești și chiar protejat de jandarmi puși la dispoziția mea de valiul din Monastir.

Nu este prea tîrziu gîndesc ca să transcriu unele din notele din carnetul meu. Dacă întradevăr împrejurările politice s'au schimbat de atunci, chestiunea a rămas însă aceiaș, și acelaș mai cu samă a rămas viul interes pe care toți Romînii îl manifestă fraților de la Pind, interes care izvorăște dintr'o legitimă preo-

cupare politică și poate și mai mult din acea nevoe de idealism, fără care nu poate trăi un popor liber, oricît de realistă ar fi politica sa.

Una din amintirile mele cele mai vii este aceia care mi-a lăsat-o ducerea mea la Nevesca și apoi la Vlaho-Clisura, orașul natal al lui Apostol Margarit, care și-a legat pentru totdeauna numele său de chestiunea aromînească.

Orășelele sau satele pur romînești, adică locuite în mare majoritate de Romîni, sînt situate, precum se știe, la încrucișarea drumurilor și pe înălțimi de un acces dificil, ceia ce justifică și mai mult teoria istorică după care ele au fost la început niște posturi militare, instalate de Romanii cuceritori în poziţiuni strategice pentru paza provinciei cucerite. Așa Crușova, un adevărat cuib de vultur, așa Nevasta sau Nevesca, așa Vlaho-Clisura, etc.

Dela Bitolia sau Bitule—după cum îi zic Romînii de acolo—am plecat cu trenul până la Sorovici, un punct important de unde, fuseseră repartizate armatele turcești în timpul războiului cu Grecii. De aici, mica noastră caravană compusă, în afară de mine din d. I. Ciuli, inspector școlar, un om foarte îndatoritor, din d. Nake, ginerele lui Apostol Margarit, intendentul internatului liceului romînesc din Monastir, din Mehmet-ali, kavasul liceului, și dintr'un jandarm jovial, o pornește călare spre Nevesca.

Iată, ascuns într'o pădure, cam la un ceas și jumătate de Nevesca [1]), o mănăstire care se prezintă în mod plăcut. E un colț încîntător; la murmurul unui izvor de apă se amestecă cîntecul păsărilor. Această mănăstire are istoria ei, ca dealtminteri fiecare locușor din Macedonia, nu numai ca teritor al unui trecut glorios, dar și ca teatrul actual al unor lupte neîncetate de naţionalităţi care prea adesea-ori turbură Europa cu ecoul lor zgomotos. Ea datează de vreo 400 de ani, dar a fost reclădită de un Romîn grecoman, anume Cirle, un bogătaș din Nevesca, care, ca toți grecomanii, a pus mai multă ardoare decît Grecii înșiși in susţinerea cauzei eline. Mănăstirea servia de refugiu bandelor grecești insurecţionale, adică bandelor de antarţi. Cirle, bănuit de complicitate cu aceste bande, a clădit în Nevasta, ca o ironică compensaţiune, o cazarmă turcească, și așa a dovedit bunele sale sentimente de supus credincios al Sultanului.

De aici încolo drumul devine greu: suim mereu pe o carare intortochiată și îngustă, săpată în stîncă. Dar înaintea noastră, sau mai bine zis în jurul nostru, se desfășură o panoramă superbă. Munții în depărtare apar ca niște decoruri nebuloase pe un cer albastru, și mai aproape de noi niște stînci de forme capricioase stau înfipte de a lungul drumului și aplecate, parcă amenință să cadă peste noi. Iaca fîntîna până la care femeile romîne din Nevesca își conduc barbaţii, cînd vara pleacă unii cu

1) Distanţele le măsoară în Turcia cu ceasul, adică timpul trebuincios pentru a merge călare de la un loc la altul.

turmele lor în cîmpiile Tesaliei, alţii după treburile lor în orașele mai însemnate din imperiu sau chiar din Europa. Jos la poalele muntelui un sat bulgăresc Zelevrici apare graţios supt arșița soarelui. Ceva mai departe cîteva cătune risipite locuite de Circazieni emigraţi aici, dacă trebue să credem mărturia lui Kanitz, în 1863, cînd vreo 500,000 de Circazieni s'au dus în Asia.

Pătrundem în Nevesca pe la 8 ore sara prin niște drumuri înguste și rîpoase. Deoparte și de alta zidurile curţilor, în fundul cărora zărim niște căsuţe în piatră, care fac o impresiune de mare curăţenie. Caravana noastră se îndreaptă spre casa învăţătorului—în care voiu recunoaște mai tîrziu pe un fost coleg de școală dela Sf. Sava—și care locuește tocmai la extremitatea cealaltă a satului. Pe drum intîlnim femei din sat, cu umbletul mărunt, discret și sfiios; ele ne apar misterioase învăluite cum sînt de umbrele premergătoare ale nopţii. Se dau înlături de pe drumul nostru și ne privesc cu multă curiozitate, parcă speriate. Ajungem însfîrșit la locuința institutorului, Kirana Ionescu. Fostul meu camarad de școală îmi spune cu emoţiune pericolele la care se expun propagandiștii romîni, greutăţile ce a întîmpinat pentru deschiderea școalei romînești, pe lîngă cea grecească adică grecomană, căci fiecare școală romînească reprezintă o izbîndă a romînismului, izbîndă datorită nu unui avînt eroic, ci unui eroism constant, perseverent, care înfruntă toate pericolele. Și acuma amîndouă școlile, cea romînească și cea grecomană, sînt instalate în localul primăriei. Dar situaţiunea partidului romînesc e anevoioasă, tocmai fiindcă nu e decît un partid, o minoritate în mijlocul unei mari majorităţi de grecomani.

Sînt ciudaţi acești grecomani cu credinţa lor nezdruncinată în geniul elin. Eșiţi din școalele grecești, crescuţi în ideia greacă, care la început se confunda cu însăși ideia creștină, ei sînt mîndri de a fi campionii elenismului, gata la orice sacrificii, încrezători fără șovăire în marele destinuri ale poporului grecesc. La începutul războiului din 1897 bucuria lor patriotică anticipase asupra rezultatului armelor: înfrîngerea armatei grecești a fost pentru ei o dureroasă decepţiune; dar, dacă i-a întristat, nu a slăbit întru nimic patriotismul lor elin, care, lucru ciudat, fie zis în treacăt, se împacă totuș cu păstrarea limbii romînești de către mamele romîne chiar în familiile grecomane.

Negreșit, teroarea bisericească exercitată de patriarhie este și ea una din piedicele cele mai puternice care se opun acţiunii romînești și menţine cohesiunea grecomanismului. Patriarhul din Constantinopole, aceasta nu se mai poate tăgădui, deși poartă titlul de ecumenic, nu este reprezentantul creștinismului ortodox din Orient; el se consideră ca agentul politic al elenismului, și biserica nu este în mîna sa decît o armă pentru scopuri exclusiv grecești, armă de care se slujește fără nici un

scrupul pentru a teroriza conştiinţa credincioşilor şi a atenta la libertatea elementară pe care o dă biserica fiecărui creştin de a se ruga lui D-zeu in limba neamului său.

Agenţii patriarhului, episcopii, arhimandriţii şi în general toţi popii greci, nu mai cunosc nici o rezervă, şi desfăşură în împlinirea acestei meniri o ardoare deplorabilă. Afurisenia este unul din mijloacele cele mai obişnuite pentru a opri defecţiunile, şi ei au uzat cu prisosinţă de această armă pentru a îndepărta pe copii din şcolile romîneşti. De cîte ori se deschidea vr'o şcoală romînească, autoritatea eclesiastică din localitate afurisia dinainte pe toţi aceia care 'şi vor trimete copiii la acea şcoală. Aşa proceda Arhimandritul din Belcamen cu şcoala de aici şi s'a întîmplat ca o femee care îşi trimesese copiii la şcoala romînă să moară. Işi poate cineva lesne închipui adînca emoţiune produsă de o asemenea coincidenţă, în mijlocul unei populaţiuni lesne crezătoare şi uşor impresionabile.

De bună samă, cum o spusei mai sus, acţiunea bisericii este un puternic element pentru menţinerea preponderenţei eline. Fără dînsa propaganda romînă ar cîştiga mai repede teren printre grecomani.

Dar să revenim la Nevesca.

Nahieul (satul) Nevasta sau Nevesca ţine de cazana (plasa) Florina. E aşezat pe o ramificaţiune a muntelui Vitschiu (Peristeri) şi găsesc în notele mele că număra atunci 400 de case, adică vr'o trei mii de suflete, căci familia romînească dela Pind se poate socoti la o mijlocie de 8 membri, deoarece copiii însurîndu-se sau măritîndu-se nu părăsesc casa părintească decît cînd nu-i mai încape.

O legendă galantă se leagă de numele satului. După această poveste, o femee ar fi fost răpită din satul care se afla la poalele muntelui şi ascunsă în munţi aci; locuitorii s'au dus în căutarea ei, şi de atunci s'au stabilit în acest loc, care a luat numele de Nevastă în amintirea acestei aventuri. Mi s'a arătat aici o stîncă zisă Aleperic o adevărată stîncă tarpeiană, de pe care, într'o anume zi a anului, copii azvîrl în prăpastie cînii din sat. Este, cum se vede, continuare tradiţiunei romane consistînd în a pedepsi în descendenţa lor nepăsarea cînilor din Roma care au lăsat gîştelor rolul glorios de a scăpa Capitoliul, tradiţiune care s'a transmis şi la noi în ţară, supt formă de *tarbacă*, pe cale de a dispărea, supt înriurirea S. P. A. şi a îndulcirii moravurilor. Acest obiceiu se adaugă la celelalte moravuri şi indicii care denotă obîrşia latină a populaţiunii aromîneşti din Turcia europeană.

A douazi părăsim Nevasta şi ne îndreptăm tot călare spre Vlaho-Clisura. Umblam pe creasta munţilor la o înălţime de vr'o 800—1000 metri. Priveliştea e de o rară frumuseţă. Ne aflăm în regiunea lacurilor albastre (Sari-ghiol), şi dominăm două

regiuni: la stînga, regiunea Florinei, la dreapta regiunea Castoriei. Zărim luciul lacului Castori strîns între munţi. Ochiul îmbrăţişează orizonturi întinse, şi şiruri de munţi cu forme fantastice se profilează în depărtare pe un cer străveziu.

Caii noştri merg anevoios pe poteci strîmte, care ne duc prin pădurici, ale căror craci ne biciuesc obrazul, ne sue pe stînci ascuţite care domină prăpăstii adînci şi ne scoboară în văi încîntătoare. Pe vîrful munţilor, un pas greşit al calului ajungea ca să mă prăvălească în fundul prăpastiei. Dar nu mă pot sătura de a admira sublima frumuseţă a peisajului, şi'mi întorc capul în toate direcţiunile, ca cum aş vrea să fixez şi să reţin pentru totdeauna întreaga splendoare a acestei bogate naturi, care desigur n'are nimic de invidiat regiunilor celor mai pitoreşti din Europa. Macedonia, în aceste regiuni cel puţin, se poate în adevăr numi Elveţia Orientului.

Pe cînd înaintam aşa, adînc emoţionat, rîpit de extasul naturii, îmbătat de acest imn triumfal al vieţii, zărim înaintea noastră, pe o ridicătură de pămînt, o siluetă zveltă şi imobilă, parcă o statuă. Era un păstor romîn, care de pe acea înălţime, rezemat pe toiagul său, supraveghia o turmă de oi ce păştea pe o întinsă livadă, în mijlocul unei plantaţiuni abundente. Behăitul oilor şi sunetul clopoţeilor de la gîtul lor se amestecau cu ciripitul păsărilor. Inaintea noastră se desfăşură văi imense într'un decor adevărat feeric. E un vis din o mie şi una de nopţi.

După un scurt popas, ne reluăm drumul. Iacă-ne ajunşi aproape de Vlaho-Clisura, care este aşezată într'o concavitate a muntelui Vitschiu, cam la poalele lui. Păduri seculare înconjoară orăşelul şi accesul e foarte greu. Urci şi scobori prin terenuri accidentate. In fine la 8 ore sara un ultim suiş şi sîntem în oraşul Vlaho-Clisura. Tragem la d. Naki, într'o casă spaţioasă şi de o curăţenie lucitoare. Pe pragul uşii, stăpîna casei ne urează bună-venire, şi, după obiceiul turcesc, face o mişcare ca să-mi sărute mîna, omagiu de supunere, pe care abia am avut timpul să-l declin, nu fără oarecare confuziune.

Nahieul Vlaho-Clisura depinde de cazana Castoria, şi numără opt sute de case. Citesc în notele mele că în acest oraş s'a născut Apostol Margarit, iniţiatorul chestiunii romîneşti în Macedonia. Dar în nişte notiţi geografice ce am înaintea mea găsesc că Apostol Margarit ar fi fost de fel din Abela sau Avdhela, o comună cu vr'o trei sute familii romîneşti, la o oră depărtare în spre Nord de Perivoli. Oricum ar fi, ideia romînă este aici foarte militantă şi se afirmă cu multă bărbăţie. Pe lîngă şcoala grecească este şi o şcoală romînă care mi se asigură înfloreşte (numără 130 de elevi), pe cînd cea greacă declină. Din contra, şcoala de fete grecească prosperă, pe cînd cea romînească lîncezeşte, în urma ameninţării preotului elin că copiilele care o vor frecventa vor rămînea fete bătrîne. Oricît de mare ar fi patriotismul nostru, trebue să le ertăm această slăbiciune.

Dealtminteri Romincele de acolo nu se lasă mai pe jos de barbaţii lor, cind e vorba de mindria neamului. Aşa, mi se istoriseşte că in anul 1887 episcopul grecesc, permiţindu'şi de pe amvon a vorbi de rău pe femeile romine, cele prezente in biserică n'au putut stăpini revolta lor sufletească şi sfinţenia lăcaşului n'a putut apăra pe bietul popă de izbucnirile lor minioase; barba Prea Sfinţiei Sale a plătit scump nesăbuitele excese ale limbii episcopale. Şi gazda noastră, fiica lui Apostol Margarit, aşa de modestă şi de sfiicioasă, care ne primea odinioară pe pragul uşii cu atita umilinţă, a fost in capul atacului dirijat in contra acestui preot aşa de puţin galant. De atunci cauza aromină a ciştigat teren in Vlaho-Clisura. Slujba bisericească se face o săptămină in greceşte şi o săptămină in romineşte. Adică sint două biserici, una Sf. Dumitru, unde se cintă numai in greceşte, şi Sf. Nicolae, unde cele două limbi alternează. A trebuit o luptă straşnică pentru a repurta acest triumf, şi in cele din urmă guvernul turcesc a consfinţit această nouă stare de lucruri.

Ca in toate celelalte oraşele pe care le am cercetat, Perlepe, Cruşova, Tirnova, unde a fost infiinţată prima şcoală romină in 1865, Magarova etc., fac şi aici vizită la fruntaşii romini, unde ne primeşte cu o cafea, o dulceaţă şi un rachiu. La plecare stăpinul casei ne insoţeşte, şi aşa după fiecare vizită grupul nostru se măreşte. După a cincisprezecea vizită formăm un cortegiu impozant, şi ocupăm toată strada. Grecii care trec, dacă mai au loc pe un de să treacă, ne aruncă priviri duşmănoase, parcă incărcate de anatemă.

Astfel am colindat tot oraşul şi am ajuns chiar afară din oraş. Mi se arată mormintul lui Mussa, credinciosul cavas al lui Margarit, omorit in 1888 de un grec, pe cind insoţia pe stăpinul său. Şi ceva mai departe alte morminte, vr'o 40, unde zac Albaneji, asemenea omoriţi de bandiţi greci. Trebue să spun, şi mi se va erta această digresiune, că in Macedonia viaţa unui om cintăreşte foarte puţin lucru. Nu sint numai antarţii. De atunci s'a adaugat comitadjii, care omoară in aşa zise scopuri politice, ce adeseori ascund numai dorul de jaf. Se mai omoară şi altminteri şi chiar pentru cuvinte din cele mai frivole. Aşa mi se istoriseşte in Monastir că cu citeva zile inainte de sosirea mea, intr'o cafenea din vecinătate, un soldat turc a tras cu revolverul intr'un băiat de cafenea şi l'a omorit pe loc, fiindcă-i adusese din greşală o cafea in loc de dulceaţă. Aşa se omor acolo oamenii ca să-i inveţe minte. Aproape nu este un petec de pămint care să nu fi fost udat de singe omenesc, şi in excursiunile mele tovarăşii mei imi atrăgeau des atenţiunea asupra cutărui sau cutărui punct, istorisindu'mi că colo s'au omorit atiţia Bulgari, Greci sau Romini in anume imprejurări, colo atiţea alţi, şi aşa mai incolo. La Nijopole, in imprejurimile Bitoliei, am făcut cunoştinţa invăţătorului romin, om cu noroc, care dintr'un atentat scăpase cu viaţă, dar cu urechile tăiete. Luptele sint acolo aşa de inverşunate şi dispreţul vieţii e impins aşa de departe, incit nici copiii nu sint cruţaţi. In timpul luptei fratricide intre eforişti şi Margaritişti un cavas al unei şcoli a tras asupra unui copil dintr'o altă şcoală... E o mentalitate specială, pe care cu greu o putem concepe aici, mai cu samă in excesele ei.

Dar oricum, trebue să admirăm fară reservă spiritul bărbătesc de abnegaţiune al populaţiunii romineşti din Macedonia, care infruntă toate pericolele şi respinge toate ademenirile pentru a persevera cu o nobilă incăpăţinare in cultul rominismului şi in legea strămoşască. Este in adevăr de remarcat că, pe lingă propagandele politice, nu sint mai puţin de trei misiuni religioase, o misiune: catolică (Lazarişti), o propagandă protestantă americană, şi una anglicană. Ei bine, aceste propagande n'au avut nici un succes printre Romini—propaganda americană a făcut un singur proselit—pecind la Sofia există o biserică pentru protestanţii bulgari care se ridică azi la mai mult de 100000 de suflete. Aşa de mult ţine Rominul la credinţa lui, că cea mai mare vină ce să aducea lui Apostol Margarit era că nutrea gindul ascuns de a converti pe Romini la catolicism, şi această bănuială provenise din faptul că in adevăr politiceşte dinsul găsise o colaborare pe care o credea folositoare pe lingă şeful misiunii catolice. Sint convins că dacă Rominii din Turcia europeană ar avea o organizare bisericească care s'ar apropia cituşi de puţin de admirabila organizare a bisericii romine din Transilvania, ar forma un element puternic a cărui inriurire ar fi covirşitoare...

Mă gindesc cu dor la orele pline ce am petrecut acolo intr'o admosferă de nobile aspiraţiuni, şi mă simt fericit la ideia că aceste rinduri fugitive consacrate unei scumpe amintiri ar putea cădea supt ochii bunilor Romini, care m'au primit cu atita dragoste, cu o aşa de cordială incredere, cinstind astfel nu o persoană, ci un ideal către care se inalţă mereu sufletele lor oţelite.

Alexandru Rubin

Cronica ştiinţifică

— Simbioză între un vegetal şi o insectă —

Smochinul şi Blastofagul.—Ştim toţi că o plantă dă fructe şi seminţe numai atunci cînd polenul din antere cade pe stigmatul pistilului şi produce fecundarea ovulului. Altfel, florile se usucă şi cad.

Ajungerea firişoarelor de polen pe stigmat este adese-ori foarte anevoioasă, cu deosebire atunci cînd planta ce poartă florile mascule se găseştedeparte de ceia ce are florile femele. In multe cazuri de astea, insectele ce se hrănesc cu nectare pot fi de un ajutor preţios în transportarea polenului. O albină, de pildă, care a vizitat o floare masculă în timpul cînd anterele se deschid, ia mai totdeauna pe picioare, pe cap ori pe aripi o mulţime de firicele de polen şi cînd va căuta să intre într'o floare femelă, ea va depune fără să vrea şi nici măcar fără să ştie, o bună parte din praful fecundator pe stigmatul pistilului. Fructificarea florii femeeşti este de acum asigurată.

Cu chipul acesta, insecta devine factor foarte important în fecundarea unor anumite plante. Dar acest factor nu este absolut indispensabil pentru prosperitatea acelor vegetale, după cum s'a crezut de către unii observatori. Insectele nectarivore ar putea foarte bine lipsi, fără ca existenţa acelor plante, ca specii, să fie periclitată. Vîntul să însărcinează adese ori să facă acelaş serviciu ca şi insectele. Poate că cu insectele se ajunge mai repede şi mai sigur la rezultat, dar atîta tot.

Este cu toate astea o plantă—*smochinul*, a cărui fructificare atîrnă în mod absolut de o mică insectă numită *blastofag.*

Lucrurile fiind cam complicate, să le cercetăm cu sistemă. Să examinăm mai întâiu o *smochină,* lucru pe care toată lumea îl cunoaşte. Putem uşor vedea că ea este formată dintr'o parte cărnoasă pe dinafară şi infiltrată cu zahăr, iar în mijloc nişte mici sîmburi tari ce trosnesc între dinţi. O smochină nu este un *fruct*, în sensul ce botaniştii dau acestui cuvînt, ci este o reuniune a unui mare număr de fructe. Partea cărnoasă, dulce, nu provine din floare, ci este vîrful unei ramuri ce s'a umflat, s'a umplut cu zahăr şi a luat forma scobită la mijloc, ba chiar

scobitura s'a adîncit mult şi apoi pe păreţii din năuntru a acestei gropi cresc o mulţime de floricele mici. Din aceste floricele se formează la maturitate sîmburii tari din mijlocul smochinei şi ei sînt adevăratele fructe ale smochinului. Fiecare fruct conţine, închisă în el, o mică sămînţă.

— In toată regiunea mediteranei (Asia mică, Grecia, sudul Italiei, sudul Franţei, Spania, Algeria, etc.) pot creşte arborii ce produc smochine. Din toate ţinuturile astea, fructele se dau în comerţ, însă ele nu au toate acelaş valoare comercială. Smochinele de Smirna sînt cele mai gustoase şi totodată cele mai scumpe.

Să facem acum o călătorie în Asia mică; vom întîlni acolo arbori care dau smochinele de Smirna, dar dacă ne vom duce prin locuri văroase, puţin cultivate, vom da peste nişte smochini de care nu se ocupă nimeni, care cresc fără nici o îngrijire, dar a căror fructe nu se mănîncă pentrucă n'au gust. Sînt aşa numiţii *smochini sălbatici* sau *caprismochini.* Dacă aţi vrea să ştiţi ceva din viaţa acestor arbori, veţi afla uşor că smochinii sălbatici fac trei rînduri de smochine pe an. Intâiul rînd începe să se formeze prin luna Mai şi ajung să se coacă în Iulie. Ele sînt *smochinele de vară.* Al doilea rînd încep pela mijlocul lui Iulie şi vor fi coapte în Septembrie. Ele sînt, după nomenclatura locuitorilor, *smochinele de toamnă.* In sfîrşit al treilea rînd începe cam pela începutul lui Septembrie, dar nu ajung să se coacă până'n iarnă şi de aceia rămîn pe copac tot timpul iernii, pentruca în primăvară să'şi continuă creşterea şi să devie mature pela isprăvitul lui Aprilie ori începutul lui Mai. Ele se numesc prin partea locului *smochine de iarnă.*

Tot în aceste regiuni, dar în locuri cultivate vom întîlni smochinii de Smirna, şi vom afla că ei nu fac decît un singur rînd de fructe pe an, care încep în Iulie şi se coc în Septembrie, aşa că dezvoltarea lor merge paralel cu recolta de toamnă a smochinilor sălbatici. Reţinem bine acest fapt, pentrucă ne va servi mai tîrziu.

Astea ştiute, să ne decidem acum a petrece o vară întreagă printre aceşti smochini, cu scopul de a urmări mai de aproape modul de formare a fructelor de pe smochinii sălbatici şi de pe cei cultivaţi. Timpul nu ne va fi perdut, fiindcă vom putea observa lucruri foarte atrăgătoare.

Să presupunem că începem observaţiunile noastre cam pela întâia jumătate a lunii Mai. Ştim că în acest anotimp *smochinele de iarnă* sînt aproape coapte. Să luăm una şi s'o desfacem ca să vedem ce este înăuntru. La prima ochire nu vom vedea nimic deosebit, dar dacă vom lua sîmburii din mijloc şi'i vom sfărăma, în loc de o mică sămînţă, vom găsi în ei cîte un mic vermuşor, larva insectei numită blastofag. Cu toată surprinderea ce ne va fi produs această constatare, ne vom decide neapărat ca să aşteptăm până la coacerea complectă a acestor fructe, spre a vedea ce se va petrece cu aceşti locuitori ai smochinei. Nu va fi nevoe să aşteptăm mult, căci chiar în cursul lunii Mai smochinele vor fi complect coapte, şi vom observa că din fiecare din

ele iese un roiu de mici insecte, ca nişte furnici cu aripi, care incep să zboare cu zgomot, agitindu-se parc'ar căuta ceva. Aceste insecte nu sînt decît blastofagii adulţi, eşiţi din larvele ce le găsisem în simburaşi smochinelor. Indată ce şi-au luat zborul, ei merg dela un smochin la altul, vizitează chiar şi smochinii cultivaţi ,dar pe aceştia îi părăsesc repede fiindcă nu găsesc la ei ceia ce căutau. Se'ntorc iarăşi la smochinii sălbatici şi aice caută printre frunze până cînd dau, spre vîrful ramurilor, de smochinele mici, deabia formate, care vor da recolta de vară şi se vor coace în Iulie. Cum le-au găsit, îşi dau toată silinţa să intre înnăuntrul lor şi cînd au reuşit, merg din floare'n floare pentru a depune în fiecare cîte un ou. Pistilul floricelei din smochinele sălbatice este aşa fel făcut încît blastofagul poate să'şi depună oul chiar în ovulul plantei. Toate florile astfel infectate cu ouă de blastofag sînt flori femeeşti; cele mascule, care se vor ivi la gura smochinei, vor apărea mai tîrziu, aproape de coptul smochinelor de vară.—Din ouăle depuse acum se vor dezvolta larve, iar din ele va eşi cîte un blastofag, care va părăsi smochina cînd ea va fi coaptă, adecă prin Iulie spre isprăvit. Sîntem în Iulie. Acuma se petrece ceva deosebit, ce n'am observat la smochinele de iarnă. E că smochinele de vară, în momentul cînd ajung coapte, au la gura lor flori mascule a căror antere se deschid tocmai în momentul cînd blastofagii de a doua generaţie vor eşi ca să zboare şi ei. Această împrejurare face că blastofagii eşiţi din smochinele de vară iau pe corpul şi pe aripele lor o mulţime de firişoare de polen. Indată ce au eşit, insectele aleargă, cum făcuse şi părinţii lor, după alte smochine tinere în care să'şi pună ouăle. Dar acum nu mai merge aşa de uşor. Căutînd printre frunze, ei vor găsi cîteva smochine tinere; de acele ce se vor coace în Septembrie dînd recolta de toamnă. Insă aceste smochine sînt în mic număr şi uneori pot chiar lipsi. De aceia mulţ blastofagi pleacă spre smochinii cultivaţi, să caute acolo ceia ce nu găsesc îndeajuns pe cei sălbatici. Vom vedea îndată ce se întîmplă cu aceşti aventurieri. Deocamdată să'i urmărim pe cei ce au intrat în puţinele smochine tinere, sălbatice, care vor da recolta de toamnă. Intraţi înăuntru, ei distribue în grabă cîte un ou în fiecare floare femelă. Bine, dar cu polenul adus ce se petrece? Aici el nu serveşte la nimic, fiindcă ovulele ce au în ele cîte un ou de blastofag nu mai pot fi fecundate. Mai mult, se observă că la o mulţime de smochini sălbatici, florile femele au perdut funcţiunea lor de reproducere din această cauză.

E lesne de înţeles acum ce se va petrece cu ouăle depuse în smochinele de toamnă. Ele se vor preface în blastofagi adulţi, care vor eşi din smochine în luna Septembrie, atunci cînd recolta va fi coaptă. Asta va fi a treia generaţie de blastofagi ce i-am văzut născîndu-se, de cînd am început observaţiunile noastre. In Mai am văzut una eşind din smochinele de iarnă, în Iulie am văzut alta eşind din smochinele de vară şi acum vedem pe a treia eşind din smochinele de toamnă.

Ia să vedem ce-o să facă această a treia generaţie. Se'nţelege ea va alerga şi ea după smochine tinere ca să'şi depună ouăle, întocmai ca generaţiile precedente. Şi nu le va fi greu să le găsească, deoarece în Septembrie se prepară smochinele de iarnă. In ele îşi vor depune ouăle, însă larvele vor rămînea peste iarnă în smochine, după cum şi smochinele rămîn pe copac, necoapte, în tot timpul ernii. In primăvară însă, în luna Mai, smochinele de iarnă vor fi coapte şi din ele va eşi roiul de blastofagi pe care i-am văzut noi la început şi care formează generaţia întăia.

Iată dar trei generaţii de blastofagi în cursul unui an, care se hrănesc şi cresc în cele trei rînduri de smochine ce se succedează în acelaş an. Invăţămintele ce putem scoate din această observaţiune minuţioasă, urmărită timp de un an, sînt deocamdată următoarele:

Ne aflăm în faţa unei plante a cărei flori femele nu sînt mai nici odată fecundate de polen şi cu toate astea noi vedem că ea face fructe, ba încă mai multe rînduri pe an, care toate se coc. Singure smochinele de vară au cîteva flori mascule, dar polenul lor am văzut că nu e de nici un folos pentru smochinii sălbatici. Avem, aşa dar, smochine coapte fără fecundaţie. Cum se'npacă acest fapt cu ceia ce spuneam la început şi anume că dacă o floare femelă nu este fecundată, ea nu poate face fructe nici săminţe şi se usucă? Ca să'nţelegem acest lucru, trebue să ne aducem aminte de cele istorisite într'o cronică anterioară, unde era vorba de „partenogeneză artificială". Acolo am văzut că ouăle unor animale n'au nevoe absolută de elementul mascul pentruca să creeze un embrion. E de ajuns ca oul să fie excitat, iritat dacă vreţi, de un agent fizic sau chimic, pentruca el să'nceapă a forma un embrion.

Oare n'am putea să spunem că se petrece acelaş lucru şi cu smochinele sălbatice? Avem şi aci un agent care irită ovulul plantei; e oul depus de insectă. Dar în loc ca, în urma iritaţiei, ovulul să dea naştere unui embrion, asta nu are loc, fiindcă ovulul e ocupat de larva care se dezvoltă acolo. Insă, dacă dezvoltarea embrionului nu se face, consecinţele iritaţiunii produse de larvă sînt aceleaşi ca şi cum fecundaţiunea—ce e tot un fel de iritaţiune a ovulului—ar fi avut loc, dacă fructul se dezvoltă şi ajunge la maturitate. Am putea zice prin urmare că larva blastofagului joacă, în dezvoltarea smochinelor sălbatice, acelaş rol ca şi firicelul de polen ce ar fi fecundat ovulul. Smochinele sălbatice ar fi dar nişte smochine partenogenetice.—Mai e însă şi un alt învăţămînt de scos de aci. Anume că viaţa, chiar existenţa blastofagului ca specie, atîrnă în mod absolut de smochinul sălbatic. Ouăle acestei insecte nu se pot dezvolta alt undeva decît în ovulele smochinului, aşa că dacă am presupune că smochinii sălbatici ar dispărea dintr'o dată de pe suprafaţa pămîntului, în mod fatal ar dispărea şi blastofagii, pentrucă n'ar mai avea unde să se dezvolte. Bine, va să zică existenţa insectei depinde de existenţa smochinului. Dar oare inversul e adevărat? adică: smochinul ar mai putea el exista dacă ar dispărea toţi blastofagii? Nu. Nici smochinul n'ar putea suporta lipsa blastofagului şi iată care'i docu-

mentele ce ne'npŭternicesc să spunem aceasta. Ziceam mai sus că din smochinele de vară ies blastofagi prăfuiți cu polen, luat din florile mascule ce se ivise la gura smochinelor coapte. Unii din ei, spuneam, găsesc smochine tinere de toamnă în care'și depun ouăle, dar cei mai mulți o iau spre grădinele cu smochini cultivați, ce dau smochinele de Smirna. Să ne ținem pe urma lor și să vedem de ce năzbitii au să se apuce aci.

Știm că acești smochini nu fac decît un singur rînd de smochine pe an, a căror dezvoltare merge *paralel cu a smochinelor salbatice de toamnă*. Faptul acesta ne spune numaidecît ce caută blastofagii acolo. Ei umblă după smochine tinere în care să'și depună ouăle și cad tocmai la timp, căci atunci smochinele de Smirna sînt la începutul formării lor, bune pentru a primi pe acești musafiri.

Decît, mai bine ar fi făcut nenorociții de blastofagi să nu mai vie, pentrucă aci își vor lăsa oasele, fără măcar să'și fi putut depune ouăle ca să'și asigure urmașii. In adevăr, smochinele de Smirna au o gură strîmtă, așa că cu greu se poate pătrunde innăuntrul lor. Floricelele din scobitura centrală sînt numai flori femele, nici una masculă. Blastofagul prăfuit cu polen reușește, după multă muncă, să indepărteze solzișorii ce astupă gura smochinei și să intre inăuntru. Acolo se agită, caută, se oprește, pleacă iarăși foarte inervat și in cele din urmă, peste măsură de supărat, dă să iasă din smochină. Dar... halt!... Solzii dela gura smochinei s'au strîns bine unul lîngă altul și i-au închis complect eșirea. Prins în cursă, bietul blastofag să mai zbate cîteva minute și moare.

Ce-o fi venit el să caute aici? Evident, să'și depună ouăle in ovulele smochinei. Dar oare și le-a depus? Da de unde. Tocmai de asta era așa de nervos și se agita ca un desperat. Floarea femelă a smochinului de Smirna e așa făcută că blastofagul nu poate cu nici un preț să'și pună ouăle în ovule.

In schimb însă el a adus cu dînsul praful de polen pe care, zbuciumîndu-se, la împrăștiat peste toate florile și le-a asigurat fecundarea. Acum, cînd smochinele de Smirna vor ajunge coapte, vom vedea că în sîmburașii lor nu mai există larve de blastofagi, ci adevărate sămînți. Dar alături cu sîmburii, vom găsi, în oricare smochină de Smirna ce se respectă, cîte un cadavru de blastofag. Persoanele care iubesc smochinele de Smirna consumă, odată cu fructul, și cadavrul sărmanului blastofag. Noroc că e prea mic pentru ca gustul lui să altereze pe cel al smochinei. Prezenței acestui cadavru se datorește și faptul că smochinele de Smirna mucezesc repede, inegrindu-se. Mucezirea începe totdeauna dela mijlocul smochinei, acolo unde zace mortul.

Căutind să'și adăpostească progenitura, blastofagul nostru a căzut în mormînt. Dar înainte de a muri, el a făcut un serviciu imens, aducînd smochinei polenul ce i-a fecundat florile și care polen n'ar fi fost cu putință să ajungă altfel într'o smochină așa de bine închisă la gură.

Il veți compătimi desigur pe acest nenorocit. Chestie de sensibilitate, însă să nu vă gîndiți cumva că blastofagul a intrat acolo cu știința că n'are să'și poată depune ouăle și că o să și moară, dar că totuși face acest sacrificiu pentru a asigura fecundarea smochinului. De loc. El e mai egoist decît îl credeți. Nici idee n'avea că duce cu dînsul polenul atît de prețios. El face o greșală, inchipuindu'și că intră într'o smochină sălbatică greșală pe care o plătește foarte scump; iată tot.

Dar în cele din urmă, moartea blastofagului ne interesează destul de puțin. Tot trebuia să moară el odată. Ceia ce e mai de samă, este opera sa binefăcătoare pentru tot neamul smochinesc. Răposatul, cu ajutorul mușchilor săi, a făcut ceia ce nici vîntul cel mai violent n'ar fi fost in stare să facă: a introdus polenul în smochina de Smirna. Și e important acest lucru, pentrucă dacă nici smochina de Smirna n'ar putea face sămînțe, toată dinastia smochinelor ar dispărea încurînd de pe suprafața globului, deoarece, știm deja, cei sălbatici nu fac sămînțe. Singura scăpare a acestui neam de vegetale sînt sămînțele smochinei de Smirna. Și in adevăr, dacă sămănăm aceste semințe, vedem că din ele ese două feluri de arbori: unii vor fi *smochini sălbatici*, cu flori femele sterile, ce nutresc blastofagi, și apoi cîteva *flori mascule*, iar alții sînt adevărații *smochini de Smirna* care n'au decît *flori femele*.

Asta ne dă cheia ca să putem înțelege cum se face că viața smochinului depinde de viața blastofagului. Fără blastofagi fecundația și nașterea sămînțelor în smochinele de Smirna ar fi imposibilă, și, fără sămînțe, toți smochinii s'ar stinge.

Blastofagul este dar indispensabil pentru existența smochinelor.

Am văzut însă că și smochinul este absolut trebuincios pentru perpetuarea neamului blastofagilor.

Prin urmare, asistăm aici la o legătură strînsă, de viață și de moarte, între smochin și blastofag. Unul fără altul n'ar putea să viețuiască.

Este, probabil, unicul caz de asociație necesară între un vegetal și o insectă.

Numele de *simbioză* se aplică aci în cel mai strașnic înțeles al acestui cuvînt.

Dr. D. Călugăreanu

Cronica Economică

CĂTRĂ DESPĂDURIRE

O chestiune, a cărei actualitate se impune din ce în ce publicului, este exploatarea extensivă a pădurilor ţării noastre. Nu sînt prea depărtate vremurile cînd România trecea drept o ţară păduroasă, şi actuala sărăcire forestieră surprinde pe mulţi prin precocitatea ei. Totuş crudul adevăr, că falnicii noştrii codri de odinioară sînt pe cale de a dispărea, nu-l mai putem ascunde: prea mari sînt golurile ce înlocuesc codrii de altădată, prea simţită devine lipsa pădurilor în unele regiuni.

Ciţi nu-şi amintesc de imensa întindere a Vlăsiei? Cine ar fi pus mai înainte la îndoială virginitatea pădurilor ce umbreau Carpaţii? Dar odată cu timpul ce a trecut, s'a pus atîta rîvnă condamnabilă la defrişări şi exploatări devastatoare, spre mărirea budgetelor ţării în dauna conservării bogăţiei sale, încît dacă ne oprim acum, încă nu o facem la timp, căci prea mult am depăşit limitele unei chibzuite gospodării.

Citeva note sarcastice din schiţa „Bistriţa", a scriitorului de mare talent Mihail Sadoveanu, publicată de curînd în ziarul „Viitorul", sunau aşa: „Nenumărate cherestele fără hodină să străduesc să lumineze munţii, să curăţe sălbătăciile codrilor vechi, să facă să strălucească la soare chelia piscurilor şi din fericire aceste lăudabile silinţi vor fi încununate de izbîndă".

Şi constatarea crudă din aceste cuvinte e aşa de justă, încît nu putem să o combatem. Dar nu numai o fire de artist trebue să deplîngă civilizaţia ce se manifestă prin devastarea pădurilor, e timpul să o facă chiar economiştii, ce cîntăresc imparţial profitul momentan al cifrei budgetare faţă de fondul pădurăresc ce se epuizează treptat.

Statul, ca şi particularii—şi excepţie nu fac nici domeniile Coroanei—au procedat până acum cu averea lor forestieră tocmai ca acei moştenitori ce-şi ruinează avutul în cîţiva ani şi se cuminţesc dupăce au rămas în sapă de lemn.

Dacă defrişările din cîmpie sînt întrucîtva scuzabile prin scopul de a reda terenuri mai întinse agriculturii, care sînt însă motivele ex-

poatărilor dezastroase din munţi? Dar chiar în cîmpii, Bărăganul şi Dobrogea de sud, suferă de lipsa pădurilor prin ariditatea locurilor; chiar agricultura pierde prin nimicirea pădurilor. „Acel care pune toporul la tulpina unui arbore, nu trebue să uite că pregăteşte sicriul agriculturii," sînt cuvintele ce însuşi A. S. R. Principele Ferdinand le-a pronunţat la societatea „Progresul Silvic" 1).

Neregularitatea ploilor, asprimea iernelor, precum şi căldurile sufocante ale verii, ce se simt din ce în ce mai mult, sînt, în parte, consecinţi funeste ale răririi vegetaţiei arborescente.

Chestiunea conservării pădurilor trebue să înceteze de a fi considerată numai din punctul de vedere al cifrei budgetare ce anual se înscrie între veniturile Statului, ea este o chestiune economică de primul rang şi se cuvine să fie luată în samă ca atare. Nici suma ce reprezintă valoarea totală a pădurilor nu este un ce de neglijat.

Incepem să intrăm acum într'o perioadă de decadenţă forestieră şi, dacă vom continua tot astfel cu exploatările forţate, atunci vom ruina această bogăţie închisă de secole în păduri şi păstrată cu sfinţenie până în zilele noastre. In special statul, care este cel mai mare proprietar de păduri în România, trebue să se oprească în drumul său de fiscalitate şi să ţie samă că rolul său este de a patrona şi ajuta progresul economic, de a preda viitorului bogăţiile economice ale ţării cel puţin intacte, dacă nu va reuşi să le sporească. Pădurile acestea sînt un bun naţional, şi se impune ca exploatarea lor să fie făcută cu economie, pentru a nu se ataca capitalul forestier, cum se obişnueşte de cîtva timp. Statul nu trebue să fie negustor, ci trebue să se gîndească la nevoile viitorului.

Urmările unei gospodării risipitoare încep să se arate în ce priveşte lemnul de construcţie şi cel de lucru. O colosal de repede urcare a valorii lor, provenită din micşorarea stocului exploatabil de păduri pe de o parte şi din mărirea cererii în raport cu necesităţile exportului şi mărirea consumaţiunii pe de alta, ne pun în măsură de a prevedea pentru viitor micşorarea reală a cantităţilor de lemn de valoare, ce s'ar putea pune în vînzare.

Printre relele acestei rapide ridicări de preţuri, se înregistrează ruina atitor antreprenori de lucrări, deoarece lemnul era prevăzut în devize cu preţurile scăzute de acum cîţiva ani, se înregistrează de asemenea scumpirea construcţiilor, mobilelor, vehiculelor de transport, obiectelor de lemn din economia domestică şi altele multe, fiindcă întrebuinţările lemnului sînt infinite.

Acestea trebue să ne facă sceptici în ceia ce priveşte ridicarea valorii pădurilor în raport cu consecinţile sale în economia naţională şi trebue să ne îngrijească pentru viitor. Pădurea face parte din acele bunuri ale căror roade se obţin cu mare întîrziere, şi tocmai de aceia să

1) A se vedea discursul A. S. R. Principele Ferdinand publicat în Revista Pădurilor Tomul XIX, Anul 1905, pag. 72.

le exploatăm cu cumpătare, fiindcă reconstituirea ei nu este opera unei singure generaţiuni de oameni. E cert că scumpirea lemnului de construcţie şi de lucru va merge crescînd, şi într'un viitor apropiat va atinge cifre respectabile, dacă nu se vor orîndui în toate pădurile exploatări raţionale, pe baze ştiinţifice.

Pentru a se vedea limpede starea în care au ajuns pădurile, bogate altă dată, ale ţării noastre, citez cîteva aprecieri din raportul consular al d-lui Felix Grzybowski, consul general al Austro-Ungariei în Iaşi, unde se spun următoarele: „Frumoasele şi întinsele păduri ale Rominiei, care au alcătuit o însemnată parte a bogăţiei naţionale, au dispărut în mare parte" 1). Iar mai departe d. Grzybowski face constatarea vînzărilor derizorii pe preţul de 15—20 lei hectarul de pădure de către moşneni, cînd valoarea lor uneori este însutit de mare, şi arată că mai nimic nu s'a făcut în Rominia pentru regenerările acestor păduri. Din nefericire tot lucruri adevărate, confirmate de mai toţi cunoscătorii în materie.

Relativ la proprietăţile forestiere ale neştiutorilor moşneni, se cunosc de toţi devastările munţilor din Gorj, Buzău şi Vrancea, ce s'au vîndut pe nimic exploatăriilor străine. Asupra modului barbar cum ele exploatează în Vrancea, iată ce ne spune d. C. Focşa în „Neamul Rominesc" 2): „Dacă cel puţin exploatarea s'ar face după toate regulele silvice, ar rămînea speranţa că, după expirarea terminelor de arendare, oamenii ar avea o altă pădure, tînără, ce-i drept, car totuş în stare de a li procura mijloace de existenţă; însă procedarea cumpărătorilor este un adevărat vandalism, pe urma căruia nu vor mai rămînea decît stîncile cu prăpăstiile lor înfiorătoare, iar populaţia Vrâncii, în număr de aproape 30000 de locuitori, de acum înainte muritori de foame, va pribegi în toată lumea, ca să-şi poată cîştiga pînea de toate zilele".

Constatări de un adevăr tot aşa de crud găsim şi în conferinţa „Tranzitul de lemne prin Rominia", ţinută de d. Dimitrie T. Gheorghiu la societatea „Progresul Silvic" din Bucureşti. Iată un pasagiu: „Cad pădurile una după alta: în munţii Gorjului, caşi în munţii Argeşului, în munţii Buzăului, caşi în munţii Vrancei. Şi multe din păduri, cele din Gorj şi cele din munţii Buzăului şi cele din munţii Putnei sînt ale particularilor; cele mai multe sînt ale vestiţilor răzăşi în Moldova, moşneni în Muntenia. Şi mai toate sînt tăiate de întreprinderile străine. Şi pe nimic sînt vîndute. Se plăteşte un metru cub de lemn de lucru în pădure 0,20 bani, sau se vinde pogonul de pădure cu 7—10 lei" 3).

Se citează, în legătură cu aceasta, de d. Petre Antonescu, inspector silvic şi profesor la şcoala de silvicultură din Brăneşti, cazul pădurii Saianele a moşnenilor din Gorj, care s'a vîndut pe suma de 2000 lei unei societăţi străine de exploatare, cînd valoarea ei era de 4,000,000 lei, după estimaţia d-sale.

1) A se vedea în „Universul", anul XXV, No. 335 de Joi 6 Decembrie 1907, articolul asupra raportului consular.

2) „Neamul rominesc" anul I, No. 48 din 22 Octombre 1906. Articolul „Scrisoare din Vrancea: jaful pădurilor noastre", pag. 792.

3) Din volumul „Trei Conferinţe ţinute în 1904 la Societatea Progresul Silvic". Tip. Gutenberg", Bucureşti. Pag. 65.

Exemplele acestea tipice pot arăta oricui ce fel de specuiă se face din codrii noştri. Dar ne putem şi noi înşine convinge despre devastările pădurilor, dacă vom colinda munţii dela un cap la altul.

Nici chiar Statul în pădurile sale nu dă probă de o prea strictă aplicare a regulelor ştiinţii silvice. Aşa în prea cunoscutul ocol silvic „Regina Elisabeta", mai înainte numit „Tarcău", din jud. Neamţ, care acum 20 de ani poseda mai bine de 40,000 hectare cu pădure, nu se va mai găsi peste zece ani decît poate un sfert din ceia ce a posedat. În locul pădurilor virgine tăiate s'au început de cîţiva ani biete plantaţiuni ce nu sînt îngrijite mai deloc în cursul creşterii şi a căror soartă e, din această cauză, problematică. Astfel este pădurea imensă a Tazlăului, tot din jud. Neamţu, scoasă de curînd în vînzare, unde din 114 arbori exploatabili de molift, se dăduse ordin a se extrage 110, pentru a rămînea numai 4, sigur dintre cei mai bătrîni sau suferinzi de diferite racile, meniţi să fie dărîmaţi de vînturi sau cotropiţi de fagi, după cum nu ne lipsesc exemplele nici chiar în exploatările făcute în aceiaş pădure. Şi toate acestea cu credinţa că se lucrează la regularea exploatărilor şi îngrijirea regenerării acelor păduri.

Iată ce părere are relativ la aceasta d. profesor Dr. Schwappach, de la academia forestieră din Eberswalde (Prusia), în studiul său „O călătorie de studii forestiere în Rominia şi Carpaţii de Est" 1), publicat în „Zeitschrift für Forst und Jagdwesen": „Impresiunea pe care o fac aceste păduri unui silvicultor german e de aceia cu deosebire tristă, fiindcă, chiar în pădurile Statului, deabia se găsesc începuturi de gospodărie raţională, şi fiindcă în special regenerarea, aşa de importantă în cazul cu care ne ocupăm, am putea zice că nu există". Şi apoi mai jos ceva: „Ei bine, în ce priveşte regenerarea pădurilor, ea lasă mult, ca să nu zicem aproape tot, de dorit: e lipsă de personal, e lipsă de bani".

Preţurile colosale ce le-a atins lemnul de lucru probează că începe să se invedereze lipsa lui, şi cei ce cunosc proporţia cantităţii lemnoase ce s'a exportat în ultimii ani faţă de cantitatea ce în mod raţional ar trebui să o extragem din pădurile noastre, văd ce sigur mergem pe calea epuizării avutului forestier.

Faţă de aceste juste constatări, faimosul plus ce-l avem în aceşti din urmă ani la exportul nostru de produse forestiere, ne apare în toată tragica lui fatalitate. Un adînc cunoscător al pădurilor noastre d. N. G. Popovici, inspector silvic şi director al şcoalei superioare de silvicultură din Brăneşti, a arătat în conferinţa sa „Pădurile ţării şi exportul de lem-

1) Tradus de d. P. A. Grunau în „Revista pădurilor" Tomul XIX, anul 1905, pag. 114 şi 115.

ne", ce a ținut-o in Martie 1906 la societatea „Progresul silvic" din București, ce mare rău a cauzat acest export de milioane pădurilor țării și cu ce imens sacrificiu al averii naționale s'au obținut sumele acelea.

Din studiul „Tranzitul de lemne prin Rominia" 1) al d-lui Dimitrie T. Gheorghiu notez cîteva cifre date de d-sa, care reprezintă exportul de lemne și industriile derivate din ele în anii 1898—1902:

In anul	1898	am exportat de	4,966,491	lei
„ „	1899	„ „ „	8,114,372	„
„ „	1900	„ „ „	12,321,859	„
„ „	1901	„ „ „	17,950,376	„
„ „	1902	„ „ „	19,574,408	„

Aceste sume, ce nu arată decît exportul, sînt dela ele însile vorbitoare și pun în evidență graba ce se pune la distrugerea pădurilor noastre cu specii de valoare.

Cantitățile de lemn ce anual sînt exploatate sînt foarte mari. Dacă pădurile noastre ar fi fost toate amenajate, pe cînd sînt numai 10%, și dacă ar fi fost supuse celor mai productive mijloace de exploatare rațională, încă ar fi dat o cantitate anuală exploatabilă de material lemnos inferioară acelei extrase în ultimii timpi.

Și dacă munții încă mai păstrează unele păduri frumoase ascunse in văile și pe coastele lor, pe alocurea, apoi meritul conservării lor intacte se datorește numai marilor greutăți de exploatare și de transport; iar valoarea prea mică a fagului în Rominia a adus un bine imens, fiindcă a fost cauza de păstrare a pădurilor de fag. Molidul, bradul, și mai ales stejarul, ce se găseau în cantități mari au diminuat mult, fiind mai de preț, pe cînd arborii mai eftini au rămas în ființă din cauza lipsei mijloacelor de transport și valorii lor, ce nu renta pentru a fi distruși. Relativ la aceasta d. Dr. Schwappach spune: „Bogăția forestieră a Rominiei, în ziua de azi, este aproape exclusiv constituită din comorile neatinse, până acum cîtva timp inaccesibile, ale pădurilor virgine de rășinoase ce se găsesc prin Carpați; din contră, pădurile dela cîmpie, cel mult lasă să se întrevadă splendoarea din trecut, iar in cele mai multe cazuri se reprezintă ca *adevărate spectre de devastațiune forestieră*" 2).

Față de aceste forțate exploatări, care ne compromit, trebue să luăm înțeleapta hotărîre de a ne opri și tot odată să luăm măsuri de îndreptare a răului, cît mai este încă timp. E vremea ca amenajamentele să se bazeze pe adevăratele studii forestiere și să fie cu pricepere întocmite, e vremea să se pună mai multă grijă pentru regenerarea pădurilor. Opera timpurilor prezente și aceia a viitorului, în ceia ce privește pădurile, trebue să fie conservarea și reconstituirea averii noastre silvice. De mai mult timp se fac lucrări pentru împădurirea nisipurilor, pentru punerea în valoare a oarecăror terenuri neproductive, dar aceasta e prea puțin. Dacă e adevărat că pe terenurile sărace și neproductive, cum sînt nisipurile zburătoare sau solurile stîncoase ale munților, vegetația arborescentă se dezvoltă, nu trebue să uităm însă că avem nevoe de cele mai multe ori de un anumit lemn de lucru sau de construcție, cum este stejarul, nucul, bradul sau ulmul, care nu pot fi înlocuiți prin salcîmii din nisipuri și nici prin pinul de pe stînci.

1) Op. citat. pag. 33 și 34.
2) Op. citat. pag. 114.

Regimele și tratamentele aplicate pădurilor trebuesc să țintească a procura lemnul din specii valoroase și mai ales de etatea cerută în diversele lui întrebuințări. Să nu ne înșelăm asupra unui fapt: nu lemn de foc ne trebue nouă, de acesta avem destul, iar scumpirea lui exagerată ne va obliga să căutăm alte combustibile, cum sînt cărbunii sau păcura; noi avem nevoe mai ales de lemnul de construcție și lemnul de lucru, cu multiplele lor întrebuințări, lemn ce se împuținează prin devastările munților de molift și brad, prin defrișarea cîmpiilor și dealurilor de stejarii falnici.

Alături de celelalte chestiuni ce interesează buna regulă în gospodăria țării, să nu neglijăm pădurile, fiindcă peste cîtva timp va fi prea tîrziu și calea ce o urmăm în prezent duce sigur către despădurire.

George Popescu Turnu

Cronica Artistică

— EXPOZIŢIA DELA ATENEU —

Mihailescu—Sperlich—Ioanid—Henţia

Un fel de *cvartet* ce odată pe an face cîte o expoziţie în rotonda Ateneului. Pentru nişte artişti e prea puţin aceia ce au expus aceşti patru tineri, în faţa cărora am dori să fim stăpîniţi de aceiaşi admiraţie cu care ne oprim dinaintea adevăraţilor artişti. Nu fără interes am privit două-trei pînze ale d-lui Mihailescu, singurul care îndreptăţeşte oarecare speranţe într'un viitor şi acesta nu prea glorios, deoarece nu poţi cuceri pe deplin stima lumii atunci cînd nu reprezinţi nici o originalitate, ci te ţii de urma cutărui artist mare. D. Mihailescu a izbutut să-şi însuşească cîteva calităţi de factură demne de atenţiune, pe care le foloseşte, aş putea zice cu inteligenţă şi chiar cu sentiment, atunci cînd redă colţuri din natură, alese ca de un adevărat artist. „Peisagiu" şi cîteva acuarele de o izbutită transparenţă sînt cele cîteva lucrări mai bune ale acestui artist, despre care se poate spune că posedă, în germen, un temperament care însă, din nenorocire, nu va putea ajunge la maturitate din cauza acelei irezistibile înclinări spre imitaţiune, vădită în fiecare din pînzele expozantului.

D. Ioanid nu e desigur un artist, dacă aceia ce se înţelege prin acest cuvînt nu se cuprinde numai în exprimarea aptitudinelor de executant şi încă ale unui executant mediocru. In a combina culori, fie chiar armonice între ele (cum nu e cazul), a le pune prin procedeuri tehnice pretenţioase, fie chiar la locul lor (iarăşi cum nu e cazul), nu insamnă a face artă. In afară de asta d. Ioanid nu ese din cadrul subiectelor *de ocazie* atît de potrivite—gustului public, va zice d-sa—tablourilor-reclamă, zicem noi, cu care sînt împănate vitrinele librăriilor, cum şi a magazinelor de rame „şi tablouri". E trist că după atîta vreme, în care după lungi şi zadarnice frămîntări, s'a închegat un început de adevărată artă, să revezi aceleaşi pînze fără de senz, aceleaşi „naturi moarte", *specialitatea* diletanţilor, aceleaşi felii de pepene, sau pere pergamute, struguri razachie şi mere creţeşti sau pădureţe, nu ştiu bine; d. Ioanid ne va da, sau mai bine, va da explicaţii „cumpărătorilor". Ne pare rău că d. Ioanid, care va fi fost cîndva un bun desenator, dovadă studiile d-sale de „capete" — să fie perdut

pentru arta noastră, căci pe drumul ce l-a apucat şi cu stăruinţa de a merge tot înainte, cu greu va putea fi socotit printre cei aleşi.

Al treilea artist al cvartetului este d. Sperlich, care nu şi-a precizat bine genul căruia se va consacra, deoarece îl vedem cînd ca acuarelist, cînd ca pictor. Trebuind să ne pronunţăm şi asupra d-sale, vom spune că niciodată noţiunea de artă nu a fost mai absentă decît din operile d-lui Sperlich. Peisaje fade, flori fără relief, capete rău desenate, pasteluri reci, iată ce expune d. Sperlich cu pretenţiunea de a se impune în ochii oamenilor de gust, pretenţiune, ce-i drept, demnă de ambiţiunea unui adevărat artist. Desigur d. Sperlich nu lucrează şi pentru noi, pentru cei care gustăm arta şi care ştim din experienţă că acolo unde încetează aceasta, începe negustoria. N'am reţinut nimic din lucrările acestui artist; am privit şi am plecat întovărăşit de un vag sentiment de tristeţă, caşicum eşti silit să suferi atunci cînd vezi cum în zadar „bat la poarta vieţii" atîtea idei fermentate în ţeasta unui om în putere, şi care, după [atîta] energie cheltuită, rămîne în faţa ta mult mai scoborît decît ar fi fost, dacă nu ar fi produs opera aceia de nimic.

D. Henţia, ultimul din această expoziţie, denotă un temperament domol care se simte fericit cu cele cîteva peisaje şi litografii „originale". Poate că în parte e îndreptăţită această mulţumire de ceia ce faci, deoarece litografiile d-sale sînt destul de bune, socotite bine-înţeles în cadrul unor lucrări de şcoală. Mi-au plăcut acele *profiluri* delicate, de o expresie ce te îmbie şi te dispune în favoarea artistului. O mică sforţare, şi d. Henţia, părăsind lucrările de şcoală, va putea să ne dea opere de artist format.

Grant—Verona

D. Grant trece desigur ca unul dintre cei mai buni acuarelişti ai noştri. Meritul acesta nu i-a fost contestat până astăzi, şi d-sa munceşte cu inimă pentru a se menţine în ochii publicului care gustă delicatul gen al acuarelei, şi care va şti odată să facă deosebire între acuarelă, pictură în culori de apă unde luminile se cruţă, şi guaşă—pictură în culori preparate cu albuş de ou, unde lumina se acoperă. Iată de ce ar fi bine ca d. Grant să ţie mai mult samă de pretenţiunile genului în care s'a specializat; o acuarelă, cînd e acuarelă, reprezintă în adevăr o operă de preţ, altfel, retuşările cu guaşă sau pastel îi înjumătăţeşte, dacă nu-i reduce în totul, valoarea. Astfel „Olarul (75) are, pe lîngă inteligente valorificări în acuarelă, şi ampatamente în alb ca în guaşă. Tot astfel în „Vedere din Cap Martin", unde peisajul ar fi cîştigat mult fără acei pomi de pe primul plan, pe care un artist superior i-ar fi suprimat. In general expoziţiunea d-lui Grant reprezintă în ceia ce priveşte tehnica serioase calităţi, pe care, e drept, nu le-am mai întîlnit la nici unul dintre puţinii noştri acuarelişti; o transparenţă remarcabilă, o armonie inteligent căutată, cum şi o factură îndestul de abil mînuită. Am mai re-

marcat la d. Grant o greşită înţelegere a subiectului, pe care ne place mai bine să o punem în sarcina unei greşite intitulări. Astfel tabloul „Oboseală", de o admirabilă transparenţă, e o imposibilă traducere, o falşă exprimare a oboselii, care la o fată ce cară cu doniţa, cînd ea s'a oprit pentru a se odihni, nu se manifestă printr'o aducere a braţelor pe după ceafă cum şi printr'un surîs destul de vioiu. Astfel de greşeli sînt frecvente în lucrările d-lui Grant, ceia ce şi face ca multe din acuarelele d-sale să aibă acel ceva *artificial*, la care desigur autorul nici nu s'a gîndit.

Alături de d. Grant, d. Verona apare ca o personalitate artistică bine definită, posedînd toate însuşirile adevăraţilor artişti. Mult bine i-au adus artistului stăruitoarele sale studii de plin-aer, vădite în toate lucrările sale. A priceput din vreme artistul că singurul bun cu care se poate lăuda un artist este, în afară de compoziţie, studiul valorilor, făcut mai ales în plin aer, un studiu pe cît de profund pe atît de sincer, care imprimă operei acel nu ştiu ce de perfect, desăvîrşit. Aci în echilibrul valorilor rezidă ştiinţa de a picta a artistului, şi, fără o convingere reală în această ştiinţă, nu te poţi pronunţa, atunci cînd vorbeşti de un artist, fără să faci oarecare rezerve. D. Verona a dovedit de mult că ştie să echilibreze mai bine ca oricare valorile, şi nu în puţinele pînze expuse acum se dă măsura marilor calităţi ce posedă. Ceia ce ne arată astăzi, abia dacă aminteşte pe virtuozul pînzei „Pînea cea de toate zilele", care, împreună cu „Inmormîntarea grăuncerului", fixează pentru totdeauna faima d-lui Verona. Totuş în pînzele expuse se vede îndeajuns că d. Verona cîştigă tot mai mult teren faţă de ceilalţi artişti, ceia ce ne îndreptăţeşte să vorbim de d-sa cu dreaptă laudă, fără ezitări, fără restricţiuni, aşa cum nu o poţi face cu alţi artişti de o faimă forţată, despre care, cînd eşti întrebat, răspunzi cu greul pe inimă.

Am remarcat în această expoziţie „Un Cosaş", tablou de o admirabilă armonie, după cum e şi de o transparenţă măiastră. Just ca ton, terenul e tratat într'o tehnică savantă îndestul de potrivită subiectului. Impresia primită—un simţimînt de bucurie ca la revederea unor locuri cunoscute—e completă; şi odată cufundat în amintiri, cu greu te mai poţi înturna, cu greu te desparţi de imaginea care ţi-a răscolit sufletul. *Portretul d-lui Ieschek* e o curajoasă exprimare a unei individualităţi prin ajutorul efectelor tehnice, care de o liberă desfăşurare, denotă că d. Verona e un artist independentă, ce nu se lasă ademenit de cerinţele modei, care din nefericire au pătruns şi în artă. Acest portret, de o tehnică strălucitoare, nu poate fi în gustul saloanelor, dar e în gustul artiştilor, de a căror apreciere e bine să se ţie samă.

Bassarab

Pictorul Bassarab şi d. locotenent Petrescu au întocmit laolaltă o expoziţiune, din care se pot trage cîteva concluzii ce vor folosi publicului doritor de a-şi cultiva sentimentul de artă. Şi anume, va şti publicul de ce un pictor, care are la îndămînă o gamă de culori şi un aparat tehnic cu care ar putea zugrăvi *orişice*, nu trebue să facă aceasta. Cu alte cuvinte sînt limite care definesc cîmpul inspiraţiunii unui pictor, tot aşa după cum sînt raţiuni pentru care nu orice pînză colorată poate binemerita dela admiraţia noastră. D. Bassarab pare că nu are încă bine definită noţiunea de artă, deoarece d-sa foarte ades confundă arta, partea subiectivă cu însuşirile ei emoţionale, ce se strecoară fără vrerea noastră în opera de artă şi a cărei prezenţă nu se poate forţa prin mijloace tehnice,—o confundă cu meşteşugul, însuşire obiectivă redusă la abilitatea de a imita un lucru. Să ştie d. Bassarab că, cu răbdarea de a detalia şi cele mai neînsemnate nimicuri, cu talentul (?) de a zgiria cu acul, de a desena antenele unui flutur sau de a estompa umbra din îndoitura unui bilet de bancă, nu se poate ajunge la rezultate care să mulţumească exigenţele artei, în numele căria aspiri să treci la nemurire.

Nu ne îndoim că d. Bassarab ştia mai dinainte acest lucru: anume că arta, indiferent de scop, care e bine să nu existe, trebue să aibă acea calitate emoţională ce reprezintă propria emoţiune a artistului inspirat, şi care trebue neapărat să o aibă şi cel ce contemplă opera. Aci intervine, aci începe rolul tehnicei. D. Bassarab izbuteşte, ce-i drept, cu „Fluturii" d-sale să ne mişte. Dar ce? Sentimentul de curiozitate, mirarea pentru astfel de *ciudăţenii*. Intr'adevăr, e miraculos,—nu talentul, vai! ci *şiretlicul* cu care artistul a redat ţesătura acelei aripi diafane, fineţa acelui desen de pe biletul de bancă, porozitatea imposibilă de redat a acelui fund de cutie unde se văd şi literile pirogravate ale firmei regiei. E admirabil... de *curios* cum artistul a învins atîtea greutăţi de *imitaţiune*. Ce migăleală..... uriaşă! Cum abundă rafinăriile tehnice, cum piere însă orice sentiment de artă. Dacă d. Bassarab crede că e operă de artist aceia ce a făcut d-sa, apoi să nu fie vesel pentru aceasta, deoarece în curînd se va aduce ultimele perfecţionări meşteşugului fotografiei colorate şi atunci, ori vom consimţi să dăm numele de artă tuturor produselor acestor maşini minunate ce-i drept, ori s'a isprăvit cu arta d-lui Bassarab. Nu. Nu aşa se face artă, şi d. Bassarab e prea înaintat pentru a i se arăta cum. Afară de asta arta nu se învaţă din carte nici din spusele altuia. Dacă la vîrsta, la care a ajuns artistul şi în mijlocul atîtor artişti camarazi, d-sa se mai pasionează de aceste imitaţiuni servile, *înşală-ochiu*, cum le zic aiurea[1]), fără să caute la farmecele măreţii naturi, acolo unde sufletul învaţă să simtă după cum ochiul a învăţat să vadă, auzul să audă şi mintea să judece, apoi puţină nădejde de a ni-l mai cîştiga. Să fie sigur d. Bassarab că adevărata operă l-ar fi costat mai puţină muncă, mai puţin canon, nu ar fi avut nevoe

1) *Trompe-l'oeil.* Vezi Sully Prudhomme. Prose.

de lupă, de ace şi alte unelte fine cu care a lucrat la zadarnica d-sale operă: „Fluturii". Cu puțină culoare şi, la început, cu tot atita talent, zugrăvea o pinză în care d-sa punea ceva din sufletul d-sale, ceva care nu se defineşte, ceva care scapă oricărui examen microscopic—căci aşa lucrează d. Bassarab!—şi care nu se poate reda cu nici o unealtă. Dar talentul, puterea aceasta de a traduce o impresiune a ta proprie—căci altfel cădem în pastişă—aşa fel încît mai că să transmitem şi altuia aceia ce am simţit, e mai presus de aceste imitaţiuni servile, unde mintea nu gîndeşte nici inima nu bate, deci unde nu mai poate fi vorba de imprimarea unei emoţiuni. Rămîn deci aceste opere de imitaţiune pentru a fi admirate ca nişte simple *curiozităţi grafice*, care nu au nimic a face cu arta, deşi ele pot fi semnate uneori de artişti. La Ateneu în sala colecţiunilor Exarcu, e un desen reprezentînd un nud de femee care e umbrit, valorat, cum am zice, nu prin umbre şi lumini rezultate din mînuirea unei pensule sau a unei estompe ci—cîte nu trăzneşte prin capul omului!—efectul e prins printr'o scriere microscopică, o înşirare de nume, de fapte şi alte nimicuri, care scrise în mod normal ar fi cerut nu ştiu cîte pagini. Iată, mi-am zis, un extraordinar muritor, care, în momentele în care s'a dedat la acel nebunesc canon, nu avea cel puţin mîngierea să ştie că în el se găsea în germen un mare miniaturist. Vorbesc negreşit de migăleala din miniaturi, iar nu de miniatura ca compoziţiune decorativă.

Trecînd dela aceste curiozităţi grafice, după cum le vom numi deacum înnainte, întîlnim pe panoul d-lui Bassarab cîteva studii de o factură mai liberă, nu însă largă, cum se cere genului peisaj, din care artistul atacă vre-o două subiecte. Tabloul „La lucru" e inteligent redat prin mijloace tehnice demne de luat în samă. Impreună cu acesta „Cocoşul fericit", o adoua pinză, sînt singurele pînze unde d. Bassarab se depărtează de acele nenorocite curiozităţi grafice, izbutind să ne intereseze într'un grad oarecare. In „Oltean" d. Bassarab cade în acelaş păcat ca în „Fluturi": migăleşte, caută, caută cu stăruinţă—o stăruinţă de femee care brodează—fără să bage de samă că pune fals şi că la urma urmei totul e o imitaţiune zadarnică. Mai bine este d. Bassarab în decoraţiune, unde are şi un teren mai potrivit temperamentului d-sale, care rezistă orişicărei munci meticuloase. „Iconostas", de un aspect bizantin în format triptih, e bine ca compoziţie; diviziunea maselor inteligent făcută prezintă, în centru, pe Maica Domnului cu copilul Isus, în dreapta şi în stînga pe Sf-ţii Ioachim şi Ana. Decorul în metal presărat de motive bizantine şi uneori de motive ţărăneşti, face o bună impresie, şi d. Bassarab se poate felicita de rezultatul ordonanţării lor. Intrînd în analiza icoanelor vom spune deocamdată că ele nu au nimic bizantin căci, pentru a bizantiniza o icoană, se cer unele calităţi de factură pe care d. Bassarab le ignorează. E destul să spunem că artistul s'a mulţumit să coloreze sfinţii într'un galbăn roşcat, şi să-i drapeze cu vestminte preoţeşti moderne, unde, cu marele d-sale merit de a imita, a izbutit să redea în mod desăvîrşit desenul întortochiat al stofei. Mai sînt unele greşeli de desemn, care se trec cu vederea, cînd artistul izbuteşte să dea ceva cu caracter. Foarte frumoase şi de o inteligentă alcătuire decorativă sînt acele „sipeturi" cu suprafeţe în relief, cum şi miniaturile de pe evanghelii care au şi reale calităţi de armonie.

Locotenent Petrescu

D. Locotenent Petrescu este poate singurul dintre tinerii noştri ofiţeri care în ore libere se îndeletnicesc cu artele plastice. Face bine sau rău, cîştigă ceva arta, cîştigă artistul, aceasta ne vom da silinţa a o arăta. Fie-ne ertat însă dacă, potrivit felului nostru de critică, vom judeca pe d. Locot. Petrescu cu acelaş sînge rece ca şi pe camarazii d-sale pictori civili. Dealtfel, cine face o expoziţiune însamnă că se hotărăşte a renunţa la susceptibilităţi, îndestul de menajate de intimitatea unei locuinţi retrase, cit şi de claca mai mult decît binevoitoare a celor ce-l înconjoară. Aci în *expoziţie*, la Ateneu, glasul iubirii de sine trebue să amuţească, pentruca în locu-i să se poată auzi acela al publicului cunoscător şi care e ceva mai pretenţios.

Privind expoziţia d-lui Locot. Petrescu, m'am gîndit fără voe cum mulţi dintre oameni îşi datoresc o proastă popularitate acestei invincibile înclinări de a-şi pune în evidenţă calităţile spiritului, fie că le exprimă prin discursuri de ocazie, toasturi, fie că încearcă a le pune în evidenţă, semnînd în josul unei poezii, a unei reviste sau însfîrşit a unei pînze. Această clasică înclinare (că e clasică, dovadă acel *si tacuisses...*) care bravează orice timiditate, o are şi d. Locot. Petrescu, care face o expoziţie de pictură şi încă în Ateneu. Mărturisim că, înnainte de a fi văzut pînzele d-lui ofiţer, dacă cineva ne-ar fi prezentat, am fi fost foarte încîntaţi că-i facem cunoştinţa, mai ales că dintr'o adîncă convingere nutrim o nestrămutată stimă pentru armată. Acum însă, după ce am cunoscut această *slăbiciune* a d-lui Locot. Petrescu, cu greu vom mai dori a-l întîlni. Şi de ce? Pentrucă d. Petrescu, care în ore libere, ca divertisment, face şi pictură, a găsit că e bine *să se producă* cu acele pînze, a căror menire nu poate trece peste aceia de a fi făcut să-i treacă de urît. Dar atunci pentruce toţi cîţi, pentru a ne distra, facem puţină muzică, un flaut, o vioară, un clavir, nu trecem la Ateneu pentru a da concerte în faţa publicului mare, a artiştilor, a presei? Este oare artă, o artă superioară în tot ceia ce se cîntă, după cum e „poezie" în tot ceia ce se scrie? Hotărît nu. E bine, ca în locul altor sporturi mai primejdioase, să preferim a face chiar pictură, mai ales că ar fi o distracţie dintre cele mai plăcute; dar cînd ne înfăţişăm înnaintea unui public, în sala Ateneului, cu aceste nevinovate îndeletniciri, înseamnă că ignorăm rostul adevăratii arte, şi în cazul cel mai rău, că apreciem în acelaş fel o artă de diletanţi, cum de pildă muzica unor ţigani fără şcoală—şi arta unui virtuoz, sau chiar aceia redată de un artist cu o mai puţină faimă, dar, oricum, cu talent şi şcoală.

In pictură de mult se face această confuzie. Publicul însă să o știe: culoarea e ca alcolul; vopseaua roșie de pe chenarul unui chipiu, cerul albastru dintr'un peisagiu imposibil de închipuit, momesc ochiul, îmbată simțurile și te lasă ademenit, ca să nu zic „cumpărat", ca și vătămătorul element. Dacă însă publicul ține ca pictura să-și aibă și ea un Carol Scrob al ei, atunci să încurajeze copilării ca: Poligonul de la Dadilov și alte nimicuri din expoziția d-lui Mogoș Petrescu, locotenent.

Iser

Să reținem numele d-lui Iser ca unul ce reprezintă o latură a picturei noastre, cu totul necunoscută publicului. Și e poate aceasta cauza pentru care exoticul artist nu prea e gustat de noi, care, în ceia ce privește gustul artistic oscilăm între un diletantism pretențios și o artă academică demodată. Ca și un epigramist, uneori de duh, d. Iser reda în cîteva linii și tonuri, unele *tipuri* care se impun atențiunii noastre prin ridicolul ce se degajează din înfățișarea lor. Și *ridicolul* acesta e, cînd în portul unui gomoz oarecare sau al unei demi-mondene, cînd în atitudinea falșă și împrumutată a unor artiști care se produc într'un concert, cînd însfîrșit, într'un grup oarecare, la șosea sau la curse, unde cei ce vor să cunoască unele vanități ridicule le pot găsi în pretinsele moravuri ale unui public ce nu știe pentruce natura l-a înzestrat cu cele cinci simțuri. Și d. Iser ne spune aceasta în cele 60 și ceva de cartoane de o execuție inteligentă particulară genului de caricatură. Am remarcat la d. Iser și unele calități de armonie, care denotă un real temperament ce odată va putea ademeni un public, cînd el își va fi făcut o școală și va ști să prețuiască pe un artist numai pe simpla chestiune a armoniei coloristice.

Spiridon Antonescu

Cronica externă

Situația din Portugalia

Portughejii s'au pătat degeaba cu sînge. Ei puteau, din punctul de vedere politic, să ajungă la același rezultat fără ca această pată roșie să rămîe pe paginile istoriei lor contemporane. Intr'adevăr, rezistența ce regele Don Carlos opunea reîntronării regimului constituțional și considerațiunile personale, interesante și antipatice ce au determinat această rezistență trebuiau să fie zdrobite de poporul portughez până în cele din urmă. Dar puteau să fie zdrobite sau prin îngenunchiarea regelui care, recunoscînd în fine greșelile lui, s'ar fi reîntors la constituționalism sau prin izgonirea dinastiei pe cale pașnică și înlocuirea ei cu dinastia Braganza sau cu republica.

Și lucrul ar fi fost atît de ușor, un vapor confortabil condus de cîțiva oameni de încredere și în cîteva zile Don Carlos și familia lui erau debarcate cu toate onorurile cuvenite pe terenurile Angliei sau ale Franței și rugate respectuos să se ocupe acolo de plăcerile și afacerile lor particulare, care nu se puteau împăca cu nevoile și cu aspirațiunile poporului portughez.

Dar istoria nu se desfășoară astfel precum o dorim noi, trebue să ne plecăm în fața realității verdictelor ei. Poporul portughez, împins la exasperare mai ales prin ultimele acte ale dictatorului Franco, a omorît pe Don Carlos și pe Principele moștenitor, și numai din întîmplare a putut să scape cu viață Infantul Manuel, căruia i-a căzut astfel pe cap o coroană neașteptată și foarte greu de purtat.

Așa fiind nu ne rămîne decît să ne întrebăm, putea-va tînărul rege să poarte această coroană, sau va cădea sub povara greutății ei? Nu voim să facem prorociri, dorim numai să cercetăm cu nepărtinire situația spre a proecta puțină lumină asupra întunericului ce învălue încă viitorul poporului portughez.

E netăgăduit că situațiunea tînărului rege e foarte grea. In Portugalia există de mult o mare mișcare republicană. Mulți Portugheji cred că mîntuirea Portugaliei, că stîrpirea corupției sub care țara lor se prăbușește, stă numai în introducerea regimului republican. Republicanii au dus de mult o luptă înverșunată în potriva celor două partide de guvernămînt, progresiști și regeneratori, care se succedau la putere sau mai bine zis la budget și acum în urmă tot ei sînt acei ce au dat loviturile cele mai grele dictaturii lui Don Carlos și lui Joao Franco. Nu

e vorbă, mișcarea republicană a fost oprită pentru o clipă în avinturile ei cuceritoare prin atentatul dela Lisabona. Lumea a învinuit pe republicani de a fi fost autorii atentatului, și natural că ei, care țin la bunul lor renume, care au pretenția de a fi mine stăpînii Portugaliei și de a lua loc alături cu guvernele celorlalte țări în concertul european, nu voiau să întărească aceste bănueli, din potrivă au căutat prin toate mijloacele să se spele de o asemenea învinuire și să nu mai lase pe fruntea lor nici cea mai mică urmă a unui sînge compromițător pentru prestigiul lor.

Dar dacă această grijă poate explica inacțiunea momentană a partidului republican, ea nu poate stinjeni în viitor nici mersul înainte al mișcării republicane, nici lupta ce ea o poartă pentru atingerea scopului ei firesc. Dealtminteri republicanii au și început această luptă. Nu numai la Oporto, care e marele focar al republicanismului portughez, dar și la Lisabona, în vecinătatea locului unde Don Carlos și fiul lui au căzut, se țin meetinguri republicane. Și firește, ca republicani nu pot să fie decît îmbărbătați în lupta lor prin sfîrșitul dramatic al regimului dictatorial și prin slăbiciunea Coronei.

Ce poate opri mișcarea revoluționară de mult puternică, precum spuneam, să devie și mai puternică de aici înainte și să pue stăpînire definitivă asupra Portugaliei? Partidele monarhice? Desigur că cu aceste partide republicanii trebue să numere, căci ele dețin încă puterea, și armata în mare parte, dacă nu în totalitate, e în mîna lor. Dar ele sînt slăbite prin luptele lor intestine, prin resimțimintele vechi și încă nestinse ce le dispart și prin discreditul de care ele se bucură în Portugalia din causa greșelilor făptuite grație corupției din care au trăit și pe care, spre nefericirea obștească, au împrăștiat'o în jurul lor. In fața cadavrelor calde încă ale lui Don Carlos și ale Principelui moștenitor, partidele monarhice s'au unit, au făgăduit uitarea trecutului și salvarea Coroanei amenințate. Din nenorocire, insăși această manifestațiune a dat dovada slăbiciunii lor. Nu s'a întîlnit la ele acea hotărîre energică, nici acel entusiasm cald, care singure pot asigura menținerea unui regim în ceasurile de grea restriște prin care trece. Au aparat dinastia, și-au strîns rîndurile în jurul tînărului Don Manuel, dar flacăra mîntuitoare n'a însuflețit nici gîndurile nici faptele partidelor monarhice. Mai mult, azi s'au și ivit neînțelegeri în rîndurile acestor partide sau mai bine zis printre fracțiunile numeroase din care ele se compun. Unii aprobă faptele actualului guvern, care s'a hotărît să readucă Portugalia pe calea constituționalității și să șteargă toate urmele dictaturii nefaste a lui Franco. Alții dezaprobă această politică împăciuitoare, o cred menită să azvîrle Portugalia într'o nouă anarhie, cer o reîntoarcere la dictatură și merg până a amenința cu o revoluție de palat, dacă nu se inaugurează o eră de reacționarism violent. In asemeni condițiuni, ce stavilă vor putea opune partidele monarhice curentului republican, care el se prezintă cu puterea unei splendide coheziuni și a unei admirabile uniformități de vederi, dacă nu o stavilă ciuruită și șubredă, osîndită să cadă de îndată ce vîn-

tul revoluției va bate cu mai multă tărie. Ar mai fi încă o speranță, dacă Corona în Portugalia ar fi destul de puternică pentru a uni laolaltă partidele monarhice și a le stinge cu o mînă înțeleaptă și energică, toate neînțelegerile ce le pot despărți. Unde este însă această mînă, și unde este acest prestigiu al Coronei? Don Carlos a discreditat Corona prin greșelile, prin cheltuelile lui nesocotite, prin apelurile lui repetate la noi subsidii și la neîncetate sporiri de listă civilă. Iar tînărul Don Manuel are mîni prea slabe pentru a putea mări nădejdea de a stîrpi cu ele toate intrigile unor oameni învechiți în moravurile celui mai urît politicianism și obișnuiți să recurgă la toate mijloacele pentru a satisface ambițiunile lor egoiste și înguste. E vădit deci, că nu partidele monarhice pot constitui o primejdie serioasă pentru mișcarea republicană.

Atunci de unde poate veni pericolul? Dela pretendentul Don Miguel de Braganza? Pretendenții de obiceiu nu au mulți sorți de reușită în îndeplinirea visurilor lor monarhice. „Nu 'nvie morții", cum spune poetul; și popoarelor, ca și oamenilor, nu le place să retrăiască amintirile lor. Nici cele frumoase, precum cele neplăcute ce au dus la căderea unei dinastii. Pe lîngă aceasta Don Miguel de Braganza nu întrunește nici una din calitățile care să facă dintr'însul un pretendent de temut pentru republicanii portughezi. Personalitatea lui nu are nimic deosebit, nici darurile cu care firea l'a înzestrat, nici aptitudinile de care au dat dovadă până astăzi nu'l impun admirațiunii publice. El a trăit în Austria, unde, la un moment dat, el era mai cunoscut ca tovarăș de petreceri al arhiducelui Rudolf decît ca un pretendent la tronul regatului portughez. Și ceia ce e și mai grav pentru el, partidul său în Portugalia e slab. Știm că se zice că monarhiștii din Portugalia, cînd vor vedea că dinastia Coburgilor nu se mai poate menține, vor preferi monarhia Braganza, decît să primească republica. Se poate, dar dacă lucrurile vor ajunge până aici, de ce să nu zicem că Portughejii vor preferi republica unei monarhii care a dat atît cu dinastia Coburgilor, ca și cu dinastia Braganza, aceleași rezultate rele. Este oare ceva destul de atrăgător în persoana lui Don Miguel de Braganza sau în slabul său partid pentru a îndruma pe cineva să mai încerce o nouă experiență cu dinastia Braganza. Noi credem mai repede că, dacă va fi vorba de monarhie, Portughejii vor preferi să meargă înainte cu o dinastie pe care o au și pe care o cunosc, decît să reînceapă dela capăt cu o dinastie pe care ar trebui s'o aducă și pe care nu o cunosc.

Adevărata piedică în potriva republicanismului nu poate veni decît din afară. Marele puteri nu au interesul și nici nu pot dori proclamarea republicii în Portugalia. Intâiu, fiindcă monarhiile din Europa care sînt bătute în coastă de vîntul republican și săpate la temelia lor de valurile mereu crescînde ale socialismului revoluționar, aceste monarhii privesc întotdeauna cu teamă, o nouă izbîndă a adversarilor lor firești, și ca atare printr'un simțimînt de solidaritate lesne de înțeles, ele caută să

se împotrivească tuturor încercărilor de stabilire a unui regim republican în orice colț al pămîntului.

In al doilea rînd, cele două puteri mai direct interesate în bunul mers al Portugaliei au în interes vădit ca republica să nu fie proclamată la Lisabona. Aceste două puteri sînt Anglia și Spania. Anglia are în Portugalia mari interese financiare. De fapt Portugalia a ajuns să fie o dependentă economică a Marei Britanii. In stabilirea acestei supremații economice Marea Britanie s'a sprijinit în mare parte pe dinastia Coburgilor și în special pe regele Don Carlos, care de mulți ani era prietinul intim al regelui Eduard. De aceia au și dat diplomații englezi lui Don Carlos un concurs atît de călduros în ultimele evenimente, și de aceia au și întrebuințat toată influența lor pentru a'l impedeca de a face o politică pe care Englejii, ce sînt oameni prevăzători, o considerau osîndită să se sfîrșească printr'un dezastru.

Astfel fiind, e evident că Englejii nu se pot bucura de proclamarea republicii în Portugalia. De asemenea și cu Spania. In Spania există un curent republican tot atît de puternic ca și în Portugalia. Acest curent ia din zi în zi proporții mai îngrijitoare pentru dinastia spaniolă și pentru partidele monarhice din Madrid, ori, dacă republica triumfă în Portugalia, desigur că ar întări mult speranțele și influența republicanismului spaniol. Iată de ce Alfons XIII și guvernul său sînt datori să se împotrivească proclamării republicii portugheze.

Dar naște întrebarea, este acțiunea vreuneia din aceste două puteri în măsură să împiedece într'adevăr mișcarea republicană din Portugalia? Nu o credem. Nu vom tăgădui interesele Angliei în Portugalia, nici însemnătatea ce are menținerea dinastiei Coburgilor pentru mersul satisfăcător al afacerilor britanice pe țărmurile Tagelui. Englejii sînt însă înainte de toate oameni practici. Ei au susținut pe Don Carlos cît timp el patrona supremația lor economică. Dar, azi, cînd Don Carlos nu mai este, cînd în locul lui a rămas dinastie amenințată să cadă dintr'o zi într'alta, Englejii încep să se gîndească la altceva, și anume că lor le trebue liniște și siguranța zilei de mîne, căci altminteri afacerile și milioanele lor vor fi periclitate. Odată chestia astfel pusă, Englejii nu se vor mai încurca cu amintiri și cu datorii de recunoștință, ei se vor întreba pur și simplu cine poate să le asigure această liniște și această siguranță? Și fără mult încunjur fiii Perfidei Albion vor preferi o republică puternică unei monarhii compromise și slabe. Iar de teamă ca nu cumva republica să nu mai fie atît de favorabilă intereselor englezești ca monarhia, Englejii vor să scape tot prin admirabilul lor simț practic. Ei vor oferi bunele lor servicii tinerei republice ca să fie recunoscută de concertul european, și în schimb vor cere garanții pentru satisfacerea deplină a intereselor lor economice în regatul Portugaliei. In ce privește Spania, credem și mai puțin că ea va putea impedeca în mersul ei înainte mișcarea republicană din Portugalia. Bine înțeles că pe cale diplomatică guvernul spaniol va putea să fie chiar îndrăzneț. Va interveni la Londra, la Berlin, la Paris, chiar și aceste cabinete vor exercita o presiune asupra poporului portughez. Se știe însă ce valorează aceste presiuni. Ele n'au putut împedeca pe Sîrbi să asasineze pe Alexandru Obrenovici, nici pe Bulgaria să izgonească pe Ruși, nici pe Abdul Hamid să dejoace de ani de zile sforțările civilizatoare ale marilor puteri în Balcani.

Dacă Spania va putea să'și plătească luxul de a fi pe cale diplomatică îndrăzneață, va fi însă de o mare timiditate în acțiunea ce va putea întreprinde dinastia în potriva unei tentative de stabilire a regimului republican în Portugalia. Cînd o țară are înăuntrul ei un curent republican atît de puternic ca Spania, cum vreți ca ea să poată combate cu toată energia și cu toată autoritatea necesară, într'o țară vecină, un curent similar ce-l nu poate dobori înăuntrul propriilor sale hotare. Fatal acțiunea ei va trebui să fie sfioasă și ineficace. In fine, situația guvernului spaniol e foarte delicată și din alt punct de vedere. Peste întreagă peninsulă iberică suflă de ani de zile un vînt de republicanism. Aceleași cauze l'au provocat, și aceleași sînt speranțele pe care ei le-a trezit în Spania ca și în Portugalia, legînd astfel ambele state într'un același gînd de solidaritate.

Pentru Portugheji, ca și pentru Spanioli, republicanismul nu este atît o altă formă de guvernămînt, cît o chezășie că viața publică a popoarelor iberice se va îndruma pe o cale nouă. Portughejii și Spaniolii, după un trecut glorios, sufăr azi de o umilitoare decadență, și socotesc, cu drept cuvînt, că, dacă n'au știut să se folosească de civilizațiunea modernă ca să se ridice la o viață mai demnă și mai strălucită, e fiindcă amintirile trecutului, reprezentate prin guvernele monarhice, au fost prea puternice. Dacă dinastiile, dacă clerul catolic mai ales ar fi avut înțelepciunea să se adapteze mai bine civilizațiunii moderne, principiul monarhic ar fi fost mai puternic în peninsula iberică.

Azi republicanismul reprezintă însă pentru Portugheji, și pentru Spanioli dreptul la viața modernă, înlocuirea decadenții printr'o viață nouă. Unei speranțe atît de mari nu-i poate sta în cale nici intrigi de curte, nici manopere de emisari plătiți. Iată de ce, dacă e vorba ca republicanismul să fie oprit în Portugalia, nu de guvernele spaniole va putea să fie oprit.

Prin urmare, oricum am privi lucrurile, republica ne pare a avea mulți sorți de izbîndă în Portugalia. Mai mult, nu știm dacă nu sîntem în pragul unei întregi evoluțiuni a popoarelor iberice în spre reînvierea lor politică și economică prin izbînda deplină a unui democratizm, pe care nu au știut să și-l însușească guvernele monarhice, cu ochi pironiți de veacuri asupra unui trecut ce nu poate decît să menție în decadență pe cei ce au iluzia nebună de a-și mai pune speranțele întrînsul.

I. G. Duca

Cronica Internă

„Reformele"

Am văzut, in cronicele precedente, că starea mizerabilă a țăranului se datorește in primul rind repartizării nenormale a proprietății funciare, care pe deoparte a dat naștere sistemului nenorocit de exploatare a moșiilor prin cămătărie, vestitelor „trusturi" etc, iar pe de altă parte a creat înfricoșatul mecanism de presiune al tocmelilor agricole.

Am arătat de asemeni, că, mulțumită acestui complex de împrejurări caracteristice sistemului nostru agrar, cel puțin de patruzeci de ani încoace partea țărănimii din venitul național scade mereu, și că nu se poate găsi vre-o îndreptare decît într'o serie de măsuri, care direct sau indirect ar tinde să urce partea de venit cuvenită țăranului.

In lumina acestor considerațiuni putem acuma judeca întreg planul de reforme al guvernului actual, chemat la cirmă in urma răscoalelor țărănești, avînd de „platformă" manifestul adresat țărănimii în numele M. S. Regelui.

Măsurile, prin care guvernul voește să vindece relele regimului nostru agrar, se pot clasifica in trei categorii distincte:

Unele din aceste măsuri tind să mărească suprafața de pămînt cultivabil în mînile țărănimii, și astfel, schimbind raporturile in ce privește întinderea proprietății latifundiare față de mica proprietate țărănească, să lovească răul chiar la rădăcină;

Prin altă serie de măsuri se tinde la suprimarea, în o măsură oarecare, a intermediarului dintre marele proprietar de pămînt și micul cultivator, țăranul,—la suprimarea arendașului și în orice caz la înfrînarea „trusturilor";

Insfîrșit al treilea rind de măsuri, în așteptarea rezultatelor mai mult sau mai puțin îndepărtate, ce trebue să decurgă din reformele menționate, caută să modereze cel puțin efectele regimului agrar actual, să slăbească gradul de presiune cu care el apasă asupra țărănimii, acordîndu-i-se acesteia un minimum oarecare de dreptate și ocrotire.

In legătură cu ultima categorie de legiuiri, în parte înfăptuite chiar și în parte numai proectate încă, trebue să punem și a patra serie de măsuri, dacă voiți,—toate reformele relative la organizația administrativă

sau judeciară, care de asemenea au de scop de a realiza mai multă dreptate și orînduială pentru satele noastre.

* * *

Dintre proectele care au de obiect schimbarea însăși a raporturilor între întinderea proprietății latifundiare și a celei țărănești, cea mai mare însemnătate, desigur, o are *Casa Rurală.*

Și nimic nu e mai caracteristic pentru viața noastră de stat, decît forma în care a trebuit să îmbrace legiuitorul această instituție, menită să îndeplinească funcțiunile cele mai însemnate din punctul de vedere al dreptății sociale și al conservării naționale.

Dacă din punctul de vedere formal Casa Rurală nu e decît o instituție de credit, ce are de scop de a înlesni niște transacțiuni banale de vindere și cumpărare între proprietarii ce caută să se desfacă de moșiile lor și țăranii nevoiași de pămînt, în fond însă e vădit, că această instituție, care tinde la o mai dreaptă repartizare a pămîntului într'o țară în care agricultura este aproape singurul izvor de existență și avuție, e un organ pe care statul, ca reprezentant al intereselor sociale și naționale superioare, nu-l poate privi ca o simplă întreprindere de ordine financiară privată,—e o instituțiune de stat, în sensul cel mai adevărat și mai larg al cuvîntului.

Și pretutindeni, unde s'a simțit nevoia creării unei astfel de instituțiuni, în Rusia, în Germania, în Irlanda sau în Anglia, ea totdeauna a luat caracterul unei instituții de stat.

La noi însă, foarte puțini sînt partizani ai organizării Casei Rurale ca instituție de stat. Și cu drept cuvînt: aceasta este o mărturisire interesantă pentru viitorii istorici, că „statul" în Romînia de astăzi e un instrument în mînile celor cîteva sute de „familii domnitoare" ale citadelelor noastre electorale, care, după părerea unanimă, aproape, a oamenilor de stat din Romînia, numaidecît ar abuza de această instituțiune în dauna țărănimii și în dauna intereselor sociale și naționale superioare; așa încît o instituție financiară privată prezintă astfel mai multe garanții prin stavila pe care o opune abuzurilor interesul acționarilor.

In fața părerii unanime, mă înclin, și înregistrez aici numai această manifestare a stării morbide în care am căzut, ca o nouă dovadă a necesității urgente de a reforma însăși bazele acestui extraordinar „stat" pus la carantină de toți fruntașii și conducătorii lui. Dar, pentru moment, această chestie nu ne interesează.

Necontestabil însă, caracterul de instituție privată atrage după sine mari neajunsuri. Interesul de stat, interesul social nu poate să nu cedeze adesea pasul considerațiunilor de ordine străină. Aceasta rezultă chiar din aerul de timiditate, care respiră din toată economia proectului votat de Camera deputaților.

Voiu reveni poate altă dată mai pe larg asupra organizării ce

s'a dat Casei Rurale. Socot că această organizare nu este definitivă, că, după cîţiva ani, experienţa ne va sili să revenim în multe privinţi asupra legii de astăzi. Acuma însă voesc mai mult să caracterizez economia generală a planului de reforme, prezentat de guvern.

Casa Rurală, pentru a-şi îndeplini misiunea ei din punctul de vedere al interesului de stat, vădit nu poate, cum aşa de bine a arătat, în cuvîntarea sa, cea mai documentată şi serioasă din cîte s'au pronunţat cu prilejul discuţiunii acestei legi în Cameră, d. Vintilă Brătianu,—nu poate, zic, urmări direct crearea proprietăţii mijlocii; aceasta trebue să rezulte dela sine, prin ridicarea firească şi spontanee a elementelor mai vrednice şi mai viguroase din sînul ţărănimii, pentru a cărei expansiune normală trebuesc înlăturate toate piedicile artificiale, ce decurg din situaţia actuală.

Dar proectul guvernului a fost, vădit, înrîurit de tendinţele contrarii. Semnalez numai avansul prea mare, ce se cere dela ţăranii cumpărători de loturi,—cu toate că li se cere şi un capital însemnat în vite şi instrumente de muncă; oprirea ineptă de a uza, în limite normale, de creditul Băncilor populare (parcă se tinde a se da o primă de încurajare camatarilor săteşti...), etc...

Recunosc că aceste neajunsuri se pot cu greu înlătura, cu tipul admis al Casei Rurale.

In orice caz, şi aşa cum a fost întocmită Casa Rurală, ea poate da rezultate binefăcătoare, dacă va fi condusă cu energie şi inteligenţă.

Chiar unul din oratorii opoziţiei din Cameră, căutind să micşureze rezultatele ce se pot obţine prin Casa Rurală, a afirmat că ea poate transmite în mînile ţărănimii cel mult cîte 3.000 ha. anual în fiecare judeţ.

Dar aceasta ar însemna o deplasare de proprietate în mînile ţărănimii a 1.000.000 de ha. în zece ani,—*un sfert* din întinderea totală a proprietăţii mari. Cu acest tempo, în douăzeci de ani ar putea intra în mînile ţărănimii o *jumătate* din întinderea totală a proprietăţii mari de astăzi, iar numai în treizeci sau în patruzeci de ani—a *trei pătrimi* sau chiar a *întregii* proprietăţi mari.

Faţă de politica noastră agrară din trecut, în acei patruzeci de ani dela desfiinţarea clăcii, aceste rezultate la care *poate* să ajungă ţărănimea prin Casa Rurală, nu îndreptăţesc pesimismul oratorului opoziţiei. Vădit că putem, cu ajutorul Casei Rurale, treptat, fără salturi bruşte şi fără perturbare în sfera raporturilor economice, să dăm orice întindere am voi proprietăţii ţărăneşti, în măsura în care vom crede util pentru economia naţională, sau după gradul de cultură, după măsura de vrednicie şi energie de care va da dovadă ţărănimea noastră. 1).

---

1) Cronica de faţă fusese dată la tipar, cînd ziarele ne-au adus vestea unui nou „acord" relativ la Casa rurală.... Nu ştiu încă în ce constă acest acord, ar fi regretabil dacă el ar îngusta operaţiunile Casei rurale....

* * *

Alături de Casa Rurală, vor produce o deplasare directă în mînile ţărănimii a unei întinderi destul de însemnate de pămînt şi dispoziţiile relative la islazurile comunale din Legea tocmelilor agricole (vre-o 300.000 de ha.), despre care vom vorbi mai jos.

Pe lîngă terenurile ce vor cădea direct în mînile ţărănimii cu ajutorul Casei Rurale sau ca islazuri comunale, în aceiaşi ordine de idei trebue să amintim şi legea făgăduită prin manifestul regal, după care moşiile statului, precum şi ale altor „persoane morale", nu vor mai putea fi arendate decît ţăranilor individual sau obştiilor săteşti.

Toate aceste măsuri, mărind întinderea de pămînt cultivabil pus la dispoziţia ţărănimii, *oricît de scump* ar trebui să plătească pentru moment aceasta ţăranii, vor permite pe de o parte ţărănimii să impună mai cu înlesnire condiţiuni de muncă mai prielnice, iar pe de altă parte, întrucît pe viitor toată creşterea rentei în ce priveşte pămînturile căzute în mînile ţăranilor va profita numai acestora, se asigură astfel într'un timp apropiat şi creşterea părţii din venitul naţional cuvenit ţărănimii. Bine-înţeles, dacă... legiuirile respective se vor aplica cu sinceritate şi energie...

* * *

Poate şi mai mare însemnătate pentru ţărănime, decît cumpărarea de pămînt cu ajutorul Casei Rurale, în legătură cu arendarea obştiilor săteşti a moşiilor statului, etc.—ar avea a doua serie de măsuri, proectate în scop de a favoriza arendările moşiilor particulare către obştii de ţărani, prin restrîngerea arendăşiei şi desfiinţarea „trusturilor".

Nu putem şti care va fi soluţiunea propusă de guvern în acest scop,—probabil se va recurge la măsuri de ordine fiscală.

Dar oricare va fi modalitatea prin care se va urmări rezolvirea acestei probleme, nu se poate tăgădui, că pe această cale am putea ajunge la rezultate serioase, cu minimum de sacrificii din partea proprietarilor şi cu maximum de foloase pentru ţărani.

In adevăr, în acest chip s'ar putea ajunge la creşterea venitului ţărănimii prin suprimarea numai a unui intermediar inutil în economia naţională, a arendaşului.

Cu acest mijloc s'ar putea cu cea mai mare înlesnire asigura muncitorului, fără nici o perturbare a vieţii economice, întinderea de pămînt de care are nevoe, fără să i se impună mari jertfe financiare, şi în acelaşi timp venitul proprietarului nu numai n'ar scădea necesar, ci ar putea chiar să crească şi el. Toată operaţia s'ar face pe sama acelei părţi din venitul naţional care astăzi cade în mîna arendaşului, — de multe ori străin.

Măsurile bine chibzuite în această direcţie, intîmpinînd, fireşte, mai puţină rezistenţă din partea proprietarilor, care reprezintă cea mai mare forţă politică în situaţiunea de azi, ar putea chiar să compenseze insuficienţa celorlalte întocmiri din planul de reforme cuprinse în manifestul regal, fiind dat mai ales felul cum ele au fost realizate până acum.

Să sperăm că cel puţin în această privinţă aşteptările societăţii noastre nu vor fi decepţionate...

* * *

În sfîrşit, până ce efectele tuturor măsurilor de mai sus se vor simţi în viaţa noastră economică cu destulă putere, o deosebită însemnătate are legea tocmelilor agricole, care urmăreşte să asigure ţăranului, în marginile raporturilor agrare actuale, condiţiuni de muncă mai omeneşti.

Una din cauzele de căpitenie, pentru care munca ţăranului nostru a fost întotdeauna depreciată, se datoreşte situaţiunii lui nenormale ca proprietar al unui petec neîndestulător de pămînt, pe care nu'l poate părăsi, şi pentru munca căruia el are nevoe de vite; anomalia decurge din „necesitatea inexorabilă" pentru el de a căuta pentru hrana vitelor sale imaş şi fîneaţă pe moşia vecină, la o îndepărtare compatibilă cu trebuinţile gospodăriei. In asemenea împrejurări proprietarul moşiei, vădit, îi *poate dicta condiţiunile cele mai grele*, şi ţăranul e *dator* să le primească, căci altfel rămîne fără vite, şi deci fără putinţă de a-şi munci ogorul.

Dîndu-şi samă de această situaţiune Ministrul de interne, d. I. Brătianu, în proectul iniţial al legii asupra tocmelilor agricole, găsise o soluţiune, care satisfăcea în această privinţă toate cerinţile.

In adevăr, proectul prevedea crearea de *islazuri comunale*, pentru *toate* satele noastre, impunind în această privinţă *tuturor proprietarilor* o servitute legală, care asigura păşunea necesară vitelor ţărăneşti cu un preţ rezonabil, fără ca în acelaşi timp proprietarii şi arendaşii să mai poată specula asupra nevoii ţăranilor.

Soluţiunea aceasta nu numai că reprezenta în sine un mod mai raţional de a rezolvi problema în ce priveşte regimul tocmelilor agricole, dar mai avea şi o deosebită însemnătate şi din alt punct de vedere.

Rezultatele reformelor întreprinse nu se vor resimţi la ţară decît într'un timp mai mult sau mai puţin îndepărtat. Crearea de islazuri comunale, care după concepţia iniţială transmitea imediat în mînile ţărănimii, sub formă de servitute, aproximativ 1.000.000 de ha, şi care asigura astfel ţărănimii putinţa de a rezista presiunii arendaşilor şi a proprietarilor —ar fi dat masei întunecate dela sate o chezăşie pentru viitor, ar fi încredinţat-o de hotărîrea guvernului de a lua asupra-şi cu energie şi sinceritate apărarea intereselor ţărăneşti.

In starea actuală a spiritelor dela sate, acest efect moral imediat are astăzi o însemnătate poate mai mare chiar decît rezultatele economice ale legiuirii agrare; potolirea spiritelor la sate, încrederea în intenţiile lui, pe care guvernul ar fi sădit-o în inimile sătenilor ne-ar fi dat răgazul şi liniştea necesară pentru a urmări într'o operă legislativă *de longue haleine* dezlegarea tuturor dificultăţilor situaţiunii actuale.

Din nenorocire, o opoziţie neînfrînată, violentă până la anarhie, în potriva acestei soluţiuni simple şi binefăcătoare, a împiedecat realizarea ei. Guvernul a avut slăbiciunea de a ceda în faţa ameninţărilor de „revoluţiune boerească„ şi de a adopta, prin cunoscutul „acord", soluţiunea „împăciuitoare", prin care nu şi-a asigurat nici recunoştinţa proprietarilor, dar a clătinat încrederea ţărănimii şi chiar a acelor elemente ale societăţii noastre ce nu sînt orbite de interese de castă.

Pentruca să fiu drept trebue să spun, că, întrucît nu mă îndoesc de intenţiunile curate ale autorilor reformei, nu pot afirma că guvernul ar fi avut putinţa, *de fapt*, să aleagă altă cale; nu ştiu adică, dacă, în împrejurările concrete în care, la noi, se desfăşoară acţiunea guvernamentală, guvernul *ar fi fost în stare* să înlăture „acordul" şi soluţiunea izvorîtă din ele...

In orice caz, clasele noastre dirıguitoare au pierdut poate unicul prilej de a mai micşora prăpastia ce le desparte de lumea satelor şi de a pune începutul unei îndrumări spre o adevărată *pace socială*.

Cu toate acestea, nu trebue să cădem în excesul de a tăgădui marea însemnătate a legii tocmelilor agricole, chiar aşa îngustată cum ea a eşit din dezbaterile Corpurilor legiuitoare.

Inovaţia cea mare a legii constă în faptul că, stabilind norme mai drepte în ce priveşte întocmirea contractelor de muncă la ţară, ea în acelaş timp încearcă organizarea unui control serios, care să asigure aplicarea mai sinceră a acestor norme.

Dacă chiar legile agrare de până acuma ar fi fost cinstit şi energic aplicate, n'am fi ajuns la situaţia de astăzi. Cine ştie, de pildă, că vestitele „ruşfeturi", despre care s'a vorbit atîta în discuţiunile Parlamentului, sînt formal oprite prin legea d-lui Carp (art. 4)? Dar această oprire, ca şi atîtea altele, a rămas literă moartă.

Tot succesul reformelor de astăzi atîrnă de măsura în care ele vor fi *aplicate*.

* * *

Am spus în cronica din Decembrie că ar fi absurd şi nedrept, cîtă vreme din Parlament va lipsi „marele interesat", cîtă vreme nu va fi schimbată însăşi baza vieţii noastre politice, ar fi, zic, absurd şi nedrept să cerem rezolvirea definitivă, o soluţiune desăvîrşită a problemei agrare. Trebue să ne mulţumim dacă măsurile luate vor asigura, pentru un timp cel puţin, liniştea la sate, dacă ele ne vor feri de zguduiri ca acea din Martie trecut.

Putem avea nădejdea că *acest* rezultat ne este asigurat?

Un viitor foarte apropiat ne va da răspunsul la această întrebare.

N'aş avea curajul să fac o afirmare mai categorică, findcă ne lipseşte un element de apreciare, şi anume: dacă, mai ales faţă de pecetea de timiditate pe care o poartă reformele noastre, ţărănimea va avea destulă încredere pentru ca să aştepte rezultatele lor.

Dacă satele ne vor acorda credit doi, trei ani de zile, e sigur că, cu toate imperfecţiunile semnalate ale acestor legiuiri, din complexul lor nu poate să nu rezulte o îmbunătăţire reală a condiţiunilor noastre agrare: pe deoparte muncitorul de pămînt va putea să aibă la dispoziţie o porţiune tot mai mare de teren cultivabil; intermediarul între proprietarii de moşie şi ţărani, arendaşul şi organizatorul de trusturi, cu timpul va tinde tot mai mult să dispară; domeniile statului şi ale instituţiilor de utilitate publică vor servi şi ele pentru a asigura un cîmp de muncă liberă ţărănimii noastre, etc; iar pe de altă parte legea tocmelilor agricole va îndepărta abuzurile strigătoare şi va tinde să aducă mai multă dreptate în raporturile dintre cultivatorii de moşii şi muncitorii agricoli.

Din punctul de vedere economic, toate aceste rezultate, fără îndoială, se vor rezuma în creşterea părţii cuvenite ţărănimii din venitul naţional, şi mai ales pe sama categoriei sociale atît de puţin interesante cum sînt arendaşii.

* * *

Dar, nu trebue să ne facem iluzii. Pentruca rezultatele să fie mai simţitoare pentru masa ţărănească, nu ne putem opri la reformele de astăzi; ele trebuesc să fie privite numai ca un început al noii politici agrare ce ni se impune, dacă voim ca „marea misiune istorică a neamului romînesc" să nu rămînă numai un cuvînt de amăgire.

Vom reveni însă în cronica viitoare.

C. Stere.

Cronica Veselă

FĂRÎMITURI

Cazul lui Leopold I

Regele Belg, bărbat subţire,
Burghez berbant cum n'au fost regi,
Pe-aceia ce-i jura iubire
A prins-o cu... cu... mă'nţelegi.

Morală şi filozofie:
Poţi fi tu cap încoronat,
Căci cînd o fi ş'o fi să fie
Devii tot cap încornorat!

Mărţişorul

Balabusta la'niăi Marte
Îi şopti încetişor:
— „Iu de tine să n'am parte,
„De nu-mi iei un mărţişor!"

Zeilig Şor spuse nevestei:
— „Bine-ţi iau deja de vrei!"
Deşi'n buzunarul vestei
Şor n'avea decît doi lei.

Şi plecă, bărbat cuminte,
Repede spre Radivon;
Dar, ca dracu, înainte
Hop îi iese Leiba Kohn.

— „Joci o tablă?" spuse-acesta.
Şi tentat Şor de noroc
Zise, pipăindu'şi vesta:
— „Puntru ce să nu te joc?"

Iată-i la o ceainărie...
Fum... Duhoare... Tavan scund...
Dubeş... Ghelă... Porcărie...
Zecs und ainț... Poartă'n fund...

Leiba'n citeva minute,
Timp cit ai sorbi un şfarț,
Face-o linie, şi iute
După ea urmează' un marț.

Şor spre casă merge 'n grabă,
Plinge 'n gind cei doi lei noi...
Iacă balabusta 'ntreabă:
— „Unde-i mărțişorul, moi?"

— „Sint chiar iu!" — „Ce, nu ți-e bine?
— „Iu dejà!" repetă Şor.
„Leiba m'ai făcut la mine
„Mumental un mărțişor!"

Casa Rurală

Politicei eu i-am pus cruce!
M'am săturat de mofturi!... Dar...
Cassa Rurală mă seduce.
E visul meu de proletar.

Fireşte, de țărani mi-e milă,
Dar Casa mea Rurală nu-i
Ca a lui Stere sau Vintilă:
A tuturor şi-a nimănui.

Visez o casă 'n sat... Drăguță...
Izvoare care şerpuesc...
Dumbrăvi... Ah, nu te-aş da, căsuță,
Nici pe-un palat împărătesc!

Aştept deci ora ideală...
Ş'un parlament mai patriot
Ce-asemenea casă rurală
O să'mi creeze printr'un vot!

Tarascon

CALEIDOSCOP: Oglinda.—Nocturnă.—„Ceainărie națională". — Asfințit de lună. — Idolul părăsit. — Pastel în metru antic.

22 Ianuar

Am o oglindă şi mă joc
Cu razele ce le resfring,
Mutindu-le din loc în loc,
Le risipesc şi iar le string.

Le-adun cu drag, ca un avar,
Şi-ades în sufletele voastre
Cind e mai noapte, ca un far
Mi-arunc luminile albastre.

Vă 'ntind o punte de scăpare
Deasupra negrelor genuni,
Şi raza mea rătăcitoare
E făcătoare de minuni.

Mi-o plimb pe-atitea fețe pale,
Cind cu oglinda mea mă joc—
Dar cind îmi stă ceva în cale,
Oglinda mea e-un ochiu de foc.

Mi-adun puterile solare
Şi fulgerind, după un semn,
Ca Arhimed, în depărtare,
Aprind escadrele de lemn!...

27 Ianuar

Cu şvarțul meu stau singur şi e pustiu localul.
Pe-un scaun lăturalnic stă dus pe ginduri țalul.
Un chelnăr dormitează cu coatele pe masă.
Patrona, ca un Buddha, tronează sus, la casă,
Umplind cu cifre golul fatalului registru...
Prin ochiul lui de sticlă, ca un ciclop sinistru,
Ceasornicul d-asupra îi cată peste umăr...
Bănuitor scrutează al şirurilor număr
Şi vede că în vreme ce 'şi mişc' a lui pendulă,
Treptat şi capitalul sporeşte cu o nulă...
Suride sus, pe rafturi, o gamă colorată
De sticle 'n care doarme, hermetic astupată,

Facticea veselie așa de scump plătită...
Supt orice etichetă pîndește o ispită...
De fum pălite-atîrnă afișele din cue,
De sus, lămpile-aruncă lumina lor verzue
Pe-oglinzile murdare, făcînd să repercute
La infinit macabrul acestei scene mute...

2 Februar

La „Ceainăria Națională"
E „five-o'clock" pentru popor.
E-o veselă bolboroselă:
Fierb samovarele în cor—
La „Ceainăria națională"
E „five-o'clok" pentru popor.

Adio, Bachus și Gambrinus,
Adio, delicios nectar —
Aveți un partizan în minus,
De astăzi eu devin sectar—
Adio Bachus și Gambrinus
Adio, delicios nectar!

Cu Gavriluș și cu Ivanka,
Nikita sau cu alt balciz,
Vom discuta de treanca-fleanca,
Rozînd pesmeții cu saciz,
Cu Gavriluș și cu Ivanka.

Vom bea la ceaiu cu kilogramul
Cu zahăr, însă fără rom,
Și spre-a scăpa de lifte neamul
Vom decreta cîte-un program—
Vom bea la ceaiu cu kilogramul
Cu zahăr, însă fără rom.

Mi-arunc ca Regele din Thule
In Dîmbovița-al meu pahar,—
Căci chefuri am făcut destule;—
Plîngînd și pocăit amar
Mi-arunc ca Regele din Thule
In Dîmbovița-al meu pahar!

Și-apoi cînd moartea taciturnă
Mă va chema 'n domeniul ei,
În samovar, ca într'o urnă,
Cenușa'mi puneți, dragii mei,
Tîrziu cînd moartea taciturnă
Mă va chema 'n domeniul ei.

5 Februar

Coboară peste ape luna
Și cum și-apropie figura,
Ai spune-un cap ce se prăvale
In fundul lacului de-a dura.

Insîngerată joacă apa
Și e-o tăcere sepulcrală:
A fost pe undeva, se vede,
O execuție capitală...

6 Februar

O muză la urechea ta se pleacă
Și'mi vine 'n gînd refrenul din poveste:
„... iar cel-ce aude și va spune-aceste,
Păn' la genunchi de piatră să se facă..."

Pe fața ta o rază 'n treacăt joacă
Și-apoi din nou te 'ntuneci fără veste:
„... iar cel-ce aude și va spune-aceste
Păn' la mijloc de piatră să se facă...

Întunecimea crește-acum opacă
Și ceasu-i plin de presimțiri funeste:
„... iar cel-ce aude și va spune-aceste,
De piatră până 'n creștet să se facă..."

Și nu mai vrea refrenul trist să tacă...
O, muză, tu, de le știai aceste,
De ce din vreme nu i-ai dat de veste
Și l-ai lăsat de piatră să se facă?...

8 Februar.

Trist îmi apare din neguri enormul oraş după ploae,
Soarele-i bate 'n fereşti umede încă de plîns.

Negrii castani îşi întind adormiţi candelabrul de ramuri—
Cine-a suflat şi le-a stins albele flăcări de flori?

Trece amurgul acuma pe ceruri cu dulcea-i estompă—
Vesele farduri punînd ca pe o mască de mort.

Cum înserează acuma clamoarea stridentă-a uzinii,
Umple de vaer prelung posomoritul amurg.

Dreaptă-o coloană de fum se inalţă din horn către ceruri,
Stărue-o clipă sporind, se risipeşte apoi,

Se despleteşte 'n şuviţe şi cade respinsă din slavă,
Ca de pe rugul funest fumul fugar al lui Cain.

A. Mirea

Viața romînească în Bucovina

Institute de credit romîneşti.—Centrala.—Insoţirea de economie şi credit.—Jurnale nouă.

Pănă acum ciţiva ani ţărănimea romînă bucovineană era lăsată, în ce priveşte trebuinţile ei băneşti, pe deplin în ghiarele celor mai mari cămătari şi în sama celor mai renumite bănci de speculaţie. În mod ingrozitor se micşora averea romînească, trecînd ca prin farmec din mînile ţăranilor romîni în cele ale Ovreilor, aproape singurii care imprumutau bani fie deadreptul, fie prin mijlocirea băncilor. Cambiile au avut cele mai funeste urmări pentru ţăranul nostru. Nedeprins pe deoparte a-şi achita datoria la timp, pus de multe ori în imposibilitate de a-şi acvira capitalul necesar la termen, lucrînd cu un procent enorm de urcat, ţăranul nostru, incăput odată pe mîna acestor exploatatori, nu mai eşia teafăr. Astfel, fizionomia comunelor noastre se schimba tot mai mult în dauna elementului romîn; nu sînt puţine comunele în care Ovreii formau şi formează grosul şi majoritatea alegătorilor din corpul prim, fiind apoi stăpîni asupra administraţiei comunale. S'a constatat într'o serie de comune că, dela o alegere la alta, deci in răstimp de numai trei ani, s'au petrecut schimbări radicale. Emigrarea în mase a ţăranilor în America este a se pune pe contul proletarizării maselor ţărăneşti. Aceste imprejurări triste au produs o mişcare economică care a început cu crearea de bănci populare sistem Raiffeisen, a trecut la însoţiri agricole, societăţi de consum şi alte tovărăşii menite toate să întărească organizarea ţărănimii pe terenul economic: procurarea de credit eftin, procurarea de maşini agricole, vinderea în comun, cu excluderea intermediarilor, a produselor. Toate aceste însoţiri s'au grupat în jurul *Centralei însoţirilor economice romîne din Bucovina.*

Prima însoţire de credit sistem Raiffeisen, înfiinţată în Crasna în 1898, a fost de bun augur, căci astăzi numai 6 comune romîneşti, din cele vr'o 160 cîte există în Bucovina şi aceste nu comune mari ci în mare parte sătişoare, n'au încă cel puţin o bancă populară. In prezent sînt ataşate Centralei vr'o 120 de însoţiri romîneşti, între care sînt trecute şi Prăvălia romînească din Cernăuţ şi două însoţiri economice, care nu's

sistem Raiffeisen. Insoţirile legate cu Centrala reprezintă un total de membri de peste 20,000. Mai există încă citeva însoţiri economice mai mari, care nu s'au ataşat încă Centralei. Centrala operează numai cu însoţirile; pe lingă însoţiri mai pot fi membri şi particulari; numărul lor este însă restrins la ⅓ a totalităţii membrilor, spre a feri însoţirile de majorizare.

Centrala lucrează cu un capital de *2 milioane coroane*, care capital şi-l procură prin banca ţării din Cernăuţ şi prin Ustrechníbanka ceskych sporitelen (banca cehă).

In prezent Centrala stă în tratative cu banca Austro-Ungară, spre a-şi procura capitalul necesar dela dînsa, mai cu samă decînd, în urma înmulţirii aproape zilnic a însoţirilor şi tovărăşiilor, capitalul de 2 milioane nu este mai mult suficient.

Din raportul prezintat de directorul Centralei adunării generale din 2 Fevruarie, mai cităm următoarele cifre: Părtăşii au fost la sfîrşitul anului 1907, 71.601.87 coroane, depuneri la sfirşitul anului 1907 371.703.18, fondul de reservă este după abia 4 ani de activitate—Centrala şi-a inaugurat activitatea la 1 Iunie 1903,—dintre care vr'o doi ani au fost mai puţin roditori, este de 5.052.94. Profitul curat al anului curent administrativ a fost de 9.535.74 coroane.

Însoţirile legate cu Centrala luarează cu un capital de *4 milioane coroane*.

Regia Centralei s'a preliminat pentru noul an administrativ cu 39.908 coroane.

Centrala este în prezent cea mai de samă instituţiune economică a Romînilor bucovineni. Din activitatea ei viitoare este de remarcat proiectul adresat ministeriului agriculturii, în care se cere ca moşiile fondului religionar din Bucovina să fie parcelate şi arendate prin mijlocirea Centralei ţăranilor. Dacă s'ar realiza acest proiect, atunci s'ar putea privi ca aproape pe deplin rezolvată şi rezolvată, destul de favorabil, chestiunea agricolă din Bucovina.

Însoţirea de economie şi credit în Cernăuţ.—Între puţinele institute de credit romîne, care nu-s organizate după sistemul Raiffeisen, această însoţire ocupă un loc de frunte. Ea există de 13 ani şi şi-a cîştigat în lumea comercială un loc de frunte. A încept în 1895 cu o circulaţie anuală de 299.346.92 coroane şi a avut cu sfîrşitul anului 1907 un revirement de *8.339.726.62 coroane*. Ea are 980 părtaşi cu 1857 părtăşii à 20 coroane părtăşia, are 190.217.18 cor. depuneri şi un fond de rezervă de 28.538.95. Profitul curat pe anul administrativ 1907 a fost de 13.897.06 bani, din care o sumă mai mărişoară s'a destinat pentru sprijinirea meseriaşilor şi comercianţilor romîni. Dela existenţa ei a jertfit până acuma pentru scopuri culturale şi filantropice suma de 5000 coroane, o sumă frumoasă, dacă nu uităm că alte bănci similare nu acordă nici un ban pentru astfel de scopuri, şi că însoţirea urmăreşte în primul rînd interese comerciale. Însoţiri de credit mai mici există în Suceava, Gura-Humorului şi Storojineţ; operaţiunile lor sînt însă nu mai puţin extinse şi de aceia şi însemnătatea lor mai mică.

Numărul jurnalelor romîneşti se înmulţeşte în mod „îmbucurător". Se pare însă că numărul cetitorilor scade într'aceiaş măsură; cel puţin despre cei ce citesc şi plătesc gazetele putem susţine cu drept cuvînt aceasta. Publicul bucovinean aduce mari jertfe, dacă citeşte jurnalele ce i se trimit; la plată nu se prea gîndeşte. De aceia toate jurnalele bucovinene lucrează cu deficit. În prezent avem 8 jurnale la o poporaţiune de 210.000 suflete, dintre care mai mult de jumătate sînt analfabeţi. Avem două jurnale de partid: *Voinţa Poporului* şi *Apărarea Naţională*, avem o revistă literară, *Junimea Literară*, care, cu toate că există de 5 ani de zile, şi a făcut progrese frumoase, nu şi-a putut asigura existenţa şi lucrează cu cele mai mari greutăţi. Învăţătorimea are o revistă *Şcoala* care tratează chestiuni pedagogice şi culturale. De astă toamnă apare şi un jurnal poporal *Deşteptarea*, pe care-l editează societatea academică „Junimea" cu sprijinul mai multor scriitori ca: Constantin Morariu, Iorgu Toma etc. Consiliul cultural al ţării editează un jurnal intitulat *Agricultorul*, care tratează chestiuni de agricultură şi economie. Preoţimea romînă are un organ propriu, jurnalul clerical, *Viitorul*. Acum cîteva săptămîni a apărut în Cîmpulungul moldovenesc o revistă politică *Buciumul*, sub conducerea advocatului dr. T. Bocancea. Scopul revistei, cît se poate constata din numerele apărute deja, e apropiarea dintre cele două partide şi împăcarea lor.

Gt.

Scrisoare din Ardeal

Organizarea partidului național.—Primul club.—Aradul centru.—Regim aziatic.—Björnson.

Din toamnă incepind, s'a vorbit şi s'a scris despre grave neînțelegeri în partidul național. Două erau motivele nemulțumirilor şi neînțelegerilor. Anume: lipsa de energie a prezidentului clubului parlamentar al naționalităților şi atitudinea conciliantă ce luase dr. Vasile Lucaciu, cunoscut până acum ca cel mai intransigent naționalist. In aparență, atitudinea aceasta s'a resimțit asupra întregii activități a deputaților romini, ori mai bine: a fost cauza lipsei de activități în cele din urmă luni. Ridicarea cvotei şi alte proiecte au trecut prin dietă fără ca din partea noastră să se fi dezvoltat obişnuita rezistență. Ba la 4/17 Decembrie era să se facă o declarație (din partea unui *singur* deputat romin) cu scop să slăbească oarecum efectul mare produs în urma votării moțiunii Schillinger în Reichsrathul austriac, declarație pe care Ungurii ar fi grăbit s'o exploateze, folosindu-se de ea, pentru a combate nu numai pe Austriacii care au cerut ca în Ungaria să se respecteze legea de naționalități, dar şi pe Björnson, Delbrück, Tolstoi şi alții care în presa străină au scris în favorul nostru şi au osindit regimul maghiar.

La 10 Ianuarie clubul naționalităților a ținut în Budapesta şedință, şi s'a constatat că nu există neînțelegeri, că aparenta lipsă de activitate era urmarea unei tactici în comun stabilite; lui dr. T. Mihali i s'a manifestat vechea încredere şi unanim s'au luat măsuri şi hotăriri în vederea realizării organizării partidului național, organizare al cărei plan îl făcuse încă în Mai 1905 cei opt deputați romini d'atunci.

La 19 şi 20 Ianuarie n. s'au convocat la Pesta şi membrii vechiului comitet național, precum şi numeroşi fruntaşi din toate părțile locuite de Romini. In conferința ținută sub prezidenția d-lui George Pop de Băseşti, preşedintele comitetului național, s'a decis unanim şi cu mare însuflețire ca centru al organizării naționale să fie Aradul, comitetul executiv al organizării să fie deputații romini din Arad, avind în fruntea lor ca prezident pe dr. N. Oncu, bărbat cu întinsă cultură, cumpănit şi totuş plin de zel.

In viața partidului nostru național începe astfel o eră nouă. In citeva luni întreg partidul va avea o nouă organizare, potrivită necesităților actuale. Aşa că prin Aprilie ori Maiu, cînd proectul privitor la sufragiul universal va fi adus în discuțiunea parlamentului, să fim destul de tari a purta o luptă extraparlamentară impunătoare. Ceiace va fi cu atît mai necesar, cu cît este sigur: oligarhii dela putere prepară o parodie a sufragiului universal! Pentru Rominii din Ardeal vor să introducă restricțiuni (votarea indirectă, prin delegați); ministrul a declarat apoi că votarea nu va fi secretă, ci pe față, ca acum; vor să dea drep

numai celor ce ştiu ceti şi scrie, şi culmea monstruozității: drept plural! Cei care ştiu ungureşte, va să zică *toți Ungurii*, să aibă *două* voturi; iar cei cu diplome (toți slujbaşii, care sunt Unguri) să aibă *trei* voturi.

Cit despre arondarea cercurilor electorale, or să fie o nemaipomenită infamie: cele ale naționalităților or să fie reduse, mai ales în Ardeal, iar oraşelor maghiare li se vor da mai multe mandate de cîte au acum.

*

In ziua de 3/16 Februarie s'a şi inaugurat în Arad clubul național, care va fi locul de întîlnire nu numai al comitetului de organizare şi al deputaților, ci şi al tuturor membrilor înscrişi în partid. Aici se vor ținea adunările generale, aici este biuroul de organizare.

Inaugurarea clubului, *intiiul* club politic rominesc, s'a făcut în mijlocul unei mari însufleţiri. Cuvîntul de inaugurare l-a rostit deputatul dr. Suciu, proprietarul casei în care s'a instalat clubul. I-a răspuns M. Veliciu, bătrînul luptător, preşedintele organizației comitatului. S'au ales apoi bărbații de încredere, pentru fiecare cerc electoral.

S'a expediat, deasemeni, toate actele şi registrele necesare şefilor tuturor comitatelor, pentruca în toate părțile să se procedeze la realizarea unei organizări cît se poate de temeinice.

Presa romînă de aici a salutat foarte călduros inițiativa luată de comitetul de organizare. Toți ne punem mari nădejdi în lupta ce se porneşte, şi credem că se va regenera întreaga noastră viață politică.

*

Joi în 30 Ianuarie s'a dezbătut înaintea tribunalului din Arad un proces care a scos în evidență sălbătăcia regimului aziatic sub care trăim. Acuzată era o romîncă, ş'anume pentrucă ar fi calomniat... jandarmeria. Prin advocatul dr. Iustin Marşieu femeia Floarea Brancu făcuse adică la ministerul de honvezi arătare, că de 7 zile jandarmii îl țin arestat şi-l schingiuesc pe bărbatul său.

Era a 14-a arătare, pe care advocatul romin o făcuse. In cele din urmă ministrul ordonă cercetare.

Iată ce răspunde însă ofițerul de jandarmerie Szederkényi în *raportul său către ministru*:

„O mare parte a locuitorilor comitatului Arad e alcătuită din *o hordă valahă sălbatică*, care în ce priveşte cultura este la un grad foarte jos, e gata oricînd a săvîrşi crime şi siguranța publică o primejduește încontinuu. *Față de asemenea popor* ar fi o greşală să se proceadă cu cruțare şi domol, pentrucă astfel s'ar ajunge la destrămarea totală a ordinei publice. Prin urmare, *jandarmeria e vrednică de toată recunoştința, că față de astfel de elemente* s'a folosit pe deantregul de dreptul său prescris în regulament. Iar cît priveşte pe advocatul dr. Iustin Marşieu, nu în urma misiunii sale advocațiale, ci desigur ca izvorînd din *simțimintele sale valahe* împrăştie învinuirile sale neruşinate, atît la comanda jandarmerească de aici, cît şi la ministerul de honvezi. De aceia rog ca împotriva numitului advocat valah *să se pornească cercetare disciplinară la camera advocațială*".

Advocatul Marşieu, adevărat, n'a ajuns să fie dat în judecata camerii advocaţiale (baroul advocaţilor), biata romincă ajunse însă pe banca acuzaţilor. Apărătorul ei iată ce *a dovedit* însă in decursul dezbaterilor:

„Sub numărul 11908 din 1907 B a tribunalului din Arad se află actul jandarmeresc privitor la Rominii Ilie Hanţ din Comlăuş şi Ioan Ardeleanu din Şimand.

Despre Ilie Hanţ jandarmii scriu că l-au deţinut în 13 Aug. 1907 şi că atunci avea următoarele răni: pe nas şi frunte zgîrieturi; a fost în lanţuri dela orele 10—4 (pentrucă, vezi Doamne, ar fi încercat să fugă!); afirmă că deţinutul nu s'a plîns contra jandarmilor; judelui de investigaţie a fost dat în ziua de 17 August. La această predare s'a luat protocol, în care se plînge: trupul mi-e ca zdrobit de bătae; e plin de pete albastre şi răni provenite din arsură. Medicul dr. Kocsis Géza, chemat numaidecît constată (actul e alăturat) că, afară de rănile amintite de jandarmi, mai sînt următoarele: *în orbita ochiului drept este o zdrobitură singeroasă; partea stîngă şi dreaptă a frunţii e singeroasă; pe piept, până în stomac umflături vinete dureroase; pe mîna stîngă şi la încheetura mînii drepte umflături provenite din lovituri tari; talpa piciorului drept şi stîng plină de beşici provenite din lovituri de bîtă.*

Despre Ioan Ardelean—*om în vîrstă de 72 ani*—jandarmii raportează că n'avea pe trup nici o rană cînd l'au deţinut.

Din cercetarea medicului chemat de jude, se constată:

Urme singeroase provenite din smulgerea mustăţii şi părului; pe buze tăetură provenită din obiect ascuţit, tare; pe gît se pot vedea urmele încercării de zugrumare şi în cele două părţi ale gîtlejului se pot vedea şi urmele unghiilor; pe coşul pieptului, până jos la stomac urmele unor *lovituri de corpuri contondente, tari,* care pot proveni din *loviri cu călcâiul ori cu patul puştii;* la încheeturile mînilor umflătură ca o brăţară, care care corespunde *urmelor fiarelor;* sub genunchi se văd urmele *legării fedeleş* şi supt ele urmele provenite din frecarea *bîtei vîrîte prin legătură; iar zdrobiturile de pe tălpi sînt urmarea a 10—20 lovituri de bîtă;* pe mîna stîngă şi pe antebraţul drept sînt urme provenite din *lovituri cu bîta.*

Prin sentinţa judecătorească n-rul de sus amîndoi aceşti chinuiţi de jandarmi *au fost achitaţi* de crima pentru care jandarmii îi acuzau şi i-au bătut.

Sub n-rul 7895 din 1907 B. se constată că trei ţărani romîni din Şiria au fost ţinuţi la jandarmerie 15 *zile,* cînd au fost aduşi acolo, n'aveau nici o rană; cînd i-au adus la judele de investigaţie la Arad, *fiecare avea pe trup 15—30 răni, între care şi urma de împunsături cu baionetă.*"

Şi aşa mai departe, mulţime de cazuri, toate dovedite cu marturi, medici şi acte oficioase.

Şi se bătea în localurile primăriilor, de se scula tot satul la ţipetele victimilor, *fără ca primarii ori notarii să fi îndrăznit să denunţe numeroasele barbarii!*

Tribunalul n'a avut încotro: a trebuit să achite pe ţăranca romînă.

Vorba e că astfel de cazuri se întîmplă zilnic, zeci de mii de Romîni sînt schingiuiţi în fiecare an, fără să mai îndrăznească a se plînge.

Ce să aştepte pe urma unei anchete făcute de ofiţeri pentru care poporul romîn este o *hordă sălbatică,* care nu merită nici o cruţare?

In faţa acestor sălbătăcii „Tribuna" din Arad a pornit o campanie viguroasă. Va denunţa opiniei publice toate actele feroce şi, împreună cu advocatul Marşieu, va cere nu numai ca ministerul să ordone anchete, dar jandarmii dovediţi judecătoreşte că au schingiuit, să fie daţi în judecată.

Dealtfel nu-s decît două săptămîni de cînd energicul deputat Dr. Iuliu Maniu a arătat, în interpelarea sa din Dietă, cum chiar soldaţii unguri (honvezii) au comis măcel la Pănade,—iar eri alt deputat romîn, dr. Pop, a interpelat asupra cazului de la Covăsinţ, unde din ordinul fibiăului (subprefect) Farago de la Şiria, jandarmii au ferecat în lanţuri pe *preotul* Ion Cure, iar în temniţă *l-au bătut crunt* (e constatat prin medicule ercual), pentrucă, cu prilejul alegerii de primar, apărase drepturile poporului şi protestase văzînd că jandarmii nu lasă la vot pe ţăranii romîni...

Numai pe hartă Unguria este în Europa. De fapt trăim în plin regim... asiatic!

*

Iar de ce sînt Ungurii capabili să facă în politica mare, în afaceri privitoare la relaţiunile internaţionale, a dovedit-o zilele acestea contele Thoroczkay, raportor în delegaţia ungară, care puţin a lipsit să nu-i ceară baronului Aerenthal, ministru de externe, să întrerupă relaţiunile cu România, din cauză că regele Carol primeşte în audienţă Romîni din statul ungar („agitatori faimoşi" !), iar miniştrii romîni, care vin prin Ardeal, stau şi ei de vorbă cu „faimoşii agitatori"... După cum sînt deasemeni supăraţi, pentrucă în şcoalele din Romînia se folosesc hărţi în care Ardealul şi Banatul sînt arătate ca aparţinînd... Romîniei!

In realitate e vorba de harta etnografică a lui Laurian, care arată ţările locuite de Romîni... Asta pe ungureşte se numeşte... iredentism!

*

Prin corespondentul dela Roma al „Tribunii", marele poet şi apărător al nostru Björnson a fost pus în curent de toate cele ce suferim din partea regimului maghiar. Informaţiunile ce i s'au pus la dispoziţie le foloseşte pentru a scrie un articol, care se va publica în „März" din München şi în alte ziare din Paris, Berlin, Viena şi Roma. Dealtfel, spre marea noastră surprindere, chiar ziarul maghiar „Az Ujság" a publicat mai zilele trecute o convorbire pe care Björnson a acordat-o corespondentului maghiar dela Roma. Poetul norvegian condamnă cu asprime regimul oligarhilor maghiari.

I. Russu-Şirianu

Miscellanea

O SCRISOARE A D-LUI IORGA

Primim din partea d-lui Iorga următoarea scrisoare, pe care o publicăm cu plăcere, şi căreia îi urmează imediat răspunsul recensentului nostru.

Stimate Domnule Director

Nu-mi place nici a semnala, nici a scoate în relief valoarea cărţilor ce scriu aşa cum mă ajută puterile. Dar analiza dării de samă pe care o face d. Dieterich, în „Byzantinische Zeitschrift" despre cartea mea „Geschichte des rumänischen Volkes" şi, mai ales nota răuvoitoare şi nedreaptă ce i se dă, mă silesc a face următoare rectificări.

N'am avut să scot la lumină o influenţă bizantină indirectă, odată ce am vorbit de influenţa bulgaro-sirbească, prin care se manifestă în dezvoltarea noastră orice element venit din Bizanţul politic şi cultural, cu care de-a dreptul n'am avut a face în epocele care se pot studia bine după izvoare.

„Ştiinţa bizantină", bizantinologia adică, o cunosc în acele domenii asupra cărora se întind cercetările mele, în care nu intră doar studiul lingvistic al monumentelor literaturii bizantine. Am scris şi o „Istorie a Imperiului byzantin", am colaborat la „Byzantinische Zeitschrift"... Creatorul bizantinologiei, prof. Krumbacher, a avut cuvinte de recunoaştere pentru lucrările mele.

Sînt puţine ediţii nouă ale Bizantinilor, şi nici una nu inovează pentru istorici. Afară de aceasta bibliotecile noastre nu le posedă.

Jireček (nu „Jiriček") nu scrie ruseşte, cum crede autorul notiţei din revista dv. Pe Ruşii ce au scris despre „începuturile istoriei romîneşti" nu-i cunosc; pe cei care au scris în legătură cu ele, n'am avut de ce-i întrebuinţa.

N'am avut să mă ocup de caracterul latin al limbii noastre şi de dezvoltarea ei, şi învinuirile par să vie, nu de la Dieterich, ci de la autorul notiţei din revista dv.

Ceia ce spun eu despre toponimia romînească nu cuprinde „confuzii şi contraziceri regretabile", şi nu-mi aduc aminte să fi vorbit Dieterich despre acest punct, în care, fireşte, n'are nici o competenţă.

N'am spus că „aspru", „ctitori", „drum", „farmec" vin din „epoca fanariotă", ceia ce ar fi o prostie cu coarne, de care numai suficienţa autorului notiţei mă poate crede capabil.

N'am spus prin nici un cuvînt că datinele poporului romînesc nu-şi au corespondentul la popoarele balcanice.

Adaug că d. Dieterich e numai un „frisch gebackener Doktor", că a introdus enormităţi în redactarea ediţiei germane a vestitei cărţi de „Istoria literaturii romîne" a lui Alexici, şi că unica sa lucrare mai întinsă e luată rău la vale în „Revue critique" *).

Eu cred că revista dv. nu are chemarea de a reproduce, exagerînd, criticile necompetente şi necuviincioase pe care le aduce cine ştie ce băeţel din Germania operei în care un învăţat romîn, care nu şi-a furat reputaţia, a pus munca tinereţii şi bărbăţiei sale.

Primiţi salutările mele

N. Iorga

Sîntem mulţămiţi că notiţa din numărul precedent a izbutit a face pe d. Iorga să răspundă la cîteva obiecţii formulate de Dieterich în Byzantinische Zeitschrift operei sale Geschichte des rumänischen Volkes. De altmintrelea d. I. greşeşte atribuind acelei scurte dări de samă o „notă răuvoitoare şi nedreaptă".

Cronicari imparţiali, dorind de a pune pe cetitorii noştri în curent cu tot ce se scrie, noi n'am făcut decît să rezumăm amintita recenzie şi pentru convingerea cetitorilor vom da în traducere pasajele în discuţie.

Propriile cuvinte ale lui D. asupra influenţii bizantine sînt: „fondul spiritual-cultural este în ultima analiză bizantin, chiar dacă e numai latent şi venit prin mediul bulgar, şi acest fapt nu iesă în evidenţă cu tăria necesară, nu e pus în lumina ce i se cuvine, o vezi numai prin indicaţii ocazionale. Bizantinistica e încă tînără, şi cercetările balcanice ce să razimă pe ea sînt încă şi mai tinere, rezultatele ei nu sînt totdeauna întemeiate şi sigure; dar ceia ce e sigur trebue să-şi însuşască fiecare, întrucît intră în domeniul activităţii sale; şi aceasta e: 1) Influenţa bisericii, justiţiei şi administraţiei greceşti asupra celorlalte popoare balcanice, 2) Unitatea modului de gîndire, considerare şi de exprimare provocată prin vechea lor comună dependenţă culturală în epoca bizantină. Autorul este aplecat a da puţină atenţie ambelor puncte. Aceasta se vede în epoca sa în trei deosebite direcţii: în modul de folosire al izvoarelor bizantine, în modul exploatării literaturii ştiinţifice referitoare la Bizanţ şi în modul tratării materiei".

Despre folosirea izvoarelor bizantine ne spune (p. 326): „Trebue să admitem că I. cunoaşte bine aceste izvoare şi le exploatează după putinţă, cum ne arată numeroasele note din josul paginilor. Aceasta ne arată însă şi altceva: că poţi cunoaşte pe autori şi totuş să nu fii în curent cu actualul stadiu al Bizantinologiei. E drept, nu e un cap de ţară dacă Constantin Porphyrogennetos e citat după moda franceză „Porphyrogenetes" (Porphyrogénète), Akropolites ca Akropolitas (latineşte ar fi

*) Revue critique d'histore et de littérature. Nouvelle série, tom. XLIX, pag. 295:

Maintenant, que j'ai lu attentivement ce volume, j'ai la convinction, que la série de publications promise par K. Krumbacher comme complément de Byzantinische Zeitschrift pouvait difficilement plus mal commencer. Les citations sont fausses. Les textes sont ou pas lus ou mal lus. Les ouvrages spéciaux mentionnés ou critiqués ne sont même pas compris. Les conclusions sont inexactes. La méthode est insuffisante. Le tout forme un ouvrage hâtif et leger. Ce n'est pas un livre fait, c'est un livre à faire.

Hubert Pernot.

Akropolita), Niketas Akominatos drept Choniates ; vom dezaproba însă energic pe I., cînd pe scriitorii aşa de însemnaţi şi de mult utilizaţi ca Theophylaktos, Theophanes, Georgios Monachos, Anna Comnena şi Akropolites îi citează după ediţia din Bonn. Hotărît I. nu a urmărit noua dezvoltare a bizantinisticei ; altfel numele lui *Boor*, *Reifferscheid* şi *Heisenberg* nu i-ar fi fost necunoscute, şi aceştia au făcut doar ediţiile lor nu numai pentru filologi ci şi pentru istorici. In privinţa asta I., dacă ar fi ştiut ce e cu tradiţia lui Symeon Magister, putea să nu-l reclame ca izvor bizantin pentru cuvintele citate pe pagina 77 : „Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴσθρου*) şi să schimbe şi uzul limbii greceşti, crezînd că ἐκεῖθεν poate însămna şi *cis* pe lingă obişnuitul *trans*, lucru ce nu s'a întîmplat în nici o perioadă a limbii greceşti." Despre acest pasaj nu poţi spune nimic decît doar că nu poate servi ca izvor istoric". Iar in ce priveşte chestiunea dacă autorul stăpîneşte noua literatură istorică a bizantinisticei, şi a popoarelor vecine întru cît atinge istoria externă a Rominilor, recensentul se exprimă aşa : „Pentru istoria externă sînt importante înnainte de toate raporturile cu Pecenegii şi Bulgarii. Aici referentul crede a fi observat că tocmai literatura mai nouă rusască nu a fost îndeajuns consultată ; se pare că n'a fost îndeajuns consultată pentru etnografia sudslavică importanta lucrare *„lui Jagić* din Arch. slav. Phil. 14, 47, 87, mai departe nici *Bizantul şi Pecenegii* de *Vasiljevsky*, Jour. Min. 1872, vol. 164 (Nov. Dez.) ; pentru istoria celui de al doilea imperiu Vlaho-bulgar regretăm lipsa unei trimeteri la lucrarea lui *Uspensckij* : Formarea celui de al doilea regat bulgar, Odessa, 1879, cu care trebue să se compare şi Arch. Sclav. Phil. 4. 627—637, nu e amintită nici lucrarea lui J. *L. Pič* şi A. *Amlacher*, Slavii dacici şi Corgedii—Bulgari din Sitzsber. der K. böhm. Gesellsch. der Wiss. phil. hyst. 1888 pp. 227—280. In genere se pare că pentru istoria Bulgarilor s'a mărginit exclusiv la lucrarea lui *Jireček*".

D. Iorga spune că n'a avut de ce să se ocupe cu caracterul latin al limbii. Citatul ce urmează va dovedi că învinuirile nu vin de la noi ci dela D : „Chiar de nu era tema autorului de a ne da o descriere a limbii romine, ar fi fost totuş necesar pentru caracterizarea ei de a ne arăta influenţele externe şi interne ce le-a primit din Balcani, deoarece asta e important pentru chestiunea originii Rominilor. Cercetările referitoare la această chestiune ale lui *Sandfeld Jensen* şi *Şăineanu* sînt din nefericire complect ignorate, aşa că avem impresia că limba romină ar cuprinde numai elemente slave. Puternica reliefare ale acestora, în special a numelor de locuri, evident stă în congruenţă cu teoria autorului asupra leagănului de origine al Rominilor, care după el nu trebue căutat în peninsula Balcanică ;... argumentarea acestei teorii însă nu mi se pare reuşită ; ea cuprinde contraziceri şi confuzii".

A fost o frază necomplectă printr'o regretabilă scăpare de condeiu fraza „sînt contraziceri şi confuzii regretabile în partea privitoare la toponimie" ; s'a omis a se spune : cu privire la argumentarea teoriei originii Rominilor.

Nu noi, ci D., pe răspunderea lui, pune pe sama d-lui I. origina fanariotică a cuvintelor : aspru, ctitor, drum etc... Cităm : „se reflectează [tendinţa de a ignora momentele culturale bizantino—balcanice] şi...în

*) Εἰς Βουλγαρίαν ἐκεῖθεν τοῦ Ἴσθρου ποταμοῦ se pomeneşte întîi la Georgios Monachos (mijlocul sec. IX) şi apoi de la dînsul a trecut la copietorii săi Symeon Magister (sec. X) şi Leon Grammaticus (începutul sec. XI).

descrierea vieţii interne. Aici e însemnat Cap. III al părţii a 2-a : satele romineşti, care descrie dreptul primitiv, raporturile economice şi obiceiurile poporului. N'ai decît să cercetezi registrul pentru a da peste expresii ca : aspri, ctitori, drum, farmece, horă, logofăt, perperi, pogor, spălar etc., şi spre a recunoaşte că multe din acestea şi alte cuvinte sînt restul unei culturi bizantine şi nu toate vin abea din epoca fanariotă" p. 237. Cînd recensentul citează *numai* cuvinte vechi greceşti ori bizantine, referitoare toate la raporturi economice şi juridice despre care ne spune că sînt „rămăşiţele unei vechi culturi bizantine", evident ne lasă să înţelegem că d. I. a afirmat undeva o atare origină fanariotică, ceia ce desigur ar constitui o mare greşală.

Mai departe d. I. zice : „n'am spus prin nici un cuvînt că datinele poporului romîn nu-şi au corespondentul la popoarele balcanice". Dar tocmai asta i-o impută recensentul : „Asemenea potriviri se pot explica numai prin o veche comunitate de drept în fiinţă deja în epoca bizantină. Ar fi fost de dorit de s'ar fi cercat, să se descopere aceste dependinţi. I. a tratat toate aceste lucruri ca ceva specific rominesc, o greşală în care nu numai el a căzut. Despre raporturile dintre dreptul bizantin şi cel romîn s'a scris de repetate ori şi în urmă de *L. Pič*, Les lois Roumaines et leur connexité avec le droit byzantin. (Bucarest 1887). Şi această operă pare a fi scăpat din vedere lui Iorga".

Rugăm pe d. Iorga să fie sigur că, dacă va răspunde lui Dieterich, noi, ca cronicari imparţiali, vom releva cu plăcere răspunsul său, cum de altfel s'a mai făcut tot în corpul acestei reviste. (Vezi V. R. IV. 582.)

De altfel pentru noi este perfect indiferent dacă D. e un frisch gebackener Doktor sau vechiu de cînd lumea, dacă la 1898 a publicat ale sale Untersuchungen aşa de aspru criticate de Hubert Pernot, cu toate că am putea presupune că Krumbacher ştie să-şi aleagă colaboratorii.

Pentru noi interesant a fost numai că un autor străin—oricare ar fi el—a vorbit despre cartea unui autor romîn, mai mult încă că acea carte este privitoare la istoria neamului nostru, şi despre dînsa a fost vorba într-o revistă aşa de importantă ca Byzantinische Zeitschrift.

POLITICA ŞI LITERATURA

Din ziarul *Epoca* : „Cercul literar al *Convorbirilor literare* s'a adunat la d. A. Marghiloman..."—*Epoca* a uitat să adaoge că d. A. Marghiloman nu e cunoscutul şi distinsul om politic, care, cum se ştie, n'are nici o legătură cu literatura, ci un omonim al acestuia, un literat, colaborator al „C. L."—Dăm noi această lămurire, pentruca să nu se creadă cumva că cercul literar al „C. L." ar amesteca politica în literatură, sau, mai bine, literatura în politică,—căci nu d. Marghiloman s'a dus la cerc, ci cercul la d-sa...

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Fanny Emeric. *La Confession d'une Femme du Siècle.* Paris, Librairie Léon Vanier, éditeur, 1907. Prețul 3 fr. 50.

Spovedania unei femei din zilele noastre!... Sună oarecum ca celebra „spovedanie" a genialului „copil" Musset...

Autoarea, care a scris anul trecut *Jérusalem par'e...*, de care s'a vorbit aici este e compatriotă a noastră, și pentru Ieșeni o concetățeană.

Liette, — așa se numește eroina acestei „spovedanii", — Liette nu-și iubește bărbatul, — care n'a răspuns visurilor ei de romantism casnic și care, deci, e un „assassin", — și, în căutarea unui *ideal de viață*, unui *scop al vieții*, ea, — dînd oarecum dreptate acelora care pretind că singurul ideal și scop al vieții unei femei e dragostea, — se oprește, din nenorocire, asupra unui seducător de meserie, fără suflet, ale căruia incontestabile calități sînt: o complexiune fizică de elasticitatea oțelului și o privire caldă și umedă. Seducătorul urmărește să captiveze pe Liette, dar ea, deși-l iubește, nu cedează, mai întâiu din cauza datoriei de onoare (deși nu-și iubește „asasinul") și apoi, și mai ales, pentrucă e convinsă că omul de oțel cu privirea umedă, o dorește, dar n'o iubește cu adevărat... Si atunci seducătorul, care și așa oscila între Liette și o alta (La Rivale), se'ndepărtează de Liette și cade cu totul în mrejele Rivalei. Liette sufere, cu capul, cu inima, cu simțurile, — mai ales cu inima și cu simțurile, zice ea; mai ales cu capul și cu simțurile observăm noi, — și, în sfîrșit, se eliberează de patima ei...

Această istorie însă, care se petrece în fiecare zi, e menită să dovedească un lucru: situația unei femei „du siècle", care e o trecere dela femeia de altădată la femeia viitorului. Liette, care n'a putut să trăiască cu bărbatul său, pentrucă acesta „a asasinat'o" moralmente, care n'a putut să găsească fericirea în alt bărbat, căci acesta voia, și el, s'o reducă tot la rolul unui obiect de plăcere, cași „asasinul" legitim, — Liette care vrea să fi o persoană, un *Eu*, un scop, și nu un obiect și un mijloc, — se revoltă, ia steagul dezrobirii femeești, devine femeia nouă și, — aci pricep mai puțin legătura, — devine individualistă, nietzschistă... poate pentrucă Nietzsche e formula zilei! — Liette, care cîndva a fost miloasă, altruistă, ea care e plină de dorul iubirii, — ajunge o inteligență pură, stăpînă până la despotism pe ea însăși, — și pleacă să ridice steagul dezrobirii femeii.

Noi unia, care sîntem ceva mai puțin grăbiți, avem de făcut cîteva obiecții.

Desigur că situația Liettei în căsătorie e înspăimîntătoare, căci o femee, nevoită să fie nevasta unui bărbat pentru care are dezgust moral și fizic

este pusă în condiția cea mai infamă, în care poate fi pusă o ființă omenească. Fără iubire și chiar fără simpatie, un bărbat poate să aibă legături cu o femee; o femee, fără nici un sentiment pentru bărbat, nu poate să aibă legături, decît cu un adînc dezgust...

Așa dar, pricep aversiunea Liettei pentru „asasin"... Pricep și exasperarea ei, cînd omul de oțel nu i se dă cu sufletul și *mai ales* atunci cînd el o părăsește pentru Rivală, — dar nu pricep întru cît cineva are *dreptul* sa-și croiască o filozofie și o cale'n viață, *după* experiența pe care a făcut'o în amor, cum face Liette. — Aprob mai degrabă pe acela care, dacă nu e fericit în amor, se sinucide, decît pe acela care îmbrățișează, din cauza aceasta, un sistem filozofic, adică o concepție asupra vieții și a lumii, asupra prezentului, trecutului și viitorului planetei noastre și a sistemului solar!... Înțeleg, desigur, ce se petrece în acesta, dar nu-l pot aproba!...

Liette, pe cît se vede din „spovedania" ei, este din acele femei care nu pot pricepe căsnicia fără amorul „romantic". Dar acest amor, dacă este, și trebue să fie, o condiție a căsătoriei, — a căsătoririi, — este el o condiție și a căsniciei? Este, fără îndoială, o pretenție cam naivă. Amorul „romantic" se isprăvește dela o vreme, dacă nu... prin sinucidere ca'n Romeo și Julieta, atunci prin... căsătorie.

M'am gîndit de multe ori la Actele VI, VII și VIII din Romeo și Julieta, dacă ei n'ar fi murit și s'ar fi căsătorit... Închipuiți-vă pe Julieta, mamă de familie, cosînd rufe pentru copii, făcînd dulcețe; pe Romeo, venind tîrziu acasă de la o partidă de cărți și, după o mică scenă conjugală, în care ar fi mințit asupra cauzei pentru care a întîrziat, culcîndu-se, înflanelat și cu scufia în cap ca să nu capete gutunar...

O căsătorie durează pe sentimente mult mai puțin „romantice", mai „burgheze", dar poate mai puternice: simpatia și recunoștința ce izvorăsc din împreuna-viețuire, din comunitatea de interese, de scopuri ale vieții... Dacă mai fiecare a iubit în tinerețe lui, sînt rari, dacă sînt, aceia care au iubit cu „amor" o viață 'ntreagă. Există o femee care a iubit așa o viață'ntreagă: e... într'o nuvelă a lui Maupassant: mai există una: e aceiași, zugrăvită de Maupassant într'unul din volumele sale de voiaj...

Și nietzschismul Liettei?! Dar ce drept are un om să se facă „el," centrul universului? Și ce pretenție temerară și nejustificată de a te scuti de oameni? Dar se poate închipui o ființă mai păcătoasă decît omul singur, fără sprijinul omenirii *întregi*?

Dela Marc Aureliu și până azi, n'a putut dovedi nici filozofia, nici viața, că ar fi cu putință altă plăcere, ne amestecată cu durere și nerăsplătită prin durere, decît aceia a îndeplinirii zilnice a datoriei, a umilei și nobilei datorii, — și, poate, încă plăcerea celor cîteva ceasuri de odihnă, sara, într'o odae curată, după o zi de muncă, cu mulțamire de ceia ce ai făcut azi, cu speranță la ceia ce vei face mine...

Dar sînt sigur că... Liette va zîmbi de această morală de sclav, de această îndărătnică „revoltă a sclavilor în morală"....

*

Proverbele Romînilor, extrase din colecțiunea d-lui I. Zanne și cu autorizarea d-sale. — București, Socec, 1907. Prețul lei 2.50.

Colecțiunea d-lui Zanne, cu toate defectele ei din care cel mai simțit este amestecul proverbelor cu idiotismele și uneori cu simple metafore, este una din cele mai bune, poate cea mai bună colecție de literatură populară romînească. — Dar ea are un mare defect: e inaccesibilă publicului, din

cauza scumpetei; și e și prea mare pentru acei care nu sînt specialiști și pe care, deci, nu-i interesează toate variantele proverbelor, ori citarea locului din care ele au fost extrase.— Iată pentru ce librăria Socec a făcut un mare serviciu, dîndu-ne peste 5.000 din cele peste 8.000 de proverbe cite sînt în cele nouă volume ale d-lui Zanne. In chipul acesta și marele public poate să facă cunoștință cu această colecție.—Și poate n'ar fi fost rău ca, macar în acest extras, să se fi deosebit proverbele de idiotisme*)

Dacă pentru folkloriști e indispensabilă însăși ediția d-lui Zanne, pentru majoritatea oamenilor culți e de ajuns ediția librăriei Socec.

Folosul cel mare ce-l poate trage un om cult din cunoașterea proverbelor, este îmbogățirea stilului cu formule scurte, cuprinzătoare, pregnante și suggestive.

Oamenii, care trăesc într'o comunitate de idei, crează întotdeauna formule menite să scurteze vorba și să suggereze, prin cîteva cuvinte, gîndiri întregi.—Si se știe că, cu cît ceva e exprimat mai scurt, cu atît e exprimat mai puternic.—Dela cele mai mici comunități,—o familie, sau un cerc de prietini,—și până la marea comunitate a popoarelor culte de azi,—toate au formule de această natură, dacă voiți, niște jargoane speciale... Cine nu știe că pictorii au jargonul lor, muzicanții pe al lor, etc...

Intr'o familie, mai ales între copii, sînt formule pe care alții nu le înțeleg, pentru care alții n'au „*comprehensiune*", cum o numește Tolstoi, care în *Amintirile* sale, are o admirabilă pagină asupra acestui lucru: băeții aveau, zice Tostei, cuvinte, care nu spuneau nimic altora, dar prin care ei își spuneau foarte mult...

Mai departe, un oraș are adesea formule prin care cel ce le întrebuințează, caracterizează situații întregi, formule pe care oamenii din alte părți nu le pricep... Așa cuvîntul „nobil" în terminologia politică a Iașului.

Uneori formula servește unei regiuni întregi: „Din gardul Răzoaei" (în Moldova de sus) ori „Din gardul Oancei" (în Moldova de jos).

Sau unei pături sociale: jargonul pictorilor, de care vorbeam; ori expresiile unui scriitor ca Scedrin, nevoit, din cauza cenzurii, să-și creeze un jargon special.

Sînt alte expresii, cunoscute și întrebuințate într'o țară întreagă. Unele create de popor (*idiotismele* „Tirlebriu" etc. și *proverbele* „corb la corb nu-și scoate ochii" etc. sau expresii create de scriitori: „Dacă-i anonimă, o iscălesc și eu", „Până cînd să nu avem și noi faliții noștri?" etc. (Caragiale), menite să caracterizeze situații ori gîndiri întregi, fără multă vorbă...

Apoi sînt formule cunoscute și întrebuințate de omenirea întreagă; din Biblie: „Fiul rătăcit", „Celui ce are, i se va da" etc. și din scriitorii universali: „Totul e permis, nimic nu-i adevărat" (Nietzsche). „Hipocrizia e omagiul etc..." (La Rochefoucauld). „Seul le silence est grand, tout le reste est faiblesse" (Vigny). „N'insultez jamais une femme qui tombe" (Hugo), „To be or not to be" (Shakespeare) etc,—care, toate, spuse în anumite împrejurări, înlocuesc orice altă discuție și analiză mai lungă.

Dintre toate acestea, evident că cele mai nemerite sînt formulele create de popor și acele din biblie, ca fiind mai universale și ca fiind niște creațiuni mai naturale, mai spontanee,

*) „Buturuga mică răstoarnă carul mare" e proverb, dar „a trage cuiva butucul" e idiotism. Deși în afară de chestie, dar nu mă pot opri să nu fac cunoscut publicului că există o carte didactică aprobată de Minister, în care idiotismele sînt definite ca... „expresii *idioate*"!!

deci mai în conformitate cu procesul de creațiune a limbii.

La noi biblia e puțin cunoscută, și în *stilul* nostru formulele ei nu sînt aproape deloc întrebuințate, ceia ce e o renunțare la un bogat material stilistic.

Puțin întrebuințate sînt și proverbele și idiotismele, căci cultura claselor de sus este cu totul ruptă de ceia ce s'ar putea numi cultura populară...

In „programul" naționalizării culturii de sus, trebue să intre, numai-decît, și familiarizarea cu proverbele și idiotismele populare, din care stilul va căpăta multe elemente folositoare...

Punerea proverbelor la îndămînă tuturora este, deci, un mare serviciu ce face librăria Socec culturii naționale.

P. S. Aici am atins numai o problemă de stil. Dar cunoașterele proverbelor poate fi folositoare și din alt punct de vedere. Multe proverbe rezumează admirabil observații adinci asupra vieții. Așa de pildă, proverbul: „Părinții mănîncă agurida și copiilor li se strepezesc dinții", e cea mai nimerită formulă a... teoriei eredității patologice... El ar putea servi ca motto la *Strigoii* lui Ibsen...

*

C. Sandu-Aldea. *Pe drumul Bărăganului.* „Minerva", Prețul 1 leu 50 b.

Vorbind altădată, în treacăt, despre *In urma plugului*, am fost nevoit să fac oarecare aprecieri aspre asupra acelui volum al d-lui Sandu-Aldea. D. Sandu-Aldea nefiind însă un oarecare, am așteptat cu nerăbdare a-mi dea ocazia să fac și altfel de aprecieri.

Cînd a apărut *Două Neamuri*, i-am cetit volumul, plin de dorința de a spune tot binele cu putință. Și, dacă n'am găsit un roman în *Două Neamuri*, am scos în relief remarcabilul talent al d-lui Sandu-Aldea de a zugrăvi natura. Am arătat că, în zugrăvirea *picturală* a naturii, d. Sandu-Aldea este neîntrecut în literatura romînească.

Apoi pe lîngă alte calități, constatam, în acel volum, una foarte esențială: lipsa acelei brutalități de sentiment, pe care i-o reproșam altădată.

Cu acelaș sentiment am început să cetesc *Pe drumul Bărăganului*. Și-mi pare rău că dorința nu mi s'a îndeplinit. Desigur, d. Sandu-Aldea este este acelaș zugrav minunat al naturii și există, în acest volum o bucată — *Ghiocel*, — în care autorul a scris nu numai una din cele mai frumoase pagini ale sale, ci una din cele mai frumoase pagini din literatura romînească!... Observ însă, și acum, că d. Sandu-Aldea, care e mai ales cîntărețul pămîntului, abuzează de natură și o zugrăvește, adesea, și atunci cînd ea nu are nici un rol. Ba încă acuma ajunge uneori și la manierism, ca, de pildă, cînd, tăind convorbirea dintre d-na Rămurea și Mogoș, autorul zice: „Mogoș întoarse capul spre fereastră și se uită la teiu: chiar în clipa aceia un val de vînt îi răsuci foile și copacul se învălui *în argint de odăjdii vechi*". — Nu vreau să spun că comparația culorii nu e nimerită, dar toată figura aceasta, cași toată fraza, face impresia de ceva *căutat*, mai ales că întreruperea dialogului, pentru a zugrăvi teiul de afară, este ea însăși ceva forțat... Ar fi păcat, dacă d. Sandu-Aldea *și-ar corupe* minunatul său talent de pictor al naturii.

In zugrăvirea oamenilor, d. Sandu-Aldea nu reușește decît atunci cînd zugrăvește oameni primitivi și *tari*. De altmintrelea, aproape nici nu zugrăvește altfel de oameni. (In *Două Neamuri* a zugrăvit oameni blînzi, pentru a pune în contrast un neam bun și blînd cu neamul infam al lui Livaridi). Sima Baltag, Niță Mîndrea, Mitrea Cazacu, logofătul Stoian, etc. toți sînt oameni primitivi și tari... Dar

toţi sint, in realitate, unul şi acelaşi om, pus in imprejurări abia diferite unele de altele, — ceia ce nu poate fi o invinuire pentru d. Sandu-Aldea, căci tipurile acestea de oameni sint atit de primitive, viaţa lor sufletească atit de puţin complicată, imprejurările in care trăesc atit de aceleaşi, incit cu greu s'ar putea deosebi unul de altul. Unul se numeşte Sima Baltag, altul Mitrea Cazacu, unul ucide din răzbunare, altul ca să inlăture pe bărbatul ibovnicii sale, unul trăeşte cu stăpina-i preuteasă, altul cu stăpina-i crişmăriţă, etc., dar sufletul personajului e acelaşi, iar faptele variante ale aceluiaşi fapt.

Pe acest om ture, d. Sandu-Aldea il zugrăveşte bine, dar numai pe acesta. Cintăreţ al pămintului, d. Sandu-Aldea poate zugrăvi, cel mult, pe omul naturii, pe omul stepelor, care e, aproape, un element al naturii. Cum se ridică insă, in alte clase sociale, d. Sandu-Aldea nu mai e de recunoscut.— Vorbind de *Două Neamuri*, spuneam că cel mai slab capitol e acela in care autorul zugrăveşte viaţa unor studenţi romini din Paris, care fac „la noce"... In volumul acesta nou, cea mai slabă bucată e, fără indoială, *Fraţii de Cruce*, in care e vorba de o doamnă din societatea innaltă care vrea să seducă pe un prietin al bărbatului său, pe poetul Mogoş. Bucata aceasta — să mă erte d. Sandu-Aldea, — samănă ca două picături de apă cu oricare din „nuvelele" cu subiect din din lumea mare ale d-lui Vasile Pop. D-na Rămurea, femeia care vrea să seducă pe catonicul Mogoş, este o monstruozitate, vrednică să stea in galeria d-lui Vasile Pop, alăturea de „studentele" acestuia... Ba, mi-aduc aminte, că şi d. Vasile Pop are o „nuvelă", in care o cucoană vrea să seducă, *cu orice preţ*, pe prietinul bărbatului său... Că aceste lucruri *se intimplă*... desigur! Dar cred aceşti scriitori populari că femeile din societatea mare, chiar dacă sint tot atit de stricate, ca demi-„demi-mondenele", apoi sint ele, in *stil* şi in *chipul* de a „seduce", mai triviale decit cele din urmă femei de stradă?

Fraţii de Cruce sint un pamflet la adresa societăţii innalte, scris de un nuvelist care, in loc să caute a cunoaşte acea societate, crede că-i deajuns adinca sa ură impotriva ei, pentru a o zugrăvi... Si ce adorabil e şi vigurosul poet Mogoş care, in indignarea lui, răspunde cuvintelor provocante ale d-nei Rămurea prin energicul: — *Canalie*! şi e gata să-i tragă şi o păreche de palme, pentrucă atentează la podoarea lui de versificator naţionalist!...

In nuvela aceasta, găsesc o comparaţie, asupra *preţiozităţii* căreia atrag serioasa atenţie a autorului: „Privirile ei ispititoare ii pătrundeau in sufletşi-l turburau *întocmai după cum reactivul energic nemerit turbură deodată soluţia cea mai limpede a substanţei cu care poate forma o combinaţiune chimică*"... E păcat să-şi strice d. Sandu-Aldea admirabilul său stil,— o altă calitate incontestabilă a talentului său, — cu asemenea fraze, care ar fi minunate numai intr'o nuvelă umoristică...

Inainte de a sfirşi, ţin să atrag atenţia asupra bucăţii intitulată *Vedenia*, o povestire incadrată minunat intr'o alta, după sistemul atit de utilizat de Maupassant, şi care are norocul de a putea aminti, măcar, nuvela „fantastică" a marelui scriitor francez, *Sur l'eau* (din volumul *La Maison Tellier*).

Insfirşit, cu toată inegalitatea talentului său, d. Sandu-Aldea e un *artist*, asupra căruia insă e greu să te pronunţi definitiv, căci... nici el insuş nu s'a pronunţat incă cine este.

G. I.

* * *

Constanţa Hodoş. *Martirii*. Bucureşti, Minerva, 1908, preţul 1.50.

E greu de rezumat subiectul acestei ultime scrieri a d-nei Hodoş, pentrucă sunt prea multe intimplări, prea multe vieţi de om, prin care chipurile trec iute ca nişte umbre, ce se agită o clipă schiţind un gest, o atitudine, pentru a dispărea şi a fi inlocuite cu altele, intr'o enervantă şi obositoare mişcare de caleidoscop. Ai vrea să le opreşti in loc să cercetezi cine sunt, ce vor şi ce gindesc, dar evenimentele se precipită; abia ai timpul să te pui in legătură de simpatie cu vre unul din personagiile romanului, firul povestirii e intrerupt şi alte, mereu alte intimplări, vin şi-ţi ascund,in loc să-ţi desfăşoare,chipul sufletesc al acestor „martiri", ale căror suferinţe, minii şi aprige porniri de răzvrătire străbat ca un fior in povestirea autoarei. Abia incepi să pătrunzi in viaţa lui Moş Ciolan cu baba şi feciorul lor din satul acela din Maramureş, abia incepi să intri in durerile şi bucuriile lor, şi intri apoi in viaţa lui Chiril, ce nu incepe bine a se desfăşura şi s'a stins. Acum iată viaţa lui Stoe in care sunt atitea şi atitea intimplări, incit nu mai arar mai pătrunde până la cetitor cite ceva din sufletul acelora ce par foarte grăbiţi a trece prin viaţă. Aniţa, Ilie dascălii, revoluţia, viaţa casnică cu durerile, bucuriile, dragostele, căsătoriile şi naşterile, mutările şi strămutările din loc in loc, toate acestea se imbulzesc şi-ţi rostogolesc gindurile, simţirile şi reflecţiile, aşa că te simţi zăpăcit, uluit la sfirşitul romanului şi prea puţin informat asupra acelor martiri, eroii povestirii.

In alte opere, nuvele mai scurte, şi chiar in aceasta, acolo unde-ţi dă răgaz povestirea, talentul d-nei Hodoş place prin sinceritatea emoţiei şi nuanţarea simţimintelor prin o duioşie ce te cîştigă. In stilul sărac, lipsit de culoare şi armonie muzicală, aspru şi neindeminatic, emoţia pune adesea ca o strălucire de soare şi nimereşte accente care o revarsă caldă şi binefăcătoare in sufletul cititorului.

Stingăciile, concepţia simplistă asupra oamenilor şi lucrurilor, lipsa de putere a acestui talent, ce pare incă in căutarea formei, peste toate treci uşor, mulţumită acestui dar de a comunica emoţia. Se stabileşte indată simpatia intre cititor şi povestitoarea atit de lipsită de manierismul şi preţiozitatea altora, cu mai puţin talent şi cu mai multă pretenţie. Meritul operei d-nei Hodoş şi farmecul povestirilor sale celor mai bune e in această atitudine simplă şi firească a autoarei, atitudine foarte rară trebue s'o mărturisesc cu regret, la scriitoarele noastre şi chiar la cele străine.

In literatura celor mai multe e aceea aplecare de a se glorifica pe sine, acea indiscreţie ce le impinge a se confesa public şi a scri un roman nu in scop de a crea opere de artă, ci pentru meschine interese de răzbunare, sau pentru a răspunde nevoii veşnice de a cocheta, de a-şi desfăşura sufletul cu aceiaşi cochetărie uşuratică şi artificială cu care-şi desfăşură evantaliul, ce te jigneşte la cele cu oarecare talent şi te strînge de git la mediocrităţi şi nulităţi, ce au ales literatura ca oricare alt mijloc de a parveni. Multe din aceste lipsuri vor fi aparţinind şi stocului de parte adversă desigur. Dar ele sar mai mult in ochi in literatura feminină, fiindcă scriitoare sint mai puţine şi pentrucă aceste neajunsuri sint o armă in mina celor ce tăgăduesc femeii dreptul de a participa la viaţa intelectuală şi pentrucă sint o piedică pentru cele ce au in adevăr o valoare sufletească.

De aceia poate opera d-nei Hodoş imi pare mai simpatică, pentrucă in

ca *eul* se șterge cu desăvirșire intr'o pornire sinceră de simpatie pentru altul și intr'o preocupare de a face operă de artă, in care să realizeze după putință un ideal in care nu intră nici una din supărătoarele pretenții despre care am vorbit.

*

Ioan Adam. *Năzuinți.* Povestiri. București, Minerva. 1908.—Literatura modernă realistă, naturalistă, ori cum veți vrea să-i zicem, ne-a obișnuit cu „*fizionomia adevărată a lucrurilor*"; azi cerem fiecărui poet și romanțier să ne redea această aparență de adevăr in operele sale prin o exactă observare a lucrurilor. Atitudinea lirică ni se pare cea mai falșă și jignește de o potrivă gustul omului subțire ca și cerințile cugetării filosofice. Exagerarea, atitudinea romantică, exaltarea de tot felul in opera de artă, face cu neputință citirea ei. In „Năzuinți", ca in genere in tot ce a scris D. I. Adam, această atitudine căutată, exagerată și falșa impiedică pe cititor de a aprecia unele calități reale ale acestui povestitor. Pornirea noastră spre ironie iși găsește mereu material, fie in atitudinile forțate ale eroilor, fie in insăși atitudinea povestitorului, care-și umflă tonul, torturează limba și stropșește stilul, căutind cu strădănuință vorbe rare, imperecheri de imagini bizare și nefirești, pentru a povesti intimplări goale de orice semnificație psihologică, lipsite de orice relief estetic.

In „Hatmanul Hotnog", ca și in „Răzbunarea lui Timuș", nici culoare istorică, nici adevăr sufletesc. Pretutindeni insă acel lirism nesuferit, acel sentimentalism dulceag, care-l face pe singerosul Hatman, dupăce omoară pe *Alistar* (!), să exclame:

„Să rămie numai ca floarea mea parfumată"..., sau „De ce nu mi-ai spus că ești floare?"... Și altele incă in gustul acesta, ca acel „nebun din amor" din „Instrăinat", atit de teatral și de poetic sau ca hoțul plin de romantism și cavalerism Costea, care in realitate e un biet pirlaciu. Fost fecior in casă după ce s'a liberat, „scuipat și certat" de stăpinii lui de la oraș, vinovat de tălhării cu niște borfași proști, acum la țară sufletul clocotește de minie pentru o simplă vorbă a stăpinu-său. In tăcerea nopții el meditează crima care să spele injuria grozavă primită de la stăpin. „Neam de calic!, auzi, el neam de calic", el cu trecutul care i-l cunoașteți... Dar cum se și cuvine pentru un cavaler fără pată ca el și atit de susceptibil in ceia ce privește „onoarea", e destul să se anunțe venirea „domniței necunoscute" pentruca el sa aibă „o presimțire moleșitoare". In fine, după o scenă foarte lirică și romantică, in care Domnița entuziasmată după vechile regule ale romanului de senzație, de voinicia lui Costea, care in fața ei, a infrinat și a incălecat un.... minzoc neinvățat, ii dăruește o floare. Atunci se petrece o scenă măreață. In lumina lunii acest imblinzitor de minzoci „pune trandafirul pe pragul casei și, cu ciuda criminalului care ucide, implintă cuțitul și-l lasă acolo!".... Și apoi tot atit de măreț și poetic iși incalecă minzocul și-o ia razna in spre Prut.

Am citat această nuvelă, fiindcă ea e caracteristică felului de a concepe lumea a d-lui I. Adam. Ceia ce-l ademenește pe autor e atitudinea măreață, lirică sau poetică a eroilor săi. Dacă această atitudine se potrivește sau nu cu sufletul lor, cu imprejurările sau cu realitatea, aceasta nu importă, după cum nu importă nici dacă fapta e motivată de imprejurări interne sau indreptățită măcar de imprejurări externe, cum e cu crima lui Vidu din „Neculai Mocanașu". E acest fel de a concepe lumea ceva cam intirziat in evoluția noastră literară. Cum am zis, cerem operelor noastre actuale să ne dea fizionomia adevărată a lumii și apoi nici putem să ne mai inchipuim, cu romanticii de odinioară, că omul e centrul universului și că prin urmare orice manifestare a sa in genere și a poetului in specie, trebue să prezinte un interes deosebit. D. I. Adam pare a fi rămas și aci incă la concepția veche, și de aceia nu reușește să ne intereseze nici cu impresiile sale de călătorie, in care toate simțimintele și nuanțele lor cele mai fugitive sint notate cu un lux de amănunțimi care descurajează pe cel mai binevoitor cititor.

*

Ioan Adam. *Pe lingă vatră.* Pilde și glume țărănești. Ediție nouă complectată, București, Minerva 1908, prețul l. 50.

In această colecție de glume și pilde țărănești autorul a păstrat cit se poate de bine spiritul poporului și une ori și sarea lui... Din acest volum s'ar părea că d. Ioan Adam cunoaște intru citva pe țărani, și e cu atit mai de mirare lipsa de adevăr și de natural cu care-l redă in celelalte opere ale sale.

I. S.

* * *

Jean Dornis. *Le roman italien contemporain.* Paris. 1907. Paul Ollendorf. Prix 3 fr. 50.

Autoarea, cunoscută prin lucrări insemnate asupra poeziei și teatrului italian, se ocupă in acest volum de romanul italian in secolul al XIX. După ea, in multiplele și inegalele manifestări ale acestui gen, găsim oglinda fidelă a condițiilor materiale și morale ale vieții italiene in secolul trecut și expresia aspirațiilor generale ale rasei și ale sufletului italian. Ea crede că, inlăturindu-se divergențele individuale, două mari curente intrupează aceste aspirații, dominind evoluția romanului in secolul al XIX. Unul, spiritualist, religios, moral; altul pătruns de păginismul străvechiu și atavic al rasei italiene. Reprezentantul glorios al primului curent, care-și face apariția cu romantismul, e, in prima jumătate a secolului, Alexandru Manzoni cu minunatul său roman „Promessi sposi", apărut la 1826. In această operă pururi vie, marele scriitor milanez e un precursor al romanului italian de azi. In legătură cu preocupările morale, acele politice joacă primul rol in opera puțin cunoscută, dar insemnată, a lui Ippolito Nievo „Romanul unui octogenar", apărută in 1867. Nota poetică, patriotică și umanitară insuflețește scrierile lui De Amicis, care urmează imediat unității italiene. Dar aspirațiile religioase, catolicismul cuprins in opera lui Manzoni și-au găsit in vremea noastră cel mai strălucit reprezentant in Antonio Fogazzaro. Cu multă finețĕ, autoarea analizează opera atit de interesantă și sinceră a acestui romancier, pentru care legea datoriei trebue să poruncească legii naturale a amorului, scoțind in lumină tendințele spiritualiste și mistice ce apar mai ales in vestita lui trilogie (Petit monde d'autrefois. Petit monde moderne. Il Santo). Cu totul opuse tendințelor spiritualiste ale curentului inaugurat de Manzoni, și aparținind celuilalt curent, sint insă cele mai multe din operele cu care se falește azi romanul italian. Lipsite de preocupări morale, dinpotrivă, pătrunse de religia simțurilor și de cultul forțelor naturale, sint lucrările romancierilor locali ai Siciliei, Luigi Capuana și Giovani Verga. Primul a zugrăvit in „Marchizul de Roccaverdine" nobleța siciliană, coboritoare a Normanzilor cu toată sălbătăcia și șiretenia ei hereditară. Cel de al doilea, maestrul școlii veriste, influențat de Maupassant, a descris moravurile și sufletul claselor de jos ale Siciliei, in „Cavaleria rusticană" și mai ales „Mala-

voglia", opere de-o precizie şi de-o sobritate clasică. Nobleţa siciliană, mai are un puternic evocator în romancierul Federigo de Roberto, iar viaţa regională şi moravurile primitive şi caracteristice ale Sardiniei au fost redate cu multă intensitate de viaţă în nuvelele şi romanele Graziei Deledda. Tot din acest curent face parte marea şi originala romancieră din Neapol. Matilda Serao, unul din cele mai admirabile talente de jurnalist pe care le-a produs secolul al XIX. In opera ei bogată şi inegală, e multă spontaneitate, graţie şi putere de emoţie. Ultimele sale opere „Au pays de Jésus" şi „Sœur Jeanne de la Croix" sînt semnul unei reînvieri sufleteşti şi arată o inclinaţie către creştinism. Dar nimic nu e mai străin de misticismul spiritualist decît catolicismul Matildei Serao. Religia ei are un caracter mai mul estetic. In completă opoziţie cu spiritul creştin, sufletul renaşterii şi al păginismului antic, apare în toată splendoarea în romanele lirice ale lui Gabriel d'Annunzio, imnuri închinate frumuseţii şi forţei, amestec unic de sensualism, voluptate şi rafinată cruzime. Nietzsche şi eroii renaşterii italiene au avut o mare influenţă asupra acestui artist eclectic deo incomparabilă virtuozitate, şi au contribuit la formarea estetismului şi neronismului său, vecin cu anarhia morală. După părerea autoarei, acest mare artist e un izolat, şi el nu va forma o şcoală. O deşteptare a ideii spiritualiste, un elan generos de altruism, o preocupare vie de problemele morale şi sociale ale vremii, caracterizează ultimele producţii ale romanului italian, şi însufleţesc operele celor mai distinşi din scriitorii tineri, Giovani Cena şi Enrico Butti. O. B.

* * *

Raymund Netzhammer. *Auf dem Razelm. Fahrten durch Dobrogea.* Bucarest, 1907, 77 pg. în 8°.

E o vioae şi colorată expunere a călătoriei ce autorul a făcut-o în Iunie trecut prin părţile nord-răsăritene ale Dobrogei. De altmintrele, această provincie a noastră, aşa de bogată în rămăşiţi arheologice, pare că interesează mult pe d. N., cum ne dovedesc călătoriile sale prin partea locului şi studiile privitoare la antichităţile de acolo. (Vezi Viaţa Romînească 1907 IV. 388).

In jurnalul de călătorii, dacă ne putem exprima aşa, al acestei excursii, ce a făcut-o atras de „acele graţioase linii ale colinelor dintre Mahmudia şi şi Morughiol, care, înecate în orbitoarea lumină a asfinţitului de soare, îi trimeteau pe deasupra maiestoasei mări de trestii o prietenoasă salutare în drumul său spre Sulina", autorul ne dă ştiri despre nenumărate ruini de cetăţi, din toate epocile, ce se găsesc aici la gurile Dunării. Incă înainte ca Roma să'şi fi întins stăpînirea peste aceste regiuni, înfloreau aici contuarele greceşti; iar supt imperiul roman au fost în Dobrogea garnizoane puternice. Regretabil e că oamenii noştri de ştiinţă nu se apucă cu seriozitate să dezgroape şi să studieze atîtea comori ascunse în pămînt, ori şi mai rău încă distruse şi risipite sub ochii nepăsători ai autorităţilor de locuitori băştinaşi. Faptul acesta dureros îl întîlnim de multe ori pe paginile autorului, interesante şi din alte puncte de vedere. M. J.

* * *

Radu Rosetti. *Despre Censura în Moldova.* I Infiinţarea censurii de guvernul provizor rus şi funcţionarea ei sub acel regim (1828—1834), 32 pp. preţul 40 bani. II Censura sub Mihaiu Sturza (1834—1849) 142 pp., preţul 1.50. III Censura cărţilor evreeşti în Moldova sub Domniile Regulamentare, 59 pp. preţul 60 bani. IV. Censura sub Grigore Ghica şi desfiinţarea ei, 108 pp., preţul 1.20. Extrase din An. Ac.

R. S. II, Tom XXX. Bucureşti, Carol Göbl, 1907.

Cu ocupaţia rusească după 1828 a venit şi censura, care a fost înfiinţată înainte chiar de punerea în aplicare a regulamentului organic. A ţinut censura până cînd principatele au putut ca să respire mai liber, până cînd Domnul unionist Grigorie Ghica [d. Rosetti scrie *Ghyca*], pentru a ajuta şi înlesni unirea, a desfiinţat-o în Mai 1856. Kisselev, care a lăsat amintiri de o bună administraţie, a dat dovezi de mare „îngustime şi spirit meschin în ce priveşte censura (I, 4). Sub Mihaiu Sturza censura a rămas *tot rusească*, ba, după mişcarea din 1848, şi mai aspră.

S'a întîmplat sub Mihai Sturza un fapt care merită să fie relevat, căci s'a repetat la fel acum cîţiva ani, cînd a fost confiscată de autoritatea judecătorească ca subversivă constituţia Ţării.—Pe vremea lui Mihai Sturza constituţia era regulamentul organic pe care un străin l-a tradus în franţuzeşte şi a trimis în Moldova 320 de exemplare, din care nu s'au răspîndit decît 13 pe cale nelegală, celelalte au fost confiscate şi date îndărăt peste graniţă.—Dar ca să se vadă cît de absurd erau regulile privitoare la censură şi „desăvîrşita lipsă de cultură a personalului chemat să le aducă la îndeplinire" (II, 11) se aminteşte că odată a fost oprit şi un tratat de hipologie. Nu erau scăpate de censură nici cărţile religioase şi nici chiar luminatul Mitropolit Veniamin nu suferia scrieri cu cuprins anticanonic. Gazetele din Bucovina şi Transilvania—*Gazeta Transilvaniei* fusese îngăduită până la publicarea articolului „Protectoratul rusesc în Moldo-Romînia"—care erau tipărite în limba naţională. Puţine gazete străine pătrundeau, numai „din Rosia şi din Turchia" erau permise toate.

Memoriile d-lui Rosseti se alcătuesc din două părţi, o expunere istorică şi „Anexe" în care se publică dosarele aflatoare la Academia Romînă, care au rămas de pe vremea cenzurii.

Studiarea cenzurii în Moldova făcută de d. Rosetti dă înţelegerea multor fenomene culturale şi sociale, care se simt încă în dezvoltarea vieţii noastre.

„Cărţile străine aduse în ţară în vremea lui Mihaiu Sturza erau în cea mai mare parte cărţi franceze. Dacă la început cărţile clasice şi didactice precum şi operele istorice, predomină în cataloagele care se află în dosar, vedem numărul lor scăzînd din an în an, pe cînd cele de literatură uşoară se fac din ce în ce mai numeroase. Sîntem în plină perioadă de lăţire a limbii franceze, şi dacă această lăţire a contribuit mult la europenizarea obiceiurilor claselor superioare, a avut însă şi două cusururi mari: 1. a mănţinut şi poate chiar că a lăţit întrucîtva hogaşul săpat de cultura greacă între păturile de sus şi popor; 2. a întîrziat ecloziunea producerilor în limba ţarii" (II, 10).

Studiul d-lui R. Rosetti dă măsura largă a înţelegerii spiritului şi culturii începutului vieţii noastre contemporane.

M. D.

* * *

Virgiliu Drăghiceanu. *Călăuza monumentelor istorice din judeţul Dimboviţa.* Târgovişte, Tipografia Viitorul, 1907.

Cu scopul de a se forma un muzeu şi de a face apoi un istoric al judeţului a început d. Drăghiceanu cercetările sale.

Tirgoviştea de origine neguţătorească, capitala ţării din sec. XV-lea până în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cu ruinile palatului domnesc şi ale turnului *Chindiei*, amintitor al Galatei din Constantinopol, cu cele 22 biserici, este cercetată în pri-

mul loc. Se înşiră apoi descrierea şi istoricul a peste 50 localităţi din judeţ, şi mai ales a rămăşiţilor istorice care s'ar putea aduna pentru muzeul judeţului. Autorul prezintă publicului acest raport adresat prefectului judeţului ca o „călăuză" care se va completa. Spre a fi utilizată însă ca o călăuză bună, ar trebui ca înşirarea localităţilor să se facă după un indiciu mai precis decît acel al întîmplării. Inţelesul lucrării d-lui Drăghiceanu de a dezvolta o viaţă istorică locală nu poate să aibă decît o bună primire.

M. T.

* * *

Lazare Sainéan. *La Création Métaphorique en français et en roman. Images tirées du monde des animaux domestiques. Le chien et le Porc, avec des appendices sur le loup, le renard et les batraciens.* Halle a. S., Niemeyer, 1907, un vol. 8⁰ de VI—174 p., preţul mărci 5.50.

Şi acest de al doilea volum din *Création Métaphorique* arată că autorul e grăbit. Mărginindu-mă la partea romînească, observ că d. S. ignorează izvoarele de căpetenie ale limbii noastre (Şezătoarea, Marian, Viciu, Damé Terminologie, Papahagi, Dalametra, Iosif Popovici, Gorovei, Săghinescu, etc.). Inutil să mai spun că din această cauză autorul a perdut ocazia de a studia un număr însemnat de cuvinte de cel mai mare interes pentru subiectul său, ca *ţibă*, *ssa*, *jigărae*, *laptele-cinelui*, *pahae*, *pujnă*, *a pujni*, *muşin*, *muşluesc*, mr. *grunedzu*, megl. *gurles*, *gurliţă* şi multe altele, cuvinte care arată în acelaş timp că autorul ignorează şi studiile filologice cîte se fac la noi. Pe de altă parte d. Ş. hazardează etimologii uneori cu totul riscate. Astfel d-sa derivă pe *coteiŭ* dela *cot*, propriu zis 'tourné de côté'. Cuvîntul este însă un derivat prin-eiŭ dela albanezul *cet* idem. Aş mai putea da şi alte exemple de acest fel; prefer însă să atrag atenţia asupra interesantei apropieri pe care autorul o face între *javră* şi francezul dialectial *jabrailler* criailler, şi asupra lui *şarlă* pe care autorul îl derivă cu dreptate din numele propriu *Charles*. Indicele final este defectuos făcut. Lipsesc din el cuvinte ca *amuţ*, *cîlnos*, *dolcă*, *a grăoţi*, *javră*, *latru*, *porcăraş*, *urlu*.

Vor cădea oare aceste rînduri supt ochii d-lui Ş.? În orice caz, va ajunge oare d-sa să se convingă că necazul pe care-l fi avînd pentru anumite *persoane* din Romînia, din cauza cărora a fost nevoit să-şi iee lumea-n cap, nu justifică şi dispreţul asupra *ştiinţii* filologice cîtă se face la noi (izvoare şi studii), cîtă vreme d-sa nu renunţă cu totul la filologia romînă?

*

G. Popa-Liseanu. *Din Mitologia populară romînă. Urme de sărbători păgîneşti. Brumariul, Moşii Rusaliile.* Extras din 'Convorbiri Literare' XLI, No. 6 şi 7. Bucureşti, Göbl, 1907, o broşură în 8⁰ de 26 pg.

Brumariul şi *Brumărelul* nostru, numele lunilor Octombre şi Noembre, închipuiţi de poporul nostru ca nişte flăcăi care ofilesc florile, şi le iaŭ mirosul şi nimicesc orice vegetaţie, sînt **Brumarius*=*Brumos*, *Liber Pater*, *Sabazius*, zeŭ al naturii în onoarea căruia se sărbaŭ *Brumae* sau *Brumalia* sărbătoarea de toamnă a amorţirii naturii), dela *bruma*, ziua de 25 Noembre, numită astfel fiindcă se credea a fi *cea mai scurtă*.—Sărbătoarea numită *Rusalii* (Pogorîrea Sfîntului Duh), zinele numite *Rusalii* sînt sărbătoarea păgînă *Rosalia*; iar *Moşii* reprezintă vechiul cult al morţilor, *manes*.

Broşura se citeşte cu interes.

*

I. A. Candrea, Ov. Densuşianu, Th. D. Speranţia. *Graiul Nostru. Texte din toate părţile locuite de Romînî. I Romînia.* Din Publicaţiunile ministerului instrucţiunii şi al cultelor, cu prilejul jubileului de 40 de ani de domnie a M. S. Regelui Carol I. Bucureşti, Socec, 1906—1907, 1 vol. în 8⁰ de 554 p., preţul 4 lei.

Publicaţia este menită a ne da o imagină a dialectelor romîneşti de pe tot teritoriul limbii romîne. Se ştie că acest lucru l-a încercat mai întăiŭ d. Gustav Weigand din Leipzig, dar încercarea d-sale, în afară de faptul de a fi poate cea mai amară ironie pe care un străin ne-a adresat-o vreodată noŭă Romînilor, nu face onoare decît curajului săŭ. Publicaţia de faţă se prezintă în cu totul alte condiţiuni. Autorii sînt Romînî, trăesc între Romînî, şi acest lucru constitue un enorm avantaj faţă de un străin, oricîtă rîvnă ş-ar da acesta şi oricît de dezinteresat ar fi (despre „rîvna" şi „dezinteresarea" d-lui G. Weigand a se vedea Arhiva din Iaşi din Noembre 1907 şi Ianuar 1908).

Acest prim volum cuprinde probe de limbă din toate judeţele ţării, probe care sînt cu atît mai interesante cu cît nu sînt privitoare numai la limbă, ci aŭ în vedere şi datini, credinţi, tradiţii populare. Sînt preţioase în această privinţă notiţile privitoare la Vodă Cuza. Tipărirea este făcută cu îngrijire. Doar *ţîhlăriş* 'pădure măruntă, tufişuri' dela pg. 434 care este sigur o greşală de tipar pentru *ţihlăriş*, cuvîntul fiind un derivat dela *ţihlă*, şi cimilitura 'urlî lupu la hotarî şi s-audi-n ceia ţari' care este tradusă prin ciuperca, în loc de tunetul. În ce priveşte transcrierea fonetică a cuvintelor nu putem fi prea pretenţioşi, deoarece nici autorii n-aŭ vrut să fie, publicaţia lor fiind îndreptată mai ales către publicul mare.

*

Gr. Grigoriu-Rigo. *Medicina Poporului. I Boalele Oamenilor. II Boalele Vitelor.* Extrase din Analele Academiei Romîne, seria II, tomul XXX. Memoriile secţiunii literare. Bucureşti, Göbl-Rasidescu, 1907, 2 broşuri în 4, de 187 şi 36 pagini, preţul 1.60 şi 0.50

Două broşuri, în care autorul a adunat, fie personal fie din publicaţiile folklorice anterioare, tot ce-a putut găsi relativ la medicina populară: ce boale cunoaşte poporul, cum le numeşte, şi care sînt mijloacele întrebuinţate spre vindecare. In partea I se înşiră boalele oamenilor, în partea II boalele animalelor. La urmă se dă şi un indice de corpuri anorganice, animale, plante întrebuinţate în medicina poporului şi de cuvinte şi de plante populare cuprinse în medicina poporului. Autorul, iarăş un diletant, tot n-a înţeles că pentruca un glosar să fie folositor, el trebue să fie complect şi sistematic. Astfel publicaţia este fireşte utilă.

G. P.

Revista Revistelor

Convorbiri literare (Fevruarie). D. Mehedinţi dovedeşte, in şapte pagini, că cineva poate să aibă talent chiar cind nu e bogat... Lucru curios: Nimene nu băgase de samă acest lucru până acuma!—D. Hiotu, uitind probabil că articolul d-sale („Aplicarea legii invoelilor agricole") avea să fie publicat şi 'n „C. L.", nu numai în *Epoca*, uitind, cu alte cuvinte că într'o *revistă* eşti dator să priveşti lucrurile *istoriceşte*, şi nu prin prizma intereselor de partid,—işi incepe articolul astfel: „...*Admiţind chiar* că *ar* exista şi unele invoeli uzurare..." Acest inceput dispensează de a ceti mai departe.—D. Garoflid incă nu şi-a isprăvit interesantul d-sale studiu.

Luceafărul (Fevruar). D. Tăslăuanu publică un articol plin de curaj, de cele mai bune intenţii şi de citeva vederi juste: „Două culturi,—cultura domnilor şi cultura ţăranilor". D-sa priveşte cultura din două puncte de vedere: *materială* şi *spirituală*. Din primul punct de vedere, vede de o parte pe „domni", care nu muncesc, trăind din munca ţăranilor,—şi pe de alta pe ţărani, despoiaţi de pămintul lor, care crează bogăţia d-lor. Pentru a-şi guverna supuşii, d-nii intreţin o armată de slujbaşi, recrutaţi adesea chiar din fiii ţărănimii. Unii dintre aceştia, incearcă citeodată să vorbească de nevoile poporului: domnii ii liniştesc uşor.—Din celălalt punct de vedere, al culturii spirituale, avem două culturi: una *naţională*, a ţărănimii; alta *internaţională*, a domnilor. Prin urmare o *unitate culturală* e imposibilă, căci ea ar fi a unui milion („domnii") din cele douăsprezece milioane de Romini... Dar nici a atitora! Căci Rominii din clasele superioare, avindu-şi (in Ardeal, Bucovina etc.) interesele legate de ţările respective, şi cultura fiind condiţionată de interesele sociale, nu pot nici ei avea o singură ultură... Aşa dar, e o copilărie a se vorbi de „unitatea culturală". — Facem numai o singură obiecţiune: Cultura „domnilor", oricum ar fi ea privită, e necesară pentru păstrarea neamului, căci, cind lipsesc toate celelalte condiţii, ea rămine singurul obstacol de care se poate impiedeca acţiunea de desnaţionalizare a neamurilor ce stăpinesc pe Romini.

Junimea literară (Cernăuţ, Februar 1908). E un număr festiv in onoarea pictorului **Eugen Maximovici** din Bucovina, care acum de curind a terminat două mari tablouri—chipurile lui *Alexandru cel Bun* şi *Ştefan cel Mare*—pentru Mitropolia din Cernăuţ. In afară de fotografia sărbătoritului, revista ne dă şi numeroase reproduceri bine reuşite după tablourile cele mai insemnateale pictorului, cum şi un studiu asupra activităţii lui artistice. De asemeni găsim in corpul revistei mai multe articole de-ale D-lui Eugen Maximovici, cum şi bucăţi de ocazie datorite unora din admiratorii sărbătoritului pictor romin, prin care aceştia caută să scoată in relief valoarea şi meritele lui artistice.

Sămănătorul. (Ianuarie-Fevruarie). Zugrăvirea admirabilă a unui tip, in „Plăceri nevinovate" de M. Sadoveanu.—Frumoase poezii de d-nii Iosif şi Stavri. Inceputul unei traduceri din Loti („Pescar de Islanda"), datorită d-lui Sandu-Aldea. — Admirabilele „cronici vesele" ale d-lui Mirea.—In citeva numere, precizarea cauzelor pentru care s'a retras d. Iorga dela „Sămănătorul".

Neamul romînesc. (Fevruarie). D. Iorga apreciază citeva volume apărute in luna aceasta: *Insemnările lui Neculai Manea* le găseşte neinteresante, şi operă de debutant.—Găseşte calităţi reale in *Martirii* d-nei Constanţa Hodoş.—Are foarte multe cuvinte de laudă pentru d. Sandu-Aldea, căruia, insă, ii recomandă, cu discreţiune, să se lase de zugrăvirea lumii

stricate din clasele de sus, pe care n'o cunoaşte.

D-nii Iorga şi Sira socot că işi pot intări sau „justifica", prin citaţii din „Journal d'Alsace-Lorraine", judecata asupra evenimentelor din Portugalia, după care simpatiile noastre n'ar avea de ales decit intre despotul mărginit, brutal, incapabil şi *incorect* (vezi in această privinţă corespondenţele din „Courrier Européen", ce are altă autoritate ca „Journal d'Alsace"), Franco, şi „ceilalţi stricaţi, hoţi şi ucigaşi".

Se inşală.

Dovada că impotriva lui Franco nu s'au ridicat atita „partidele istorice" ce au guvernat până acum Portugalia (şi din sinul cărora a ieşit şi insuşi Franco), cit republicanii şi democraţii „neinregimentaţi", cum se zice la noi.

Dar „Neamul romînesc" va afla cu timpul că sint anume principii de drept public, anume norme, a căror călcare in statele moderne nu se poate justifica nici prin „bunele intenţii", nici prin poze de moralist.

Convorbiri (Fevruarie). D. Lovinescu, intr'un articol asupra *Geniului pustiu* al lui Eminescu, a jucat, fără să vrea, o nostimă farsă colegilor săi publicişti. D. Lovinescu zice că a găsit un manuscris al lui Eminescu, in care poetul işi critică singur romanul său... E o formă, aceasta, de a scrie a d-lui Lovinescu. Mulţi insă au anunţat gravi că d. Lovinescu este in posesiunea unui manuscris al poetului.

Arhiva (Ianuarie). D. Xenopol publică un jurnal de călătorie a lui T. Burada, mort la 1866.—D. G. Pascu publică mai multe etimologii.

Săptămina (Ianuarie şi Februarie). Intr'o serie de articole, d. Panu arată foloasele **colegiului unic**. Introducindu-se colegiul unic, se isprăveşte cu puterea *electorilor*, cu posibilitatea creării de partide bazate pe interesele *partizanilor*. Azi electorul are de „cultivat" şi de ciştigat pe alegătorii colegiului I; dacă are colegiul I, le are şi pe celelalte; cind insă aceştia vor vota la un loc cu miile de alegători ale colegiilor II şi III, electorul nu va mai avea ce corupe, căci nu poate făgădui slujbe şi situaţii la mii de alegători.—Intr'o altă serie de articole, asupra *animalelor dresate dela* circ, d. Panu are observaţii juste asupra chipului de a dresa animalele. Animalul trebue dresat in direcţia insuşirilor sale, aşa ca să-i facă plăcere; atunci simţim şi noi plăcere, căci vedem o insuşire a animalului dusă la perfecţie şi apoi n'avem impresia penibilă că animalul e chinuit. *Pricepe* animalul ce face? se'ntreabă d. Panu. Un cal de circ, zice d-sa, işi dă samă că face exerciţii, că stăpinul e mulţumit de el sau nu, dar atita! Pentru ce insă e supus la asemenea exerciţii, calul nu poate inţelege.

Revista Invăţămintului (Bucureşti, Februarie, 1908).—D. *G. Bogdan-Duică*—**Reforma Şcoalei Secundare** — arată cit de necumpănite sint părerile acelora care condamnă organizarea actuală a şcoalei noastre secundare, pentrucă cutare postulat pedagogic formulat de vreun pedagog german nu-i găsit realizat şi in şcolile noastre. D-sa se ridică energic şi documentat impotriva părerii indrăzneţe a d-lui *Dr. V. Babeş*, care crede că „şcoala noastră secundară este netrebnică, deoarece contribue la peirea neamului, şi că trebue să stirpim acest pericol social, inlocuindu-l cu o şcoală, in care se doarme mult, se invaţă puţin, dar se cresc băeţi sănătoşi şi fete sănătoase". Acest citat ar fi fost de ajuns ca să scoale pe d. G. Bogdan-Duică să răspundă d-lui Babeş, iar pe d. Babeş să renunţe la pedagogie. Cu toate acestea d. Bogdan-Duică, luind in samă, se vede, prestigiul, in alt domeniu, al autorului aserţiunii de mai sus, cit şi faptul că sint in corpul didactic aderenţi—desigur mai moderaţi—ai ideilor pedagogice ale d-lui Babeş, discută curioasele idei pedagogice ale savantului bactereolog, arătind că ele denaturează inţelesul ideilor lui *Griesbach* pe care se sprijină d. Babeş.

Cultura Romînă (Iaşi. Ianuarie, 1908).—D. *I. Găvănescul*— Daţi Lumină Satelor!—semnul de esclamaţie este al autorului, se arată îngrijorat, ca totdeauna, că acei care azi au răspunderea politică în această ţară, nu se îngrijesc de cultura ţăranilor. D-sa pune întrebarea hotărîtă şi gravă: „*Ce se face? nu ce se gîndeşte?* Şi deocamdată nu se vede nici măcar ce se gîndeşte". Autorul, plin de nerăbdare, exclamă încă odată: „*Daţi lumină satelor!*", tot cu semn de exclamaţie. Apoi, tot d. *Găvănescul*, tot însetat de adevăr şi de lumină, ca întotdeauna, strecoară între împăciuitoarele şi blîndele sale linii înalta sa judecată asupra atitudinii Guvernului faţă de *Instigatori—cauze de răscoale*: „Se pare periculos, în tot cazul inoportun, cîrmuitorilor de azi, să se facă lumină asupra acestei cauze a răscoalelor". Fraza e tot un strigăt de alarmă, dar, nu ştim de ce, nu se termină prin un semn de exclamaţie.

La Nouvelle Revue (Februar, 1908).

Chestiunea diamantului, una din problemele cele mai cu ardoare cercetate de chimişti, a fost adusă din nou la ordinea zilei în timpul din urmă, prin cunoscuta afacere Lemaine. Ce-i **diamantul**? se întreabă Alfred Lacour în articolul său din această revistă. E cărbune pur, cristalizat; între o bucată de cărbune şi cel mai scînteetor diamant deosebirea nu-i decît în aşezarea moleculelor: în cărbune sînt fără ordin şi formează un corp amorf, iar în diamant sînt ordonate şi formează un cristal. Se poate fabrica diamantul în laborator? Desigur, dacă s'ar reuşi să se cristalizeze cărbunele pur. Dar dintre cele două căi prin care se poate licefia un corp solid, fuziunea trebue înlăturată din experienţele pentru cristalizarea cărbunelui, pentrucă acest corp se volatilizează fără să se topească la o temperatură înaltă; iar să se facă această topire sub presiune, nu-i cu putinţă, pentrucă nu posedăm nici un corp mai infuzibil. Rămîne cealaltă cale: disoluţia. Dintre corpurile cunoscute până acum nici unul nu disolvă cărbunele la temperaturile obişnuite. Dar sînt metale care în fuziune au această proprietate (argintul, ferul...), căci solidificîndu-se depun cărbunele, dar fără transparenţă, ca grafit. De această proprietate s'a folosit Moissan, care prin topirea ferului cu cărbune şi prin răcirea bruscă a amestecului, a obţinut o pulbere asămănătoare cu diamantul; dar rezultatele lui sînt contestabile, şi procedeul lui a fost părăsit. Aşa că pentru moment nici fuziunea nici disoluţia cărbunelui nu ne pot face să fabricăm artificial diamantul. Care e dar originea lui în natură? Autorul crede că nu prin temperaturi înalte, ci prin mijloace chimice sau electrochimice a realizat natura diamantul, aşa că dacă vom ajunge să fabricăm vreodată diamantul artificial, aceasta se va face prin găsirea unui amestec de substanţe capabile să lucreze unele asupra altora şi prin lăsarea lor la propria lor voe.—Edouard Payen se ocupă de **împădurire** într'un articol în care dă alarma pentru primejdia, pe care lipsa de păduri o atrage asupra ţinuturilor şi prin care arată efectele bune ale împăduririi terenurilor. Autorul arată cum pădurile regulează cursul apelor, oprind inundaţiile din timpurile ploiase şi secările din timpurile de secetă; cum ele apără ţinuturile de vînturi, cum regulează starea metereologică şi clima; cum contribue la bună starea higienică a regiunilor şi cum, fiind un izvor de bogăţie prin lemnul de construcţie ori de foc pe care-l dau, pădurile sporesc totodată şi pitorescul ţărilor.—„**Frederic Paulsen**, un mare filosof german" este titlul unui articol în care Stanislas Rzewuski se ocupă cu activitatea şi operele marelui comentator german al lui Kant. Autorul arată ideile dominante din operele mai însemnate ale lui Paulsen, *Etica* şi *Introducere la Filosofie*, cum şi importanţa lucrării lui capitale, studiul asupra lui Kant, prin care Paulsen a reuşit să facă înţeles tuturor pe marele întemeetor al criticismului, care e foarte greu de înţeles, din cauza abuzului de abstracţiuni, şi din cauza stilului greoiu şi a facturii cam neizbutite a unora din operele sale. Paulsen a ştiut mai ales să înlăture contradicţiile aparente şi obscurităţile din opera marelui cugetător de la Koenigsberg şi să dee într'un sistem general doctrina lui.

Mercure de France, (Februar, 1908).

Intr'un articol intitulat **Nietzsche şi cultura**, Louis Dumur analizază şi combate concepţia filosofului german despre cultură. Pentru acesta „cultura" e totalitatea calităţilor care deosebesc un neam de altul, e, după expresia chiar a lui Nietzsche „unitatea stilului artistic în toate manifestările vitale ale unui popor",—e felul de a considera viaţa şi de a o trăi. Dar dacă „adevărata cultură presupune în toate împrejurările unitatea de stil", atunci varietatea, schimbarea, modificarea ori-cît de neinsemnată a stilului produce descalificarea culturii. Atunci pentru Nietzsche „cultura" nu-i complectă de cît cînd a ajuns aşa de sigură de sine, încît a trecut starea de instinct, şi nu-i complectă decît cînd a ajuns la automatism. Iar orice schimbare în idei şi sentimente e un element dezorganizator al culturii,—şi de aceia Nietzsche e iritat contra lui Socrate şi a platonismului (care a modificat cultura greacă), contra creştinismului (care a distrus cultura romană) şi contra enciclopediştilor şi a Revoluţiei (care au nimicit vechea cultură franceză), şi tot de aceia toate popoarele în mişcare i se par lui Nietzsche „haotice". El urăşte „desvoltarea" şi e duşman a tot ce „va deveni"; lui îi place ceia ce „a fost" şi ceia ce, prin mirajul vremilor, i se pare imobil. Dar tocmai asta, spune autorul articolului, e greşala lui Nietzsche: el ia drept cultură ceia ce nu-i decît produsul culturii; el dă cuvîntului un sens pasiv în loc de sensul activ. In realitate un popor în cultură e aproape contrarul de ce i se pare lui Nietzsche: e un popor care încă nu şi-a găsit forma desăvîrşită a culturii sale, care tinde spre ea, sau care chiar dacă a găsit-o nu se fixează la ea, ci e gata s'o modifice după împrejurări. Altfel un popor, chiar ajuns la apogeul culturii sale, de îndată ce nu-i mai poate găsi forme nouă, el începe a decădea. Aşa că ţările care au azi o cultură nu sînt tocmai acele care i se păreau lui Nietzsche, şi Portugalia, Spania, întreg Islamul şi lumea greacă, cu toată „unitatea de stil", sînt în realitate ţări şi neamuri în decadenţă tocmai pentrucă trăesc dintr'o cultură veche,—iar Anglia, Statele-unite, Ţările scandinave, Germania, Elveţia etc..., cu toată varietatea de stil, au actualmente o cultură. Şi ca dovadă că aşa trebuesc privite lucrurile, avem pe Japonia care părăseşte o cultură de-atitea ori seculară, cea mai cu „unitate de stil" din cîte au existat vreodată, pentru a primi civilizaţia Apusului european. Aşa dar, contrar părerii lui Nietzsche, un popor trebue să caute să *devie*, nu să fie ce *este* şi mai ales ce a *fost*, iar cuvîntului „cultură" trebue să-i dăm înţelesul activ de „cultură cultivatoare", iar nu cel pasiv de „cultură cultivată".—Foarte interesante lămuriri asupra aspectelor financiare ale literaturii engleze, în ceia ce priveşte pe autori, ne dă Arnold Bennett într'un documentat articol intitulat: **Autorii englezi, debuşeurile şi cîştigurile lor**. Intre alte multe lucruri de cea mai mare importanţă pe care le găsim în acest studiu, cum sînt, de pildă: rolul şi organizarea „bibliotecilor circulante" (circulating libraries), lecturile de preferinţă ale Englezilor (în primul rînd romanele, apoi călătoriile, sporturile, biografiile, istoria etc.), marea însemnătate pe care o au

„agenţii literari" (care mijlocesc vinderea de către autori şi cumpărarea de către editori a scrierilor...), etc., — aflăm în articolul lui A. Bennett multe date asupra „onorariilor" (ca să întrebuinţăm un termin puţin... choquant) scriitorilor englejí, din care găsim de actualitate să dăm cîteva. Acolo, unde scriitorii nu se tem de... mercantilism şi nimeni nu impută revistelor că... strică pe scriitori pentru că, plătindu-le operele, le dă putinţa de a trăi—şi încă cum!...—din munca lor, reviste mari ca *Black-wood's*, *Strand Magazine*, *Pearson's Magazine* şi altele plătesc autorilor cîte 79 lei mia de cuvinte, cînd nu sînt foarte bine cunoscuţi; iar celor care au deja oarecare popularitate, le plătesc cu... cuvîntul, cîte 0.10, 0.15 bani de fiecare cuvînt... Ba *Pearson's Magazine* a plătit lui *Rudyard Kipling* cîte 1 fr. 25 b. cuvîntul pentru scrierea sa „Captains Courageus", iar *Conan Doyle* pentru ultima serie din povestirile celebrului *Sherlock Holmes* a primit dela revista *Strand Magazine* cîte... 3 fr. 60 de cuvînt!... Astfel romancierii mari încasează pentru publicarea romanelor lor numai în reviste, cu sutele de mii de franci!... Cît despre cîştigul dela volum, nu e lucru rar ca un autor mare să-şi sporească averea cu o jumătate de milion numai cu un singur roman!... Şi cu toate acestea autorul articolului spune că „din punct de vedere financiar, situaţia autorului englez nu-i ideală", — pentrucă trebue să ne gîndim la numărul mare al acelora care nu ajung la primul rang, cum şi la numărul mare de cetitori, care îmbogăţesc pe editorii de toate felurile.

Revue des Idées (15 Februarie). Intr'o interesantă conferinţa ţinută la Sorbona la 30 Ianuarie, celebrul biolog *Ives Delage* expune noile idei asupra **Partenogenezei experimentale.** Definind partenogeneza ca o fecundare şi o dezvoltare a ouălor produse de femele în afară de orice intervenţie a masculilor, şi arătînd cum acest fenomen se poate produce la unele animale inferioare pe cale experimentală, prin intervenţia omului, Delage înşiră teoriile ce s'au emis pentru explicarea partenogenezei, insistînd mai mult asupra teoriei lui Loeb, după care dezvoltarea oului constă într'o oxidare care are ca efect transformarea citoplasmei în substanţă nucleară. Combătînd această teorie, Delage susţine una proprie, bazată pe experienţi personale. După el, oul trebue considerat ca fiind compus din coloizi foarte diverşi, din care unii sînt totdeauna solviţi, alţii totdeauna coagulaţi şi alţii în acea stare de echilibru instabil caracteristică materiei vii. Faptele ce constitue diviziunea celulară se reduc în cea mai mare parte la fenomene de coagulare sau lichefacere a unora din coloizii celulii. Intrebuinţînd anumiţi reactivi chimici, Delage a reuşit să determine coagularea care are ca rezultat formarea membranei viteline şi lichefacţia care distruge membrana nucleară, provocînd astfel dezvoltarea oului. Reactivul coagulant cel mai bun e taninul şi reactivul licefiant, amoniacul. Delage crede că teoria sa se poate extinde şi asupra fecundaţiei naturale şi se poate presupune că spermatozoidul aduce substanţe ce determină lichefacerile sau coagulările unor părţi ale oului. Recunoscînd că teoria sa are multe lacune, el crede totuş că fenomenele biologice ale partenogenezei şi fecondaţiei, nu se pot explica decît prin cauze fizico-chimice. După Delage partenogeneza poate fi determinată cu un succes suficient la cele mai multe invertebrate. La vertebrate s'a putut determina un început de segmentare la peşti şi la amfibii, dar nu s'a obţinut încă nici un embrion. La reptile şi la păsări nu a putut fi realizată şi cu atît mai puţin la mamifere şi la om. La acestea, dezvoltarea oului se face în interiorul organizmului matern, influenţa noastră asupra lui nu poate fi directă şi nu se poate exercita decît prin intermediul sîngelui mamei. Delage recunoaşte că partenogeneza şi studiile de acest gen nu conduc deocamdată, la nici un rezultat practic, dar nu se poate şti ce vor aduce în viitor.

La Revue Latine (Decembrie). — In **Spencer zugrăvit de sine însuşi**, criticul analizează autobiografia lui Spencer, tradusă şi prescurtată în franţuzeşte.—Spencer, fiu şi nepot de profesori, crede că datoreşte acestei eredităţi: facultatea de a expune ideile; spiritul şi pasiunea critică (profesorii au ca meserie a urmări greşelile); instinctul de independenţă (profesorii sînt nişte mici regi în clasa lor).—Spencer a fost un antimetafizician înnăscut: începînd să cetească pe Kant, l'a lăsat, cînd a văzut că filozoful german neagă experienţa timpului şi a spaţiului.—Spencer n'avea pricepere pentru artă: părerile sale asupra lui Dante şi Homer, deşi cuprind şi observarea justă a unor defecte şi naivităţi, dovedesc lipsa de pricepere a artei.—Un alt caracter al spiritului său e *impermeabilitatea*. El nu ascultă şi nu ceteşte decît ceia ce convine ideilor sale; îi e cu nepuţinţă să cetească ceia ce e împotriva ideilor sale! El şi-a „protejat" sistemul filozofic împotriva faptelor şi teoriilor care nu se'mpăcau cu acel sistem.—Un alt interes al acestei autobiografii stă în portretele unor oameni cunoscuţi, ca, de pildă, a lui J. St. Mill.—In acest volum se găsesc şi pagini pline de humourul englez.—In alt articol, Faguet recenzează cartea lui Paul Adam, **La Morale de l'Amour**. Paul Adam atinge patru chestii: 1) *Sentimentalismul şi senzualismul prostesc.* El sfătueşte pe copiii săi să nu „se amorezeze" cînd vor fi mari; ori, dacă se amorezează, să se'nsoare cu o fată tînără, inteligentă, sănătoasă, şi să nu se uite la zestre.—2) *Vanitatea franceză*, pe care o defineşte: „Nevoia de a fi invidiat." 3) *Crima pasională.* Autorul protestează împotriva judecătorilor care achită pe ucigaşii din pasiune, care, de cele mai multe ori, ucid nu din *iubire*, ci din cu totul alte motive, ştiind că „în Franţa nu se pedepseşte"... Cauza? Poate „romantismul" juraţilor, răspunde aci Faguet. Dar magistraţii? Poate slăbirea energiei acestei caste, căreia i s'au cerut atîtea servicii, şi care a devenit aşa de ascultătoare, de condescendentă, de complezentă, că i s'a slăbit resortul.—4) *Adulterul.* Paul Adam cere ca, fără cererea bărbatului, să intervie justiţia. Faguet poate ar admite lucrul, cînd bărbatul ştie, dar e complezent; cînd însă bărbatul nu ştie, Faguet nu mai poate urma „pe acest calvinist de Paul Adam"!

Revue de métaphysique et de morale. (Ianuar). Intr'un articol critic asupra **Pragmatismului**, *Parodi* analizează tendinţele acestui curent filosofic după operele recente ale lui Schiller şi William James. După părerea lui, pragmatismul nu e decît o sinteză imperfectă a cîtorva din direcţiile filosofice dominante în veacul al XIX. Pentru reprezentanţii acestui sistem, orice idee e verificată şi deci exprimă un adevăr, nu numai atunci cînd e dovedită raţional, dar şi cînd e utilă din punct de vedere practic sau contribue la întărirea noastră sufletească. Dar asta, spune Parodi, înseamnă aproape a susţinea că adevărul poate fi creat în chip arbitrar şi după voinţa noastră. E drept, că în actul cunoaşterii subiectul cugetător joacă, un rol important, dar totuş ar fi să cădem în scepticizm, negînd existenţa unei date primitive şi obiective care se impune gîndirii, călăuzind-o în contrucţiile ei şi dictîndu-i soluţiile. Intervenirea sentimentului şi a dorinţii în cercetările pozitive nu este decît un izvor de iluzii şi adevărul în materie ştiinţifică nu poate fi decît opera logicei impersonale şi a experienţii dezinteresate. Doctrină incoherentă, lipsită de unitate şi de precizie, pragmatizmul im-

prumută idealizmului ideia după care cugetarea crează natura fără a asigura totuș valoarea acestei cugetări, revendică drepturile sentimentului fără a asigura totuși valoarea acestei cugetări, revendică drepturile sentimentului și ale credinții, arătîndu-le în acelaș timp ca pur utilitare și arbitrare și, voind să exalteze puterea omenească, ea darmă punctele de sprijin ale acesteia. In realitate această doctrină, spune Parodi, caută să fundeze acțiunea pe tot ce o distruge și o face imposibilă, căci omul pentru a gîndi ca și pentru a lucra are nevoe să creadă în valoarea obiectivă a adevărului, în fixitatea relativă a legilor naturii, în valoarea impersonală a cugetării individuale. Intr'un articol *„Evoluția materiei, "și Fizica corpurilor solide"* cunoscutul fizician *Bonasse* neagă cu violență și ironie valoarea științifică a operelor lui Gustave Le Bon.

Nuova Antologie (16 Februar 1908). *Angelo Flavio Guidi.* **Ouida.** —Nu de mult a murit în Italia, în cea mai mare mizerie, celebra scriitoare engleză Ouida. Cu scrierile sale, ea cîștigase sume enorme, dar le cheltuise cu aceiaș ușurință, și în vremile din urmă trăia numai din pensiunea acordată de guvernul englez de 150 sterlinge pe an. Cu puțin înainte de a muri ea trimesese editorilor săi din Londra ultima sa lucrare: nuvela *Helianthus.* Numele său adevărat era *Louise de la Ramée,* tatăl său de origină franceză, fost cetățan inglez, iar mama sa, o provensală protestantă. S'a născut în anul 1830, la Bury St. Edmund în comitatul Suffolk, și și-a început cariera literară cu romanul *Held in bondage* (Ținiți în sclăvie), care a avut un mare succes. Intreaga sa activitate se poate împărți în trei perioade: o perioadă romantică, cu oarecare analiză psihologică, o perioadă polemică și una critică. In prima perioadă cad cele mai numeroase din romanele sale; în cele mai multe acțiunea se petrece în Italia și în special în Toscana și Veneția. In ele Ouida biciuește fără milă bigotismul și ipocrizia, bătîndu-și joc mai ales de acele societăți internaționale care sînt publicul localităților de vilegiatură: Monte-Carlo, Pau, Biarritz, etc. Iubirea n-a putut-o niciodată descrie cu succes; se vădește în încercările de acest fel, femeia care n'a iubit niciodată. In această perioadă a publicat ea: *Două mici sandale, In Maremma, Intr'o cetate de iarnă, Madame la Marquise, Wanda, Princesa Napraxine,* etc. *Bimbi,* o colecție de nuvele, dedicată prințului de Neapole, expune în ultima nuvelă—*Micul conte,* ca o profesie de credință, convingerea socialistă a autorului.

Ultimul roman din această perioadă e *Ruffino.* In perioada polemică, a publicat seria de nuvele, intitulate *Puck* și *Moths* (molii). Aici atacurile la adresa societății, precum și combaterea părerilor ce nu le admitea, e pe față. In ultima epocă a vieții sale Ouida a scris studii critice, analizînd operele lui Wilfrid Scawen Blunt, Auberon Herbert, F. Marion Crawford, Georges Darien, frații Rosny etc. In tot timpul vieții sale Ouida, nu a avut favoarea criticilor engleji și nici chiar a celor italieni, dar a avut pe acea a publicului mare. Temperamentul său artistic era puternic și desigur, zice autorul, că ar fi fost un bun pictor, dacă n-ar fi fost scriitoare, căci orice operă a sa este o pictură, cu proporțiuni și tehnică desăvîrșite, cu perspectivă ireproșabilă.

Rivista d'Italia (Ianuar 1908). *T. Mantovani* trece în revistă **producțiunile muzicale** ale anului trecut, în Italia. Campionii cei mai de samă ai școalei tinere italiene: Mascagni, Puccini, Franchetti, Leoncavallo, au stat în rezervă, n-au publicat nimic. Interesul lumii artistice a fost concentrat asupra unei opere străine: Salomé, a lui Richard Strauss, care, cași în Germania, și-a cîștigat admiratori fanatici și dușmani neînduraţi. Adevărul, spune autorul, e că în această operă se vede mai mult un talent de sinfonist, de mare tehnician decît de compozitor de opere. Succese mai puțin zgomotoase au avut ultimele noutăți italiene. *Gloria,* de *Cilèa,* cu un libret scris de A. Colautti, după o dramă a lui Sardou, are un subiect prea dramatic față de talentul mai mult idilic al compozitorului. *Paolo & Francesco* de *Luigi Mancinelli* a avut un succes remarcabil la Bologna. Subiectul e celebrul pasaj din Dante. Un subiect mai modest—o idilă sentimentală scoasă din melancolica dramă a lui Forster, Alt Heidelberg—are opera *Marcella,* a maestrului *Giordano,* care a obținut de asemenea aprobarea publicului, pe scena teatrului liric din Milano. Cu mult mai însemnat însă a fost reușita operei *La nave rossa* a lui *A. Seppilli;* se pare însă că succesul s-a datorit mai mult libretului, versificat de *L. Orsini,* după o nuvelă a lui Beltramelli, decît muzicii. Pe lingă acestea trebue să se mai adauge și Opera *Sperduti nel buio* a lui *Donaudi,* care a găsit o primire foarte favorabilă pe scena operei din Palermo. Pentru anul acesta se așteaptă noutăți dela maeștrii cei mai cunoscuți. Așa, Leoncavallo a sfîrșit deja *Camicia rossa,* un episod din epopeia garibaldiană și lucrează la *Maia,* o dramă în două acte a cărei acțiune se petrece în Elveția. Umberto Giordano a sfîrșit aproape *La festa del Nilo:* Puccini lucrează la două opere: *Maria Antonietta* și *Fanciulla dec West dormente:* *Mascagni* a sfîrșit *Vistilia,* care, zice autorul, e cea mai frumoasă creațiune a sa. Afară de aceștia, mulți alți compozitori mai tineri se anunță cu opere nouă.

La Critica (Ianuar 1908). *Benedetto Croce.* **Giuseppe Giacosa.** Poezia, zice Croce, nu se poate domestici, nu poate fi întrebuințată pentru anumite scopuri; cînd se încearcă așa ceva, poezia, cași magul din fabulă, se transformă în alte lucruri, care pot fi prinse, dar care au numai o asemănare cu adevărata poezie. Cel mai simpatic domesticitor de poezie a fost în ultimele timpuri în Italia, Giuseppe Giacosa. E adevărat, Giacosa nu trebue considerat ca un simplu industriaș literar, dar un adevărat poet el n-a fost. El n-a avut nimic nou de spus, care să nu se fi spus deja de alții; nimic profund propriu și personal. El a domesticit poezia, fără să bage însă de samă, înșelîndu-se cu bună credință. Probă e continua sa schimbare, care-l face să treacă dela idila sentimentală (*Partida de șah*) la drama istorică (*Contele Rosso*), dela aceasta la drama realistă (*Amoruri triste*), apoi la drama sîngeroasă (*Doamna de Challant*), la ibsenism (*Drepturile sufletului*), la protestarea bunului simț burghez contra abuliei rafinaților (*Ca frunzele*) și—culme!—la protestarea unui rafinat contra idealurilor burgheze (*Cel mai tare*). S-ar înșela însă cine ar vedea în aceste transformări tendința de a urma moda; Giacosa era nemulțumit de sine și schimba direcția, dar schimbîndu-se, el urma tot un imbold exterior, care, în ultimă analiză, oglindea tot moda. Urmînd inconștient moda, opera lui era totdeauna pe placul majorității publicului și aceasta explică succesele sale. In toate piesele sale se vede lipsa unei forțe artistice adevărate și originale, ceia ce-l face, în mod constant, deși inconștient, de a supune motivele artistice convențiențelor externe. Dacă totuș el s-a bucurat de o așa de mare trecere față de public, aceasta se datorește faptului că pe lingă asemenea tendință antiartistică, el poseda și calități care merită să fie prețuite. Totdeauna operele sale erau scrise cu multă îngrijire și cuviință; multe din versurile lui au rămas ca proverbe. In „Partida de șah" e răspîndit oarecare entusiasm tineresc care salvează opera de vulgaritate; și în celelalte piese ale lui, lucrurile de

bun simț, spuse in mod plăcut și cu meșteșug, abundă; apoi are figuri și scene reproduse cu vioiciune și cu mult natural, cum e mai cu samă in „Ca frunzele“. Giacosa, a mai scris și volume de amintiri și impresii de excursii și călătorii, precum și memorii istorice și, poate aceasta parte a activității lui, deși mai puțin cunoscută, e cea mai reușită.

Deutsche Rundschau (Februar 1908). *Otto Pfleiderer*, **Asupra tendinții universale a religiunilor pozitive.** Este o conferință pe care autorul a ținut-o la congresul liberal-religioșilor, în Boston-Cambridge, la 26 Oct. 1907. Convingerea că omenirea n-a început cu credința monoteistă, zice autorul, este astăzi generală admisă de către cei ce se ocupă cu studiul religiunilor. Politeismul rezultat din unirea mai multor familii, fiecare cu zeul său, a fost forma primitivă a religiei. Cu inaintarea culturii, nevoia unei explicații unitare a lumii, a dus la concepția unei unități a divinității, pe două căi: pe de o parte panteismul, propriu religiunii brahmanice, credinții chineze Tao, preoților egipteni, teosofilor orfici și filosofilor eleați la Greci; pe de altă parte monoteismul. Germenii monoteismului se găsesc deja în religiunile politeiste, în care cite un zeu capătă o importanță covîrșitoare: Zeus, la Greci; Ra, la Egipteni; Tieu, la Chineji; Marduk, la Babilonieni. Aproape de moneteism este și religia lui Aburamazda a lui Zarathustra. Și la Evrei monoteismul nu e forma primitivă, mult timp alăturea de Iahve au fost adorați și Baalii Cananeeni. La o credință monoteistă, în timpurile de-nainte de exil, s-au ridicat numai profeții, începînd dela Elias; în conștiința poporului n-a pătruns decît după exil. In perioada alexandrină și mai ales prin Philo, monoteismul iudeu a fost mult influențat de filosofia greacă și concepția lui Iahve a devenit mai puțin unilaterală și mai omenească. Pe acea vreme insă religia greco-romană murea, și filosofia stoică, cu umanitarismul ei cosmopolit, pregătea terenul creștinismului. Creștinismul a învins atunci, căci concentra în sine cele mai inalte tendinți religioase și morale ale epocii sale: adoptase monoteismul iudeu, indepărtase insă granițele naționale și prin dogma fiului lui D-zeu și sfîntului spirit corectase transcendența lui Dumnezeu prin imanența lui în om. Dar astăzi se mai poate spune despre creștinism acelaș lucru? Desigur că nu. Ce trebue dar de făcut? Să inlăturăm din el tot ce ne pare că nu se mai potrivește cu timpul nostru și să păstrăm restul? Asta ar insemna distrugerea caracterelor distinctive ale creștinismului. Atunci să născocim o nouă religie a viitorului? Religiile insă nu se alcătuesc ca sistemele filosofice, căci religia e viață, și numai din viață se naște și crește. Care e soluția deci? Răspunsul ni-l dă filosofia, care ne-arată că religia universală e numai un ideal care nu poate inlocui direct religia pozitivă, dar care, ca principiu regulator, a condus și conduce continuu evoluția religiunilor pozitive; purificarea și invoirea formei bisericești prin spiritul adevărului, începută de reformă, trebuesc considerate ca o sarcină a fiecărei generații.

Deutsche Revue. (Februar 1908). General *von Lignitz*, **Parlamentul și presa în Japonia.** Epoca modernă a Japoniei, numită meiji, adică „guvernarea luminată“, a inceput în anul 1868. Din acel an, Micadul a luat măsuri pentru introducerea unei constituții după modelul celor europene și, după multe studii, s-a ales un sistem de guvernămînt reprezentativ, cu două camere, asemănător cu acel al Prusiei. In anul 1890 s-a deschis, sub prezidenția Micadului, cel dintăi parlament japonez. Impăratul, care, după constituție, este „sfînt și inviolabil“ se amestecă puțin in afacerile statului. Din 1873 și până astăzi, statul a fost condus de trei samurai: Jamagata, astăzi

mareșal, Ito, acum guvernator al Koreei și Okuma. Cel din urmă, care e șeful partidului progresist, a incercat fără succes o transformare a constituției în sensul regimului parlamentar inglez. La 1901 a venit la putere un guvern conservator, prezidat de Katsura și dela 1905 guvernează, aproape fără opoziție, ministeriul Saionji tot de aceiaș nuanță.

Senatul japonez se compune din 350 membri și anume: prinții imperiali, prinții și marchijii dela vrista de 25 ani în sus; reprezentanții celeilalte noblețe, aleși pe 7 ani; pairii; reprezentanții marii industrii și ai comerțului, aleși pe 7 ani. Camera deputaților, se compune din 380 membri. Dreptul de alegător cere ca condiții: plata unei dări de cel puțin 25 fr. anual și cunoștința scrisului și a cetitului, cel puțin a propriului său nume și a celuia al candidatului. Cu aceste restricții, numărul total al alegătorilor nu întrece 4 milioane. Senatul se imparte în 5 cluburi și o grupă de 100 membri, care nu aparțin nici unui partid. In cameră se găsesc reprezentate 5 partide: liberali-Seiyukai, vreo 150; progresiștii—Shimpoto, vreo 90; două partide guvernamentale: Daido și Jukohai cu 90 și 30 membri și vreo 30 independenți.

Presa în ultimele timpuri a luat o mare dezvoltare; ea este ocrotită prin două prescripțiuni ale constituției: „Parlamentul nu poate aduce legi care să mărginească libertatea vorbei și a presei“ și „supușii japonezi trebue să se bucure, în marginile legei, de libertatea vorbei, a scrisului, a tiparului, a adunărilor publice și a asociațiilor“. Acuma apar în Tokio 12 ziare și în Osaka 2. Asahi (Dimineața)—guvernamental—și Hochi (Inteligența)—progresist—au cite 120,000 ex. tiraj. Cele mai răspîndite în al doilea rînd sînt: Kokumin (Națiunea), Jomiuri (Crainicul), Nihon (Japonia) cu cite 60,000 ex. Apoi vin altele cu un tiraj mai mic.

Sozialistiche Monats-Hefte (Ianuar 1908). *Eduard Bernstein*, **Tactică și agitație în lupta dreptului de vot.** In acest articol, Bernstein se ocupă iarăș cu problema modificării sistemului de vot pentru Landtagul prusian. In toate mișcările mari, ca și în toate societățile organizate, zice B., se 'ntimplă ca unii membri sau unele organe să manifesteze tendința de a dezvolta o activitate mai mult în folosul lor propriu decît în folosul corpului întreg. Așa de pildă presa unui partid politic, în interesul ei ca presă, trece de multe ori mai departe de scopurile urmărite de partidul pe care-l reprezintă. Așa se intîmplă acuma, în sinul partidului socialist, cu agitația pentru reforma votului, față de politica pe care partidul trebue s-o urmeze. Care e scop și care e mijloc? In perioada de formație a partidului, agitația putea fi privită ca scop, fiindcă interesul cel mare era propaganda ideilor nouă. Acuma insă, față cu creșterea puterii și mijloacelor partidului, se impune ca el să fie un partid politic și unitatea intre agitație pe de o parte și politică pe de alta, nu mai poate lipsi. Astăzi, sistemul de vot în Prusia și în Saxonia trebue să se schimbe, și problema în fața căreia stau socialiștii, este aceia ca clasa lucrătoare să capete cu ocazia acestei schimbări, influența ce i se cuvine. Lupta a pornit, ce e drept, cu mare energie, dar nu se poate vedea încă lămurit din care punct de vedere se duce lupta: din punct de vedere politic sau din acel al agitației? Nu se poate nega că manifestațiile au fost impunătoare și că n'au contribuit mult ca propagandă față de acele pături ale poporului care, deși nu sînt socialiste, au totuș de cîștigat din reforma democratică a dreptului de vot. Aceste manifestații insă trebue să rămînă numai un mijloc, iar nu să devie scop, scopul trebue să rămînă numai problema: cum pot contribui socialiștii la aducerea în ființă a unui sistem

mai democratic de vot. Şi din acest punct de vedere, trebue să se recunoască că socialiştii singuri n'au nici un sorţ de izbîndă şi că numai o conlucrare cu partida burgheză mai înaintată a radicalilor poate să aducă succesul.

North American Review (New-York, Februarie, 1908).—D. *T. W. Rolleston*—**Criza în Irlanda**,—deşi irlandez de origină, se ridică împotriva „Separatiştilor", susţinînd că interesul patriei lui nu poate fi satisfăcut decît prin dobîndirea unui „Home-Rule", fără să se despartă de Anglia. Autorul arată că curentul nesănătos al politicii separatiste, care azi a ajuns primejdios pentru viitorul Irlandei, îşi are o origine anormală. Centrul intereselor politice ale unei ţări trebue să se găsească chiar în acea ţară; altul e cazul cu Irlanda în faza politicii ei actuale. Curentul politicii separatiste nu s'a născut în Irlanda proprie, ci el a fost născut şi e hrănit de contribuţiile băneşti ale patrioţilor Irlandeji din America, care, cu tot patriotismul lor, pot greşi, din cauză că nu sînt legaţi de realitatea de fapt din Irlanda, şi nici nu pot avea acea prudenţă în activitatea lor, care totdeauna e legată de responzabilitate. Acei politiciani din Irlanda, care se agită cu prea mare uşurinţă, sprijiniţi pe fondurile americane, ar deveni mai folositori propriei lor ţări, dacă ar renunţa la acele fonduri. Irlanda cheltueşte anual 70,000,000 dolari pe alcohol şi 17,000,000 dolari pe tutun; din sumele cheltuite pe aceste otrăvuri s'ar putea economisi 100,000 dolari pentru apărarea drepturilor ei naţionale, fără a fi nevoe ca banii americani să-i plătească politicianii de multe ori fără scrupule. Independenţa materială faţă de America a politicii patrioţilor irlandeji va inaugura o nouă epocă politică a Irlandei: acea a luptelor şi criticilor politice izvorite din adevăratele şi realele interese ale poporului irlandez. Un adevărat patriot irlandez nu poate dori separaţia Irlandei de Anglia, dupăcum un cetăţean din New-York nu poate dori separaţia acestui oraş de Statele-Unite. Singura politică înţeleaptă în Irlanda de astăzi este acea susţinută de partizanii unui „Home-Rule".

Contemporary Review. (London, Februarie, 1908). D. *George White* —**Viitorul Proect de Lege al Educaţiei**—discută această mult dezbătută şi încă nerezolvată chestiune. Ţara are dreptul să aştepte ca Guvernul să vie cu un proect de lege al educaţiei publice, astfel întocmit, încît să corespundă interesului general naţional. Oricare ar fi acest proiect, el trebue să se sprijine pe următoarele principii: 1) Toate şcolile elementare, care primesc bani publici, trebue să fie şcoli ale statului: astfel de şcoli trebue să fie libere şi la îndămîna tuturor copiilor de şcoală.— 2) Orice şcoală a statului să fie sub controlul local, control exercitat de o comisiune aleasă prin vot.—3) Toţi învăţătorii din aceste şcoli, fiind întrebuinţaţi de stat, sînt funcţionari civili, şi deci sînt scutiţi de garanţii religioase.—4) Nici o şcoală secundară, liceu... ori altă instituţie de un caracter sectarist nu va primi subsidii din fondurile publice. Aceste principii, crede autorul, sînt absolut indispensabile, atît pentru eficacitatea educaţiei cît şi pentru libertatea civilă şi religioasă. Obiecţia „Societăţii Naţionale" că părinţii au dreptul să ceară ca copiii lor să fie învăţaţi în religia părinţilor pe cheltuiala comunităţii, e nefundată: aşa zisele drepturi ale părinţilor nu pot precumpăni drepturile naţiunii exprimate prin o lege votată de reprezentanţii ei. Statul trebue să fie neutru în chestii religioase, în ce priveşte organizaţia şcolilor, şi să se silească să expulzeze cu totul din şcoli orice sectă religioasă.

Varietăţi

Stanislaw Wyspianski.—Naţiunea polonă a suferit decurînd o mare perdere prin moartea atît de timpurie a pictorului, poetului, sculptorului, dramaturgului şi decoratorului *Stanislaw Wyspianski*. Deşi el moare tînăr—deabia de 38 ani,—opera lui întinsă şi variată însamnă o eră în istoria culturală a Polonilor; în ea Wyspianski a ştiut să exprime „dorinţile adînci, nostalgia chinuitoare, idealurile cele mai intime ale generaţiei poloneze contemporane". Mai ales au avut mare răsunet în lumea polonă piesele lui: „Nunta", „Blăstemul", „Boleslas îndrăzneţul" şi „Dezrobirea", în care poetul întrupează aspiraţiile şi frămîntările de azi ale neamului său.

Industria şi Hidrogenul arseniat. Acest gaz, care e cunoscut ca foarte otrăvitor, ia naştere într'un mare număr de procese chimice industriale, ca tratarea mineralelor arsenicale de plumb, zinc, cobalt, încălzirea mispickelului în contact cu aerul, fabricarea sulfatului feros prin atacul ferului cu acid sulfuric, fabricarea culorilor de anilină etc. Atmosfera din jurul fabricelor poate astfel deveni vătămătoare. Există procedee chimice care permit să constatăm cît de mult Hidrogen arseniat este în aer şi cît de departe e aerul de starea „otrăvitoare". Mai repede decît procedeele chimice ne indică aceasta unele paseri foarte sensibile pentru Hidrogenul arseniat. Se recomandă să se pue în ateliere cuşti cu păsărele. E singura dată cînd se legitimează prinderea păsărelelor.

Comemorarea lui Nekrassoff.—Zilele trecute, împlinindu-se treizeci de ani dela moartea poetului şi publicistului Nekrassoff, lumea intelectuală rusească a sărbătorit amintirea ilustrului mort prin articole şi numere de ziare consacrate vieţii şi activităţii lui artistice şi culturale, cum şi prin serate ai căror program a fost compus numai din operele marelui sărbătorit. Pentru mişcarea culturală rusească Nekrassoff nu-i însemnat numai ca artist; el e mare şi prin rolul civic şi social al operei sale, care a contribuit mult la revoluţionarea spiritelor în Rusia.

Submarine-submersibile. In timpurile din urmă limbajul s'a îmbogăţit cu aceste două cuvinte şi tipurile de corăbii cu două tipuri nouă: *submarinul*, care pluteşte numai sub apă, şi *submersibilul*, care poate merge şi la suprafaţă, dar poate să se şi cufunde, ca să fie condus pe sub apă. La început era nevoe de 25, ca submersibilul să se poată cufunda; acum se construesc de acelea care se cufundă în 2—3 minute. Pe submarine se găsesc doi cîrmaci: unul se ocupă de direcţia submarinului în plan orizontal, altul caută să-l ţie la anumită adîncime. După anuarul german *Nauticus* Franţa are 89 de submarine şi submersibile, Anglia 52, Rusia 30, Japonia 19, Statele-Unite 14, Italia 6, Germania

nici unul, Suedia 2, Olanda 2, Austria 6.

André Chénier ca jurnalist. Dintr'un articol publicat de Charles Méré în „Mercure de France" reţinem faptul curios că pe vremea cînd trăia André Chénier, *poetul* Chénier nu era el, ci fratele său, *Marie-Joseph Chénier* care a scris „Charles IX" şi „Chant du départ". Cît despre André Chénier, el era cunoscut ca publicist, şi e în adevăr, alături cu Camille Desmoulins, unul din cei mai mari ziarişti ai epocei revoluţionare.

Un călugăr precursor al lui Darwin. La Brünn, în Austria, s'a format un comitet pentru ridicarea unui monument în onoarea călugărului Iohann Gregor Mendel din ordinul Augustinilor. Aceasta e un omagiu care nu se adresează călugărului, ci omului de ştiinţă, căci acest Mendel, cu mult înainte de publicarea „Originei speciilor" a lui Darwin, ajunsese prin 1850 la teoria creaţiunii speciilor nouă prin hibridaţie, şi făcuse chiar multe încercări în acest sens.

Salambô şi arheologia punică. O revistă pariziană publică un studiu al lui Maurice Pézard, în care acesta, reluînd chestiunea mult discutată a documentării arheologice a celebrului roman al lui Flaubert, arată o serie de greşeli comise de marele romancier din cauza informaţiei insuficiente în arheologia punică. Pe vremuri Flaubert a dus vehemente polemici în chestia aceasta, mai ales cu Sainte-Beuve şi cu Froehner,— astăzi desigur că cu greu ar putea încerca cineva să apere opera lui Flaubert de justele obiecţiuni pe care i le aduce Pézard, care dă numeroase exemple din care se vede lipsa de cunoştinţi a lui Flaubert în privinţa limbii, credinţelor, obiceiurilor, etc., Cartaginejilor.

Consumarea cărnii de cal. Această consumare, recomandată dela 1847 de *Geoffroy Saint-Hilaire*, merge crescînd; dar cu dînsa cresc şi pericolele la care sînt expuşi consumatorii. O bună parte din caii duşi la abatoare sînt de acei pe care veterinarii nu i-au putut îndrepta prin tratament arsenical. In maiul cailor se stringe mai ales otrava. *Bonn* şi *Rivière* au găsit la analiză 1—5 centigrame de acid arsenicos la kgr. de maiu, ceia ce e foarte mult.

Scrisori de-ale lui Henric Heine. De pe urma unui nepot al lui Heine rămîne o colecţie de manuscrise şi de scrisori ale marelui poet. Aceste din urmă, adresate mamei, surorii sale şi lui A. Weil, sînt interesante prin aceia că dau la iveală multe din obiceiurile, din gîndirile intime şi din trăsăturile caracteristice ale lui Heine.

Noile descoperiri dela Delos. Săpăturile întreprinse la Delos de „Academia de inscripţiuni şi de artefrumoase" din Paris dau rezultate foarte însemnate. Acum în urmă s'a dat peste un edificiu mare, care se deosebeşte cu totul de vechile monumente grece cunoscute până acum; el are 57 metri pe 37, e încunjurat de colonade şi samănă ca plan general cu basilicele romane. Invăţatul S. Reinach consideră acest monument ca prototipul basilicelor romane: ca şi în altele multe, Romanii ar fi împrumutat şi aice dela Greci.

Gaz de apă. Trecînd vapori de apă peste cărbune înroşit se obţine amestecul de oxid de cărbune şi hidrogen cunoscut sub numele de gaz de apă. Acest gaz oferă mult mai multe avantaje întrebuinţat la maşini decît cărbunele; e şi mai economicos şi nu roade păreţii cilindrelor motorilor. Se prevede întrebuinţarea lui din ce în ce mai întinsă.

Spicuitor

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

A. Dragon. *Méphistophélès et le Problème du Mal dans le drame de Faust.* Paris, E. Sansot et C-nie.

O analiză a neperitoarei opere a marelui Goethe, din punctul de vedere al luptei dintre bine şi rău. Autorul arată cum binele iese învingător şi cum triumful acesta al binelui e ceia ce dă un sens metafizic, moral şi teologic celor două părţi ale operei lui Goethe.

Camille Boss. *Pessimisme, Féminisme, et Moralisme*, Félix Alcan.

Cercetări asupra originilor şi evoluţiei pesimismului, femenismului şi moralismului, cum şi asupra reprezentanţilor celor mai autorizaţi ai lor. Multe vederi nouă asupra pesimismului în antichitate şi asupra lui Pascal şi Leopardi.

Docteur Toulouse. *Comment former un esprit.* Hachette.

Un fel de tratat de morală practică: pe baza îndelungatelor observaţii şi experienţe, autorul arată mijloacele prin care se poate forma şi întări un suflet pentru a deveni o forţă în lupta pentru traiu.

ISTORIE

André Lebey. *Louis-Napoléon Bonaparte et la Révolution de 1848.* Paris, Juden.

Continuarea cercetărilor întreprinse de autor în domeniul istoriei Franţei. Se cercetează aici raportul dintre Louis-Napoleon Bonaparte şi revoluţia din 1848.

Pierre Quentin-Banchart. *Lamartine et la politique étrangère de la Révolution de Février.* Paris, Juden.

De la Februarie pînă la Iunie 1848, politica externă a Franţei a fost în mînile lui Lamartine. Autorul arată aice sforţările pe care le-a făcut acesta pentru ca să evite consecinţele revoluţiei în afară, adică războiul cu Europa.

A. Malet. *Histoire Contemporaine, 1789—1900.* Hachette.

Un manual de istorie contemporană. Ilustraţii foarte îngrijite.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE

Marc Aucuy. *Les Systèmes socialistes d'échange.* Alcan, Paris.

Cercetări critice asupra diferitelor sisteme de schimb, preconizate faţă de greutăţile şi neajunsurile la care dă loc întrebuinţarea aurului şi argintului.

Jean Lahor et Lucien Graux. *L'Alimentation à bon marché, saine et rationnelle.* Alcan.

Un tratat practic de higiena alimentaţiei şi un studiu asupra mijloacelor prin care s'ar putea îmbunătăţi soarta păturilor de jos în privinţa aceasta.

Ivanoe Bonomi. *Le vie nuove del Socialismo.* Remo Sandron, editore.

Nu e numai o carte pur dogmatică. Autorul nu cruţă unele critici, chiar partidului din care face parte, şi nu ascunde unele lacune ale marxismului, afirmîndu-i totuş vitalitatea.

ȘTIINȚA

Haug. *Traité de Géologie.* Colni, Paris.

După cum arată titlul, e o carte de studiu, de școală. E lucrată cu îngrijire, și ilustrațiile pe care le conține înlesnesc înțelegerea celor expuse în ea.

S. Richard. *L'Océanographie.* Vnibert et Nony. 10 fr.

Un tratat complect în această ramură a științelor naturii.

Dr. M. Wilhelm Meyer. *Vom Himmel und von der Erde.* Mit mehr als 180 Abbildungen. Stuttgart. Deutsche Verlags-Anstalt 1908.

O colecție de 18 articole, ale renumitului popularizator, care tratează diferite subiecte din Cosmologie și Astronomie.

CRITICA. STUDII LITERARE.

Francis de Miomandre. *Visages.* Arthur Herbert, Bruges.

O culegere de portrete literare, în care autorul caută să dee fizionomia mai multor scriitori mari, cum sînt Baudelaire, Remy de Gourmont, Jules Lafargue, etc...

P. M. Gahisto. *Jules Mousseron.* Valenciennes et Denain.

Un studiu asupra poetului cîntăreț al vieții minerilor din nordul Franței.

LITERATURA

Albert Keim. *L'Home double.* Librairie universelle, 3·50.

Jurnalul intim al unui adulter. Eroul își notează în cele mai mici amănunte frămîntările sale sufletești și lupta între iubirea pentru amantă și pentru soție.

Jean Rameau. *L'Ami des montagnes.* Ollendorff, 3.50.

Istoria unei căsnicii dintre un om în vrîstă și o femee tînără și luptele acesteia pentru a rezista tentațiunilor pe care i le oferă viața.

Luigi Pirandello. *L'Esclusa.* Fr. Treves Milano.

Un roman a cărei acțiune se petrece în Sicilia. Esclusa—eroina—e o femee înzestrată cu toate virtuțile, care, victimă a unei acuzări nedrepte, e alungată din sînul societății și, cu toate luptele ei, nu e primită din nou până ce nu comite cu adevărat o greșală ca aceia de care fusese acuzată.

ETNOGRAFIE. FOLKLOR.

A. Meillet. *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes.* Hachette, 10 fr.

Un studiu asupra asămănărilor și deosebirilor dintre diferitele popoare indo-germanice, cu privire mai ales la limbă și cultură.

Martin. *Folk-lore de Saint-Rémy.* „Pays Lorrain", Nancy.

O descriere a credințelor și obiceiurilor din comuna Saint-Rémy din Vosgi făcută de un institutor. Cartea cuprinde și cîteva povești date în dialectul local.

Fr. S. Krauss. *Das Geschlechtsleben in Glauben, Sitte und Brauch der Japaner.* Leipzig, Deutsche Verlagsactiengesellschaft, 30 m.

Un studiu asupra vieții sexuale la Japoneji și a diferitelor obiceiuri și tradițiuni în această chestiune.

ARHEOLOGIE. CALATORII

Maurice Delafosse. *Les Frontiéres de la côte d'Ivoire, de la côte d'or et du Soudan.* Masson & C-ie, 6 fr.

O descriere pitorească a acestor localități din Africa și totodată o culegere de observații asupra vieții și obiceiurilor locale.

Auguste Vierset. *L'Ile parfumée.* Weissenbruch, Bruxelles.

„Insula parfumată" e Corsica prin care a călătorit autorul, și a cărei descriere pitorească e dată în acest volum bogat și în ilustrații bine alese.

Compilator

Viața Romînească

nr. 3, 1908

TABLA DE MATERII

Iară eu pentru pegândirea
De-i avut cântarea-i tristă,
Viața mea avut în parte
Și [illegible] simt în altă lume;
Mă simt parcă mai departe
De durere și de moarte

Duduia Margareta

V.

De-altminterĭ frumoase lucrurile acestea cîmpeneştĭ,—dar eŭ, drept să-ţĭ spun, începusem a mă plictisi. O vreme mă ducea copila la biserică, dar luĭ Dumnezeŭ nu mă puteam ruga. Era zgomot prea mare. Auzeam necontenit cîntărĭ pe nas, şi părintele Ion, cînd citea evanghelia, avea un obiceiŭ cam ciudat: întrebuința unul din degetele-ĭ groase drept curățitor pentru partea maĭ ieşită a feței sale.—Mergeam cu trăsura la cîmp, vedeam cum se fac sămănăturile pe întinderĭ nesfîrşite, în fierberea căldurii. Îmĭ plăceaŭ mîniile luĭ cuconu' Tudorache. Pe mică pe ceas se aprindea. Îl auzeam strigînd acŭ icĭ, acŭ dincolo, se repezea cu cravaşa, cum era călare, lua în pieptul caluluĭ pe-un sătean şi-l plesnea repede de cîteva orĭ. Omu-şĭ înfunda capu 'ntre umerĭ, apoĭ rămînea singur la marginea brazdeĭ negre şi-şĭ ştergea încet fruntea de sudoare.

„De ce l-aĭ bătut, tată? zicea fetița încet, şi parcă i se adunaŭ în privirĭ întrebărĭ, mustrărĭ, mîhnirĭ.

— Altfel nu-ĭ de chip! striga repede cuconu' Tudorache. Altfel îţĭ sar în cap... În privința aceasta eŭ sînt cu obiceiurile vechĭ, eŭ îmĭ am convingerile mele, ideile mele...“ Pe urmă zîmbea fetițeĭ: „Las' că-ĭ trece, n'aĭ grijă... Şi-ĭ daŭ eŭ de-un păhar de rachiŭ... Uită... Aşa-s eĭ...“

Fetița nu răspundea. Mă ducea la trăsură şi moş-Ilie îşĭ purta domol fugarii prin pîrloage întâiŭ, apoĭ pe drumeagurile de țărînă.

La sfîrşitul luĭ Maĭ sosi domnu' Costică dela Iaşĭ; în Iunie veni şi Petrişor, maĭ încruntat, maĭ important decît oricînd, cu pletele crescute şi c'o păreche de ochelarĭ pe care şi-o urca des pe nasul mic, cercînd să ne deprindă, foarte serios, cu această schimbare în înfățişarea luĭ.

Acuma, la masă, sub bolta de viță, începu a fi oarecare veselie. Stăteam de vorbă cu Costică, care-mĭ povestea aşa de multe lucrurĭ nostime, care eraŭ o necontenită surprindere pen-

tru mine; duduia deodată începu a se înțelege cu Petrișor. Vorbeaŭ despre cărțile lor, discutaŭ cu patimă, cu aprindere, li se înflăcăraŭ ochiĭ. Mititelul acela de paisprezece anĭ care purta părul mare, se uita crunt și cerca să-șĭ îngroașe vocea, vorbea necontenit de convingerĭ, dădea din minĭ și arăta să fie un suflet pornit de pe acuma. Și asta plăcea fetițeĭ. In privința asta eraŭ de-o măsură.

Costică nu era de loc pornit. El fuma o țigară, bea o cafea și spunea o întîmplare nostimă, urmărindu-și rotocoalele de fum albăstriŭ în umbra liniștită.

Și 'ntr'un rînd tresar dela locul meŭ, dela fereastra-mĭ cu florĭ, uimită. Se auzeaŭ duruirĭ, tropote, sunaŭ clopotele cailor vesel. Mă aplec printre florĭ și văd treĭ trăsurĭ cu lume. Eram să daŭ drumul unuĭ strigăt. In trăsura dela urmă doĭ tinerĭ zîmbeaŭ și-șĭ înnălțaŭ pălăriile de paie: Crivăț, Artur Crivăț și Dumitru Pontescu,—un băiat frumușel și bun care stătuse un an la Paris, care stăpînea o avere respectabilă, dar care, mie cel puțin, mi se părea cam sfios, maĭ sfios chiar decît Artur Crivăț. Venirea lor m'a înveselit deodată. In trăsurile celelalte două dinnainte veneaŭ prietinĭ de-aĭ boierilor. Dădeaŭ din minĭ, arătaŭ fețe vesele,—și printre cucoane cunoscuĭ pe doamna Ecaterina Bălușescu aceia pe care nu pot eŭ s'o sufăr, acea care nu se uită niciodată la mine, care privește parcă în sineșĭ, parcă se coboară în sufletu-ĭ măreț înfășurat într'o mîndrie de ghiață.

Indată începu zgomot în coridoare. Se auzeaŭ rîsete vesele; întrebările se încrucișaŭ repezĭ. Boeriĭ noștri parcă de zece anĭ se despărțiseră de lume, și acum parcă veneaŭ prietinĭ din cine știe ce depărtărĭ și-ĭ găseaŭ fericițĭ în casa lor largă, în livezile lor, între pădurile umbroase.—Pentru mine firește era sfîrșitul plictiseleĭ ce-șĭ începuse furișarea în sufletul meŭ.

Gavril bucătarul și cu vre-o doĭ copilandri se repeziseră ca hultaniĭ între paserĭ. Deodată începu larmă în ogradă; și cucoana Irena își sufleca minicile și se pregăti de plăcinte.

„Domnișoară Amalie! strigă Costică. De-acŭ avem să începem niște petrecerĭ, să se ducă pomina...“

Petrișor umbla grav de colo, colo, cu mînile la spate. El părea foarte plictisit.

„Și eŭ sînt bucuroasă, vorbi fetița. Acŭ m'am înzdrăvenit... O leacă de zgomot are să-mĭ facă bine.“

Prînzul a avut un desăvîrșit succes. Gavril aduse, ținînd-o la înălțimea frunțiĭ, o farfurie mare de puĭ cu smîntînă.—La urmă, puiĭ fripțĭ în țigle, rumenĭ ca aurul, stîrniră bătăĭ din palme. Și vinul rece din pivnița adîncă de patruzecĭ de trepte sfîriia și zvîrlea scînteĭ din pahare.

După masă începu o partidă lungă de *croquet*. Și'n amurg mă despărțiĭ de zgomot, împreună cu duduia Margareta și cu Crivăț,—și o luarăm încet pe potecă, spre iaz.

Domnul Crivăț părea gînditor, părea melancolic. Privea pe

sub poala livezi, prin praful de aur a luminișurilor. Il întreb c'un zîmbet:

„Domnule Crivăț, de ce eștĭ așa de gînditor?...“

El începe să rîdă:

„Tare frumoase locurĭ, șoptește el. Le-am maĭ văzut eŭ odată... Pe urmă, drept să vă spun, îmĭ era dor și de dumneavoastră... Nu v'am văzut cam de mult...

— Bine-aĭ făcut c'aĭ venit, zice duduia Margareta. Nicĭ nu m'așteptam să te văd. Credeam că ne-aĭ uitat...

— Asta nu, asta nu se poate!...“ zise repede Crivăț. Și cum mergeam cu pasurĭ line, mă privi cu un surîs plin parcă de multe înțelesurĭ.

Cele ce-țĭ spun eŭ aicĭ, prietine, poate nu vor maĭ ajunge până la tine. Lumina care mi se strecură deodată în suflet, căldura care-mĭ pătrunse în simțurĭ,—deschiseră în juru-mĭ o zare de fericirĭ. Niciodată n'am bănuit, în pribegia mea, că voiŭ maĭ avea parte de nădejdĭ, de visurĭ. Cu amintirea unor zile de altădată mă maĭ mîngîiam în ceasurĭ de singurătate; cu amintirea aceia înduram vorbe și privirĭ care mă răneaŭ, căcĭ ea îmĭ aducea pacea, măcar cîteva clipe de pace! Și acuma iată, într'o privire, în lumina uneĭ privirĭ, vedeam deslușit putința uneĭ nouă primăverĭ. Cu sufletul mișcat pășeam alăturea de *el*. In sufletul meŭ deodată parcă se făcu tăcere. Sufletul meŭ aștepta.

„Ce frumos e lacul!“ zise Artur Crivăț, și ne oprirăm lîngă opust. In luminile și umbrele amurguluĭ, iazul mi se părea și mie maĭ frumos. Avea ceva misterios, în lumina care plutea în aer deasupra luĭ, în umbra care curgea parcă pe deasupra luciuluĭ.

„Ițĭ aducĭ aminte, duduie Margaretă? întrebă tovarășul meŭ. Acŭ cincĭ anĭ am fost amîndoĭ până aicĭ... Pe-atuncea îțĭ era cam frică... Eraĭ o copiliță...

— Dumneata eraĭ un bărbat foarte fioros pe-atuncea!“ vorbi veselă fetița, Și tustreĭ începurăm a rîde.

Supt răsfirarea uneĭ sălciĭ, stătea neclintită barca cea nouă de care ne vorbise cuconu' Tudorache. „Haĭ, să ne plimbăm cu barca, ziseĭ eŭ deodată. Eŭ pot să minuiesc și lopețile dacă voițĭ... In copilăria mea am umblat pe lacurile noastre... Am umblat și maĭ tîrziŭ...

— Dumneata trebuie să aĭ frumoase amintirĭ de pe-acolo, domnișoară Amalie, zise Crivăț.

— Am și amintirea unor oarecare durerĭ,“ vorbiĭ eŭ, parcă numaĭ pentru dînsul, privindu-l lung.

Dar fetițeĭ îĭ era frică de apă. Ea nu voia să intre în barcă. „Eŭ nu merg, eŭ nu pot să sufăr apa... Nu înțeleg de ce, dar nu pot!

— De ce, duduie? zise Crivăț. Doar eștĭ cu mine, îmĭ pare răŭ...

— Nu pot, nu pot...“ vorbi ea repede, făcînd gesturĭ de respingere, Și i se aprinseră obrajiĭ.

Dar în mine creșteaŭ dorințĭ, creșteaŭ dorurĭ nedeslușite;

parcă-mi creştea puterea. Simţeam un fel de mîndrie. Coborîi repede pajiştea şi sării în luntre. Inima începu a mi se zbate în piept.

„Ce faci, Domnişoară Amalie? unde te duci?" zise Crivăţ. Şi mie îmi trecu ca o ceaţă pe dinnaintea privirilor. Trăsei lopeţile spre mine, şi, intoarsă cu faţa spre tovarăşii mei, pornii. Mă cumpănii de două ori îndărăt. Undele se increţiră cu licăriri. Mă depărtai de mal. Simţeam cum mi s'a urcat în obraji singe ferbinte.

Apoi mi se limpeziră privirile. Pluteam încet. Adieri line mă răcoreau. Crivăţ şi duduia, rămaşi pe pajiştea verde, intunecoasă, se uitau după mine, mă urmăreau. Vorbeau. Glasurile lor n'ajungeau până la mine. Fetiţa privea drept înnainte. Crivăţ sta întors puţin spre ea. Fetiţa îmi făcea semne cu mîna: îmi făcea semn să mă'ntorc. Mă salută şi Crivăţ de două ori, larg, cu pălăria. Intoarsei barca. Şi cînd sării pe mal, înviorată, îmi ieşiră înnainte, cu admiraţie.

„Asta n'aşi fi crezut-o niciodată, domnişoară Amalie!, zise Crivăţ. Mărturisesc că eram mîndră. Iar duduia, bucuroasă, mă apucă de mijloc şi-şi plecă fruntea pe umărul meu:

„Niciodată, domnişoară Amalie, n'aşi putea să am curajul tău..."

Merserăm o vreme pe pajiştea de deasupra lacului şi asfinţitul trimitea în ulmi răsfringeri singeroase. Tăceam. Din cînd în cînd priveam spre Crivăţ. El zîmbea; îmi zîmbea. Iar duduia Margareta tăcea cu o privire aţintită în care nu era tristeţe şi care totuşi părea înlăcrimată. Ce are? mă gîndeam eu. Ea e o copilă. Poate să fi băgat de samă un schimb de priviri între mine şi tovarăşul nostru. Se poate. Şi începui să o cercetez cu luare-aminte. Se prefăcea că nu mă vede, ori chiar nu mă vedea şi era în adevăr cufundată în cugetări.

„Ce ai, duduie Margaretă? de ce umbli aşa tăcută?..."

La întrebarea mea tresări şi întoarse capul cu un zîmbet blajin.

„Mă doare capul, domnişoară Amalie, n'am nimic altceva...

— Atuncea să mergem acasă. Incepe a se întuneca. Pe urmă-i şi răcoare..."

Crivăţ ne dădu cîte un braţ: duduia la stînga, eu la dreapta. Şi pe alei de liliecî, prin livezî, pornirăm repede spre casă.

Nimenea nu rostea un cuvînt. Era între noi o taină. Era şi'n mine o taină,—care-mi umplea de fericire fiinţa întreagă.

22 Iunie.

Ce s'a petrecut oare de-mi pare lumea mai bună? Ce s'a întîmplat cu inima mea? De ce mi se umpleau ochii de lacrimi astă-noapte, cînd mă gîndeam clipă cu clipă la toate cîte mi s'au întîmplat din amurgul acela cînd, pe malul iazului, am înţeles din ochii lui fericirea mea? Aceasta este fericirea mea, s'a sfîrşit! Cu durere, cu jale, ca un avar, mă grămădesc asupra comorii mele. In lumea asta mare, m'au bătut vînturi, m'au înţepat spini; am ajuns şi eu un ceas de pace pentru biata inimă!

Astă noapte am stat cu ochii deschişi mari în necunoscut, şi toată viaţa mea din trecut mi s'a perindat pe dinnainte, pentru-ca să văd că zădarnic am trăit-o. Am revăzut căsuţa săracă de departe, din munţii noştri, am văzut iar zilele necăjite de odinioară, pe tata hursuz, pe mama chinuită de grija copiilor; am văzut şcoala dela care mi-a rămas amintirea răcelii zidurilor de piatră; şi tîrgul în care ne-am strămutat îl văd, şi o prietinie trecătoare, o adiere de tinereţe prin suflet... Toate s'au dus, toate cad în mormîntul lucrurilor ce nu mai sînt. Lacrimile mele de odinioară nu mai sînt; bucuriile de odinioară s'au irosit. Braţele mele ar strînge cu sete, ar încremeni locului pentru o veşnicie, numai ceia ce este. Pălăriile mele vechi, hainele roase, şi bietul meu cufăr jupuit, rănit şi trîntit de atîtea ori... Toate au avut un rost, toate au un loc în viaţa mea; mi-s dragi ele, mi-s dragi şi năcazurile ce-au fost,—căci cu ele am trecut, cu ele am venit şi am ajuns la ceasurile acestea fericite! Nu, acuma văd că n'am trăit zădarnic viaţa din trecut. Ea a fost un drum de negură,—şi acuma am ajuns în grădini înflorite, în care sufletul meu aude şi pricepe cîntările vieţii.

„Il iubesc! îl iubesc!" şopteam eu prin întuneric, cu ochii mari deschişi.

Intr'o zi, alaltăeri, s'a apropiat de mine cu grabă mare. Eram cu fetiţa.

Zice: „V'am căutat o mulţime... Unde-aţi fost?..."

— Aici, aici am fost... răspunde rîzînd uşor Margareta.

-- Şi noi te-am căutat pe dumneata şi nu te-am găsit", zic eu. Şi ochii mei desigur îi spunea o mulţime de lucruri. Şi mergem tustrei domol prin colţul acela de livadă, şi el tacea. Dar îl înţelegea sufletul meu.

Erî-seara ne-a găsit în colţul cel mai întunecos al cerdacului. Avea un zîmbet de stînjenire:

„Mă primiţi şi pe mine?... Pontescu s'a pus să joace *pichet* cu cuconu Tudorache, Şi eu m'am gîndit: Ce să fac? Unde să fie domnişoara Margareta?... Şi domnişoara Amalia?..."

Mă gîndeam: „E vorba numai despre mine..." Dealtminteri Margareta e o copilă. Ea abia a deschis ochii asupra vieţii.

Şi s'aşază pe un scaun în faţa noastră. In capătul cellalt de cerdac e lumină puternică de luminări; s'aud glasuri. Incolo, întuneric adînc. Departe numai, pe un deal clipeşte un foc al muncitorilor. Şi sus, pe cer, tresar stelele, ca nişte luminiţi purtate de vînturi.

Stăm aşa, fără cuvinte. Vin zgomote domoale din sat, arare. O frîntură de cîntec a pornit undeva, departe, apoi a contenit. Trec aburiri de răcoare, ca mîngîieri,—ş'aduc mirezme de flori sălbatice.

Tăceam aşa—şi eu simţeam că-l iubesc. Il priveam prin întuneric. De-aşi fi fost singură cu dînsul, i-aşi fi întins braţele

și el desigur că mi le-ar fi cuprins. De-așí fi singură cu dînsul, mă gîndeam,—poate mi-ar spune numaî un singur cuvînt; dar poate nu mi-ar spune nimic; s'ar alătura numaî de mine, mi-ar trece un braț prin jurul mijlocului, mi-ar apuca o mînă, și-ar alătura capul luî de al meu; i-așî simți cu inima mea tremurul inimeî luî; așî simți în mine bețîa fără nume; mi-ar adia pe buze șoapte de dragoste, și încet-încet i le-așî strecura la ureche; nu i-așî cere sărutări, dar așî tresări până în cele din urmă fibre cînd le-așî simți pecetea de foc...

Parcă nu mă maî înțeleg. Erî, am întîlnit pe cucoana Ecaterina Bălușescu și i-am surîs,—desigur că aveam ceva măreț și eû, ceva învingător în înfățișare și'n privirî, căcî s'a uitat uimită la mine.

Ș'aseară, pe cînd eram în odaia fetițeî, pe cînd ne făceam lecțiile noastre,—deodată am contenit amîndouă. Cel puțin eû nu-mî maî aduc aminte de nimic. Nu știû ce-î spuneam. Nu-î maî auzeam cuvintele. Tăceam amîndouă. M'am trezit în tăcerea aceia ș'am tresărit.

„Ce-ĭ? am zis. Unde-am rămas? ce facem?...

— Mă gîndeam!...” îmî răspunse fetița și-mî zîmbea cu tristețe.

Și eû cugetam, privind-o: Ah! de-aî ști cît de fericită sînt! Dar nu i-am spus nicî-un cuvînt. Nu pot să spun nimănuî nicî-un cuvînt. Iubirea mea e singuratică, iubirea mea e tăcută,—și cu atît e maî arzătoare cu cît caut să mă stăpînesc față de toțî. Numaî luî îî voiû vorbi. Mînî poate mă va căuta și mă va găsi singură. Va trebui să fug, să părăsesc și pe Margareta, să fiû undeva singură, să-l chem cu gîndul, cu sufletul, și el să vie, să se strecoare printre tufișurî cu sfială, să dea două crengî la o parte, să-î văd ochiî lucind, să se strecoare lîngă mine, să îngenunche lîngă mine. De mult, de mult mi se pare că aștept ceasul acesta cînd voiû fi a luî.

Și stam singură în odaia mea, noaptea, și mă gîndeam așa. Tot singură sînt ș'acuma. Și pentru mine singură scriû,—căcî acuma sînt încredințată că mărturisirile acestea sînt cuprinse într'o scrisoare fără adresă...

VI.

...Cădeam de undeva, ca o pasere cu aripa frîntă, care vine învîrtindu-se spre pămînt. Cade și întinde gîtul spre văzduh și ochiî triștî spre soare. De bună samă că m'a cuprins un vîrtej de nebunie. Nicî nu maî țin bine minte cum s'aû întîmplat lucrurile.

Am intrat în odaia Margaretei, seara. Am intrat ca de multe-orî. Era un obiceiû. Schimbam cîteva vorbe, ne aminteam unele întîmplărî ale zileî. Rare-orî stăteam maî mult.

La țară, zice că oameniî se culcă de vreme. Odată cu găinile, cum spune coconu' Tudorache.

Am intrat. Am găsit-o neliniștită. Era cu ochiî înroșițî. Se plimba prin odaie. Cînd am intrat eû, nu s'a oprit. A părut deocamdată că nu mă vede. S'a întors deodată în loc și m'a țintit lung. Parcă voia să ia o hotărîre. Se așeză pe marginea divanuluî. Îmî zise cu un zîmbet silit:

„Domnișoară Amalie, vină colea... Șezi lîngă mine...”

M'am așezat lîngă ea. Privirea îî era neagră, apăsătoare.

„Domnișoară Amalie, zise încet Margareta, deodată. Și la sunetul voceî eî tresăriî. Voiam să-ți spun de maî multe zile ceva... Credeam că aî înțeles... Te vedeam așa, cu o privire ciudată, am crezut că înțelegî ceva în mine, în sufletul meû... Trebuie să fi înțeles, domnișoară Amalie, nu se poate să nu fi înțeles... Țiî minte, în ziua aceia cînd aî sărit în luntre și te-aî dus pe iaz.. Numaî zece minute aî lipsit de lîngă mine... Atuncea Artur... atuncea Crivăț s'a întors spre mine puțin... Mi-a spus că vrea să-nî mărturisească ceva,—și mi-a mărturisit că mă iubește... Nu mă așteptam la asta... Am tresărit, am amețit... Mi-a spus că mă iubește de mult, de astă iarnă... Ce puteam să zic eû? Ce puteam să fac, domnișoară Amalie?”

Mă privea țintă, cu ochiî arzătorî.

Eû, în fundul ființeî mele am simțit o surpare. Așî fi voit să gem, cu groază. Inima dintr'odată începu să mă chinuiască. Închiseî ochiî; ceafa prinse a mă durea, o durere surdă, ca după o lovitură de măciucă. Abia am bolborosit:

„Ce pot să spun eû, domnișoară Margaretă? Ce pot să spun? Eû nu pot să-ți spun nimica... Eû în viața mea niciodată n'am iubit, eû am urît oameniî, Margaretă, dar de iubit n'am iubit. Eû am fost o ființă nenorocită...”

Și fără să vreaû mă opriî. Lacrimile îmî curgeaû în lungul obrajilor.

Copila mă privea speriată. Îmî apucă mînile între degetele eî fierbințî:

„Domnișoară Amalie, de ce plîngî?...

— Așa mi-a venit... (Mă hotăram să fiû tare; scrișneam din dințî). Dar nu n'am nimica, nu te teme.. Sînt mișcată... Îmî vorbeștî despre dragostea ta... Spune, spune-mî cum a fost? Tu îl iubeștî? Spun; așa-î că-l iubeștî? Nu i-aî spus niciodată, dar așa-î că-l iubeștî?...

— Nu i-am spus, vorbi Margareta,—dar am să-î spun... Ș'am să-î maî spun... Ce pot eû să-î spun?... L-am amînat... Azî dimineață m'a oprit, și mă ruga cu ochiî... Îmî spunea... Duduie Margaretă, spune o vorbă... Acu nu-î aicî domnișoara Keminger, spune-mî o vorbă, liniștește-mă căcî sînt chinuit în fiecare clipă; nu maî am liniște... Nu i-am spus că-l iubesc... dar de iubit îl iubesc. Asta-î cea dintâiû iubire a mea, domnișoară Amalie... Și într'o zi, am să-î spun: Tu eștî cea dintâiû iubire a mea—am să-î spun—pe nimeni afară de tine n'am să iubesc... Tu eștî idealul meû. De mult aștept o inimă care să mă 'nțeleagă... Acuma s'a sfîrșit!... Așa am să-î spun!

— Aşa aĭ să-ĭ spuĭ ? murmuraĭ eu cu uimire. Şi durerea grea de la ceafă îmi creştea. Nu ştiam ce să maĭ întreb.

— Da, aşa am să-i spun! răspunse cu tărie Margareta. Eŭ iaŭ o hotărîre. Zic aşa: Pînă la mormînt... In mine nimic nu se poate schimba.... Eŭ înţeleg veşnicia... Asta voiam să-ţi spun... Tu trebuie să mă înţelegĭ, domnişoară Amalie... Am fost aşa de veselă toată ziua. N'aĭ văzut cum rîdeam cu tata, pe urmă cum rîdeam de Petrişor! Dar cu *el* n'am vorbit... El se uita din partea cealaltă de masă la mine... şi avea în ochĭ întrebarea luĭ... Şi eŭ îmĭ şopteam în mine dar tăceam şi-l priveam neclintită. Imĭ şopteam: Il iubesc...“

Am avut un geamăt. M'am aplecat spre dînsa, am apucat-o de braţe şi mi-am plecat fruntea pe umărul eĭ sting. Plîngeam. Puteam însfîrşit plînge, fără să ştie ea de ce. Puteam să plîng cu durere şi cu mînie.

„Tu eştĭ fericită, îĭ spuneam; te-am înţeles... Am văzut că-ţĭ strălucesc ochiĭ... Ş'acuma parcă eştĭ bolnavă... De ce plîngĭ?...“

Plîngea şi ea. Vorbea repede, aţîţată:

„N'am nimic, dar îmĭ vine aşa... Poate de bucurie. In fiecare clipă mă gîndesc la vorbele luĭ, la privirile luĭ—şi-l visez noaptea... Parcă suspină şi mă'ntreabă... Astă noapte parcă-mĭ zicea aşa: Eu am să mor, Margaretă...“.

Fetiţa tăcu. Mă privea zîmbind. Avea ochiĭ în lacrimĭ şi era fericită.

Dar eŭ nebuneam. Mă simţeam prinsă ca'ntr'un vîrtej. Şi mi se umplu privirea de ură. Deodată uram pe fiinţa nevinovată care stătea lîngă mine. Insă, îmĭ trăseĭ minile, mă ridicaĭ în picioare. O uram. N'o maĭ puteam atinge. Ea mi-a luat toată bucuria, ea mi-a luat toată putinţa singuriĭ mele bucuriĭ. Am rămas iarăşi fiinţa fără noroc, pribeagă în lume, sfîşiată, batjocorită, luată în rîs de toţĭ, fără prietinĭ, fără cămin! Şi uram şi pe omul acela —pe care ea îl iubea. Şi el mă înşelase. Maĭ ales el mă înşelase. Eŭ citisem atîtea în privirea luĭ; citisem ce era în sufletul meŭ. Dar în privirea luĭ nu era o lucire pentru mine, privirea luĭ se îndrepta spre mine ca'n spre un lucru mort. Simţeam cum mi se răzvrăteşte sufletul. Nu voiŭ putea să maĭ staŭ lîngă dînşiĭ, căcĭ nu voĭ putea să le fac răŭ. Va trebui să-mĭ rod inima zi cu zi stînd lîngă dînşiĭ. Şi nu voĭ putea să staŭ mult lîngă dînşiĭ, căcĭ îĭ urăsc de moarte, căcĭ eĭ mi-aŭ adus cea din urmă şi maĭ cumplită nenorocire.

Se tălăzuiaŭ simţirile acestea în mine,—şi inima îmĭ era răcită, ca de ghiaţă.

„Cum te uiţĭ tu la mine, domnişoară Amalie... vorbi încet Margareta.

— Cum mă uit? Mă gîndesc, răspunseiŭ eu repede, fugind în lăturĭ cu privirile; mă gîndesc cum s'aŭ făcut lucrurile acestea... Noĭ totdeauna am fost împreună. Şi domnul Crivăţ vorbea maĭ mult cu mine.... N'aşĭ fi crezut nicĭ odată că te iubeşte...“

Vorbeam încet, rece; glasul meŭ parcă avea înmlădierea unuĭ şuier.

„Tu n'aĭ fost cu noĭ de două treĭ orĭ, domnişoară Amalie... Atuncea, seara, cînd te-aĭ dus pe iaz, Artur a îndrăznit, şi vorbea aşa de încet...

— Bine, atuncea mi-aĭ spus cum a fost. Dar a doua oară?...“

Margareta mă privea mirată.

„A doua oară, te-am dus pînă la uşa odăiĭ tale... Tu nu înţelegeaĭ... Şi te-am lăsat,—iar eu am ieşit în cerdac... Eram singură, şi răsărea luna.... ieşea deasupra pădurilor... Eu mă gîndeam: Dacă ar veni acuma Artur?... Sînt singură... Şi luna avea o lucire misterioasă... Numaĭ privighitorile nu cîntaŭ, şi aşteptam să cînte... Stam răzimată de un stîlp, şi o lumină de aur creştea în jurul meŭ... Ş'atuncea deodată l-am simţit lîngă mine... Iĭ luceaŭ ochiĭ... Şi'a aplecat fruntea, ş'a zis: Singurică eştĭ?—Şi parcă-mĭ era frică de glasul acela şoptit...“.

Se opri. Cu inima îngheţată o întrebaĭ. Parcă mă bucuram de durerea-mĭ cumplită:

„Şi ce ţi-a spus?

— Nu mi-a spus nimica... Mi-a luat mîna într'a luĭ... Şi eŭ mi-am lăsat-o... Mi-o mîngîia... Şi-ĭ simţeam cum îĭ tremură degetele... Pe urmă abia l-am auzit cînd mi-a zis: Tare-mĭ eştĭ dragă!...“

Intrebaĭ scurt: îşĭ făcea loc, prin glas, ura:

„Şi nu te-a sărutat? Nu ţi-a cuprins tîmplele nu s'a plecat spre tine?... Aşa se face în asemenea împrejurărĭ...

— Cît eştĭ de ciudată, zise Margareta, şi se ridică în picioare. Cît de repede vorbeştĭ, şi aspru... Să nu mă spuĭ mameĭ, nicĭ tateĭ... Eŭ ţi-am mărturisit numaĭ ţie ce am pe suflet... Tu-mĭ eştĭ singura prietină bună... Altcuiva n'am cuĭ spune, şi simţeam nevoia să împărtăşesc cui-va dragostea mea... Tu eştĭ bună, tu mă înţelegĭ...

Nu, nu m'a sărutat, n'a îndrăznit... Dar putea să îndrăznească, urmă ea cu linişte şi privirile grele, se aprinseră iar; de ce să mă sărute?... Nu i-am spus că-l iubesc, dar atuncĭ trebuia să înţeleagă... Noaptea era foarte liniştită şi luminoasă şi putea să vadă în ochiĭ meĭ... Dar putea să înţeleagă şi din tremurul care deodată mă cuprinsese... A înţeles; de aceia n'a maĭ spus nimica... Ş'am stat amîndoĭ, în picioare, alăturĭ, în lumina luneĭ...“

Margareta tăcu. Se gîndea. Intrebaĭ cu greutate:

„Dar a treia oară?...

— Ce a treia oară?

— A treia oară cînd aţĭ fost singurĭ...

— A treia oară a fost azĭ dimineaţă... Tu încă nu te sculaseşĭ... Tu dormĭ totdeauna maĭ tîrziŭ decît mine... M'am dus eŭ spre dînsul. Venea în grădină... Şi i-am spus: Te rog să

te gîndeşti mult la ce spui... Eŭ mă gîndesc... Vorba mea e ca plumbul, se duce la fund... nu se maĭ întoarce...

— De ce i-aĭ spus vorba asta?

— I-am spus-o, să ştie... Eŭ iubesc... cum să-ţĭ spun eŭ, domnişoară Amalie?... Eŭ...cînd m'am simţit fericită, cînd am simţit înfiorîndu-mi-se de dragoste sufletul, am început să plîng... Eŭ aşa iubesc... Nu pot să-ţĭ spun lămurit...“

Eŭ zîmbeam. Imĭ venea să rîd cu răutate. Dar trebuia să zîmbesc cu prietenie, să înţeleg.

Copila iar rămase privind înnainte, în necunoscut. Acuma parcă nu mă maĭ vedea. Zîmbea către grozava eĭ fericire.

Nu ştiu cum am ajuns în odaia mea. Am întors cheia în broască. Voiam să fiŭ singură ca într'un mormînt. Am lăsat storurile şi s'a făcut întuneric. M-am îngropat cu obrazul în perinĭ ş'am început a plînge. Nu mă maĭ puteam opri. Plîngeam cu sughiţurĭ; parcă trebuia să plîng pînă la cea din urmă suflare. —Toate, toate s'au dărîmat într'o clipă, toate visurile. In neştinţa mea eram fericită. Maĭ bine muream fericită, maĭ bine nu maĭ ajungeam clipa asta de amar.

Şi tîrziŭ, obosită, m'am întors cu faţa în sus. Ochiĭ secaseră. Isprăvisem lacrimile, dar eram zdrobită. Parcă fusesem la o înmormîntare. In adevăr la o înmormîntare fusesem. Şi ura, ura tremura în mine. Ea mă lega de viaţă. Nu înţelegeam de ce trebuie să urăsc; nu înţeleg ce vină pot găsi unor fiinţe care nu mi-aŭ făcut nimic; dar dacă nu eraŭ, n'aşĭ fi fost aşa de nefericită. Acuma chinul meŭ e pricinuit de eĭ, de fericirea lor, de dragostea lor. Şi-ĭ urăsc.

M'am sculat cu greŭ, ca după o boală. Mă dureaŭ toate încheieturile. Am luminat geamurile; apoĭ mi-am răzimat fruntea înfierbîntată de-un ochiŭ de fereastră. Şi stăteam aşa privind înnainte. Prin cerdac trecură deodată *eĭ*. Trecură alăturĭ pe dinaintea geamuluĭ, aproape de mine. Într'o clipă le-am văzut ochiĭ. Le-am văzut şi mişcarea buzelor. Şi m'a cuprins un tremur.

Nu maĭ puteam răbda. Mi-am stropit repede obrajiĭ şi ochiĭ cu apă rece. M'am aşezat în faţa oglinziĭ apoĭ. Eram palidă, parcă eram bolnavă. Mă priviĭ mult. Parcă aveam fire albe în păr. Eŭ ştiam că n'am.—Parcă am zbîrciturĭ lîngă ochĭ. Am plîns prea mult. Dar acuma m'am răcorit; şi trebue să fiŭ stăpînă pe mine.

Mi-am dat buzele şi umeriĭ obrajilor cu puţin roş—găsit în cufărul meŭ cel trist şi vechiŭ care, desigur, iar îşĭ va începe călătoriile spre ţărmurĭ necunoscute. Tristă soartă are cufărul meŭ!

M'am pudrat cu îngrijire; mi-am aşezat maĭ bine decît totdeauna părul; şi-am eşit afară. Crivăţ şi Margareta nu eraŭ în cerdac. Începuĭ să-ĭ caut. Petrişor mă striga din grădiniţă:

„Domnişoară Amalie.... vină să-ţĭ arăt un boboc frumos de trandafir....“

Strigaĭ veselă:

„Vin îndată, într'o clipă.... Unde-ĭ Margareta?....

— Margareta s'a dus în livadă.... Acŭ a trecut....“

Porniĭ domol spre livadă. Într'un colţ al cerdaculuĭ sta Ecaterina Băluşescu. În grădiniţă maĭ eraŭ cîţĭ-va oaspeţĭ.—Cînd nu mă maĭ puteaŭ vedea, iuţiĭ paşiĭ. Mă furişam repede printre tufe de zmeură şi de mure, printre desişurile de liliecĭ.—Deodată mă opriĭ. Iĭ zăriĭ printre trunchiurile cafeniĭ ale copacilor în bătaia piezişă a asfinţituluĭ. Mergeaŭ încet. Poate vorbeaŭ.—Ieşiĭ din tufişurĭ şi porniĭ repede spre eĭ. Se întoarseră, cu obrazurile luminate. Cînd mă văzură, se reculeseră, lumina de pe feţe li se trase parcă în suflete. Grăbiră paşiĭ.

„Unde aţĭ fost? ziseĭ eŭ cu un zîmbet. V'aţĭ plimbat?

— Da, domnişoară Amalie, zise Crivăţ şi începu a rîde.... In rîsul acela mi se înfiora inima de amărăciune. Găseam crud rîsul acela, îl găseam fără milă şi fără ruşine.

— Duduie Margaretă, zizeĭ eŭ cu linişte, e vremea să ne începem şi micul nostru sfat de după amiază.... Să mă iertaţĭ că vă turbur, dar altfel s'ar supăra cucoana Irena...

— Mama? de ce să se supere?.... Mama nu se supără.... răspunse Margareta.

— Ba da, drăguţă. Ş'acuma m'a întrebat de tine.... Şi Petrişor mi-a spus că aĭ intrat în livadă cu domnul Crivăţ.....

Spuneam o minciună. Mi se urca în obrajĭ sîngele, dar ştiam că nu se va cunoaşte sub roşul pe care-l scosesem din cufăr şi mi-l întinsesem pe faţă, ca să-mĭ ascund mişcările prea aprige ale sufletuluĭ. In mine vorbele aveaŭ răutate, dar glasul îmĭ era plin de dulceaţă.

„Să mergem, duduie Margaretă, pe urmă nu maĭ avem vreme....“

Crivăţ avea o mare părere de răŭ în ochĭ, iar eŭ aveam cea dintăiŭ bucurie a uriĭ.

In odaie, destul de veselă şi de prietinoasă, luaĭ între degetele mele mîna copileĭ şi întrebaĭ:

„Eĭ, fetiţo? i-aĭ spus?....

— I-am spus, şopti ea. De-acŭ s'a sfîrşit. I-am spus hotărît.... Eŭ spun hotărît şi limpede....

— I-aĭ spus? cum se poate?....“

Rîdeam. Margareta se uita la mine mirată.

De ce rîzĭ tu, domnişoară Amalie?.... Astăzĭ aĭ avut un rîs ciudat pe care nu ţi l-am auzit niciodată.... Şi de ce mă priveşti aşa?....

— Ţi se pare, fetiţo, ziseĭ eŭ încet, cu linişte. Imĭ bătea inima. „Ţi se pare....“ Şi o trăseĭ spre mine, îmĭ apropiaĭ buzele de fruntea eĭ lucie şi o sărutaĭ.

„Poate ești bolnavă, domnișoară Amalie.... Ți-s buzele reci...“

Atunci nu mai putui să mă țin. Incepui să rid cu hohot. „Se poate... da... Poate-s bolnavă.... Buzele mele-s reci.... Dar nu mi-ai spus ce s'a mai intîmplat.... Nu mi-ai spus dac' a indrăznit...

— Ba a indrăznit, zise gravă Margareta. De ce să nu indrăznească? I-am spus că-l iubesc și eŭ..... și m'a sărutat...

— Bine, bine, zic eŭ veselă. Acuma să ne ocupăm de ale noastre.... Avem o lecție de istorie și una de geografie.... Acestea, nu-i așa? aŭ mai puțină importanță.... Asta nici nu se discută. Ce importanță pot să aibă studiile? Tinerețea noastră are alte dorințĭ, tinerețea noastră cere iubire grozavă.... Dar să ne facem lecțiile... Nu vreaŭ să se spuie că fur banii ***stăpînilor*** mei....“

Ochii copilei se intunecară și se umeziră de lacrimi, dintr'odată. Eŭ nu vedeam. Eŭ răsfoiam foile unei istorii.

Margareta dădu cartea la o parte, mă apucă de mînă. Șoptea repede și mă privea țintă:

„Domnișoară Amalie! pe cine urăști tu? poate mă urăști pe mine? Il urăști pe Crivăț?... Am ințeles, am ințeles... Trebuie să ți se fi 'ntimplat o nenorocire....

— Nu, nu, nu.... strigam eŭ innăbușit. Sînt bolnavă... Altceva n'am nimic...“ Imi ardeaŭ ochii în cap. Parcă aveam in orbite scintei. Și minia neputincioasă mă infiora.

Căci nu puteam nici să mă prefac, nici să mă răzvrătesc și să lovesc....

VII.

Oaspeții trebuiaŭ se plece, după o destul de îndelungată ședere. Și innainte de a pleca ei, cuconu' Tudorache a avut gust să facă o petrecere. In cerdac, intr'o seară, deodată se strecurară umbre și viorile începură să adie. Eram cu toții la masă, sub bolta de viță; Gavril aducea niște fripturi ca acelea. Toți își lăsară furculițele și cuțitele și începură să bată din palme:

„Bravo, cucoane Tudorache! bravo! Ai avut o idee genială...“

Iar Petrișor, uitindu-și ochelarii lui și gravitatea, își zbîrli părul cu amindouă minile și începu să răcnească: „Uraaa!.... să trăiască cuconu' Tudorache!...“

Lăutarii cîntaŭ cu foc... Masa se isprăvi mai repede decît de obiceiŭ,—în salonul cel mare se făcuse din vreme loc; cu toți se grăbiră intr'acolo, și intrară cu ochii veseli în lucirea tremurată a luminărilor.

Mai ales domnul Artur Crivăț era vesel. Se grăbi, cu brațele intinse, spre duduia Margareta. Și ea, albă în mătăsurile ei fîlfîitoare, părea ușoară ca un fulg și plutea ca intr'un vis. Cînd începură să joace, am avut strîngerea mea de inimă și fiorul de venin care mi se ridica în piept. De zile intregi îl urmăream, de zile intregi mă chinuiam, ș'acuma nu-mi puteam deslipi ochii dela ei. Stăteam intr'un colț. Știam că sînt palidă ca o moartă, dar, ca intotdeauna, avusesem grijă să-mi daŭ cu roșu obrajii. Și pe lîngă mine trecu, murmurind melodia pe care o trăgeaŭ pe viori lăutarii, cuconu' Tudorache. Ridică în sus brațele, frămîntindu-le, se lăsă spre cucoana Irena, și, ajuns în fața scaunului ei, făcu un compliment adinc.

„Noi ne ploconim adinc! zise el vesel. Ca în vremurile vechi...“

Cucoana Irena încercă să se apere rîzînd,—apoi, cași cum ar fi fost luată pe sus de-o furtună, porni în brațele boierului. Trecu și cucoana Ecaterina Bălușescu, cu ochii ațintiți innainte, dusă de domnul Pontescu. Ochii ei priveaŭ în toate părțile numai asupra mea nu se opreaŭ.—Și deodată sosi și innaintea mea repede, lunecind ca pe patine, domnu Costică. Imi făcu un compliment, apoi își intinse palmele ca și cum mi-ar fi pus innainte o tablă.

„Domnișoară Amalie, te rog să mă faci un moment fericit...“

Nu puteam să staŭ locului, nu puteam să nu-i daŭ mina, —și pluteam și eŭ acum în legănările valsului, dar nu pierdeam din ochi pe dușmanii mei. Crivăț își inclinase ușor capul, și șoptea. Parcă auzeam și eŭ cuvintele lui de dragoste și aveam infiorări. Iar Margareta închidea din cînd în cînd ochii,—și cînd îi deschidea păreaŭ mari și ardeaŭ ca două văpăi.

Simțeam că mă innăbuș. Nu mai vedeam pe cavalerul meŭ. Nici nu știŭ cînd am căzut pe un scaun. N'am auzit vorbele repezi pe care mi le spunea Costică, nici visul lui. Stăteam ca amețită, melodia viorilor imi vîjîia adinc în urechi. Dar de văzut vedeam,—și ințelegeam că fetița trebuia să se bucure sălbatic de viață. Mă durea inima, dar ințelegeam. Era frumoasă și ușoară ca un inger. Abia atingea dușamelele, și părea că nu mai obosește. Acuma toți conteniseră; dar ea striga subțirel: Innainte!—și toți o priveaŭ uimiți. Incremenise lîngă mine și Ecaterina Bălușescu,—și privea neclintită, țintă, spre fericirea aceia plutitoare care mie imi zdrobea inima.

Nu știŭ cînd s'a sfîrșit petrecerea. M'am strecurat în odăița mea și am plîns multă vreme, ghemuită pe divan. Iar a-doua-zi m'am sculat tîrziŭ, trudită. In curtea boierească era tăcere. Nu vedeam capete la geamurile odăilor, nu zăream pe nimeni în grădiniță. Plecaseră oaspeții. Dar prin lumina soarelui de dimineață, pe năsipul unei cărări, veneaŭ spre mine Ecaterina Bălușescu și Margareta.

„Te-ai sculat cam tîrziŭ, domnișoară Amalie...“ imi zise zîmbind fetița.

Eŭ n'am răspuns. Ecaterina Bălușescu trecu innainte liniștită. Margareta se opri și mă apucă de braț. Mă intoarse încetinel în loc:

„Domnișoară Amalie, zise ea privindu-mă cu luare-aminte, eŭ sînt fericită... Aseară, mai ales, simțeam în adevăr cum mă

pătrunde ceva din necunoscut, o înfiorare... Asta trebue să fie simţirea fericirii... De ce eşti tu tristă?... Eû nimănui n'am spus; numai ţie m'am destăinuit... Şi de multe ori ai nişte priviri care mă sperie... Tu mie îmi eşti dragă; eû nimănui în viaţa mea n'am făcut nici-un râû... Nu se poate să mă urăşti...

— Nu, nu te urăsc... strigai eû deodată cu durere, cuprinzîndu-i mijlocul... Cum ar putea să te urască pe tine cineva?... Nu te urăsc... dar sînt mîhnită... Eû ca mîni iar am să plec, şi aicea am avut şi eû cîteva zile de linişte...

— De ce să pleci?

— Se înţelege că am să plec... Şi tu, duduie Margaretă, ai să pleci... Eû n'am să mai am nici-un rost..."

Tremuram spunînd minciuna asta, şi închideam ochii.

„Nu, nu te mîhni, zise fetiţa cu ochii umezi. Te iaû cu mine... Numai dacă vrai să vii..."

Eû o priveam neclintită, îngheţată.

„Nu, nu se poate, vorbi repede Margareta, ai o privire care mă înfioară... Ai o altă suferinţă... Eû am înţeles dela început... Mie mi-i milă de tine domnişoară Amalie, nu te uita aşa la mine... Ştii că-mi eşti dragă..."

Nu puteam să rostesc un cuvînt. Ublam aşa alături, privind în pămînt. Abia tîrziû putui să rostesc:

„N'am nimica, Margaretă... Sînt cam bolnavă, dar are să-mi treacă..."

Duduia Margareta nu-mi mai zise nimic; umblam acuma liniştite şi vorbeam despre altele. Aşa ne întoarserăm acasă. Aşa a fost în ziua aceia şi'n multe alte zile de lacrimi...

La două trei zile, venea Crivăţ. Sunaû clopotele cailor, harapnicul vizitiului pocnea de două ori, fugarii intraû repede pe prundul aleilor, trăsura se oprea scurt, şi Crivăţ sărea sprinten, cu privirile vesele. Îndată fugeam undeva, la întuneric, la linişte, —undeva unde cel puţin o vreme nu mai vedeam, nu mai auzeam pe nimeni.

Dar întîmplările necunoscutului pîndesc în umbră. Nenorocirile sînt repezi ca furtunile primăverii. Abia am putut să mă reculeg ca să scriû cu greû, cu amar aceste cîteva pagini chinuite.

Şedeam singură în după amiaza caldă în luntre, între sălcii, şi citeam. Cercam să citesc, dar gîndurile mele năcăjite băteaû cărări cunoscute. Numai zboruri de musculiţe înfioraû oglinda încremenită. Şi şoapta frunzişilor tremura uşor, şi mi se strecura în suflet, îmi mai ogoia durerea care mă rodea.

Deodată aud foşnete. Aud glasuri. Nu m'am întors dela locul meû, am încremenit acolo. Cunoşteam glasul lui Artur Crivăţ, limpede, uşor, parcă se strecura printre frunzişuri şi-şi făcea loc pînă la mine. Pe cellalt glas îl cunoscui curînd: curat, scurt şi tăios... Era glasul Ecaterinei Băluşescu.

Treceaû amîndoi pela spatele meû, prin desişul unei alei.

Îmi bătea greû inima. Mă temeam să nu mă vadă. Stăteam ghemuită şi neclintită, ascultînd.

Glasul lui melodios: „Te rog să mă ierţi, Cati, că n'am putut să vin ieri.. De aceia eşti supărată?... Mergem de o jumătate de ceas şi nu voieşti să-mi spui... Ce ai? De ce eşti mîhnită?..."

— Am început a înţelege ceva, răspunse ea cu glasu-i tăios şi parcă-i vedeam privirea liniştită şi tare. Eû tac, dar privirile mele cercetează... De cîteva zile cercetez pe fetiţa lui Tudorache... O descos în toate felurile... şi înţeleg că trebuie să fie ceva... Să nu te aperi, să nu te aperi, mie să-mi spui limpede... Eû ştii cu cîtă patimă te iubesc, ştii cît m'am chinuit ca să ne putem întîlni, ca să îndepărtez totdeauna, regulat, pe bărbatu-meû... Ştii că toată averea mea se duce... Nici nu-mi pasă de avere, nici de nimic... Eû pe tine te iubesc, şi ştii cum... Nimeni nu înţelege, nici poate n'are să înţeleagă; eû sînt o fiinţă tare... Trebuie să-mi spui adevărul. Am înţeles. Pe mine nu mă interesează decît un lucru, dacă eşti al meû, dacă vei fi al meû...

— Dragă Cati, dragă Cati, şoptea sfios Artur. Ştii că te iubesc... Ce dovadă vrai să-ţi mai daû?... Ceia ce spui tu e o copilărie... Să zicem că vreaû să mă însor... Despre asta am mai vorbit şi am rămas înţeleşi... Noi rămînem ceia ce sîntem... O fericire ca a noastră nu se sfarmă nici atunci..."

Am mai auzit cuvinte. Am auzit făgăduinţi. Am auzit amintiri despre iubirile lor, despre nopţile lor de iubire; pe urmă am rămas neclintită, zdrobită în barca mea, şi lumini fosforice parcă-mi fugeaû clipind pe dinaintea ochilor.

Vra să zică asta-i fericirea copilei! Asta-i fericirea ei cea mare?—Ce simţeam în mine? Parcă o bucurie sălbatică îmi fierbea în piept,—pe urmă m'am înspăimîntat de bucuria mea. Şi m'am trezit gîndindu-mă tot tristă, tot chinuită, tot fiinţa pribeagă şi fără noroc.

Căutam să mă reculeg. Ce să fac? ce pot face? N'am să spun Margaretei, am s'o las să se bucure de *iubirea* ei. Ah! să se bucure cum m'am bucurat eû. Să se zvîrcolească, să-şi ude perina de lacrimi, să-şi simtă inima de ghiaţă şi de foc. Căci va trebui să afle într'o zi. Nu va afla azi, dar va afla mîni. Va trebui să afle. Şi se va deştepta din visul ei!

Dar de ce mă bucur? Simt o plăcere bolnavă să mă bucur. Înţeleg că totul s'a sfîrşit, că şi bucuria tinereţii ei s'a zdrobit,— şi mila încă nu şi-a făcut loc prin suferinţa mea cumplită.

Stăteam aşa cugetînd. Şi murmuram: Ce să fac?—Şi nu puteam să iaû hotărîrea.

Încet, ca purtată de o putere, am venit spre casă. Ceva mă mînă spre copila lui cuconu' Tudorache. Am intrat în odaia ei. Umbla neliniştită de la uşă pînă la măsuţa din faţa ferestrei

„Eşti încă în casă? i-am zis eû. De ce n'ai ieşit încă? Nu ştii că a venit Crivăţ? Dezdedimineaţă a venit. S'a sculat cu noaptea în cap... L-am văzut...

— Ştiŭ că a venit, îmĭ răspunse copila, şi aşteptam să-l văd... De obiceiŭ vine să-mĭ deie bună dimineaţa... Acuma n'a venit...“

Eŭ zîmbeam. Imĭ venea să-l strig: „Eŭ ştiŭ, drăguţă, de ce n'a venit să-ţĭ deie buna dimineaţă!“ Dar mă stăpîneam,—şi o întrebaĭ cu linişte:

„Şi de ce să fiĭ neliniştită?... Omul poate-ĭ obosit puţin... De-abia a sosit... Lasă-l să răsufle oleacă...

— Adevărat... murmură duduia Margareta, şi se plecă peste masă, ca să privească afară pe fereastra deschisă. Neliniştea mea n'are nicĭ-un rost...“

Eŭ mă gîndeam: Acuma pot să-ĭ spun... Iată, pot să-ĭ spun încetul care-ĭ fericirea eĭ, pentru ce bucuriĭ a ajuns pînă în ziua aceia, pentru ce a trăit şi pentru ce va trăi de-acum înnainte. Va înţelege şi ea ce-ĭ suferinţa!

Dar nu puteam. Aveam pornirea; dar o încleştare a sufletuluĭ mă maĭ oprea.

Ziseĭ cu voce obosită:

„Haide să ne plimbăm... Se ridică soarele...“

Aveam o nădejde ascunsă,—că vom întîlni pe Crivăţ şi pe Ecaterina Băluşescu. Ĭi vom zări deodată la o cotitură. Atuncea mă voiŭ opri şi voiŭ strînge de braţ pe copilă. Eram sigură că va da un ţipăt şi se va îngălbeni ca o moartă. Aşa am suferit şi m'am zbătut şi eŭ cînd m'am prăbuşit de sus, ca o biată pasere rănită.

„Să mergem, să mergem“, şopti fetiţa. Şi orice mîhnire îĭ pieri ca prin farmec.

Nu ştiŭ ce i-am spus în tot timpul plimbăriĭ noastre prin livadă. Trebuie să fi vorbit despre foarte multe lucrurĭ. Nu-mĭ maĭ aduc aminte. Ştiŭ numaĭ că cercetam cu ochiĭ toate ungherele, toate tufişurile. Nădăjduiam să văd pe ceĭ doĭ,—dar nu-ĭ vedeam, nu eraŭ nicăierĭ.

Şi deodată tresăriĭ ca săgetată. Crivăţ ne ajunsese pe la spate, şi acuma, trecut înnaintea noastră, ne saluta larg cu pălăria de paie şi cu glasu-ĭ melodios.

Voiam şi eŭ să zîmbesc... Incercaĭ să zîmbesc... Apoĭ îĭ lăsaĭ singurĭ; mă bucuram în mine pentru ce va fi, şi, cu sufletul sfîşiat totuşĭ, porniĭ singură spre casă, tăcută şi gînditoare.

Toată ziua am stat la pîndă. Aveam o ciudată pătrundere acuma. Şi vedeam desluşit ca niciodată privirile Ecaterineĭ Băluşescu îndreptate spre Crivăţ. Le înţelegeam bine, ştiam ce spune fiecare privire, caşicum ar fi fost întovărăşită de cuvinte limpezĭ. Urmăream cu ochiĭ şi pe fetiţă. Ea era pierdută în bucuria eĭ: asta i-o vedeam în ochiĭ marĭ. Dar nimenĭ nu i-o bănuia. Nicĭ cuconu' Tudorache, nicĭ cucoana Irena. Fetiţa ştia să-şĭ închidă, şi să-şĭ ascundă bine comoara.

Dar eŭ vedeam şi privirile luĭ Crivăţ. Privirile luĭ se ţinteaŭ în răstimpurĭ asupra doamneĭ Băluşescu. Aveaŭ o rugă, plină de dorinţĭ.—Şi foarte limpede înţelegeam totul: înţelegeam că aŭ avut puţină furtună în legăturile lor, că nu s'aŭ împăcat cu desăvîrşire, că el cerea ceva de la dînsa... Ştiam ce cere, ştiam foarte desluşit. Şi eram sigură că ea îĭ va răspunde uşor: da... Şi ştiam că diseară Margareta va putea să vadă unde se duce prin întuneric Crivăţ.

Eram foarte veselă după masă; mă despărţeam destul de des de fetiţă, intram des în livadă, şi cercetam cu ochiĭ. Şi am ştiut cînd s'a dus spre lac Ecaterina Băluşescu, am ştiut cînd s'a dus Crivăţ... Pe urmă l-am văzut venind, foarte vesel.—Şi mă cutremuraĭ: Ştiŭ. Diseară ea îĭ va deschide uşa... femeia pe care am urît-o de la început... Acuma uram maĭ multă lume. Acuma uram pe toată lumea. Dar maĭ mult uram pe ceĭ maĭ de-aproape.

Acesta a fost tot planul meŭ. Imĭ aduc aminte foarte bine, că nimica altceva nu maĭ cugetam. Am lăsat să treacă încet-încet ceasurile; cînd pleca Crivăţ de lîngă fetiţă, mă aşezam eŭ lîngă dînsa. Şi pe urmă a venit amurgul, a venit seara, ne-am aşezat la masă. Nu ştiŭ ce mi-aŭ spus uniĭ şi alţiĭ, nu ştiŭ ce am spus eŭ. După masă, Crivăţ s'a plimbat puţin cu noĭ, apoĭ ne-a lăsat:

„Mă iertaţi, nu-ĭ aşa? Vă rog să mă iertaţi, zise zîmbind. Trebuie să scriŭ cîteva scrisorĭ... Am de studiat şi cîteva procese...“

Fetiţa-ĭ zîmbi: „Bine...“

Şi el se duse. Dar eŭ ştiam tot ce va face. Ştiam că peste o jumătate de ceas, cînd toată lumea se culcă, el va stinge lampa în odaia luĭ şi va ieşi în coridor. Acuma îmĭ aduceam aminte de unele zgomote uşoare ale nopţiĭ, în vremea cînd aveam oaspeţi... Pricepeam; multe lucrurĭ pricepeam.

Parcă eram bucuroasă. Ziseĭ către duduia Margareta:

„Noĭ mergem să ne plimbăm...“

Am pornit amîndouă. n plimbat, am ajuns şi pe malul iazuluĭ,—nu vorbeam nicĭ-un ..int despre dragostea eĭ. Apoĭ ne întoarserăm, şi într'un tîrziŭ ne oprirăm. Mă opriĭ eŭ, maĭ bine zis, pe o bancă, supt un uriaş ulm bătrîn. De pe banca aceia vedeam o singură lumină la ferestre,—şi ştiam că aceia-ĭ lumina din odaia Ecaterineĭ Băluşescu.

Fetiţa mă'ntrebă două, treĭ lucrurĭ fără însemnătate. Apoĭ tăcu. Ştiam că are o părere de bine,—văzîndu-mă schimbată, maĭ bucuroasă, după atîtea zile întunecate.

Fereastra aceia unde era lumină se deschise. Ecaterina Băluşescu era în capotu-ĭ uşor, alb;—se plecă spre grădină, parcă asculta gînditoare înfiorările nopţiĭ. Rămase apoĭ acolo, cu faţa în umbra care năvălea din grădină, cu odaia plină de lumina nemişcată a lămpiĭ.

Eŭ tremuram. Fetiţa voia să se mişte, să întrebe ceva. O apucaĭ repede de mînă. O strînseĭ de degete. Ş'atît a fost. Intr'o clipă acolo, în fund, uşa odăiĭ s'a deschis,—şi'n lumină s'a arătat Crivăţ. Ecaterina Băluşescu s'a întors repede, s'a sculat în picioare, a întins mînile spre el. Şi lumina s'a stins deodată.

Priveam cu ochiĭ marĭ, cu inima strînsă.—Lîngă mine, pe

bancă, duduia Margareta n'a ţipat. Prin întuneric, n'am văzut dacă s'a îngălbenit ca o moartă. Dar m'am îngrozit, mi s'a răcit moalele capului. O simţii căzută deodată peste braţele mele. Îi pipăii fruntea rece,—şi deodată înţelesei ce lovitură cumplită dădusem. Eram plină de întuneric şi de groază, tremuram şi plîngeam. Voiam să alerg spre casă, să ţip.

Deodată aud glas lîngă mine:

„Domnişoară Amalie...“

Era un glas aşa de stins, o adiere de durere numai. Toate pornirile mele de răutate şi de ură se topiră, eram numai o biată fiinţă nenorocită, care tremura prin întuneric.

„Ah! domnişoară Amalie, domnişoară Amalie... zicea încet copila prin întuneric. Ce-ai făcut? Acum înţeleg de ce m'ai ţinut aici, pe bancă...“

Sta rezimată de mine şi gîfîia. Apoi se îndreptă; se îndîrji să se ţie dreaptă în picioare. Şi ochii, prin noapte, îi luceaŭ straniŭ. Parcă eraŭ ochiĭ sticloşi ai uneĭ moarte.

„Ah! domnişoară Amalie... S'a isprăvit... Toate s'aŭ sfîrşit... Pe cine am iubit eu?... spune, ce-am iubit?... Grozav mă doare... Acŭ văd că am iubit numaĭ ceva ce era în mine, o închipuire... Dar lumea-ĭ altfel...“

Nu maĭ putea. Dar sta neclintită.

„Nu face nimic... suspină ea încet, aşa de încet, cu atîta disperare, încît mă dăduĭ îndărăt îngrozită. Nu face nimic!...“

O simţeam prin noapte că priveşte spre odaia unde se stinsese lumina. Apoi porni.

„Unde te duci, duduie Margaretă?...

— Mă duc să mă răcoresc... vorbi ea trudită. Pe urmă mă duc să mă odihnesc... Nu maĭ pot... Nicĭ nu pot plînge... nicĭ nimic... S'aŭ sfîrşit toate...“

Mergeam după dînsa. Plîngeam şi tremuram: Ce-am făcut! ce-am făcut!...

„Nu-ĭ nimic...“ zise iar, repede, copila.

Mergea cu paşĭ siguri prin umbra aleelor. Răsărea luna,—şi strecura fîşiĭ palide de lumină în poieniţă. Lacul, argintat, se ghicea prin ţesătura de ramurĭ. Mergeam în urma fetiţeĭ, şi eram rece, sloĭ. Nu puteam să iaŭ nicĭ-o hotărîre. Aveam în mine un simţimînt de mare primejdie, dar nu puteam să iaŭ nicĭ o hotărîre.

„Să mergem acasă, să mergem în odaia ta să te culci, duduie Margaretă...“ izbutiĭ eŭ să strig. Dar fetiţa ajunsese pe opust şi sta dreaptă în lumină. Privi o clipă neclintită spre malul negru al lacului, în partea cealaltă, apoi dintr'odată căzu în apă, cu braţele întinse înainte, prin lucirea palidă de lună; ş'o clipă undele se zvîrcoliră, ca'ntr'o fierbere.

Am început să răcnesc. Ca o nebună urlam şi alergam printre copacĭ, deadreptul, spre casă. Nu-mĭ maĭ aduc aminte ce strigam. Nu ştiŭ cum am avut putere s'ajung undeva, unde mă împresurară capete cu ochiĭ speriaţĭ. Nu ştiŭ ce-am strigat gemînd ca de moarte. S'aŭ aprins facle în grabă, care începură să tremure spre lac prin livezĭ. Eŭ îmĭ zmulgeam părul şi plîngeam. Dar zadarnic plîngeam.

Şi n'am văzut-o decît încă odată, atuncea cînd aŭ izbutit s'o scoată oamenii curţiĭ din apă, tîrziŭ, în zorĭ de ziuă. Plîngeaŭ cu amar cuconu Tudorache şi cucoana Irena căzuţi la pămînt; şi fetiţa sta întinsă, senină la faţă, dreaptă, albă, cu sprîncenele eĭ încruntate, hotărîte.

. . . .

1 August.

Ş'acuma ce-am să fac?... Nu ştiŭ ce-am să fac. Plînsul şi durerea mi-aŭ îngreuiat inima. Împrejuru-mĭ e o tăcere pustie, care mă îngrozeşte. Părinţiĭ aŭ rămas singurĭ. Artur Crivăţ şi cu Ecaterina Bălăşescu au plecat spre alte zărĭ. Eu mă simt fără putere şi maĭ singură decît oricînd. Aştept. M'am aşezat pe cufărul meŭ de pribegie, şi aştept să plec într'o parte oarecare a lumiĭ, nicĭ eŭ nu ştiŭ unde. Dar maĭ întîĭ am să mă duc la mormîntul duduiĭ Margareta: Am să-ĭ duc florĭ ş'am să-ĭ aprind o candelă. Ea, cu sufletul eĭ drept şi tare, maĭ degrabă decît mine a găsit calea cea adevărată, în valea aceasta a suferinţelor.

Mihail Sadoveanu

Contesa de Noailles ca prozatoare.

Compatriota noastră, contesa de Noailles, este o personalitate însemnată a literaturii contemporane. Nici o rază de lumină, însă, din nimbul ce licăreşte deasupra părului său, nu se furişează din depărtări şi spre noi. Poeta ne-a uitat. Copilăria ei n'a fost legănată de piraele munţilor noştri, de freamătul brazilor şi de şoaptele dulcii noastre limbi; ursitoarele nu i-au împletit o cunună din stejarul carpatin. Înstrăinată de cerul, de limba, de copacii şi de florile noastre, ea nu le-a arătat nici o părere de rău. Un alt pămînt primitor şi fermecător a strîns-o în îmbrăţişarea lui, statornicind-o pentru totdeauna. In toată opera ei pasionată şi dureroasă nu vom găsi aşa dar un singur strigăt de dor, o singură întindere de braţe către ceva pierdut. Icoana ţării noastre s'a şters cu totul din sufletul ei, ca un vas, ce se clatină în depărtatele neguri hiperboreene, pierzîndu-se apoi în noaptea neagră.

Cu toată adaptarea sa, însă, la graiul, sufletul şi literatura patriei adoptive, în vocea poetei răsună încă o înmlădiere neobişnuită; oricît ar cunoaşte tainele limbii, în versurile ei bate un suflet învăpaiat şi un ritm tumultuos, ce sînt străine de senina şi limpedea poezie franceză. O parte chiar din noutatea poetei stă în exotismul său. Originea contesei de Noailles este totuşi puţin cunoscută. Ea trece de obiceiu ca o prinţesă încîntătoare din Bizanţ, după cum de pildă a evocat-o Maurice Barrès în prefaţa unei cărţi. Şi în loc ca acest Bizanţ să-i fluture pe dinainte amintirea *celor şepte turnuri*, poeta lasă să se creadă că în vinele sale ar curge o picătură din sîngele străvechilor aezi homerici, —supţiată şi decolorată în lunga-i trecere prin Fanar. Păstorii din valea Dunării albastre n'au decît bunul simţ şi îndrăzneala, pe care le-o recunoştea La Fontaine; ei nu pot face însă o strălucită origine poetică. De aceia contesa de Noailles nu-i cîntă; imaginaţia ei rătăceşte mai de grabă pe Cornul de aur, pe ţărmurile înflorite ale Bosforului, sau în jurul frizelor graţioase ale Partenonului, luîndu-şi apoi zborul deadreptul spre Grenoble, patria lui Stendhal, sau Charmettes, adăpostul lui Rousseau. Piscurile Carpaţilor n'o opresc în drum. Oricît ne-am sili deci să descoperim fibra naţională în inspiraţia contesei de Noailles, e cu

neputinţă. Am murit de două ori în sufletul său: întăia oară pentrucă împrejurările au înstrăinat-o de plaiurile noastre, şi adoua oară pentrucă voinţa hotărîtă a poetei ne-a înstrăinat de dînsa.

Aruncînd o privire asupra operei poetice a contesei de Noailles, vedem că e însemnată mai mult prin noutatea accentului şi a unor sentimente particulare, decît prin noutatea formei. Ea nu se apropie nici de simbolism, nici de poezia parnasiană; nefiind o transpoziţie de sensaţii auditive sau vizuale, cum e poezia urmaşilor lui Verlaine şi Leconte de Lisle, ea nu e nici muzicală, nici sculpturală. Dacă ar fi să mergem pînă la izvorul inspiraţiei sale poetice, ar trebui să ajungem la Musset şi Lamartine. Contesa de Noailles e o urmaşă întîrziată a romantismului din primul ceas; din cenuşa lui răcită, ieşi, spre uimirea tuturor, această nouă flacără, plină de strălucire şi de tinereţă. Ceia ce părea mort, răsări acum cu surîsul pe buze, şi cu aceiaşi nevinovăţie în cuvînt şi în gest, ca şi cum n'ar fi avut îndărăt o lungă viaţă de încercări şi de istovire înceată. Literatura e într'o veşnică priminire închipuită; de fapt, însă, aceleaşi picături se alungă în valurile înnoite. Curentele literare sînt ca florile ce se usucă; cînd le crezi moarte, un fir de sămînţă, luat de vînt, zămisleşte în depărtare aceiaşi floare, ce pare nouă în învălişul ei tînăr şi plăpînd. Nimic din ce e aruncat în curgerea vieţii nu se pierde; dacă dispare pentru un timp, naşte din nou, cînd nimeni nu s'ar aştepta. Romantismul părea stins: din ruina lui răsări contesa de Noailles.

Poezia contesei de Noailles e cu deosebire lirică şi personală; ea ne arată o neîncetată îngrijire de cele mai mici mişcări ale unui suflet, ce nu se stăpîneşte, ce palpită şi se revarsă cu prilejul oricărei atingeri. Ea nu e poezia păcii, a liniştii sufleteşti, ci e poezia mişcării, a pasiunii, ce zboară către un ţel nehotărît. Şi această nestăpînire de sine, această creştere şi năzuinţă către ţinte nelimpezite, sînt trăsăturile literaturii din 1830. Sufleteşte poeta aparţine acelei epoce. Ea are aceiaşi mobilitate în simţire, aceiaşi adorare şi nemulţămire de sine, acelaşi avînt spre a îmbrăţişa lumea în necuprinsul ei şi a sorbi viaţa în izvoarele ei adînci, aceiaşi şovăire şi nehotărîre în voinţă ca şi poeţii de la jumătatea veacului trecut. In această privinţă poeta nu ne aduce nimic deosebit de nou; ea cîntă cu o voce tînără şi dulce o melodie, pe care au cîntat-o voci puternice. Înzestrată însă cu o astfel de simţire aprinsă şi neliniştită, ea mai are totuşi şi o înţelegere nouă; prin unele însuşiri particulare poeta e innovatoare.

Contesa de Noailles este zîna din basme, ce domneşte peste insula florilor. Această insulă, azvîrlită ca o scoică pe întinsul mării, e smalţată cu toate florile, pe care natura le-a putut nă̆scoci de dragul unei zîne minunate. In mijlocul lor, zîna trăeşte; asupra lor se apleacă, respirîndu-le parfumul şi sorbindu-le suflarea dulce. Nu e floare cît de mică, pe care zîna să n'o cunoască,

să n'o iubească, să n'o învălue în căldura dragostei sale. Ele fac laolaltă un popor gingaş şi îmbălsămat, mlădios şi cuminte, peste care ea stăpîneşte cu blîndeţă şi cu înţelegerea durerii şi bucuriei lui.

Pentru Contesa de Noailles toate florile au un suflet închis în învălişul plăpînd al corolei; pe acesta poeta îl ascultă şi-l pricepe. De la crisantemă până la pătrunjel, dela orhidee până la ţelină, toate florile cîmpului şi toate legumele grădinii au găsit în contesa de Noailles un cîntăreţ neistovit şi graţios. Această insufleţire în deosebi a plantelor e o formă a vechiului panteism romantic. Ajungem aşa dar la acelaşi izvor. Panteismul poetei e însă mult mai restrîns; cuvîntul e impropriu. Dar cu cît e mai restrîns cu atît e mai simţit şi mai puternic înfăţişat. Contesa de Noailles a ştiut să insufle o viaţă uimitoare lumii vegetale. Această notă îi dă o originalitate nu numai în literatura contemporană, muncită de alte idealuri, dar chiar şi în literatura romantică, cu care are atîtea insuşiri asemănătoare: sensibilitate aprinsă şi îndrăzneaţă, năzuinţi disproporţionate şi nelimpezite, şi mai ales un aprig sensualism, biruitor şi neînlăturat—ca un *Fatum*.

*

Nu mă voi ocupă, totuşi, de opera poetică a contesei de Noailles. Am voit numai s'o înfăţişez în trăsături largi şi să arăt locul ce i se cuvine în admiraţia noastră.

Poeta nu s'a mărginit numai la versuri, ci a scris şi romane, asupra cărora mă voi opri. Căci pe cît e de discutată opera poetică pe atît e de lăsată la o parte proza. Publicul e simplist; optica lui e sumară. El prinde numai liniile mari ce fac conturul unei personalităţi; privirea lui nu se opreşte ş'asupra celorlalte linii mărunte, care îi pot face frumuseţa. Ca poetă, contesa de Noailles a adus ceva nou, şi publicul, cu bunul lui simţ obişnuit, i-a înţeles noutatea. Pentru dînsul poeta e o divinitate agrestă, încinsă în ghirlande de flori, şi stăpînită de toate farmecele şi de toate patimile vechilor divinităţi. El n'a văzut însă alături de poetă pe prozatoarea graţioasă. Nici un critic nu s'a oprit asupra ei.

Un poet nu e cu necesitate şi romancier. Poezia izvorăşte dintr'o sensibilitate delicată, pe cînd romanul în genere este o operă de analiză lucidă. In deosebi poezia contesei de Noailles, lirică şi uneori filosofică, este inflorescenţa unei simţiri incordate şi a unei priviri sintetice dar sumare asupra lumii şi mai ales asupra problemei vieţii şi a morţii. Ea e cu desăvîrşire subiectivă. Dacă soarele n'ar străluci, dacă neamul omenesc n'ar exista, poezia contesei de Noailles ar fi încă, deoarece ea nu e pricinuită de realităţile din afară. In bezna unei lumi îngheţate, poeta ar avea aceiaşi revoltă în potriva fatalităţii ultime, aceleaşi năzuinţi nelămurite, acelaşi sensualism fără obiect. Romanul, în înţelesul său obişnuit, cere alte insuşiri; el este o pictură a

lumii exterioare în amănuntele ei. Pe cît poetul se strînge în sine, concentrîndu-se, pe atît romancierul se resfrînge şi se revarsă, căutînd să îmbrăţişeze aspecte cît mai multe şi să înţeleagă suflete cît mai deosebite de dînsul.

Contesa de Noailles nu e romancieră în acest înţeles; ea nu e istoricul obiectiv al naturii şi al oamenilor, ca un Balzac sau Flaubert. In roman ea rămîne ceia ce era în poezie. Un scriitor îşi poate schimba genul literar, dar cu greu şi-ar putea schimba şi sufletul. Scriind în proză, contesa de Noailles nu povesteşte, ci se povesteşte. Cele mai multe dintre eroinele sale nu sînt decît intruparea unor stări sufleteşti ale scriitoarei. Peste toate pluteşte un aer de asemănare, ce le învălue—atmosfera sufletească a contesei de Noailles. Dinaintea lor ne vine să strigăm: In zadar îţi schimbi numele şi situaţia socială; în zădar te ascunzi pe lagunele Veneţiei, sau în cîmpiile grase ale Olandei; în zadar îţi prefaci vocea şi ideile, te recunosc; în sufletul tău e o părticică din sufletul contesei de Noailles, ce-ţi curmă taina.

Trebue să primim aşa dar aceste romane ca nişte poeme în proză, precum facem cu romanele lui Anatole France sau Maurice Barrès. Insemnătatea lor e în adîncimea analizei de sine, în bogăţia sensaţiilor şi a ideilor, în frumuseţa şi desăvîrşirea stilului. Şi numind pe Anatole France şi pe Maurice Barrès n'am făcut-o întîmplător. Romanele poetei izvorăsc deadreptul din aceşti doi scriitori. De la Anatole France, ea a luat cu deosebire stilul simplu şi cu toate aceste rafinat, ce se desfăşoară în mici propoziţiuni melodioase: obiceiul de a se ridica la idei generale cu prilejul celor mai mici lucruri din viaţa zilnică; veşnicul monolog al eroilor. De la Barrès a luat unele preţiozităţi de formă, pe care le găsim din cînd în cînd în proza poetei; unele figuri ce străbat romanele sale şi unele teorii sociale. Asimilarea acestor scriitori este însă aşa de desăvîrşită încît opera contesei de Noailles nu e hibridă. Ea e organică, şi poartă încă o întipărire originală.

In romanul *La domination*, scriitoarea a voit să arăte stăpînirea oarbă a unui tînăr, asupra tuturor femeilor, cu care vine în atingere. Antoine Arnault e un intelectual; după cele dintăi încercări literare e cunoscut; un ultim roman îl face celebru. Înzestrat cu toate darurile inteligenţii, natura nu i-a dat şi darurile inimii. Îi place să fie iubit, fără a putea iubi cu desăvîrşire, pentrucă-i lipseşte uitarea de sine şi puterea de a se jertfi. El e eroul de predilecţie al lui Barrès, ce apare cu toate romanele lui. Si n-am merge prea departe, afirmînd că e însuşi Barrès. Un astfel de erou e dintr'o compoziţie superioară, crezîndu-se deasupra tuturor şi neconsiderînd lumea decît ca o serie de oglinzi, în care se priveşte cu iubire de sine. Lipsit de insuşiri generoase şi altruiste, el nu renunţă totuşi la dragoste. Dimpotrivă. Pentru dînsul viaţa, în afară de luptele intelectuale, nu e decît o călătorie sentimentală. El gustă astfel bunurile iubirii, fără a

le impărtăşi şi altora. Totul se concentrează intr'insul, in satisfacerea lui sufletească, in imbogăţirea eului său. Ca şi Barrès, el e un erou al culturii eului; un artist, ce cîntă pe clapele inimii femenine, pentru a se desăvirşi şi mai mult in arta sa, bucurindu-se de acordurile minunate, pe care le zmulge cu mîna lui măiastră. El nu cîntă insă din sentiment, dintr'o tainică revărsare a sensibilităţii sale, ci din virtuozitate. Pe cit e de dibaciu, pe atit e de crud şi de rafinat; ii place să vadă in jurul lui suferinţa, ce pleacă din vîrful degetelor sale. Ea ii dă mulţumirea de sine şi senzaţia superiorităţii asupra tuturor.

„Nu mi-i frică de femei, se gîndea el; gust şi caut in ele, ceia ce ceilalţi oameni nu preţuesc in deajuns: turburarea şi blindeţa lor. Spiritul meu, curiozitatea mea, bogăţia şi uscăciunea inteligenţii mele sint pentru dînsele ca nişte degete uşoare şi dibace. Ce-mi pasă de privirile lor reci, de cuvintele lor zădarnice? Ţin sufletul lor răsturnat supt inima mea. Ştiu că muzica viorilor de sară, cîntecul privighitorii, strălucirea lunii şi căldura corpului lor le stăpînesc, cum le stăpinim noi;—duioase jertfe ce se zbat, aplecate supt îmbrăţişarea întregului univers".

Călătoria lui sentimentală e bogată. Un om lipsit de darurile inimii, e ceia ce trebue femeilor. Cu cit e mai rece şi mai egoist, cu atit e mai iubit şi mai adorat. Acesta e un adevăr, pe care l'au observat toţi moraliştii. Antoine este deci iubit până la jertfă şi până la suferinţă.

In sufletul lui, ca şi in sufletul atitor eroi ai romanului contemporan, sălăşlueşte ceva din veşnicul don Juan:—aceiaşi sete de iubire, fără a o putea impărtăşi, şi aceiaşi nestatornicie. Antoine Arnault işi culege aşa dar bunul său, unde il găseşte; acum cu o femee de clasa mijlocie, o Madonă a suferinţii, acum cu o pasăre de lux, de moravuri libere; acum cu o contesă autentică, acum cu domnişoara ei de companie, o femee vulgară şi sensuală. Şi după o experimentare atit de eclectică, el pare a se statornici, însurindu-se cu o fată nevinovată, blîndă şi iubitoare, mamă bună şi soţie iertătoare. Ea are toate instinctele de jertfă, pentru a-l putea face fericit, crescindu-i egoismul şi personalitatea.

Pacea casnică dăinueşte astfel cîtva timp;—până ce inima eroului e pusă la o nouă şi adevărată încercare. Este o dreptate pe lume. Sintem pedepsiţi pe acolo, pe unde am păcătuit. Antoine iubeşte acum cu tot sufletul său, atita timp sterp. El iubeşte pe sora nevestei lui—fata naturală a unui prinţ spaniol, o fiinţă vaporoasă şi rătăcitoare. Şi iubirea lor, rămînînd totuşi platonică, e atit de mistuitoare, încît eroii mor, înainte de a se fi strins in cea din urmă îmbrăţişare.

Şi cu aceasta se sfirşeşte romanul.

Acest roman, mai mult ca celelalte, ne dă prilejul să stabilim psihologia feminină a contesei de Noailles. Ea e partea sa cea mai caracteristică. Pe cit omul e de iubitor de sine şi stăpîn pe imprejurări prin inteligenţa sa rece şi calculată, pe atit femeia e o fiinţă slabă şi instinctivă, lăsată in voia sensibilităţii ei copilăreşti şi a unei sensualităţi covirşitoare. Această concepţie aş putea numi-o *bacchantică*. In adevăr eroinele contesei de Noailles sint toate nişte Bacchante. Oricit ar fi de culte, din orice strat s'ar ridica, din orice parte a lumii ar veni, ele evocă aceiaşi imagine a Bacchantei, cu frunza de viţă de vie in păr, cu privirea umedă şi rătăcită, cu surîsul îndoelnic in colţul gurii, cu braţele întinse după o îmbrăţişare... Toată fiinţa ei respiră voluptate şi dorinţa nebună de a fi zdrobită de nişte mîni viguroase. Şi in momentul acela, cînd instinctul orb se abate asupra ei, conştiinţa adoarme; numai e nici datorie, nici pudiciţie nici deosebire socială. Rămîne numai femeia slabă şi sensuală, care chiamă cu toate puterile trupului ei, pe fericitul învingător, ce-o va frînge, ca pe o trestie plăpîndă şi supusă.

„Antoine Arnault se întoarse şi sărută buzele tovarăşei sale. N'ai fi putut-o însă îmbrăţişa fără ca să nu moară, fără ca inima ei să nu se oprească şi să îngheţe, fără ca să nu devină jertfa unei plăceri prea încordate.

Antoine nu se aşteptă la o nervozitate atît de delicată; ea plîngea şi suspină, gata să cadă...

Trebui ca Antoine să-i vorbească cu o gingaşă îngrijorare, s'o ţină şi s'o atingă, ca pe o Estheră leşinată; să-i spună: „Te rog, te implor. Doamne! ce ai? vorbeşte."

Astfel sint toate eroinele contesei Noailles; ele sint stăpînite de un demon, ce se joacă cu inimile lor: sensualitatea. Tot ce le înconjoară,—natura cu farmecul ei, mirosul îmbătător al florilor, razele palide ale lunii, cîntecul privighitorii, notele îndepărtate ale unei viori, ce plînge,—le atinge simţirea delicată, le turbură judecata şi le face să cadă sub cutremurarea voluptăţii.

„Femeile, spune undeva Antoine Arnault, toate femeile n'au nişte corpuri plăpînde, ce se pleacă înainte, întinse spre braţele bărbatului? Degetele se ating; genunchii se ating, întreaga fiinţă a unuia atrage fiinţa întreagă a celuilalt, şi in serile calde, femeile triste sau uşoare, nu cad, ca fructele coapte pe pajişte?"

Plecînd dela o astfel de psihologie, putem înţelege mai bine romanul *La nouvelle espérance*.

Sabina de Fontenay, deşi măritată de curînd, nu găseşte in căsătorie fericirea spre care năzueşte. Sufletul ei plin de voluptate delicată cere o dulce mîngiere, veşnic înoită. Henri de Fontenay e însă un învăţat paşnic; iubirea lui e blîndă şi distrată. El nu înţelege visurile vaporoase şi romantice ale Sabinei; el nici nu bagă de samă floarea frumoasă, ce şi-a pus-o pentru dînsul, pe rochia nouă. Şi in timp ce lucrează liniştit şi nebănuitor la masa lui, ea se visează pe o corabie rătăcită pe marea rece, sau pe colinele Italiei, pline de maslini, sau intr'o căsuţă singuratică, departe, departe, cu un balcon de trandafiri, cu o grădiniţă prunduită, din mijlocul căreia ţişnesc aruncările de ape...

Totul îi vorbeşte de dragoste şi-i dă un fior de voluptate,

nu numai natura veselă şi vie, ci şi natura moartă. Iată ce-i spune de pildă, într'o sară parfumată de vară, portretul marchizei de Fontenay, moartă în 1771 :

„Sabino, după rochia de mătasă cu flori şi după panglica petrecută'n jurul gîtului, vezi că am trăit în vremea nebunatică a Regentului şi a lui Ludovic cel iubit. Locuiam la Versailles sau în vre'un castel depe ţărmurile Oasei.

Eram voluptoasă,—eram cu toţii voluptoşi. Barbaţii şi femeile cedau fără şovăire şi fără frică gustului încîntător, ce aveau unii pentru alţii. Am împodobit natura şi casele noastre pentru dragoste şi plăceri. In viaţa noastră pieritoare, am atîrnat pentru veşnicie pe ziduri, pe lemne, pe fîntînile din grădini şi pe templele din parcuri—trandafiri, panglice fîlfîitoare, porumbei şi scoice.

Scoica e principiul şi simbolul vremii noastre, şi e uşor de înţeles, pentrucă din scoica Afroditei a răsărit epoca noastră îmbălsămată, drăgostoasă şi dumnezeiască.

Conduceam, la sunetul muzicii, dansuri încete şi voluptoase, ce aprindeau privirile noastre şi înfăţişau pofte, suspinul şi cea din urmă ameţire.

Iubeam boschetele, frunzişurile şi roua ; eram deopotrivă de dibace în cîntece sentimentale şi în glume vioae ; necredinţa necuviincioasă şi uşoară era în gura noastră ca un fruct verde cu gustul amar, acru şi pişcător.

Iubeam dragostea,—singura grija a vieţii noastre ; şi n'am făcut altceva decît dragoste.

Cu toate aceste nu eram femei de nimic. Eram filosoafe, enciclopediste, geometre, chimiste şi astronome—după iubiţii noştri. Am ajutat la operele lui Voltaire şi Rousseau. Ei ne-au făcut madrigale, iar noi am făcut capitole pentru lucrările lor....

Am lăsat după noi, în lume, un parfum fin, aţiţător şi pătrunzător. Rochiile de matasă, ce-au strîns picioarele noastre, se întind acum cu nobleţă pe divanurile caselor frumoase. Stampele, în care sîntem înfăţişate, împletind ghirlande cîmpeneşti, sau dînd drumul paserilor din colivia lor de trestie, ameţesc sufletele sensuale. Pălăriile de pae şi de frunze pe capul nostru erau mai neruşinate şi aţiţau mai mult pofta, decît coapsele goale ale nimfelor vechi.

Ah ! tu nu ştii cum am rîs şi jucat, în sunetul muzicii lui Rameau, în seri trandafirii, în timp ce Watteau, trist din pricina noastră, plîngea la zgomotul rochiilor de 'mătasă scrişnitoare...“

Pentru un astfel de suflet sensual şi romantic, fericirea casnică nu poate avea destulă poezie ; ea e prea comună şi prea lipsită de farmec. Problema morală nu se pune înainte ; pentru Sabina totul stă în schimbul de sentimente duioase, în bogăţia vieţii sentimentale, care nu cunoaşte nici o îngrădire omenească. E firesc deci să iubească pe cel mai aproape de dînsa, pe Jérôme,—vărul ei. Ascendentul, pe care îl are acesta asupra Sabinei e fizic. El o stăpîneşte prin mînile lui albe, şi delicate, prin genele lui mari şi fine, prin aerul bărbătesc... Cîteva luni ea trăi

sub farmecul apropierii lui. Mîndră faţă de alţii, ea se simţea umilă şi slabă faţă de dînsul. Totuşi această iubire era platonică şi ne împărtăşită. Jérôme nu voia decît să se însoare cu Maria de Fontenay,—cumnata ei. Şi cînd Sabina înţelese că Jérôme n'o iubea, ea crezu că va muri. Totul se ruină dinaintea ochilor ei storşi de lacrimi. La orice durere însă e un prietin, ca s'o închidă cu grijă. Şi acest prieten fu Pierre Valence, tovarăşul de copilărie al lui Henri de Fontenay. Sabina începu şi cu acesta aceiaşi experienţă sentimentală. Dar şi de data aceasta, ea avu să se lovească de simţimîntul de datorie, ce insufleţia pe Pierre. Firul dragostei se rupse deci înainte de a se fi împletit cu totul pe caer.

Dupăcum *La domination* e experimentarea sentimentală a lui Antoine Arnault, tot astfel şi *La Nouvelle espérance* e experimentarea sentimentală a Sabinei. Dar pecînd cel dintîi o făcea cu oarecare cruzime şi pervertire, Sabina se lasă în voia simţurilor sale, ce o stăpînesc cu desăvîrşire. Ea e eroina tipică a contesei de Noailles, care n'are alt rol în viaţă decît să iubească, supunîndu-se cu umilinţă instinctului ce-o chinueşte. Ea e fiinţa moale şi slabă ce nu-şi capătă o formă, decît între degetele viguroase ale iubitului,—şi acesta fu de data aceasta un om de altă situaţie şi din altă lume, Philippe Forbier, profesor la Collège de France. Fu de ajuns să'l vadă, în cabinetul său de lucru, între cărţi, pentruca să rămîe fulgerată pe loc. Instinctul îi spuse că în plebeianul încăruntit era stăpînul ei, dinaintea căruia trebuia să se plece, cu ochiul umil a fiinţii ce se supune. Şi cînd Phillippe o luă în braţe :

— „Zdrobeşte-mi braţul, îi spuse ea ; ce are a face ? Am dorit în totdeauna să mi se facă rău.

Toate trăsăturile îi erau schimbate. Ea se clatină, cu umerii şi cu capul, la dreapta, la stînga, şi apoi, cu capul prea greu, căzu peste Phillippe“.

Dragostea adevărată veni astfel, furtunoasă şi zdrobitoare ; ea rupse zăgazurile pasiunii, atîta timp înăbuşită, lăsînd'o să curgă în valuri spumoase şi mareţe. Viaţa pentru dînsa îşi pierdu tot înţelesul ; ea se reduse la o îmbrăţişare nebună, la o dorinţă neîncetată de a fi stăpînită şi cutremurată de o dureroasă plăcere. Astfel de viaţă încă, în potriva legilor obişnuite ale naturii, nu poate dăinui. Pedeapsa e în ea însăşi. De aceia, pecînd Philippe era reţinut departe de boala nevestei sale, Sabina, pentru care existenţa nu mai avea nici o însemnătate în afară de clipele trăite alături de Phillippe, se sinucise.

„Iubitul meu, scrie ea cu mîna pe jumătate, îngheţată de moartea apropiată, iubitul meu, iată în curînd miezul nopţii ; sînt liniştită, dar plîng. Plîng din pricina ta, pentrucă, cu toate că ai fost stăpînul şi eu am fost atît de supusă, aveai totuşi cîteodată, oboseli, necazuri şi-ţi puneam mînile pe cap...

Cine-ţi va pune pe cap mîni atît de îndrăgostite ?

Tu însă eşti departe, eşti departe, şi ar trebui să trăesc mine fără tine,—şi nu pot... Iată miezul nopţii în cîteva clipe ; mă gîndesc la tine ; închid ochii, mă gîndesc la tine. Văd ochii

tăi şi rîsul tău şi simt tot parfumul ce e pe obrazul tău. Inchid ochii şi eşti dinaintea mea; nu crezi că voesc în adevăr să mor, şi zici cu privirea: „Cît e de nebună!" şi rîzi, şi mă iei cu amîndouă braţele, ce mă aruncă asupra ta, şi astfel mor în tine"...

Cel de al treilea roman al contesei de Noailles, *Le visage émerveillé*, este o mică melopee. El e format din însemnările zilnice ale unei tinere călugăriţe, ce începe să se trezească la viaţa simţurilor. Neştiutoare încă a tainei dragostei, ea se simte tulburată de melancolicele apusuri de soare, de parfumul de tămie din biserică, de privirile duioase şi pătrunzătoare ale tovarăşelor ei. In aer pluteşte un greu miros de voluptate, care ameţeşte. Ea e deci ca un fruct copt, gata să cadă pe pajiştea verde. Un tînăr pictor, ce venea adese pe la mănăstire, întinse mîna spre copac şi culese fructul. Romanul e tocmai această iniţiare la dragoste, plină de toate farmecele nevinovăţiei, de stringeri de mînă şi de îmbrăţişări sub lumina prietinoasă a lunii.

„Să trăeşti! scrie ea; să deştepţi voluptate! Să nu mişti picioarele, mînile, privirea; să n'ai respiraţie, glas şi surîsuri, decît ca o floare ce-şi risipeşte parfumul.

Vie, să stai pe pernă, adormită şi aurită ca o momie încîntătoare, pe care o stringe, o învălue şi o oboseşte dorinţa, scumpa dorinţă...."

Julien ar fi voit s'o răpească din mănăstire, fugind în Italia. Călugăriţa avea însă prea multe legături, ce nu se puteau rupe, iar sufletul ei nu era stăpînit în deajuns. Deşi din aluatul obişnuit al eroinelor contesei de Noailles, ea avea îndărătul ei o viaţă de nevinovăţie desăvîrşită, care o mai ţinea încă legată de datorie. Nevoind aşa dar să plece, Julien se duse singur. Călugăriţa căzu bolnavă de moarte, renăscînd apoi încetul cu încetul odată cu luna Mai, pentru a reîncepe experimentarea mai tîrziu.... Cînd?

* * *

Aceasta e opera în proză a contesei de Noailles. Ea e un poem parfumat al voluptăţii şi al iubirii, o preamărire a instinctului. Prin această notă scriitoarea se apropie încă odată de romantism; dacă nu cere „dreptul la fericire" al femeii, ca George Sand de pildă, ea îl cîntă. Lipsită astfel de partea dogmatică, opera cîştigă în graţie şi în uşurinţă. Această fericire pentru femee stă în iubire—în iubirea liberă şi dezordonată, pe care nici o îngrădire morală n'o înfrînează. Şi caracteristic va rămînea pentru scriitoare, chipul cum a pătruns sufletul femeilor—înconjurat din toate părţile de voluptate, precum ochii le sînt cercuiţi de mici dungi palide, ce vestesc căderea apropriată....

Şi opera contesei de Noailles mai cîştigă o valoare deosebită prin formă. Asupra acesteia nu poate fi nici o îndoială; ea e simplă şi rafinată, poetică şi melodioasă. Ea atinge desăvîrşirea, deşi face să se simtă oarecare influenţe, prea puţin acoperite.

Paris, Ianuarie 1908. **E. Lovinescu**

O audienţă la Ministerul de Războiu

Nu mai fusesem niciodată la Ministerul de Războiu, căci interesele mele sînt aproape toate de ordin civil; dar într'o zi un cunoscut din provincie mă rugă, fiind „singurul lui protector", să-i fac un serviciu urgent, regulînd o chestiune care-l privea şi pentru a cărei grabnică rezolvire se cerea avizul Ministrului.

M'am dus, deci, la acest Minister şi am vrut să intru înlăuntru, împingînd o uşă mare şi grea. Dar uşa n'a descris decît o porţiune mică din arc, cînd un om, îmbrăcat într'o uniformă, sări nu ştiu de unde, şi fără să-mi zică nici un cuvînt, mă împinse afară, măcar că un oarecare instinct de conservare mă făcu să-i opun o rezistenţă; închise apoi uşa şi pentru mai mare siguranţă întoarse şi cheia. Apoi deschise o ferestruică şi băgîndu-şi nasul printre gratii, mă întreba supărat:

— Ce intri aşa, domnule?

— Aşi vrea să văd pe domnul Ministru de Războiu.

— Apoi nu ştii că nu pe aici?

— Nu-i asta intrarea?

— Pe aici nu intră decît domnu Ministru.

— Şi pe unde aşi putea intra şi eu?

— Prin strada ceialaltă.

Şi el îmi spuse numele străzii.

Am încunjurat clădirea, am trecut în strada numită şi am dat de poarta, pe unde era slobodă intrarea.

Trei soldaţi stăteau cu baioneta la armă. Am vrut să trec, dar, spre marea mea surprindere, unul din ei îmi puse baioneta în piept, pe cînd ceilalţi doi luară arma la mînă. M'am gîndit atunci cu spaimă, dacă nu cumva sînt încărcate, de felul meu fiind cam fricos.

— Unde-o pleci? mă întrebă una din santinele, cu acea politeţă caracteristică soldatului romîn, cînd este în exerciţiul funcţiunii.

— Aşi vrea să văd pe domnul Ministru de Războiu.

Şi în mintea mea mă gîndii că poate am greşit, nimerind cumva poarta pe unde intră secretarul general.

Soldatul strigă, însă: „Căprar de gardă!".

Domnul căprar veni și, după cîteva chestiuni sumare, îmi permise intrarea. Apoi îmi spuse cu un ton, ca și cum între noi amîndoi ar fi fost cel puțin zece ani de dușmănie:

— Treci la biroul de informații!

Și el însoți vorba și de un gest, arătîndu-mi o scară mică, aproape de intrare.

Mă suii pe scara cea mică, și mă găsii în biuroul de informații.

O odăiță mică, patrată. În fund o masă la care stă un locotenent, care vorbește cu o damă tînără. „Îi dă informații", mă gîndesc eu. De jur împrejur bănci. Pe bănci tot felul de oameni.... militari...., civili...., dame....., preuți. Arunc o privire circulară.... toți par obosiți.

Domnul locotenent a terminat. Mă îndrept către dînsul.

Ași dori să văd pe domnu.....

— Așteptați.... vă rog..... mă întrerupse el.

Și domnu locotenent trase înaintea lui o condică mare, care stătea deschisă.

— Cum vă numiți? mă întrebă el.

I-am spus numele și pronumele meu.

— De cîți ani sînteți?

— De 34 pe 35.... la lăsata secului împlinesc....

— Nu-i nevoe, îmi tăe el vorba.—Unde sînteți născut?

— În Darabani.

— Sînteți căsătorit?

— A! nu!... zisei eu rîzînd.... Am scăpat până acum.... Mulțumesc lui.....

Domnul locotenent se opri un moment dela scris și încrețind ușor din sprincene:

— Aici sîntem serioși.... Nu-i așa?

Eu mi-am înghițit restul frazei.

— Copii aveți?

— Sigur n'ași putea să vă spun..... Poate.

— Ocupația?

— Deputat.

Un nor negru trecu pe fața ofițerului, la auzul acestui cuvînt. Văzui că n'am nemerit'o.

— Ce chestiune vă aduce aici?

Stătui un moment pe gînduri, pentru ca să mă reculeg.

— Iaca cum stă chestiunea, zic eu: Vasiliu..... Iorgu Vasiliu..... un proprietar din Tecuci....., m'a rugat să intervin pentruca ginerele său.... Căpitanul Șandrama, să fie mutat din regimentul....

— Vra să zică, pentru mutare, mă întrerupse domnul locotenent, prinzînd admirabil înțelesul frazei.

— Da, tocmai!

Domnul locotenent scrise: „pentru mutare".

Toate acestea fură trecute apoi și pe cotor, condica fiind *à souche*, după care domnul locotenent mă întrebă:

— Și cu cine doriți să vorbiți?

— Ași vrea să văd pe d. Ministru de Războiu.

— Domnu Ministru acordă audiențe numai Miercurea.

— „Azi avem Marți" mă gîndesc eu.—Vra să zică mîne pot să-l văd?

— Asta depinde de domnu Ministru.

— Dar pe domnu Secretar General, oare n'aș putea să-l văd azi?

— Domnu Secretar General acordă audiențe numai Vinerea.

Îmi luai ziua bună și plecai. Cînd am ajuns la ușă, îmi veni o idee, și mă înturnai:

— Vă rog, domnule locotenent, ași dori să văd două minute pe domnu căpitan Ciocîrlan, dela serviciul.....

Văzui îndată c'am spus o prostie.

— Nici *eu*, zise domnu locotenent, ridicînd un deget în sus și apăsînd pe fiecare cuvînt, dacă ași dori să-l văd și încă n'ași putea.

Vra să zică lucrul era grav. Am plecat.

Adouazi am venit din nou la Minister, și crezînd că încercările la care fusesem supus în ziua trecută, îmi asigurau oarecare drepturi, am dat să întru, dar unul din soldații dela poartă și-a făcut în mod *exemplar* și de astădată datoria, mănuind destul de bine pușca lui cu baionetă.....

— Credeam că pot să întru.... am fost și eri, spusei eu domnului căprar de gardă, ținîndu-mă cu mîna de partea stîngă.....

— Eri a fost eri și azi e azi.... îmi declără în mod filosofic domnul căprar, lucru pe care de altmintrelea îl *simțeam* și eu.

Intrat din nou în biuroul de informații, formalitățile necesare au fost îndeplinite cu toată scrupulozitatea, poftindu-mă apoi domnul locotenent, să aștept pe o bancă.

După o bucată de vreme, fui trimes la domnu Ministru, împreună cu un căprar care să mă conducă.

— Oare să pot vedea degrabă pe domnu Ministru? am întrebat eu pe căprar.

Domnul căprar îmi aruncă o privire semnificativă, apoi îmi zise:

— Poate că d-ta ai vra să-l vezi *momental*.... hm! Stăi, că mai este până la domnu Ministru.....

În vremea aceasta am străbătut ograda Ministerului și am ajuns la intrarea unei clădiri, unde însoțitorul meu m'a predat în sama unui soldat, zicîndu-i scurt:

— La domnu căpitan Serafim.

— Fă 'nainte!..... mă invită soldatul.

Am început să sui niște scări, dar vorbele căprarului nu-mi eșau din cap, mai ales că deodată îmi amintii, că cu două zile mai înainte, hotărîsem unui cunoscut să ne întîlnim în dimineața aceia.... Eram încurcat....

M'am uitat la ceas.... mai era puţin până la ora intilnirii. Mă gindii un moment, dacă n'ar fi bine să las în suspensie afacerea căpitanului Şandrama.

„Mai bine să trimet o trăsură să anunţe că nu pot veni" hotărăsc eu, şi fac o mişcare pentru a scobori scările:

— Mă întorc îndată.... aşteaptă te rog....

— Unde te duci?... Nu se poate.... îmi declără hotărît soldatul.

— Pentruce? întreb eu surprins.

— Eu am ordin să te duc la domnu căpitan Serafim.

— Pentruce să mă duci?...

— Am ordin....

— Ce să mă duci, domnule? N'am făcut nimica....

— Camarade.... Fă 'nainte.

Am căutat să mă liniştesc, gindindu-mă la art. 52 din constituţie, care spune că un deputat nu poate fi arestat, dar imediat mi-a venit în minte ca nu cumva eu să întăresc regula, suferind vre-o excepţie.

Am trecut prin mai multe săli şi am intrat într'o odae. Domnu căpitan Serafim scria la o masă. După ce a binevoit să mă măsure din cap până 'n picioare, m'a întrebat:

— Ce doriţi?

— Aşi vrea să văd pe domnu Ministru de Războiu.

Mi s'a luat apoi interogatorul, fără a mi se mai consemna în scris răspunsurile, după care domnu căpitan m'a dat în sama altui soldat cu destinaţia însfirşit pentru.... domnu căpitan Tiron.

Am străbătut o sală mare, apoi alta mai mică, pe urmă am trecut într'un coridor, unde mentorul meu m'a dat în sama altui soldat, spunîndu-i:

— La domnu căpitan Tiron.

Soldatul acesta mi-a făcut un semn misterios, după care a început să meargă cu cea mai mare precauţiune, strimbîndu-şi picioarele şi dind din mîni, însoţind toate acestea de o deschidere ritmică, dar oribilă.... a gurii. Din cînd în cînd îmi făcea semne desperate....

Eu îmi dădeam toată silinţa să fac cit mai puţin zgomot, imitînd în mers, pe cit puteam, schimele însoţitorului. Aşa am străbătut coridorul, la capătul căruia soldatul s'a oprit şi mi-a arătat cu degetul o uşă.

Am înţeles că acolo era domnu căpitan Tiron.

A urmat, apoi, următoarea pantomimă:

— Aici? am arătat eu.

— Da, îmi făcu din cap soldatul.

— Să intru? l'am întrebat prin semne.

Soldatul îmi arătă cu degetul, că să bat în uşă.

— Ce face domnu căpitan, întrebai eu cu mîna.

Soldatul făcu un gest larg, larg de tot, care arăta de ce consideraţie se bucură la dînsul domnul căpitan Tiron.

Am stat puţin să mă răsuflu. Auzeam cum mi se bate inima.

Mă stăpînii un moment, apoi îmi luai curajul şi bătui: toc, toc.

— Intră! îmi comandă un glas sonor din lăuntru.

Am deschis uşa, ţinîndu-mi răsuflarea. Cel întâiu lucru care mi-a atras atenţia, fură picioarele domnului căpitan Tiron sau, mai bine, botforii d-sale de lac, care trecuseră mult dincoace de locul asignat biuroului, pe cind d-sa stătea cu capul pe speteaza scaunului, fumînd o ţigară....

Tocmai dăduse drumul unei roate admirabile.

— Ce doriţi? mă întrebă domnu căpitan, cu un glas foarte politicos şi acordîndu-mi o binevoitoare prietenie intimă, care-l făcu să nu se deranjeze deloc, din poziţia în care l'am găsit.

— Aşi vrea, zisei eu urmărind cu ochii o roată de fum, care se mărea necontenit în drumul ei spre tavan, să văd pe domnu Ministru de Războiu.

Domnul căpitan trase un fum şi azvirli încă un inel, apoi îmi spuse foarte politicos:

— Cine sinteţi, vă rog?

I-am spus numele, pronumele şi locul unde m'am născut, dar, pentru a-i conserva prietenia, i-am ascuns ocupaţia.

— Luaţi loc.... un moment.... îmi spuse domnu căpitan Tiron şi, trăgîndu-şi un picior, sună.

De pe altă uşă apăru un nou soldat.

— Du pe domnul, la domnu maior Iacobăţ, se adresă el soldatului, iar către mine: „treceţi în sala de aşteptare".

Am trecut în sala de aşteptare, la domnu maior Iacobăţ.

O sală mare. Ciţiva domni obosiţi stăteau pe scaune. Domnu maior m'a întrebat ce doresc, după care mi-a arătat şi mie un scaun. După ce am stat în sala de aşteptare vr'un ceas şi jumătate, domnu maior Iacobăţ a apărut deodată, anunţînd cu glas solemn întocmai cum se anunţă la Palat: „Majestatea Sa Regele!"

— Domnul Ministru de Războiu a plecat!

— A plecat? am întrebat eu speriat.

— Da, a plecat.

— Vra să zică?....

— Vra să zică..... altădată.

— Vra să zică altădată?

D. D. Pătrăşcanu

Morile de Vînt

Întinsul cîmp își desfășoară fînețele în valuri moi....
În șesuri lanuri mari de grîne, pe dealuri turmele de oi,
Iar sus de tot, ca surgunite pe-un dîmb, pe gălbănul pămînt,
Mă uit cum se 'nvîrtesc într'una, tăcute, morile de vînt.

Acolo, în singurătate, și răzlețite mult de sat,
Ca niște paseri uriașe mereu, mereu din aripi bat;
Cu gesturi mari în sara mută repetă tainice chemări:
„O, vină, vină tot mai tare, tu vînt din nesfîrșite zări!...."

Reîntoarcere

Cu sufletul voios de visuri, după un drum pribeag de-o vară,
Mă reîntorc iarăși în raiul singurătății de la țară.
Și-acuma, în amurgul sării, cum trec prin holdele bogate,
Se risipesc, prin vii întinse și 'n văi, căsuțe depărtate....

Cu puful argintiu de raze lumina soarelui le 'mbracă.
Ah, iată 'n fundul zării munții, învăluiți în promoroacă,
Iar printre munți cum ondulează în valuri văile mărețe...
Din cînd în cînd trec prin albastru ale văzduhului drumețe.

Și iată, casa bătrinească, cu cît ne-apropiem, cu 'ncetul...
Se vede 'n vale printre lanuri curgînd strălucitor Siretul.
Și toate-mi rîd prietinește, cum intru 'n bolta de verdeață,
În sufletu-mi, cu anii tineri, tresaltă-a vieții dimineață.

Dar spre-asfințit mă 'ntorc cu jale; acolo ești, în zări, departe:
Acolo aripi de lumină se zbat și fîlfîe pe moarte...

Făt-frumos

Stă o căsuță mititică
Între răzoare și 'ntre flori...
Prin lilieci, pe o potică,
Mă 'ndrept spre ea adese-ori...

În praf de aur, în ninsoare,
Amurgul tremură 'n ferești;
La geam s'arată-o altă floare,
O floare mîndră din povești.

Sînt tînăr fără de mustează,
Dealtminteri însă curajos!....
Pășesc prin bolta de verdeață—
Și-mi pare că-s un Făt-frumos....

Dar cum înaintez spre casă,
Spre zîna cea dela ferești,
Sar doi zăvozi și nu mă lasă,—
Sar doi zăvozi ca din povești...

Scufundătorul

Ascunse-s dorurile tale,
Precum într'un adînc de mare,
Ca licărirea unor zale,
Stau scumpele mărgăritare.

Și gîndu-mi, ca scufundătorul,
S'azvîrle 'n valuri înspumate,
Cu sufletul aprins, cu dorul
Spre palidele nestemate...

Dar marea e prilej de moarte,
Cu amăgiri din loc în loc....
El poate-i cel ce are parte
Și poate-i el fără noroc....

Căsuța veche

Căsuță liniștită, ce stai în cîmp tăcut,
Păstrînd comoara scumpă a vechiului trecut,—
De vițele de vie cerdacul tău e-umbrit;
Sub streșini de șindrilă e-un dulce ciripit;
Parfum amar în preajmă revarsă liliecii;
Doi stupi stau singuratici la margina potecii....
Albinele de aur se țes în harnic zbor:
Paragina grădinii e 'mpărăția lor,
Căci cei ce cu iubire aici le-au așezat,
Spre veșnicele drumuri demult s'au îndreptat!

Căsuță liniștită, căsuță întristată,
Cu amintiri, cu lacrimi, cu tot ce-a fost odată,
Trecutu-mi se deșteaptă; și 'n umbre fumurii
Văd un copil ce-ți plînge pe-aleile pustii...

Ion Drăgănescu

Simbolismul

Toate mișcările mari în cugetarea abstractă, toate schimbările în atitudinea filozofică a omului, față de marile probleme metafizice, au avut mișcările lor corespunzătoare în literatura și arta neamurilor. Acestea sînt fapte, și ele singure ar fi fost deajuns a pune pe gînduri pe partizanii artei pentru artă, artei *„în sine"*....

Marea mișcare pozitivistă din vremea noastră, ca să nu mergem mai departe, a provocat în artă așa zisul realism, cu romanul naturalist și poezia Parnasienilor.—De cincisprezece, douăzeci de ani încoace, o artă nouă, o poezie nouă s'a născut, a evoluat, și-a ajuns apogeul, și ea corespunde unei mișcări noi în cugetarea modernă, în concepțiile noastre filozofice.

Pentru arta realistă, ca și pentru filozofia pozitivistă, *cunoscibilul* singur există, preocupă cugetarea și interesează inteligența omului modern. Cunoscibilul, zice Littré, este ca o insulă în întunericul necunoscibilului. Așa dar limitele între domeniile acestor două mari abstracțiuni: Cunoscibil și Incunoscibil, sînt precise și bine hotărîte. Savanții, psihologii și artiștii, ce aparțin acestei mișcări, observă natura, sufletul omului, istoria, cu seninătatea omului care se găsește în fața unor fenomene naturale, necesare și foarte clar explicate prin cauze precise. Nu cunosc grija dureroasă a necunoscibilului, neliniștea dezesperantului „pentruce?" care se ridică mai imperios, mai neîndurat și mai chinuitor decît oricînd în urma explicațiilor celor mai sigure și a experiențelor celor mai probante, în domeniul acela în care sînt atît de siguri pozitiviștii că incunoscibilul nu are ce căuta: în domeniul științii și al experienții. Ei nu se miră, nu se turbură, nu au simțimîntul miraculosului și al supranaturalului, privesc toate lucrurile ca *neexplicate*, uitînd adînc că sînt unele și neexplicabile și că îndărătul celor mai clar explicate găsim mereu ca ultimă cauză *neexplicabilul*. După ei, toate cîte sînt, *sînt* pentrucă *trebue să fie*, și se petrec așa cum *ne arată experiența că trebue să se petreacă!*

Metafizica e izgonită de pretutindeni, artiștii și literații caută să ia cît mai mult atitudinea savantului în fața naturii. Romancierii *„se documentează"* observă, iau note, fac experiențe. În

poezie aceiaşi tendinţă. Leconte de Lisle e cit se poate de exact in descrierile sale din Orient; José Maria de Hérédia e documentat şi adevărat in detaliările istorice in *Trophées*, Sully-Prudhomme cunoşte in amărunt mecanismul delicat al emoţiunilor sale şi nici unul nu cunoaşte grija necunoscutului şi durerea indoelii, fiorul miraculosului şi al tainei ce pluteşte, ne încunjoară şi ne pătrunde de pretutindeni.

Totuşi această durere metafizică există in omenire, ca s'a născut odată cu inteligenţa omului, a fost cauza şi promotorul cugetării, prilejul ştiinţii şi al filozofiei. Drepturile ei sint vechi in sufletul omului, rădăcinele ei adinci, şi trebuia să vie in evoluţia cugetării momentul cind ca să şi le ceară, şi din această clipă pozitivismul nu mai răspundea tuturor cerinţilor sufletului modern. Duşmanii săi au profitat de această criză sufletească, proclamind „banquerouta" pozitivismului şi a ştiinţii şi fondind efemerul „*neocreştinism*". In realitate insă nu erau şi nu putea să fie astfel lucrurile. Noua mişcare era numai tendinţa de a lărgi şi desăvirşi concepţia pozitiviştilor, pentru a o adapta nevoilor şi cerinţelor noi ale spiritului vremii. In părţile esenţiale pozitivismul este şi rămine condiţia necesară oricărei cunoştinţi precise. Greşala, nu a pozitivismului, ci a pozitiviştilor este că au luat o abstracţiune drept o realitate, căci, dacă eliminarea incunoscibilului din domeniul experienţei este un procedeu minunat ca metodă de cercetare, ei nu trebuiau să uite că e numai un *procedeu* *). Separarea cunoscibilului de incunoscibil e o abstracţiune, un mijloc de a face cercetarea analitică mai bine şi mai lesnicios. De aici nu inseamnă că trebue să considerăm incunoscibilul ca o realitate exterioară cunoscibilului şi să tăgăduim chiar că ar fi un incunoscibil, inchipuindu-ne că putem explica cunoscibilul fără ajutorul lui. Pentru a răspunde deci tuturor nevoilor sufletului omenesc şi a se conforma *adevărului*, aşa cum il concepe cunoştinţa in actualitate, pozitivismul trebue să facă loc şi metafizicei, căci explicabilul şi neexplicabilul, cunoscibilul şi incunoscibilul, naturalul şi supranaturalul sint strins legate in realitate, făcind mereu unul şi acelaş lucru, fiind aspectele unuia şi acelaş fenomen. Acesta e senzul şi caracterul noii mişcări in cugetarea contemporană.

Cauzele acestei mişcări au fost mersul firesc al evoluţiei concepţiei pozitiviste pe de o parte şi pe de alta a metafizicei insăşi. Cu Kant filozofia incepe a fi considerată pe deoparte ca critica cunoştinţii, descrierea modalităţilor şi limitelor facultăţii noastre de a cunoaşte, iar pe de alta ca critica activităţii noastre practice. Schopenhauer a simplificat şi intărit ştiinţa cunoştinţii prin comentariile sale analitice, iar Nietzsche a revărsat'o in sufletul tuturor cu puterea neinvinsă a verbului său arzător. Speculaţia filozofică s'a coborit de pe inălţimile in care plutea, izolată in sisteme incilcite şi aride, năzuind să devie umană şi vie.—

*) André Baunier. Poésie Nouvelle. Paris, Mercure de France.

Sistemele de filozofie işi incrucişează argumentele arzătoare, ca picăturile de plumb topit la Nietzsche, reci şi tăioase la mandarinii intelectuali ce sint discipulii lui, mingietoare şi dătătoare de speranţă la Humanişti sau Pragmatişti, caracterul lor pretutindeni insă este năzuinţa de a se *umaniza*, de a se imbrăca intr'o formă inţeleasă şi apropiată tuturor. Din această apropiere intre metafizică şi viaţă s'a născut *Simbolismul*.

In mintea multora dintre noi sint incă prevenţiunile cu care au fost primite primele opere ale simboliştilor. Mare parte din aceste prevenţiuni erau indreptăţite prin insăşi exagerările tinerii şcoli, ai cărei adepţi in focul primelor lupte au depăşit cu mult propriile lor intenţiuni. Aceasta explică pripeala cu care s'a primit de opinia publică in genere opinia banalului şi strălucitorului scamator de idei Nordau, şi epitetul dispreţuitor de „Decadenţii" ce s'a aruncat asupra promotorilor unei mişcări, din care totuşi s'au ridicat gloriile poetice ale Franţei actuale: Henri de Régnier, Laforgue, Maeterlinck etc.

A califica o intreagă mişcare literară ca degenerare e un procedeu mai mult comod decit o metodă inteligentă şi dreaptă pentru judecarea evenimentelor şi manifestărilor sociale.

Pentru cei mai mulţi dintre noi, simboliştii sint „cei ce au născocit culoarea vocalelor", nu cunoaştem decit ecoul teoriilor ridicole ale lui René Ghil, după fantasticul şi fumistul sonet al vocalelor pe care l'a creat intr'o pornire nereflectată Arthur Rimbaud.

A noir, I rouge, U vert, O bleu, voyelles, Je dirai quelques jour vos naissances latentes!... Dar afară de René Ghil nimene nu a luat in serios această aiurare a lui Rimbaud, care declară el insuşi mai tirziu „Histoire d'une de mes folies... J'inventais la couleur des voyelles..." Iar pentru cei ce au trăit in Apus simboliştii sint „Bohemii", mai concret cei doi mari dezechilibraţi Verlaine şi Rimbaud, mai ales Rimbaud bohem cam copilăros, bătăuş, zgomotos, tovarăşul nedespărţit al lui Verlaine in vagabondajurile lui la Bruxelles, la Londra şi apoi iar la Bruxelles, unde ciudata lor prietinie se termină cu două focuri de revolver trase de Verlaine asupra lui Rimbaud: unul din cei doi prietini la spital şi altul la inchisoare. In mintea celor ce cunosc aceste amănunţimi a rămas mai mult viaţa extraordinară, plină de aventuri a lui Rimbaud decit opera lui in care străluceşte o fantazie neinfrinată şi in care se rezumă o carieră poetică terminată la 20 de ani! Dar tendinţele, estetica şi caracterul poeziei simboliste se desemnează numai in operele acestora, desăvirşindu-se in alţii ce nu au nimic din dezordinea de conduită, din capriţiile, ciudăţeniile şi fanfaronada de viţiu a celor ce au personificat singuri in opinia publică mişcarea simbolistă.

Violenţa, exagerările şcolii simboliste se explică in parte şi prin aceia că promotorii au fost şi sint „precursori" cum le zice Rémy de Gourmont. Poeţii, cărora pe nedrept li s'a zis decadenţi, erau in realitate oameni prea originali pentru a se in-

voi să urmeze mai departe pe calea, nu bătută, ci bătătorită de alții, în destul de talentați pentru a resimți nevoia unei arte noi, în armonie cu idei și simțiminte noi, avînd în ei instinctul de creațiune, de născocire, dar fără putere de a-l organiza, cum a fost Rimbaud și Mallarmé, care apar în literatură cum apare Paul Cézanne în pictură. Originalitate, talent au toți ceilalți poeți noi, le lipsește însă *geniul*, pentru a duce la desăvîrșire tendințele, avînturile sufletului contemporan spre o formă de artă nouă. De aci ingîimeala și exagerările, rătăcirile, dibuirile teoreticianilor, contrazicerile artiștilor, de aci acea lipsă de măsură și de cumpăneală care face ca operele cele mai reușite să nu fie totuși operele desăvîrșite ce realizază aspirațiile artistice ale unei epoci. Totuși simbolismul este o mișcare literară îndestul de bine desemnată, răsfrîntă în opere poetice de un talent remarcabil și cu un caracter bine determinat și original.

In deosebire de Parnasieni, ei nu caută forma ce zugrăvește direct realitatea, materialitatea vieții, ci forma care evocă, suggerează, redă realitatea exterioară așa cum o concepe: pătrunsă de taina necunoscibilului. Poezia lor nu urmărește efectul ce l'ar face pictura, ci, depășind aparența materială a lucrurilor, ar vrea să producă efectul muzicei—să răsfringă partea acea plutitoare, tainică izvorită din negurile inconscientului, din genunea necunoscutului, ce se ascunde îndărătul aparenții sensibile a realității. Iar modul de expresiune al acestor concepții a lor e simbolul. Și aci iar trebue să facem o deosebire între simbol și alegorie: alegoria e un mijloc artificial întrebuințat în literatură spre a traduce o idee abstractă în imagini concrete, simbolul exprimă ceva real, existînd în imaginele concrete înseși, ceva însă ce nu se poate decît *evoca*, sugera; el e rezultanta asociațiunii în inconscient a senzațiunilor dela diferitele simțuri care în loc să se răsfringă în imagini, se răsfring într'un sentiment sau într'o imagine răsărită din acel sentiment, în așa numitele *sinestezii*. Aceste sinestezii sînt considerate de Max Nordau drept *haosul senzorial* ce a precedat dezvoltarea aparatului percepțional și specializarea simțirilor în organele lor proprii, și deci ca un stigmat al degenerării, pe cînd în realitate ele corespund unei clipe din mersul evoluției ideațiunii, sînt conforme legii veșnice după care analiza urmează haosului și sinteza analizei*). Simbolismul răspunde deci tendințelor mentalității noastre actuale, tendințelor noastre de a sintetiza, tendințelor noastre „sinestezice". Sinesteziile școlii simboliste sînt deci un semn de progres nu de decadență, de asemenea în toată mișcarea simbolistă avem mai mult o exuberanță de viață nouă ce nu și-a găsit încă forma definitivă, o putere de reînoire și de întinerire ce fierbe producînd de multe ori opere incoherente, exagerații și aberațiuni, dar dînd de multe ori mici capodopere de o artă superioară, de un farmec nespus, ca un fel de presimțire a operii desăvîrșite ce se va crea odată, dacă se va ivi un geniu, un Victor Hugo sau un Byron, al acestei mișcări noi.

*) Sénégalen, V. Mercure de France 1902 Avril.—Les Synesthésies et l'école symboliste.

Realiștii odinioară au lărgit domeniul artei revărsînd interesul artistic asupra lumii celor mici făcînd să strălucească în artă reflexul simpatiei universale pentru tot ce viază și suferă, și aceasta a fost revoluția cea mai însemnată în arta realistă. Simbolismul de azi cere intrarea în împărăția artei, atît de zelos păzită de estetica și critica oficială, a unor fenomene psihice și simțiri, de care școala precedentă nu a ținut în destul samă, fenomene și simțiri fără de care concepția despre lume și viață nu e complectă, nu mai răspunde felului nostru de a gîndi și simți.

Viața, și deci și arta care o răsfringe, trebue să ni se prezinte în acel amestec de taină și realitate, de necunoscut și impenetrabil, de lumină și întunerec, în care o percepe cugetarea modernă. Simboliștii caută a exprima în operele lor simțimintele și ideile nelămurite prin care acest „inefabil" se reprezintă în sufletul nostru. Ei caută să trezească în noi simțimintul miraculosului, facultatea de a resimți măreția tainei, care ne înconjoară supt aparențele amăgitoare ale unei realități, ce ne apare ca o priveliște cunoscută, firească și banală chiar prin obișnuința de a o avea înaintea ochilor de secoli. Avem de a face cu două lucruri, zice Maeterlinck, faptul și explicația: faptul se constată, explicația e ipotetică. Dar să nu scăpăm din vedere, zice el, complexitatea înspăimîntătoare a fenomenelor celor mai naturale și să ținem mereu samă de taina ce pătrunde la fiecare pas în domeniul faptelor ce constatăm. Preocuparea aceasta e în toți simboliștii, dela cei mai palizi, pânăla cei mai fanatici, în operele fiecăruia e evocată o față a marelui necunoscut, e un reflex din miile de reflexe ale mirajului tainei și miraculosului de care sîntem bîntuiți la fiece pas în viață și în știință; e tendința constantă de a exprima prin simboluri și sinestezii simțiminte și idei pentru care nu avem încă expresiuni consacrate și banalizate prin uz.

Operele lor răsfring, unele mai strălucitor, altele mai șters, simțiri și cugetări adînci, teribila „angoisse métaphysique" care îndurerează și strînge inima oricărui cugetător din vremea noastră; neliniștea și îndoiala cu care fiecare din noi cercetează problemele cele mai strîns legate de sufletul și inima celui ce-ar vrea să realizeze *binele*. Ei întrupează aspirațiile, nădejdile, descurajările și decepțiunile cu care se frămîntă în noi instinctul de viață și de cunoștință. Sînt cîntăreții sufletului modern rostogolit, învălmășit pe oceanul nemărginit al întunericului și al tainei, orbit, uimit de fulgerile de lumină ale cunoștinții. Toate acește frînturi din viața noastră sufletească sînt redate în operele lor, și pentru cei ce le cunosc, nimic nu poate fi mai revoltător decît ușurința cu care li se aruncă de neștiutori, din străinătate și din țară dela noi, epitetul de „decadent", ușurința și lipsa de conștiință cu care se vorbește de opere ce nu se cunosc..

După temperament și puterea de talent și originalitate a fiecăruia sint redate în operele lor tendințele generale despre care am vorbit. Unia mai puțin înclinați spre cugetare și metafizică, cum e Moréas și Henry de Régnier, au redat în operele lor mai mult nelămuritul simțimintelor ce până acuma nu au putut fi redate decit în muzică, nuanțe de sentiment ce nu pot fi descrise ci numai evocate. Jean Moréas, care și-a început cariera literară afirmându-se ca teoreticianul simboliștilor în polemica lui cu *Paul Bourde*, cronicarul ziarului „*Le Temps*", și în manifestul publicat în „Figaro" și comentat de Anatole France tot în Le Temps pe la 1886[1]), revine mai tirziu la o altă formă mult mai directă încercind să creeze o școală *romanică*, o artă plină de un arhaism savant, ce nu pare a fi destinată să facă mulți prozeliți. Din cele dintii poeme ale sale, *Les Syrtes*, se observă puțina lui înclinare pentru simbolism, poemele sale sint în genere elegante, pline de descripțiuni precise și drăguțe, în imagini prețioase, cu cuvinte juste și bine găsite, adeseori arhaice, denotind încă dela începutul carierii gustul lui pentru vechea literatură din secolul al XVI-lea și dinainte. Simbolurile nu sint nici în prea mare număr în acest volum și nu prezintă nici adincime de gindire, nici obscuritate. Nici chiar metrica nu e versul liber, așa cum l'au întrebuințat alții mai îndrăzneți după el. Numai supt influența lui Mallarmé păcătuește el contra bunului simț și a sintaxei, căutind să redea impresia prin sunetul vorbelor, nu prin înțelesul lor, și compunînd versuri în stil absolut păsăresc. Aceasta însă nu e decit o clipă din evoluția lui sufletească, o rătăcire în potriva căreia el se ridică izgonind „neînteligibilul" din poezia în practică și în teorie. El ne apare mai mult ca un diletant al simbolismului, în care a voit să-și arăte virtuozitatea lui poetică, tot atit de surprinzătoare în această direcție ca și în altele, și dovedind ușurința sa de a intra în spiritul intim al unei epoci. Cantilenele sale sint acele în care simbolul e mai caracteristic și anume un simbol ce exprimă, nu ideia, ci un fel de melodie care ar reflecta simțimintele nelămurite din clipele sufletești pline de turburare și de doruri vagi, de așteptare a unui ce nedeslușit.

Sous vos longues chevelures, petites fées
Vous chantâtes sur mon sommeil bien doucement;
Sous vos longues chevelures, petites fées,
Dans la forêt du charme et de l'enchantement....

Henry de Régnier, cel mai muzical și mai desăvirșit ca formă dintre simboliști, în delicatele și somptuoasele sale poeme asupra vieții și asupra morții, redă, printre florile pastoralelor și idilelor, misterul problemei nedezlegate a soartei omenești. Mai ales în *Corbeilles des Heures* versul cintă ca o romanță fără cuvinte simțirile nelămurite ce plutesc între bucuria dulce a vieții și plînsul izvorît din cine știe ce colț tăinuit și necunoscut al ființii intime:

1) Les premières armes du symbolisme (Paris, Vanier 1889).

Crois-tu que l'heure soit plus lente en nos vies
parce que nous chantons pour ne pas l'entendre
qui passe avec sa corbeille fleurie
rapide ou lente,
derrière la haie ou le mur,
derrière la saison ou l'année ?
Son ombre est de cendre ou d'azur,
sa corbeille fraîche ou fanée,
elle se dresse haute et se couche et sourit
doucement ou pleure,
et le temps s'en va clair ou gris,
heure par heure...

Versul acesta parcă răsfrînge în el glasul firii în care tremură toate visele omenirii de veacuri...

Pentru a reda acea lume sufletească nedeslușită și veșnic schimbătoare în formă, dar ascuțită și intensă în sentiment, bogată în nuanțe de sentiment: *reveria omenirii*, ce nu poate încăpea în limbajul nostru brutal prin preciziunea lui, pentru a reda graiul lucrurilor ce răsfring în el taina și veșnicia, versul lui îmbracă strălucirea tuturor pietrelor scumpe. Viziunile sale sint palate de onix pavate cu malachită, peste care se răsfring cascadele de petre scumpe ale apusului, temple de porfir încununate cu flori, peste care se revarsă aurul zorilor de primăvară, îngeri cu lănci de aur și haine în strălucirea fețelor celor mai prețioase flori, grădini minunate și codri în care învie și trăesc, dind farmec umbrelor tainice, toate miturile lumii vechi, toate plăsmuirile fantastice ale basmelor!...

Toate aceste viziuni splendide nu sint în versul lui podoabe deșerte ale abstracțiunilor sărace, ele sint „*semnificative*", căutind să răsfringă viața sufletului nostru *întreagă*, în toată bogăția și complexitatea ei. Henry de Régnier, în opera lui, își afirmă cu fiecare volum tendința aceasta de a face din simbol limbajul firesc al unor simțiri și gindiri noi, ridicate în sufletul contimporanilor odată cu închegarea unei concepții multiple și complicate despre lume și viață. Dupăce a căutat în *Episodes* (1888), prima operă în care personalitatea lui se afirmă cu culoare proprie, să întrupeze în forma strălucită și pompoasă „visul" ce-și ride de „zimbetul neînțeles și straniu al vieții", el caută să întrupeze în *Poèmes anciens et romanesques* (1890) „visul vremurilor de-odinioară", într'un amestec de creațiuni fantastice, istorie și legendă. Trecutul nu moare, nu se șterge, ci trăește în sufletul nostru; trecutul, prezentul, viitorul, sint clipe în care sufletul omenirii se desfășoară mereu *acelaș*, în acțiuni, visuri și opere.

Mitul e adevărat: frintură din sufletul celor de-odinioară, visul către care s'a avintat soarta omenească o clipă:

. . . .

où notre âme a tenté l'aventure éclatante
du mensonge éternel pour qui d'autres sont morts...

Prințesele din vechile castelurі, gingașele figuri de-odinioară ca și Arianele antice sint simboluri ce dau graiu cugetării omenirii, trezesc în sufletul nostru ecouri, ce deșteaptă din somnul adinc al uitării amintirea, în care trăește din nou „l'âme grave d'antiques choses", suflare de dincolo de mormint încărcată de visuri, ani și glasuri moarte. In aceste poeme versul poetului se avintă în nemărginirea vremii și a spațiului culegind de pretutindeni umbrele din vremile de-odinioară, creind poeme în care se amestecă toate aceste plăzmuiri ale legendei seculare „rite de fable perdu", în care visul omenirii a încercat să se închege în decursul veacurilor, pentruca în volumul următor, *Tel qu'en songe* (1892), poetul să reintre în el însuși, căutind să prindă în miile de valuri ale vieții interioare chipul adevărat al sufletului său propriu:

O, Frère taciturne, en songe de mon âme
O, Voyageur, qui, reviens du fond de moi même...
Par les chemins de ma Tristesse, ô! Revenu,
avec ta face de pâle aventure . . . .
. . . .
Pourquoi as-tu vécu mon destin et mes armes,
où ton ombre à jamais est debout sur mes soirs ?...
Toi, beau de toute la tristesse, avec l'Espoir!
En ton armure claire et par ta face pâle
et qui, de ton doigt pur qu'alourdit une opale,
à ta lèvre où tout sourire s'est accompli
fais le signe hautain du silence à l'oubli!

Din frămîntările acestei vieți interioare se ridică ca în vis chipurile enigmatice, și plins de o viață ciudată, cu gesturile și atitudinile ființii lor: Tristeța, în picioare sub ramurile salciei plîngătoare sau rătăcind pe căi necunoscute cu sufletul îndurerat pe care-l ocrotește supt aripile ei, sau uitarea sămănînd flori veștejite și întorcîndu-și fața spre primăverile ce vor răsări din nou și mai ales copilul acela gol ce culege roze în umbră suspinînd că a venit pe lume...

In *Aréthuse*, publicat la 1895, toate simbolurile din celelalte volume alcătuesc un poem în care formele de vis antice se desfășoară în egloge și pastorale, în peisagii admirabile, luînd chipul viselor sufletului nostru. Cupidon încununat de roze și violete ca odinioară, dar cu privirea pierdută în vis, Narcis cercetîndu-și chipul nu cu ardoarea și curiozitatea lui copilăroasă de odinioară, ci cu neliniștea unei desnădejdi fără de sfîrșit... Și admirabila bucată *l'Homme et la Sirène*, care simbolizează atitudinea omului modern față de natură, a cercetătorului neliniștit, care, în loc să guste bucuriile ei, să se îmbete de farmecul frumuseților ei, n'a înțeles

qu'Elle était la nature; il a voulu la Femme
et, sans avoir compris pourquoi elle était nue,
il a fait un flambeau de ce qui fut la flamme!...

a închis'o în meditațiile sale, a răsfrînt asupra ei melancolia cugetării lui, și ea s'a răzbunat omorîndu-l pentru a se întoarce iarăși la bucuria măreții vieți universale care este menirea ei...

După Aréthuse, în volumul *Jeux rustiques et divins*, vin poemele intitulate *Les Roseaux de la Flûte*, în care moartea este tema principală. Cîntecele, foarte simple ca compoziție, sînt de o gingășie, de o melancolie nesfîrșită, răsfring ceva din pacea unui cimitir, o tristeță fără nici o nădejde, dar fără nici un accent de răzvrătire, atitudinea celui ce cunoaște soarta neîndurată, ordinea stabilită în veșnicie și o primește. Dar umbra acestei cunoștinți sigure se răsfrînge și asupra vieții stingînd strălucirea veseliei și făcînd și mai dureroase, în melancolia sării, cîntarea flautului; umbra morții plutește neliniștitoare, chiar în cîntecele ce sînt pline de o grație mai duioasă, în acele ce nu sînt decît profile săpate ușor sau chiar numai tablouri din viața cîmpenească. E în toată opera lui Henry de Régnier, nu atît conștiința clară a cugetătorului despre marile probleme metafizice, nu acelui „pur concept", pe care unia dintre simboliști îl au în cugetare ca o realitate prea precisă, ci reflexul acestui mare necunoscut în senzibilitatea lui fină și bogată; fiorul nemărginitului, necunoscutului, a tainei ce izvorăște la fiece pas în viață, din sufletul nostru ca și din lumea ce ne înconjoară... Suflarea din necunoscut, prezența acelui inefabil pe care îl putem mai mult simți decît gîndi și... De aci darul acela magic de a evoca de pretutindeni misterul, de a indica ușor și sugestiv cu un gest, cu un sunet, cu un parfum toate posibilitățile unei stări sufletești, toate nuanțele unei cugetări răsfrînte în senzibilitate: o aluzie la viață și la misterul ei...

In haină bogată și strălucitoare pănă la orbire, sau în discrete și gingașe nuanțe sau numai în indicații șterse ca liniile unui desemn ușor, în schițe, versul lui Henry de Régnier farmecă deopotrivă prin forma lui desăvîrșită, prin muzica atît de variată a ritmului ce știe să se mlădieze după cele mai fine nuanțe ale simțirii și cugetării, cît și prin darul de a evoca în perspective infinite lumea bogată de idei și de simțiri răsfrîntă în opera lui. In opera lui e durerea discretă și fină a cugetătorului ce stă departe de durerile și mizeriile în care se frămîntă cei ce reprezintă „viața" în teribila și dramatica ei luptă pentru a învinge.

Intr'un articol viitor voiu căuta să arăt ce devine simbolismul la acei cîntăreți ce se coboară de pe înălțimile reci și elegante ale cugetării, de unde viața se contemplă ca un spectacol ce și-l dă cugetarea ei înseși, la cîntăreții care răsfring în cîntarea lor durerea, cu care se dă acest spectacol, misterul, cu care se desfășură viața împărțind atît de neegal rolurile actorilor în realizarea spectacolului.

Izabela Sadoveanu-Evan

Furtună veteranul....

— Fragment —

Se țineau una după alta zilele acele vinete și posomorite, în care nu se vedea soarele de dimineață până sara, cînd cirduri-cirduri de corbi flămînzi, croncănind, făceau sobor tînguitor deasupra satului înmormîntat sub zăpadă; și parcă atunci paserile acestea îmbrăcate în haina mâhnirii, iubitoare de îngheț, pustiu și moarte.... aveau în strigătele lor mai mult decît oricînd un înțeles de desnădejde, de prevestire tristă, înfiorătoare.

In sat, pe ulițele viscolite, patrulau în lung și 'n lat dorobanții din „Șoimii", spintecînd cu luciul mort al baionetelor suflarea aspră, tăioasă a iernii, mînia nestinsă a crivățului, ce ridica spre naltul nourilor vîrteje sure de ghiață măruntă, strecurîndu-le în vaer plîngător printre ramurile negre ale copacilor, peste cumpenele înțepenite ale fîntînilor.

Din cînd în cînd, șiruri lungi de țărani legați cot la cot și unul de altul, mînați sub izbiturile paturilor de armă ce sunau a sec în șoldurile uscate, se tîrîiau în urlete dureroase, dealungul satului, înspre curtea boerească, unde se dădea osînda cea fără de cruțare.

La curte se petrecea de minune; comandantul batalionului, căpitanii și ofițerii subalterni, găzduiți în saloanele domnului Fanache Zanes, stăpînul moșiei, păziți de două companii, straja neadormită a curții, se desfătau în plăceri netulburate; masa vecnic întinsă, paharele mereu pline, muzică, dans, joc de cărți și pe lîngă toate „distracția națională", cum numeau ei priveliștea ce le-o ofereau vagmiștrii beți torturînd pe cei prinși și chinuiți cu chinuri de moarte. Cîtă pătimire, doamne! Cîte lacrimi vărsate.... Și ce prilej de răzbunare pentru cuconul Fanache, căruia îi sosise ceasul să-și verse veninul din inima-i înveninată de demult.... de chipurile acestea deșirate, gălbegite, trase, potrivnice până și făpturii lui de om aproape rotund, cu pîntecele cît o moșie, cu ochii scufundați în grăsime, cu buza răsfrîntă, lăsată în jos, disprețuitoare.

C'un surîs plin de răutate, își freca acum mînile, privind cu mulțămire dela fereastră, din căldura molatică a saloanelor, spre

căzăturile acelea de oameni, care, turbați de foame și de nedreptate, cutezară cu vre-o cîteva zile mai înainte, să-i ceară pîne și dreptate, amenințîndu-l cu pumnii ridicați, cu ochii tulburi, cu gurile căscate. Nu-l înduioșau de loc nici bocetele femeilor, nici țipetele copiilor, nici gemetele bătrînilor, care își înălțau din cînd în cînd ochii albi, rugători de îndurare, spre ceriurile de plumb.

„*Așa vă trebue păcătoșilor*".... bombănea printre dinți cuconul Fanache, înjurînd și clătinînd din cap cu năcaz mare, cînd zărea în șiragurile de osîndiți cîte pe unul din cei cu care avusese vre-o neînțelegere cîndva.... la vr'o tocmeală. — „*Purtați-vă bine, băieților*" îi era îndemnul cătră vagmiștri și făcea semn vătavului să le toarne potop de băutură, să li ințețească tot mai tare pofta de a trage adînc pe nas aburi de sînge cald țîșnit din rană.

Ii veni rîndul și lui Ștefan Furtună, veteranul, să-și tragă păcatele. In scurt, se înfățoșă brîncit de doi camarazi, un țăran cu pletele albe ca fuiorul, boțit și ruginit la față ca toți țăranii, c'o mustează groasă sură, cu niște sprîncene stufoase, sub care se mișcau doi ochi cu priviri tăioase. Purta la piept cinci medalii prinse de sumanu-i rupt, și'n frunte avea un semn de arsură, o zburătură de glonț, fioroasă pomenire din ziua atacului dela Grivița.

— Aha! Tu erai în capul răilor.... Tu-i puneai la cale pe ceilalți; ia poftește mai aproape, — zise rînjind un vagmistru c'o mustează roșie, bîrzoiată, aplecîndu-se să ia o funie pusă la muiat într'o covată cu salamură.... la muiat, ca să s'aștearnă mai în plin pe trupurile goale.—Haide, haide, pășește mai aproape, ce-aștepți?

Tocmai în clipa aceia intră în grajdiu maiorul, comandantul batalionului; eșise și el la braț cu cucoana lui domnul Fanache, așa... ca să mai facă nițică mișcare, să mai vadă cum i se execută „*măsurile de disciplină și corectitudine*" orînduite de dînsul.

— Grozav aș vrea să văd și eu cum îi bate, — zicea cuconița, în vreme ce maiorul îi ținea haina să se'mbrace. — Zău, să văd și eu ce impresie au să-mi facă... N'am văzut niciodată... Ah, tare aș vrea; nu mi-i frică deloc, doar sînt legați, nu?

— A, da; legați, — răspunseră într'un glas ceilalți ofițeri, făcînd zîmbre, căci domnul maior o încheia acum pe cucoñița în copcile de sub bărbie...

— N'aveți idee ce uriți îmi sînt mitocanii, idioții... fi... oah!... Urmă tot ea făcînd un gest respingător cu amîndouă mînile. Și aș avea plăcere nespusă să li trag și eu cîte o palmă la toți mizerabilii ăștia, rău crescuți... briganzi nesuferiți... Doamne, doamne, cît îmi sînt de nesuferiți!

— V'ați murdări mîna de li-ați trage palme, zise zîmbind frumos sublocotenentul Turel, un ofițeraș drăguț ca un stiglete; — c'o mustează neagră, creață; cu obrăjorii rotunzi, pudrați, păziți de suflarea celui mai liniștit zefir...

— Ne urmați și dumneavoastră, rosti maiorul îndreptîndu-

se către ceilalţi ofiţeri, dupăce oferi cavalereşte braţul, cuconiţei. Mergind spre grajdiu, îşi alcătui o mutră severă de tot, punîndu-şi în căutătură toată vrednicia şi neînduplecarea cuvenită unui adevărat comandant de trupă.

Ce-i cu ăsta? întrebă el, cu vorba apăsată, roş-stacojiu la faţă ca roşu-i dela guler, aruncînd spre Furtună o privire scurtă, săgetătoare.

— Trăiţi domn' Maior, ăsta-i capul răsculaţilor.

— Ăsta-i capul răsculaţilor? Hm!—Despreţuitor, cu mînile în şolduri, îşi încordă acuma gîtul cătînd lung la veteran,—capul!... Auzi? Capul răsculaţilor!—Dacă-i aşa, urmă tot el, atunci să-i dăm pedeapsa care i se cuvine. Să-i daţi bătae, să mi-l întrebaţi, de aia i-a dat medalii patria recunoscătoare, ca să iasă la drumul mare în fruntea răilor şi-a tulburătorilor?... Să mi-l pişcaţi cu fierul înroşit, să afle şi el că noi avem legi, după care ne conducem, că trăim în ţară civilizată, că nu-i nimeni de capul lui... Ce-aţi crezut voi, beţivanilor şi leneşilor, c'a venit timpul să necinstiţi numele ţării şi a Majestăţii Sale? Tîlhari ce sinteţi, dădurăţi iama la curtea boerească şi gîndeaţi să vă faceţi parte din averea şi din munca altuia? Ce? V'a înnebunit şederea, trîndăvia şi băutura şi v'aţi apucat de prădat, timpiţilor?

— Timpiţi în ultimul grad, — adăogă un căpitan cu vocea scoborîtă, îndreptîndu-se spre cuconiţă.—Uite, vezi, în aşa hal de îndobitocire se găsesc din pricina beţiei, că de l'ai întreba acum pe ăsta ce vrea şi de ce s'a revoltat, n'ar şti să-ţi spună!

— Terrribel! Exclamă, clătinînd din cap, foarte mirată, cuconiţa.

— Aşa-i, pozitiv, — zise maiorul,—să vedeţi, sînt idioţiţi complect.

Ia spune, mă, de ce-aţi înnebunit, ce v'a îndemnat să eşiţi la drumul mare?

— Noi, dă... Trăiţi, domnule *maiur*, — începu Furtună cu vorbă domoală,—drept îi c'am înebunit, dar nu de bine şi de şedere, cum ziceţi dumneavoastră, ci de-amar şi de nevoe!... De bine, nu mai înebunim noi ţăranii! Pe noi e răul şi sărăcia de pe lume!... că de jaful nemilosului am rămas peritori de foame; ne-au rămas copiii desbrăcaţi şi flămînzi în puterea iernii... De ani de zile muncim vara întreagă pe lanurile boereşti, muncim ca nişte salahori şi noi şi nevestele şi copii noştri, şi pe an ce trece, ne găsim tot mai înglodaţi în datorii, de-am ajuns să ne vindem şi icoanele, plătind gloaba boeriului!... Ne-am tot plîns, ne-am tînguit... jalbă peste jalbă am trimes, *lăcrămaţie* am făcut până şi la Măria Sa Vodă, dar auzitu-ne-a cineva? Datu-ne-a cineva dreptate! Or fi ele legi şi pravilă cum ziceţi şi dumneavoastră, or fi... nu tăgădueşte nimeni; dar pentru noi ţăranii, cînd avem dreptate, nu stă scris la pravilă, şi cînd stă scris la pravilă, n'avem dreptate!...

Dar am tot tras şi noi nădejdea de mai bine; am umblat tot cu răbdarea şi cu vorba bună. Dacă am văzut dela o vreme, că degeaba mai umblăm cu omenie, ne-am apucat de zurbavă... Şi am făcut-o şi noi pe cît ne-a dus mintea şi capul. Acuma ne-au auzit toţi până la Vodă; ne-au auzit şi-au împînzit ţara cu oşti, nu înspre ocrotirea noastră, a celor obijduiţi, că noi de blăstăm sîntem şi trăim săraci întru cît ne vedeţi.

Zicînd, îşi desfăcu sumanul în lături, arătîndu-şi prin găurile largi ale cămeşii zdrenţuite un trup negru ca pămîntul.

— E drept, că nu-i numai beţia pricina pierzării şi a îndobitocirii, ci mai mult decît orice îi ruinează munca trudită din cale afară şi mizeria în care trăesc, de cînd se trezesc pe lume şi până ce mor, rosti cu jumătate de gură locotenentul Opreanu.

— Nu vorbi neîntrebat, locotenente, îi porunci maiorul privindu-l o clipă ameninţător prin colţurile ochilor.

— Aşa-i, domnişorule, urmă Furtună, muncim muncă grea tare, muncim o viaţă întreagă, şi chiaburi nu mai ajungem; păi doar nu degeaba umblă vorba printre noi că: „din bani depe plugărie n'am mai văzut chiaburie; dar din bani de tâlhărie am văzut ţinînd moşie!...“ Mai bine tâlhari, cum ne ziceţi dumneavoastră, decît cuminţi şi detreabă. Ce să facem? Nevoia ne îndeamnă la zurbavă şi la tâlhărie!... Parcă noi nu vedem, că rău facem, greşim, ne umplem de păcate; dar avem nădejdea, că ne-o ierta Dumnezeu; că multă nevoe şi asprime am îndurat pe lumea asta! Am îndurat, că dă... noi ţăranii sîntem tari de vîrtute şi proşti la minte; tari, căci răbdăm răbdare cinească, şi proşti, că de n'am fi proşti, n'am şti răbda.

— Ei, vă place obrăznicie la ţăran! şopti cucoana, indignată, către ofiţeri.

— De ce tocmai tu,—întrebă maiorul, foarte încurcat,—tu, care trebuiai să dai exemplu de cinste şi de cuminţenie, căci ţara ţi-a dat medalii pentru cinstea ta de militar... nu te-ai gîndit tu că prin purtarea ta vei necinsti numele ţării şi al Majestăţii Sale?

— La asta, zău, nu m'am gîndit; căci nici n'ai chip să te gîndeşti... Să fii cuprins, din cap până în picioare cu *medălii*, să ţi se verse peste tine toată cinstea ţării şi a Măriei Sale, dacă pîntecele ţi-i gol, lihnit... geaba Vodă... geaba ţară!... Foamea dă deadreptul. Parcă *medăliile* ţin de foame? Ce folos de cinste multă, dacă udătură nu-i şi făina s'a gătit!

— *Mais c'est tout à fait insupportable*.... ciripi sublocotenentul Turel, strîngîndu-şi nervos mînerul săbiei.

Maiorul schimba feţe-feţe; un moment stătu pe gînduri muşcîndu-şi cu ciudă musteaţa. Se simţea oarecum doborît de felul cum îi răspunsese veteranul. Un val fierbinte de mînie parcă i se ridică din tălpi până'n rădăcina părului.

— Dacă nu le ştii preţui, mizerabile, şi nu ştii cinsti decoraţiile ţării,—izbucni el smuncindu-i-le într'o clipă depe sumanu-i putred şi aruncîndu-i-le într'un zîngănit închis pe podeaua grajdiului,—atunci dă-le jos, mişelule, nu le terfeli ca un nevrednic ce eşti.

— Trăiți, domnișorule, cuvîntă Furtună, trăgîndu-se cu hotărire un pas înapoi și privind țintă în ochii comandantului, bateți-mă, spînzurați-mă, omorîți-mă de-acum înainte, dar drept v'o spun, că, de cînd sînt multă foame am îndurat, aspră nevoe am tras, dureri multe am avut, prin grele cumpene am trecut, dar... de cinstea Măriei sale nu m'am lepădat. Cît am fost de nevrednic și de păcătos, la piept am purtat-o treizeci de ani de zile. Așa mi-a fost mie drag, să am și eu cu mine, în orice loc, un semn dat de Vodă Carol, precum c'odată și odată am fost și eu om acătării.... Și mai aveam eu un dar dela Vodă... o goarnă! Dar mi-a luat-o *preceptoriu* zălog... pentru un rest de parale. Era goarna cu care am sunat atacul, cînd rămăsesem singur singurel dintre gorniști la suișul unei redute; îmi curgea sîngele gîrlă peste ochi, peste nas, peste goarnă, din locul ist cu semnul depe frunte, și eu sunam să îndemne leatul vrăjmaș la deal... sunam de mi s'a dus pomina până la urechea Măriei Sale și pentru aceia cu poruncă domnească mi-a dăruit *trumbeda* cu care m'a împlinit zapciul și *medăliile* pe care mi le-ați aruncat dumneavoastră la cinstea tălpilor!... Ii eram dragi lui Vodă atunci,—urmă țăranul cu duioșie, lăsîndu-și privirile în pămînt,—dar acum se vede că i s'a urît și lui de noi, și v'au trimes să ne luați și cît ne dăduse! Grele zile am ajuns și de jălit sîntem! . . . .

. . . .

Ce-a mai fost pe urmă, e dureros de spus... Pe înoptate însă, în vreme ce în saloanele dela curtea boerească se zăreau prin ferestrele largi, aburite, umbre lungi, mișcîndu-se în vălvătaia luminelor de policandre.... afară, încolo, departe la marginea satului, pe un cîmp bătut de viscol, în fulgerul unui foc de salvă comandat de sublocotenentul Turel, se mai zări odată chipul acela uscat, cu ochii mari, scînteetori ai lui Furtună veteranul și'n detunătura puștilor căzu trăsnit, grămadă cornistul care, singur singurel, mai rămăsese în picioare sunînd vrăjmaș atacul... la un suiș de deal... la Șeptezeci și șepte!

Ion I. Mironescu

Ispita

Tu dor străin, ce'n noapte
Mă chemi atît de des,
De unde-mi vii și cine
In gînd mi te-a trimes?

— De nu m'ai cere însăți,
Eu n'aș putea să-ți vin,
Căci nu m'aude gîndul
De care sînt străin.

— Eu nu mai știu de'n gîndu-mi
Vii singur ori te chem,
Dar simt că făr'de voe
Mă bucur și mă tem.

— Te bucură nădejdea
Și nu te temi de loc,
Ci te'nspăimîntă poate
Prea marele noroc.

— Și de mă'ncred în tine
Ce-mi dai și ce-ai să-mi ceri?

— Iți dau un veac de viață
Trăită în plăceri,

Iți dau un veac de viață,
In care-ai să trăești
Minuni ce nu'ndrăznit-ai
Măcar să le gîndești.

Și'n schimb iți cer ce însăți
Ar trebui să-mi ceri;—
Să uiți din viață-ți până
Și ziua cea de eri.

Să nu mai ştii nimica
Din tot ce-ai fost trăit,
Căci numai astfel vine
Norocul negrăit.

— Primesc ori-ce de-acuma,—
O, ce noroc, să pot
De tot ce suferit-am
Să-mi uit de tot... de tot....

*

— Ca să ajungi la ţintă
Sînt drumuri ce le ştii,
Dar trebue să-ţi fie
De ori-ce dor pustii ;—

Ci-ţi vei închide ochii
Şi bine-ai să te'ncrezi,
Că nu-i ertat o clipă
Măcar să vrei să vezi.

Doar asta-i încercarea
Şi-apoi în veci de veci
Nu le-i mai şti cunoaşte
De-o fi să le mai treci.

Şi-acum închide-ţi ochii
Şi hai la drum întins...

— Mă duc, dar uite, nu ştiu
Ce jale m'a cuprins...

— Nu'ncape jale'n drumul
Eternului noroc,
Vezi nu uită că ochii
N'ai să-i deschizi de loc.

*

— Sînt două căi piezişe
Şi'n mijloc drumul drept,
Tu, dor străin, mă'nvaţă
Pe care să mă'ndrept?

— Pe drumul cel din mijloc
Spre ţintă mergi întins.

— Pe drumul drept odată
O rază mi s'a stins!....

— Atunci pe cel din dreapta.

— Nu, dorule, nu merg,
Sînt urme dragi pe care
Mă tem să nu le şterg!...

— Cînd ţinta e aceiaşi,
Şi drumurile-s trei,
Nu-i greu,—pe cel din stînga
Porneşte-o dacă vrei.

— Pe drumul cel din stînga?...
Nu, dorule străin,
E-o cruce'n faţa cărei
Nu pot să nu mă'nchin...

E-o cruce'n faţa cărei
Nu pot să nu mă plec,
Şi n'am să pot în preajma-i
Cu ochii orbi să trec....
. . . .

*

.... Şi a pierit ispita,
Şi ai rămas pe loc,
Biet suflet ce porniseşi
Spre veşnicul noroc.

Şi crucea'n preajma cărei
N'ai vrut să treci străin
E tocmai amintirea
Celui mai mare chin....

Elena Farago

Richard Wagner

I.

Nu sînt nici „compozitor," nici „executant"... Dacă îmi îngădui să vă vorbesc aici despre Richard Wagner, o fac pentru trei consideraţiuni, una mai puţin muzicală decît celelalte :

Wagner este nu numai muzicant, este totdeodată (aşi vrea să ne înţelegem lămurit încă de la început), *totdeodată*, adică în acelaşi timp, şi cu aceeaşi intensitate, şi cu un deopotrivă merit,—şi un poet. Nu e muzicant *şi* poet, ori poet *şi* muzicant : acest *şi*, departe de a-mi limpezi gîndirea, ar exprima tocmai opusul gîndirii mele ; e un muzicant-poet ori un poet-muzicant, ori care din aceste epitete ar fi pus înainte, şi e bine să se alterneze formula. Multe spirite omeneşti au fost înzestrate cu însuşiri şi cu talente deosebite : Victor Hugo desina însuşi unele din peizagiile cele mai carecteristice ale romanelor sale; Goethe era poet, filosof, naturalist ; Leonardo da Vinci era pictor, sculptor, inginer, mecanic, arhitect. Dar toate aceste minţi de elită stăpîneau aceste însuşiri diferite în momente diferite ale vieţii lor ; între aceste diferite însuşiri ale lor nu exista nici o *legătură logică* : Leonardo da Vinci, bunăoară, era inginer în alte momente decît în acelea în cari era pictor, mecanic în altele decît în acelea în cari era arhitect—şi în alte opere—; nu era inginer pentru că era pictor, nici mecanic, pentrucă era arhitect. Wagner e poet, *pentrucă* e muzicant şi muzicant *pentrucă* e poet ; la el, muzica nu se înţelege fără poezie, nici poezia fără muzică ; ci muzica şi poezia se pătrund reciproc, se îmbină, se topesc la olaltă, trăesc dintr'o viaţă comună, nu întocmesc decît o singură artă. Care dintrînsele predomină ? Nici una, căci nici una nu e scopul; amîndouă sînt numai nişte mijloace pentru producerea unor efecte de ordine comună. Fiecare din ele, neîndestulătoare în sine, se subordonează artei superioare, artei propriu zise, spre care converg toate artele, *arta dramatică*.—Wagner e dar un dramaturg : el aparţine istoriei muzicii, ca urmaş al lui Haydn, al lui Gluck, al lui Mozart, al lui Beethoven,—dar tot aşa istoriei literaturii,

ca urmaş al lui Eschyle, al lui Sophocle, al lui Corneille, al lui Goethe, al lui Shakespeare.

In al doilea rînd, acest artist fără epitet şi fără seamăn, e poate un tot atît de mare gînditor, un tot atît de mare filosof, un tot atît de mare critic. Precum e unul din cei mai mari artişti, tot aşa e unul din cei mai mari critici de artă ai timpurilor moderne. Talentul său de poet-muzicant l-a dus treptat la o *concepţie* limpede, ingenioasă, revoluţionară a artei, precum această concepţie l-a dus treptat, conştient, la *întruparea* unei arte necunoscute. Existau până la el două feluri de artişti pe lume : unii lipsiţi desăvîrşit de talentul critic, necunoscători sau despreţuitori de orice teorie, genii inconştiente, cîteodată puternice ca natura : Molière, Beethoven, Shakespeare ; alţii, înzestraţi cu oarecare talent critic, în momentele lor libere,—producători de teorii, dar mai ales producători de opere de artă : operele şi teoriile lor ies din două izvoare deosebite ale minţii ; pentru a izbuti cu tot dinadinsul, pentru a întrece pe alţii şi pentru a se întrece pe ei înşişi, aceşti oameni mari au nevoe să-şi uite mai întâi teoriile lor, să le combată în fapt : astfel au fost Victor Hugo, Emile Zola. Wagner întocmeşte el singur o a treia categorie : a geniilor conştienţi, cari au o teorie şi o urmează. El nu e mare, el nu e Wagner, decît din momentul în care îşi formulează doctrina lui de artă, din momentul in care i se supune. La el, criticul sau filosoful călăuzesc pe artist spre folosul lui. Alţii sînt artişti, *deşi* sînt critici ; el e artist *fiindcă* este critic. De astădată însă nu vom zice că e artist în acelaşi timp în care e critic, nu ne vom servi de trăsura de unire : el e artist *şi* critic.— Wagner a trecut odată în viaţa lui printr'o fază critică ; acea fază critică a fost impusă de turburările talentului său; la rîndu-i ea a pricinuit producerea unor opere consciente, limpezi, puternice: astfel arta şi critica s'au zămislit reciproc în mintea lui Wagner. Toate operile lui se pot împărţi în două grupe distincte : dinainte de 1848 şi după 1851 ; între aceste două date, în interval de trei ani, se întinde perioada critică...

Fie zis în treacăt : dacă Wagner poetul avea multă încredere şi multă pornire sufletească pentru Wagner muzicantul, dacă acesta jura în numele poetului, Wagner artistul şi-a amintit întotdeauna cu neîncredere şi cu o neexplicabilă ură de Wagner filosoful. Opt ani după încetarea fazei critice, în 1859, în faimoasa „Lettre sur la musique", adresată la Paris lui Frédéric Villot, spre lămurirea dramei «Tannhäuser», Wagner repetă cu convingere, dar cu oroare şi cu dezgust principalele puncte ale doctrinei sale estetice. El constată : 1) că starea de spirit a criticului, abstractă, analitică e temeinic opusă stării de spirit a artistului, plină de viaţă şi estetică ; 2) că prima din aceste stări e excepţională, şi oarecum bolnăvicioasă ; 3) că amintirea ei singură îi e şi ostenitoare şi displăcută. «A la répugnance prononcée que j'ai maintenant à relire mes écrits théoriques, il m'est aisé de reconnaître qu'à l'époque où je les composais, j'étais dans une

situation d'esprit tout à fait anormale, dans une de ces situations où l'artiste peut se trouver une fois dans sa vie, mais non se replacer une seconde". *(Lettre sur la musique*, in „Quatre poèmes d'Opéras", Paris, 1893, p. VI.—Vezi şi pp. XLV şi XLVI).

Insfirşit, prin viaţa sa, prin pretenţiile sale teoretice, prin originea inspiraţiunii şi a temelor sale lirice, prin dispoziţiile sufletului său, prin natura intelectuală a operei sale, Richard Wagner aparţine intregii omeniri tot atit cit aparţine Germaniei. El e german, dar e grec, e englez, e celt, e scandinav, e creştin, e păgîn, e modern, e medieval, e antic... e «uman», «pur uman»,—intocmai cum va recunoaşte că trebue să fie subiectele dramelor sale,—«pur», adică *vecinic*, *universal* şi *adinc* uman...

II.

Pentru a explica pe Molière, pe Shakespeare, pe Leonardo da Vinci, pe Beethoven, pe Goethe, ai nevoe de o îndelungă reflexie personală şi trebue adesea ori să te adresezi şi criticilor. Pentru Wagner, e destul să te adresezi lui Wagner. Chamberlain, Louis-Pilate de Brinng Gaubast, Lavignac, Schuré, Lichtemberger, Nolhac, toţi ciţi au comentat opera maestrului i-au cerut lămuriri lui însuşi şi au fost mai puţin limpezi şi mai puţin sugestivi decit dînsul. Dar inainte de toate, spre a pricepe «cuvintul» maestrului, trebue să fi urmărit conştient dramele lui muzicale, să te fi lăsat, sincer, să fii înriurit de dinsele, să fi subliniat singur, în mintea ta, deosebirile fundamentala care despart aceste drame de „Operile" obicinuite, vreau să zic de «operile italiene».

Şase sau şapte din aceste deosebiri se impun cu deosebire minţii. Printr'însele nu intră nici stingerea luminărilor la inceputul reprezentaţiunii, nici „zgomotul" cel mare, pe care cei necunoscători îl atribue „operei" wagneriane. Wagner a scoborît în adevăr orchestra sub scenă, a făcut-o invizibilă spectatorilor, a interzis incercarea arcuşurilor în sala de spectacol, a ordonat suprimarea aproape desăvirşită a luminii în sală, dar toate aceste măsuri,—de o importanţă secundară pentru dînsul—au fost aşa de repede imitate de toate celelalte feluri de representaţii, incît astăzi le vedem introduse şi la opera italiană şi la piesele noastre de teatru naţionale. Mulţumită lui Wagner, nu vedem astfel decît ce trebue să vedem şi nu auzim decit ce trebue să auzim în sălile de spectacol,—dar mai ales nu vedem ceeace nu trebue decit să auzim.—Intru cit e vorba de faimosul «zgomot wagnerian» trebue reţinut numai atît, că în adevăr auzim mai multe şi mai variate instrumente la «Meistersinger» sau la «Parsifal» decit la «Traviata» sau la „Barbiere di Seviglia". Wagner cel d'intăi s'a servit de „cornul englezesc", de „clarineta basă", de „tubas"; cel d'intăi, după Beethoven, a întrebuinţat „tromboanele" şi „contra-basonul"; de unele din instrumentele inventate de el, ca „trompeta basă" s'a slujit

numai în Tetralogie; el singur, în afară de Meyerbeer şi de Berlioz, a scris trei părţi de flaut, trei de clarinet, trei de „haut bois".

In altă parte stă deosebirea radicală dintre „drama lirică" şi „opera" tradiţională. Mai intăi, în marea însemnătate pe care o dă Wagner orchestrei. „Operile italiene" care l'au precedat sau care se urmează astăzi, în afară de înriurirea lui, sint „opere" pur vocale, făcute în vederea exclusivă a succesului uneia sau mai multor voci, de multe ori în vederea exclusivă a unui cintăreţ singur. Veţi fi încercat, de sigur, acea dezamăgire artistică de care vorbeşte Wagner, în mijlocul spectacolului, cind „pătrunşi până în suflet de o frază muzicală nobilă şi frumoasă, „o vedem dintr'odata terminindu-se, în spre înjosirea ei, în cadenţa obicinuită cu două *rulade* obligatorii şi cu *nota sus-ţinută*, pe cind actorul, uitind repede raporturile sale cu personagiul căruia fraza îi e îndreptată, inaintează până la marginea rampei şi se întoarce în spre «clacă» spre a-i da semnalul „aplauzelor".—Nu există „rulade", nu există „triluri", nu există „fioriturі" în drama wagneriană. Ea stabileşte un echilibru sănătos între voci şi instrumente, ea e făcută în vederea artei, şi nu în vederea artistului dramatic, ea dă să priceapă acestuia că el e servitorul artei şi nu stăpînul ei. Efectul dramatic trece astfel rînd pe rînd dela personagii la orchestră,—şi cum fiecare instrument e o mică personalitate cu un mic suflet—trece dela un pupitru la altul.

Contrariu de ce s'ar crede şi contrariu de ce se spune de regulă, pricepem mai uşor mersul acţiunii şi succesiunea dialogului în drama wagneriană decit în „opera". „Opera" obicinuită parcă ar fi fost creată într'adins spre a dovedi marea incompatibilitate dintre poezie şi muzică, neputinţa firească în care se găsesc amindouă de a întocmi vreodată o artă unică. Muzica impedică ascultarea libretului, situaţiunile dramatice şi dialogul împedică ascultarea muzicii[1]). De acea, nu ne bucurăm îndeajuns nici de muzică, nici de poezie. Simţim nevoia de a reciti acasă libretul, de a ne întoarce apoi la teatru spre a reasculta muzica... Pricepem dimpotrivă dela inceput poemul lui Wagner; şi el ne ajută să gustăm armonia muzicală... Acest fapt se datoreşte inainte de toate marei simplităţi cu care e întocmită în el acţiunea dramatică. Această simplitate contrastează radical cu complicaţia obicinuită a „libretelor" de operă. Printr'o particularitate a spiritului, pe care Wagner o împărtăşeşte cu Bossuet şi cu Brunetière, el are o predilecţie deosebită pentru ţifra 3; Bossuet işi împărţea predicile lui în trei puncte, Brunetière işi împărţia articolele lui de critică în trei capitole, Wagner îşi imparte toate dramele sale lirice în trei acte. Singura excepţie o face Rienzi, împărţit, după modul şcoalei anterioare, în cinci acte; dar Ri-

1) Mai amănunţit de cit se putea face în acest mic studiu, am expus aceste vederi în seria de prelegeri universitare „Ce este literatura?—Condiţiunile şi limitele acestei arte".—Buc., Eminescu, 1903, pp. 69—74.

enzi, una din primele încercări ale lui Wagner, e mai mult o «operă italiană» decît o «drama» wagneriană.

Şi cu toate acestea, dacă nu sîntem muzicanţi de profesiune, ducem cu noi mai puţine amintiri muzicale. „Opera" italiană sau franceză e presărată cu melodii, cu cîntece, cu romanţe. Care din noi nu ştie pe dinafară,—fiindca le-a auzit o singură dată—bucăţi ca: «La donna e mobile», ori «Adio del passato», ori «Connais-tu le pays où fleurit l'oranger», ori „E scherzo di folia", ori „Figaro qui, Figaro qua"... Ajunge să le auzim cuvintele, ca să ne şi vie să le cîntăm... Ce zic? Pentru dînsele ne ducem la teatru, pe ele singure le ascultăm... restul nu e—cum zice Wagner—decît un pretext, „decît un imbold de conversaţie"... poate de privire cu binoclul în sală... Le cîntăm tare ori le fluerăm încet după spectacol,—fiindcă le-am urmărit cîteva minute, ne urmăresc zile şi săptămîni...

Muzica lui Wagner nu lasă în noi amintiri uşoare; ea ne impresură, ne năvăleşte, ne înalţă; o păstrăm puţin în memorie dacă nu am studiat-o intr'adins; trebue să ne dăm cazna multă ca să o *pricepem*. Subliniez acest cuvint: ea trebue *pricepută*, căci ese tot atît de mult din minte cît din inimă... Muzica italiană are mai mult de a face cu *simţurile*: spre a o gusta, spre a o reţine, nu trebue să gîndim; la gîndire, suridem şi o găsim, înainte de toate, foarte nepotrivită cu textul vorbelor peste cari *se aplică*. Efectul ei imediat e de a produce o gidiletură agreabilă în urechi, apoi de a cobori şi de a produce o furnicătură plăcută în membre... Deja, în fotoliul nostru dela teatru, simţim nevoia de a clătina uşor capul spre a bate măsura; în focarul teatrului, în „entr'acte", mişcarea se întinde asupra întregului trunchiu al corpului; în singurătate, aceste melodii duc inevitabil la danţ... Sînt chiar bucăţi întregi de operă, cîntece de amor, ca „Serenada" din actul I al lui „Romeo şi Julieta" de Gounod, făcute intenţionat pe teme de vals... Simţim imediat că acel amor are mai puţine legături cu inima decît cu picioarele.

Foarte puţine „romanţe" sau „cîntecele" sau „melodii" se găsesc presărate în „dramele" lui Wagner: „romanţa stelei" şi „marşul pelerinilor" în Tannhäuser, „corul torcătoarelor" în «Fliegende Holländer», «marşul nupţial» în Lohengrin, «cîntecul concursului» în Meistersinger,—şi foarte puţine altele.

Insemnatate, dar, deosebită dată orchestrei, uşoară pricepere a poemului dramatic, număr restrîns de „melodii",—iată ce ne izbesc mai întîi în drama wagneriană. Ea se mai caracterizează prin reducerea, aproape prin suprimarea, corurilor sau a vechilor „ensenbluri": aproape că nu le mai regăsim decît intr'o operă dinainte de 1848, Lohengrin,—intr'una de după 1851, Tannhäuser.

Dacă sîntem mai atenţi ori mai iscusiţi, putem se descoperim alte două sau trei trăsături distinctive ale noei «drame». Printre ele, natura deosebită a „Preludiilor", care nu sînt de loc acelaşi lucru cu foastele „Ouverture". Ouvertura" era o bucată muzicală pusă la inceputul „operii", un fel de compensare dată bietei orchestre, care, dela ridicarea cortinei, are ca rol să fie subordonată efectului vocal, bucată, care, de cele mai multe ori, aminteşte tot atît de puţin inspiraţia muzicală, a „operii" propriu zise, cît muzica aceleia va aminti textul libretului. De aceea foarte mulţi „cunoscători" îşi şi calculează sosirea lor la teatru după încetarea «Ouverturii». „Preludiile" lui Wagner sînt de o natură psichologică şi de o natură filosofică foarte adîncă. Ele schiţează în trăsături repezi starea de suflet a personagiilor, ele destăinuesc intenţiile cele mai ascunse ale artistului, ele ne povestesc, în limbagiul lor muzical pur, rostul evenimentelor, ele pregătesc starea de spirit a spectatorului, liniştind-o, indepărtîndu-o de amintirile vieţii de toate zilele, îndrumînd-o înspre starea de lucruri ce se vor desfăşura în decursul dramei, ele amintesc cele deja întîmplate şi prevestesc cele ce se vor întîmplă. Trebuesc ascultate cu luare aminte, căci slujesc nu numai de introducere, dar de temelie întregii desfăşurări următoare. Opera italiană era precedată de o singură «ouvertură», la inceputul reprezentaţiei; Wagner aşază cîte un preludiu la inceputul fiecărui act: preludiu-recapitulativ, preludiu-avertisment, preludiu-comentar, preludiu-potolitor al sufletului. Un profesor de armonie dela conservatorul din Paris, domnul Lavignac, distinge patru categorii de asemenea preludii: 1) *preludii de simplă liniştire* a minţii, al căror scop e de a întoarce mintea dela preocupările din afară, mlădiind-o, făcînd-o uşor accesibilă celor mai mici emoţii (preludiul actului I al Walkiriei); 2) *preludii ce amintesc faptele precedente*, pe care spectatorul a avut vreme să şi le împuţineze în memorie în «entr'acte» (preludiul actului al III-lea din Siegfried); 3) dimpotrivă, preludii ce procedează invers, prin *împrumuturi făcute* actului următor,—în care caz acţiunea dramatică începe în decursul preludiului (inceputul actului al doilea din Lohengrin); 4) în sfîrşit, preludii *ce scufundă spiritul în vag*, aţîţînd curiozitatea şi robind atenţia prin armonii nehotărîte, prin sonorităţi ciudate, prin modulaţii neprevăzute, cîteodată incoherente, care nu lasă să se întrevadă nimic din ce are să se întîmple, care turbură chiar mintea, dar care tocmai prin aceea ştiu să o pregătească pentru emoţiile cele mai zdrobitoare (preludiul actului al III-lea din Parsifal).—Aceste patru feluri de preludii se pun cînd din punctul de vedere al spectacolului, cînd din al personagiilor dramei; mai e o a cincea categorie, a preludiului-gînditor sau *filosof*, care comentează acţiunea, care se pune din punctul de vedere al dramaturgului şi ne destăinueşte cutele cele mai ascunse ale gîndirii lui filosofice: astfel e minunatul debut al prologului Tetralogiei, Rheingold, care în 136 de măsuri, stăruind toate asupra unui unic acord perfect în mi bemol major, simbolizează apa, elementul primitiv, mai întîi în starea ei de repaus desăvîrşit, apoi în turburarea ei, oarecum sufletească, din ce în ce crescîndă, în vreme ce, în adîncurile ei cele mai nepătrunse, se urzeşte viaţa în-

treagă, cu năzuinţele, cu patimele ei, cu suferinţele ei, viaţă destinată a ieşi din ce în ce mai mult la suprafaţă şi a acoperi în sufletele noastre cu vocea ei vocea primitivă a Oceanului...

Un cuvint despre o altă particularitate a dramei wagneriane, cunoscută sub numele de «leit motive», sau de „motive muzicale călăuze". Ce sint aceste motive? Sint nişte forme muzicale, nişte succesiuni de sunete, care ne amintesc deodată, prin-tr'o convenţie tacită între compozitor şi noi, anume stări sufleteşti, anume împrejurări, cite odată anume personagii sau anume obiecte, şi care revin ori înăuntrul aceluiaşi act, ori dela un act la altul, ori dela o dramă la alta. Pentruca aceste forme muzicale să revină, trebue să existe o raţiune anume. Acea raţiune stă în legătură firească, aproape indispensabilă care există între dînsele şi gîndirea precisă pe care ţintesc să o readucă în minte.

Domnul Lavignac îi dă următoarea explicare populară: După cum, citirea unui text literar ne deşteaptă în minte, involuntar, anume peisagii, în mijlocul cărora se desfăşură evenimentele, şi anume fizionomii ale personagiilor—în aşa chip, încît sintem uimiţi, de cite ori întîlnim gravuri care nu se potrivesc cu icoanele pe care ni le-am format dela început înăuntrul nostru,—tot aşa, dacă sîntem înzestraţi cu imaginaţie muzicală, ne închipuim anume contururi melodice, anume succesiuni de sunete care însoţesc fatal anume stări sufleteşti, anume situaţiuni dramatice. Unii îşi închipue sau visează cu ochii, alţii cu urechile, după cum sint temperamente vizuale sau auditive, după cum au pornire mai mare spre artele plastice ori spre muzică. Convenţia muzicală e tot aşa de puternică, tot aşa de imperioasă ca şi convenţia mai obicinuită a contururilor vizuale. „Leit-motivul" e deci un peisagiu, e un portret muzical;—e o scoatere în relief, e o subliniare, a anume împrejurări mai importante, care revin. Pe măsură ce înaintăm în studiul dramei wagneriane, observăm această facultate deosebită a maestrului întărindu-se tot mai mult, luînd proporţiuni mai considerabile. Leit-motivul wagnerian se recunoaşte repede, e scurt şi simplu, cite odată se modifică uşor după cum se modifică împrejurarea dramatică pe care o aminteşte... Gîndiţi-vă la succesiunile de sunete care amintesc undularea valurilor în Rheingold, ori strălucirea săbiei «Nothung» în «Walkyria» şi în «Siegfried», ori piriielile focului în aceste două drame, ori măreţia palatului zeilor „Walhalla", impunătoare în Rheingold, în momentul clădirii, tristă la sfîrşitul Tetralogiei, în momentul incendiului, în Götterdämmerung, ori armoniile invariable ce reamintesc pe lebădă, în tot dealungul lui «Lohengrin» filtrul în «Tristan şi Ysold», pe călător, adică pe zeul Wothan şi pe Destin în tot dealungul Tetralogiei...

Ajungem la cea mai temeinică deosebire care desparte drama lui Wagner de «opera» tradiţională: deosebire de ordine pur poetică, de astădată. Textul poemului dramatic, «libretul» e de obiceiu element accesoriu, neînsemnat, subordonat compoziţiunii muzicale, întocmit de cele mai multe ori de autori neînsemnaţi sub comanda imediată a compozitorului. Ştim cu toţii că «Aida» e de Verdi, că «Lucia» e de Donizzetti, că «Uguenotti» sînt de Meyerbeer. Dar cine sint autorii libretelor Aidei, Luciei şi ai Uguenoţilor? Nici nu o ştim, nici nu ne importă. In drama wagneriană, libretul, sau mai bine zis, poemul, are o însemnătate excepţională, o însemnătate tot atît de mare cît şi muzica, şi e întocmit de Wagner el însuşi. Poetul şi compozitorul sînt una şi aceiaşi persoană, poezia şi muzica răsar din acelaşi izvor sufletesc. Am putea analiza rind pe rînd toate poemele lui Richard Wagner, dela „Fliegende Holländer" până la Parsifal şi am putea arăta superioritatea lor literară deosebită. Să ne mulţumim cu unul singur, cu cel mai instructiv: poemul dramei lirice „Tristan şi Ysold".

In momentul chiar în care cavalerul Tristan aducea din Irlanda, în corabie, pe Ysold, logodnica unchiului său, regele Mark din Cornwall, un filtru de dragoste, băut din greşală şi de unul şi de altul, apropie inimile lor pe vecie. Viaţa lor devine de aci înainte o povară. Tinărul cavaler va trebui să ascunză taina cea mai importantă a sufletului său unchiului, regelui, binefăcătorului său, care dorea să-i lase moştenirea tronului; Ysold va tremura de remuşcare şi de spaimă în faţa soţului legitim. Pizmaşii ai fericiriilor vor fi aşezaţi în umbră, vor pîndi momentele lor de întîlnire, vor da de ştire regelui Mark, care va suferi în aceeaşi clipită o îndoită dezamăgire. Un exil vecinic îl va lipsi de acum şi de cel mai iubit prietin şi de cea mai iubită soţie...

....Dar urmarea romanului? Prin aici înainte, fiecare din numeroşii autori cari au reluat acest vechiu subiect celtic, îi dau o încheiere cu totul alta. Astfel truverul *Béroul*, cel mai vechiu interpretator al legendei (1150), spirit normand, adică pozitiv, prozaic, batjocoritor, îşi închipue că, goniţi dela curte, cei doi amanţi vor rătăci prin ţări străine şi prin păduri, timp de trei ani, cit va dura vraja filtrului, apoi se vor deştepta într'o dimineaţă dezamăgiţi, Tristan regretind viitorul său, pe care şi l-a compromis, Ysold, regretind viaţa sa de regină. Prin bună înţelegere se vor despărţi, sau mai bine Tristan va readuce pe Ysold la curtea fostului ei bărbat, care se va grăbi să o primească.

Cu autorul *Thomas* (1170), imaginaţia fantastică, sentimentală, complicată a rasei bretone recîştigă terenul. După dînsul, Tristan singur e izgonit. Refugiat în Bretania, eroul, după multe peripeţii şi suferinţi, consimte să ia în căsătorie pe fiica regelui local, a doua Ysold, care se va numi «Ysold cea cu minile frumoase» în deosebire de Ysold a inimii lui, Ysold «cea bălană». Rănit de moarte într'o luptă, amantul roagă pe prietenul său Kaherdin să vestească acest eveniment adevăratei Ysolde. Se înţeleg împreună că, dacă Ysold va consimţi să vină, prietenul să împlinte la corabie un steag alb; în caz contrariu, să împlinte unul negru. Ysold soseşte; corabia intră în port; dar soţia lui Tristan «Ysold cea cu minile frumoase», din necaz, din răutate, înşală pe soţul ei şi-i vesteşte sosirea unei corăbii cu steag negru... Ysold «cea bălană» soseşte prea tirziu. Impresia finală

e aceeaşi pe care ne-o lasă cetirea «Damei cu Camelii», a lui «Paul et Virginie», a lui «Romeo şi Julieta»... In toate însă, femeea moare înainte: în «La Dame aux Camélias» din cauza boalei, în «Paul et Virginie» din cauza elementelor naturii, în «Romeo şi Julieta» din cauza unei neînţelegeri... In «Tristan şi Ysold» a lui Thomas, moare bărbatul, din cauza unui neadevăr grăit de o femee geloasă...

Un roman în proză dela începutul secolului al XIII-lea îşi închipue că regele Mark surprinde pe Tristan în camera chiar a lui Ysold şi că-l răneşte de moarte. Eroul poate însă să se refugieze până la un prieten al său, Dinas, în casa căruia are fericirea să revadă pe Ysold o ultimă dată. Revăzind-o, o îmbrăţişează aşa de tare, încît inimele lor se rupseră în aceastâ de pe urmă clipită de dragoste...

Alţi autori au căutat să precizeze şi mai mult legenda. *Marie de France*—secolul al XII-lea—în scurtul său poem «Le Chèvrefeuille» înfăţişează pe Tristan într'unul din momentele cele mai dureroase ale exilului. Aflînd că regina va trece printr'o anume pădure la o sărbătoare cîmpenească, nefericitul se ascunde după copaci şi asvîrle în drum o cracă de cer, pe care şi-a sculptat mai intâi numele. Regina zăreşte craca, îşi îndepărtează suita şi se revede cu iubitul ei. Amîndoi îşi făuresc nădejdea unei intîlniri viitoare, apoi se despart, plîngînd...

In acelaşi secul, un autor german *Eilhart din Oberg* preferă să omoare pe cei doi eroi, decît să-i vază tîrîndu-şi suferinţele. Regele Mark află prea tîrziu de taina filtrului şi plînge din suflet pe cei doi nevinovaţi. El le-ar fi lăsat bucuros şi domnia şi dragostea. Dă astfel ordine să se sădească un copăcel de trandafiri pe mormîntul Ysoldei şi o viţă de vie pe acela al lui Tristan. Amîndouă plantele crescură împreună, se împreunară şi se pătrunseră aşa de puternic încît nici o putere omenească nu le-a mai putut desface.

Regretăm pierderea părţii finale a lungului poem pe care l-a consacrat acestei legende, un secol în urmă, poetul din Strassburg *Gottfried*. Se pare că ar fi vrut să încheie în sensul romanului lui Thomas. Inceputul ne povesteşte îndelung copilăria amantului şi mai ales viaţa părinţilor săi Rivalin şi Blanchefleur. Numele de Tristan ar însemna «urzit durerii». In locul pădurii din «Monrois», autorul introduce poetica «peşteră a îndrăgostiţilor", în bolta căreia sint incrustate pietre scumpe, a cărei podeală e de marmură verde «la fel cu pajiştea», a carei uşă e de aramă, umbrită de trei tei... etc. etc...—In aceiaşi zonă de inspiraţii s'ar găsi şi un autor anonim englez care—credincios spiritului rasei sale—reduce povestirea amoroasă la strictul ei necesar, suprimînd aproape toată pictura pasiunii, spre a se închide în descrierea cît mai amănunţită a faptelor externe precise...

Atîta *erudiţie* era trebuincioasă spre a judeca, după dreapta lui valoare poemul lui Richard Wagner. «Tristan şi Ysold» al dramei noastre lirice se deosebeşte în patru chipuri de numeroasele întrupări literare medievale ale vechii legende bretone:

Mai întâi, acest poem e mult mai simplu: nici o izgonire dela curte, nici o intîlnire calculată prin păduri, nici o luptă singuratică fatală eroului, nici o închipuire a vreunei noi Ysolde, nici o neînţelegere în privinţa vreunui steag alb sau negru. Surprins în grădina palatului de către regele Mark, Tristan se apără dar e rănit dela început de către Melot, intrigantul regelui, se retrage pe proprietatea sa Kareol, în Britania, unde-şi aşteaptă sfirşitul. Omul său de încredere, Kurwenal, vesteşte pe Ysold de moartea amantului. Regina soseşte prea de vreme ca să-i prinză încă ultima răsuflare, prea tîrziu spre a mai putea împărtăşi cu el bucuriile vieţii. Regele Mark, ce vine pe urmele ei, înştiinţat de guvernanta Brangoene de tot rostul adevărat al acestei dragoste, nu mai găseşte în faţa lui decît două cadavre...

Simplificînd subiectul, Wagner a ştiut, în al doilea rînd, să introducă în poemul său o gravitate necunoscută. Predecesorii săi văzuseră în subiectul breton cînd unul din numeroasele cazuri ale unui «ménage à trois», cînd o simplă dragoste nenorocită,—şi îl trataseră, după împrejurări, cu multă batjocură sau cu multă duioşie. Wagner introduce pe lîngă filtrul amorului, filtrul morţii. Din greşală, eroii au sorbit din cel dintăi; flacăra lor să aprinsese, fără voia lor, înaintea licoarei fatale şi, spre a o potoli, ei au încercat să soarbă din cea de a doua licoare, aceea care pune capăt tuturor suferinţilor. Dar guvernanta Brangoene temîndu-se de acest desnodămînt, a pus o licoare în locul celeilalte. Ei se iubesc deci de două ori fără voia lor. Iar din momentul acestei înşelăciuni, ei se socotesc aşa de bine logodiţii morţii, o pînză neagră învălue aşa de desăvîrşit puternica lor dragoste, încît în fundul cugetului lor ei nici nu mai ştiu să deosebească între cele două simţiminte aşa de strins legate: simţimintul dragostii şi simţimintul morţii. Ei sint uniţi în moarte, în moarte îşi vor regăsi dar adevărata şi întreaga lor fericire.

Pe urmă, studiul caracterelor cîştigă, în Wagner, o importanţă uimitoare. Legenda şi cotiturile peripeţiilor ei interesau mai mult pe autorii medievali, adîncimile inimii omeneşti interesază mai mult pe autorul contemporan. Pentru întâia dată un poet coboară în sufletul nenorocit al lui Tristan, mîndru, plin de remuşcări şi de contraziceri, adînc gînditor,—în al lui Ysold, ironic, răzbunător, plin de bănueli, orbit de patimă,—în sufletele simple dar credincioase al Brangoevei şi al lui Kurwenal, care amintesc pe confidenţii teatrului francez, dar confidenţi interesanţi, cu personalitatea lor deosebită,—în al regelui Mark, suflet omenesc blînd, îngăduitor, priceput, în care mintea nu e bine îngrădită dinspre partea inimii...

Insfîrşit, poemul lui Tristan şi Ysold devine, în minele lui Wagner, un poem de o netăgăduită valoare filosofică, precum veţi recunoaşte-o singuri la citirea textului însuşi:

Sintem înăuntrul unei grădini mărete a palatului lui Mark, în mijlocul unei nopţi limpezi şi impunătoare. Ysold a stins

torța aprinsă ce se găsea atîrnată lingă ușa ei. Acesta e semnalul convenit între dînsa și Tristan. O clipită, și cei doi amanți sînt unul în brațele altuia.

— Ești a mea ? Ești al meu ? Adevărat să fie ?... însfîrșit, însfîrșit, iată-te pe inima mea... tu ești ? tu ești cel (cea) pe care'l (o) string acum ?... ăștia sînt chiar ochii tăi, astea sînt chiar buzele tale ?... asta e mîna ta ?... ăsta e sufletul tău ?... tu ești?... eu sînt ?... n'ai să-mi scapi ? nu e o amăgire ? un vis?

Y. Cîte veacuri de cînd ne-am despărțit ? Cîtă despărțire de atîtea veacuri !..

T. Așa de departe unul de altul, cînd eram atît de alături ! Atît de alături, și totuși atît de departe !

Y. Depărtare blestemată, dușmană celor ce se iubesc ! încetinime omorîtoare a timpului leneș!

T. Distanță și apropiere ! vrășmașe neîmpăcate ! apropiere fermecătoare, distanță posomorîtă !

Y. Tu în întuneric, eu la lumină!

T. Cît timp a ținut astă lumină, până să se stingă! Soarele se cobora, ziua trecea, fără să înăbușe strălucirea pizmașă! Își aprinde semnalul nemilostiv, îl acață de poarta iubitei mele, ca să mă'mpiedice să sbor spre dînsa !...

Y. Da, mîna iubitei tale a stîns lumina. Guvernanta prea sfioasă vrea să mă împiedice. Sfaturile ei însă nu m'au înspăimîntat: la umbra ocrotitoare a zeiței Dragostei, am înfruntat lumina...

(Ce este această lumină, această torță de care vorbește Wagner ? Simțim că cuvintele au aci cîte două și cîte mai multe înțelesuri. Această torță pare a însemna la început obiectul propriu ce servă de semnal amanților. Apoi înțelesul ei pare a se confunda cu acela al luminii zilei, care dispare în fața nopții, prielnică dragostei. Însfîrșit, s'ar crede că e vorba chiar de lumina conștiinței, ce se împuținează, ce se stinge în fața iubirii din ce în ce mai puternice, pe care o împuținează și o stinge mîna chiar a iubitei... Spre sfîrșitul piesei, Tristan pare a-i da încă odată acest înțeles iubirii, cînd rănit de moarte, își analizează sieși patima, în Kareol, la umbra teilor).

— In ceasul, în care nădăjduiam să mă vindec pedeplin, ea îmi alese filtrul cel mai chinuitor, nu ca să îndepărteze de mine moartea pentru totdeauna, dar ca să mă dea pradă chinului vecinic. O băutură ! băutură ! înfricoșătoare băutură ! Nici un leac de acum, nici o moarte blîndă care să mă mai poată scăpa de chinul dorului. In nici o parte, în nici o parte a lumei—vai !—nu-mi voi mai găsi de acum odihnă ! Noaptea mă azvîrle zilii, ca să hrănesc vecinic cu suferințele mele ochiul soarelui.

(Insfîrșit acest amor vecinic dorit, vecinic chinuitor, adormitor de conștiință și de fericire, e înrudit de aproape cu somnul morții din care izvorește și în care se va perde sau poate va renaște mult mai puternic. Să ascultăm ce ne spune Ysold ea însăși. Intinsă fără simțire, în ultima scenă, peste cadavrul lui Tristan, ea se uită fără se înțeleagă, ca străină de

cele ce se întîmplă împrejur, la Brangoene și la regele Mark cari o plîng și vor să o readucă la viață. Drept orice răspuns, ea se întoarce înspre cadavru și zice) :

— Cum zîmbește de plăcut și de dulce ! Ochii lui se întredeschid cu farmec, priviți-l, prietini ! Nu vedeți ? Ce lumină din ce în ce mai strălucitoare iese din toată făptura lui ! Din ce în ce mai seducător, se înalță, asvîrlind raze sclipitoare ca ale stelelor! Priviți-l, prietini! Nu-l vedeți ? Inima lui se umflă împinsă de un foc înălțător, un izvor bogat și măreț clocotește în sînul lui, din buzele lui dulci și fermecătoare scapă o răsuflare de abia simțită: priviți-l, prietini ! Nu-l vedeți și nu-l simțiți ? Eu singură să fiu ursită să aud această melodie necunoscută și tainică, îmbătător de jalnică, plină de un înțeles nesfîrșit, ce mîngîe blînd și răsună din fundul ființei lui: Ea mă ridică cu dînsa, mă pătrunde și face să răsune împrejurul meu răpitoarele ei ecouri ! Aceste sunete limpezi ce murmură la urechile mele să fie valurile plăpînde ale aerului? Să fie undulările pline de farmec ale unor aburi din altă lume ? Le văd umflîndu-se, le aud vîjîind împrejuru-mi : să le mai respir ? Să-mi mai întorc în spre ele urechia ? Să mă adăp, să mă scufund, să mă înec încet în acești aburi ? In marile valuri ale oceanului desfătării, în armonia sonoră a undelor mirositoare, în răsuflarea nesfîrșită a sufletului universal, să te pierzi să te distrugi fără conștiință,—o, voluptate de pe urmă și fără seamăn!..

(Transfigurată, cade încet în brațele Brangoenei, deasupra corpului neînsuflețit al lui Tristan. Regele Mark binecuvintează cadavrele.)

III.

Toate aceste deosebiri, pe care le subliniăm noi astăzi între opera italiană și drama lirică, Wagner le recunoscuse în perioada dintre 1848 și 1851 : poate chiar nici nu le-am cunoaște așa de limpede, de nu le-ar fi subliniat mai întâi dînsul. Opera lui critică se compune din patru scrieri: *Arta și Revoluția* (1849), *Opera de artă a viitorului* (1850), *Opera și Drama* (1851), prescurtate și redate în renumita *«Lettre sur la musique»* redactată de autor în limba franceză, opt ani mai tîrziu, cu ocazia reprezentării la Paris a dramei Tannhäuser.

Intre 1848 și 1851, nici o poemă, nici o compoziție muzicală. E perioada de concentrare, de reculegere, de limpezire a gîndirii, de călăuzire a viitorului. In acest timp, Wagner trecea printr'o îndoită criză : materială și intelectulă.

Se găsea la Zurich,—exilat,—departe de toți ai săi,—în afară de cînele său favorit, care îl iubea, și de nevasta lui, cîntăreața Minna Planner, care-l iubea mult mai puțin. Era foarte instruit : cunoștea adînc pe Sophocle, pe Shakespeare, pe Goethe, pe Weber, pe Haydn, pe Mozart, pe Beethoven... Toată viața lui trecută îi trecea pe dinainte ...

Avea între 35 şi 36 ani. Fiu al unui funcţionar al poliţiei din Leipzig, îşi pierduse la această epocă, şi pe tatăl şi pe muma lui, fusese crescut şi dînsul şi cei opt fraţi şi surori ai lui de către un actor, care le insuflase mai tuturor gustul artei dramatice. Elev mediocru, un mare număr de oameni celebri se recrutează dintre elevii mediocri—să nu ne cetească elevii cei buni!—arătase din vreme dispoziţiuni literare, o mare uşurinţă de versificare şi concepuse, de mic copil, o dramă uriaşă cu 42 de personagii ursite să moară toate în decursul piesei...

Imprejurările din 1830 întoarseră atenţia lui spre mişcarea politică, dar în acelaşi an un om cuminte, profesorul Theodor Weinlig îl învăţă să cunoască de aproape pe Mozart şi pe Beethoven şi îl iniţiă în timp de şase luni, în studiul dificil al «contra punctului».

In 1832, Wagner se găsea la Viena şi compunea o *simfonie*... apoi o primă încercare de operă „*Nunta*", pe care o sfişiă de nemulţumire, un an în urmă...

In acest an, se găsea la *Würtzberg*, unde încercă a doua operă: «*Zinele*», lucrare, al cărei subiect aminteşte în parte pe «Orpheu» al lui Gluck, în parte pe acelea ale dramelor sale proproprii de mai în urmă: Arindal e osindit, din pricina unei greşeli să vadă pe Ada, soţia lui, preschimbîndu-se în piatră. Desnădăjduit, aude o voce dumnezeească strigîndu i: «Ia-ţi harpa!». Cu sunetele ei izbuteşte să-şi readucă soţia la viaţă.

In 1834, auzirea cîntăreţei Schreder-Derwient turbură puternic mintea artistului. El deplînse pe artista, care trebuia să-şi sleiască forţele în interpretarea «operelor» obicinuite, ce-i păreau din ce în ce mai palide. De aici înainte, imaginea cîntăreţei îl va urmări vecinic: „De cîte ori compun un caracter", va zice el mult mai tîrziu „pe dînsa o am dinaintea ochilor".

In 1836, la Magdeburg, compuse o a treia lucrare dramatică *Oprirea dela dragoste*, în care muzica ar fi putut să lipsească, atîta precădere dăduse autorul, fără să-şi dea seama, elementului literar... Se şi căsători în anul acela, la Königsberg, cu cîntăreaţa Minna Planner...

In 1837, fu numit director muzical al teatrului din Riga, unde'şi termină, după o muncă stăruitoare de doi ani, o a patra operă «*Rienzi*», cu subiect împrumutat din istoria libertăţii italiene, şi în care poemul propriu zis şi muzica se cumpăneau armonic...

Ii veni ideea să reprezinte această lucrare la Paris şi se îmbarcă cu femeea şi cu cîinele lui pe o corabie ce avea să-l treacă mai întăi pela Londra. Corabia se luptă timp de mai multe zile cu o vijelie puternică, apoi fu asvîrlită pe fjordurile Norvegiei. Wagner va păstra în totdeauna în suflet icoana morţei, pe care a cunoscut-o atunci de aproape, precum şi pe acea a oceanului, ce i se arătase neprielnic... Moarte, destin, ocean, vor reapărea, în multe din dramele sale, împreună, înfricoşătoare, ca în acea pregătire de naufragiu din 1839... Şi, mai întăi, în tragicul *Fliegende Holländer*, pe a cărui legendă o culese chiar cu acea împrejurare, de pe coastele Norvegiei...

Intre 1839 şi 1842, se găsea la Paris, unde avea să facă cunoştinţa unei alte părţi neaşteptate a destinului său: cu mizeria. Nici un om sigur nu a cunoscut-o mai de aproape, ca poate Wagner, în această periodă a vieţii sale. Neavînd cu ce să-şi întreţină menagiul, ar fi fost fericit să găsească un loc modest de... corist, la unul din teatrele de pe bulevarduri. Dar avea tot atît de mult geniu, cît de puţină voce...

A trebuit să cază şi mai jos. El, despreţuitorul muzicei răsărite din alt izvor sufletesc decît poezia însăşi, a trebuit, spre a-şi întreţine existenţa, să compună muzica pe cuvintele altora: mîngîiat poate că acei alţii se numeau, Heine, Ronsard, Victor Hugo...

I-a fost scris să cadă şi mai jos, şi să compună, el, inimicul muzicei neserioase, muzică de vaudeville, să scrie partiţia acelei «*Descente de la Courtille*» găsită, din fericire, imposibilă de jucat, de către actori...

A trebuit să cadă şi mai jos, să părăsească muzica şi literatura propriu zisă, şi să se avînte în gazetărie, să scrie pentru „la Gazette musicale" articule întitulate «O vizită lui Beethoven» sau «Sfîrşitul unui muzicant».

A trebuit să cadă şi mai jos, şi să facă... oroare! — reduceri pentru pian din *Favorita*, din *Elisire d'Amore*, din *Guitarero*...

A trebuit să cadă şi mai jos: prezentat de către Meyerbeer directorului operei celei mari din Paris, Léonce Pillet, şi povestind acestuia legenda olandezului rătăcitor, acesta îi propuse să-i o cumpere, spre a o comanda unui compozitor francez prietin.

Şi a trebuit, însfîrşit, să cadă şi mai jos decît atît: strîmtorat de mizerie, Richard Wagner îşi vîndu pe 500 franci subiectul lui «*Fliegende Holländer*». Dar îndată, desnădăjduit ca nimeni altul, fugi din Paris şi-şi simţi dreptul de a relua, pe propria sa socoteală, subiectul care-l încîntase pe coastele Norvegiei. Uscatul adusese în viaţa lui un naufragiu mult mai puternic decît străbaterea mării...

O împrejurare extraordinară avea să răstoarne cu totul priveliştea vieţii artistului, să readucă pe neaşteptate pacea în mintea lui chinuită. La Dresda, compatrioţii săi îl primiră cu braţele deschise. In lipsa lui, încercările lui din tinereţă îşi făcuseră drumul lor şi astfel *Rienzi* fu reprezentat în mijlocul unui entusiasm nespus, într'o seară din Octombrie 1842... Rolul principal era jucat de D-ra Schreder Derwient, iar cînd la sfîrşitul spectacolului, şeful de orchestră cedă poetului compozitor conducerea muzicanţilor, înflăcărarea sălii se preschimbă în delir fără margini... Acestei împrejurări datori Wagner locul de Hof-Kapelmeister la Dresda, care îl scăpă deodată din mizerie şi pe care avea să-l ocupe timp de 6 ani, dela 1843 la 1849...

Care nu fu mirarea autorului, cînd publicul primi cu cea

mai mare răceală, imediat, drama, care pentru dinsul reprezenta cel mai mare progres al talentului său, şi a cărei istorie se lega aşa de strîns cu istoria din urmă a vieţii sale însaşi: *Fliegende Holländer!* Şi tot aşa de puţin succes avură, cîţiva ani mai tîrziu, în faţa aceluiaşi public, din pricina concurenţei operilor lui Donizetti, *Tannhäuser*, reprezentat în 1845 şi primul act din *Lohengrin*, representat în 1848... Aceste neizbînzi toate nu descurajează întru nimic pe Richard Wagner; lui *Lohengrin*, îi urmară *Moartea lui Siegfried* şi *Friederich Barbarosa*, *Fierarul Wieland* şi *Isus din Nazareth*.....

Richard Wagner îşi trecu prin minte toate aceste peripeţii miraculoase ale vieţii lui şi observă că criza materială pe care o străbătuse odinioară nu era nimic pe lîngă criza intelectuală ce-l stăpînea acum, în exil. Avusese de cîteva ori succes şi avusese de cele mai multe ori înfrîngeri: biruise *Rienzi*, biruise talentul său de conducător de orchestră, biruiseră cîteva fragmente neînsemnate din celelalte drame muzicale, căzuseră însă acestea, mai toate... Muzicanţi de talent sau de geniu, cari trecuseră prin Dresda, ca Spontini sau Berlioz, fuseseră în totul de opinia publicului celui mare, făceau caz de bagueta maestrului, cel mult de *Rienzi*, se temuseră să-i spună un cuvînt plăcut despre talentul său, cîte odată îi dădeau să înţeleagă contrariul.—Ce aplaudase publicul nu avea nici o valoare, ce avea valoare trecuse nebăgat în seamă. Wagner se hotărî să nu facă nici un fel de concesie publicului, să caute dimpotrivă să-l înalţe şi să-l facă apt de a pricepe şi de a gusta noua sa concepţie dramatică.

Dar care era această concepţie dramatică? Inainte de a se răfui cu publicul, Wagner simţi nevoia sufletească de a-şi regula socotelile cu sine însuşi. Era ceva limpede în talentul său sau în felul său de gîndire? Era el poet? era el compozitor? Scrise o încercare de dramă *Zinele* în care predomina elementul muzical şi în care ar fi putut lipsi cuvintele; apoi una *Oprirea dela dragoste* de o precizie prozaică, în care ar fi putut lipsi muzica; apoi *Rienzi*, în care, inconscient, literatura şi arta muzicală se împăcaseră; iar de atunci, rînd pe rînd, *Fliegende Holländer* era mai mult poezie decît muzică, *Lohengrin* mai multă muzică decît poezie, în felul lui *Fliegende Holländer*, *Tanhäuser*, *Friederich Barbarosa* şi *Fierarul Wieland*; în felul lui *Lohengrin*, *Moartea lui Siegfried* şi *Isus din Nazareth*... Talentul lui Wagner oscila puternic dela poezie la muzică, operile lui poetice şi muzicale alternau cu o regularitate uimitoare.

Trei artişti de valoare în Europa îşi dădeau seamă la această epocă de contrazicerile talentului lor şi căutau să le aplaneze într'un fel sau într'altul. Unul e Ggrigore Alexandrescu al nostru, care nu ştia dacă trebue să rămie poet elegiac, ori să devină fabulist, ori să se preschimbe în satirist al societăţii: el e răpit cînd de înrîurirea lui Lamartine, cînd de a lui La Fontaine, cînd de a lui Boileau... Culegerile lui de versuri dela 1832, 1837, 1842, 1848 şi 1863 ne arată aceste diferite momente ale luptei cu sine însuşi. Autorul, mai mult elegiac în 1832, va deveni mai mult fabulist în acela din 1842, spre a deveni mai mult satiric în acela din 1863. Va trece rînd pe rînd dela şcoala romantică a lui Lamartine, la aceea jumătate clasică a lui La Fontaine şi apoi la aceea desăvîrşit de cumpănită a şefului şcoalei clasice Boileau...

— In proporţii mult mai mari, cu un talent—bine înţeles—mult superior, ni se prezintă lupta sufletească a romancierului Gustave Flaubert. Nu mai e vorba de un elev de talent, ci de un maestru de geniu, nu de direcţia ce va urma, ci de direcţia pe care o va da literaturii. Fi-va el romantic, cum îl împingeau dorinţele cele mai secrete ale sensibilităţii lui? Fi-va el dimpotrivă naturalist, cum îl hotărau convingerile cele mai serioase ale minţii? Balzac, înaintea lui, fusese romantic şi naturalist, tot *în acelaşi timp*. Flaubert simte nevoia de a despărţi intr'însul romantismul de naturalizm. Talent mai puţin critic însă decît artist, el îşi petrece momentele lui libere mai mult în studiul artei stilistice decît în adîncirea concepţiilor sale teoretice, în analiza mai mult a sensibilităţii decît a gîndirii sale... Nu va lua o hotărîre niciodată. Vecinic inconscient, vecinic nemulţumit, va produce, alternativ, opere naturaliste şi opere romantice, pe unele, plin de nemulţumire, pealtele lipsit de convingere: Madame Bovary (1857,—naturalistă), Salammbô (1862,—romantică), L'Education sentimentale (1869,—naturalistă), La Tentation de Saint-Antoine (1874,—romantică), etc. In locul unor tratate filosofice, intelectuale, rezumătoare sau călăuzitoare a operilor lui, ce ar fi despărţit producţiunea lui literară în două părţi distincte, ne-a lăsat o minunată corespondenţă, în care facem mai mult cunoştiinţa sbuciumărilor decît a hotăririlor minţii sale.

— In proporţii mult mai uriaşe ni se prezintă lupta sufletească a lui Richard Wagner. El se simte oscilînd nu între doi sau mai mulţi maeştri, nu între două şcoale ale unei arte unice, ci între două arte. Fi-va el mai mult poet ori mai mult muzicant? In ce proporţie va trebui să îmbine aceste arte? Trebui-va să renunţe la una dintr'însele?

Grigore Alexandrescu a trecut succesiv prin diferitele aspecte ale talentului său, Gustav Flaubert le-a înfăţişat rînd pe rînd în operile sale,—Richard Wagner a ştiut să îmbine armonios aceste deosebite aspecte ale geniului său: din poezie şi din muzică, arte separate, în perioada de dibuire, dinainte de 1851, el a ştiut să întocmească o singură artă, la ieşirea din perioada sa critică, după 1851.

IV.

Două arte au atins perfecţia lor în timpurile moderne, arte sau necunoscute celor vechi, sau cunoscute în forma lor cu totul rudimentară: pictura şi muzica. Aceste arte sînt izvorîte dintr'o îndoită nevoe—contrazicătoare—a spiritului modern: nevoia de preciziune şi nevoia de vag. Timpurile vechi au cunoscut mai ales sculptura şi literatura, arte oarecum imperfecte, de

le considerăm din punctul de vedere al atingerei idealului artistic: întru cît sculptura nu reproduce decît imperfect—fără culori—o minimă parte din natura externă, (aproape numai corpul omului) și întru cît literatura nu reproduce decît imperfect jumătate din tainele sufletului.

Dar literatura, artă precisă încă, se simte datoinică să reproducă și contururile, și fizionomia generală a naturei externe. Artă de tranziție între arta spațiului, pictura, și între arta timpului, muzica, ea s'a simțit nevoită să-și reguleze oarecum situația față cu aceste două arte noi, să-și impună oare-cari limite, să-și limiteze granițele din spre dinsele. Lessing a căutat în secolul al XVIII-lea (1766) să o hotărnicească din spre pictură, Wagner a căutat în secolul trecut să-i fixeze limitele dinspre muzică.

In «Laocoon», Lessing observase cel dintîi că pictura, fiind o artă a spațiului, ținta ei trebue să fie înainte de toate reproducerea a ce se întinde în spațiu, adică a naturii vizibile, pe cînd literatura (el îi zice „poezia"), fiind o artă a timpului, trebue să țintească înainte de toate la reproducerea a ce se întinde în timp, adică a stărilor sufletești. Această distingere radicală nu impedică pictura de a se avîntura în descrierea stărilor sufletești și nici literatura de a se avîntura în descrierea evenimentelor naturii, dar atunci amîndouă aceste arte trebue să-și măsoare, prealabil, mijloacele de cari pot dispune, să știe să-și aleagă, cea d'intăi dintre stările sufletești, pe cea mai caracteristică, aceea care să poată reproduce într'un moment unic, care să poată înfățișa, exprima, în acest unic moment, toate stările sufletești cele mai caracteristice, căci e vorba de greaua operație de a transforma sufletul invizibil, care se deapănă în timp, într'o *expresie* vizibilă a corpului, care să se întindă în spațiu;—și tot așa literatura, cînd își propune să descrie natura externă, ce nu e de resortul ei, trebue să aleagă dintre diferitele note și însușiri ale acestei naturi, numai pe cele mai caracteristice, pe cele mai capabile de a se întipări mai repede în minte, spre a ne da cît mai imediat imaginea celor ce se desfășură în realitate, într'o singură clipită dinaintea ochilor, căci e vorba de greaua operație de a transforma natura vizibilă existentă în toate amănuntele ei, într'o succesiune de cuvinte care se deapănă în timp... E o limită totuși între aceste două arte, ele nici nu se pot confunda una cu alta, nici întocmi la olaltă o artă unică. Obiectele lor sînt așa de deosebite, mijloacele de care dispun așa de temeinic opuse, încît e zadarnic să ne gîndim la o îmbinare serioasă a poeziei sau literaturii cu muzica... Studiind limitele dintre ele, Lessing a reușit mai ales să le despartă.

Dimpotrivă, studiind limitele dintre poezie și dintre muzică, Wagner a izbutit să apropie aceste două arte, să întocmească între dinsele o regiune mijlocie, de tranziție, în care poezia e muzică și muzica literatură, să îmbine definitiv aceste două arte într'o artă superioară, unică...

El a plecat dela considerațiuni istorice și de actualitate. In vechime, muzica și poezia erau subordonate artei danțului, dela care au păstrat un ritm anume; acea muzică, acea poezie, oarecum corporale, întocmeau dimpreună cu danțul, arta unică a unei civilizații apropiate de natură și a unei civilizații păgâne.

Creștinismul a suprimat din muzică partea dănțuitoare, care amintea ondulațiile corpului și cultul neînfrînat al naturii externe. El a înălțat muzica, transformînd-o într'o artă intimă, într'o artă de expresie sufletească pură. Culmea cea mai înaltă a acestei arte înălțătoare, cu totul moderne, a muzicei creștine, a atins-o italianul Palestrina în veacul al XVI-lea.

Dar de atunci, printr'o decadență absolut neexplicabilă, muzica italiană a revenit brusc, în genul «opera», la cadența ritmică dănțuitoare a timpurilor de altă dată și a renunțat dintr'o dată la toate progresele pe cari le săvîrșise muzica intimă a mănăstirilor. Asistăm astăzi la izbutirea unui gen ibrid, care nu e nici poezie, nici muzică, sub pretext că e amîndouă, în care, mai întăi muzica și poezia, în loc de a-și întări reciproc efectul, se contrazic, se impedică una pe alta, își vatămă una alteia; în care, în al doilea rînd, muzica e redusă la o «melodie» rară și de scurtă durată, căci restul compoziției e de o atît de nulă valoare, încît servă numai de un pretext de conversație între spectatori; în care, în sfîrșit, poezia, adică cuvintele, adică «libretul» e de o nulă valoare și însemnătate, după cuvîntul vesel dar profund al lui Voltaire: „Ce qui est assez bête pour qu'on le dise, on le chante".

Din fericire, alături de această muzică falsă, decadentă, italiană, există, decîtva timp, o muzică adevarată, în progres, germană, există muzica simfoniei inaugurată de Haydn, desvoltată de Mozart, dusă la cea mai depe urmă perfecție de Beethoven. Această muzică se deosebește de cea italiană, prin renunțarea la orice tovărășie a cuvîntului,—e muzică pură—prin întărirea orchestrației și prin întinderea „melodiei" în tot dealungul compoziției muzicale.

Muzica nu a putut deci ajunge la culmea ei de perfecție decît mulțumită îndepărtării ei de poezie. Dar cum se poate ca aceste două arte surori, amîndouă arte ale timpului, amîndouă arte ale sufletului, să nu-și poată atinge perfecția lor decît divorțînd una de alta? Nu e mai firesc să ne așteptăm la o întărire a efectului lor reciproc printr'o conlucrare a lor comună? Poate că „opera" și-a pus fals problema împreunării lor sau a uitat să și-o pună.

Pe măsură ce înaintează, mintea omenească cîștigă în preciziune, inlimpezime; forțele imagini deodinioară ale lucrurilor se preschimbă în noțiuni, în „idei" abstracte. Cuvîntul devine din ce în ce mai abstract și el și, ca atare, e ursit să slujască cu deosebire, de unealtă, științei pozitive. Nu tot așa era la început, cînd „formarea ideei despre un obiect, coincida, aproape desăvîrșit cu sensația personală pe care ne-o pricinuia obiectul; și poate nu e ridicul să admitem că

prima limbă omenească trebue să fi avut o mare asemănare cu cintecul...". „Pe măsură ce cuvîntul omenesc se îndruma însă fatal spre un înţeles coventional, simţimîntul omenesc sporea şi dînsul şi-şi căuta o ieşire care să-i îngădue să urmeze legile unei limbi care să-i aparţină numai lui, într'un chip totuşi uşor de înţeles, dar cu o întreagă independenţă faţă de legile logice ale gîndirii." Aceea ieşire fu sunetul muzical. Limbagiul şi muzica urmară astfel, istoriceşte două drumuri deosebite, exprimînd, unul pe omul ce-şi dă samă de sine, pe omul abstract, pe omul ce-şi apare limpede sieşi şi limpede celorlalţi, pe omul „extern" cum zice Wagner (dar observaţi că acest cuvînt de „extern" are aci o însemnare deosebită: el inseamnă conscient, mintal), cealaltă pe omul ascuns, pe omul ce nu-şi dă samă de sine şi care, cu atît mai mult cuvînt, nu se poate face cunoscut celorlalţi, pe omul întunecat sau, cum zice Wagner „intern" (acest cuvînt, fiind pentru dînsul, sinonim cu acela de „inconştient" sau de „sentimental pur)". Intre sufletul cu totul conscient şi acela cu totul inconscient, se întinde însă zona sufletului plin de simţiminte, ce-şi dă încă seamă de sine, din ce în ce mai puţin sau din ce în ce mai mult, după cum se lasă să fie cuprins de lumina raţiunei sau de întunericul patimei,.... Acea regiune, pe care Wagner o studiază mai puţin, cea mai importantă dintre toate, e domeniul propriu zis al poeziei, care împrumută literaturii cuvîntul, care împrumută muzicei ritmul, care, în momente de mare emoţie asvîrle cuvîntul in rangul al doilea şi se preschimbă într'o curată melodie muzicală: în locul înţelesului, auzim inflexiunile glasului plin de căldură, auzim ritmul armonic regulat.... parcă bătăile inimei:

> Jai dit à mon cœur, à mon faible cœur:
> N'est-ce point assez d'aimer sa maîtresse?
> Et ne vois-tu pas que changer sans cesse,
> C'est perdre en désirs le temps du bonheur?
>
> Il m'a répondu: Ce n'est point assez,
> Ce n'est point assez d'aimer sa maîtresse;
> Et ne vois-tu pas que changer sans cesse
> Nous rend doux et chers les plaisirs passés!
>
> J'ai dit à mon cœur, à mon faible cœur:
> N'est-ce point assez de tant de tristesse?
> Et ne vois-tu pas que changer sans cesse,
> C'est à chaque pas trouver la douleur?
>
> Il m'a répondu: Ce n'est point assez,
> Ce n'est point assez de tant de tristesse;
> Et ne vois-tu pas que changer sans cesse
> Nous rend doux et chers les chagrins passés?

Literatura deci exprimă o stare a sufletului omenesc, muzica exprimă o alta, şi este o regiune de tranziţie pe care o

exprimă poezia cu ajutorul versului. Şi fiindcă sufletul omenesc e unul, şi fiindcă menirea lui e de a trece fără încetare dela una din aceste stări la alta, şi fiindcă mai niciodată nu e perfect conscient, precum nici perfect inconscient, literatura şi muzica trebue să se întîlnească, trebue să se contopească, trebue să se înţeleagă asupra momentului în care fiecare trebue să cedeze pasul celei lalte. E deci nevoe ca sufletul omenesc să-şi reculeagă gîndirile lui, să devină conştient de sine, raţionabil, să împărtăşească altora gîndirele sale limpezi? muzica se va împuţina pe măsură, orchestra îşi va pierde intensitatea, cuvîntul va lua din ce în ce mai multă precădere: vom auzi confidenţiile personagiului. E nevoe dimpotrivă ca sufletul omenesc să se uite el pe el, să se scufunde în adîncimele lui cele mai tainice, să rămînă străin celor ce se desfăşură împrejuru-i, să-şi glăsuiască sie însuşi un limbagiu neînţeles şi totuşi—cum zice poetul—plin de înţelesuri? cuvintele se vor rîndui mai întăi în forme din ce în ce mai ritmice, cari vor aminti mişcările pasiunei, apoi se vor rări, vor dispare şi vor face loc sunetelor muzicale singure, orchestrei, care singură are darul de a răscoli adîncul inconştientului,— orchestra, această „confidentă" a teatrului liric celui nou, care se deosebeşte de aceea a teatrului clasic francez sau de corul teatrului grec, prin două caractere: prin acela că va apare firească şi prin darul ei deosebit de a ne face cunoscut sufletul omenesc direct, printr'o pătrundere şi o exprimare a lui imediată, şi nu prin mijlocirea povestirilor raţiunii, care n'are nici o cunoştinţă de ce se petrece în adîncurile sufletului.

Iată cîteva exemple culese din partea a doua a activităţii lui Wagner, din perioada activităţii lui consciente.

In actul al doilea al dramei *Die Walküre*, zeul Wothan e readus la simţimîntul datoriei de către soţia sa, zeiţa Fricka, care-l împiedică de a nemulţumi destinul. Rămas singur, zeul cumpăneşte în sufletul său argumentele pentru şi argumetele contra, într'o scenă plină de bun simţ şi de raţiune. Dar deodată dorinţele cele mai tainice ale inimei lui îi năvălesc sufletul: argumentele sînt întunecate şi nu avem a face de aci înainte decît cu simţimîntul cel mai pasionat, cel mai adînc al zeului. El se destăinueşte fiicei sale preferite, Walkyria Brünnehilde, căreia îi interzice de a lua vre-o măsură care să nemulţumiască pe Fricka, zeiţa raţiunii şi Destinul. Cuvîntul e neîndestulător; el dispare dinaintea orchestrei care pătrunde până în adîncimile gîndirii şi năzuinţelor personagiului: unei scene pur poetice îi urmează, necesar, o scenă pur muzicală.

Cîteodată personagiul vrea să ascundă celorlalţi stările sale sufleteşti, precum e cazul perfidului pitic *mime* în drama „Siegfrid". Eroul spune una şi gîndeşte alta. De ce mijloc se va sluji dînsul spre a amăgi pe ceilalţi, mai cu seamă pe eroul Siegfried, pe ale cărui zile a plănuit să le scurteze? De cuvînt, de poezie. Dar de ce mijloc se va sluji artistul spre a ne destăinui gîndul lui ascuns? De muzică, de orchestră. *In acelaşi timp*, cuvîntul va exprima o stare sufletească, sunetul muzical o alta. Muzica

singură n'ar fi în stare să amăgească o conștiință omenească; poezia ar trebui, rînd pe rînd, să ne expună cele două stări sufletești. Numai muzica și poezia îmbinate, pot să ne înfățișeze ceiace se petrece *deodată* în suflet.

Sînt cazuri iarăși, în cari personagiul se înșală el pe sine: crede una, iar în sufletul său se petrece alta: glasul simțimîntului adevărat nu se urcă până la lumina rațiunii sau a conștiinței. Cine ni-l va dovedi? Desigur muzica,—pe cînd poezia se va mulțumi să descrie starea sufletească luminată de conștiință. In *Meistersinger* poetul cizmar Hans Sachs luptă din toate puterile să obțină pentru prietenul său Walter din Stolzing mîna frumoasei Eva. Luptă, dar o tristeță nespusă îi copleșește sufletul: în adîncul său, fără să-și fi putut da seama, iubește însuși pe Eva,... și nu va ști-o limpede niciodată. Nu am ști-o nici noi, dacă nu ne-ar lămuri-o din cînd în cînd indiscrețiile orchestrei. La sfîrșitul piesei, marele Hans Sachs va izbuti să înfrîngă această tristeță neexplicabilă... El singur nu va fi priceput înțelesul adînc al destăinuirilor orchestrei...

Alte dăți, personagiul nici nu apare spectatorului. Starea lui de suflet singură planează deasupra împrejurărilor și le dă un înțeles deosebit și un deosebit farmec. Glasul personagiilor, cuvîntul, ne exprimă numai ce este prezent, ce se înfățișază dinaintea ochilor. Orchestra se va însărcina, în acest timp, să reproducă ce este absent. Nici o artă de pe lume,—„opera" italiană mai puțin decît ori care alta—nu ar fi destoinică să reproducă deodată acest îndoit efect neașteptat. Vasta dramă intitulată *Tetralogia* nu e în realitate decît drama sufletului lui Wothan, și artistul s'a și gîndit un moment să-i dea numele zeului. Acest zeu e continuu în scenă, în cea dintăi parte a dramei, în „Rheingold"; apare cîte odată în fiecare act al celei de a doua părți, în „Die Walküre"; de două ori numai în decursul celei de atreia, „Siegfried"; se întrevede o singură dată în cea din urmă, în „Gotterdämmerung". Și cu toate acestea, acțiunea dramatică va roti dela început până la sfîrșit împrejurul starei sale sufletești. Acea stare sufletească ne va fi continuu reamintită de orchestră. Ea singură păstrează cheia întregei compoziții dramatice: aparent, personagiul dispare din cînd în cînd, în realitate el e mai totdeauna prezent pe scenă.

In sfîrșit, sînt momente în cari artistul vrea să pătrundă și mai departe decît în adîncimile sufletului omului; vrea să interpreteze vocea naturii sau să ne exprime propriile sale simțiminte asupra celor întîmplate. Acest domeniu va fi de natură exclusiv muzicală. Iată pe tînărul Siegfried, erou fără pată, culcat în mijlocul unei naturi nespus de fermecătoare, care vrea să-i povestească toate tainele destinului ce-l așteaptă. Dar eroul nu e încă pregătit să o înțeleagă; el nu a sorbit încă din sîngele balaurului Fafner, care face pe om a tot priceputor. Natura îi va vorbi de două ori; înaintea și în urma morții balaurului. Va fi acelaș limbagiu: dar la început va fi priceput numai de noi spectatorii, va fi muzica pură și vor fi minunatele „murmuri ale pădurii", dela începutul actului al III-lea; iar la sfîrșit, va fi priceput și de personagiu, cuvinte vor întovărăși muzica, și va fi minunatul cîntec al păsăricii, dela sfîrșitul actului.

In ultima parte a Teatralogiei, în „Götterdämmerung", asistăm la moartea lui Siegfried. Cel din urmă urmaș al zeilor e lovit mișelește de cel din urmă urmaș al Niebelungilor, de bastardul Hagen. Scena omorului va fi o scenă de o precizie absolut literară. Dar cine va deplînge moartea eroului? O va deplînge natura întreagă, o va deplînge poetul-muzicant, în niște acorduri tînguitoare ce vor aminti rînd pe rînd toate peripețiile mai însemnate ale vieții lui Siegfried. Toate personagiile cîte au fost față la omor sînt netrebnice să asiste la această întristare universală. Se va lăsa cortina peste ei spre a-i ascunde, ca pe niște netrebnici privirii spectatorilor,... iar la urechile acestora va răsuna ca o cuvîntare funebră, impunătorul marș funebru al lui Siegfried, din mijlocul actului al III lea.

Ințelegeți de ce nevoe imperioasă sînt—în această nouă împreunare a poeziei cu muzica,—forma dramatică, pe de o parte, „leit-motivele" pe de alta. Sufletul omenesc, spre a fi exprimat sub toate aspectele sale, se adresează rînd pe rînd celor două arte ale timpului. In această conlucrare a lor, poezia trebue să limiteze oarecum muzica, și muzica să limiteze poezia. Poezia trebue să împedice muzica de a se pierde în regiunile ei neguroase, vagi, în cari nu s'ar mai recunoaște sufletul; muzica trebue să împiedice poezia de a coborî la preciziuni prea prozaice, prea amănunțite, cari ar răpi orice vis sufletului. Ce reține muzica e textul operei, e poemul, sînt peripețiile dramatice, sînt caracterele mai dinainte schițate ale personagiilor; ce reține poezia sînt aceste „leit-motive", care amintesc legăturile ei cu muzica și în care se regăsesc, muzical, situațiile dramatice.

Aceste vederi duseră pe Wagner la următoarele două convingeri finale:

Intăi, că poemul și muzica, avînd să se întregească una pe alta, țintind la reproducerea aceluiași suflet omenesc, trebue să fie neaparat întocmite de acelaș autor, să iasă din aceiași obîrșie sufletească;

al doilea, că subiectul însuși al dramei lirice trebue să întrunească oarecare condiții: să convină și literaturii și muzicii, să fie în acelaș timp precis și vag, să ne vorbească de *cutare* ființă omenească, fără a uita ființa omenească în genere, să ne schițeze pe omul conștient sau «extern», fără a uita pe omul inconștient sau «lăuntric». Greșala pe care o făcuse Wagner în întăia parte a activității lui critice, înainte de 1848, consistase tocmai în nepriceperea alegerii subiectului: cădea dintr'o extremă într'alta: alegea aci subiecte prea speciale, prea precise, prea istorice, cari cereau tocmai toată atenția și tot controlul rațiunii (Rienzi,... Friederich Barbarossa ..), aci subiecte prea îndepărtate, prea puțin omenești, din vagul cărora îi era greu imaginațiunii să coboare (Zinele... Lohengrin...),—cu un cuvînt subiecte, aci prea mult poetice, aci prea mult muzicale. De aci înainte, subiec-

tul va trebui să fie „pur" omenesc, adinc omenesc, universal omenesc...: Va fi tema înălțării sufletului omenesc prin renunțare ca în „Meistersinger"; va fi tema purificării sufletului omenesc prin dragostea adevărată, ca în „Tristan și Ysold"; va fi tema izbînzii finale a sufletului fără teamă și fără păcat, ca în „Tetralogie" sau ca în „Persifal".

— „Tetralogia" a fost opera de predilecție a vieții lui Richard Wagner. Mărginită mai întîi la povestirea morții eroului Siegfried (înainte de 1848), concepțiunea ei va fi preschimbată și lărgită în urma cunoștinții mai amănunțite a legendelor scandinave și a reflexiunilor privitoare la artă, din perioada critică. Textul celor patru poeme va fi terminat în 1852, muzica lor în 1874. Astfel autorul va fi pus 22 ani de gîndire și de muncă în întocmirea capului său de operă.

E vorba de orgoliul zeului zeilor Wothan, care a vrut să infrîngă voința Destinului și care rămîne înfrînt în luptă. Piticul Alberich furase Ondinelor, fiicele Rinului, aurul ascuns în fundul acestui fluviu și care era ursit, în schimbul renunțării pentru totdeauna la dragoste, a da acelui ce-l va stăpîni atotputernicia. Wothan, ajutat de vicleanul zeu al focului Loge, smulge inelul lui Alberich și se expune blestemului grozav al acestuia: „Dacă acest aur mi-a dat puterea, puterea fără margini, fie ca această putere să piardă pe oricine îl va stăpîni. Fie ca orice bucurie să dispară din ființa căreia îi va suride strălucirea lui! Fie ca o neliniște sfîșiitoare să omoare pe cine-l va avea,—ca o pizmă chinuitoare să roadă pe oricine nu-l va avea. Să ațițe zgîrcenia tuturor, fără folos pentru nimeni. Vecinic fatal celui ce-l va purta, să-l împingă spre omoritorii sei! Să țintuiască locului pe cel mișel, de spaima morții. Să facă din viață chiar o continuă moarte. Stăpînul inelului să devină robul inelului!..."—Toți deci cîți vor fi purtat, cu știință, inelul sînt ursiți morței, iar inelul trebue să reintoarcă în sfîrșit, fiicelor Rinului. Wothan a purtat cu știință inelul, trebue să moară! Loge l-a purtat, trebue să moară! Uriașii Fassolt și Fafner, cărora acest inel le-a fost dat ca răsplătire pentru clădirea palatului zeilor, Walhalla, îl vor fi purtat, trebuesc să moară! Fassolt e imediat omorît de Fafner, care-i disputǎ prada.

In desele lui colindări pe pămînt, Wothan a dat naștere la nouă fete, Walkiriile, fiicele lui și ale zeiței pămîntului, Erda, dintre care cea mai iubită îi e de sigur Brünnehilde, și unui fiu, născut din el și dintr'o muritoare, Siegmund. Părăsit de tatăl său, care dorește să îmblînzească destinul, Siegmund piere în lupta cu adversarul său Hunding, căruia îi răpise soția, iar Brünnehilde care voise să-i vină în ajutor, gîndind să mulțumească sufletul zeului, e pedepsită de acesta cu pierderea divinității. Un foc imens, aprins de zeul Loge, în jurul fecioarei o desparte de restul lumii și o hotărește eroului fără spaimă ce va veni să o cucerească flăcărilor. Acest erou e Siegfried, fiul lui Siegmund, biruitorul rasei piticilor și al uriașului Fafner. Soarta vrea ca inelul să treacă din degetul acestui uriaș în acela al lui Siegfried, care îl dăruește iubitei sale Brünnehilde. Siegfried e ucis de cel din urmă urmaș al lui Alberich, Hagen, iar Brünnehilde se aruncă în flacările ce vor consuma corpul soțului său. In momentul suprem, ea azvîrle, de pe țărm, inelul blestemat în fundul Rinului. Un foc imens, aprins pe înălțimi, ne anunță consumarea palatului splendid „Wallhala" și moartea zeilor, spre împlinirea întreagă a voinței destinului...

V.

Nu voi povesti a doua parte a vieței lui Wagner, ea nefiind decît priveliștea întrupării în opere desăvîrșite a concepțiilor artistice din perioada 1848—1851. O singură dată trebue reținută: aceea de 1864, cînd poetul-muzicant găsi în sfîrșit pe protectorul luminat, în stare să priceapă valoarea concepțiunii și a încercărilor sale. Acel protector fu Ludovic II, regele Bavariei.

In trei rînduri autorul împărtășise prietenilor visul de a-și vedea dramele sale reprezentate în condițiuni speciale: odată în 1836, în „Comunicare prietenilor mei",—a doua oară, în exil, în 1853, într'o scrisoare adresată prietenului său Rœkel,—a treia oară în 1862, în prefața poemului lui „Rheingold".

Teatrul dela Bayreuth, clădit după planurile arhitectului Semper, în urma multor șovăeli și a multor animozități, e o mare clădire de cărămidă roșie, a cărei întreagă valoare artistică se descoperă numai la interior. Sala de spectacol, fără loji, (în afară de cele 9 din fața scenei, rezervate prinților și invitaților familiei Wagner), are forma unui „evantaliu" și conține 1344 locuri spațioase, așezate în mod alternativ, în așa fel ca nimeni să nu fie împedecat de a vedea de către spectatorii din față... Aerație minunată, întuneric aproape desăvîrșit, orchestra invizibilă sub scenă... Prima piatră a clădirei a fost pusă la 22 Mai 1872, ziua celei de a 69-a aniversări a lui Wagner. Artistul a avut noroc să asiste la trei serii de reprezentații date în teatrul său: în 1876, în 1882, în 1883...

S'a zis cu drept cuvînt că arta dramatică a trecut prin trei mari faze, reprezentate prin trei nume: Faza Sophocle, faza Shakespeare și faza Wagner.

In prima fază, sufletul omenesc e cunoscut indirect, prin mărturisirile neîndestulătoare ale rațiunii sau prin mărturisirile așa zișilor „Confidenți",—și mai puțin îndestulătoare încă.

In a doua fază, sufletul omenesc e cunoscut în manifestările lui directe: teatrul cuvîntului se preschimbă în teatrul acțiunei,—nu mai e vorba de *ce zice omul*? ci *de ce face omul*?

Era rezervat artei dramatice moderne să se întrebe *Ce este omul*? să facă direct cunoștința sufletului omenesc, a întregului suflet omenesc, conștient și inconștient, raționabil și sentimental... Dar spre a se ajunge la acest rezultat, a trebuit ca o puternică concepție critică să călăuzească arta, a trebuit să se impreune două arte,—și a trebuit ca geniul puternic care a ajuns la acest uimitor rezultat să se numească Richard Wagner.

Pompiliu Eliade

Povestirea Ţigancii*)

Cînd Ion îşi veni iar în fire, era ziua mare. Voi să se scoale, dar, cînd încercă să se mişte, dureri cumplite îl pironiră pe loc şi atunci îşi aduse aminte de ceia ce se întîmplase. Tot atunci intră şi mama Irina în bordeiu.

Ea era o femee de vr'o şeizeci de ani, naltă, subţire, cu părul alb ca zăpada, iar pe faţa ei se vedeau urmele unei strălucite frumuseţi. Era mătuşa lui Ion. Se născuse roabă în casa Banului Constantin, dar în urmă îşi căpătase carte de slobozenie dela alt stăpîn. După moartea bărbatului ei, ucis de tâlhari, venise cămărăşiţă în casa Sulgeriului pe care îl ţinuse pe braţe cînd era copil mic. Avea trecere mare la boer, căci era deşteaptă ştiea cum să'l apuce şi să-i potolească mînia. Era iubită de ceilalţi robi pe care nu-i pîra niciodată ci, dinpotrivă, acoperea greşelile lor.

Ea primeni legăturile cu burueni, dădu lui Ion să bee o fiertură ce o adusese cu ea, apoi, luînd un scăueş cu trei picioare, veni să s'aşeze lîngă pat. Tuşi de vr'o două ori, apoi începu să vorbească:

— Măi Ionică, zise ea, până acuma te-am crezut un băiat cuminte, dar acuma văd cu părere de rău că eşti un nebun. Să poate să te pui cu boeriul şi să te apuci să-ţi baţi femeia tocmai cînd boeriul o prins pofta de dînsa? Ai noroc că boerul nostru, cu toată iuţimea firii sale, este bun la inimă! Tatăsău, Banul Constantin, Dumnezău să'l ierte, de i-ar fi făcut un ţigan de ai lui una ca asta, ar fi pus să'l bată până la moarte.

Doară trupul robului este al stăpînului, care poate să'l întrebuinţeze cum vrea. Care-i femeia din neamul nostru care n'ar fi fericită să intre în ietacul boeriului? Ce mijloc mai bun are un rob pentru a-şi îndrepta soarta decît ca să prindă stăpînul

*) Fragment din noul roman istoric (veacul al XVIII-lea) ce va apare în curind.

poftă de femeia lui? Numai roabele cele urîte nu văd ietacul boeriului lor!

Barbatul meu, moşu-to Simion, Dumnezeu să'l ierte, n'a fost cap sec ca tine şi de aceia ne pricopsisem atît de bine amîndoi.

Cînd ne-am luat, eram frumoasă, şi Banul Constantin mă îndrăgise chiar bine. Cucoana Catinca numaidecît pricepuse cum stăteau lucrurile, şi era cu privighere mare. Banul nu prea îndrăznea s'o înfrunte, căci moşia şi aşăzarea cea frumoasă erau ale ei. Ne întîlneam mai mult pe ascuns. Banul era darnic cu mine: în doi ani cît s'o ţinut de mine, am adunat o mulţime de strae, de lucruri frumoase, şi douăzeci de gălbănaşi. Şi lui Simion îi mergea bine de tot: numai din cînd în cînd îl bătea, cînd i se întîmpla să strice toate felurile de bucate dela o masă. Şi ce feliu de batae, numai vr'o cîteva vergi şi trase cu cruţare, căci vătavul ştia cum stau trebile, şi era om deştept. Cînd nemerea vr'un feliu de bucate mai bine, plouau bacşişurele şi hainele boeriului: la sfîrşit se alesese Simion cu şase anteree şi patru giubele. Ne era mai mare teama acuma ca boeriul să nu prindă poftă de altă roabă, căci ţigance frumoase ca la Banul Constantin nu erau aiurea la nici o curte.

Tot cucoana ni-o stricat cuibul la sfîrşit. Intr'o zi boeriul fiind dus la tîrgul Trotuşului după nişte trebi, cucoana începu să caute un şal care era al ei, dar era întrebuinţat de boer ca brîu, care el mi-l dăruise cu două zile înainte. O femeie care'l văzuse la mine şi care mă pizmuia, s'apucă şi spune cucoanei: Cucoana veni singură la bordeiul nostru, găseşte şalul în ladă, mă face tâlhăroaică, îmi trage singură vr'o cîteva palme, apoi porunceşte să mă întindă jos şi pune pe un vezeteu să-mi tragă cincizeci de bice. O săptămînă am zăcut pe brînci. Şi cînd se întorsese boeriul sara, cucoana, după ce'l batjocurise bine, îi hotărî că, sau mă vinde îndată sau ea pleacă la Iaşi să ceară despărţenie. Bietul Ban era straşnic de necăjit.

Dar dă dumnezeu, şi după vr'o cîteva zile vine Părintele Nil, egumenul dela mănăstirea Caşinului. Părintele Nil mă cunoştea de mai nainte, şi privirile lui îmi dăduse a înţelege că-i plac. Cum o auzit dela cucoană că se caută muşteriu pentru mine şi pentru Simion, îndată o zis că-i gata să dea pe noi preţ bun, fiindcă-i trebue un bucatar bun şi o gospodină curată. Venise Părintele cu o păreche de telegari de toată frumuseţa la un rădan nou. Telegarii au rămas în grajdiu şi trăsura în şura Banului, care o trimes pe Părinte cu o trăsură a lui la mănăstire, iar Simion şi cu mine l'am urmat într'o haraba.

Trei ani am stat la monastire, la Părintele Nil, unde am dus viaţa unei crăese. Părintele era om frumos, blînd, vesel şi darnic. N'o ridicat macar odată mîna asupra mea. Lui Simion nu cred să-i fi tras zece palme, şi numai odată l'o pus jos la scară şi o poroncit părintelui chelar să-i tragă vr'o cîteva bice,

fiindcă Simion se îmbătase şi uitase luleaua în mijlocul unei plăcinte cu carne, tocmai cînd era ispravnicul din Bacău cu cucoana şi cămăraşul dela Ocnă la masă. Părintelui îi plăceau femeile frumoase: avea o mulţime de ţigance în bordeile depe împrejurul mănăstirii, apoi la dînsul veneau de se spovăduiau mulţime de neveste şi chiar de cucoane de pe moşiile megieşite. Dar la urmă tot la mine se întorcea şi tot pe mine mă dăruia.

După trei ani, l'o chemat la Ţarigrad de l'o făcut vlădică în ţara lui care spunea că-i încunjurată de mare. Cu dînsul n'avea cum să mă ia, voia să ni facă carte de slobozenie. Dar camaraşul Ocnei, Doxache Saul, care era prietin mare cu Părintele şi mă vedea bine şi el, s'o rugat de Sfinţia Sa să ne dăruiască lui, făgăduindu-i că ne va da carte de iertare după trei ani. Părintele o primit, dar cînd s'o despărţit de mine plîngea cu hohote. Pe lîngă cei douăzeci de galbeni strînşi dela Banul Constantin mai aveam acuma patruzeci, şi pe lîngă cele două lăzi cu care venisem la mănăstire, am mai plecat cu alte trei, mari de tot şi pline de lucruri.

In casa cămăraşului nu vedeai bogăţia şi belşugul dela mănăstire: el nu era nici frumos, nici bogat ca Părintele Nil, dar nu ni-o mers rău nici acolo. Cuconu Doxache era iute şi mîncat-am şi eu cîte o palmă două dela el pe ici pe colea; pe Simion, la o lună, la şase săptămîni, trebuia să'l pue jos, dar pe urmă îi părea rău, pe mine mă dăruia cîte cu ceva şi pe Simion îl cinstea cu vin sau cu rachiu sau îi dădea cîte o haină. După doi ani o găsit o cucoană văduvă, cu stare, pe care o luat-o de soţie, şi nouă ni-o dat, la amîndoi, carte de slobozenie. Aveam acuma peste optzeci de galbanaşi, şi lucruri de umplut un hambar. Am cumparat o casă la Negoeşti şi am deschis acolo o crîşmă. Zece ani am petrecut acolo cu linişte şi cu folos; ajungeam poate boeri de nu dădea nenorocirea peste noi să ne calce tîlharii, să omoare pe Simion şi să ne ia tot ce aveam în casă.

Irina oftă şi tăcù cîtva, apoi începu iar:

— Dacă Simion ar fi fost un nebun ca tine, nici nu capatam carte de iertare, nici nu strîngeam bani; rămîneam robi şi calici pe viaţă. Dar Simion era un om cu scaun la cap şi îşi dăduse samă că nu pierde nimica prin trecerea mea prin ietacul stăpînilor, căci parte de mine tot avea. Iar eu, fiind scutită de muncile cele grele, bine ţinută de boieri, bine îmbrăcată, avea parte de nevastă mai aleasă decît o roabă de rînd, cu mînile şi tălpile moi, ca o cucoană. Ah ce vremi bune pentru noi amîndoi au fost cei trei ani petrecuţi la mănăstire! Imi vine să plîng de dor, cînd gîndesc la ele.

Şi bătrîna, tăcînd, rămase nemişcată pe scăueş, cufundată în amintirile trecutului ei.

Ion atunci întoarse capul spre dînsa şi întrebă:

— Cînd vine Catrina? Mi-o luat-o oare pentru totdeauna?

— Dar prost mai eşti! răspunse bătrîna. Care-i boerul căruia să-i placă vreme îndelungată aceiaş ţigancă? Ş'apoi ţi-ai şi ales bine pe boeriul nostru? Nu ştii cît îi de schimbător? Peste o săptămînă, două, trei, peste o lună, mult două, are să se întoarcă Catrina la tine, mai grasă, mai frumoasă, bine îmbrăcată, de ţi-a fi mai mare drag să te iubeşti cu ea. Şi cu dînsa or veni poate şi cîţiva gălbănaşi.

— Cum, zise Ion cu desnădăjduire, au să treacă zile fără ca s'o văd?

— Apoi dacă te-ai apucat de nebunii, a cui îi vina? zise Irina, azi dimineaţă boeriul m'o chemat şi mi-o hotărît că Catrina are să şadă de acuma înainte în odae la mine. Apoi mi-o poroncit s'o ieu în braşovanca cea mică, cu caii cei de dîrvală şi s'o duc la tîrg ca să-i cumpăr de toate, să fie îmbrăcată ca o giupinească, dîndu-mi şi patru galbeni pentru cumpărături.

Văzînd desnădăjduirea care se oglindea pe faţa lui Ion, bătrîna care era bună la inimă, adăogi:

— Măi Ionică, fii cuminte şi răbdător, şi toate s'or întoarce înspre bine. Eu n'am văzut pe boeriul nostru ţinîndu-se de o femee, roabă sau cucoană, mai mult de două săptămîni. Şi acuma, zise ea sculîndu-se, trebue să mă duc să mă pregătesc de plecare la tîrg. Tarsiţa şi cu Frăsina pitariului ţi-or schimba legăturile până la întoarcerea mea.

Ea se duse şi Ion rămase singur; cărnurile lui sfăşiate de vergi îl dureau rău, dar nu ca înţepăturile cumplite care-i rupeau inima.

Radu Rosetti

Fotografia colorilor

Chestiunea fotografierii colorilor e tot aşa de veche ca şi fotografia. Din momentul ce *Niepce* şi *Daguerre* reuşiră să fixeze pe sticle imaginile obiectelor, ei se gîndiră şi la fixarea colorilor. La 4 Septembrie 1827 *Niepce* scria: „Daguerre a reuşit să fixeze pe substanţa sa chimică cîteva din razele colorate ale prizmei; el a întrunit deja patru, şi lucrează să adaoge şi pe celelalte trei, pentru a avea cele şepte colori primitive."

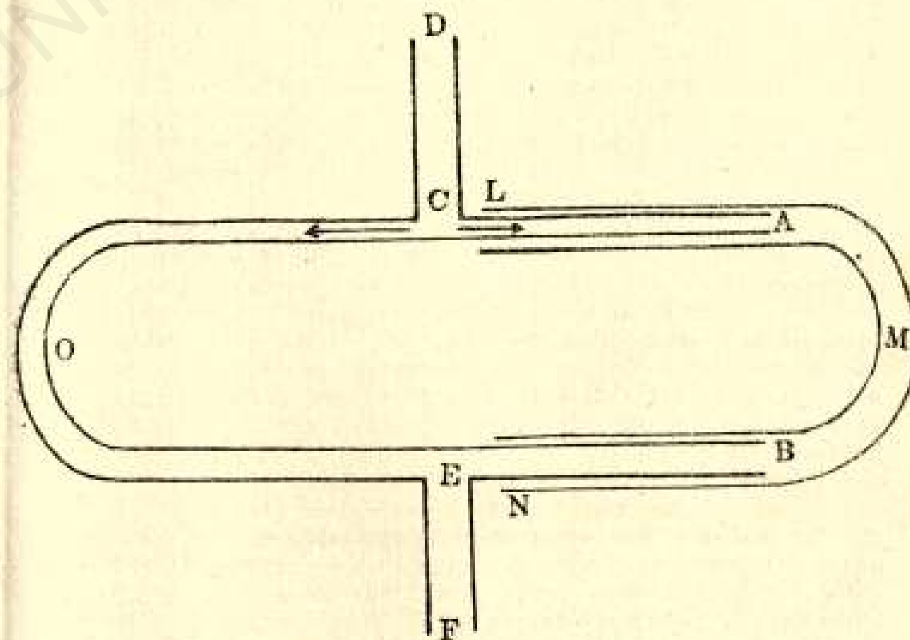
Până la anul 1891 chestiunea făcea parte din lista problemelor puse dar nerezolvite încă, cu tot numărul mare de încercări făcute. Posibilitatea rezolvirii fu un moment întrevăzută pe la 1868 „de doi oameni de geniu, un poet, *Charles Cros* şi un chimist, *Ducos du Hauron*."

Procedeul lui *Ducos du Hauron* este numit procedeul tricromic; deşi el n'a rezolvit problema, totuşi nu-i mai puţin adevărat că el a dat primele indicaţii asupra modului de a ajunge la un rezultat satisfăcător. Vom vedea în adevăr imediat că una din metodele de fotografiare a colorilor este tocmai procedeul tricromic, realizat însă numai în timpurile din urmă. Nu voiu descrie ideile lui *du Hauron*, căci teoretic erau confuze, şi descriind procedeul actual tricromic, vom avea şi explicarea încercărilor lui *Ducos du Hauron*.

Anul 1891 însamnă un pas înainte în rezolvirea problemei fotografiei colorilor, căci procedeul cunoscutului fizician francez *Lippmann* a arătat că chestiunea a trecut din faza teoretică în acea practică.

Două căi au fost utilizate pentru rezolvirea problemei: procedeul *Lippmann* sau prin interferenţă şi procedeul *tricromic*.

Procedeul Lippmann. Nu o dată lumea ştiinţifică şi industrială a fost surprinsă de modul cum *Lippmann* a ştiut să utilizeze cele mai abstracte teorii ştiinţifice şi să le dee o îndrumare practică; e o trăsătură caracteristică acestui genial om de ştiinţă pe care o mai întîlnim numai la un număr mic de învăţaţi, in special la *Sir William Thomson* (tot aşa de cunoscut şi sub numele de *Lord Kelvin*, decedat de curînd). Înţelegerea procedeului lui Lippmann cere cunoaşterea unei chestiuni destul de gingaşă, interferenţa undelor. Întîlnim această interferenţă atît la undele sonore cît şi la undele luminoase. Fenomene de interferenţă să produc orideciteori două raze se întîlnesc propagîndu-se prin acelaş mediu. Să luăm cazul cel mai simplu, acel al unui tub sonor închis la capăt. Suflînd în acest tub, producem un sunet; razele sonore merg prin tub şi, ajungînd la capătul fix, sînt reflectate; din acest moment aerul din tub conduce două feluri de unde sonore: acele care vin dela gura tubului, razele directe şi acele ce vin dela capătul închis, razele reflectate. In unele părţi ale tubului aerul e împins de unda directă în o direcţie, de cea reflectată în direcţie contrară; aceste două mişcări îşi nimicesc efectele şi, în partea din tub unde se întîmplă necontenit această întîlnire, aerul rămîne în nemişcare formînd ceia ce în acustică se numeşte un *nod*. Asemenea noduri se produc nu numai în tubul închis, ci şi în tuburile deschise la capăt; de obiceiu cînd un tub deschis dă sunetul cel mai de jos, cam la mijlocul acestui tub se găseşte totdeauna un *nod*. Dacă suflăm mai tare în tubul deschis, el ne dă un sunet de două ori mai înalt; cercetînd tubul în interior îl găsim împărţit în trei părţi prin *două noduri* etc... Se vede deci că după înălţimea su-

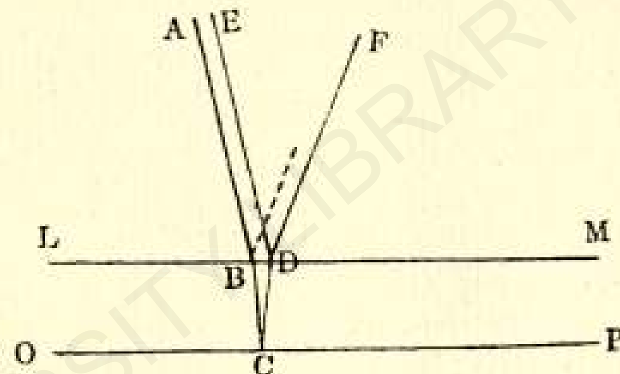

netului produs de tub, avem şi numărul de noduri variabil sau mai bine zis, distanţa între două noduri variază cu numărul de vibraţii pe secundă. Producerea unui nod din două unde sonore

e un exemplu tipic de *interferență*; cele două unde își modifică în mod reciproc vibrațiile; de cîte ori două raze fie sonore fie luminoase își modifică vibrațiile, se zice că ele *interferează*.

În fizică se dau exemple foarte curioase de interferențe. Să conducem un sunet prin două țevi, pe care apoi să le întrunim în una; la locul de intîlnire vor interfera, și e posibil ca să obținem *tăcere* din două unde fiecare separat sonore. Să facem aparatul de mai sus din țevii metalice ori de sticlă unite prin tuburi de cauciuc. Țevii AOB îndoită sub formă de U îi lipim ramurile CD și EF, din o țevie de aceiași grosime; o altă țevie LMN, ceva mai largă, e îndoită tot sub formă de U și poate fi pus la capetele țevii de mai înainte. Așa cum e în figură, dacă producem cu un diapazon un sunet în D, undele ajungînd în C se bifurcă o parte merg pela OE alta pela AME; aceste unde se întrunesc în E; dacă țava LMN e potrivită așa că drumurile străbătute de cele două serii de unde sonore sînt egale, sunetele se întrunesc in E și prin EF vine sunetul. Să scoatem însă LMN în afară; pe cînd drumul străbătut de sunetul care merge prin COE rămîne tot așa de lung, ca și mai înainte, drumul LME este din ce în ce mai lung; la un moment dat, cînd acesta întrece pe cellalt cu o anumită parte, se constată că prin tubul EF nu mai esă sunet. Avem acum cazul cînd interferența a produs tăcere. Să scoatem LMN și mai mult afară; la un moment dat sunetul care vine prin EF e tare; în acest caz interferența a produs întărirea sunetului, din cele două unde care vin spre E, una din *O* alta din *B*. Interferența sunetului atîrnă deci de drumurile străbătute; cînd drumurile sînt egale, sunetele se adaogă și se întăresc; cînd între drumuri este o anumită diferență, ele se slăbesc la tăcere; să facem ca diferența de drum să fie de două ori mai mare, decît în cazul precedent, ele se vor adăoga, dîndu-ne sunet și a. m. d. Cele ce am constatat la sunet, se repetă la lumină. Două raze de lumină destul de apropiate, ca să utilizeze pentru propagarea lor aceleași porțiuni de eter, vor putea interfera, și, în unele împrejurări, ele se pot stinge reciproc așa încît lumină adăogată la lumină să ne dee întuneric. Dacă vom reflecta razele de lumină și vom face să interfereze razele directe cu cele reflectate, vom căpăta, ca și la tuburile sonore, noduri, adică locuri unde vibrarea eterului este stinsă. Distanța între două noduri va fi diferită după numărul de vibrații pe secundă, adică după fiecare coloare. Fenomene de interferența luminii am avut ocazie mai fiecare să observăm, la beșicile de sopon care capătă colori vii, sau mai ales cînd ne-am uitat la apă peste care a curs gaz; pătura mică de petrol formată deasupra apei capătă colori foarte variate. In știință aceste colori sînt cunoscute sub numele de colorile lamelor subțiri. Grosimea lamei subțiri joacă un rol hotăritor în aceste fenomene de interferență; să considerăm o lamă mică LMOP peste care cade coloarea roșă, d. ex. Consider ra-

zele de lumină AB și ED; o parte din lumina lui AB pătrunde în lamă, merge pe drumul BCD, după ce sufere în *C* reflexiune,

și în *D* se adaogă la lumina razei ED reflectată de fața LM. Fenomenul care se va petrece cu raza reflectată DF și cu raza CD care esă din lamă și merge tot pe drumul DF va atîrna de grosimea lamei OPLM, adică de drumul *BCD* care e aproape de două ori cît grosimea lamei. Presupunînd că *LM* e foarte aproape de *OP*, adică lama e subțire, vom putea, îndepărtînd pe *LM* de *OP*, să facem ca drumul *BCD* să crească necontenit; drumul acesta este însă diferența de drum între raza reflectată DF de fața întăi și între raza ABCDF. Ca și în cazul tuburilor din experiența cu sunetul, îndepărtînd pe *LM* vom ajunge o poziție așa că cele două raze se vor stinge, și îndepărtînd pe *LM* mai departe la un moment dat ele se vor adăoga. În definitiv, pentru anumite grosimi a lămei mici lumina roșie reflectată va fi stinsă, la alte grosimi ea va eși din lamă. Să facem să cadă lumina albă; se știe că o putem considera aceasta ca formată din două colori, care se numesc complimentare. Așa, roșul și verdele sînt complementare; lumina albă, căzînd pe o lamă mică care stinge roșul, vom căpăta dela lamă coloarea *verde*. Ca lama mică să stingă roșul este nevoe ca grosimea ei să fie cît ¼ din distanța între două noduri produse de lumina roșie.[1]) Din contra, dacă grosimea lamei e cît distanța între două noduri ale luminii roșii, lumina ce ne vine prin reflexiune dela o asemenea lamă, pe care am luminat-o cu alb, e roșă, căci razele verzii au fost slăbite.

Acum putem înțelege procedeul lui Lippmann. Pe o oglindă plană să depunem o pătură de substanță fotografică transparentă; să lăsăm să cadă o coloare oarecare pe placă, de exemplu

1) In teoria ondulațiunii se dovedește că distanța dintre două noduri este egală cu ½ lungime de undă: aceasta din urmă, e distanța pe care se propagă lumina, în timpul cît o moleculă face o vibrație completă

roşul; razele de lumină vor trece prin pătura sensibilă, se vor reflecta pe oglindă şi razele directe cu cele reflectate vor interfera, întocmai ca undele sonore într'un tub închis; efectul interferenţei va fi că în anumite locuri, la *noduri*, lumina va fi stinsă, în alte locuri, la jumătatea distanţei între două noduri vom avea maximum de lumină. Pătura sensibilă va fi impresionată în aceste locuri, şi nu va suferi nimic la noduri. De obiceiu pătura sensibilă îşi datoreşte acţiunea ei sărurilor de argint răspîndite într'însa; la noduri aceste săruri nu vor suferi nimic; între noduri la jumătatea distanţei, sărurile de argint vor fi discompuse. Să dezvălim placa, cum facem cu oricare placă fotografică; acolo unde a fost lumina, vom obţinea o pătură de argint, şi în toată placa vom obţinea pături de argint, constituind lame mici de grosime egală cu distanţa a două noduri a luminii roşe. Dacă pe placă va cădea lumina albă, placa va reflecta lumină roşă. In general o placă pregătită în aceste condiţii alege din lumina albă şi reflectează coloarea ce a impresionat-o, iar pe toate celelalte, care la un loc dau lumină complimentară, le slăbeşte. Să lăsăm să cadă pe placă spectrul solar; în locul unde cade roşul, placa va căpăta proprietatea de a reflecta roşul, şi aşa cu fiecare coloare. După ce vom dezvăli placa, şi vom lăsa să cadă pe dînsa lumina albă, vom observa prin reflexiune spectrul. Dacă pe placă, am lăsat să cadă imaginea unui fluture, prin reflexiune placa ni va trimete imaginea colorată a fluturului.

Din cauza multor îngrijiri ce reclamă metoda aceasta, ea n'a fost adoptată. Dar lucrurile probabil nu se vor opri aici, şi simplificarea operaţiilor la care trebue supusă placa va face sigur ca acest procedeu să se generalizeze.

Procedeul tricromic sau pigmentar. Pentru înţelegerea acestui procedeu—preconizat de *Hauron*—este nevoe să ne aducem aminte că două colori—cum e roşul şi verdele—care amestecate ne dau lumina albă se numesc complimentare, şi să ţinem încă samă de explicarea coloarei corpurilor. Coloarea verde a unui corp o explicăm prin aceia că corpul poate absorbi, din lumina albă ce cade pe dînsul, lumina roşă complementară verdelui şi trimete lumina verde. Să tragem pe sticlă trei linii: una roşă-portocalie, alta verde şi a treia violetă. Pe sticlă să aplicăm o pătură sensibilă la toate coloriile—pancromatică—şi să expunem apoi placa aşa formată la lumina roşă, însă în aşa chip ca lumina să treacă prin sticla colorată înainte de a ajunge la placa sensibilă. Lumina roşă ce va cădea pe dunga verde va fi absorbită, roşul fiind complementar verdelui, din contra dungile roş-portocalii şi violete o vor lăsa să treacă, după ce au modificat-o puţin. Pătura sensibilă va fi deci impresionată numai îndărătul acestor două colori, dar va rămînea neatacată îndărătul verdelui. Să tratăm apoi placă ca de obiceiu; la dezvălire, părţile impresionate se vor înegri, cea neimpresionată nu va suferi nimic. Dacă am urma şirul obişnuit de operaţii şi am fixa sticla, îndărătul liniilor roş-portocalii şi violete am căpăta dungi negre;

îndărătul liniei verde n'am căpăta nimic. Privind prin sticlă la lumina albă, am vedea numai dunga verde, căci numai prin aceasta poate trece lumina, pe cînd celelalte sînt astupate de argintul depus îndărătul lor. De obiceiu şirul operaţiilor, la care este supusă placa e altul. Placa e mai întăi dezvălită; apoi tratată cu permanganat de potasiu în soluţie acidă ori bicromat acid; aceste soluţii dizolvă argintul format, dar nu se ating de bromura de argint. Placa e scoasă apoi la lumină şi dezvoltată; pe unde a mai rămas bromură de argint, adică îndărătul verdelui, se obţine dunga neagră opacă. Apoi placa e fixată pentru a-i lua bromura de argint, care n'a suferit nimic. De data aceasta este astupat verdele, şi, privind prin sticlă, vedem numai lumina care trece prin locurile cu roş şi violet, adică trece lumina, care am lăsat-o să cadă pe sticlă, spre a impresiona placa. Sticla pe care am depus colorile constitue *ecranul colorat*. Cele trei colori nu sînt aşezate împrăştiat, ci foarte strîns unele de altele şi uniform, aşa că pe un cm. patrat de exemplu avem şi roş şi verde şi violet. Distribuirea colorilor se face în două chipuri:

Fraţii *Lumière* din *Lyon* întrebuinţează granule foarte fine de feculă colorate unele în roş, altele în verde, altele în violet. Granulele acestea, cu diametru de $\frac{1}{10000}$ din milimetru, sînt împărţite în număr egal de fiecare coloare pe o sticlă; aşa granulele roşe sînt împărţite pe toată suprafaţa ca şi cele de celelalte colori; pe o suprafaţă mică deci avem toate colorile. Acest ecran e pigmentar. Să-i punem pătura sensibilă şi să-l luminăm cu roş; să dezvălim placa, supunînd-o la cele 4 operaţii descrise; îndărătul granulelor verzi se va forma pătura opacă. Privind prin placă, lumina va trece prin locurile roşe şi violete; cum acestea sînt foarte mici, şi deci multe pe fiecare suprafaţă, cît de mică toată placa va părea roşie. Rezultatul este că placa a fixat coloarea roşie cu care a luminat-o. Ceia ce am spus despre roş se poate zice de oricare coloare. Placa va prinde deci orice obiect colorat.

Procedeul societăţii *Jougla*, realizat de un nepot al lui *Ducos du Hauron*, derivă direct din concepţia iniţială a acestui din urmă. Fiecare milimetru patrat al plăcii de sticlă primeşte prin un procedeu ţinut secret opt sute de patrate mici colorate în cele 3 colori roş, verde, violet. Colorile nu se suprapun, ci se aşază unele lîngă altele în mod consecutiv.

Acest ecran lucrează ca şi cel al fraţilor *Lumière*, şi dezvălirile sînt aceleaşi.

Ambele procedee dau rezultate admirabile. Detaliile de tehnică sînt fără folos, şi de aceia ni mărginim numai la indicaţiile date până aici. Că ambele procedee reclamă încă perfecţionări, nu mai încape îndoială. Rămîne însă constatat că tehnica şi ştiinţa au săvîrşit una din acele minuni, care formează un nou inel la lanţul progresului.

Dr. Petru Bogdan

Cronica Artistică

Din operile sculptorului Fr. Storck

In rotunda Ateneului romîn, osîndită să adăpostească fără vre-o alegere tot felul de lucrări, s'a rătăcit în vremea din urmă şi o adevărată operă de artă. E sarcofagul de bronz expus aici de sculptorul Fr. Storck. Deşi va fi trecut nebăgat în samă de către cei mai mulţi, totuşi el merită o deosebită atenţiune. Atît din punct de vedere al lucrării artistului, cît şi ca reprezentant al aceleia din ramurile artei, care la noi se bucură de cea mai mare favoare din partea publicului. Căci pe cînd arta în genere lîncezeşte mai peste tot, ea înfloreşte puţin tocmai în cimitire. Acolo se ridică mereu capele scumpe de piatră, şi tot acolo sculptura găseşte cea mai largă întrebuinţare.

Ţintirimele oraşelor mari sînt astăzi depozitarele cele mai bogate ale artei noastre. Un semn vădit al trufiei care ne predomină. Cei mai mulţi dintre aceia care în viaţă n'au reuşit să însemneze ceva prin ei înşişi lăsînd un nume într'un domeniu oarecare, cred că devin nemuritori prin monumentele funerarii ce îşi ridică. Aşa numai se explică numărul cel mare de busturi sau statui de necunoscuţi, care populează cimitirile noastre. Multe dintr'aceste monumente sînt de o naivitate adesea foarte hazlie. Astfel, de pildă, figura de bronz al unei cucoane, sub nasul căreia se găseşte un ghiveciu cu flori de tinichea. Şi totuşi, chiar o aşa stranie concepţie a găsit imitatori. La cîţiva paşi întîlnim aceiaşi compoziţie; cu singura schimbare că în locul femeii se află un bust în uniformă militărească. Nenumărate sînt asemenea dovezi ale orgoliului nostru.

Alături însă de atari banalităţi cu pretenţii artistice găsim din fericire şi adevărate lucrări de artă. In primul rînd se impun capelele născocite într'un stil particular, cu reminiscenţe bizantine, de către d. Mincu, precum şi acele ale talentatului arhitect d. Clavel.

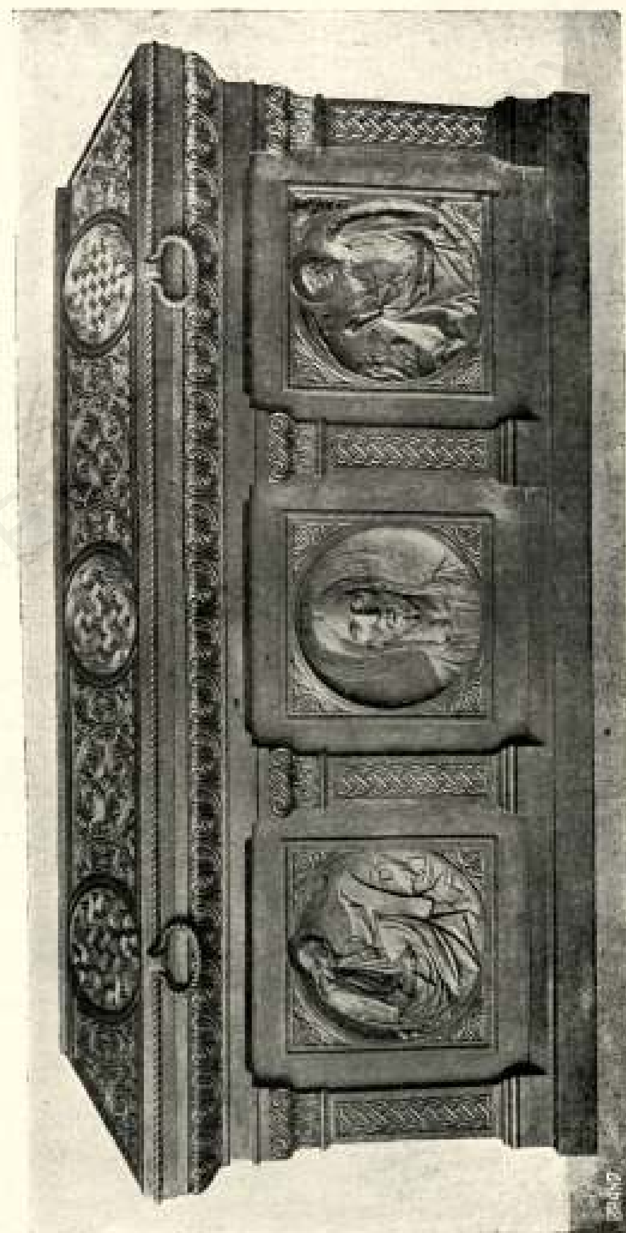
In sculptură a dat o notă cu totul nouă d. Fr. Storck. Sarcofagul aici reprodus e un bun exemplu. El reprezintă, cu toată înfăţişarea sa modestă, un mare pas înainte în domeniul artei romîneşti. Deşi pâs-

Evangelistul Luca, de sculptorul Fr. Stork.

Evangelistul Matei, de sculptorul Fr. Storck.

Sarcofag de bronz, executat de sculptorul Fr. Stork.

Sarcofag de bronz, executat de sculptorul Fr. Storck.

Placă comemorativă, executată de sculptorul Fr. Storck.

trînd, în mod fatal de altfel, forma tradiţională, sarcofagul se distinge printr'o interpretare nouă şi individuală. Artistul a reuşit să creeze o operă nouă cu ajutorul unor figuri biblice învechite şi a unor motive încă puţin uzitate în asemenea lucrări. Foarte fericită este adaptarea motivelor decorative ale mănăstirilor noastre şi în special a ornamentaţiei bogate dela Curtea de Argeş. Deşi aplicate la suprafeţe mai mici şi executate in alt material, ornamentele îşi menţin valoarea lor. Fiind bine interpretate şi inteligent adaptate, ele produc un efect foarte plăcut. Medalioanele cu figurile sfinţilor de pe sarcofag se unesc perfect cu roţile de pe capac, care nu sînt decît variante reduse ale celor dela Argeş. Iar cîmpul de arabescuri ce acoperă intreg capacul, contrastează în mod fericit cu suprafaţa liniştită, cu fondul neted, pe care se desprind medalioanele de pe sarcofag. Pilaştrii sînt alcătuiţi de asemeni prin motive simple de împletituri. Caracteristică este şi stilizarea figurilor din medalioane. Aici mai ales se dovedeşte originalitatea artistului. Din interpretarea de mai jos a figurilor evangheliştilor se vor vedea şi mai bine inovaţiile, ce cu drept cuvînt poate să revendice sculptorul Storck.

Reliefurile de pe sarcofag reprezintă pe Isus, pe Maica Domnului, pe cei patru evanghelişti şi pe Sf. Elisabeta. Aceasta din urmă fiind patroana drept credincioasei, care din vreme a căutat să asigure rămăşiţilor sale pămînteşti un monument aşa de trainic şi de frumos.

Iar pe cînd primele sarcofagii, potrivit tocmai numelui lor—distrugătoare de carne—se făceau din piatră poroasă, monumentul de faţă e turnat în bronz. Şi din acest punct de vedere însă sculptorul Storck are meritul de a fi reuşit să execute în ţară o aşa de grea lucrare, întru cît priveşte tehnica turnătoriei. Atelierele Răşcanu, unde s'a turnat sarcofagul, se pot mîndri cu o aşa de perfectă lucrare.

Iată-ne scăpaţi în fine şi în această ramură de robia în care eram faţă de străinătate. Emanciparea artistică merge paralel cu cea tehnică, una fiind condiţionată de alta. Noul atelierude turnătorie va aduce desigur mari servicii dezvoltării artelor decorative şi aplicate, însemnînd un mare progres pe terenul industrializării artelor plastice la noi.

***

Urmaş al tradiţiunii clasice în executarea sarcofagiilor, sculptorul Storck se dezvălue ca un vrednic inovator prin cei patru evanghelişti. Aceştia ornează capela dela Belu a dansului Evloghie Gheorghief. Evangheliştii sînt de bronz, de mărime peste cea naturală, şi au fost turnaţi la Şcoala de Arte şi Meserii.

Pentru aceştia nu există nici un model vechiu. Căci arta creştină primitivă şi în special cea orientală nu a practicat decît foarte puţin sculptura liberă. Cea mai răspîndită statue a acelor vremuri este acea a *„bunului păstor“*, din care unele exemplare s'au găsit chiar în vechiul Bizanţ. Alte opere sculpturale din primile timpuri ale creştinismului nu se mai cunosc. Căci atît statuia Sfîntului Hippolyt din Muzeul Lateranu-

lui cît şi cea de bronz a Sfîntului Petru, din biserica cu acelaş nume din Roma, sînt discutate în vremea din urmă. Prima pare a fi statuia unui orator roman, transformată în Sf. Hippolyt prin adaosul inscripţiei creştine. Statuia, impunătoare de altfel, a sfîntului Petru pare a fi însă din secolul al XIII, iar nu din ciclul artei creştine primitive. Fără a avea dar modele după care să se fi putut inspira, sculptorul Storck a creat pe ai săi patru evanghelişti, concepuţi într'un stil cu totul particular. S'a încercat să ne dea opere sculpturale în stilul bizantin, deşi, pentru motive cunoscute, asemenea opere nu au fost executate odinioară. A căutat aşa dar să se conducă în sculptură de principiile picturii bizantine. A împrumutat însă dela aceasta numai felul schematic al veşmintelor. Căci figurile evangheliştilor sînt foarte naturaliste şi individuale, aşa cum nu prea se întîlnesc în pictura veche creştină. Cu atît mai mult ele contrastează cu veşmintele tratate cu dinadinsul în mod convenţional. Prin învelişul exterior al sfinţilor, sculptorul vrea însă să dea figurilor sale o înfăţişare arhaică, să redeştepte în mintea privitorului imaginile bizantine. Căci numai în pictura atonită e redusă haina la un rol aşa de secundar, şi tratată în mod aşa de sumar, atîta de puţin adaptat formelor ce îmbracă şi mişcărilor corpului. Este poate un simbol al pudicităţii artei creştine. In tot cazul, contrastul cu draperia aşa de îngrijită şi naturalistă a artei antice e vădit şi desigur voit. Căci draperiile femeilor din epoca de splendoare a sculpturii eline sînt parcă anume făcute nu ca să ascundă corpul, ci ca să-l desineze şi mai bine, să pue şi mai mult în evidenţă frumuseţa şi mlădierea formelor. La creştini din contra, haina e adevăratul invăliş al trupului: sub cutele rigide şi colţurate nu se poate gici corpul omenesc. Sfinţii sînt ca nişte manechini îmbrăcaţi. In afară de figura lor, trupul se trădează numai prin mîni şi prin vîrful picioarelor ce se ivesc de sub draperia greoae. Fără a cădea în asemenea exagerări, sculptorul Storck a ţinut totuşi să respecte tradiţia bizantină în tratarea veşmintelor. Astfel se explică şi la figurile lui acele cute băţoase şi nenaturale ale stofelor. Evangheliştii sînt drapaţi în costumul hieratic şi schematic al bizantinismului. O simplă concesie de formă făcută tradiţiunii. Cu atît mai admisibilă cu cît nu micşorează deloc adevăratele merite ale operei. Căci figurile, în afară de haina lor învechită, sînt bine concepute atît din punct de vedere al compoziţiei generale cît şi al caracterizării. Rigiditatea îmbrăcămintei convenţionale izolează figurile de lumea încunjurătoare, accentuînd caracterul lor hieratic. Ţinută demnă şi liniştită, gesturi naturale şi nicidecum teatrale dau o înfăţişare impunătoare şi foarte plăcută evangheliştilor lui Storck. Ei întrupează perfect imaginea ce ne facem despre aceşti austeri şi energici propovăduitori ai creştinismului. Foarte expresive sînt figurile evangheliştilor cufundaţi în meditare, sau ocupaţi cu transcrierea cărţilor lor. Fiecare are alt tip bine caracterizat. Figurile şi mînile sînt admirabil modelate şi pline de viaţă şi energie. Nu-s clişee, ci individualităţi. Şi dacă nu se poate spune să sînt frumoşi, în înţelesul banal al

cuvîntului, nu li se poate însă tăgădui înfăţişarea caracteristică. Iar aceasta e cea mai înaltă însuşire a unei opere de artă.

In acelaşi stil sînt tratate şi reliefurile de pe sarcofag. Ele sînt, împreună cu statuile evangheliştilor, primii reprezentanţi ai neo-bizantinismului sculptural. Păcat însă că dogmele ortodoxe nu îngădue introducerea sculpturii sau a „chipurilor cioplite" în biserică. Pictura bisericească, redeşteptată şi împrospătată de către d. Lecomte du Noüy, ar căpăta un bun sprijin în opere sculpturale ca aceşti evanghelişti. Bisericile ar deveni temple mai desăvîrşite ale artei, aşa cum sînt în Occident, de unde sculptura n'a fost exclusă.

Inovaţiunea d-lui Storck este aşa dar limitată la o întrebuinţare foarte restrînsă. Cu atît mai meritorie este încercarea grea la care s'a supus şi pe care a rezolvit-o atît de fericit.

E demn de reţinut însă că numai pe artiştii adevăraţi îi preocupă asemenea probleme dezinteresate.

***

Nu însă la acest gen de sculptură hieratică se reduce activitatea întreagă a sculptorului Storck. Avem dela el şi academii şi portrete remarcabile, precum şi interesante statuete. Din toate aceste numeroase opere voiu mai menţiona deocamdată numai placa comemorativă aici reprodusă. A fost executată cu prilejul jubileului lui Ştefan cel Mare din 1904, şi dă o notă nouă a varietăţii talentului sculptorului şi a frumoaselor sale calităţi de bun compozitor şi tehnician abil.

Pe temeiul unor aşa de frumoase dovezi, sperăm că în curînd i se va oferi d-lui Storck posibilitatea să ne dea măsura sa şi în executarea unor monumente mai însemnate. Căci ne prezintă toate garanţiile unei bune reuşite. E în tot cazul o ofensă nemeritată, ce se aduce artei romîneşti în genere, prin comandele făcute în străinătate a principalelor monumente. Urmînd astfel păcătuim îndoit: întîiu că nu obţinem opere mai bune decît cele ce ne-ar putea da ai noştri; al doilea că înstrăinăm sume mari, care ar trebui să contribue la prosperarea artei din ţară. Şi fără această reală încurajare, nici o artă nu poate progresa. Să ne dăm dar samă de greşala ce comitem. Căci e mult mai grea şi compromiţătoare a viitorului artistic, decît s'ar părea.

Operele sculptorului Fr. Storck sînt un puternic argument în potriva desconsiderării artei romîneşti.

Şi din fericire nu sînt singurele.

Al. Tzigara-Samurcaş

Cronica Ştiinţifică

Alcoolul este aliment ori otravă ?

E cam multă vreme de cînd fiziologiştii şi medicii discută această chestiune. Nu discuţie dela tribună, ci discuţie experimentală, care e adevărata cale de a rezolvi problemele de natura aceasta. Unii au susţinut că alcoolul este un aliment, alţii că e curată otravă. Care din ei or fi avînd dreptate ?

Cînd vrei să afli adevărul, trebue să studiezi chestiunea în intregime, să compari rezultatele experimentale aduse pro şi contra unei afirmaţiuni, să faci o critică rezonabilă a condiţiunilor experimentale şi să vezi dacă afirmaţiunea, trecută astfel prin ciur şi sită, rezistă sau se clatină.

Se'nţelege că aci nu putem face acest lucru. Ne vom mulţumi numai cu cîteva rezultate generale.

Ca să putem intra cu folos în chestiunea alcoolului, e nevoe să ne lămurim dela inceput asupra inţelesului ştiinţific al cuvîntului *aliment* şi al cuvîntului *otravă*.

Fiziologia—ea este ştiinţa mai în măsură să ne dea aceste noţiuni —ne spune că sub numele de **aliment** se'nţelege orice substanţă care, introdusă în organismul viu, poate să ia parte în fenomenele chimice ce se petrece acolo şi *să servească sau la repararea pierderilor materiale suferite de organism* prin faptul că el trăeşte, *sau să fie capabilă de a libera în organism o cantitate oarecare de energie* (căldură, travaliu etc.), *fără să producă asupra lui vreo acţiune toxică imediată ori tardivă*. **Otravă** este orice substanţă care, ajunsă în organism, *are proprietatea de a devia din mersul lor normal unele ori altele din procesele chimice sau fizice ale organismului* şi a-i aduce prin aceasta prejudicii ce pot fi trecătoare sau durabile.

E de trebuinţă să mai ştim apoi că otrăvurile cele mai violente pot fi introduse în organism fără nici un inconvenient, ba chiar cu folos în anumite imprejurări, însă cu condiţie expresă ca doza să fie foarte mică. Ce otravă mai fulgerătoare ca stricnina, şi cu toate astea medicii o ordonă. în cantităţi foarte mici, ca un fortifiant de oarecare valoare.

Să venim acum la alcool şi deocamdată să nu luăm în samă nimic altceva decît ceia ce ne învaţă experienţa de laborator. Apoi să nu lungim vorba, findcă o experienţă bine făcută vorbeşte singură, n'are nevoe de avocaţi.

Prin 1902, savanţii americani *Atwater* şi *Benedict* au făcut la Washington nişte experienţe privitoare la acţiunea alcoolului asupra organismului, care vor rămînea multă vreme un model de preciziune în cercetările de această natură. Ele au convins pe absolut toată lumea ştiinţifică prin rezultatele lor. Aceşti doi învăţaţi au găsit că alcoolul luat în cantităţi mici (un gram de alcool pe kilogram de greutate corporală şi pe timp de 24 ore) trebue considerat, până la un anumit punct, ca un adevărat aliment. In organism, el se oxidează dînd naştere la căldură şi travaliu mecanic. Mai mult, se poate înlocui o parte din grăsimile sau hidrocarbonatele alimentare prin o cantitate de alcool, calorimetriceşte echivalentă cu hidrocarbonatele sau grăsimile suprimate, fără ca organismul să sufere vreo turburare însemnată în funcţionarea lui normală.

E bine'nţeles însă că nu poţi înlocui o mare cantitate de zăhăroase ori grăsimi prin alcool. Inlocuirea nu se poate face fără inconvenient decît numai dacă alcoolul primit nu trece peste doza de un gram, cel mult un gram şi jumătate, pe chilogram şi pentru 24 ore. De îndată ce ne îndepărtăm de această condiţie expresă, înlocuirea devine dăunătoare.

Aceasta e singura şi cea din urmă condiţie în care alcoolul etilic ar fi un aliment pentru organismul nostru.

Totuşi, poate am face mai bine să ne dispensăm cu totul, pentrucă această doză nu este tocmai aşa inofensivă, cum ar avea aerul. Cei doi Americani au mai constatat că, în aceste condiţiuni, deşi omul produce aceiaşi cantitate de muncă şi căldură ca şi cînd, în loc de alcool, ar fi luat o porţie calorimetric egală de grăsime sau zahăr, el elimineazā însă prin urină mai mult acid uric, uree etc. decît în cazul cînd n'ar fi luat alcool. Asta vra să zică că organismul se *uzează* mai repede cu alcool decît zahăr ori grăsime.

Vă veţi intreba acum de sigur, ce turburări au constatat fiziologiştii cînd administrarea alcoolului s'ar îndepărta de limita impusă prin experienţele lui Atwater şi Benedict ? Răspunsul ne este dat de experienţele lui *Chauveau*. El a văzut că dacă înlocuim zahărul din alimente prin alcool în aşa cantitate, ca în 24 oare organismul să fi primit cam 4 grame de alcool pe chilogram, atunci se constată o micşorare a tra-

valiului mecanic produs şi scăderea greutăţii corpului. Acestea's turburările imediate şi măsurabile. Cele tardive nu s'au putut constata în laborator, pentrucă studiul lor necesitează un timp prea lung. In schimb însă cu toţii sintem convinşi că ele se produc, pentrucă le vedem în fiecare zi.

Aceste două studii experimentale (Atwater-Benedict şi Chauveau), alese ca cele mai bine făcute, ne arată dar că alcoolul poate fi un aliment—şi încă şi asta cu un mic semn de întrebare—dacă doza luată în timp de 24 ore nu întrece un gram pe kilogram de greutate vie. In doze mai mari, întrebuinţarea alcoolului devine periculoasă.

Cu toată admiraţiunea ce am pentru lucrarea d-lor Atwater şi Benedict, este între rezultatele lor unul, care mă face să nu prea trimbiţez valoarea alcoolului ca aliment, chiar în condiţiunile de ei indicate. E vorba de destrucţiunea materiei vii, care e mai accentuată cînd întrebuinţăm ca combustibil alcoolul, în locul zahărului ori grăsimii.

Am putea face o comparaţie, ca să meargă lucrurile mai uşor, dar să ştim mai dinainte că „comparaison n'est pas raison". Organismul nostru ar putea fi comparat cu o locomotivă, al cărei cuptor este construit pentruca să se ardă în el lemne. Dacă în loc de lemn i-am da păcură, se'nţelege că vom obţinea multe avantaje: o mai mare cantitate de căldură, o economie de combustibil, dar tot aşa de bine se'nţelege că cuptorul se va ruina în cîteva zile. O istorie analoagă se petrece şi cu alcoolul. Organismul animal e făcut să ardă hidrocarbonate şi grăsimi, nu alcool; şi ca probă că aşa este, sint zgurile (acid uric, uree etc.) ce le dă afară pe deasupra celor ce el elimină cînd e'n stare normală. Drept este că această eliminare suplementară de producte ale distrugerii ţesuturilor e foarte mică, dar nu e mai puţin adevărat că ea există, şi un om de ştiinţă trebue să ţină samă de dînsa, cînd e vorba de o chestiune aşa de însemnată. Savantul ar putea-o neglija numai în cazul cînd, din studiul acţiunii alcoolului, el ar face un obiect al speculaţiunilor sale teoretice. Aici însă e vorba de aplicaţiuni la viaţa socială. Datoria lui morală e să nu facă uz de autoritatea sa ştiinţifică decît atunci cînd absolut toate rezultatele experienţelor sale se armonizează în aşa chip, ca să nu existe nici cea mai mică discordanţă ce ar putea suspecta legitimitatea concluziunilor.

Aşa judecate lucrurile, avem dreptul să ne îndoim dacă alcoolul etilic, chiar în limitele restrînse arătate de învăţaţii americani, este un aliment în adevăratul înţeles. Pe cîtă vreme experienţa arată că el ruinează mai repede cuptorul în care arde decît ar face-o zăharul şi grăsimile, nu văd pentruce l'am pune pe aceiaşi scară cu aceste din urmă substanţe; cu atît mai mult cu cît noi nu sintem adevărate locomotive,

ca să ne putem face un alt cuptor de cărămidă refractară de gustul alcoolului.

Dar nu e numai atît. Sint experienţe foarte bine conduse (Nicloux) care arată că alcoolul etilic, luat chiar în doze mici, străbate repede în sînge şi, cu el, merge la sistemul nervos, pe celulele căruia se fixează energic şi nu le părăseşte decît foarte încet. Cît timp stă pe celula nervoasă, alcoolul o excită în mod mai mult ori mai puţin moderat şi chiar plăcut. Dar această excitaţiune devine dezastroasă cu timpul, mai ales că cei deprinşi să recurgă la această plăcere nu prea ştiu să ţină măsura. Nu mai vorbim de abuz, ale cărui consecinţi le cunoaşte toată lumea.

E curios însă de constatat că, cu toate experienţele aşa de pline de învăţăminte ale celor doi Americani, se găsesc încă învăţaţi, în 1908, ca *A. Gautier* [1]), care scriu despre alcool (luat în cantităţi mici) că este un aliment *„la care poate să recurgă un individ insuficient nutrit"*. Această afirmaţiune mi se pare soră cu aberaţiunea. Apoi bine, *un individ insuficient nutrit*, noi ştim că e un organism care nu'şi poate compensa pierderile ce le sufere, din cauză că n'are la dispoziţie alimentele trebuitoare. Maşina se uzează prin funcţionare şi stăpînul n'are material cu care s'o repare. A-i mai da şi alcool, care ştim că grăbeşte distrugerea, ar însemna să vrei a stinge focul cu gaz.

Aş mai înţelege să dai puţin alcool unui individ care sufere de lipsă de hidrocarbonate sau grăsimi, pentrucă atunci el l'ar arde în locul acestor substanţe; dar e vorba că, prin *individ insuficient nutrit*, nu se'nţelege un organism căruia îi lipseşte combustibil, ci unul căruia îi lipseşte materialul de reparaţie, adecă substanţele azotate. Pe acestea nu le va putea niciodată înlocui alcoolul. Şi în realitate—nu mai departe decît ţăranii noştri—săracul nu sufere atît de lipsa de combustibil, căci o bucată de pîne ori mămăligă tot găseşte el. Dorul cel mare la săraci este de carne, lapte, brînză, ouă. Astea sint alimente reparatorii, de ele duc ei lipsă, şi nu poate să le înlocuiască nimeni, nici prin grăsimi, nici prin hidrocarbonate, cu atît mai puţin prin alcool.

Pentru cel insuficient nutrit, alcoolul este mult mai dezastros decît pentru cel bine hrănit. In această privinţă *R. Rosemann* a făcut nişte experienţe minuţioase din care se vede că, pe cînd cel bine nutrit nu sufere aproape deloc dacă bea pînă la 1400 c. c. de vin slab în 24 oare, cel rău nutrit cu azotoase se distruge, căci elimineazâ prin urină mai multă uree şi acid uric decît ar face-o dacă în loc de vin ar lua zahăr ori pîne.

E dar o nesocotinţă de a scrie că alcoolul poate fi îngăduit, fără

1). *A. Gautier*. L'alimentation et les régimes. Masson, Paris, 1908.

primejdie, pentru sărac. Și e o nesocotință cu atît mai mare, cu cît de această afirmațiune se pot servi parlamentari, pedeștri în astfel de chestiuni, spre a legifera asupra alcoolului.

Netăgăduit că muncitorului cu brațele, muncitorului cu creierul, alcoolul îi poate da, în primele momente după absorbțiune, iluzia unei energii mai mari. Aasta din cauză că alcoolul se fixează pe sistemul nervos și-l excită. In timpul acestei excitațiuni, poetul poate face versuri de valoare, hamalul poate ridica un cufăr mai greu; în scurt, omul devine capabil de a produce o muncă oarecare într'un timp mai scurt ca în stare normală. Păcatul este însă că această exagerare a forței de muncă se însoțește invariabil de o distrugere mai accentuată a mașinii și pe deasupra forța factice nu ține decît până ce alcoolul a părăsit sistemul nervos. Odată alcoolul ars, organele nervoase rămîn mai obosite decît dacă ar fi executat aceiași muncă, dar pe îndeletele și fără ajutorul alcoolului. Această oboseală postumă supără foarte mult pe persoana în chestie, și atunci, pentru a scăpa de dînsa, individul recurge la o altă doză de alcool care să-l . . . învioreze.

Și tot așa, azi un pic, mîne o linguriță, poimîne un păhărel, până te trezești că alcoolul, in loc să te ajute să muncești, vezi că te inervează de nu mai poți face nimic; te supără toți cei dimprejur: iată-te candidat la alcoolism. De acum înainte, de vei continua să bei, chiar doza dată de Atwater și Benedict, nu vei mai scăpa. Ca să ai șanse de vindecare, trebue să suprimi cu totul orice băutură alcoolică. Altfel, oricît de puțin ai bea, e deajuns să-ți întreții candidatura la alcoolism, ba chiar să-ți garanteze și reușita. Asta se produce cu atît mai lesne cu cît alcoolofilul e mai rău nutrit, știut fiind însă că și mulți din cei bine nutriți nu scapă.

Cam în modul acesta devine cineva alcoolic: începe întîiu cu doze așa zise inofensive, pe care e silit mai pe urmă, din cauză că ele își perd efectul, să le mărească.

Singură această observație, bine pătrunsă, e deajuns să ne arăte că ar fi cel mai fericit lucru pentru societățile omenești dacă alcoolul n'ar exista decît în farmacii, cu eticheta: *otravă*. Ordonat de medic, el ar putea aduce oarecare servicii bolnavilor; servicii care sînt, evident, însoțite și de oarecare dezavantaje. Dar oare, care medicament dă numai binefaceri, fără să aibă și vreun cusur? Avantajul mare al *alcoolului-medicament* ar fi că nu l'ar mai putea nimeni avea fără rețeta medicului.

Din nenorocire, în starea socială de azi, lucrul acesta este cu neputință. Dar dacă uzul și abuzul alcoolului nu se poate extirpa din rădăcină, e datoria oamenilor politici de a nu stînjini întru nimic luarea unor măsuri menite să impuțineze abuzul de băuturi spirtoase. Cînd

cineva ar veni în parlament și ar combate o lege cu tendinți alcoolice invocînd autoritatea vreunui chimist care, în ciuda tuturor statisticilor, a tuturor observațiunilor medicale și a cercetărilor precise de laborator, a afirmat că alcoolul e un aliment, acel parlamentar ni se pare că face opera cea mai antisocială posibilă. Lucrul e grav, nu prin greșala științifică pe care o face și care-l privește pe dînsul personal, dar prin faptul că el vorbește în fața unor oameni—unii s'ar lăsa poate convinși—, care dispun de forța votului.

Dacă printre noi mai sînt încă mulți care nesocotesc binefacerile aduse de luminile științii și nu pot să se despartă de această otravă, să-mi dea voe să le dau un sfat, chit să-l urmeze dacă vroesc; dacă nu, eu n'am nici o pretenție. E, ca să se..... *încălzească*, nu cu alcool *etilic*, ci cu *alcool amilic*, mult mai preferabil, fiindcă dă mai multă căldură (10 calorii pentru un gram, pe cînd cel etilic numai 7 calorii) și apoi e de patru ori mai puțin otrăvitor decît cel etilic. I se va găsi poate cusurul că e mai scump. Ei de! ce vrei? Boeria cu cheltuială se ține.

Dr. D. Călugăreanu

Cronica Internă

Latifundiile şi progresul economic

Adversarii reformelor agrare, chiar atunci cînd n'au curajul de a tăgădui vădita mizerie a clasei noastre ţărăneşti, încearcă cel puţin să ne dovedească, că pentru această mizerie nu e vinovat decît ţăranul însuşi, care nu ştie să extragă toate foloasele ce i le poate da peticul lui de pămînt, printr'o cultură mai intensivă, etc.

Cu o deosebită mulţumire şi cu un lux de demonstraţii „ştiinţifice" ni se citează ţăranii din Apus, cari reuşesc să facă să trăiască o familie întreagă dintr'un ogor cu mult mai mic decît al celor mai multe din gospodăriile noastre ţărăneşti.

De aci se trage cu multă uşurinţă concluzia, că nu sîntem în faţa unei probleme *agrare*, ci numai în faţa unei probleme *agricole*, în faţa necesităţii de a schimba radical sistemul nostru de agricultură, de a ajunge la o cultură mai intensivă spre a fi la „nivelul ştiinţific" şi a satisface „cerinţelor timpurilor moderne".

Dacă ţăranul nostru din Flăminzi, Pîrliţi sau Pîrjoliţi şi-ar lucra ogorul după ultima reţetă a savanţilor profesori din Hohenheim, Gembloux sau Grignon, el n'ar mai avea nevoe de mai mult pămînt şi n'ar năzui la latifundiile vecinilor.

In toată această argumentaţie se pierde din vedere un mic detaliu: nu numai că ţăranii noştri au neglijat să frecventeze cursurile din Hohenheim sau Grignon şi statul n'a făcut să vie savanţii din Apus la Flăminzi sau Pîrliţi, dar încă—şi mai ales—că sistemul de cultură dintr'o ţară nu atîrnă de buna-voinţa sau fantazia cuiva, ci este determinat de un complex de împrejurări mai presus de voinţa oamenilor.

Vom releva numai o singură împrejurare.

Nu e deajuns ca o singură categorie socială într'un stat să aibă la dispoziţie o întindere prea mică de pămînt, pentruca să fie cu putinţă încercarea măcar de a mări productivitatea solului prin o cultură mai intensivă.

Fără să mai vorbesc de alte condiţiuni, ca starea generală de cultură a poporului, capitalurile disponibile, situaţia ce-o are ţara în mecanismul economic universal, dar intensivarea culturii nu se poate impune numai prin restrîngerea suprafeţii agricole în mînile ţărănimii, ci ea poate decurge numai din raportul între numărul total al populaţiei unei ţări şi întinderea totală a terenurilor cultivabile, de care această ţară poate dispune.

Cu alte cuvinte: dacă acel milion de gospodării ţărăneşti din România ar dispune de aceleaşi 3.000.000 de ha. pe care le are astăzi, dar în ţara noastră n'ar mai fi alături încă 4.000.000 de ha. ce aparţin proprietăţii latifundiare, din această situaţie ar putea rezulta şi s'ar impune chiar numaidecît o cultură agricolă mai intensivă. Nici într'un caz însă, în situaţia actuală.

In adevăr, fiind dat că o cultură mai intensivă cere mult mai multă muncă pentru aceiaşi întindere de pămînt (fac abstracţie de celelalte condiţiuni, cum am spus), dacă ţăranii noştri ar căuta să-şi mărească productivitatea ogoarelor prin o muncă mai intensivă, cine ar mai lucra cele 4.000.000 de ha. ale proprietăţii latifundiare? Să nu uităm că noi, chiar cu actualul sistem de cultură, simţim lipsa de braţe şi sîntem siliţi să introducem sute de mii de muncitori agricoli din străinătate.

Nu numai e absurdă teoreticeşte acea concepţie, că am putea avea 3.000.000 de ha. ale proprietăţii ţărăneşti cultivate intensiv, alături de 4.000.000 de ha. ale proprietăţii latifundiare lăsate în părăginire din lipsa de braţe, dar realizarea ei este şi materialminte imposibilă.

Viaţa economică are şi ea mecanica ei fatală, legi imperioase cărora nu se poate sustrage. Cele 4.000.000 de ha. *trebuesc* muncite. Şi toată istoria lumii ne învaţă că, pentruca *pămîntul altuia* să fie cultivat, nu sînt decît două mijloace: munca forţată de rob, sau nevoia economică a muncitorului „liber".

Din necesitatea economică de a face ca cele 4.000.000 de ha. ale *altora* să fie muncite de ţărănimea noastră, s'a născut tot aparatul învoelilor noastre agricole, şi aici, faţă de raportul abnorm între întinderea proprietăţii ţărăneşti şi a proprietăţii latifundiare, e tot misterul acelui caracter înfricoşător pe care-l au aceste învoeli.

In agricultură, spre deosebire de industrie, aplicarea unui capital mai mare sau desfăşurarea unei energii de muncă mai mare, necesitate prin intensivarea culturii, e departe de a fi proporţionată cu rezultatele ce se pot obţine. Acest fapt a făcut pe economişti să formuleze relativ la agricultură faimoasa lege a „produsului mai puţin decît proporţional" („rendement moins que proportionnel"), pe cînd în industrie orice sporire de capital sau de energie produce relativ tot mai mult („rendement plus que proportionnel").

De-aci rezultă că, în certe condiţiuni, o agricultură din punctul de vedere *tecnic* mai „raţională", mai intensivă, poate fi *economiceşte* cu desăvîrşire „neraţională", dezavantajoasă, chiar dăunătoare.

O ţară, care, în asemenea condiţii, ar încerca să-şi *raţionalizeze*

cultura pămîntului, să introducă o „agricultură ştiinţifică", s'ar pune, ea însăşi, într'o stare de inferioritate, dacă această ipoteză gratuită şi fantastică ar fi admisibilă.

Pentru a ilustra acest adevăr, cunoscutul economist şi statistician englez Mulhall face următorul calcul relativ la Belgia, unde, cum se ştie, proprietatea ţărănească este şi mai parcelată decît la noi:

„Cu toată stăruinţa şi superioritatea de cultură a acestui popor, „ţara nu produce hrană mai multă decît pentru 60% din populaţiune, „pentru rest trebue să importeze. Dar *dacă teritoriul regatului ar fi „fost mai întins*, cu acelaş număr de braţe ocupat în agricultură (adică: „cu un sistem de cultură *mai extensiv*), s'ar fi putut produce hrana „pentru 11 milioane de suflete, adică pentru un număr îndoit decît po„pulaţiunea actuală a Belgiei,—fiindcă, dacă sistemul intensiv dă maxi„mum de produs pe hectar, el necesitează o enormă cheltuială de muncă" [1])

Ipoteza prevăzută de Mulhall e realizată în Rominia, mulţumită faptului că, alături de gospodăriile pitice ale ţăranilor, avem o proprietate latifundiară atît de întinsă. De aci rezultă cît de ineptă este din punct de vedere economic pretenţiunea ca ţărănimea noastră să caute scăpare exclusiv în intensivarea culturii, cîtă vreme va dura această situaţiune de fapt.

Mai mult. De aici rezultă că repartizarea proprietăţii agrare în Rominia, cu latifundiile ei atît de întinse, este necompatibilă chiar cu acea îmbunătăţire a culturii agricole în gospodăriile ţărăneşti, care ar fi cu putinţă din consideraţii pur economice.

Anume, pentruca să asigure cultivarea atît de primitivă încă a latifundiilor noastre, sistemul nostru agrar trebue să ducă la paroxism nevoia ţăranului nostru, lipit de bucăţica lui de pămînt, şi să-l împiedice să tragă toate foloasele posibile din ogorul lui propriu.

Astfel, regimul latifundiar apare nu numai ca o cauză fatală a mizeriei ţărăneşti, dar el împiedecă şi progresul nostru economic. Sub acest regim, nu numai că „agricultura mare" a trebuit necesar să ia acea înfăţişare sălbatică, cunoscută de toţi, dar, ca o condiţiune de viaţă pentru latifundiile noastre, şi *agricultura mică*, a ţăranului, a trebuit să cadă până la ultimul grad de dezorganizare şi de risipă zădarnică a puterilor solului şi a muncii omeneşti.

O repartizare mai sănătoasă a proprietăţii funciare se impune deci nu numai pentru a ridica clasa noastră ţărănească, ci şi pentru a asigura progresul culturii agricole şi dezvoltarea noastră economică întreagă.

* * *

In cronica precedentă am citat părerile unor economişti autorizaţi, cari, dacă susţin necesitatea economică, în certe condiţiuni, a *proprietăţii mari*, tăgăduesc însă hotărît orice raţiune de a fi *latifundiilor*.

1) *Mulhall*,—„Agriculture" in *The Dictionary of Statistics*, p. 023.

Dacă, în lumina consideraţiunilor de mai sus, putem afirma că latifundiile noastre sînt şi cauza ruinii ţărănimii, şi în acelaş timp piedeca progresului economic, cîteva fapte ne vor lămuri îndată că ţărănimea noastră, aşa ruinată şi decăzută cum este, se prezintă totuşi ca un factor de cultură agricolă cu mult mai superior decît latifundiarii şi marii noştri proprietari.

Nici măcar din punctul de vedere al rolului ei economic, din punctul de vedere al capitalului ce-l dă agriculturii noastre, proprietatea mare, la noi, nu-şi poate justifica menirea socială.

In agricultură, capitalul este reprezentat prin unelte şi maşini agricole, şi prin vitele de muncă.

Din statistica agricolă publicată de Ministerul de domenii, rezultă un fapt uimitor, că în Rominia, cu toată întinderea mai mică a proprietăţii ţărăneşti faţă de cea latifundiară, totuşi capitalul agricol se află mai cu deosebire în mînile acestei ţărănimi flămînde. Iată cifrele pe care le veţi putea găsi şi în instructivul discurs al d-lui Vintilă Brătianu, rostit cu prilejul discuţiunilor asupra Casei Rurale în Cameră:

Proprietarii mari posedă, de pildă, numai 42,000 de pluguri, pe cînd ţăranii 474.000; grape de fier, un instrument perfecţionat, cum cu drept cuvînt arată d. Vintilă Brătianu, în posesiunea proprietarilor mari sînt numai 21.000, iar la ţărani 25.000; rariţe de fier, la proprietarii mari 3.000, la ţărani 13.833; maşini de secerat, la proprietarii mari 3.560, la ţărani 10.556; chiar triori—o maşină nouă pentru cultura noastră—sînt la proprietarii mari 2.745, la ţărani 2.982; vînturători, la proprietarii mari 6.056, la ţărani 17.678; maşini de bătut porumb, la proprietarii mari 1.276, la ţărani 7.669, etc. 1).

Acelaş raport paradoxal îl constatăm în ce priveşte vitele de muncă.

Din nenorocire, în lucrarea menţionată a d-lui Colescu nu găsim date relative la repartizarea vitelor de muncă între proprietarii mari şi ţărani, dar putem găsi cifrele necesare în ancheta asupra animalelor domestice, făcută în 1901 tot de Ministerul de domenii. Din acea anchetă rezultă că proprietarii mari şi arendaşii au în total 202.056 de vite cornute, iar ţăranii 2.253.177; cu alte cuvinte, proprietarii au abia 8.2% din speţa bovină, iar ţăranii 91.8%; tot aşa în ce priveşte speţa cavalină, proprietarii mari au numai 41.179 de capete, pe cînd ţăranii 732.598, adică cei dintâi 5.3%, pe cînd ţăranii 94.7%.

Această statistică se referă la totalul de capete de vite dintr'o speţă, indiferent dacă servesc sau nu la agricultură. In ce priveşte vitele de muncă propriu zise întrebuinţate în agricultură,—„trăgători",—nu avem date relative la repartizarea lor între marii proprietari şi ţărani, dar numai în ce priveşte cifrele globale. Dacă însă vom ţinea samă că proporţia între „trăgători", vitele de muncă, ce aparţin ţăranilor şi pro-

1) *L. Colescu*.—„Statistica agricolă a Rominiei". Bucureşti, 1907, p. 70—71.

prietarilor, nu se poate deosebi mult de proporţia in ce priveşte repartizarea vitelor de speţă bovină şi cavalină în intregime, putem afirma că tabela următoare reprezintă, cu multă aproximaţiune, repartizarea capitalului în vite de muncă între gospodăriile ţărăneşti şi cele mari:

Vitele de muncă întrebuinţate în agricultură [1])

Repartizarea „trăgătorilor"	Total	Propietari şi arendaşi		Ţărani şi muncitori de pămînt	
		Numărul	%	Numărul	%
Boi	1.148.312	94.161	8,2	1.054.151	91,8
Cai	710.929	37.679	5,3	673.250	94,7
Total de „trăgători" în agricultură	1.859.241	131.840	7	1.727.401	93

Chiar dacă am socoti că am presupus greşit aceiaşi proporţie in ce priveşte „trăgătorii" ca şi la totalul de vite din speţa bovină sau cavalină, totuşi e vădit, că din cele 200.000 de vite cornute şi 40.000 de cai ai marilor proprietari, oricît de multe ar servi ca „trăgători" în agricultură, oricît de puţine ar fi vaci, cai de lux, animale tinere, etc., totuşi situaţia nu se poate prea mult indepărta de cea rezumată în tabela de mai sus:

93 % din „trăgători" aparţin ţăranilor şi numai 7 % proprietarilor şi arendaşilor, *cu toate că întinderea proprietăţii ţărăneşti e cu mult mai restrînsă !...*

* * *

Din datele de mai sus rezultă acel fapt extraordinar, că ţăranul nostru lipit pămîntului este în acelaş timp şi *marele capitalist* în agricultura noastră, că însăşi marea proprietate este cultivată mai cu deosebire mulţumită capitalului lui în vite, maşini şi unelte.

Dar, in loc ca din această situaţie să decurgă prosperitatea economică a ţărănimii noastre, tocmai acest „capital", printr'un lugubru paradox, serveşte pentru a mări mizeria şi robia ţăranului; tocmai mulţumită vitelor sale, *cari sînt indispensabile pentru cultivarea moşiilor latifundiare*, asupra ţăranului pe deoparte cad, cum a spus odată d. P. P. Carp în Cameră, toate riscurile agriculturii, proprietarul liberindu-se

1) Vezi *„Anuarul statistic al Romîniei"*, 1905, p. 188—9.

chiar de sarcina de a se îngriji de vitele necesare gospodăriei sale, de a le creşte şi de ale întreţine în timpul iernii, iar pe de altă parte tocmai nevoia de a asigura păşune şi finaţ acestor vite, ce muncesc mai ales pe moşia proprietarului, este acea pîrghie, în aparatul învoelilor noastre agricole, care serveşte pentru robirea desăvîrşită a stăpînului acestor vite!...

Se poate închipui o situaţie mai ineptă şi mai intolerabilă?..

* * *

Acestea sînt rezultatele sistemului agrar paradoxal în care trăim. El nu numai că loveşte astfel interesele ţărănimii, cea mai numeroasă şi mai interesantă clasă socială la noi, nu numai că apare ca o piedică pentru progresul nostru economic, dar jigneşte şi simţul nostru de dreptate şi chiar bunul simţ prin încîlcirea neînchipuitelor contradicţiuni inerente lui, prin fantastica complicaţiune de situaţiuni absurde şi nedrepte.

In asemenea împrejurări, predica platonică a culturii intensive ne pare nu numai lipsită de orice eficacitate, dar şi ca o făţarnică şi crudă bătae de joc de suferinţile unui popor întreg.

Teoriile, mai mult sau mai puţin profunde şi sincere, asupra libertăţii economice şi a drepturilor sacro-sante ale proprietăţii nu pot servi de scut acestei realităţi triste.

Voiu mai reveni şi în Cronica viitoare.

C. Stere

Cronica externă

Situaţia în Anglia

Guvernul prezidat de Sir Henry Campbell Bannerman avea până acum în Anglia o situaţie deosebit de bună. Sprijinit de cea mai puternică majoritate ce un guvern a avut vreodată în Anglia, chemat la putere după opt ani de ocirmuire unionistă ce obosise pe toată lumea, avînd în faţa lui o opoziţie divizată şi decimată, guvernul liberal avea putinţa să dea Marei Britanii o guvernare rodnică. Şi de fapt, lăsînd la o parte politica externă, care este în mare parte inspirată personal de regele Eduard şi care a fost cu totul strălucită, guvernul Campbell Bannerman a votat înăuntru o serie întreagă de legi agrare şi a luat, fie pe cale administrativă, fie pe cale legislativă, o serie de măsuri insufleţite toate de cel mai larg spirit democratic. In asemenea condiţiuni, cum se explică că atît de repede el să fi pierdut popularitatea lui şi să vedem ridicîndu-se de pretutindeni nemulţumiri în potriva lui? Nu a îndeplinit oare acest guvern făgăduinţile date ţării? Sau vine el cu vre-o lege care loveşte în anume interese prea puternice pentru a putea fi doboriţi sau de care naţiunea nu voeşte? Nimic din toate acestea. Invinuirile ce se aduc guvernului liberal sînt de o altă natură. Ele stau în tendinţele mai mult decît în faptele lui, mai mult în directivele ce poate imprima politicii engleze decît în măsurile ce a luat până azi. Englejii învinuesc pe Sir Henry Campbell Bannerman că aruncă Anglia în braţele socialismului. Legăturile dintre majoritatea liberală şi grupul socialist din Camera Comunelor par opiniei publice din ce în ce mai suspecte şi sînt denunţate de mulţi ca periculoase. Sub această formă învinuirea nu este însă întemeiată. E adevărat că există oarecare afinităţi între majoritatea liberală, sau cel puţin o parte din această majoritate şi socialişti, este de asemenea adevărat că în mai multe chestiuni socialiştii au votat alături de liberali, dar e cu desăvîrşire inexact că guvernul se lasă a fi condus de socialişti, şi că alunecă pe povîrnişul doctrinelor sale. Adevărul este altul. Adevărul este că partidul liberal englez plăteşte astăzi greşelile, pe care le-a comis de vre-o 30 şi mai bine de ani,

Cînd rolul liberalismului clasic s'a sfîrşit, cînd tot programul lui de revindecări populare a fost îndeplinit şi s'a transformat astfel într'un patrimoniu comun tuturor partidelor, conducătorii partidului liberal englez, şi în deosebi Gladstone, ar fi trebuit să democratizeze acest partid, conservator prin recrutarea şi prin interesele sociale ce le reprezintă. Cu alte cuvinte, Gladstone şi amicii lui ar fi trebuit să prefacă

acest partid, care era partidul burgheziei industriale şi comerciale, în partidul intereselor populare. Cînd colo el s'a perdut în controverse religioase, şi s'au apucat să facă umanitarism sub diferite forme, chestia irlandeză, chestia macedoneană, armenească etc. In timpul acesta masele populare s'au împărţit în mai multe tabere. Unii au mărginit sfera preocupărilor lor politice la interesele lor de clasă. Trade-Unionismul a absorbit toată activitatea lor socială. Interesele lor fiind satisfăcute, prin aceste sindicate, lucrătorii engleji pe de o parte n'au ascultat de ademenirile socialiştilor, a căror raiu le părea prea îndepărtat, iar pe de altă parte au părăsit cu totul partidele politice votînd la întîmplare pentru oamenii zilei sau pentru chestiunile în jurul cărora se făcuse mai mult zgomot. Ceilalţi s'au îndreptat cu hotărîre spre conservatori, care, văzînd că un se mai pot menţine pe terenul conservatismului pur, au avut, sub îndemnul lui Disraeli, înţelepciunea să lase la o parte politica internă, să arunce naţiunea în imperialism şi să deştepte astfel toate instinctele de mîndrie naţională şi de dominaţiune din care erau plămădite sufletele Englejilor a acestor neobosiţi luptători şi neîntrecuţi cuceritori.

Prin această genială diversiune conservatorii au putut lesne înşela masele. Materialiceşte ele stăteau relativ mai bine decît pe continent. Situaţia încă precumpănitoare a comerţului şi a industriei engleześti în lume şi perspectiva ca prin noi extinderi teritoriale şi prin crearea de noi debuşeuri în colonii uzinele vor avea mai mult de lucru, dădeau lucrătorilor iluzia că această politică le este folositoare. In fine emigraţia, marea supapă de siguranţă a Regatului Unit, înlătura crizele violente servind de ultima scăpare celor ce nu mai puteau duce în metropolă povara greutăţilor vieţii. Dar lucrătorii s'au deşteptat într'o bună zi. Ei au văzut că Trade-Unionismul, care înainte reprezintă un progres faţă de toate celelalte ţări, era acum introdus pretutindeni, că sindicalismul merse chiar mai departe şi că era în mînile lucrătorilor de pe continent o armă de revendicări sociale mai perfecţionată şi mai puternică. Şi în ziua aceia lucrătorii engleji au început să asculte cu mai multă atenţiune pe socialişti şi să fie reduşi de farmecile teoriilor lor. Pe de altă parte ei au văzut că democraţia conservatorilor nu fusese decît un mare „bluff", cel mai mare „bluff" politic din timpurile moderne, căci departe de a fi îmbunătăţit soarta lor, politica imperialistă a avut drept rezultat crearea unui capitalism mai puternic ca în trecut, a unui capitalism din ce în ce mai internaţional, că fabricile, avînd să susţie o grea luptă, concurenţa americană şi germană îşi opreau maşinile proprietarii lor, preferind să plaseze capitalurile lor în străinătate cu dobînzi mari şi că numărul celor ce nu puteau găsi mijlocul de aşi agonisi pînea de toate zilele, sporea neîncetat în insulele britanice. Şi atunci iarăşi lucrători au luat încetul ce încetul drumul spre porţile socialismului care singure le stăteau larg deschise.

Partidul liberal le ţinea încă închise. De ce? Fiindcă nu se hotărîse să se democratiseze. D. Gladstone, încărcat de ani şi de glorie,

perduse ultimii ani ai lungii sale carieri politice în negurile chestiunii irlandeze. Lord Rosebery îi luase succesiunea, șovăi cîțiva ani, se discurajă și plecă. Sir William Harconst, John Morley, ultimii stîlpi ai liberalismului clasic, nici nu li se putea cere să aibă bărbăția pe care nu o avusese o inteligență sclipitoare, o minte vastă și deschisă ca a lui Lord Rosebery. Iar Sir Henry Campbel Bannerman, care este o personalitate palidă, nu avea puterea să determine singur o îndrumare de această însemnătate. A trebuit puterea evenimentelor, a trebuit ca poporul englez să fie obosit de opt ani de ocîrmuire unionistă, a trebuit ca protecționismul să rupă în două partidul unionist, a trebuit ca afacerile Africei de Sud să neliniștească opinia publică, a trebuit conservatorismul sarbăd și cu tendințe din ce în ce mai reacționare al d-lui Balfour, a trebuit progresele uimitoare ale socialismului și nemulțumirea lumii de a vedea că atenția aproape exclusivă a oamenilor de stat este îndreptată asupra imperialismului, pe cînd înăuntru probleme vitale interesînd soarta a milioane de oameni, rămîn nedezlegate, a trebuit ca mai mulți tineri entusiaști și populari, ca d-nii Winston Churchill și Lloyd George să scuture apatia liberalismului, pentruca, vechiul partid al lui Gladstone, condus cu o aristrocatică moliciune de Sir Henry Campbell Bannerman, să se hotărască în fine a deveni un partid democratic în adevăratul înțeles al cuvîntului. Această democratizare in extremis a fost mai mult o democratizare violentă decît evolutivă. In mod normal evident că acest procesus s'ar fi făcut mai încet dar mai sigur, că ar fi fost și mai desăvîrșit și mai armonios. Așa însă au fost asperități și exagerațiuni. Aici s'a mers prea departe și s'a stabilit cu socialiștii confuziuni regretabile, dincolo nu s'a înaintat destul. Or asemeni lucruri displac adînc poporului englez. El iubește progresul, e netăgăduit poporul cel mai progresist în tendințele lui, din cîte există, dar lui îi place să înainteze încet fără zguduiri, toate trebue să decurgă unele dintre altele. Firul care se desfășură, nu bucățele nepotrivite ce se lipesc laolaltă. Partidul lui Sir Henry Campbell Bannerman democratizîndu-se repede în ajunul venirii la putere, era osîndit tocmai să nu dea Angliei decît spectacolul unei schimbări neașteptate și violente. De unde de ani de zile nu se vorbea decît de imperialism, de unde guvernele nu se ocupau decît de Englejii s'au văzut dintr'o zi într'alta în fața unui guvern care disprețuia imperialismul care îl scotea cu totul din sfera preocupațiunilor sale. De unde guvernul unionist avea grija de interesele comerțului și industriei englezești, și veghea ca neîncetat debușeuri noi să îi fie deschise amenințînd cu războiu pentru cel din urmă supus britanic care voia să desfacă cîteva bucăți de fer sau cîteva cutii de conserve într'un colț oarecare al pămîntului, liberalii nu mai aveau grijă decît de lucrătorii din orașe ca să le îmbunătățească soarta, și de lucrătorii de la țară ca să-i împroprietărească. De unde pentru unioniști militarismul era o necesitate indispensabilă și mulți dintr'înșii, nemulțumiți de puterea navală a Angliei, nu se gîndeau decît la organizarea armatei și vorbeau deja de introducerea serviciului militar obligatoriu; Sir Henry Campbell Bannerman și colegii săi inaugurau politica reducerii armamentelor și nu se sfiau să se pue în această privință în fruntea mișcării de dezarmare din Europa și să ceară în congrese ca cele de la Haga reîndrumarea tuturor statelor către acest ideal. De unde mîndria națională era foarte puternică în Anglia, liberalii au adus în viața politică nota unei alte concepțiuni a patriotismului, mai moderată și mai modestă. De unde în fine aristrocrația și biserica păstrau nu numai o mare putere efectivă în stat, dar se bucurau și de un mare prestigiu în multe pături ale societății britanice, liberalii au venit și le au dat lovituri aproape mortale. Bisericii i-au răpit școlile, adică plămădirea viitorului, pe cînd cu trei ani înainte d-nu Balfur vota legi prin care se asigura bisericii de stat monopolul instrucției publice; iar aristocrația o amenința cu desființarea Camerei Lorzilor și cu răpirea ultimelor ei privilegii.

Nu noi vom fi aceia care vom dezaproba asemeni măsuri sau care vom critica tendințele sincer democratice ce le au inspirat, dar nu e mai puțin adevărat că e firesc ca tocmai din cauza temperamentului evoluționist al Englezului asemeni schimbări să nu să fi putut săvîrși fără rezistențe, fără protestări, fără nemulțumiri și fără adînci jigniri sufletești. Și iarăși aceste rezistente nemulțumiri și protestări nu pot să nu fie amenințătoare pentru cei ce le au provocat, cînd sînt în joc interese atît de puternice ca cele pe care le a pus în joc politica lui Sir Henry Campbell Bannerman. Mai întăi e vădit că imperialismul nu poate să fie nesocotit și că guvernul Campbell Bannerman, dîndu-și așa puțină atenție, trebuia să se expue la serioase greutăți. Coloniile au încă prea multe interese comune cu patria mumă, pentruca să nu le jignească cea mai mică nepăsare a cabinetului din Londra. Iar imperalismul nu este numai o chestiune de interese între metropolă și colonii sau între colonii și metropolă, imperialismul răspunde în Anglia și la o nevoe sufletească. Englejii simt că imperiul lor a ajuns apogeul, că nu pot spera să se înființeze o dominațiune mai intensă decît cea pe care au avut-o, ei știu că sceptrul mărilor le va fi disputat din ce în ce mai tare, că înșuși ei nu mai sînt ce au fost, că nu mai au nici aceiași sete de luptă, nici acelaș spirit admirabil de inițiativă, că generațiile tinere, născute în bogăția prea mare sau în mizeria prea cumplită, nu mai au vlaga să întreprindă cu aceiași bărbăție lupta pentru viață. Semnele decadenței încep să se arăte la orizont. Un mare popor, un popor ambițios ca Englejii, un popor care a stăpînit lumea, care a gustat din farmecul neîntrecut al atotputerniciei pămîntești nu poate să renunțe însă la supremația lui universală. El recunoaște adevărul, dar se zbate cu el; mîndria lui nu-l lasă să se dea învins, el caută cu orice preț să-și acopere slăbiciunea. Și în această luptă sufletească atît de firească, atît de omenească, o singură speranță luminează mintea îngrijită a Englejilor e imperialismul. Singuri nu mai putem fi stăpînii acestei lumi care a fost a

noastră, dar dacă ne am uni cu coloniile, dacă am stabili cu frații noștri din cele 5 continente legături atît de strînse încît să facem să dispară distanțele ce ne despart și să ne contopească laolaltă comunitatea de idei, de interese și de aspirațiuni, dacă am reuși să transformăm această inspirație împrăștiată pe toată suprafața globului într'o singură țară unită într'un acelaș gînd și într'o aceiași speranță, nu o vom preface oare într'o stîncă pe care puterea dizolvantă a valurilor vremii se va cerca în zadar s'o doboare, și nu vom fi scăpat astfel supremația britanică?

Iată visul de care Englejii se agață, și cînd cu dînsul trăesc mulți Engleji imperialismul nu poate să fie decît o forță cu a cărei rezistență inverșunată trebue să socotească orișicine vrea să cîrmuiască Anglia. Dar lorzii și biserica sînt forțe care să nu lupte până la ultima picătură de sînge? Nu mai vorbim de biserică care reprezintă veacuri de putere și întrupează forța de inerție cea mai formidabilă din toate, inerția vremurilor. Să luăm lorzii. Ei sînt în Anglia stăpînitori a unei treimi a pămîntului insulelor britanice, ei au acumulat bogățiile lumii întregi, și, prin majoritățile lor, au creat cele mai impunătoare blocuri capitaliste din lume, fiindcă sînt singurele ce nu se pot topi. Cîte interese, cîte idustrii, cîte întreprinderi comerciale de tot soiul, cîte căi ferate, cîte mii de vieți omenești nu depind de puterea acestor cîteva sute de gentlemeni ce joacă cricket și se plimbă pe cîmpurile de curse. D. Lloyd George, ministru comerțului, spunea odată la Liverpool că lorzii întrupează lenea națiunii. Lenea personală, dar nu lenea socială, căci ei reprezintă munca din trecut și munca prezentă a unei omeniri întregi. Asemeni forțe nu se trîntesc la pămînt fără lupte înverșunate și nu se nimicesc dintr'o zi într'alta. Deasemenea și industriașii și comercianții, ei văd că fabricile lor stagnează, că lupta ce au de purtat cu concurența străină devine tot mai grea și că totuși nimeni în guvern nu se gîndește la ei. Cum să nu-și îndrepte atunci privirile către d-nu Chamberlain. Multă vreme au putut să nu creadă în spusa lui. Obișnuiți cu liberul schimb pe care și-au întemeiat averile, le venea greu să creadă că mîntuirea lor stă în răsturnarea lui. Era limpede pentru ei că condițiunile comerțului universal nu mai erau aceleași, cu toți recunoșteau că «Anglia încetase de a mai fi uzina care prefăcea materiile prime ale lumii întregi, dar nu se puteau converti dintrodată la doctrina economică pe care o viață întreagă o combătuseră. Acum sînt însă constrînși să se convingă. Uzinele lor se închid mereu, lucrătorii care rămîn pe drumuri și n'au ce mînca cer cu zgomot răsturnarea societății care e așa de rău întocmită, încît nu poate hrăni pe toți fii ei. Și atunci ei se întreabă cu îngrijire ce vor deveni bogățiile copiilor lor; caută de jur împrejur dezlegarea nedumeririi ce îi frămîntă și singura punte de scăpare ce li se întinde e protecționismul. Afară de aceasta mulți dintr'înșii perduseră orice fel de nădejde și nici nu se mai gîndeau să ducă înainte cu celelalte state lupta pentru păstrarea supremației economice în lume. Azi criza din Statele-Unite, greutățile financiare ce amenința tîrgul german și ce vor avea o repercusiune fatală asupra întregului avînt comercial al poporului german, redau iar încredere Englejilor. Slăbiciunea fie chiar trecătoare a celor mai puternici din comercianții lor îi îndrituesc să creadă că zile frumoase îi mai așteaptă și că sînt datori să se folosească de aceste zile.

Militarismul și patriotismul, tot ceia ce se poate împreuna în cuvîntul englez de „jingoism", sînt forțe care nici ele nu pot consimți să dispară fără a se apăra. Jingoismul este un produs firesc al apogeului britanic. Poporul care e stăpînitorul lumii, care nu poate face un pas fără să se ciocnească de vre-o mărturie vie a puterii sale, care nu poate călca pe un continent fără să-și vadă drapelul fîlfîind, sau să plutească pe valurile vre-unui ocean fără se se încrucișeze cu vre-o corabie care să poarte roadele muncii sale, nu poate să nu fie cuprins de o legitimă mîndrie și nu poate să nu aibă slăbiciunea de a-și manifesta această mîndrie.

Cel din urmă Englez sfîrșeste prin a crede, cum s'a spus cu drept cuvînt, că el deține o părticică din dominațiunea universală. Și această mentalitate, care, deși tinde să dispară, e totuși încă foarte vie, nu se poate obișnui dintrodată cu ideia că Anglia trebue să renunțe la puterea ei militară, la supremația ei navală, la politica ei agresivă, la ambițiunea ei de a dicta puterilor, la obiceiul ei de a-și impune voința cu deasila. Cîtă vreme nu i-a trebuit Franței ca să renunțe la acest rol, ce greu a fost conducătorilor democrației franceze să creeze în Franța o altă mentalitate, să obișnuiască poporul francez să-și așeze aiurea decît în aceste demonstrațiuni zgomotoase, patriotismul și ambițiunile. Chiar azi naționalismul nu este în Franța decît ultimul vestigiu al acestei mentalități.

Dacă la toate aceste rezistenți, la toate aceste curente de nemulțumiri, adăugăm temerile reale ce progresele socialismului inspiră multora, vom înțelege de ce situația ministerului Campbell Bannerman este zdruncinată și de ce opinia publică reincepe să-și întoarcă privirile către protecționism. Intr'adevăr Englejii se tem de socialism cu atît mai mult cu cît ei scăpaseră de el și își închipuiau deja că doctrinele socialiste nu pot prinde în pămîntul britanic. Văzînd însă nu numai că socialismul prinde, dar că valul socialist crește neîncetat, Englejii, înspăimîntați, caută să îi reziste cu orice preț și prin toate mijloacele. Și bine înțeles, că în asemeni condițiuni, exagerînd pericolul, ei să prefere politica care este cu desăvîrșire străină de orișice fel de amestec cu socialismul decît acea politică liberală, pe care Sir Henry Campbell Bannerman a urmat'o și care prin tendințele ei poate părea a avea afinitate, fie ele oricît de îndepărtate, cu socialismul. Aceasta este azi în Anglia starea de spirit atît a conservatorilor cît și a multor liberali ce au fost democratizați prin puterea împrejurărilor, dar care n'ar vrea ca partidul lor prins în vîrtejul democrației să ajungă mai departe decît trebue.

Așa fiind Englejii vor merge spre protecționism. Protecționismul reprezintă pentru ei scăparea de pericolul socialist și satisfacerea ulti-

melor ambiţiuni şi a ultimelor lor speranţe de supremaţie în lume. Dealtminteri, tocmai fiindcă partidul liberal nu şi-a îndeplinit de ani de zile rolul de partid democratic înaintat, spiritele prevăzătoare prooroceau demult, că va veni un moment, în care Englejii vor avea să aleagă între socialism şi între protecţionism. La acest moment au şi ajuns Englejii. La dreptul vorbind ei nu au să aleagă între socialismul propriu zis, ci pur şi simplu între frica de socialism şi între protecţionism, şi desigur că nu vor sta la îndoială, că vor alege protecţionizmul. Dar ce crudă ironie a soartei! Cînd protecţionizmul după atîtea lupte va eşi definitiv învingător, alţii vor trebui să-l transforme într'o realitate, căci omul care a chemat Imperiul britanic la protecţionism, care l'a reprezentat cu mai multă strălucire, care l'a personificat, d. Chamberlain, izbit de o boală fără leac, sta scos din rîndul oamenilor, fără ca moartea să se îndure a-l scoate din rîndurile celor vii. Iar pe timpul cît protecţionizmul va domni peste Anglia, liberalismul englez va desăvîrşi opera lui de democratizare întinsă, şi sub conducerea elementelor tinere, de o netăgăduită valoare, ce posedă, îi va fi uşor să stabilească linia de demarcaţiune dintre socializm şi liberalismul înaintat. Aşa încît dacă Anglia e osîndită să fie vreodată socialistă, va trece desigur întăi prin purgatoriul unui protecţionizm urmat repede de un liberalism înaintat.

Oricum ar fi, un lucru este sigur, e că Anglia e în preajma unor mari schimbări. Formidabile coaliţiuni de interese sociale stau faţă în faţă, curente opuse sînt gata să se ciocnească, vestigiile prea numeroase ale trecutului sînt pe cale să dispară, din sforţările şi din dibuirile în spre o organizare socială mai perfectă, ies neîncetat idei şi formule necunoscute până azi, la fiecare pas se deschid orizonturi noi. Vechea Anglie a trăit, asistăm la clădirea unei alte Anglii. Care va fi influenţa ei în lume? Ce soartă o aşteaptă? Ce va reprezenta în dezvoltarea omenirii? Toate acestea întrebări, frămîntă mintea poporului englez şi sporesc şovăelile, cu care el păşeşte pe calea necunoscută a viitorului.

Şi pe cînd aceste transformări adînci se petrec acolo sub ceţile insulelor britanice, regele Eduard, plimbîndu-se pe ţărmul oceanului la Biarritz, el marele sceptic, care de mult a înţeles că soarta popoarelor se desfăşoară singură, în afară de viaţa celor ce s'au născut stăpînitori lor, trebue pentru o clipă să nu-şi regrete vîrsta şi să mulţumească cerurilor că nu i va fi dat lui să conducă destinele imperiului britanic în vremurile grele şi desigur mai puţin glorioase ce-l aşteaptă, iar zgomotul valurilor, care se sparg la picioarele lui, trebue să ia cu dînsul melancolicele reflexii pe care cel mai puternic monarh al lumii le face asupra inanităţii gloriilor pămînteşti.

I. G. Duca

Cronica Veselă

CALEIDOSCOP: Sonete de Mart

Am încercat să scriu în triolete,
Cercai apoi ca Uhland o baladă,
Am proectat pe urm' o Iliadă...
Emfatic mîna mi-am trecut prin plete,

La cap mi-am pus comprese de zăpadă,
Ca alt Buffon am tot schimbat manşete...
O, cum m'aş da cu capul de părete,
Ca Decebal m'aş arunca în spadă!

Un vers! Un vers cum e un bronz de Spaethe
Ce n'ar reprezinta pe Cincinat —
Un vers într'adevăr înaripat,

Un vers şi-apoi să mă înnec în Lethe —
Dar e 'n zadar! Azi nu sînt inspirat...
De-aceia astăzi vă servesc sonete.

* * *

Arvers cu toate-acestea c'un sonet
Şi-a pironit în veşnicie-un cui,
Deşi nu exista, pe vremea lui,
Dragomirescu, marele estet.

Dar nu's Arvers, ci un sărman poet,
Şi sînt contemporanul domnului
Mai sus citat, şi orice-ar fi să spui,
Cît de frumos, de fin şi de discret,

Hibridul critic ar strîmba din nas,
Şi-apoi cu o custură de-argument
Tăind sonetul ca pe-un ananas,

Ar decreta că nu sînt suculent...
Ce vrei?! Nu dai bacşiş—nu ai talent:
Aşa-i portarul nostru din Parnas.

* * *

Literatura noastră-i iarmarocul
Spre care fel de fel de cavaleri
Se năpustesc, ca marile Puteri
Ce vor să ia cu orice preţ Marocul.

Ici-colo vezi Sibile cu ghiocul...
Vin fii de proletari şi chiar boeri:
Sint gloriile de astăzi şi de ieri, —
Şi toţi aleargă să'şi desfacă stocul.

Ca din pămînt vezi că răsar barace,
Menajerii cu strigătoare firme,
Se 'ntind ca să te prindă mini rapace,

Te'nduioşază colo mini infirme...
Tu cugetă,—şi lasă-i să s'afirme
Cum poate fiecare... Dă-le pace!

* * *

„Ce oameni cumsecade sint poeţii!
Cei morţi—bine 'nţeles... Cei ce trăesc,
I-aştept să moară toţi, ca să-i iubesc...
O, Parcelor, lungiţi-mi firul vieţii!

Cei morţi nu protestează, nu cîrtesc,
Dar ăştia vii, mai rău ca precupeţii
Mă 'njură pentr'un vers în centrul pieţii,
De'mi vine uneori să 'nnebunesc!

Să am eu coasa ta, hidoasă moarte,
Ce hecatombă-aş face eu din ei!
Să-i văd murind aci, supt ochii mei!"

...Aşa 'şi zicea un critic: „Ah, ce brute!
Ce de volume nouă apărute!..."
Apoi porni cu ciudă mai departe...

* * *

S'au întîmplat atitea 'n luna asta,
Dar să mă ierţi, iubite cititor:
Eu îţi vorbesc de cele ce mă dor —
Şi prea puţin îmi pasă de năpasta

Ce-a dat peste-un celebru „director",—
Nici de succesul glasului lui Nasta,
Şi nici că 'n Parlament postumul Basta
A reuşit s'omoare-un orator...

Mă miră mult că n'avem cranii sparte,
Şi n'a curs sînge ca de obicei...
Sintem deprinşi ca cei dela Pompei:

Glumim şi rîdem la doi paşi de moarte...
Vulcanul arde însă, domnii mei!
Feriţi-vă de Idele lui Marte!...

* * *

Fereşte-te de Idele lui Marte,
Oricît ai crede în metempsicoză,
Cum ţine 'n veci Persanu 'n mînă-o roză,
Tu urmăreşte-ţi gîndul pân la moarte.—

De-ar fi să-i dai un straiu în vers sau proză,
Munceşte-ţi gîndul tău şi stai deoparte,
Căci fără muncă nu-i apoteoză—
Şi toate celelalte sint deşarte.

Dar mai cu samă 'n luna ast' nefastă
Munceşte îndoit şi fii cuminte,
Căci moartea te pîndeşte la fereastă.

Munceşte fără preget, înainte,
Şi nu uita că viaţa asta proastă.
E ca şi antereul lui Arvinte.

A. Mirea

FĂRÎMITURI

In jurul unei iscălituri.—Ziarul „Ordinea" a publicat o serie de articole prin care d. Teodor Crivăț, fost deputat, critică reformele militare ale d-lui general Averescu, ministru de războiu. Noi nu facem aici politică, deci nu am să critic criticele aduse legilor d-lui general Averescu; vreau numai să observ că însăşi iscălitura criticului e foarte criticabilă. In adevăr, d. Teodor Crivăț şi-a semnat articolele astfel: „Teodor Crivëtz, fost raportor al budgetului războiului".

Prima mea critică contra criticului e că „fost raportor al budgetului războiului" nu este un titlu care se poate inscrie pe o cartă de vizită sau sub semnătura unui articol de gazetă. Faptul că cineva a fost raportor la un budget este un simplu incident al demnităţii sale de membru al parlamentului. Ce ar zice d. Crivăț dacă eu aş iscăli această cronică: „George Ranetti, colaborator la numărul precedent al „Vieţii Romîneşti"? N'ar avea drept să rîdă d. Crivăț, cînd ar vedea într-un ziar o iscălitură ca aceasta: „Vasile Ionescu, fost întrerupător al discursului deputatului Dumitru Popescu"?

A doua a mea critică contra criticului dela „Ordinea" este că d-sa, în loc să se subscrie *Crivăț*, cum îi spune toată lumea ce-l cunoaşte şi cum singur îşi zicea, mi se pare, până dăunăzi, s'a iscălit: *Crivëtz*. De ce? E mai distins aşa? Oare crivățul devine zefir dacă *ă* e schimbat în *ë* şi *ț* în *tz*?

Ştiu că legile ortografice nu se întind şi asupra numelor proprii. Aceste nume sînt ca amorul din „Carmen": „qui n'a jamais, jamais connu de loi". Totuşi, numele proprii ar face bine să se supună dacă nu legilor ortografiei, cel puţin legilor nescrise ale bunului simţ. Căci dacă d. Crivăț, un om cult, se iscăleşte *Crivëtz*, pentruce nu s'ar iscăli ţaţa Tinca din Tirchileşti: *Tzatza Thynka?* Dacă d-lui Crivăț îi displace cuvîntul pe care-l poartă ca nume, şi e explicabil că crivățul îl lasă rece, să meargă mai departe cu schimonosirea ortografiei şi să-şi zică: *Kryvëtz*. Incalte, să se ştie că d-sa se iscăleşte pe limba esperanto, nu pe romîneşte.

Esperanto.—Fiindcă veni vorba de esperanto şi fiindcă esperanto e azi la modă, două cuvinte nu strică. E mi se pare a treia încercare —după „volapük" şi „la langue bleue"—de-a se crea o limbă universală pentru toate seminţiile pămîntului. Cu toată reclama gălăgioasă ce se face în jurul noei limbi, eu unul sînt convins că ea este născută moartă ca şi celelalte două ce au precedat-o; vorba celuia: esperanto, esperanto, more... parlando. O asemenea limbă artificială nu răspunde la nicio nevoe simţită, întrucît limbi străvechi, ca limbile franceză, engleză şi germană sînt deja azi răspîndite în toate colţurile lumii şi înlesnesc relaţiunile dintre popoarele cele mai depărtate unele de altele. Nu-i vorbă, la noi în Romînia, grozav s'ar simţi uneori trebuinţa unei

limbi ca esperanto, de pildă în Parlament, unde, deşi toţi vorbesc romîneşte, se amestecă limbile cîteodată aşa de babilonic că nimeni nu mai înţelege pe cellalt, cu toate că toţi,—şi liberali, şi conservatori puri şi conservatorii... purim,—toţi pretind că vorbesc pentru acelaş folos al patriei comune.

Dăunăzi la geamurile librăriilor am văzut mai multe cărţi tipărite în esperanto, printre care o traducere a unei piese a lui Shakespeare. Apoi, până aici. Dacă tot se mai poate admite succesul unei limbi artificiale care să servească pentru convorbiri curente, comerciale ori oficiale, între doi oameni de naţionalităţi diferite, este desigur absurd să se conceapă o literateratură în esperanto. Putea-va o limbă născocită de un om să redea cu acelaş colorit şi subtilitate cugetarea şi sentimentele umane cum le redă limbile naturale, vii, cu tradiţiuni milenare? Pun rămăşag că Shakespeare în esperanto ar părea palid, pentru unul care-ar citi şi englezeşte şi romîneşte, pus alături chiar de un volum al doamnei Smara. Shakespeare ar fi ca o sorcovă care, deşi lucrată în splendide roze de mătasă, nu poate susţinea comparaţia nici cu un mănunchiu de foi naturale de spanac vulgar în care însă palpită viaţa.

Chestia Davila.—Obsedanta chestie Davila a fost scoasă în sfîrşit de la ordinea zilei. D. Haret a rezolvat această problemă eliminînd pe d. Davila ca pe un factor comun. Trebue să recunoaştem însă că d. Haret nu a rezolvat-o cu calmul calculator al unui matematician, ci mai mult prin gestul brutal al sabiei care tae nodul gordian. Oricum ar fi, bine că am scăpat de un soiu de eternă şi insolubilă chestie a Orientului. D. Davila, care în scrisoarea către d. Panu, spunea sfidător că, chiar de i se va cere demisia, va rămînea la Teatrul Naţional „ca un soldat al progresului şi civilizaţiei", va putea să mediteze acum asupra fragilităţii măririlor omeneşti, mai ales a măririlor de teatru care fac într-o sară din acelaş actor un rege falnic, iar în sara următoare un valet care anunţă solemn: „trăsura domnului conte e la scară". Vai, nimeni nu e indispensabil, d-le Davila, şi Teatrul Naţional va continua să trăiască şi fără d-ta. Nu sînt indispensabili mai ales acei care au ingimfarea să creadă şi să declare despre ei înşişi că sînt soldaţi ai civilizaţiei şi ai progresului. Directori au plecat mulţi, mai mari chiar decît d-ta, şi instituţiunea a rămas. Singurul soldat în adevăr indispensabil la Teatrul Naţional este pompierul de serviciu...

De sfîntul Gheorghe.—Cînd se va găsi un ministru care să revoace din calendar şi pe... Sfîntul Gheorghe, acest soldat şi mai belicos şi mai belaliu decît d. Davila? Sfîntul Gheorghe însă, păzitor al sacro-santei proprietăţi, pare a fi inamovibil, cum şi inamovibile sînt şi suferinţile bieţilor chiriaşi. Aceştia cu adevărat ar merita să fie înscrişi în calendar, căci mai rar muceniei ca dînşii. E drept însă că, dacă chiriaşii ţipă contra ferocităţii proprietarilor, aceştia nu găsesc cuvinte destul de energice

ca să veştejească purtarea chiriaşilor. Adevărul, ca totdeauna, e la mijloc: sînt şi proprietari de treabă, sînt şi chiriaşi buni.

Pentru preamărirea chiriaşilor model, nu pot rezista ispitei de-a reproduce o anecdotă nostimă al cărei autor nu-l cunosc; mi-a comunicat-o un prieten secretar de legaţie, care a citit-o într'un ziar sîrbesc tradusă de pe o gazetă ungurească...

Anecdota grăeşte că odată s'a publicat prin gazete un anunţ în termenii următori:

„**1275 pleoşniţe vii** caută d-l X strada Cutare No. cutare. Preţuri avantagioase".

Domnul X a primit chiar a doua zi mii de oferte. Toţi corespondenţii se angajau să-i furnizeze pleoşniţele gratis. Unul dintre ei a avut însă curiozitatea să-l întrebe:

— Ce faci, d-le, cu atîtea pleoşniţe?

— Uite ce, d-le, i se răspunse. Eu stau de zece ani în casa din strada cutare No. cutare. Acum înainte de Sf. Gheorghe, proprietarul a găsit cu cale să-mi urce preţul chiriei în mod scandalos. L'am anunţat că sunt silit să mă mut. Atunci, el m'a somat prin portărei să-i predau casa în aceiaşi stare în care am găsit-o. Ori, eu o găsisem plină de pleoşniţe, 1275 de pleoşniţe, niciuna mai mult niciuna mai puţin, le-am numărat cînd le-am distrus cu mari greutăţi.

— Ei bine?

— Ei bine, pleoşniţele acum au dispărut, cum îţi spuseiu. Nu sînt eu dator, chiriaş cinstit, să reinstalez în casă cele 1275 de gîngănii, deoarece proprietarul îmi reclamă să-i las locuinţa în starea în care am găsit-o?

George Ranetti

Viaţa romînească în Bucovina

Un nou curent politic

Precum în atmosferă după o furtună mare urmează o linişte perfectă ca de mormînt, aşa şi în viaţa politică a Romînilor bucovineni după violenta campanie electorală din vara trecută cînd, ca niciodată până atunci, s'au dislănţuit toate patimile, s'au folosit toate mijloacele bune şi rele şi s'a desfăşurat, mai ales în cercul electoral Solca-Gura-Humorului, o agitaţie nemaipomenită până atunci, atmosfera politică s'a liniştit, viaţa regulată cu mersul ei monoton a pus stăpînire pe toate sufletele, şi ne-am trezit iarăşi cei ce eram înnainte de alegeri. Un fel de osteneală generală se părea că a cuprins pe deputaţi şi alegători.

Viaţă politică în înţelesul adevărat al cuvîntului, o schimbare regulată de vederi între alegători şi aleşi, o consfătuire a chestiunilor de la ordinea zilei nu s'a pomenit. Focul luptei îl mai susţin ziarele politice, care cu o violenţă mai mare sau mai mică, violenţă care stă de regulă în raport invers cu însemnătatea chestiunii, atacă diferite chestiuni sau persoane. Senzaţia zilei o formează cele cîteva procese, care se trag încă de pe timpul alegerilor şi care arată cu prisosinţă cît de departe sîntem încă de moravurile unui popor civilizat, şi că cărturarii noştri au ajuns într'un conflict grav cu datorinţele lor de cîrmuitori luminaţi ai mulţimii. Dureroase sînt şi ştirile ce sosesc zilnic de la ţară că Jidovi învinşi în ultima luptă electorală tocmai acolo unde aveau mai mare interes să fie învingători au început o goană sistematică contra alegătorilor, care n'au voit să-i urmeze.

Puţină viaţă a adus în această monotonie politică *mişcarea antisemită* din ţară. Partidul creştin social sau antisemit înfiinţat de Lueger, care stăpîneşte astăzi prin numărul mandatelor lui, chiar contra voinţii unor cercuri politice, viaţa politică din împărăţia noastră a manifestat deja înnainte de alegeri tendinţa de a se transforma dintr'un partid german acreditat numai în cîteva provincii ale imperiului într'un mare partid imperial (Reichspartei), căruia să i să alipească şi alte naţionalităţi austriace, organizate în partide naţionale cu program creştin social. Deci încă îna-

inte de alegeri creştinii sociali au venit în Bucovina ca să sondeze terenul şi să pregătească alegătorii pentru ideile lor. Ca partid german s'a adresat la început Germanilor din ţară, care au dus până acuma o existenţă foarte problematică. Numerici puţini—50.000 între cele peste 700.000 locuitori cîţi număra ţara la 1900—ei au sprijinul Ovreilor, care, din aceleaşi motive care îi fac ca să fie în Galiţia Poloni, în Ungaria Unguri, sînt în Bucovina Nemţi. Astfel oraşele bucovinene au o fizionomie nemţască cîtă vreme Ovreii sînt dispuşi să susţie acest caracter. Neghiobia populaţiei autohtone le ajută ca să treacă acest caracter asupra întregii ţări. Toate oficiile din ţară: prefecturile, judecătoriile, administraţiile financiare, poşta, până chiar şi oficiile parohiale romîne cunosc ca limbă de oficiu numai limba nemţască. Împrejurarea aceasta îi înlesneşte Nemţilor uniţi cu Jidovii predominarea în ţară şi introducerea regulată, spre întărirea lor pe contul nostru, de elemente străine din alte ţări. Dacă nu uităm nici sprijinul guvernului, care mai înnainte vreme era mai mare şi se acorda pe faţă, acuma este mai mic şi se dă mai pe ascuns, apoi avantajul de a fi un popor mai vechiu de cultură, atunci e evident că ei au situaţie predominantă în ţară. Această legătură trainică dintre Nemţi şi Jidovi a durat atîta vreme cît a trăit partidul liberal în Austria, partid condus aproape exclusiv de Jidovi, şi cîtă vreme ţăranii nemţi din Bucovina n'au jucat nici un rol politic. Dar odată ce s'a trecut era liberală cu ideile ei nebuloase şi a început organizarea pe baze naţională, e evident că Nemţii din Bucovina au trebuit să se despartă de Ovrei mai întâi pe terenul economic şi apoi şi pe cel politic. E clar însă că din momentul acesta politica Nemţilor bucovineni n'a mai putut fi unitară. Coloniştii nemţi din cele cîteva comune din sudul Bucovinei, toţi ţăranii au cu totul alte interese, decît cele cîteva mii de funcţionari nemţi dela oraşe, care deşi de multe ori ar vroi să fie antisemiţi, nu pot, fiind prea tare legaţi de interesele lor cu Ovreii. Prima încercare a creştinilor sociali în Bucovina făcută înnainte de alegerile pentru parlament n'a reuşit; fruntaşul lor, actualul ministru al muncii *Gesmann*, s'a putut încredinţa că Bucovina e mult prea tare strînsă în ghiarele cămătarilor şi crîşmarilor ovrei şi că mai ales o parte a Nemţilor e aşa de tare legată de Ovrei, încît mişcarea va prinde numai cu timpul. S'au hotărît deci să amîie organizarea pe alte timpuri mai prielnice; s'a fixat totuşi o candidatură creştină socială.

Bucovina este însă cel mai favorabil teren pentru o propagandă creştin-socială antisemită, fără colorit naţional. Romînii şi Rutenii gem sub jugul economic al ovreimii—în decurs de 5 ani s'au vîndut la licitaţie 2643 gospodării ţărăneşti, în 1905 s'au vîndut 470—care furnisează ţării proprietari mari, arendaşi, bancheri, meseriaşi, comercianţi, în primul rînd crîşmari, avocaţi, ovreime care a acaparat toate profesiunile ce aduc cîştig mult pe urma unei munci neînsemnate.

Mai tîrziu sau mai degrabă mişcarea aceasta de reacţiune a elementelor subjugate economic şi politic trebuia să se producă. Şi ea s'a

produs. Înainte cu cîteva luni s'a pornit din suburbiile Cernăuţului, unde până atuncea se credea că-s stăpîni social-democraţii, mişcarea creştin-socială sub mască pur antisemită. Iniţiatorii au ţinut o serie de adunări care la început au fost mai slab, mai tîrziu, mai bine cercetate, la care au participat reprezentanţi ai tuturor naţionalităţilor. La urmă s'a aliat la această mişcare şi societatea politică nemţască „Deutscher Volksverein", care într'o adunare, la care a luat parte numai elementul ţărănesc, s'a declarat pentru ataşarea la marele partid creştin-social nemţesc din Bucovina, care poate conta deocamdată pe elementul ţărănesc, funcţionarii de prin oraşe remîind şi mai departe cu Ovreii.

Şi între Romînii bucovineni se simte în timpul din urmă o vie mişcare pentru ataşarea la partidul creştin-social. Forma, în care se va face această ataşare, dacă se va face, nu e hotărîtă.

Deja înnainte cu cîteva luni se vorbea că deputaţii romîni din parlamentul austriac vor intra, păstrîndu-şi organizarea lor de club naţional, în partidul creştin-social. Se făcuse şi toate tratativele, cînd deodată se vesti că deputaţii s'au răzgîndit. S'a hotărît numai o cooperare din caz în caz. Dacă s'ar fi întrebat poporul romîn din ţară asupra acestei chestiuni, dupăce i s'ar fi arătat avantajele unei astfel de alieri, desigur că el cu o majoritate zdrobitoare s'ar fi exprimat pentru o ataşare la partidul creştin-social. În scurt numai cîteva din momentele principale care pledează pentru o ataşare. Partidul creştin-social, chiar de la înfiinţarea sa, cînd era în cea mai grea luptă de existenţă, a arătat cele mai vii simpatii *pentru poporul romîn de pretutindeni*, simpatii, pe care nu le-a desminţit nici azi, cînd partidul a ajuns la putere. La 1892, cînd deputăţia memorandului n'a fost primită de Împăratul, partidul creştin-social în frunte cu Lueger i-a făcut o primire strălucită; cu doi ani înnainte a făcut senzaţie în cercurile politice şi mult sînge rău Maghiarilor vizita lui Lueger şi a consilierilor săi la Bucureşti. În delegaţia austriacă reprezintanţii acestui partid au vestejit întotdeauna faptele Maghiarilor, aşa şi în şedinţele din ist an ale delegaţiei austriace s'a ridicat deputatul creştin-social *Axmann* cu multă energie contra prigonirilor ce le indură naţionalităţile din partea Maghiarilor. În adunări, în parlament şi prin presă lor, unică în toată Austria, într'un timp în toată Europa, au apărat interesele Romînilor ardeleni arătînd lumii prigonirile la care sînt expuşi.

Poporul romîn din Bucovina are doi duşmani periculoşi: *slavismul* şi *ovreismul*; unul îl ameninţă să-l şteargă de pe faţa pămîntului ca naţiune, celălalt îl ameninţă—în parte deja acest pericol e realitate tristă—cu *robia economică*. Politica Romînilor din Bucovina de până acuma n'a aflat încă forma potrivită de luptă şi apărare contra acestor pericole.

Politica veche boerească până la ivirea curentului naţional în frunte cu George Popovici a fost o politică conservatoare fără colorit naţional, politica naţională, inaugurată de George Popovici şi tovarăşii săi, avînd

a se lupta cu cea mai inverşunată oprimare guvernamentală, dar totodată, ceiace era şi mai periculos, cu partidul boeresc, care sub presiunea opiniei publice romineşti işi schimbase poate părul dar năravul ba, şi neavind sprijinul maselor, care nu erau conştiente de drepturile lor şi, stind slab economiceşte, nu puteau opune o rezistenţă durabilă, s'a nimicit.

Curentul democratic care a dat un curs nou politicii a încercat o conlucrare comună cu toate elementele din ţară, căutînd să tranşeze toate divergenţele pe cale paşnică; dar nici încercarea aceasta n'a reuşit. Mai este încă ceva. Soarta popoarelor din imperiul austriac nu se decide însă în camerele provinciale, care au un cerc de competinţă cam restrins şi ale căror dorinţi sînt numai atunci ascultate cînd sînt destul de energic reprezentate la centru. Bucovina, avînd însă un număr mic de deputaţi, 14, şi aceştia fiind încă împărţiţi în 4 naţionalităţi şi cluburi politice, n'au aproape nici o trecere la centru. Şi mai rău stau Rominii cînd e vorba să obţie ceva de la guvernul central. Situaţia in parlamentul din Viena e următoarea: partidul conducător sînt creştinii sociali uniţi cu conservatorii, avînd la un loc 97 mandate; grupul extrem sînt social-democraţii cu peste 80 mandate; al treilea grup mare sînt partidele germane coaliate; al patrulea Polonii, şi al cincilea Cehii. Cu aceste partide guvernul trebue să conteze în toate acţiunile sale; de celelalte partide, ca Italieni, Sloveni, Croaţi, Ruteni, Romîni, îi pasă mai puţin sau deloc.

Rominii formează în parlamentul vienez un mic grupuleţ de 5 mandate între 516. Oricît de mare ar fi trecerea personală a vreunuia din deputaţi, ea nu este cîteodată suficientă nici la obţinerea celor mai juste postulate naţionale. Ei nu pot nici măcar contrabalansa influenţa destul de mare, şi pentru interesele noastre destul de stricăcioasă, a deputatului rutean Wassilko, care se ştie că e adevăratul guvernator al Bucovinei. Din acest punct de vedere e absolut necesar ca Rominii să se alipească unui mare partid parlamentar. Insă nici cu un alt partid parlamentar din Austria nu ne leagă legături atît de trainice ca cu partidul creştin social. Acest partid ne poate sprijini în lupta noastră contra ovreimii şi tot el ne poate sprijini, prin sprijinul acordat la realizarea postulatelor noastre naţionale, în lupta noastră contra slavismului. Din punct de vedere naţional, partidul creştin-social, deşi este partidul german, el recunoaşte în opoziţie de celelalte partide germane, care cer o Austrie germană, dreptul la viaţa naţională a fiecărui popor.

In privinţa economică programul tuturor partidelor romine, dar mai ales a partidului democratic, e identic cu programul partidului creştino-social. Partidul creştin-social s'a născut în Viena şi a rămas multă vreme un partid al orăşenilor; după ultimele alegeri generale el a pătruns în masele largi ale populaţiei şi s'a prefăcut încet într'un partid agrar, adecă un partid ţărănesc, ca şi partidul democratic romin din Bucovina. Partidul democrat romîn a făcut însă politica antisemită în direcţia programului creştin-social dela naşterea sa, chiar pe timpul cînd era în alianţă oficială cu deputaţii evrei din ţară. Aşa, banca ţării este o măsură antisemită, menită a scăpa ţărănimea din ghiarele cămătarilor; aşa legea comunală electorală, aşa disrădicarea propinaţiei, lărgirea dreptului de alegere etc.; dar şi în afară de dietă lupta s'a dus cu acelaş scop. Organizarea institutelor de credit, a prăvăliilor, a diferitelor asociaţiuni ţărăneşti sînt astfel de măsuri.

Deci o eventuală obiecţiune că partidul şi-ar trăda ideile şi steagul este răsturnată prin faptele de mai sus puse la cale, cînd nici nu se gîndea nimeni la o colaborare cu partidul creştin social. Ar mai rămînea o obiecţiune destul de serioasă, aceia adecă că în urma ataşării Rominilor la partidul creştin-social s'ar produce din partea Jidovilor o puternică reacţiune, pe care ar resimţi-o mai de ales ţărănimea noastră care nu-i destul de pregătită pentru un războiu economic. Dar pentru orişice cunoscător al referinţelor noastre, e clar că Jidanii au înţeles deja dinainte spiritul proectelor de lege făurite de democraţi şi exercitează deja demult cea mai mare presiune asupra ţărănimii. Motivele deputaţilor noştri din clubul parlamentar decişi odată de a se ataşa partidului creştin-social care s'au răzgîndit mai tîrziu pot fi cel mult *motive personale*, care în activitatea unui deputat din era sufragiului universal ar trebui să remîe pe planul al doilea. Că cutare n'ar voi să piardă sprijinul Ovreilor din cercul său electoral la proxima alegere, cînd poate să aibă şi un contra-candidat, că altul are poate prea multe şi prea strînse legături cu Jidanii, sînt motive care nu pot decide asupra ţinutei politice a deputaţilor unui popor, ale cărui interese vitale sînt atît de ameninţate. Dacă deputaţii n'ar fi perdut acum, cînd încă nici un an n'a trecut dela alegeri, contactul cu poporul, atunci ei ar fi trebuit să iee avisul poporului în chestiuni de o importanţă atît de capitală ca aceasta, dar nu să opereze pe barba proprie.

O nouă ocazie li se oferă Rominilor spre a intra în legături strînse cu partidul creştinilor sociali. Cu constituirea partidului creştin-social nemţesc din Bucovina chestiunea a ajuns iarăşi actuală. Deşi organele partidelor tac—o tăcere semnificativă—totuşi în cercurile bine informate se susţine cu tărie că ambele partide romîne din ţară, democraţii şi apărăriştii, înclină spre acest partid, şi chestiunea ataşării e numai o chestiune de timp. Nu ştiu dacă Apărariştii se gîndesc serios la acest pas şi dacă au şi aprobarea aliaţilor lor din ultima campanie electorală, a Ovreilor cărciumari, dar în partidul democrat există un curent puternic favorabil acestei idei. Ar fi o suprindere pentru mulţi care nu urmăresc cele ce se petrec în culisele politice, cînd într'o bună dimineaţă s'ar trezi că ambele partide romîne stau în tabăra creştinilor sociali şi că astfel împăcarea, care pe altă cale este exclusă, oricîtă străduinţă şi-ar da unii optimişti, care lasă în politică se vorbească sentimentul şi n'au deloc spiritul realităţii, este pecetluită.

Pentru ţinuta conducătorilor partidului democrat în această chestiune avem dovezi sigure că ei sînt dispuşi să colaboreze în strînsă le-

gătură cu creștinii-sociali. Șeful partidului, dr. A. Onciul, despre care s'a vorbit un timp că voește să se retragă din partid spre a ocupa în ministeriu un post însemnat, care însă s'a dezbărat definitiv de această idee, a fost cel ce a condus tratativele cu partidul creștin-social, iar într'un articol intitulat *Ovreii*, și publicat în revista *Wahrheit* *) din Cernăuț se exprimă asupra raportului dintre Romîni și Ovrei, după ce a arătat, bazat pe date, că Ovreii au observat totdeauna pe toate terenele vieții publice o atitudine dușmănoasă Romînilor, precum urmează: „Față de atacurile Ovreilor, Romînii au observat o atitudine pasivă. Motivul principal pentru această atitudine e de căutat în faptul că Jidanii nu s'au girat înainte ca naționalitate, ci numai ca confesiune, și că Romînii sînt dușmani ai certelor confesionale. In momentul cînd însă Jidovii se prezintă ca națiune, încetează considerare respectivă. Acum se poate dezvolta raportul dintre Romîni și Jidovi în mod natural și natural el nu poate fi, date fiind interesele contrare, decît dușmănos. La acest rezultat a trebuit să ajungă orișice politician romîn. Dacă cu toate aceste n'a constatat nici unul până acuma lucrul acesta, motivul trebue de căutat pe deoparte în sfiala de a rupe cu prietinia simulată de până acuma, pe de alta de a provoca dușmănia Ovreilor la alegeri. Pentru mine nu există aceste două motive. Eu urăsc minciuna și n'am frică de dușmănia Ovreilor, pe care am simțit-o destul de bine la ultimele alegeri, dar pe care am și biruit-o. Eu îi voiu combate în interesul poporului romîn din toate răsputerile, precum mă combat și ei pe mine, nu însă ca confesiune, ci ca națiune dușmană". Astfel putem constata că e mai mult ca sigur că o apropiere între partidul democrat din Bucovina și între partidul creștin-social se va face. Forma, în care se va face această apropiere nu e hotărîtă. Se pare că însă partidul democrat va rămînea cu organizația și se va alipi ca atare partidului creștin-social. Orișicare ar fi deciziunile ulterioare, starea aceasta a spiritelor este caracteristică pentru viitoarea politică a Romînilor bucovineni.

G. Bucovineanu

*) Revista „Wahrheit" este editată de învățătorul romîn *M. Chisanovici*.

Miscellanea

JUBILEUL „GAZETEI TRANSILVANIEI"

„Gazeta Transilvaniei" din Brașov a împlinit la 12 Martie șaptezeci de ani de existență.

In Iulie 1837 G. Barițiu, întemeetorul gazetei, scoate două numere, dar gazeta este oprită de cenzură, până la învoirea guvernului. In urma acelei învoiri, gazeta începe să apară regulat, la 12 Martie 1838, sub numele de „Gazeta de Transilvania", sub care apare până la 1851, cînd își schimbă numele în acela actual de „Gazeta Transilvaniei".

Innainte de „Gazeta Transilvaniei" au mai fost ziare romînești, dar nici unul nu trăește până astăzi. Unele au fost încercări trecătoare, altele, ca *Albina romînească* a lui Asache și *Curierul romînesc* al lui Eliade, după o viață îndelungată și un serviciu mare adus culturii naționale, au dispărut.

In Ardeal mai sînt și alte ziare romînești foarte vechi: cele mai vechi ziare romînești sînt în Ardeal.

La noi, în Romînia liberă, viața socială a suferit atît de multe prefaceri, am trăit atîtea epoce,—atîtea veacuri,—într'un singur veac, încît a fost cu neputință continuarea *Curierului* ori a *Albinei*. Și Eliade, și Asache au ajuns în curînd oameni vechi, neînțelegători ai stărilor nouă de lucruri.

In Ardeal, au fost mai încete prefacerile, mai mici și mai puține salturile. Semn bun sau rău, aceasta nu ne interesează acum,—în Ardeal lucrurile au mers mai pe încetul, o generație a continuat mai de aproape pe alta. Din această cauză, desigur, ziarele lor cele vechi continuă să trăiască și astăzi.

Și faptul acestei continuități, oricare ar fi explicarea lui, este dintre acelea care trebue să ne umple de mîndrie, căci această dăinuire a unor organe de publicitate este un semn de maturitate culturală.

Se zice că e așa de interesant de cetit *Times* de pe vremea revoluției franceze, cu știrile primite, atunci, dela fața locului, după cum faptele se urmau zi cu zi... Și ce interesant trebue să fie de cetit „Gazeta Transilvaniei", care a asistat la toată istoria contemporană a Romînilor, la revoluția dela 1848, la trecerea Ardealului sub Ungaria, la Unirea Principatelor, la întronarea dinastiei noastre, la războiul dela 1877, la schimbarea Domnilor noștri, la atîtea fapte mari din lumea largă!...

Trimitem urările noastre venerabilei gazete, dorindu-i spor în munca nobilă de luminătoare și îndrumătoare a fraților de peste munți,—și o caldă salutare valorosului ei director, d-lui Aurel Mureșianu, care o conduce de treizeci de ani și al cărui nume ne evocă numele neuitate ale lui Iacob și Andreiu Mureșianu, colaboratorii marelui Georgiu Barițiu, întemeetorul gazetei.

EDMONDO DE AMICIS.

Cunoscutul şi popularul scriitor italian, care a murit mai dăunăzi, era născut la Onegila în 1846 dintr-o familie genoveză. A făcut şcoala militară din Modena şi a luat parte ca sublocotenent în lupta dela Custozza. După războiu a eşit din oştire şi s-a stabilit la Turin, debutînd în literatură la 1868 cu „Schiţe din viaţa militară". A scris apoi neîntrerupt aproape patruzeci de ani note de călătorie, romane, opere filozofice şi morale, versuri. Cele mai de samă din operele lui sînt: „Voiajul în Olanda", „Pe Ocean", cea mai răspîndită a fost „Cuore".

De Amicis n-a fost, desigur, nici un romancier de mîna întăia, nici un artist superior. Opera lui e lipsită de putere şi de adîncime, sentimentalismul său pare uneori fad sau rece, disertaţiile lui morale sînt adeseori lungi şi obositoare. A fost însă un povestitor înzestrat cu umor şi fantazie, un stilist fin şi ales, un moralist optimist şi senin, un idealist setos de dreptate şi însufleţit de cele mai generoase aspiraţii. Opera lui, inspirată aproape totdeauna de actualitate, a avut o mare valoare educativă pentru poporul italian.

O ALTA SCRISOARE A D-LUI IORGA 2 Mart 1908

Domnule Director

Nu mă învoiesc cu răspunsul recensentului d-voastră. Nici cu sistemul—de a face loc încă odată, pe larg, unor învinuiri jignitoare nedrepte,—nici cu felul de interpretare al recensentului, rămas pentru mine şi acum, din nenorocire,—căci nu ştiu cum să-i mulţumesc—necunoscut.

D. Dieterich ni spune că fără studiile d-lor Sandfeld Jensen, foarte stimabil învăţat danez, care a scris însă despre *sintaxa comună a limbilor carpato-balcanice* şi ale d-lui—nu rideţi!—ale d-lui Şăineanu, care a scris semasiologie, cărţi despre folklore şi vestitul dicţionar, opere pe care nu le cunosc (pe Şăineanu al nostru!), n'am fost în stare a fixa—ceia ce nu eram chemat a face—caracterul latin al limbii noastre, care limbă ar ieşi din expunerea mea mai mult... slavă. Şi, în loc să rîdă de naivul străin, recensentul îl crede, creşte apoi ridicula învinuire şi acum traduce şi textul original.

Tot aşa traduce şi lista de cărţi privitoare la cite'n lună şi'n soare, pe care d. Dieterich mi-o comunică binevoitor, ca şi cum *n'aş cunoaşte-o* şi ca şi cum eu aş fi dator să citez, aşa ca nuca'n părete, tot ce ştiu.

Reproduce, în bună traducere, şi errata lui Dieterich la două trei nume de cronicari bizantini şi va fi rîzînd de bucurie în credinţa că m'a înfundat „învăţatul" german cînd mă învaţă că trebuie să scriu Akominatos în loc de Choniates. Măcar din „Analele Academiei... Romîne", traducerea d-lui Murnu, aş fi putut să ştiu; dar, după oricîte descoperiri, Akominatos e tot din Chonae, deci—aşa-i? *Choniates*. Şi mai crede, cu acelaşi recensent, că n'aş fi ştiind ce e cu legăturile dintre cronicarii bizantini din veacurile al X-lea şi al XI-lea, atunci cînd am în manuscript istoria istoriografiei bizantine. Şi, iarăşi, crede că mi se va închide gura de ruşine, aflînd şi în traducerea romînească a d-sale, că ἐκεῖθεν înseamnă *trans* şi niciodată *cis*: de ce natură sînt cunoştinţele lingvistice ale recensentului a dovedit-o Pernot, iar de hatîrul sensului *obişnuit* al unui cuvînt nu voiu admite desigur o monstruositate istorică, precum ar resulta din acel sens.

D. cronicar romînesc se înşeală amar cînd crede că din pasajul reprodus de d-sa pe p. 322—3, al recensiei germane, iese enormitatea—chiar pentru d. Dieterich ar fi una—că eu socot vorbe ca „drum, aspru, cititor" ca fiind de origine... bizantină! Şi, cu multă fineţă, d. cronicar lasă a se crede că totuşi undeva trebue să fie la mine această afirmaţie care „desigur ar constitui o mare greşeală". *Il poftesc să dovedească.* Sau dacă nu o va face, cetitorii vor trage concluziile. Cred însă că, *de la început*, D-sa trebuia să sacrifice această învinuire, în loc de a populariza o calomnie la adresa mea, calomnie pe care acum nu o retrage formal, ci o strecoară mascat.

Recensentul german se plînge că n'am arătat legăturile culturii noastre cu cele balcanice. Am răspuns: „n'am spus prin niciun cuvînt că datinile poporului romîn *nu-şi* au corespondentul la popoarele balcanice". Cronicarul d-v. reproduce această propoziţie şi trage concluzia că „*tocmai asta* o impută recensentul", ca şi cum eu aş fi scris contrariul decît ceia ce am scris. Şi are aşa o bucurie să traducă din Dieterich că n'am habar de cartea lui Piŏ despre *pravilele din veacul al XV-lea—XVII-lea ale Romînilor* (cu *datinile*!), carte pe care trebue s'o ştiu—nu-i aşa?—măcar pentrucă o citează şi d. Xenopol.

Se miră d. cronicar că n'am răspuns încă d-lui Dieterich. Am încercat a o face, şi nu sînt eu vinovat dacă nu m'am putut apăra. N'am stăruit fiindcă, dacă, mai la urma urmei, mi-e indiferent ce-mi pune în sarcină un străin incompetent, nu-mi poate fi deloc indiferent cînd din acest metal fals se bate monedă de scriitori romîni într'o revistă romînească ce ajunge în mînile multor oameni, care nu trebue să aibă îndoială asupra autorităţii mele istorice, la care atîţia din cei cu suflete mici rod de mult timp—până acum numai cu dinţii lor—fără a o putea atinge.

Deşi foarte împovărat de lucru, declar că voiu continua această discuţie—căreia binevoiţi să-i faceţi loc—atîta vreme cît se va găsi o singură învinuire de aruncat asupra mea.

Primiţi, vă rog, salutările mele

N. Iorga.

O ultimă întrebare: s'a întîmplat vreodată „Vieţii Romîneşti" a reproduce laudele aduse de fruntaşii ştiinţii europene cărţilor mele?

*

N'am refuzat d-lui Iorga ospitalitatea nici de astădată, pentru a închide această discuţie, şi aşa prea lungă faţă cu obiectul ei. Valoarea, ca om de ştiinţă, a d-lui Dieterich, nu este în discuţie ca şi acea a argumentelor sale. Datoria noastră e să recenzăm cu fidelitate şi deci cu obiectivitate,—şi recensentul nostru a dovedit în numărul trecut că şi-a îndeplinit această datorie

La întrebarea d-lui Iorga din post-scriptum, „dacă ni s'a întîmplat a reproduce laudele aduse d-sale", îi răspundem rugîndu-l să cetească p. 177, vol. II; p. 640, vol. III; p. 389, vol. IV; p. 582, vol. VI,—cîte le-am putut găsi în grabă. Dar pentru d. Iorga „laudele", oricît de multe ar fi, niciodată nu sînt destule...

Probabil că am fi avut plăcerea să vorbim bine de d. Iorga şi mai de multe ori, dacă unele din lucrările sale, apărute în ultimul timp, nu ne-ar fi scăpat din vedere,—căci la redacţie n'am primit nici o scriere a d-lui Iorga.

D. C. HIOTU ŞI LATIFUNDIILE.

Cedăm mai jos cuvîntul d-lui C. Stere:

Îmi vine în ultimul moment No. 3 al „Convorbirilor literare" cu un articol al d-lui C. Hiotu, care pentru a tăgădui evidenţa, existenţa latifundiilor la noi, mă învinueşte că aşi fi „alterat" o citaţie din Philippovich.

In Cronicile mele interne, scrise în fuga condeiului şi fără pretenţii de aparat ştiinţific, ar fi putut uşor scăpa şi o citaţie greşită sau rău tradusă (în Cameră neavînd la îndămînă cartea lui Philippovich am citat-o după articolul meu din „V. R.").

In cazul de faţă însă dacă traducerea d-lui Hiotu e mai aproape de *litera* textului, a mea rezumă mai exact *ideia* autorului (şi n-am voit decît să dau acest *rezumat* trimeţînd pe cetitori la original), pe care *am aplicat-o la situaţiunea noastră agrară* în următorul pasagiu:

„Latifundiul, prin puterea lui de atracţiune, prin puterea financiară „pe care o reprezintă, tinde în mod firesc să cuprindă în corpul său „toate proprietăţile mijlocii vecine, şi în acelaşi timp lipseşte şi pe ţărani „de putinţa de a se ridica în scara economică prin cumpărarea de loturi mici „(şi explic pentru ce)... Astfel ţărănimea, fiind restrînsă la cel mult acea „întindere de pămînt în posesiunea căreia se află, e condamnată *la o tot „mai mare fărămiţare* cu timpul a pămînturilor ei". („V. R", 1908, No. 1, p. 106).

A dovedit d. Hiotu, că această afirmare e inexactă? Atunci pentru ce am mai avea nevoe de Casa rurală?

Dar această idee aparţine, în fond, şi lui Philippovich, cum cetitorii pot vedea şi din o *altă* citaţie din aceiaşi cronică, pe care d. Hiotu n-o mai reproduce,—numai că la noi nu se poate vorbi despre *absorbirea* proprietăţii ţărăneşti, întrucît ea este aparată prin *inalienabilitatea* prescrisă de Constituţie, iar acolo unde această mărginire nu există, Philippovich, cu drept cuvînt, insistă asupra absorbirii ei.

Dar că şi Philippovich îşi dă seama, că în această situaţie e fatală nu numai *absorbirea* ci şi *fărămiţarea* proprietăţii ţărăneşti, rezultă din toate dezvoltările lui. Recomandăm în deosebi, d-lui Hiotu p. 84 şi urm., unde profesorul din Viena vorbeşte despre fărămiţarea proprietăţii ţărăneşti, tocmai *în legătură cu formarea latifundiilor*, şi mai ales p. 94, unde el citează chiar în şir Irlanda, Italia şi *Romînia*, ţări care toate se deosebesc prin latifundii întinse alături de mizeria ţărănească.

Pentru ce dar aş avea nevoe să falşific cuvintele lui Philippovich, admiţînd chiar că mi-ar fi scăpat o traducere rea?

Pentru a linişti scrupulozitatea d-lui Hiotu, îmi permit să-i aduc aminte că în cursul cronicilor mele n'am citat numai pe acest savant, spre a arăta efectele lafitundiilor, şi îi făgăduesc, pe viitor, atîtea citaţii, în acest sens, încît şi d-sa îmi va ierta că am pus odată mai mult preţ pe rezumarea exactă a ideii unui autor, decît pe traducerea literală a cuvintelor lui.

Iar pentru moment îi atrag bagarea de seamă, că chiar în cuvîntarea mea din Cameră, am citat şi următoarele cuvinte din *Schmoller*:

„....Această proprietate absolută, în certe condiţiuni, duce, pe de o „parte la *o fărămiţare excesivă* şi la arendarea parcelelor insignifiante „iar pe de altă parte la *concentrarea proprietăţii în cîteva mîni....*" („Econ. politique", vol. II, p. 387).

Dacă d. Hiotu, pentru a se convinge de adevărul afirmărilor mele, are nevoe de citaţii, nu-i ajunge autoritatea lui Schmoller? Şi spune alt-ceva şi Philippovich?

In ce priveşte ideile proprii ale d-lui Hiotu asupra reformelor agrare şi a situaţiunii noastre economice, n'am aici nimic de zis, întrucît D-sa nu adaogă nimic la argumentele partizanilor stării actuale de lucruri.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

I. A. Basarabescu. *Norocul.* Schiţe şi Nuvele. Biblioteca pentru toţi. Edit. Alcalay preţul 0,30.

Ceia ce lipseşte d-lui I. A. Basarabescu în această culegere de schiţe şi nuvele, ca şi în toate scrierile sale, sînt unele concepţii generale, unele idei mai largi şi mai înalte, în lumina cărora micile întîmplări şi scenele din viaţa de toate zilele redate de d-sa să-şi capete valoarea artistică. Această observaţie o făceam şi cu ocazia apariţiei volumului *Vulturii*, ceia ce a făcut să mi se atribue de către savanta noastră critică pretenţia barocă de a cere idei geniale sufletelor înguste ale eroilor d-lui I. A. Basarabescu!... *Idei* şi nicidecum geniale ci numai ceva mai largi, mai generale, am cerut numai d-lui I. A. Basarabescu, pentrucă arta realistă îşi ia valoarea, nu din talentul de a *reproduce exact* ca clişeul fotografului, realitatea, sau ca mişcările cinematografului scene din viaţa reală, atitudini şi gesturi exterioare ale vieţii, ci din lumina în care ştie să ne redea artistul lumea reală pentruca să avem iluzia că e adevărată şi reală din perspectiva în care e răsfrîntă această lume reală în opera de artă, pentruca ea să aibă o semnificaţie, să pue sau să rezolve una din nenumăratele probleme pe care le sugerează realitatea cînd cade sub atenţia şi reflexiunea unui cugetător. Toţi privim realitatea, toţi cunoaştem micile scene din viaţa de toate zilele micile întîmplări şi anecdote curente pe care ni le povesteşte d. I. Basarabescu, şi dacă d-sa nu caută a le da o semnificaţie, a ni le prezinta într-o lumină nouă, acea a sufletului său, care face tocmai interesul şi originalitatea operei de artă, atunci nu ne rămîne de admirat decît exactitatea cu care ştie autorul să ne redea cele ce vedem, auzim şi observăm în viaţa de toate zilele, în monotonia şi banalitatea lor obişnuită. Sentimentul artistic trezit astfel nu poate fi mai superior decît ceia ce ni l-ar provoca un bun imitator al flueratului mierlei sau oricare alt imitator dibaciu al naturii. Imitaţia naturii, este un principiu de artă, zice Brunetière, însă cu condiţie să nu o copieze ci mai mult să o altereze!... In imitare artistul trebue să fie fidel naturii, se zice adeseori ca un aforism curent. Dar ce este natura? Cum este natura? Ea este aşa cum o concepem noi, şi prin urmare o operă naturalistă, adevărată operă de artă, trebue să răsfrîngă cît se poate de fidel concepţia artistului, care concepţie dă valoarea operei de artă şi e realizarea concepţiunii artistice a timpului. Decadenţa realismului s-a manifestat tocmai prin aceia că epigonii marilor realişti au reţinut numai procedeurile, mijloacele exterioare prin care genialii lor predecesori au căutat să întrupeze aspiraţiile, ideile şi

idealurile contimporanilor lor. Dar un artist mare se poate servi adeseori de mijloace şi procedeuri născocite de alţii, predecesori cu spiritul mediocru; ele nu valorează decit pentrucă exprimă o concepţie în care se formulează sufletul omenirii întregi într-o epocă.

D. I. A. Basarabescu are uşurinţă de a povesti, spirit de observaţie, darul de a descrie exact şi a prinde amănunţimile (mai mult decit chiar ar trebui). Lipseşte însă din operele sale acel „ceva", ce nu se poate prinde şi turna în formele precise, acel „ceva" ce face din povestirile unui I. Caragiale în „Momente", de pildă, mici capodopere, tipuri cu viaţă proprie ce răsfring, în perspectiva, în care ni le arată autorul, puterea de viaţă a miilor de tipuri din care s-au născut şi pe care le reprezintă. Ce semnificaţie are însă Stimpeanu, Păunescu et comp. ?...

Sint tipuri banale de provincie pe care autorul le prezintă sub unghiul vizual al observaţiei mediocre, aşa cum le vede atenţia superficială şi distrasă a celor în mijlocul cărora se învirtesc. Caracterele esenţiale tipice ale unei categorii, ca şi caracteristica individului, nu-şi are expresia în gesturile, atitudinile şi vorbele ce formează zestrea comună a unui anume mediu, monedă banalizată prin uzul zilnic ce nu e nici greu de prins nici greu de redat. Şi tocmai de aceia se cere multă măsură şi multă artă atunci cind ne slujim de asemene mijloace într-o operă de artă. Indărătul lor trebue să fie un suflet puternic caracterizat prin un întreg fel de a fi, izvorit din părţile adinci ale umanităţii tipului, o sintetizare vie şi luminoasă a unui întreg complex de împrejurări ce a dat naştere tipului şi categoriei sociale căreia-i aparţine.

Materialismul crud, brutal, neindurat al novelistului nostru nu-şi în valoarea, justificarea şi scuza din o concepţie despre viaţă largă, puternică, plină de logică şi consecvenţă, ca aceia a marilor realişti franceji, care dă lumina şi poezia acestor capodopere ale literaturii omeneşti. După cum nici întimplările şi anecdotele din „Norocul", „Un plagiat", „Simburile", etc. nu depăşesc ca artă valoarea unor uşurele şi plăcute povestiri, de efect în societate sau într-un salon. Intimplările, dacă nu sint ciocniri între suflete sau între suflete şi împrejurările naturale şi sociale din care să se desfăşoare ca într-o vie străfulgerare personalitatea eroilor, să se desemneze fizionomia lor sufletească, nu valorează în opera de artă. Trebue să fie şi ele caracteristice ca şi însuşirile individuale.

Apoi cadrul unei nuvele e un cadru restrins, în care, ţinind samă de proporţii, fiecare moment trebue să fie un moment psihologic, fiecare întimplare un pas hotăritor în desfăşurarea acţiunii, fiecare scenă pregătită de cele precedente pentruca să se desemneze caracterele şi să se facă posibil deznodămintul ce trebue să arunce asupra întregii povestiri o lumină atit de vie, încit să înlocuiască şi să compenseze desfăşurarea înceată şi treptată din cimpul mai vast al romanului. In nuvela sa „La Vreme", ce vrea să redea caractere mai complicate şi conflicte sufleteşti mai grave, d. Basarabescu neglijează cu totul aceste consideraţii, pierzindu-se în scene inutile şi amănunţimi zădarnice. Am inzistat asupra acestor neajunsuri care sint neajunsurile întregii opere ale autorului, pentrucă sintem în drept a aştepta opere mai desăvirşite dela calităţile sale de observator şi povestitor.

*

A. Mindru. *Zări senine*. Poezii. Edit. Minerva, Bucureşti. Preţul 1.50.

Pentru a reda sentimentele de bucurie şi încă de bucurie senină, trebue o vigoare de stil şi o strălucire de imagini, de care d. A. Mindru e încă departe. Nici sentimentele, nici ideile din poeziile sale nu sint noi, personale, neaşteptate, capabile de a lovi atenţia şi a se răsfringe în vibrări adinci şi îndepărtate în sufletul cititorului. Totuşi versul e corect, muzical şi curgător, cu uşoare reminiscenţi în ritm şi chiar în unele imagini din poeţii noştri mai noi, nu loveşte nici urechea nici gustul, dar lasă o adincă impresie de monotonie, şi te face adeseori să te gindeşti la *Sfirlitacul* lui moş Creangă.

In ceia ce priveşte tablourile istorice, ele au fost redate cu aşa perfecţiune la poeţii mari încit e greu să mai interesezi pe cititor, dacă nu eşti stăpin pe taina lor de a reda un fond plin de adevăr într-o formă clară, pură şi strălucitoare. La d. Mindru, pe lingă unele ceva mai reuşite, cele mai multe sint proză rimată şi ritmată foarte corect, dar mult mai departe de poezie decit pitoreştele şi atit de viu coloratele cronici bătrine.

Poezia suferе însă şi mai puţin mediocritatea decit proza, şi iată de ce prozatori cu mai puţin talent de cit d. A. Mindru în versurile sale, au un loc cu mult mai favorabil decit d-sa.

*

Ioan Ciocirlan. *Inimă de mamă*. Schiţe şi nuvele. Edit. societăţii cooperative Librăria Naţională. Preţul 2 lei.

Sinceritatea şi căldura simpatiei cu care d. I. Ciocirlan ia parte la bucuriile, durerile, petrecerile şi necazurile celor simpli, precum şi darul de a povesti curgător într'un graiu firesc şi măsurat, sint preţioasele însuşiri ce fac plăcute povestirile sale. In cea dintăi şi cea mai însemnată nuvelă a volumului de care vorbim, „Inimă de mamă", e desfăşurarea vieţii de ţară într'o gospodărie îndestulată. Firele sint potolite, simţimintele senine şi întimplările fără însemnătate, pare că alese anume de autor astfel pentru ca să iasă mai bine la iveală rostul vieţii aceşteia pitoreşti în scurgerea ei obişnuită, cu datinile, apucăturile şi mentalitatea deosebită a ţăranului nostru. Eroii domnului Ciocirlan în această bucată, la drept vorbind, nu sint nici moş Radu Potecă, nici leica Sultana şi cu atit mai puţin cei doi tineri, ce se peţesc şi se însoară aşa de uşor şi aşa de obişnuit. Povestirea aceasta e oglindirea credincioasă a felului cum se desfăşoară zilnic viaţa aceasta simplă şi atit de deosebită de a noastră. Dintrodată ai înaintea ochilor satul: căsuţa cu acoperişul de şindrilă, înalt şi ţuguiat, cu streşina plecată, de sub care pare că priveşte prin cele două ferestre mici, de pe coasta dealului, pe partea cealaltă a văii, unde „atitea alte gospodării cuprinse cerrau să se ascundă în umbra pometurilor ocrotitoare". Apoi gospodărie trainică cu toate acareturile, moştenită din părinţi şi în care se ridicase în două generaţii cite „paisprece" şi „şapte, opt vlăstare", ce se revărsaseră pe coastele dealurilor în gospodăriile tăinuite în pomet. Apoi iată pe stăpinul locului, Moş Radu, cel cu grijă să le vadă toate puse la cale înainte de a închide ochii, dar şi el ne apare mai mult ca factor social decit ca chip cu viaţă proprie puternică: în raporturile lui cu duioasa leica Sultana cea gata veşnic de plins, în raporturile cu fata, şi, ca fruntaş, în raporturile cu ceilalţi săteni, caracterizează mai mult felul general de a fi al ţăranului în toate aceste împrejurări, decit sufletul unui anume om, Moş Radu Potecă. Peţitul, raporturile dintre cei doi tineri, Stanca şi feciorul Bogdăuiţii, hora, logodna şi nunta sint iarăşi tratate tot în vederea de a pune în primul plan viaţa dela ţară în genere în desfăşurarea căreia indivizii se schiţează, se estom-

pează ca accesoriile dintr'un tablou ce ar reprezenta o vedere generală. După această privire asupra satului întreg, după priveliștea vieții satului în tot, se desfășoară, în celelalte nuvelete, tablouri mici, scene vii, pagini foarte drăguțe din aceiași carte: viața de la țară. Iată copiii, a căror drăgălășie, naivitate și vioiciune nu știe nimeni să o redea mai bine decît d. Ciocirlan. Copiii din gospodăria fără de noroc, cu cămeșuicile lor zdrențuite ce le filfie ca niște aripioare în fuga lor plină de zburdălnicie, copii care presimt durerile vieții lor de odrasle fără de părinți, odrasle sărace și fără de noroc, și fetița răsfățată ce umblă popușor sub privirea dezmierdătoare a mamei și învață lupta pentru traiu în hărțuelile cu puișorii ce se string ciucur în jurul cojiții de pine, adevărate tablouri „de genre", zugrăvite cu mină de maestru. Și aceiași știință de a prinde și a reda o scenă în ceia ce are mai pitoresc și mai caracteristic viața de țară, ca și în celelalte tablouri: Popasul țiganilor, chipul și sufletul codăniții ce e gata să iasă în horă, și acele frumoase și însuflețite scene din „moara Cerbului". În genere cartea d-lui I. Ciocirlan lasă o vie impresie de poezie rustică, e ca o suflare plină de mireasma sănătoasă a cimpului înflorit în literatura noastră atît de tînără și totuși cu înfățișare adeseori atît de îmbătrinită.

I. S.

* * *

B. P. Hasdeu. *Sic cogito. Ce e viața? Ce e moartea? Ce e omul?* Ediționea IV. București, Socec, 1907 Prețul 2.50.

Opera filozofică a lui Hasdeu, care a apărut la 1891 și a ajuns azi la a patra ediție, dovadă că a fost destul de răspîndită în public, a stirnit dela început zimbetul oamenilor serioși, în curent cu știința. Ideile lui metafizice asupra infinitului, divinității și nemuririi, teoria sa asupra sufletului, supraorganism fluidic și imponderabil, care-și păstrează autonomia față de suborganismul corp; chipul cum explică prin această teorie somnul, visurile, memoria, voința; legătura pe care o face între spiritism și darwinism; ideile lui asupra „iubirii sfinte care înfirează telegraful între sufletele celor vii și morți" sînt un amestec de hipoteze bizare sau curioase, în contrazicere cu toate datele științii, susținute prin argumente uneori sofistice și ingenioase, alte ori slabe sau copilărești, bazate pe observații și fapte suspecte sau insuficiente. Desigur, niciodată în lucrările lui științifice, Hasdeu nu s'a lăsat mai mult condus de zborul neînfrînatei și fecundei lui imaginații. Cu toată lipsa ei de seriozitate științifică, cartea aceasta se cetește totuși cu plăcere și uneori nu-i lipsită de farmec. Multe pagini poartă pecetea puternicei lui personalități artistice și strălucesc prin trăsături scinteetoare de spirit și de ironie fină. Despre scepticismul lui Renan, „hemiopist frazeolog, dîndu-se pe ghiață cu o ușurință plină de haz, dar fără a o sparge vreodată, să ajungă la apa cea vie, de frică de a nu cădea, și mai ales de grijă de a nu perde dezinvoltura mișcărilor", are cîteva fraze minunate.

Spiritismul lui Hasdeu e departe de a fi un ocultism vulgar. Pentru învîrtirea meselor și alte mijloace inferioare ale spiritismului, ca și pentru șarlatanismul unora din reprezentanții săi, Hasdeu nu are decît cuvinte de dispreț. În repetate rînduri el spune că legătura între spirite nu se poate stabili decît prin iubirea mistică altruistă, impersonală și divină, cheia spiritismului și motorul întregului univers. În pagini pline de simțire, el critică cu indignare teoria schopenhaueriană a amorului. Teoriile lui spiritiste își au izvorul în misticismul religios. Protestînd contra celor care susțineau că s'a făcut spiritist numai după moartea fiicii sale, Hasdeu spune că nu-i „un copac ateist altoit tîrziu cu o creangă spiritistă", ci a fost totdeauna credincios: „Am scris în viață mult, foarte mult, de aceia poate, printre cele multe scrise de mine, vor fi destule prostii; aș ruga dară pe oricine și pe acel oricine, printre acele prostii să găsească o singură cîrteală contra lui Dumnezeu, o singură îndoială despre nemurirea sufletului. Îi pot încredința că până la o asemenea prostie, eu nu m'am coborît niciodată".

Criticile ironice ale lui Hasdeu, îndreptate împotriva ateilor, căldura de sentiment cu care vorbește ades de aventurile înalte și adevărate ale sufletului, poeziile pline de idealism mistic dedicate fiicei lui moarte, par a dovedi că în credințele religioase ale acestui spirit sceptic, adeseori înclinat către mistificare, era ceva sincer.

*

Anibal Teodorescu. *Ideia socialistă și Karl Marx.* Studiu critic. București, Editura tipografiei ziarului „Curierul judiciar", prețul 6 lei.

Cum spunea cu atita dreptate odinioară d. Gherea adversarilor săi, cunoașterea adevărată și serioasă a doctrinei socialiste pe care nici un om cult n'o mai poate azi ignora, cere ani de studiu și de încordată muncă intelectuală, și e în acelaș timp strîns legată de o atitudine obiectivă și o independență reală față de prejudecățile tradiției și ale mediului. La noi socialismul a fost aproape totdeauna cunoscut, nu din operele lui fundamentale, atît de greu de pătruns, ci din izvoare de a doua mînă, sau după chipul cum era expus și mai ales combătut în tratatele clasice ale economiștilor ortodocși. Unii filozofi, care n'aveu despre dînsul decît cele mai vagi și superficiale cunoștinți, au fost luați ca conducători în acest domeniu, și cunoscuta lucrare a lui Herbert Spencer a fost tradusă de mentorii neamului în limba romînă, pentru a lumina tinerimea asupra rostului unei doctrine care duce „dela libertate spre asuprire". E regretabil că și lucrarea de față, care are de scop „să facă cunoscută într'un cerc cît mai întins eroarea lui Marx care nu poate avea mai mare adversar decît instrucțiunea", continuă tradiția și nu eșă întru nimic din acelaș cadru îngust și comun. Atitudinea autorului față de doctrina pe care o expune și o critică e departe de a fi obiectivă, și cunoștințile pe care le are asupra ei sînt superficiale, lipsite de seriozitate și de adîncime. Prima jumătate a acestei lucrări voluminoase e un istoric al doctrinelor socialiste, compilație stîngace presărată cu săgeți inutile și ironii deplasate, care dovedesc lipsa de comprehensiune și de simț istoric. A doua jumătate a lucrării e consacrată expunerii și criticii teoriei lui Marx și a colectivismului lui Schaeffle. Autorul nu pare a cunoaște din operele marelui cugetător decît „Manifestul comunist" și „Capitalul", și acestea nici în original nici în întregime. De studiile prețioase ale lui Sombart, Sorel, Labriola sau ale comentatorilor valoroși ai marxismului, Kautsky, Bernstein, d-sa se dispensează sau nu pare a avea cunoștință. În schimb în criticile pe care le îndreaptă împotriva marxismului și colectivismului, autorul reproduce cu fidelitate tot arsenalul de argumente al economiștilor liberali franceji, la care se mulțămește a adăoga din vreme în vreme epitete mai sonore și fraze mai tari.

O. B.

* * *

Const. Giurescu. *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene (Nico-*

lae Costin. Tudosie Dubău, Vasile Dămian). Extras din Analele Academiei romîne. Seria II, Tom. XXX. Memoriile secţiunii istorice. Bucureşti. Carol Göbl, 1907, 37 pg. pr. 40 bani.

Const. Giurescu. *Capitulaţiile Moldovei cu Poarta otomană.* Studiu istoric. Bucureşti, Carol Göbl, 1908, 65 pg.

Două monografii care stabilesc în mod definitiv lucruri nouă şi fixează, reducînd-o la adevărata sa întindere, opera unuia din cronicarii noştri cei mai însemnaţi, dacă nu prin talentul său, dar cel puţin prin învăţătura sa.

Intâiul studiu, aproape în întregime, este consacrat cronicei atribuite în de obşte, până acuma, lui Neculai Costin. Cronica aceasta, publicată de Kogălniceanu în cele două ediţiuni ale Letopiseţelor sale, cuprinde povestirea faptelor dintre 1661 şi 1711. Singur Kogălniceanu nu considera însă ca operă originală a lui Costin decît partea dintre 1709 şi 1711, considerînd partea anterioară ca o copiere după alte izvoade. D. Philippide îl credea pe N. Costin ca compilatorul părţii întâi şi autorul părţii a doua, pe cînd V. A. Ureche, d. Xenopol şi d. Iorga îi atribuesc lui cronica în întregimea ei. D. I. Sbiera este cel dintâiu care a susţinut că, sub forma pe care o avem, partea cronicei dela început (1661—1709) nu poate fi atribuită lui Neculai Costin, nici ca operă originală, nici ca compilaţie; argumentele sale însă nu erau de natură de a închide discuţia. D. Giurescu reia chestiunea şi cu o deplină stăpînire a tuturor izvoarelor şi o admirabilă logică în argumentare, dovedeşte în chip netndoios că nu se poate atribui lui N. Costin decît numai cronica ce cuprinde faptele dintre 1709 şi 1711. Dovedirea acestui lucru este pentru cronicarul nostru în acelaş timp o abilitare, căci atribuirea părţii întâi a cronicei dăduse drept d-lui Iorga de a face aprecieri foarte aspre asupra inteligenţii şi caracterului lui Costin, aprecieri care, în urma studiului d-lui G., se vădesc a fi fost nedrepte.

Nu avem să reproducem argumentarea foarte strînsă a d. G. şi care se sprijină atît pe studiul manuscriselor cît şi pe analiza fondului operei, întrucît acest fond se poate potrivi cu cunoştinţile şi felul de a gîndi a lui N. Costin, aşa cum îl cunoaştem din celelalte opere sigure ale lui, ci rezumăm numai concluziile.

Neculai Costin a început, din timpul domniei lui D. Cantemir, să scrie, după izvoadele anterioare, o cronică pe care pornind-o dela facerea lumii, avea de gînd să o ducă până în zilele sale. Venind Neculai Mavrocordat în a doua sa domnie, însărcinează pe cronicar să-i povestească prima sa domnie, şi Costin, întrerupîndu-şi lucrarea, se execută pornindu-şi povestirea din anul 1709. Moartea îl surprinde însă în deplina putere a vîrstei, şi amindouă operele rămîn neterminate: cea dintâi oprindu-se la anul 1601, cea de a doua la 11 Sept. 1711. Intre aceste două lucrări era o lacună de 108 ani, şi Domnul, care avea nevoe ca descrierea domniei sale să fie pusă în legătură cu corpul de cronici ale ţării, pentruca nu cumva, rămânînd răsleaţă, să se piardă, însărcinează, îndată după moartea lui N. Costin, pe un copist să copieze lucrările cronicarului şi să întregească lacuna. Până la anul 1661, copistul avea la îndămînă cronica lui Miron Costin, de-aici însă încolo pînă la 1709, copistul compilează izvoadele pe care le putea găsi şi le întregeşte, formînd un tot unitar pînă la 1711. Acest lucru s-a făcut chiar în anul 1712, şi acestui copist se datoresc interpolaţiile pe care le găsim şi în copia cea mai veche a cronicei, facută de Axentie Uricarul în 1715.

In privinţa izvoadelor lui Vasile Dămian şi Tudosie Dubău, d. G. arată că, după titlul exact al manuscrisului, nu se mai poate admite identificarea lor,—cum face d. Iorga, propunînd ştergerea unei virgule din titlul dat de Kogălniceanu în Letopiseţe, aşa că T. Dubău se apară numai ca logofătul sub care a servit Vasile Dămian,—deoarece în titlul exact al manuscrisului se vorbeşte lămurit de două izvoade: unul al lui V. Dămian, altul al lui T. Dubău. Din studiul manuscrisului aflat în posesia Academiei (No. 160) d. G. ajunge la convingerea că „cronica“ atribuită lui Vasile Dămian e în realitate numai „izvodul lui Tudosie Dubău“.

*

Al doilea studiu se ocupă tot cu o operă atribuită lui Neculai Costin. E vorba de acele „Tractaturi vechi ce au avut Moldova cu Poarta Otomanicească“, publicate întâi de Kogălniceanu în „Arhiva Romînească“ (ed. I 1845) vol. II 347 sqq, apoi de T. Codrescu în Uricarul IV, 225 sqq şi separat în broşură, şi iarăşi de Kogălniceanu în Letopiseţe (ed. II) III, 450 sqq. Kogălniceanu atribuia această operă, afară de partea dela urmă care se ocupă cu întîmplări din veac. XVIII, lui N. Costin, bazîndu-se pe o notiţă găsită în manuscrisul ei, aflat la sfîrşitul unei copii a letopiseţului lui Neculcea, făcută de Iordache Sion. Opera aceasta se mai găseşte încă într-o condică a lui C. Negruţi, scrisă pe la 1830, şi între nişte manuscrise ale lui A. Beldiman, scrise între 1811—1824, de pe care a reprodus-o Kogălniceanu în Letopiseţe. D. G., cercetînd manuscrisele, arată că Kogălniceanu n-a reprodus în „Arhiva Romînească“ manuscrisul lui Iordache Sion, cum a lăsat să se înţeleagă, ci pe acela al lui C. Negruţi, şi încă fără să arăte ce deosebiri există între aceste două manuscrise. Manuscrisul lui Iordachi Sion, după cum se poate vedea dintr-un manuscris al fiului său, Antohie,—pe care d-l G. îl reproduce în întregime—cuprindea o redacţie mult mai veche decît acea modernizată şi amplificată de Beldiman şi copietorul său Negruţi. Analizînd cuprinsul acestei scrieri şi comparîndu-l cu celelalte scrieri ale lui N. Costin, d. G. dovedeşte în mod evident că ea nu poate fi atribuită cronicarului. Se vede uşor că „Tractaturile“ sînt o compunere alcătuită din ştiri culese din D. Cantemir, Istoria Imperiului Otoman şi Descrierea Moldovei, precum şi din o mulţime de „confuzioni şi invenţiuni“ tendenţioase cu scopul de a pune într-o anumită lumină raporturile Moldovei cu Poarta Otomană. Cînd şi-a luat naştere această operă şi în ce împrejurări? Prin deducţii bazate pe studiul amănunţit al faptelor istorice, d. G. ajunge la presupunerea, de o aşa de mare probabilitate încît poate fi considerată ca fapt stabilit, că această operă s-a scris cu ocazia congresului ţinut la Focşani în vara anului 1772, între reprezentanţii Austriei, Prusiei, Turciei şi Rusiei, de către nişte boeri moldoveni, care doreau să-şi îndreptăţească, prin invocarea vechilor drepturi, cererea lor de a se stăvili amestecul Porţii în alegerea Domnilor precum şi mărirea tributului anual.

In partea din urmă a acestui studiu, d. G. examinează conţinutul acestei scrieri din punct de vedere al adevărului istoric, şi arată că închinarea Moldovei sub Bogdan III, prin trimeterea logofătului Tăutu la Constantinopol, nu cuprinde nimic adevărat, ca şi anecdotele legate de numele acestui logofăt. Moldovenii au început a da daruri de bani Turcilor încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, iar închinarea şi supunerea la tribut s-a făcut pe timpul domniei lui Petru Aron. Chiar Ştefan cel mare, cum de altmintrelea a arătat şi d. Iorga, a plătit tribut Turcilor la începutul şi

sfîrșitul domniei sale, adică în tot timpul cît n-a fost în fățișă dușmănie cu ei.

Interesantele monografii ale d-lui Giurescu vădesc încă odată cîtă nevoe ar fi de ediții critice ale cronicarilor noștri, atît ca izvoare istorice, cît și pentru a se fixa definitiv textul întunecat de interpolări, și operele originale ale fiecăruia din ei. Kogălniceanu—și nimeni nu-i poate face o vină din asta—în tipărirea Letopiseților sale, a procedat fără nici o critică; astfel el își permite chiar să schimbe titlul singurului manuscris, dintre cele folosite de el, care cuprindea cronica dela 1631—1709 (Biblioteca Iași No. 9), introducînd numele lui Neculai Costin, care în realitate nu figurează în nici unul din manuscrisele cunoscute până acum, în legătură cu această cronică; și tot cu aceiaș lipsă de critică, a tipărit el și „Tractaturile".

C. B.

Henri Lichtenberger. *L'Allemagne moderne, son évolution.* Paris, 1907. „Bibliothèque de philosophie scientifique", Flammarion, 3.50.

In aceste vremuri de rătăcire a spiritelor, cînd se încearcă să se sădească în mințile tinere și lesne primitoare ale celor ce sînt chemați să formeze generația de mîne, ideia că naționalismul n'ar fi decît dușmănia, disprețul și lipsa de interes pentru tot ce e de alt neam; cînd în numele științii se revarsă în suflete ura fără nici o considerație, și în numele celui mai pur naționalism se încurajează și se pun la cale actele celei mai desgustătoare sălbătăcii,—lucrarea senină, pătrunsă de adîncă simpatie omenească, scrisă cu o largă comprehensiune și intr'un spirit în adevăr științific, pe care acest învățat *francez* ne-o dă asupra poporului *german*, e o adevărată binefacere pentru sufletul care se înădușe în atmosfera aceasta otrăvitoare, ce se întreține în jurul nostru.

A cerceta nu numai cu o riguroasă obiectivitate științifică, cu imparțialitatea rece pe care o poți avea doară față de natura inanimată, ci chiar cu simpatie și cu respect manifestările vieții unui popor străin,—iată ce însamnă pentru un om civilizat și în adevăr de știință a aduce un serviciu real neamului său. El știe că prin cercetarea împrejurărilor vieții altui popor, prin cunoașterea calităților care-l ridică și a defectelor care-l stinjinesc în dezvoltarea lui, poți aduce mai mare folos poporului tău decît prin vorbe de ură și prin gesturi teatrale. Ba chiar e convins că cu cît ai de-a face cu un neam pe care-l crezi mai periculos propriei tale dezvoltări, cu atît mai mult trebue să înlături ura și dușmănia, care sînt, desigur, cea mai mare piedică pentru justa înțelegere a stărilor de fapt.

Iată de ce în studiul acesta al unui francez asupra Germaniei—și nu mai e nevoe să insistăm aice asupra faptului dacă între cele două țări vecine a fost și este luptă de interese!...—nu numai că nu surprindem măcar o urmă de dușmănie, dar chiar sîntem ținuți intr'o atmosferă de simpatie și de bunăvoință, adesea chiar de admirație, pentru care la noi autorul ar fi tratat de cel puțin „nepatriot", dacă nu chiar „vîndut străinilor"...

Și cu toate aceste nimeni nu s'a gîndit să ridice vre-o bănuială măcar asupra învățatului autor al *Germaniei moderne*, pentrucă acolo, în lumea în care scria el, toți oamenii de știință socot că așa, cu simpatie și cu respect, trebue cercetată viața unei națiuni, chiar cînd aceasta e dușmană prin interese și aspirațiuni țării tale.

Această înălțare sufletească face cinste cercetătorului modern și constitue

una din cele mai frumoase manifestări ale spiritului ridicat prin știință și cugetare.

Pentru a ne face să înțelegem mai bine starea actuală a Germaniei, autorul nu se mulțumește numai să ne dea un tablou al vieții ei de azi, ci caută să urmărească, în toate domeniile, evoluția Germaniei în cursul veacului al 19-lea, făcînd să treacă pe dinaintea noastră toate fazele acestei evoluțiuni, puindu-ne astfel la îndămînă elementele de care avem nevoe pentru a ne da samă de situația prezentului și chiar de tendințile și îndrumările probabile ale viitorului.

In cele patru părți din care-i alcătuită lucrarea, cetitorul poate urmări pas cu pas transformarea pe care regimul capitalist a adus-o în Germania din punctul de vedere economic, politic, filosofic-religios și artistic.

Ocupîndu-se cu *evoluția economică*, autorul, după ce definește regimul capitalist arătîndu-i dezvoltarea și principalele sale manifestațiuni în Germania, studiază pe larg efectele pe care acest regim le are pentru agricultură, industrie și viața socială. Intronarea regimului capitalist modifică formele activității industriale făcînd să dispară industria casnică, destrugînd corporațiile, transformînd cu totul munca lucrătorilor și aservindu-i pe aceștia, aducînd decadența economică și socială a clasei muncitoare; în agricultură acest regim aduce sporirea producțiunii prin lărgirea terenurilor cultivate și prin perfecționarea tehnicei agricole, dar tot odată și scăderea însemnătății agriculturii în stat prin industrializarea crescîndă a Germaniei. Foarte plastic ne arată autorul diferitele fenomene care întovărășesc domnia capitalismului: ruperea legăturilor dintre proprietari și servi, dintre patroni și lucrători; sporirea libertății individului, dar și slăbirea lui prin izolare; dispariția micilor proprietari, micilor industriași și rămînerea față 'n față a capitaliștilor mari și a armatei proletare. Ca o urmare a acestor prefaceri, regimul capitalist a adus căderea vechii aristocrații feudale, crearea unei aristocrații a banului în locul celei de naștere, și creșterea însemnătății proletariatului ca clasă socială în care se întărește tot mai mult solidaritatea și conștiința de clasă. Și dacă libera concurență excesivă de care regimul capitalist are numaidecît nevoe pentru dezvoltarea sa a adus și multe rele în viață, mai ales pentru clasa muncitoare, apoi tocmai relele acestea își găsesc în timpul de față un corectiv în asociațiile de credit și de producție, în sindicatele muncitoare, cartelurile patronale, protejarea muncii, etc.—toate semne că un nou ordin de lucruri e pe cale de a se întemeia pentru ușurarea vieții celor care muncesc și sufăr.

A doua parte a studiului, *evoluția politică*, e un rezumat sumar al istoriei Germaniei dela începutul secolului al 19-lea încoace. Oricît de repede însă e făcut acest rezumat, autorul reușește totuși să scoată foarte bine în relief diferitele momente mai însemnate din viața poporului german, cum și legătura dintre ele. Evoluția politică a Germaniei în sec. al 19-lea e o urmare a dezvoltării ei economice, care atrăgea fatal după dînsa o politică unitară și imperialistă. Autorul studiază factorii care au contribuit la realizarea unității Germaniei, arătîndu-ne foarte bine rolul pe care l-a avut Prusia ca centru în jurul căruia s'au grupat toate aspirațiile pentru unitate, și caracterul idealist al luptei și al intelectualilor germani din acel timp. Un moment însemnat în istoria politică a Germaniei, e revoluția dela 1848, care aduce trecerea dela concepția idealistă în politică la cea practică. Această nouă direcție își găsește apoi întruparea fericită în Bis-

mark, al cărui mare rol în desfășurarea evenimentelor următoare e bine scos în relief. După ce, trecînd prin războiul din 1870 cu cauzele și responsabilitățile sale, ne arată închegarea definitivă a Imperiului german, autorul studiază apoi politica externă și internă a Imperiului. In politica externă ne arată tendințele pacifiste ale noului imperiu, care, odată fondat cu atîtea lupte și sacrificii, are nevoe de liniște în afară pentru a-și putea dezvolta și coordona forțele înlăuntru. Cum însă siguranța în afară nu se putea întemeia decît pe forța proprie, care să impue respect vecinilor, întreținerea și dezvoltarea puterii militare rămîne preocuparea de căpetenie a guvernelor germane, — cunoscuta „pace armată"... In politica mondială autorul ne arată extenziunea mare a Germanilor în celelalte continente și mai ales în America, tendința capitalurilor și industriei germane de a se răspîndi cît mai mult pe glob, cum și îndrumările politicii coloniale, care e una din chestiunile cele mai vitale pentru imperiul lui Wilhelm II. Cu privire la politica internă, foarte limpede și luminoasă e analiza pe care autorul o face asupra grupărilor și partidelor politice germane. Socialiști, liberali, conservatori, centru catolic, — toate partidele ne sînt bine redate în evoluția și tendințele lor, în rolul pe care l-au jucat în Germania și pe care sînt menite să-l joace în politica acestei țări. De asemene îndrumările nouă idealiste ale politicii guvernelor germane, intervenția statului ca împăciuitor în lupta dintre interesele de clasă, rolul lui în ridicarea stării culturale și economice a muncitorimii prin generalizarea instrucției, organizarea asigurării sociale, îndulcirea relațiilor dintre patroni și muncitori, toate sînt cu pătrundere analizate și cu multă preciziune expuse.

In partea a treia autorul se ocupă cu *evoluția gîndirii religioase și filozofice*. Cu toate că foarte bine alcătuită, plină de observații fine și de-o pătrunzătoare analiză, partea aceasta a lucrării e cea mai puțin interesantă pentru cetitorul romîn, în cea mai mare parte a ei. In adevăr, autorul se ocupă cu evoluția gîndirii religioase în patru mari capitole, și numai în unul singur cu evoluția gîndirii filozofice. Și cum la noi preocupările de natură religioasă n-au ținut niciodată, ca în Apus, un loc însemnat în viața intelectuala, cele o sută de pagini (aproape o pătrime din întregul volum) pe care autorul le consacră studiului evoluției catolicismului și protestantismului, înălțării și scăderii bisericilor respective, sînt puțin interesante pentru cetitorul romîn,— ceia ce nu ne poate împiedeca de a admira puterea de gîndire, bogăția de cunoștinți și subtilitatea analizei, care mai ales în această parte a lucrării lui Lichtenberger se arată în toată splendoarea lor. Remarcăm în special limpedea lămurire a uneia din cele mai complexe probleme ce se înfățișează cercetătorului stării sociale și culturale a Germaniei de azi: cum într'o țară protestantă a putut să ajungă catolicismul atît de puternic,— chestiune de un interes mai general, întru cît e vorba de puterea de infiltrare a catolicismului în sinul unei populații de altă credință. Analizînd împrejurările ce a contribuit la aceasta, Lichtenberger arată că faptul se datorește: alianței catolicismului cu guvernul contra tendințelor revoluționare, reacțiunii spiritelor contra raționalismului (nesatisfăcător pentru explicarea lumii), simpatiei pentru evul mediu, artei catolice și faptului că adese catolicismul a știut să se arate ca luptător pentru libertate... Mult mai mică dezvoltare a dat în schimb autorul studiului asupra evoluției gîndirii libere. Căci, oricît de

succintă ar fi expunerea diferitelor doctrine filozofice apărute în sec. XIX în Germania, nu poți să nu regreți că autorul a consacrat numai 32 de pagini studiului evoluției materialismului, pozitivismului, pesimismului, naturalismului și aspirațiilor nouă către clasicism („reîntoarcerea la Goethe"). Aceasta face ca paginile acestea profunde să fie un rezumat prea strîns, care se reduce pe alocuri la o înșirare de nume și la o grupare cam prea generală de persoane. Ca parte mai originală aice e analiza concepției lui Nietzsche și a împrejurărilor care restring mult influența lui în Germania.

In sfîrșit, în a patra și cea din urmă carte se studiază *evoluția artistică*. Autorul scoate în relief însemnătatea mare pe care o capătă arta pe la finele sec. 18-lea odată cu reacția contra raționalismului, însemnătate care ajunge până la glorificarea artei de către romantici. Arată apoi cum, odată cu răspîndirea culturii în mase, cu difuziunea artei, se întîmplă și o schimbare în concepția asupra artei, care e subordinată științii și pusă în serviciul vieții. Pentru fazele prin care trece arta în evoluțiile ei, autorul studiază romantismul, realismul, impresionismul cu caracterul și tendințele lor, cum și îndrumarea actuală, arta sintetică,—tendința de a întruni într'o îmbinare potrivită toate artele, de a le face să se folosească fiecare de cunoștințile celorlalte, de a se ajuta reciproc, tendință care-și găsește întruparea în creațiunile lui Wagner și în preocupările artelor plastice de azi.

In *concluzie* autorul scoate în relief progresele enorme realizate de Germania în toate direcțiile în cursul secolului trecut; face portretul germanului de azi, „serios șitare, muncitor încăpățînat și conștiincios", „format prin o severă disciplină morală", „de o putere de voință viguroasă, răbdătoare, metodică", „capabilă să urmărească cu o neînfrînată perseverență scopul ce și-a propus"; și arată tendințele actuale „solidariste" ale vieții germane. Autorul închee cu speranța că în curînd această *solidaritate*, care acum nu e decît națională, va deveni în curînd europeană și chiar umană,— numeroase simptome în domeniul economic și cultural indicînd de pe acum această evoluție.

Am căutat să urmărim șirul expunerii autorului nu cu gîndul că am putea da cetitorilor un tablou complect al conținutului acestei valoroase lucrări. Departe de noi gîndul că s'ar putea da într'un rezumat de cîteva pagini cuprinsul unei cărți de peste patru sute de pagini, pline de fapte și observațiuni, atît de bogată în material și atît de fină în analiză... Am făcut-o mai mult pentru a atrage atenția asupra ei și pentru a arăta macar o parte din mulțimea problemelor pe care autorul le cerceteză și le dezleagă cu o deosebită pricepere și cu un mare talent.

Autorul și-a propus, după cum se vede din cele expuse, un lucru foarte greu, să ne dea o lucrare de sinteză care reclamă o deplină stăpînire a imensului material de care trebuia să se folosească, și o orientare fără greș în complexul de probleme și chestiuni care intră în studiul evoluției unei țări de însemnătatea Germaniei în curs de un veac. Și de această sarcină grea autorul s'a achitat în genere foarte bine.

Nu ar fi însă o lucrare omenească, dacă ar fi realizat perfecțiunea desăvîrșită...

Și nu e rolul nostru să stabilim dacă dintr'o tendință ca aceia care-l făcea odinioară pe *Tacitus* să laude *moravurile Germanilor*, dacă dintr'o admirație sinceră, ori din dorința de a nu părea nedrept cu Germanii de azi,

autorul manifestează atita admirație pentru insușirile și starea supușilor lui Wilhelm II, și atita incredere pentru viitorul lor,—fără a se opri mai stăruitor și asupra scăderilor lor...

In orice caz *Faguet* are dreptate cind îi impută că prea e „inamorat de Germania" și prea e optimist „pentru situația ei... ¹)

Sint, in adevăr, in viața Germaniei de azi oarecare imprejurări care ar putea să tempereze intrucitva entuziasmul exagerat al celor care văd intr'o lumină prea trandafirie situația acestei țări.

Mai intăi, cu toată „unitatea" realizată prin constituirea Imperiului german, cu toată *solidaritatea națională* pe care o constată Lichtenberger, spiritul particularist nu a dispărut complect, chiar in sinul populației germane: sint deosebiri de limbă și de moravuri, oarecare autonomie politică și financiară, drumuri de fier, sistem poștal separat etc..., așa că și azi Bavareji, Suabi, Saxoni, Prusieni, etc., alcătuesc grupe intrucitva distincte,—in dauna „dezvoltării organice" de care vorbește autorul. Afară de asta, sint in partea nordică a Schleoviguluí peste 150.000 de locuitori cu limba daneză, iar la răsărit vre-o 2 milioane de Poloni, fără să mai vorbim de Alsacia-Lorena. Că nu putem să nu ținem samă de frămintările adinci ale acestor neamuri, ne dovedește chiar recentul apel adresat de Sienkiewicz lumii civilizate pentru a protesta contra incercărilor de germanizare silită a Polonilor din Posnania....

In al doilea loc, dacă e drept că sporirii repezi a populației datorește Germania in mare parte repedea sa inălțare, după cum arată Lichtenberger, nu e mai puțin adevărat că, după cum observă Fouillée²), de pe acum chiar incepe să se schițeze o schimbare in ceia ce privește procentul de sporire a populației in Germania, schimbare care s'ar datori faptului că locuitorii dela țară sint mereu atrași in centrele industriale, in orașe, unde procentul nașterilor e mai mic și al deceselor mai mare. Așa dar, impuținindu-se populația agricolă, se pare că fatal va trebui să scadă procentul de sporire al populației generale ale Germaniei.

In ceia ce privește moralitatea și seriozitatea vieții germane, colaboratorul nostru, d. I. G. Duca a arătat in această revistă ¹) rolul pe care afacerea Moltke-Harden l-a avut pentru distrugerea legendei acestei moralități, pentru ruinarea prestigiului militarismului și a concepției de guvernămint din Germania. Dar și inainte de această afacere nu erau cu totul necunoscute unele rele care minează imperiul lui Wilhelm II: alcoolismul foarte răspindit (in ultimii 30 de ani numărul nebunilor din alcoolism s'a dublat!...), divorțurile foarte frecvente, corupția care se intinde mereu, — tot imprejurări care nu sint de natură să ne suggereze numai reflexiuni favorabile situației și viitorului acestei țări.

Cit despre „spiritul de disciplină" al Germanilor pe care-l cintă Lichtenberger și care e in adevăr foarte dezvoltat și trebue să uimească mai ales pe un francez, oricit este el de dezvoltat, tot nu poate să impiedice ca spiritul de răzvrătire impotriva actualei stări economice și sociale să se răspindească tot mai mult. Cit de temut e socialismul in Germania, și anume socialismul revoluționar, care nu vede cu ochi buni remediile pe care statul le dă cu lingurița (măsuri favorabile muncitorimii, — „socialismul de stat"), socialismul revoluționar care vrea totul ori nimic, care neagă morala patriotismului exclusivist, a de-

1) *„La Revue Latine"* VI 12.
2) *A. Fouillée*. Esquisse psychologique des Peuples Européens, 330—331.

1) *Viața Rominească*, II, 11.

votamentului către suveran, a religiei etc.;—ne dovedește strigătul de triumf al păturii conducătoare, cu impăratul in frunte, pentru pierderea unui număr de mandate de către socialiști la ultimele alegeri. ²) Iar cunoscătorii stării de azi a Germaniei își dau bine samă de adinca nemulțumire care clocotește in masele proletare germane și de marile sforțări pe care trebue să le facă statul in rolul său de „infrinător al presiunilor păturii de jos".³)

Astfel fiind lucrurile, firește că cercetătorul stării de azi a Germaniei, oricit de multă admirație trebue să simtă pentru repedea inălțare a acestei țări, nu poate să nu vadă și părțile slabe ale obiectului cercetărilor sale. El trebue să recunoască că și Imperiul German, ca orice alcătuire omenească, nu poate realiza perfecțiunea.

Dar toate aceste neinsemnate observațiuni pe care le facem aice nu intunecă intru nimic valoarea lucrării scrupuloase și conștiincioase a invățatului francez. Cel mult ele trebue să ne facă să nu primim fără rezervă admirația nețărmurită, optimismul exagerat al autorului.

Dealtfel Lichtenberger nu e singurul scriitor francez care față cu unele aspecte ale vieții Germaniei de azi își manifesta admirația sinceră a sa pentru poporul lui Wilhelm al II-lea. In recentul său jurnal de călătorie cu automobilul, *Octave Mirbeau* ⁴) găsește adese foarte puternice accente de ironie pentru anumite stări din Franța, cind le compară cu ceia ce vede in Germania. Dar la el, și pentru părțile slabe ale Germaniei ironia nu e mai cruțătoare. Și o formulă ca aceia pe care o găsește el: „Germania de azi e congestionată", redă foarte bine situația reală, iar explicarea că: „congestia e mai rea decit anemia", pentrucă, dacă „cineva moare că nu are destul singe, moare, și incă și mai brutal, pentrucă are prea mult", ne arată că nu de un optimism exagerat e părerea pe care Mirbeau o are despre starea Germaniei. Aceiași concluzie răsare și din cetirea unor pagini din volumul bogat in observații asupra vieții Germanilor, pe care nu de mult l-a dat la iveală neobositul cercetător *Jules Huret*, și mai ales din capitolele in care autorul se ocupă de viața studenților și de moravurile germane, — cu toate ca dealtfel cartea lui Huret ⁵) e plină de admirație pentru spiritul de disciplină și de regularitate al Germanilor, pentru spiritul lor practic, pentru activitatea lor ințeleaptă și susținută...

Dar, ca să ne intoarcem la lucrarea atit de instructivă și de folositoare a lui Lichtenberger, in care bogăția cunoștințelor și pătrunderea analizei se imbină in chip atit de fericit cu claritatea și preciziunea expunerii, cu inălțarea sufletească și cu obiectivitatea omului de știință, nu putem incheia mai bine, recomandind-o cetitorilor noștri, decit cu vorbele cu care Faguet își termină recenzia sa asupra acestei lucrări: *„Erudimini, imitamini*, dacă-i cu putință"...

M. C.

2) *Joseph Ribet*, Les élections de M. Büllow, in La Nouvelle Révue XXVIII, 178.
3) *Paul Louis*, L'Allemagne d'aujourd'hui. „Mercure de France" LXVI, 233.
4) *Octave Mirbeau*, „La 628—E 8." Paris, 1907. Charpentier.

5) *Jules Huret*, En Allemagne. Rhin et Westphalie. Paris, 1908. Charpentier.

Revista Revistelor

Luceafărul. (15 Martie). Inceputul unei nuvele de Sadoveanu; versuri de colaboratorii obişnuiţi ai revistei. D. Murnu continuă articolele sale asupra Monumentelor din Roma. —Cronica variată.

Sămănătorul. (Martie). Frumoase poezii de talentaţii poeţi Anghel şi Iosif şi de alţi colaboratori ai revistei.—D. V. Calistrat, desigur un pseudonim, are juste observaţii asupra ciotorva moravuri literare contemporane.

Familia Romină. (Budapesta), revistă săptăminală ilustrată, apare in fiecare săptămină. Se pare că vrea să inlocuiască defuncta *Familie* a defunctului Iosif Vulcan. Din numerele primite pănă acuma (două), intenţia revistei pare că va fi realizată. E o adevărată revistă pentru familii, instructivă şi distractivă.

Arhiva. (Fevruarie). Urmarea interesantelor, naivelor şi bătrineştilor *Amintiri de călătorie* ale vornicului Teodor Burada: povestirea,—in stilul exagerat tragic al vremii lui Conachi,—a lui Burada dela M-rea Neamţ la Odobeşti şi auto-exilării sale in Muntenia. — D. Xenopol işi continuă studiul d-sale asupra *Luptei intre Drăculeşti şi Dăneşti*.

Viitorul Social. (Februarie 1908).

Relevăm articolul tradus de G. *Auerbach*, „Chestia agrară şi socialismul in Ungaria", care, deşi are in vedere mai ales propaganda, şi e lipsit de spirit critic, cuprinde totuşi citeva date interesante relativ la socialismul agrar din Ungaria (dar nu şi despre chestia agrară, cum promite titlul).

Arta Romină. (Iaşi, Martie). A ajuns la al treilea număr.—**Ar fi** mai potrivit, credem, dacă această publicaţie, avind in vedere şi dimensiile sale, s'ar mărgini numai la fapte, anunţindu-le, explicindu-le, interpretindu-le, şi ar renunţa la filozofia artei, care se poate găsi in atitea tratate scrise de oameni competenţi, şi mai ales cind articolele consacrate filozofiei artei ocupă o pagină, maximum două!—Apoi, dacă nu ni se ia in nume de rău, am sfătui pe directorul revistei să publice mai bine două-trei bucăţi intregi, decit zece, toate cu „va urma"... Nici o revistă nu poate scăpa de *vaurmale*, cum le zice Caragiale, —dar *Arta Romină* abuzează prea mult de ele!

Revista din Iaşi. (Ianuarie şi Fevruarie).

Incă o revistă in Iaşi! Şi care, după cit putem judeca din cele două numere apărute, poate avea oarecare indreptăţire de a exista, prin studiile şi notiţele referitoare la cărţi sau documente necunoscute, care pot aduce oarecare lumină asupra trecutului ţării. — D. Bărbulescu in posesiunea unei limbi aproape necunoscută la noi, face tot ce poate mai bine, cind ne face cunoscut tot ceia ce poate ceti in acea limbă relativ la poporul romin, —dar d. Bărbulescu face tot ce poate mai rău cind, inchipuindu-şi că este un spirit universal, tratează, cu o egală competenţă, arta, literatura, politica, etc. etc... D-sa scrie şi o „cronică ... sufletească"!

Revista generală a Invăţămintului. (Martie, 1908. Bucureşti).—Conferenţa d-lui Dr. Babeş, cu caracterul ei aşa de agresiv şi nedrept impotriva modului actual de organizare a şcoalei secundare, a avut şi o urmare bună: s'a deschis, ca semn de protestare a partizanilor principiilor pedagogice moderne, o discuţie obiectivă—cu totul lipsită de spiritul polemic—asupra vechilor şi noilor principii călăuzitoare in pedagogie şi scoală. După d. *Bogdan-Duică*, care in No. trecut a răspuns cu desăvirşit succes d-lui Dr. Babeş, in No. de faţă d. *N. Bănescu* dovedeşte cu „*documente*" inferioritatea organizării acealei vechi.

Cultura Romină. (Fevruarie, 1908. Iaşi).—Acest No. umple o largă lacună din viaţa acestei *reviste exclusiv şcolară*. Ea, pănă acum prudentă şi cumpănită, nu-şi spusese incă cuvintul in chestia aşa de mult dezbătută a activităţii extraşcolare a invăţătorilor; dupăce insă patimile s'au potolit, dupăce furtuna a trecut, după ce insfirşit, chestia a intrat—cum s'ar zice in limbajul filozofic—in raza observaţiei obiective, atunci, atunci... „*Cultura Romină*" se pronunţă... reproducind partea din discursul d-lui Maiorescu referitoare la această chestie şi bătind, in comentarii, aplause satisfăcute, că a găsit in sfirşit in discursul d-lui Maiorescu formula propriilor ei păreri.

Săptămina. (Martie). In trei articole asupra Muzicii, *d. Panu* atinge mai multe chestii relative la *operă*. D-sa arată cum in multe opere muzica nu se potriveşte deloc cu sentimentul exprimat: adesea doi oameni işi exprimă două sentimente *contrare* prin aceiaşi melodie! Ce poate exprima muzica? Sentimente generale şi, in genere, stări sufleteşti simple, elementare şi bine caracterizate.—In privinţa *libretului*, d. Panu arată că el trebue să fie făcut numai in vederea partiţiunii, şi nu la intimplare. D-sa se ridică impotriva libretelor făcute pe teme miraculoase, obiceiu care incepe să dispară. D. Panu susţine apoi că sau libretul să conţină o acţiune proprie, intreagă, pentru muzică, sau, dacă libretul conţine material şi pentru recitative, apoi acesta să fie vorbit. Recitativul, am zice noi pentru a traduce ideia d-lui Panu, este un fel de concesie ipocrită pe care o face vorbirea naturală muzicii.—Deşi in această rubrică nu analizăm niciodată articolele d-lui Panu de politică curentă, nu ne putem, totuşi, stăpini de a nu semnala portretele ce face unor admiratori ai d-lui Take Ionescu, ca d-nii Rădulescu-Motru, M. Dragomirescu şi Hurmuzescu până acuma, făgăduindu-ne incă vre-o citeva.—Atingind şi d. Panu chestia **Literaţilor şi a oamenilor de ştiinţă faţă cu independenţa materială**, constată că azi, cetindu-se mai mult, cărţile pot da oarecare profit serios scriitorilor, şi işi exprimă părerea că ajutorarea literaţilor de către Stat, sub diferite forme, e un lucru mult mai demn decit stipendiarea de Curte, ca altădată in Apus. — Vorbind de **Avorturi**, directorul Săptăminei face deosebirea intre fetele care-şi provoacă avort din cauza sărăciei sau a ruşinei şi care sint scuzabile, şi intre femeile măritate bogate, care-şi provoacă avorturi pentru a-şi păstra talia şi tinereţa: au insă, zice d-sa, şi acestea o scuză: că su la indămină gata, pentru acest serviciu, pe specialişti, moaşe şi doctori...

La Nouvelle Revue. (Martie 1908).

Analizind împrejurările care au adus **drama portugheză** din zilele trecute, Robert de Caix ajunge la concluzia că s-ar înşela cine ar crede că regele Carlos I a murit victima urii poporului său. Masa cea mare nu avea ură contra suveranului şi nici nu era indignată contra dictaturii lui Joao Franco, pentru simplul cuvînt că cele şese milioane de Portughezi, din care 75% neştiutori de carte, nu iau deloc parte la viaţa politică şi nu împărtăşesc deloc interesele şi pasiunile partidelor şi grupărilor politice. Ca şi la noi, partidele politice în Portugalia alternează la putere „nu în virtutea voinţii naţionale, care nu se afirmă defel, cu toată extensiunea drepturilor, ci după cum suveranul chiamă pe unul sau pe altul la guvern". E sistemul pe care ironia populară l-a numit „al rotaţiei". Numai în timpul din urmă acest sistem se cam tulburase, şi de aceia rînd pe rînd partidul „regenerator" al lui Ribeiro (astăzi condus de Villiena) şi cel „progresist" al lui Castro părăsiseră puterea pentrucă regele nu voia să le acorde *dictatura*, pe care mai tîrziu a acordat-o lui Franco. Ceia ce ne arată că ambele partide de guvernămînt ajunsese la această soluţie pe care au combătut-o mai apoi atît de violent, încît s-au găsit spirite exaltate care să comită regicidul. Cît despre popor, spune autorul, „poporul nu-i ostil dinastiei; el e indiferent; el a primit drama dela 1 Februar cu o apatie de necrezut". Dar tocmai din cauza acestei lipse de interes a poporului pentru afacerile publice ne putem aştepta la multe surprize în Portugalia.—**Conflictul Balcanic** este titlul unui articol în care Pierre Bernus analizează situaţia pe care o crează în politica Europei ultimele evenimente din orientul Europei, chestiunea drumurilor de fier din Peninsula Balcanică. Cîtă vreme dintre cele două puteri care-şi luase asupra lor sarcina de a veghia şi de a asigura liniştea în peninsulă, una—Rusia—era ocupată în orientul Asiei, cealaltă—Austria—putea sa-şi continue pe tăcute opera de înaintare în peninsulă; iată de ce la 1900 Austria a putut să studieze pe faţă chestia drumului de fier Serajevo-Mitrovitza fără ca Rusia să manifesteze vre-o nemulţămire. Acum însă, după ce şi-a lichidat afacerile acolo şi după ce s-a înţeles asupra chestiilor din Asia centrală, Rusia, pricepînd rolul pe care Germania îl are în afacerea acestor drumuri de fier balcanice, nu mai voeşte să lase lucrările pe sama lumii germanice, a cărei influenţă în Balcani a crescut enorm în ultimii zece ani. De aceia declaraţiile de curînd ale baronului d'Aerenthal au făcut-o să dea semne de nemulţumire. Şi cum şi alte ţări, Anglia şi Italia mai ales, nu pot privi cu ochi buni progresele mari ale Germanilor în Peninsula Balcanică, e foarte posibil să se întîmple o schimbare şi cine ştie dacă acţiunea combinată a Austriei şi a Rusiei în Balcani nu e pe sfîrşite! In orice caz situaţia nu e uşoară, deoarece „rivalitatea austro-rusă în Balcani este legată de alte rivalităţi cu mult mai primejdioase pentru siguranţa generală". Cu prilejul aceleiaşi afaceri, a drumului de fier de la Mitrovitza, Raqueni, ocupîndu-se de raporturile dintre **Italia şi Austria**, îşi exprimă speranţa că interesele Italiei nu vor fi sacrificate şi arată că cercurile conducătoare din Italia nu sînt mişcate de învoirea pe care Poarta a dat-o Austriei de a construi linia ferată Mitrovitza-Urac, prin care Austria îşi deschide calea către inima Macedoniei şi către Salonic. Dacă această linie va face concurenţă liniei de pe coasta Adriaticei a Italiei, şi dacă va înlesni Austriei întinderea influenţii ei asupra Albaniei în

dauna Italiei.—In schimb se speră că Austria ar consimţi, deşi până acum nu prea dă semne, la crearea unei Universităţi italiene în Tirol. Oricum, autorul articolului crede că o apropiere între Italia şi Austria nu poate fi decît spre folosul ambelor ţări şi în interesul păcii europene. Italia în special, prin apropierea de Austria, ar scăpa de sub tutela Germaniei şi ar putea să renunţe şi la costisitoarele înarmări care răpesc ţării atîta bogăţie şi atîtea energii. — Intr'un articol intitulat **cancer şi seroterapie**, Dr. I. Thomas, studiind diferitele încercări făcute pentru vindecarea cancerului, ajunge la concluzia că această boală, fiind expresia locală a unei stări rele generale, trebue tratată prin mijloace corespunzătoare,—şi că numai prin seroterapie se va ajunge la vindecarea cancerului, deşi până acum încercările în această direcţie n'au dat încă rezultate satisfăcătoare.

Mercure de France. (Mart, 1908). Intr'un articol intitulat **Mişcarea simbolistă şi muzica**, Edouard Dujardin analizează cîteva din cele mai însemnate producţiuni muzicale, apărute sub influenţa şi în curentul mişcării simboliste pornite acum un sfert de veac. Plecînd de la ideia că simbolismul—„această tendinţă cam mistică de a căuta sub aparenţe misterul conţinut în lucruri, de a suggera mai mult decît de a scrie"—se caracterizează printr'un fel de admosferă muzicală ce o întreţine în jurul său („generaţia de poeţi, romancieri, muzicanţi, pictori..." din mişcarea simbolistă „era o generaţie eminamente muzicală", „preocupări de ordin muzical stăpîneau această generaţie"), autorul articolului se întreabă dacă, de vreme ce în literatură simbolismul nu a dat *operă durabilă* care să reprezinte spiritul timpului, dacă nu cumva a dat *în muzică* această operă eternă. Pentru aceasta Dujardin analizează operele *Pelléas et Mélisande* a lui Claude Debussy, *Salomé* a lui Richard Strauss, şi *Ariane* a lui Paul Dukas, oprindu-se la aceasta din urmă, care i se pare că „va trebui să ocupe un rang printre operele notabile ale omenirii". Pentru autorul articolului, Paul Dukas e succesorul lui Wagner.—Călătoria flotei Americane în Pacific a avut mare răsunet în lumea politică mai ales fiindcă s'a considerat ca un fel de demonstraţie contra Japonejilor. Fi-va războiu între Statele-Unite şi Japonia? Ce rezultat ar putea avea un astfel de războiu? Iată problemele pe care şi le pune Jean Norel în articolul său **Apropiatul conflict din Pacific**. Care sînt cauzele acestui conflict? In aparenţă: chestia emigrării japoneze în America şi chestia admiterii copiilor japonezi în şcolile libere americane. In realitate: mercantilismul debordant al Statelor-Unite. Căci emigrarea japoneză faţă cu emigrarea europeană în America e ridicul de neînsemnată (vre-o 6000 de Japoneji în anul trecut faţă de peste un milion de Europeni!...), iar în ceia ce priveşte şcoilile, Americanii n'au decît să creeze şcoli anume pentru Japoneji. Dar pentru comerţul american Japonia—Ţara, nu emigranţii—e o adevărată primejdie, deoarece produsele japoneze gata să inundeze Corea, Manciuria, China, etc., au asupra celor americane avantajul a cel puţin 15—20 zile de voiaj pe mare. Dacă conflictul se va rezolvi pe calea armelor, rezultatul e uşor de prevăzut: vasele americane nu sînt de cea mai bună calitate, Japonia, apărată de un milion de soldaţi, nu poate fi invadată de nici o armată din lume, şi chiar dacă Americanii ar învinge flota japoneză, ei nu ar putea obţine nici teritorii, nici bani, şi... nici nu ar scurta drumul către China pentru produsele industriei lor. Aşa dar Statele-Unite nu ar avea decît de pierdut din

această aventură la care par împinse de interesele marilor industriali și comercianți.—Intr'un frumos articol asupra **sindicalismului francez**, Paul Louis scoate în relief partea originală a acestei mișcări proletariene, care e „fenomenul capital al luptei sociale de azi". Sindicalismul francez de azi se deosebește de vechea mișcare sindicală franceză, de Trade-Unionismul englez, de mișcările sindicale din celelalte țări, și de socialismul politic. In vechea mișcare sindicală franceză, organizația se făcea pe bresle și urmărea interese imediate și mici: sporirea salarului, reducerea oarelor de lucru etc., fără a se preocupa de problema cea mare: structura socială. Tot așa și Trade-Unionismul englez și mișcările sindicale din Germania, Anglia, Statele-Unite etc., au un cerc de activitate restrins. Cit despre socialismul politic, acesta, prin organizarea sa ca partid politic, pierde tot mai mult din vedere programul său inițial și devine tot mai mult un partid politic, ca și celălalt; ba chiar face adese alianțe cu alte partide, care nu numai că nu urmăresc transformarea regimului social, dar chiar luptă pentru menținerea lui. Sindicalismul francez se deosebește de toate aceste organizații. El face un apel constant și la masă și la individ; el admite o disciplină, o lege a majorității, dar în acelaș timp stimulează și sforțarea individuală în cadrul corporațiunii. Greva generală, arma pe care o preconizază ca mijlocul extrem de luptă sindicalismul francez, se poate defini: o acțiune colectivă în care individul pune întreaga sa inițiativă și putere de sacrificiu. Toată lupta sindicalismului francez e în vederea scopului final: regimul comunist. Dar pentru asta, el nu disprețuește nici reformele mici, parțiale, în folosul clasei muncitoare; pentru el orice reformă, cit de neînsemnată, e un pas înainte și e menită să suggereze dorința de a obține reforme mai adinci să-și dee și mijloace pentru a le realiza. Astfel sindicalismul e dușmanul cel mai primejdios al statului de azi, reprezentant al regimului capitalist, și urmărește pe încetul, dar cu pas sigur, prefacerea organizației sociale actuale.— Intr'un articol asupra lui **Henri Poincaré**, Jules Lageret analizază teoriea „comodului" în știință, și arată rolul pe care savantul francez îl are în lupta pentru expulzarea dogmelor metafizice din știință.—O scurtă expunere a **concepției filosofice a lui Bergson**, „manifestația cea mai importantă a gîndirii critice dela Kant încoace", ne dă Georges Batault într'un frumos articol, în care analizază operele lui Bergson.

Revue des idées, (Martie 1908). Abatele V. Ermoni scrie un studiu interesant asupra **teoriei religioase a cardinalului Newman**. Trei puncte caracterizează fondul newmanizmului: rolul voinții nu numai în elaborarea credinței religioase, dar și în a cunoștinței în general, utilizarea acțiunii sau practicei în constituirea filozofiei și evoluția formelor dogmatice. Asupra cugetării lui Newman au avut o mare influență kantizmul, hegelianizmul și filozofia practică engleză. Subordonînd ideia acțiunii, el a utilizat mai ales aspectul moral al creștinizmului, socotindu-l ca adevărata viață a spiritului. Considerînd religia ca un lucru viu și dinamic, Newman a substituit în studiile teologice: metoda inductivă celei deductive, a întrebuințat observația subiectivă în locul raționamentului. Prin puternica lui cugetare personală, prin simțul său istoric, Newman poate fi cu drept cuvînt considerat ca cel mai mare teolog al secolului al XIX. Crescut în mediul dela Oxford care purtase tradițiile culturii clasice, în scrierile lui puritatea și farmecul formei sînt la ni-

velul înălțimii de cugetare și criticii îl consideră ca unul din fruntașii literaturii engleze.

Revue des Deux Mondes (15 Februarie, 1 Martie 1908). René Pinon într'un articol **La force bulgare** spune că poporul bulgar, spre deosebire de celelalte popoare slave, poate din cauza singelui său mongol, posedă simțul ierarhiei și disciplinei și are aptitudini practice și utilitare. Schițînd istoria politică a Bulgariei în cei treizeci ani de independență, arată rolul lui Battenberg, Stambulov, Ferdinand de Saxa Coburg, lăudînd mai cu samă politica abilă a acestuia, față de marele puteri și de vecinii Bulgariei. Ministerele Petrov, Petcov, Gudev au obținut prin intermediul Europei, reforme importante în Macedonia și acordul bulgaro-romîno-sîrb din 1906 ar putea să rezolve odată chestia balcanică. Din punct de vedere social, Bulgaria e o democrație rurală, care nu cunoaște marea proprietate. Starea țăranului e destul de bună și un sistem de credit bine organizat îl apără împotriva cămătarilor. Puține state au o legislație agrară mai completă și mai bine adaptată trebuinților țării. Pinon se arată plin de încredere în viitorul acestui popor viguros. Singurele puncte întunecoase sînt pentru el răspîndirea socialismului cu toată neînsemnătatea industriei, mai ales printre intelectuali, și criza macedoneană care apasă asupra vieții politice și sociale a Bulgariei și nu se știe încotro o va îndrepta.

Victor Giraud începe un studiu asupra lui **Brunetière**. Din copilărie, Brunetière a avut pasiunea ordinei și a regulei. Războiul din 1870 i-a făcut o mare impresie, patriotizmul, ura împotriva individualismului și respectul tradiției, au fost totdeauna un element al personalității lui literare. In primele lui articole apărute în 1875 a deschis lupta împotriva erudiției seci, a ultimilor romantici și mai ales a naturaliștilor. Sainte-Beuve murise, Taine scria numai istorie, Edmond Scherer și Emile Montégut, cei mai de samă critici de atunci n'au putut să dispute autoritatea lui Brunetière. Asupra cugetării sale au avut o mare influență pozitivismul, pesimizmul și evoluționizmul. Dela început, alături cu studiile de critică și istorie literară, s'a ocupat de problemele religioase și de chestiile de morală socială. Dar, până în momentul faimoasei lui vizite la Vatican, a crezut în posibilitatea unei laicizări a moralei.

— **La Revue Latine** (Ianuarie). Faguet degajează filozofia cuprinsă în cele două celebre lucrări ale lui Poincaré: *La Science et l'hypothèse* și *La Valeur de la Science*... Știința nu ne poate face cunoscute lucrurile, ci numai raporturile dintre lucruri; în afară de aceste raporturi, nu există realitate cognoscibilă. Această cunoștință o căpătăm prin observație, prin experiență și prin ipoteză. Fără ipoteză nici nu se poate imagina un singur pas în știință. Trebue a devina, înainte de a demonstra... A experimenta fără o idee preconcepută e imposibil: Nu ne putem scuti de *limbaj*, dar el, deja, conține o mulțime de ipoteze, și, nu e mai bine ca în locul ipotezelor acestora incoherente și inconștient elaborate, să punem ipoteze conștiente.—un antidot la celelalte?— O altă chestie: științile sînt convenționale, în acel înțeles că sînt o sumă de legi, cu ajutorul cărora putem interpreta mai bine o sumă de fapte, decît cu alte legi; dovadă geometria: pot fi un număr infinit de geometrii, chiar sînt mai multe: a lui Lobacevschi, a lui Riemann (în geometria acestora drumul cel mai scurt nu e între două puncte, dela un punct se pot duce mai multe linii paralele la o linie dreaptă, etc.). Dacă trăim cu geometria lui Euclid, e că ea e mai

comodă. Ea poate explica și cuprinde mai *comod* faptele.—Această noțiune, *comoditatea*, joacă un rol mare în filozofia lui Poincaré.—Dacă spunem că pămîntul se'nvîrtește în jurul soarelui,—ceia ce nu se poate dovedi,—este că această ipoteză explică mai bine faptele, e mai *comodă*.—E însă Poincaré, din cauza aceasta, un sceptic? Nu! Căci el spune că știința poate *prezice*, deci știința dă rezultate sigure.—Dacă știința nu atinge lucrurile, ea atinge *raporturile între ele*, și acestea sînt *constante*.—Știința nu admite miracolele, dar miracolul cel mare e tocmai această lipsă de miracole în univers!—Poincaré apără cu energie dezinteresarea științii: progresele ei se datoresc acestei dezinteresări. El cîntă un imn gîndirii omenești, cînd zice: „Tot ceia ce nu-i gîndire, e neant pur; pentrucă nu putem gîndi decît gîndirea și pentrucă toate cuvintele de care ne folosim ca să vorbim de lucruri, nu pot exprima decît gîndiri. Gîndirea nu-i decît un fulger în mijlocul unei lungi nopți [cît există omenirea], dar acest fulger, *el* e totul".

Rivista d'Italia (Februar 1908). *Antonio Marenduzzo* **Mazzini și muzica.** Marele revoluționar italian a fost un puternic temperament muzical. Cînd, după nenorocirile din anul 1833, s-a văzut condamnat la inacțiune politică și un moment s-a părut că va fi copleșit de scepticism și descurajare, numai entusiasmul pentru arta și credința nestrămutată în misiunea sfîntă de reînviere socială a artelor, l-a salvat. Atunci a scris el articolul intitulat „Filosofia muzicii". Către muzică se îndreptau speranțele lui, căci muzica o considera el ca cea mai de sus în erarhia artelor, mai puternică și mai semnificativă decît poezia, deoarece oglindește mai fidel aspirațiunile sufletului omenesc. Și aici, ca și în politică, el e revoluționar, căci visează o muzică a viitorului care se oglindească imaginea unei societăți ideale. El nu poate gusta muzica din timpul său, căreia îi reproșează de a fi renunțat la misiunea de educație religioasă și națională, pe care o avusese la antici și de a se fi separat de viața socială mărginindu-se numai la senzațiuni momentane. Ca și Wagner, revoluționarul de mai tîrziu al muzicei, Mazzini vede progresul muzicei în unirea strînsă cu toate celelalte arte surori, toate inspirate de aceiași credință socială și legate de mersul progresiv al omenirii. El vrea ca muzica să fie interpreta sufletului poporului întreg și de aceia o imparte în două părți bine deosebite: *melodia*,—senzație individuală și *armonia* expresiune colectivă. El cere ca amîndouă aceste elemente să fie contopite într'un acord perfect. Arta italiană, zice el, e melodică și prin urmare individuală; Rossini este personificarea acestei muzici individuale, dupăcum Byron a fost expresia literară a individualismului și Napoleon expresia politică. Armonia care reprezintă ideia socială constitue caracterul muzicei germane, dar în această muzică, sufletul pare că trăește o viață care nu e pămîntească, pare că patria lui e infinitul. E necesar, zice el, ca aceste două școli să se contopească; atunci „expresia muzicală va conține în ea amîndoi termenii: individualitatea și gîndul universului—Dumnezeu și omul".—Ceia ce e interesant în aceste păreri ale lui Mazzini asupra muzicei, e potrivirea ce se vede cu inovațiile de mai tîrziu ale lui R. Wagner.

Nouva Antologie (1 Martie 1908). *Giorgio Barini*. **Morala în operele lui Oscar Wilde.** Se cunoaște succesul pe care îl are în Italia opera lui R. Strauss, *Salome*, al cărei libret e după piesa cu acelaș nume a lui O. Wilde. Numele lui O. Wilde, cunoscut în lumina ultimilor ani nenorociți

ai poetului, a făcut ca doamnele napolitene în unire cu clerul să pornească o agitație contra reprezentării acestei opere. Autorul acestui articol protestează contra acestei agitații și își propune să dovedească că, în general, morala ce rezultă din toate operele nefericitului poet englez, nu se îndepărtează deloc de cea mai rigidă morală catolică: răsplata virtuții și pedeapsa vițiului. Întâi atrage atenția că numai marii poeți și adevăratele genii își scot operele în mod sincer din profunzimile sufletului lor, pe cînd simplii artiști—cum a fost Wilde—fiind mai artificiali, pot de dragul paradoxului spune lucruri care să nu fie deloc expresia justă a sufletului lor. Continuîndu-și demonstrația, autorul rezumă mai multe din scrierile poetului, spre a dovedi că din ele nu rezultă nimic afară de o mare iubire de oameni, de o caritate în adevăr creștinească—cum e în *Principele fericit* de pildă. Felul cum înțelege Barini iubirea de oameni se vede din chipul cum rezumează nuvela „crima lordului Artur Saville". Lordului i se proorocește de către un chiromant că viitorul îi păstrează o crimă. Atunci, zice Barini „tînărul lord se convinge că e necesar de a se libera de destinul care apasă asupra sa, pentru a putea fără preocupații ulterioare (!) să se însoare cu dulcea sa logodnică, Sibilla Merton.—Motivul acesta, se vede, e suficient pentru morala catolică! Continuînd apărarea în chipul acesta, se 'nțelege că autorul ajunge la încheerea că „și în roman și în nuvelă și în teatru, Oscar Wilde, ferindu-se de alte mijloace de atracție de care s-au servit alți scriitori, se face campionul celei mai rigide morale". În această privință cititorii noștri însă pot găsi în această revistă [An. I. No. 3 p. 413 sqq.] analiza operelor lui Wilde.

Deutsche Rundschau (Mart. 1908). *H. Oldenburg*. **Budismul și iubirea creștină.** Autorul își propune să cerceteze întrucît această virtute creștină, iubirea de aproapele, își avea corespondenta în religia lui Buda. În textele sascrite se vorbește de iubirea către tot ce există, numindu-se acest sentiment cu numele de „maitri". E vorba dacă conținutul sufletesc al acestui cuvînt este exact acelaș ca și în religia creștină. Din texte sascrite se vede că prin „maitri" se înțelege mai mult o bunăvoință pașnică față de tot ce există, decît o activitate izvorîtă din căldura iubirii de aproapele. Se-nțelege că în normele pe care budismul le prescrie vieții lumești, nu lipsesc preceptele iubirii și a prietiniei, îmbrăcate într-o formă mai activă și mai reală decît numai simpla prietinie ori iubire platonică către tot, fără însă a te mișca din extaz. În esența sa însă, budismul, prin tendința către desfacere de tot ce e lumesc și trupesc, prin sforțarea de a se apropia cît mai mult de neființa totală, de Nirvana, nu putea simți iubirea către aproapele decît numai în mod cu totul rece. Acest lucru se poate vedea din poezia lirică în care călugării și călugărițele budiste și-au exprimat sufletele lor. Sentimentul predominant în aceste poezii și în aceste suflete este cu totul altul decît în imnurile creștine ale sf. Francisc de pildă. Nu găsim decît dorința de a rupe orice legături cu lumea, de a trăi în pustie viața ascetului, de a nu ocroti pe nimeni și a nu fi de nimeni ocrotit, etc. Se pare că tendințele religioase ale Indiei, în care s-a pregătit și s-a născut budismul, au aplecarea foarte pronunțată spre impersonal și general, spre întoarcere dela vizibil și spre scufundare în nemărginit. Vechii zei, care în alte părți, au fost considerați ca zei în carne și

oase, in India n-au putut trăi. Religia budistă e mai mult o operă a inteligenţii pure, e o şcoală de filozofie, şi prin urmare nu poate fi vorba de acele revărsări sentimentale ale sufletului, care formează fondul iubirii de aproapele, in înţelesul religiei creştine.

Deutsche Revue (Martie 1908). *Bernhard Wities*, Ce însamnă existenţa unei limbi? Existenţa unei limbi, zice autorul, n-o formează cuvintele şi gramatica, căci acestea sint numai materialul limbii, nu limba insăşi; cuvinte şi sistematizări gramaticale poate să născocească cineva, dar asta nu insamnă că-şi poate crea o limbă. Limba e produsul unei trebuinţi directe, individual simţite şi concrete; la crearea ei n-au hotărit motive conştiente şi consideraţii morale, ci în mod spontan ea a izbucnit din sufletul omenesc. Nu se poate prin urmare spune că o limbă există, decit numai atunci cind un număr oarecare de oameni nu se pot exprima altfel decit cu ajutorul ei, cu alte cuvinte, cind ea este limba maternă a unui grup oricit de mic. Atunci numai limba este expresia unei vieţi sufleteşti şi trăeşte prin această viaţă sufletească. A doua caracteristică este recunoaşterea ca limbă reală—obiectivă—din partea celor care o vorbesc. Atunci cind omul pentru a-şi exprima simţirile şi gindirile sale se serveşte în mod involuntar, dela sine, de anumite vorbe, numai atunci consideră el acea limbă ca obiectiv reală. Această obiectivitate, se-nţelege, că nu există decit tot în sufletul vorbitorului, e tot un act subiectiv, se pare limba obiectivă numai într-atit, întrucit vorbitorul are sentimentul că se supune unor legi obiective, deoarece el, care e în acelaşi timp şi creatorul limbii, nu ştie nimic despre această activitate creatoare a sa, ci îşi dă toată silinţa de a vorbi corect recunoscind o obiectivitate a limbii. Această recunoaştere însă, izvorită din însuşi sufletul vorbitorului, nu poate fi impusă.

Cită vreme nu se vor implini condiţiile de mai sus, o limbă artificial creată, fie ea oricit de genial construită, nu are adevărată existenţă. Se vede prin urmare greşala acelora care visează să facă dintr-o limbă născocită de un singur om, o limbă universală. Ei îşi închipue că e suficient de a alcătui din sunete, cuvinte, de a fixa regule gramaticale pentru a produce o limbă, nedindu-şi samă că acesta e numai materialul limbii şi nu limba însăşi.

Sozialistische Monats-Hefte (Mart 1908). *Paul Göhre:* Modernismul.—Lupta in jurul modernismului a devenit aşa de violentă, incit a inceput a interesa şi alte cercuri în afară de cele catolice şi de aceia autorul îşi propune a-i schiţa pe scurt istoricul. Modernismul insamnă încercarea îndrăzneaţă de a revoluţiona complect dogma catolică şi ştiinţa scolastică pe care ea se razemă. El vrea ca prin ajutorul ştiinţii moderne să mărească din nou influenţa catolicismului asupra omului modern. După el, credinţa catolică nu e o creaţie supranaturală, ci un produs al istoriei; catolicismul nu-şi are rădăcinile în intelect şi filosofie, ci-in sentiment; revelaţiile divine nu-s altceva decit simţiri puternice de natură religioasă in sufletele a anumiţi oameni şi ca atare sint cu adevărat revelaţii divine; Isus a fost un om ca toţi oamenii şi viaţa sa e obiectul istoriei, — numai credinţa sa este obiectul religiei; Biblia este un document istoric, nu o scriere revelată. Dogmele nu-s adevăruri absolute şi invariabile, ci numai nişte formulări, nişte simboluri ale credinţii, care, caşi intreaga viaţă religioasă, sint într-o continuă schimbare, şi a. m. d. Modernismul e prin urmare o mişcare reformatoare, dar nu duşmănoasă catolicismului şi poate fi comparat cu liberalismul unui Harnack şi a altora din partea protestanţilor, liberalism căruia nu i se poate nega chiar o puternică influenţă în naşterea curentului modernist. Mişcarea nu e aşa de nouă; durează de citeva decenii, dar măsuri violente, până in timpurile din urmă, nu s-au luat in contra sa. Papa actual însă, spăriat de intinderea ciştigată de această mişcare, a intervenit cu cea mai mare energie şi a luat măsuri, care nu sint deloc mai prejos de măsurile de altădată ale inchiziţiei. Astfel tuturor celor care sint bănuiţi, li se'nchide orice slujbă bisericească, orice catedră şi chiar şi gradul de doctor; studenţilor nu li se mai permite de a urma alte cursuri în afară de cele prescrise; chiar librarilor catolici nu li se mai permite vinzarea de cărţi moderniste etc. etc. Faţă cu aceste măsuri, mişcarea modernistă a fost invinsă şi cei mai mulţi din şefii ei s-au inchinat Papei.

North American Review. (Martie, 1908, New-York). — *Baronul von Speck-Sternburg*, ambasador imperial al Germaniei în Statele-Unite, în Adevărul asupra expanziunii germane, se ridică împotriva insinuării ce fac unii scriitori politiciani din Apus, că Germania ar urmări anexarea Belgiei şi Olandei. Nimeni nu poate contesta faptul că Germania, după războiul din 1870—1871, urmăreşte constant o politică internă de pace; Germania, mai puţin decit oricare altă ţară poate fi invinuită de urmărirea unei politici de expanziune: toată activitatea ei se concentrează în sporirea forţelor de producţie internă. Cei care cred că Germania se va arunca in o politică de expanziune sprijinesc credinţa lor pe faptul că Germania, luind un mare avint industrial, va avea nevoe de noi cuceriri pentru procurare de material prim şi asigurare de pieţe de desfacere, şi că primul pas in această direcţie reclamă anexarea Belgiei şi a Olandei. Pentru cine nu cunoaşte starea reală, argumentaţia pare plauzibilă. Susţinătorii părerii de mai sus n-au dreptate din următoarele motive: 1) Nu-i adevărat că expanziunea colonială este o urmare a creşterii forţelor industriale. Capacitatea de cumpărare a Angliei, Franţei, Rusiei şi Americii crescind, provoacă şi creşterea puterii de producere a Germaniei. Germania nu are nevoe decit de libertatea de a concura pe toate mările cu celelalte puteri. 2) Este o absurditate a crede ca anexarea Belgiei şi Olandei este o necesitate preliminară pentru Germania în indrumarea ei spre o politică de expanziune: e absolut indiferent pentru Germania dacă mărfurile ei vor pluti printre ţărmuri străine ori naţionale.—Dar afară de aceste consideraţii sint şi altele care pot să asigure Ţările de Jos că Germania nu le va fi un duşman cotropitor; Olanda nu produce nici unul din materialurile prime de care are nevoe industria germană; iar de ferul şi cărbunii din Belgia, Germania nu are nevoe, căci are de ajuns la ea acasă. Apoi, pe lingă aceste consideraţii economice, sint şi motive de natură politică care vor opri totdeauna pe Germania să se năpustească asupra Belgiei şi Olandei: Ţările de Jos nu mai pot fi teatrul unui război, in cazul cind pacea europeană s-ar strica; ele aveau importanţă strategică pe timpul marilor războae impotriva lui Ludovic XIV şi Napoleon I, astăzi însă, ele nu mai pot inspira frică Germaniei, din acest punct de vedere, şi s-o silească să anticipeze primejdia prin anexare. Acei care atribuesc lăcomia de incorporări de state Germaniei ignorează spiritul Constituţiei Imperiului German; Germania nu-i un stat federal, în care alte state să poată fi cu uşurinţă incorporate. Cu toată sfidarea imprejurărilor

reale, curentul acesta neamical pentru Germania se intăreşte tot mai mult, şi el e intreţinut de o presă şovinistă din Apus care, cu conştiinţă, vrea să mineze reputaţia Germaniei in special in Statele-Unite şi să inspire frică statelor mici vecine cu Germania.

Contemporary Review (Martie, 1908. London).—Acest No. conţine un foarte interesant articol—**Armata engleză de astăzi**—datorit *Maiorului von Heydebreck*, din Statul Major al armatei germane. Problema organizării armatei a preocupat pe oamenii de stat englezi mai cu samă după războiul din Africa de Sud. Până la declararea acelui război, organizarea armatei engleze răspundea unei singure meniri: *apărarea coloniilor*. Anglia nu simţia nevoia să intreţină o mare armată teritorială, căci politica ei nu o impingea spre mari războae continentale, iar invazia propriului ei teritoriu de o armată străină era considerată ca o imposibilitate materială faţa de formidabila ei flotă. Vicisitudinile războiului anglo-bur insă au dovedit că armata engleză, aşa cum era organizată, nu mai putea să corespundă noilor necesităţi ale statului: datoriile armatei engleze trebue să fie multiple, nu mărginite numai la apărarea coloniilor. Pentru apărarea coloniilor era deajuns ca statul să dispue de o armată activă, puţin numeroasă dar bine instruită (ceia ce se obţine prin lungimea perioadei de serviciu militar sub drapel), lucru care se putea obţinea uşor, prin inrolarea voluntară pe mai mulţi ani. „Rezervele" erau cu totul neglijate, şi in privinţa numărului şi in privinţa instrucţiei. Războiul anglo-bur a arătat ce importanţă au „*rezervele*": cind Anglia a mobilizat pe rezervişti, ea a văzut atunci că nu are nici oameni destui nici soldaţi bine instruiţi. Atunci oamenii de stat englezi s-au convins de efectul adinc al organizării armatei engleze pentru cazuri de războae continentale; atunci ei au inceput să preconizeze planuri de organizare care să pue armata in putinţa de a putea răspunde şi la alte scopuri decit acel al apărării coloniilor, anume: să poată purta mari războae continentale şi să poată, in caz eventual, să respingă invazia unei armate mari continentale. Predecesorii d-lui *Haldane*, actualul Ministru de Război al Angliei, au căutat să-şi atingă realizarea noilor lor idei in *modernizarea* armatei, schimbind perioadele de serviciu militar sub drapele şi in rezervă, in dublul scop de a putea avea in permanenţă o armată bine instruită pentru apărarea coloniilor şi de a putea mobiliza o mare şi bine instruită armată din „*rezerve*", in cazul unui război continental. Atit d. *Brodrick* cit şi d. *Arnold Forster*, predecesorii d-lui *Haldane* la Ministerul de Război, şi-au dat samă că o armată modernă nu poate fi improvizată; actualul Ministru de Război a sfirşit opera inaintaşilor lui şi a putut, prin actuala lege, să dea Angliei o adevărată armată modernă, in stare să răspundă la necesităţi multiple. O largă prăpastie se deschide intre armata engleză inainte de războiul sud-african şi cea de astăzi. Dacă Anglia nu a intrecut incă continentul şi in acest punct, fără indoială că armata ei de astăzi poate să impue respect celor mai mari armate continentale.

Varietăţi

Improspătarea aerului in submarine. Un submarin va putea sta atita timp sub apă, cit timp oamenii din el vor avea aer de respirat. Acest timp e deci limitat de stricarea aerului şi e de nevoe de a reimprospăta aerul, absorbind pe de o parte acidul carbonic produs, şi făcînd să se dezvolte o cantitate de oxigen egală cu cea consumată. Un submarin de talie mijlocie poate sta, fără teamă pentru viaţa oamenilor din el, 5 ore sub apă. In acest timp din 60 mc. aer, 1200 litruri de oxigen au fost inlocuiţi prin un volum egal de acid carbonic. In unele submarine engleze şi americane se intrebuinţază cilindri cu aer comprimat. La momentul trebuitor se dă drumul acestui aer să intre in submarin, iar aerul viciat din vas e scos afară prin pompe. Se pare că nu-i acesta procedeul cel mai bun: rămîne totdeauna acid carbonic care trebue absorbit cu apă de var. In Franţa şi Germania s'au oprit la oniliite. Substanţa aceasta aruncată în apă dezvoltă oxigen, dind naştere în acelaş timp la oxid de sodiu, care absoarbe acidul carbonic. Un om este însărcinat să arunce din timp în timp într'o caldare cu apă oniliită; un aparat special absoarbe aerul din submarin silindu-l să treacă prin apa căpătată; el lasă in ea acidul carbonic, hidrogenul sulfurat etc. care se găsesc în aerul viciat, şi aerul eşit acum este bun de respirat.

Canalizările subterane şi curenţii electrici. In cazul liniilor aeriene, curenţii electrici, după ce trec prin motorii vagoanelor de tramvai ori tren, se întorc la uzină, în parte pe şine, în parte prin pămînt. Cu cît un vagon e mai depărtat de uzină, cu atît curenţii preferă să se întoarcă prin pămînt. Aceşti curenţi au fost numiţi *curenţi vagabonzi*. Ca orice curenţi electrici, ei cauzează pe drumul lor discompuneri chimice, cînd este posibil; în special ei discompun apa din pămînt încarcată cu diferitele săruri ce ea le ţine în disoluţie. Această discompunere se face mai ales în vecinătatea conductelor metalice de apă ori gaz îngropate în pămînt, şi conductele se strică. Curenţii vagabonzi ai multor linii de tramvai americane au cauzat atîtea stricăciuni, încît evitarea lor pe viitor e o problemă de mare însemnătate din punct de vedere industrial şi rezolvirea ei oferă multe greutăţi.

Planeta Martie. In vara aceasta s'a organizat o adevărată expediţie ştiinţifică în Anzi, în scop de a observa mai bine planeta Mart. Punctul de observaţie ales era la nord de *Chili* la locul numit *Alianza*. Cerul era foarte curat. Intre 18 Iunie şi 1 August au fost luate 7000 de fotografii ale planetei. Profesorul *Todd* care a condus expediţia, a utilizat la întoarcere o sumă de alte staţiuni aflătoare la 2500—5000 m. deasupra nivelului mării. Fotografiile au permis să se reconstruiască globul lui Martie. Concluzia lui *Todd* este că diferitele aspecte ale lui Martie in-

dică o operă umană în reţelele de canaluri ce ocupă suprafaţa acestei planete.

Răspîndirea diamantului. Invăţatul Thoulet din Nancy a făcut zilele trecute o curioasă comunicare la Academia de ştiinţi. Studiind natura materiilor depuse în golful de Gasconia, a găsit în reziduu o cantitate mică de materie densă, care se prezintă sub formă de mici cristale romboedrice; şi cu toate că e foarte neînsemnată cantitatea găsită, aşa că nu a putut face proba decizivă prin arderea în oxigen, totuşi el crede că, după toate probabilităţile, acele cristale sînt diamante microscopice. Mai mult. Acelaş învăţat a găsit cristale de acestea şi în ţărîna platoului Maxéville de lîngă Nancy. De unde să vie aceste diamante? Probabil din colburile cosmice răspîndite de aerolitele care trec mereu prin atmosfera noastră. Aşa dar, ca şi aurul, diamantul ar fi o materie răspîndită pe suprafaţa pămîntului,—dar, din nefericire, în cantităţi cu totul infime.

Contesa Tolstoi despre soţul ei. In curînd va apare, în ruseşte, englezeşte, franţuzeşte, nemţeşte şi italieneşte, o carte a soţiei marelui romancier rus: „Relaţiunile mele cu Tolstoi şi activitatea lui ca scriitor". Se poate bănui de ce mare însemnătate va fi lucrarea aceasta, cînd se ştie că soţia lui Tolstoi a fost secretarul lui, martorul şi sfătuitorul marelui literat şi totodată agentul publicaţiilor lui.

Cauciucul pentru pavarea străzilor. Experienţele făcute cu amestecuri în care se pune şi 10% cauciuc, au dovedit că această substanţă ne dă materialul cel mai rezistent—şi prin urmare cel mai comod şi mai eftin—pentru pavaj. In adevăr, de unde, cu orice alte materialuri, pavajul, pe străzile cele mai umblate, trebue refăcut la 3—4 ani, cu un amestec de silice şi cauciuc pavajul durează peste 20 ani. E destul dar să ne gîndim la greutatea pe care aduc circulaţiei reparaţiunile dese ale pavajelor, pentruca să înţelegem folosul pe care cauciucul l-ar aduce oraşelor mari, cu o circulaţie îmbelşugată. Din nefericire, cauciucul e din ce în ce mai rar şi mai scump astăzi, şi asta împiedecă întrebuinţarea lui şi pentru pavaje. Cum însă se pare că o tendinţă se produce în regiunile tropicale de a se cultiva tot mai mult cauciucul, de sigur că, de îndată ce această substanţă se va mai efteni, ea îşi va ocupa locul pe care-l merită pe străzile marilor oraşe ale lumii.

Inregistrarea emoţiilor. Profesorul de psihologie dela Universitatea din Harvard, Munsterberger a construit un aparat, cu care pretinde că poate înregistra emoţiile. Aparatul are trei părţi: automentograful, care se pune la braţ şi care, cu un creion, notează mişcările produse de emoţii; pneumograful, care înregistrează tulburările respiraţiei datorite emoţiei, şi sfigmograful care se fixează la tîmple şi controlează pulsul.—Deocamdată nu se cunosc rezultatele pe care acest aparat le-a dat, dar profesorul Munsterberger are mare încredere în el şi speră că va fi foarte de folos, mai ales la cercetarea criminalilor care-şi pot ascunde emoţiile.

Onorariile literaţilor în sec. XVII-lea. Găsim curioase cifre şi aprecieri în lista subvenţiilor acordate literaţilor, alcătuită la 17 Mart 1663 şi datorită iniţiativei lui Colbert: *Pierre Corneille*, „primul poet dramatic al lumii", primeşte 2.000; *Chapelain*, „cel mai mare poet francez din cîţi au existat vreodată", primeşte 3.000; *Ménage*, „care-i foarte bun pentru critica pieselor", e dăruit cu 2.000; în sfîrşit *Molière*, „excelent poet comic" îşi are partea sa 1000 de livre.

Telefonul şi pescăria. Pescarii din Norvegia au găsit mijlocul de a trage un mare folos, în îndeletnicirea lor, din întrebuinţarea telefonului. Prin ajutorul unui microfon pus în legătură cu un telefon aşezat pe corabie, pescarii sînt înştiinţaţi de apropierea peştilor. Şi nu numai atît dar, cu oarecare practică, pescarii pot să cunoască şi felul şi cantitatea peştelui, după natura şi intenzitatea sunetelor pe care le produc prin mersul lor în apă.

O nouă boală. Pe malurile apelor, în Africa, a apărut o nouă boală, asemănătoare cu acea a somnului; ea se chiamă „baleri" şi nu atinge decît animalele: calul, cinele, mîţa, porcul etc. Se propagă de către insecte, care o duc la distanţe de peste 15 km., şi se caracterizează printr'un catar al mucoaselor nasale şi oculare. Pănă acum nu i s'a putut da de leac.

Premiile Nobel. Anul acesta au fost date lui *A. Laveran* pentru medicină, lui *Michelson* pentru fizică şi lui *E. Buchner* pentru chimie.

Laveran e cunoscut mai ales prin studiile lui asupra *hematozoarului* care produce febra palustră; el a arătat rolul ţînţarilor în răspîndirea acestei boli. De cîţiva ani el studiază o altă categorie de hematozoari, *Tripanosomii*, care produc alte boli şi în special *boala somnului*. Studiile din urmă ale lui *Koch* au arătat rolul insectelor în răspîndirea acestor din urmă hematozoari, pe care insectele îi iau dela crocodili.

Michelson este unul din cei mai ingenioşi experimentatori. Preciziunea atinsă de dînsul în lucrările de optică, verificarea teoriei lui *Fresnel* relativă la proporţia în care lumina este dusă de corpurile în mişcare, l-au făcut cunoscut întregii lumi ştiinţifice. A studiat apoi spectrele şi a reuşit să creeze pentru metru o nouă mărime naturală, aşa că dacă s-ar pierde tipul metrului din Paris, n-ar mai fi nevoe de refăcut măsurători de meridiane. Noile lui cercetări în domeniul spectrului au ajuns să dee mai multă autoritate noilor teorii în fizică —teoria electrică a fenomenelor fizice. La început ofiţer de marină în Statele Unite, acum e profesor de Fizică la Universitatea din Chicago.

Ed. Buchner s-a făcut cunoscut prin numeroase lucrări de chimie. Cu deosebire l-a făcut celebru lucrarea lui relativă la fermentarea alcoolică. *Buchner* a extras din drojdia de bere un suc, în care nu se află nici o bacterie, ci numai productele solubile secretate de bacterii; între acestea există una care produce transformarea zaharului în alcool şi acid carbonic. Cu modul acesta el a dovedit că fermentarea nu se datoreşte *direct* bacteriilor, ci se face prin intermediarul productului secretat de dînsele.

Spicuitor

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Alfred Fouillée. *Morale des Idées-Forces*. F. Alcan.

E un sistem de morală bazat pe concepţia autorului asupra ideilor-forţe, al căror rol l-a studiat deja în psihologie şi în filosofia generală. Analiza e strict psihologică, dar problemele morale le pune autorul din punctul de vedere sociologic.

Emile Boirac. *La Psychologie inconnue*. F. Alcan, 5. fr.

O încercare de a restaura ipoteza magnetismului animal a lui Mesmer, pe care au ruinat-o experienţele lui Charcot. Autorul se bazează pe experienţe personale, făcute însă nu destul de riguros ştiinţificeşte.

O. Hamelin. *Essai sur les éléments principaux de la représentation*. F. Alcan.

Autorul a întreprins să expue desvoltările progresive ale „legii de relaţiune"—teză, antiteză şi sinteză,—întrucît ea se aplică la totalitatea reprezentărilor noastre, pe care le leagă, formînd o sinteză generală.

Ios. Ans. Fröhlich. *Der Wille zur höheren Einheit*. Heidelberg, Karl Winter.

Autorul se ocupă mai mult cu probleme etice vrînd să dovedească că evoluţia spiritului omenesc şi a lumii e dominată de tendinţa către o unitate superioară.

Ferruci Boffi. *Il divenire dell'arte*. Ed. Remodron San.

Autorul schiţează dezvoltarea artei, studiindu-i raporturile cu celelalte manifestări ale spiritului omenesc.

ISTORIE

Camille Jullian. *Histoire de la Gaule*, tome I et II. Hachette.

Sînt primele două volume dintr'o lucrare mare, care va îmbrăţişa întreaga viaţă trecută a Galiei. In aceste două volume autorul se ocupă de: invaziunile galice şi colonizaţia greacă (I), şi de: Galia independentă (II).

A. Aulard. *Taine historien de la Révolution française*. Armand Colin.

O critică foarte aspră a lucrării lui Taine asupra revoluţiei franceze, mai ales în ceia ce priveşte cunoaşterea şi interpretarea documentelor timpului.

Bagneux de Villeneuve. *Le Baiser: l'Orgie romaine*. Daragon.

Studii asupra conrupţiunii pe care mai ales contactul cu orientul a întrodus-o în viaţa Romanilor.

Karl Larsen. *Ein Modernes Volk im Kriege*. Kiel und Leipzig, Lipsius und Fischer.

E o traducere din limba daneză, făcută de Prof. Dr. R. von Fischer-Benzon, în care, după scrisori şi memorii, se povesteşte războiul din 1863—1864.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE

Albert Schatz. *L'Individualisme économique et social*. A. Colin, Paris.

O încercare de a împăca doctrina individualismului cu aspiraţiunile moderne, cu socialismul în special.

Georges Sorel. *La décomposition du Marxisme*. R. Rivière.

Cercetări asupra situaţiei marxismului faţă cu lucrările lui Bernstein şi faţă cu sindicalismul.

Victor Pouget. *La Confédération générale du Travail*. M. Rivière.

Un studiu asupra rolului pe care-l are „Confederaţia generală" în mişcarea muncitorimii, şi a mijloacelor de luptă pentru emanciparea ei economică.

R. Michels. *Proletario e borghesia*. Ed. Fratelli Bocea.

E o istorie a mişcării socialiste din Italia, dela primele începuturi bakuniane până în ziua de astăzi.

ŞTIINŢA. MEDICINA.

E. A. Martel. *L'Evolution souterraine*. Flammarion, 3.50.

Cercetări asupra acţiunii focului, apei şi aerului asupra pămîntului în cursul veacurilor. Autorul ne dă principalele rezultate ale tuturor explorărilor, sondajelor şi cercetărilor subterane făcute de douăzeci de ani încoace.

Dr. Lucien Nass. *Les Névrosés de l'Histoire*. Librairie universelle, Paris.

Un fel de studii istorico-medicale. Autorul arată că dintre diferitele personalităţi care au jucat un rol mai mare ori mai mic în istoria Franţei, multe au fost atinse de această boală, care, aşa dar, n'ar fi tocmai specifică vremilor noastre.

CRITICA. STUDII LITERARE

F. Baldensperger. *Etudes d'Histoire littéraire*. Hachette.

Autorul cercetează chestiunea, cum îşi explicau, în sec. XVIII, scriitorii universalitatea limbii franceze,—şi citează o sumă de păreri emise de tot felul de scriitori francezi ori străini.

Ernest Zyromski. *Sully Prudhomme*. A. Colin, Paris.

Un studiu critic asupra operei poetice şi filosofice a lui Sully Prudhomme.

Jules Bertaut. *Balzac anecdotique*. Sansot, Paris.

Adunarea diferitelor anecdote despre marele romancier, povestite de contemporani de-ai lui, ne dă putinţa de a înţelege mai bine pe acest scriitor şi de a cunoaşte puterea lui de muncă, iubirea de lux etc.

Dr. Camille Spiess. *Le Penseur chez Sully Prudhomme*. Messein, Paris.

Un studiu asupra lui Sully Prudhomme ca filosof.

Alphonse Séché. *Alfred de Musset anecdotique*. Sansot.

Anecdote bine alese care ne dau fizionomia adevărată a marelui poet.

A. Agresti. *I. Prerafaelisti*. Societa tip. ed nazionale, Torino.

O monografie asupra istoriei artei engleze, în care se studiază cele mai importante personalităţi ale acestei mişcări, dela percursori până în epoca decadenţii.

LITERATURA

Albert Thomas. *Le Poème du Désir et du Regret*. Sansot, 3.50.

Un volum de versuri al tînărului poet mort de curînd.

Albert Mockel. *Contes pour les enfants d'hier*. Mercure de France, 3.50.

Povestiri simple pentru tinerime. Volumul e ilustrat.

Jean Signaux. *Du berceau à la tombe*. „Monde Illustré", 3.50.

Istoria vieţii unei femei care n'a cunoscut decît deziluziile iubirii, şi care-şi sacrifică viaţa pentru copilul ei.

Max Dreyer. *Ohm Peter*. Roman Stuttgart 1908, Deutsche Verlags-Anstalt.

Întâiul roman al cunoscutului scriitor dramatic.

Valentino Soldani. *Calendimaggio*. Soc. Tip. Ed. Razionale, Roma.

O dramă istorică, reprezentată cu mult succes în Italia, face parte —e a doua—din o tretralogie, intitulată *Rex Regum*, în care autorul vrea să evoace întemeerea stăpînirii medicee în Firenze.

ARHEOLOGIE. FOLKLOR

Félix Digonnet. *La palais des papes d'Avignon.* Séguin, Avignon.
Un studiu complect asupra impre- jurărilor care au determinat retrage- rea papilor la Avignon; o descriere a orașului și a castelului pe vremuri; istoricul clădirii acestui palat restaurat de curînd.

Lieutenant H. Lanrezac. *Essai sur le Folk-lore au Soudan.* Bibliothèque de la Revue indigène. 2 fr.
O adunare de legende și de ziceri populare culese de autor în timpul unei șederi de doi ani în Sudan.

ETNOGRAFIE. CALATORII

Georges Ducrocq, *Du Kremlin au Pacifique.* Champion.
Impresiile dintr'o călătorie făcută de autor spre Vladivostock și Port-Arthur prin Siberia. Multe și interesante observații asupra vieții din Extremul Orient al Asiei.

Prince Scipion Borghèse. *De Pékin à Paris, la moitié du Monde vue d'une automobile.* Hachette, 12 fr.
Autorul s'a întors cu automobilul de la Peking la Paris, împreună cu Louis Barzini, parcurgînd astfel 16.000 kilometri. Se descriu peripețiile acestei călătorii și locurile văzute.

Paul Walle. *Le Pérou économique.* Librairie orientale et américane. Prix 9 fr.
Un studiu asupra geografiei economice a acestui stat al Americei, făcut de un om care a cercetat în mai multe rînduri aceste regiuni

Compilator

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

I. A. Bassarabescu, *Norocul,* schițe și nuvele. București Alcalay (Biblioteca pentru toți, No. 300). Prețul 30 b.

Conan Doyle, *Aventurile lui Sherlok Holmes,* traducere de Iosif Nădejde, „Biblioteca pentru Toți". Prețul 30 b.

I. L. Caragiale. *Teatru,* Buc. 1908 „Minerva". Prețul 2 lei.

I. Slavici. *Nuvele* vol. II, București 1908 „Minerva". Prețul 1.50.

Constanța Hodoș. *Martirii,* roman Buc. 1908 „Minerva". Preț. 1.50.

A. Vlăhuță, *Clipe de liniște,* „Minerva". Prețul 1.50.

A. C. Cuza. *Naționalitatea în Artă.* Minerva. Prețul 1.50.

V. Alexandri *Teatru* vol. V. Minerva. Prețul 1.50.

C. Sandu-Aldea *Pe drumul Bărăganului.* București, „Minerva", 1908. Prețul 1.50.

George Coșbuc. *Antologie Sanscrită,* Buc. „Bibl. pentru Toți". Prețul 30 b.

Eugeniu Dinescu. *Euripide. Ecuba,* traducere în versuri. Leon Alcalay. Biblioteca pentru Toți. Prețul 30 b.

Xavier de Maistre. *Tînăra Siberiană.* Traducere. Biblioteca Universală. Prețul 25 b.

Lord Bulwer-Lytton. *Ultimile zile ale cetății Pompei.* Traducere. București. Prețul 3 lei.

N. Rădulescu-Niger. *La Gura văii.* Biblioteca pentru Toți, București, 1907, o broșură de 30 b.

Nestor Urechia, *Gâze.* București, 1907. „Biblioteca Tinerimii". Socec et Co. Prețul 2.50.

Dr. P. Mihăileanu. *De Comprehensionibus relativis apud Ciceronem.* Berolini. 1907. (Fără indicație de preț).

A. Mândru. *Zori senine.* Poezii. Minerva. Prețul 1.50.

Ioan Al. Brătescu-Voinești, *În Lumea Dreptății.* Nuvele și Schițe. Iași. 1908. Editura „Vieții Romînești". Ediția II. Prețul 2 lei.

Victor Hugo. *Cea din urmă zi a unui Condamnat.* Roman, trad. București, Bibl. pentru Toți. Prețul 30 b.

E. Lucian Coltuș, *Cîteva cuvinte asupra activității Creditului Agricol.* București. Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, 1908. Fără indicație de preț.

Traian Demetrescu, *Cum iubim,* roman, „Biblioteca p. Toți". Prețul 60 b.

N. Gane, *Nuvele,* Vol. I. Buc. Bibl. p. Toți". Ed. IV. Prețul 60 b.

Ioan A. Grigoriu. *Preotul Romîn, menirea sa religioasă și socială.* Vaslui, Onceanu 1 vol. de 40 pg., prețul 1 leu.

Max Wegener. *Contribuțiuni cu privire la stabilirea cadastrului general al Romîniei.* București. Baer, 1908.

I. M. Nor, Din Monomul Universal. *Suprema inteligență*, Ploești 1907. Prețul 1 leu.

N. Șerban. *Beethoven, Din Scrisorile lui.* București, Göbl, 1908. 1 broș. de 30 p., prețul 80 b.

Ch. Dickens. *O noapte de Crăciun*, Traducere. „Bibl. p. Toți". București, 1908. Prețul 30 b.

Raymund Netzhammer. *Dem Schwarzen Meer entlang.* Bukarest, 1908, 1 broșură de 36 p., fără preț.

Jean Jaurès, *Socialism și Libertate*, Bibl. „Viitorul Social", Iași, Prețul 40 b.

D. P. Petrescu. *Curs elementar de Agricultură.* Roman, Friedman, 1906, 1 vol. 8⁰ de 1070 pg., fără preț.

Nigrim. *Ce zice Englezul despre Romini.* Buc. Minerva, 1908, 1 broș. de 64 pg., prețul 1 leu.

Georges S. Angelesco. *Etude sur la Dobrogea au point de vue de l'organisation des pouvoirs publics.* Paris, Rousseau, 1907, 1 vol. in 8⁰ de 200 pg., fără preț.

Elena Farago, *Traduceri libere (versuri)*. Editura Revistei „Ramuri" Craiova, Prețul 1 leu, 1908.

Societatea muzicală „Armonia" Raportul anual pe anul 1907, Soc. Tipogr. bucovineană în Cernăuți, 1908.

Dr. D. Pașcanu, Situația sanitară a Spitalului Patarlagele și Plaiul Buzeu pe 1907. Imprimeria Alexandru Georgescu, Buzeu 1908.

C. Filipescu, *Monografia economică a comunei Armășești*, București, 1908.

D. Cădere, *Rolul social al Preotului la sate.* (Conferință), Iași, 1908.

C. I. Becescu, *Un om Pierdut*, Conferință. Instit. de arte grafice „Progresul" Ploești, 1908.

L. Georgescu-Gruian, *Selecțiunea vitelor Bovine pe Moșia Darabani—Codreni jud. Dorohoi.* Conferință, Imprimeria Sfetea București, 1907.

Violett, Amorul descris așa cum este. Editura „Aurora", București Prețul 25 b. 1908.

I. Nedoviceanu, *Scumpirea traiului*, Tipogr. „Ovidiu", Constanța.

St. Antim, *Chestiunea Socială în Rominia*, Imprimeria „La Roumanie", București. Prețul 50 b. 1908.

Generalul Em. Florescu, Tip. Lăzăreanu, București, Prețul 30 b. 1908.

Th. Cart, *Primele lecțiuni de Esperanto*, Librăria Segal, Buc. 1908.

P. Danilescu, *Carmen Sylva și Rominia*, Instit. Grafic „Samitca" Craiova, Prețul 2 lei, 1908.

I. Adam, *Guy de Maupassant. Nuvele alese.* Biblioteca p. Toți. Prețul 30 bani.

TABLA DE MATERII

a

Volumului VIII

(ANUL III, NUMERELE 1, 2 și 3).

I. Literatură.

II. Studii. Articole. Scrisori din țările romîne.

III. Cronici.

IV. Miscellanea.

V. Recenzii.

VI. Revista Revistelor.

(Numele revistei se înregistrează atunci cînd i se anunță numai cuprinsul; în toate celelalte cazuri se înregistrează autorii și articolele).

